

84/7А/Ш
С91

Замоनावий Америка романлари

• Даниэла Стил

- Тақдир сўкмоклари
- Ўғирланган бахт
- Бўса

• Холли Хусайний

- Шамол юртинган югуриб...

• Ог Манрино

- Дуненинг энг буюк савдогари

Замонавий Америка романлари

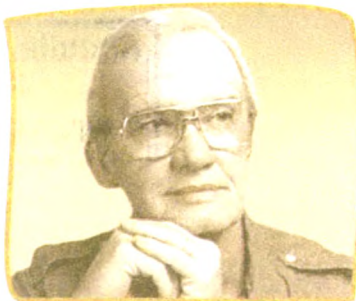
Даниэла Сина

Холли Хусайний

Ог Мангрино

УЎК 821.111(73)-31
КБК 84(7АҚШ)
С-91

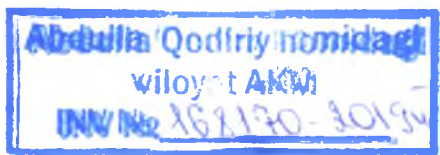
Маъсул муҳаррир ва сўзбоши муаллифи
академик **Акмал Саидов**

Таржимонлар:
Рустам Жабборов
Дилфуза Собирова

Замонавий АҚШ адабиёти барча (проза (насер) ва поэзия (назм), драматургия) жанрларда, турли (реализм ва романтизм, модернизм ва экзистенциализм) услубларда жаҳон китобхонлари эътиборини тобора ўзига жалб этаётган, танқидчилар томонидан юқори баҳоланаётган асарларга бой.

Яқин вақтгача ўзбек китобхонлари томонидан Америка адабиёти асосан Марк Твен, Эдгар Аллан По, Жек Лондон, Теодор Драйзер, Эрнест Хемингуэй, Рэй Брэдбери каби адиблар орқали тасаввур этиб келинар эди. Бугунча келиб, таржимонларимиз томонидан мамлакатимизнинг вақтли матбуотида турли хил Америка модерни ёзувчилари асарларидан таржималар эълон қилиниши ўзбек китобхонларининг замонавий АҚШ адабиётига бўлган эътиборини унгайтирди.

Буни ҳисобга олган ҳолда, мазкур тўпلامда ўқувчилар эътиборига ҳозирги давр АҚШ романнависларининг асарлари ҳавола этилмоқда. Шу пайтгача ўзбек тилида «Замонавий Америка романи» тўпلام ҳолида чоп этилмаганлиги бонис ушбу нашр адабиёт ихлосмандларига муносиб совға бўлишидан умидвормиз.

ЗАМОНАВИЙ АМЕРИКА РОМАННАВИСЛИГИДА ЯНГИ НОМЛАР

Америка Қўшма Штатлари адабиётининг тарихи Европа ва Осиё мамлакатлариникига караганда сезиларли даражада қисқа бўлса ҳам, XIX аср иккинчи ярмидан бошлаб қурраи заминимиз китобхонларининг диққат-эътиборини тобора қўпроқ жалб эта бошлади ва тез орада ўз бадний ижод мактабини яратишга муваффақ бўлди. Шунини қайд этиш жоизки, ҳозирга қадар 10 америкалик ёзувчи адабиёт соҳасида Нобель мукофотига сазовор бўлган. 1918 йилдан эътиборан Нью-Йоркда ҳам «катта адабиёт»нинг дунёда энг нуфузлилардан ҳисобланган «Пулитцер» мукофоти бериб келинади. Бугунги кунда АҚШда ҳар йили дунёдаги бошқа ҳар қандай давлатдагига караганда қўп бадний адабиёт нашр қилинади ва сотилади.

Ўзбек ўқувчилари Америка адибларидан буюк ҳажвчи Марк Твен¹, саргузашт жанри асосчиларидан бири бўлган Эдгар Аллан По², дунёда энг машҳур романнавислар Жек Лондон³, Теодор Драйзер⁴, Эрнест Хемингуэй⁵, илмий фантастика классиги Рэй Брэдбери⁶ ва бошқа қўнгина истеъдодли ижодкорларнинг романлари, қиссалари, хикоялари, шу жумладан давлат тилимизда нашр этилган асарлари билан яхши

¹ *Марк Твен* (тахаллуси Mark Twain, ҳақиқий исм-шарифи Сэмюэль Лэнгхорн Клеменс – инглизча «Samuel Langhorne Clemens», 1835-1910) – америкалик ёзувчи, журналист ва жамоат арбоби.

² *Эдгар Аллан По* (Edgar Allan Poe, 1809-1849) – америкалик ёзувчи, шоир, таъкидчи, романтизм вакили, замонавий саргузашт ва психологик проза асосчиси. Шунини эътиборликки, унинг биринчи асари – «Амир Темур» нозмаси «Бостонлик» таҳаллуси билан 1827 йилда атиги 50 нусхада нашр этилиб, ҳар биттаси 12,5 центдан сотилган. 2009 йилда бу нозманинг сақланиб қолган бир нусхаси кимошди савдосида АҚШ китоб савдосида энг қиммат нарх – 662,5 миң долларга сотилган.

³ *Жек Лондон* (Jack London, 1876-1916) – америкалик ёзувчи, жамоат арбоби, саргузашт хикоя ва романлари билан машҳур.

⁴ *Теодор Драйзер* (Theodore Herman Albert Dreiser, 1871-1945) – америкалик ёзувчи ва жамоат арбоби.

⁵ *Эрнест Миллер Хемингуэй* (Ernest Miller Hemingway, 1899-1961) – америкалик ёзувчи ва журналист, Нобель мукофотининг лауреати.

⁶ *Рэймонд Дуглас (Рэй) Брэдбери* (Raymond Douglas (Ray) Bradbury, 1920-2012) – америкалик ёзувчи, илмий фантастика жанри асосчиларидан бири.

танишлар. Жумладан, Эдгар По, Рэй Брэдбери, Жек Лондоннинг қатор романлари ва ҳикоялари ўзбек тилига таржима қилиниб, нашр этилган¹.

Замонавий Америка адабиёти барча (проза (наспр) ва поэзия (назм), драматургия) жанрларда, турли (реализм ва романтизм, модернизм ва экзистенциализм) услубларда жаҳон китобхонлари эътиборини тортаётган, танқидчилар томонидан юқори баҳоланаётган асарларга бой. Америка романнавислиги ҳам ўз тарихига эга.

Кўпгина танқидчилар Генри Жеймс²ни АҚШнинг биринчи романнависи деб атайдилар. У 51 йиллик адабий-фаолияти давомида 20 та роман, 112 та ҳикоя ва 12 та пьеса ёзган. Адиб ўз маҳоратини ҳикоя, қисса, роман жанрларида тинимсиз тажрибалар ўтказган ҳолда чархлаб борган.

Ёзувчининг бутун ижодидан Эски дунё – европаликларнинг интеллектуаллиги ва маккорлигига мослашишга ёки уларга қарши чиқишга мажбур Янги дунё – Америка вакиллариининг самимийлиги ва соддадиллиги («Аёл портрети» – «The Portrait of a Lady», 1881; «Элчилар» – «The Ambassadors», 1901) қизил ип бўлиб ўтади. 1880–1881 йилларда Г.Жеймснинг Америка психологик реализмининг чўққиси сифатида эътироф этиладиган икки романи – «Вашингтон майдони» («Washington Square») ва «Аёл портрети» чиққан. Уларда Америка ва Европа маданият анъаналарининг тўқнашиши манзарасида аёллар муҳаббати, фожевий мураккаб вазиятлар моҳирона тасвирланган.

Умуман, Генри Жеймснинг назарий изланишлари ва амалий ижоди ҳозирги давр романи асосий тамойилларини шакллантиришга

¹ Қаранг: Эдгар Аллан По. Шеърлар // Jahon adabiyoti, 2012, № 11; Эдгар Аллан По. Машхурликнинг интиҳоси: ҳикоя // O'zbekiston adabiyoti va san'ati, 2014, 21 фев.; Эдгар Аллан По. Морг кўчасидаги қотиллик: ҳикоя / Раъно Иброҳимова тарж. // Жаҳон адабиёти, 2004. – № 1; Эдгар Аллан По. Шеърлар / Ё. Хўжамбердиев ва Хамид Исмаилов тарж. // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 1984, 27 янв.; Брэдбери Рэй. Марсга хужум : Роман / русчадан Файзулла Амир таржимаси. // Жаҳон адабиёти, 2006, № 4–5; Брэдбери Рэй. Армагеддонда ухлаб қолган одам: фантастик ҳикоя / Қудрат Дўстмухаммедов тарж. // Шарқ юлдузи, 1998, № 6; Брэдбери Рэй. Муз ва олов: ҳикоя / Мавлуда Иброҳимова тарж. // Жаҳон адабиёти, 2001, № 12; Лондон Жек. Бир кунлик қўналға: ҳикоя / Х. Ахророва тарж. // Шарқ юлдузи, 1986, № 9; Лондон Жек. Икки ҳикоя / русчадан Тоғай Мурод тарж. // Жаҳон адабиёти, 2007, № 2; Лондон Жек. Интиҳо; Тун фарзанди : ҳикоялар / Рус тилидан С. Саидмуродов тарж. // Jahon adabiyoti, 2012, № 11; Лондон Жек. Оқсоқоллар иттифоқи: ҳикоя // Ёшлик, 2012, № 9; Лондон Жек. Қисмат / Ж. Лондон // Ekologiya xabarnomasi: O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasining axborot-tahliliy va ilmiy-amaliy jurnali, 2007, № 10; Лондон Жек. Эскимос боласи Қиш: кичик меҳнаткашлар турмушидан / О. Ҳошимов тарж. – Тошкент: Ўздавнашр, 1926. – 26 б.; Лондон Жек. Ҳикоялар. – Т.: Ўзадабийнашр, 1958; Лондон Жек. Ҳаётга муҳаббат: ҳикоялар. – Т.: Ўзадабийнашр, 1961. – 70 б.; Лондон Жек. Мартин Иден: роман / русчадан Қ. Мирмухамедов тарж. – Т.: Фафур Ғулом номидаги Бадиий адабиёт-нашриёти, 1968. – 432 б.; Лондон Жек. Қиш ҳақида қисса: катта ёшдаги болалар учун. – Т.: Ёш гвардия, 1979. – 22 б.; Лондон Жек. Шимол ёғдусининг қизи: ҳикоялар / таржимон Нурбек Абдуллаев. – Наманган : Наманган, 2012. – 62 б.;

² Генри Жеймс (Henry James, 1843–1916) – америкалик ёзувчи.

хизмат қилган. У шахсан муаллифга маълум бўлган нарсаларнигина вокелик деб тан олган. Шунинг учун адиб реалистик нафис сўз санъатини инсоннинг ташқи дунёсидан ички дунёсига олиб кириб, субъектив роман жанрини яратган. Унинг бадий адабиётга энг йирик хиссаи ҳисобланган субъектив услуби XX аср «онг оқими» романларининг пайдо бўлишига тўртки бўлган.

Америкалик ёзувчи маҳоратининг чўккилари ҳисобланган «Пойнтон ўлжаси» («The Spoils of Poynton», 1897), «Мейзи нимани биларди» («What Maisie Knew», 1897), «Ноқудай ёш» («The Awkward Age», 1899), «Муқаддас манба» («The Sacred Fount», 1901) ва бошқа романларида муаллиф гўёки четга суриб қўйган воқеалар ривожини ва «ҳақиқат»ни асар қаҳрамонлари тасаввурлари орқалигина билиб олади. Тасвир асосан субъективликда марказлаштирилганлиги сабабли Генри Жеймс романларида қаҳрамонларнинг ўзаро мулоқотлари ва ички ҳиссиётлари амалий ҳаракатларга нисбатан анча жиддий роль ўйнайди. Моҳир романнынги ижоди умумлаштириладиган бўлса, унинг асарлари уч асосий муаммо: ўша америкача самимийлик ва дағаликнинг европача тилёғламалик ва позиклик, санъат ва вокелик ўртасидаги низо, эзгулик ва ёвузликни аниқлашда ахлокий мезонларнинг рухий мезонлар билан алмаштирилишига йўналтирилган.

Американинг энг машҳур ҳажвчиси сифатида эътироф этиладиган Марк Твен аслида ижтимоий, сиёсий ва маънавий муаммоларни чуқур таҳлил этадиган жиддий адиб бўлган. У ёшлигида Миссененги дарёсида сузадиган кемада йўл кўрсатувчи – лоцман вазифасида ишлаган ва 20 йиллик меҳнат фаолияти давомида ҳаётни чуқур ўрганган. Унинг адабий таҳаллуси «Марк Твен» ҳам денгизчилар тилида «дарё тубигача икки саржин масофа бор, кема бемалол сузавериши мумкин» маъносини билдиради.

Ёзувчи бадий ижодга нисбатан кеч киришганига (27 ёшида журналистик фаолиятини бошлаган, биринчи китоби 34 ёшида эълон қилинган) қарамадан, жуда кўп жанрларда – ҳажвия, сатира, фалсафий фантастика, публицистикада қалам тебратган ва асарларининг ҳаммасида инсонпарвар ва демократ нуқтан назарини намоён этган.

Марк Твеннинг энг машҳур романларидан бири – «Том Сойернинг саргузаштлари»да («The Adventures of Tom Sawyer», 1876) мураккаб қисматли, айни пайтда жуда жўшқин, сунъий эртакнамо эмас, балки «ҳаётни бола»нинг оддий қунлари ҳикоя қилинади. Ана шу асарнинг давоми сифатида кўриладиган «Гекльберри Финнинг саргузаштлари» («The Adventures of Huckleberry Finn» 1985)да уйдан қочиб кетиб, Миссененги дарёси бўйлаб сузишда турли воқеаларнинг гувоҳи бўлган бола тўғрисида гап боради. Мазкур машҳур асарда боланинг қўзи орқали

кўрилган дунё ҳайратга соладиган даражада ҳақиқий тасвирланган. Гек Финн – хурсевар Американин рамзи, ўз маконига солишга гайёр турган, жамият қонунарига бўйсунишни истамайдиган «ёввойидир». Адабий танқидчилар бу асарни «Американин энг буюк романи» деб баҳолашади.

Нобель мукофоти лауреати Эрнест Хемингуэйнинг таърифича, «Америка ҳозирги давр адабиётининг ҳаммаси Марк Твеннинг битта китобидан бошланади, унинг номи «Гекльберри Финнинг саргузашлари» деб аталади». Яна бир америкалик Нобель мукофоти лауреати Уильям Фолкнер¹ эса: «Марк Твен чинакамига биринчи Америка ёзувчиси бўлган ва ўша пайтдан бери биз ҳаммамиз унинг меросхўрларидирмиз», дея эътироф этган.

Ўзбек китобхонлари Марк Твеннинг «Том Соёернинг янги саргузашлари» асарини, бир қатор ҳикоялари, очерклари ва эсселарини ўз она тилларида ўқиш имкониятига эга бўлганлар².

Ҳозирги даврда 1900 йилда АҚШдаги «Даблдей» нашриётининг Теодор Драйзернинг «Керри синглен» («Sister Carrie», 1900) романини чоп этишга журъғат этиши Америка адабиётининг туб бурилиш нуқтаси деб ҳисобланади. Муаллиф бу асарини аниқ воқелик – сингленнинг онлали ресторан касеери билан Канадага қочиб кетиши романтик тарихи асосида битган.

Лекин ўша пайтда адабий танқидчилар ҳам, аксарият китобхонлар ҳам асарни ахлоқсизликда айблаб чиққанлар. Кузини камантирадиган бойликни ва дахшатга соладиган кашшоқликни мужассамлаштирган катта шаҳарини тўрига тушиб қолган кишлоқ кизи тақдирини ҳолме тасвирланиши жамиятда қарор тошган тасаввурларни фон этган. «Керри синглен» романи XX аср бошидаги жаҳон адабиётига ҳар қандай бошқа асарларга қараганда қучли таъсир кўрсатган. Умуман, Теодор Драйзернинг ижоди учун инсоннинг ўзлигини намоён қилишга интилиши билан қонулар ва жамиятдаги тартиб-таомиллар ўртасидаги зиддиятни чуқур таҳлил этиш ҳосилдир. Бу қурашда қучлилар ғолиб чиқади, заифлар эса мажаклаб гашланади.

Ёзувчининг биринчи романлари аёллар тўғрисида эканлиги тасодифий эмас. «Керри синглен»дан сўнг битилган «Женни Герхард» («Jennie

¹ Уильям Катберт Фолкнер (William Cuthbert Faulkner, 1897–1962) – америкалик ёзувчи. «Ҳозирги давр Америка романини ривожлантиришга салмоқли ва бадиий жиҳатдан ноёб ҳисса қўшганлиги учун» 1949 йилги Нобель мукофотининг лауреати.

² Қаранг: Твен Марк. Том Соёернинг янги саргузашлари: қисса ва ҳикоялар / русчадан А. Абдумажидов таржимаси. – Т.: Ёш гвардия, 1980. – 110 б.; Твен М. Жанна д'Арк хақида унинг маҳрами ва секретари сьер Луи де Контнинг бедаликлари: очерklar, эссе / русчадан Р. Комилов тарж. – Т.: Ёш гвардия, 1965. – 431 б.; Марк Твен. Қучуқча ва уч доллар: ҳикоя – Kitob dunyosi, 2014. – 9 июль; Марк Твен. Гаройиб ҳаётлик: ҳикоя – Ёшлик, 2013. № 4.

Gerhardt», 1911) романидаги қаҳрамонлар ўша даврдаги Америка учун анъанавий ҳисобланса ҳам, ёзувчи аёлларнинг жамиятдаги ижтимоий ҳолатининг янги кйррларини топишга муваффақ бўлган. Бу асарларнинг қаҳрамонлари, энг аввало, ўзларининг жамиятдаги мақомини ўзгартиришга, инсоний кадриятлари учун курашишга бел боғлаган фаол шахслардир.

Адибнинг аксарият асарлари ўзининг узок кузатишлари ва бой шахсий тажрибаси асосига қўйилган. Теодор Драйзернинг маҳорати – бу энг майда-чуйда нарсаларни ҳам ниҳоятда аниқ тасвирлаш санъати, буюмлар ва далиллар санъатидир. У романларида кундалик ҳаётни бутун тафсилотлари билан баён этади, ҳужжатларни баъзан тўлалигича («Америка фожиаси»даги Роберта Олденнинг мактублари каби) келтиради, матбуотдан олинган иктибослар берилади, қаҳрамонларнинг биржадаги чайковчиликлари бутун икир-чикирлари билан тушунтирилади, ишбилармонлар амалий фаолиятининг ривожланиш жараёнилари синчиклаб кузатиб борилади.

Теодор Драйзер миллионер Ч.Перке реал ҳаётининг тарихига таяниб битган «Молиячи» («The Financier», 1912) романи билан ўзининг маҳобагли «Нестаклар трилогияси» (иккинчи жилд – «Титан» («The Titan», 1914), учинчи жилд – «Сток» («The Stoic», 1947)ни бошлаган. Ушбу асарларда трилогия қаҳрамони Фрэнк Каупервуд образи оркали ҳокимият ва бойликка эга бўлиш учун ҳар қандай қабихлик қўлидан келадиган қорчалонлар жамиятнинг ҳақиқий муҳити ниҳоятда таъсирчан ифодасини топган. Ушбу трилогия жуда асосли равишда XX аср Америка ва Европа адабиётининг шох асарлари қаторидан ўрин олган.

Ёзувчининг энг машҳур «Америка фожиаси» («An American Tragedy», 1925) романида ижтимоий-ахлоқий муаммоларни ҳал этишга адиб томонидан бонкача ёндашувни кузатиш мумкин. Амалда бўлиб ўтган воқеа – ёш йигитнинг ҳомиладор дугонасини ўлдирishi оркали муаллиф қотилини жамиятнинг қурбони сифатида тасвирлаган. Ана шу жамият асар қаҳрамонини шохона ҳаёт кечирish ваъдаси билан ўзига ром этгани ҳолда, уни маънавий қуч билан таъминлай олмаган.

Теодор Драйзернинг ҳар бир романи Америкада қудратли акс садо берган, зеро, бу асарларда шу қадар ҳаётий ва мураккаб ижтимоий муаммолар кўтарилардики, бунга эътибор бермасликнинг иложи йўқ эди. Шунинг учун адиб танкидчиларнинг ўзига эътибори камлигига шикоят қила олмаган. Бирок бу муносабат, одатда, дўстона бўлмаган. Мунаққидлар ёзувчининг натурализм адабий услубини тушунмаганлар, Америка учун одағий ва умумэътироф этилган адабий ижод меъёрларига риоя этмасликда айблар, жамиятдаги ижтимоий фикр учун ман этилган ва ёник деб ҳисобланган мавзулар тўғрисида ниҳоятда очик ёзишидан даҳшатга тушганлар. Теодор Драйзер ҳақиқатан ҳам ҳеч кимни ва ҳеч нарсани аяб ўтирмаган.

Бирок вақт – олий ҳакам эканлиги яна бир бор ўз исботини топди. Таниқли америкалик танқидчи ва публицист Г.Менкен Теодор Драйзернинг вафотидан сўнг қуйидаги сатрларни ёзган: «У буюк ижодкор эди, ҳаёти давридаги бирорта бошқа америкалик бизнинг миллий нафис сўз санъатида у каби мустаҳкам ва ажойиб из қолдирмаган. Унгача ва ундан кейинги даврдаги Америка адабиёти худди биологиянинг Дарвингача ва ундан кейинги вақтдагидек фарқ қилади»¹.

Ўзбекистонда Теодор Драйзернинг романилари нашр этилган, «Жаҳон адабиёти»да ҳикоялари оълон қилинган².

АҚШ адиблари орасида биринчи бўлиб 1930 йилда «Бадний ижодининг қудратли ва таъсирчан санъати ҳамда ноёб маҳорат билан янги гинлар ва характерларни ташкил этиш маҳорати учун» Нобель мукофотиغا сазовор бўлган Синклер Льюис³ ижодининг илк босқичида аҳолининг қуйи табақаларига мансуб ёлғиз шахснинг жамиятда ўз ўрнини топиш учун кураши марказий ўрнини эгаллайди. Аммо бунда шахс ва жамият ўртасидаги ихтилоф ижтимоий ҳисобланмайдиган муаммо сифатида талқин этилади. Ёзувчининг дунёқараши ўзгара бошлагани «Иш» («The Job», 1917) романида кўзга ташланади. Бу асарда ҳам ёлғиз аёл – Америка инчи хотин-қизларидан бирининг қўп йиллик меҳнат фаолияти натижасида жамиятдаги мавқеининг ўзгариши тарихи тилга олинган. Лекин романда ёзувчи аввалги асарларидаги каби романтизм уммониغا шўнғимасдан, ҳақиқий воқеликни тасвирлашга ҳаракат қилади. Бу С.Льюиснинг ижтимоий мавзу ижодкорига айланаётганлиги аломатлари эди.

Лекин америкалик ёзувчи ижодидаги туб бурилиш нуқтаси сифатида унинг «Бош кўча» («Main Street», 1920) романи кўрилади. XX аср 20-йилларининг охири – 30-йилларнинг бошидаги «Буюк турғунлик» америкалик кичик мулк эгалари, айниқса фермерлар ўртасида норозилик қайфиятларини кучайтириб юборди. Бу Америка адабиёти саҳнасига ижтимоий мавзудаги асарларни чиқарди. Синклер Льюис «Бош кўча»да Америка чекка ўлкаларидаги мунофиқлик, тафаккурнинг чекланганлиги ва тоқатсизликка қарши исён кўтаради. Агар адибнинг илгариги асарларида романтика, ҳаёлот дунёси тўғрисидаги орзулар қахрамонларнинг ҳақиқий воқелик билан

¹ Ильин И.И. Постмодернизм от истоков до конца столетия. – М., 1998. – С.105.

² Қаранг: Драйзер Т. Жени Герхард: роман / муҳаррир Э. Миробидов. – Т.: Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1982. – 328 б.; Драйзер Теодор. Бахтиқаро Керри: роман / русчадан Э. Носиров таржимаи. – Т.: Шарқ, 2007. – 512 б.; Драйзер Теодор. Америка фожиаи: Қисм 1-2 / К.Л. Оркин Носиров тарж. Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1976. – 414 б.; Драйзер Теодор. Америка фожиаи: 2 қисми: Қисм 2. / таржимон Ў. Усмонов. – Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1976. – 471 б.; Драйзер Теодор. Қалъейн ҳақида ҳикоя / Жаҳон адабиёти, 2010, № 3; Драйзер Теодор. Қорача Жеф: ҳикоя / Инглизчадан К. Юсупова тарж. – Kitob dunyosi, 2013, 24 июль.

³ Синклер Льюис (Sinclair Lewis, 1885–1951) – америкалик ёзувчи, адабиёт бўйича 1930 йилги Нобель мукофотининг лауреати.

нашиши оқибатидаги зиддиятларни юмшатиш воситаси бўлса, эиндикда аллифнинг ўзи сохта тушунчалар ва хом хаёллар ўк илдизларига болта эди.

Синклер Льюиснинг бундан кейинги ижоди ҳам ушбу йўналишдан че-
рмаган. Унинг «Вэббит» («Babbit», 1922) ида жамиятдаги зиддиятларга
оши исён кўтаришга уринаётган, фақат ўз хузур-халоватини ўйлайдиган
хенинг мумтоз образи намоён бўлса, унинг навбатдаги романи –
«Маргин Арроусмит» («Martin Arrowsmith», 1925)да ўша давр Америка фани-
нинг почор аҳволи тасвирланган. Бу роман «Пулитцер» мукофотига муносиб
килган.

Ўз даврининг энг машҳур ёзувчиси, «йўқотилган авлод»га бағишланган
арларнинг етакчи муаллифи хисобланадиган Эрнест Хемингуэй ўзининг
етлабки, XX асрнинг 20-йилларида Франция ва Испанияда яшаган
йўқотилган авлод» тақдир ҳақидаги романи – «Ва куёш яна кўтарилади»
«Фiesta») [«The Sun Also», («Rises»)], 1926) да ўз нуқтан назарини:
исон учун энг муҳими – кадр-қиммат ва магонат» эканлигини кагга маҳорат
лан баён этган. Умуман олганда, америкалик бу Нобель мукофоти лауреа-
нинг услуби фақат АКШ эмас, балки бутун жаҳон бадний адабиётига жуда
ини таъсир кўраётган ва ўзига қўлаб таклидчиларни пайдо қилган. Ўша
врда у каби усулда асарлар битишга интилган ёзувчилар бехисоб бўлган.
ига адибнинг босиқ, тежамкор, халис еўзлашув нуткига яқин солда тили
баб бўлган.

Эрнест Хемингуэй адабий ижод усуллари хусусида мушоҳада юритар
ни, ўзи амал этадиган «Айсберг қоидаси» тамойилларини шундай
оқлайди: «Агар адиб ёзаётган парсаларидан жуда яқини хабардор бўлса,
ишларининг кўшини матида тушириб қолдириши мумкин ва у агар
қконий воқеаларни тасвирлаётган бўлса, ўқувчи бу тушириб қолдирилган
ренлотларни ёзувчи қаламга олгандагидан ҳам кучли хис этади. Айсберг
иб юришинини улутворлиги шундан иборатки, унинг фақат саккиздан бир
ми сув юзасида қад ростлаб туради»¹.

Эрнест Хемингуэйга хос бўлган фикр ва воқеаларни матида бевоён-
ёзмадан, сатрлар орасидан шама қилиш услуби ниҳоятда хилма-хил
т. Бу тез орада янги қаҳрамонлар пайдо бўлиши тўғрисида баёндаги
иёна «шишинишлар», воқеалар тафсилоти ҳикоя қилинаётган пайт-
хаммани хаяжонлантираётган ҳодиселарга ишоралар ва ҳагто, муаллиф-
ни китобхонга асар қаҳрамони билан биргаликда ечинини таклиф эта-
ган унча мураккаб бўлмаган арифметика масалаларидир. Масалан, «Ва
ёш яна кўтарилади» («Фiesta»)да [«The Sun Also», («Rises»)] муаллиф
и бераётган ҳодиселар моҳиятини багафсил тушунтириб ўтиришга
кат йўқ деб хисоблайди, қаҳрамонлар киёфасини тўлиқ тасвирлаб

¹ Делисова Т. Секрет «айсберга»: О художественной особенности прозы Э. Хемингуэя // Литературная учеба. 1980, №5.

лик адабиётшунос С. Мартин «Калифорния икки буюк романчилар – Жек Лондон ва Жон Стейнбекни дунёга келтирган», деб таъкидлаганлиги бежиз эмас.

Жон Стейнбекнинг романлари ҳозирча ўзбек тилига таржима қилинмаган, фақат бир нечта ҳикояси чоп этилган¹.

Мунаққидлар томонидан «тангри» номи берилган, романлари «эришиб бўлмайдиган бадий жасорат» дея эътироф этилган Уильям Катберт Фолкнер ижоди марказида инсон тақдири, одамлар бошига тушадиган укубатлар, — улар дучор бўладиган адолатсизлик ва шафқатсизлик учун қайғуриш туради. Унинг биринчи «Аскар мукофоти» («Soldier's Pay», 1925) романи қаҳрамони — учувчи яраланганидан кейин кўпгина инсоний хусусиятларини йўқотади, вафоти эса инсон шахси сўниши жараёнининг ниҳояси бўлган, холос. Адиб ушбу романида уруш қиёфасидаги қаҳрамонлик ниқобини йиртиб ташлаб, унинг одамлар учун келтирган мислсиз кулфатларини очиб берган.

Уильям Фолкнер ўзи ўйлаб топган, таърифи бўйича рамзий маъноси «ҳамма нарсани қамраб оладиган, бошланадиган ва оқиб тушадиган жойи бўлмаган дарё — ҳаёт» маскани — Йокнапатофа билан боғлиқ 15 та романлар туркумининг муаллифидир. Бу туркумдаги биринчи роман — «Сарторис»да («Sartoris», 1929) ижтимоий ва ахлоқий муаммолар кўтарилади.

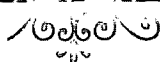
Адиб ижодий меросида чинакамига новаторча «Шовқин ва ғазаб» («The Sound and the Fury», 1929) тажриба романи танқидчилар томонидан яқдиллик билан «Еврипид²ни ёдга олишга мажбур қиладиган» «буюк китоб» деб баҳоланган. Бу роман номини ёзувчи Уильям Шекспир³нинг «Макбет» — асари қаҳрамонининг борлиқнинг маънисизлиги тўғрисидаги машҳур монологидан олган: «Ҳаёт — бу телба томонидан ҳикоя қилинган, шовқин ва ғазабга тўла, ҳеч ким томонидан пайқалмаган тарихдир». Унинг ўзига хос асосий хусусияти — Уильям Фолкнернинг инглиз тилида битилган адабиётда амалда Уильям Шекспирнинг «Қирол Лир»идан кейин биринчи марта «онг оқими» усулини қўллашидир.

Моҳият жиҳатидан «Шовқин ва ғазаб» асосини ташкил этган жиноят ва жазо, эҳтирослар Уильям Фолкнер даҳоси билан адабиётда йўл кўйиш мумкин бўлган чегаралар кенгайтирилиб, роман ноёб асар даражасига кўтарилган. Ушбу романда ҳаётга тўрт хусусий субъектив нуқтаи назар баён этилган ва асарнинг яқунловчи қисмида ака-ука Компсонлар ички монологлари реал воқелик билан таққосланиб, яқун чиқарилган. Моҳият жиҳатидан ёзувчи бир воқеани тўрт марта ҳикоя қилган, лекин улар—

¹ Жон Стейнбек. Ҳайбатли тоғлар: ҳикоялар /Русчадан Мирзиёд Мирзоидов тарж. — Т.: Ўзадабийнашр, 1963, 46 б.

² Еврипид (Euripides, милоддан аввалги 480–406) — қадимий буюк юнон драматурги, 90 тага яқин драмалар (уларнинг 17 таси бизгача етиб келган) муаллифи.

³ Уильям Шекспир (William Shakespeare, 1564–1616) — буюк инглиз драматурги ва шоири.

ни охиригача етказмаган. Бу билан у ушбу воқеани хакикий воқеликнинг асар қахрамони оғи окимининг бир киёми килмокчи бўлган. Китобхон бу дунёни ичидан хис қилиши учун ана шу воқеликка, оғи окимига шўнгиши лозим бўлган.

Адиб бу услубдан кейини «Мен ўлаётган вақт» («As I Lay Dying», 1930) романида ҳам фойдаланган. Ушбу асар ҳам ноёбдир. 59 та ички монолодан таркиб топган китобда муаллиф сўзи умуман учрамайди. Асарнинг 14 қахрамони, асосан Бандренларининг, уларнинг ўзларидек камбағал кўшиларининг баъзан узундан-узок, айрим ҳолларда лўнда, ағиги бир-икки жумлага жо бўлган монололлари келтирилади. Романда вақт ўзининг табиий ҳаракатлилигига, ҳатто воқеалар маркази – мархуманинги монолоғи мавжудлигига қарамадан, матндаги аралаш-қуралашлик яққол кўзга ташланади. Бироқ ўзувчининг инсон нутқини табиийлигича ифода қилишдек жўн вазифа кизиктирмайди. Бундай хусусий, тасодифий тасаввурлар, ўткинчи нигоҳлар ва жўнгина жумлалардан мураккаб яхлитлик тавдалантирилган.

«Зиёратгоҳ» («Sanctuary», 1931) романида эса шафқатсиз ва қалбсиз одам Катта кўзи гангетер тасвирланган. Асар америкалик савдо қорчалонининг нақадар тубанликка юз гутганлигини ўз кўзи билан кўрган инсон қайғусининг ўзига ҳос нидосидир. Шу билан бирга, ўзувчи «ҳаётдаги салбий ҳодисаларни фақат уларга барҳам бериш учунгина тасвирлаш керак», деб таъкидлаганини ёддан чиқармаслик лозим. Шу маънода ушбу роман америкача миллий турмуш тарзига ҳос бўлган белгиларни мужассамлаштирган ўзига ҳос америкача Фёдор Достоевский¹нинг машҳур «Жиноят ва жазо»сидир.

Ўзувчининг бадий жиҳатдан энг мукамал асарларидан бири «Августдаги ёғду» («Light in August», 1932) романи ҳисобланади. Ушбу асарда ҳавфли, ҳамма нарсени вайронага айлантирадиган эхтирослар жўш уради, ирқчилик ва шафқатсизлик ҳукм суради, муҳаббат ва ғазаб антик давр кўламлари даражасига етади. Бош қаҳрамон Жо Кристмасга уюштирилган ваҳшийларча «ов»га анадий ирқчи Перси Грим раҳбарлик қилади. Муаллифнинг изоҳига кўра, у фашист: «у ок гангиларни қутқарар экан, Кристмасни ўлдирди. Мен уни 1931 йилда ўйлаб топганман. Гитлер газеталарда пайдо бўлгунга қадар нацистларни ундан ҳам илгарирок яратганимни англамасдим».

Уильям Фолкнерга «ҳозирги давр Америка романини ривожлантиришга салмоқли ва бадий жиҳатдан ноёб ҳисса қўшганлиги учун» 1949 йилги Нобель мукофоти берилган.

Америка мумтоз адабиётининг юқорида қайд қилинган энг кўзга кўринган вақиллари анъаналари бутунги кунда муносиб давом эттирилмоқда.

¹ Фёдор Михайлович Достоевский (1821–1881) – буюк рус ўзувчиси, Петербург Фанлар академиясининг муҳбир-аъзоси.

да у Сан-Францискода ўзининг бадний галереясини очган, 2006 йилда эса аёл китобхонлари учун «Даниэла» атирини чиқарган.

Адиба журналистлар билан суҳбатларидан бирида: «Барча асарларим амалда танкидчилар томонидан рад эгилган. Аммо китобхонларим эса янги нашрларим боёмоҳонадан чиққан захоти пештахтада қолдиришмайди», деган. Бирок ҳамма танкидчилар ҳам бу машҳур ёзувчининг асарлари тўғрисида шундай салбий фикрда эмаслар. Улардан бири Даниэла Стил китобларидан «мня тонга айланса ҳам кўзини узиб бўлмайин» фикрини билдирган. Асарлари укувчилар ўртасида бу қадар машҳурлигининг сабабларини ўзи: «Мен фақат китобхонларни қизиқтириб қолмасдан, уни ўйлашга мажбур қилишни ҳам хоҳлайман», дея изоҳлаган.

Мазкур тўғрисида китобхонлар ўғтиборига Даниэла Стилнинг Рустам Жабборов¹ томонидан таржима қилинган «Тақдир сўкмоқлари» («Leap of Faith», 2001), Дилфуза Собирова ўзбекчалаштирган «Ўғирланган бахт» («Vanished», 1993) ва «Бўса» («The Kiss», 2001) романлари хавола этилмоқда.

Мунаққидларнинг таърифида, «Тақдир сўкмоқлари» бу ўз болалиги ўтган уйини хийлагардан қайтариб олиши учун ҳамма нарсага тайёр продани аёл ҳамда ушун муҳаббатини қозониши учун восита таълаб ўтирмайдиган, сўзини ўтказа оладиган эркак муносабатлари тарихидир. Бу роман — вақт синовидаги ўтган садокатли дўстлик ва жонни фидо қилишга арзиғулик эҳтиросли муҳаббат касидасидир. Бу асар — китобхонни сеҳрлашга қодир сирли ишқий саргузанлар, жавобни топиши ўлим хавфини тулдиратган таройиб жумбоқлар, таъриоддий ҳодисалар уммонидир.

Роман ёзувчининг бошқа ишқий асарлари қатори саргузанг воқеаларга бой. Унда ҳам болалигида автохалокат оқибатида ота-онаси ва акасидан жудо бўлган Мари-Анж Хоккиеннинг ёшлиги туфайли дўст билан душмани, отанин муҳаббат билан севги никоби остидаги форибгарликни ажрага олмай қурган-кечирганлари таъсирчан ифодасини топан.

Даниэла Стилнинг «Ўғирланган бахт» романи қахрамонлари Мариэль ва Чарльз биргалликда бахтиёр ҳаёт кечиринишди. Аммо фожиа юз бериб, уларнинг ўғли халок бўлади. Бундан қарзага тушган Чарльз фарзандидан

¹ *Рустам Жабборов* — «Даракчи» хафтаномасининг бош муҳаррири, «Тарихни узгартирган муҳаббат», «Хиёнат чоррахаси», «Қирк биринчи тугун», «Ойнинг ун беш» китоблари, «Виждон» бадний фильми, қатор видео ва анимация фильмлари сценарийларининг муаллифи. Рустам Жабборов Ги де Мопассан, Габриэль Гарсиа Маркес, Эдгар По, Ноллар Думбадзе, Азиз Несин каби Габ ва Шарк адиблари асарларини таржима қилган. У «Чол ва денгиз», «Денгиз бўриси», «Темпирўлчи», «Мадлен» сингари хорижий фильмларни ҳам ўзбекчалаштирган.

² *Дилфуза Собирова* — «Даракчи» хафтаномаси бош муҳаррирининг ўринбосари, «Хазина» асари, «Ян онам» бадний фильми сценарийларининг муаллифи. У Азиз Несин, О Генири, Артур Конан Дойл, Жейме Хедли Чейз, Даниэла Стил, Сэм Хайес ва бошқа хорижий адибларининг асарларини таржима қилган.

жудо бўлишида хотини Мариэлни айблайди. Асоосиз даъволан асабий дардга йўликкан Мариэль касалхонага гушиб қолади. Тузалгач эса эри билан ажрашади ва ҳаётини янгидан бошлаш учун Нью-Йоркка жўнаб кетади. Бу ерда у катта боӣ Паттерсон билан танишади, унинг санъат асарлари коллекцияси назоратчиси бўлиб хизмат қила бошлайди. Улар ўртасидаги амалий муносабатлар чуқурлашиб, ишдаги ишққа айланади ва Мариэль Паттерсонга турмушга чиқади. Улар фарзанд кўрадилар. Мариэль ҳаёти изга гушиб кетганига ишончи қомил, бироқ қутилмаганда ўғли ғойиб бўлади. У ўтмишининг фожиали хотиралари изтиробида. Далиллар эса янги онладаги ўғилнинг йўқолиши собиқ эри Чарльз Делони билан боғлиқ жақинлигини кўрсатади...

«Бўса» романида ҳам романтик мухаббат ва унинг изтироблари ўз инфодасини топган. Асар қахрамонлари Изабель ва Билл автомобиль фалокатида сал бўлмаса ҳалок бўлишлари мумкин эди. Ана шундай фожиаларда улар бир қарашдаёқ бир-бирларини севиб қолишади. Бундай дахшатли пайтларда ҳар бир инсон кўз ўнгиде беихтиёр бутун ҳаёти, қувончлари ва укубаглари ўтади. Ўткинчи дунёда ҳаётнинг қадрига етиш, ўз бахтини топиш учун қурашши зарурлиги янада ойдинлашади. «Бўса» романининг қахрамонлари ҳам бахтиёр турмуш кечирини учун турмуш қуриш ниятидалар. Аммо Изабель онлани, эрининг эса у билан асло ажралиш нияти йўқ. Севишганлар ўз бахтларига эриша олармикин? Романи ўқисангиз, бу саволга жавоб топасиз.

Даниэла Стиннинг Гулчехра Муҳаммадjon томонидан таржима қилинган яна бир романи – «Саёҳат»¹да медиа-магнат Жек Хантер ва унинг рафикаси телевидение кўрсатувлари юлдузларидан ҳисобланган Мэддини Вашингтон бахтиёр жуфтликнинг кечинмалари қаламга олинган. Бу онладан ҳамма хайратта тушади, уларга ҳавас қилишади. Бироқ жуда рисоладаги онланини ташқи ингоҳлардан яширин ҳақиқий турмуши зулмат ичида, ниҳоятда жирканч, қабих сирлар билан қопланган.

Бундай онла боқийликка даъво қилишга ожиз. Ўзгалар учун бахтиёрликни намойини қилаверишини ҳам чегараси бўлади. Сабр қосаси тўлиб-тошади, метиндек мустаҳкам деб ҳисоблаб қелинган кўрғон парокандаликка юз тутади. Кечаги ҳамма ҳавас билан қарайдиган Мэддини Вашингтон ўтмишидан воз кечиб, ҳаммасини бошқатдан бошлашга мажбур...

Халид Ҳусайний (Khaled Hosseini)нинг илк асари «Шамол ортидан югуриб...» («The Kite Runner», 2003) дунёда XXI асрнинг бош романи, унинг муаллифи – тирик классик деб баҳоланди. Хусусан, 2009 йилда «The Millions» журнали томонидан ўқувчилар ўртасида ўтказилган сўров натижаларига кўра, ушбу роман янги минг йилликнинг энг яхши 20 асари рўйхатидан ўрни олди. «Шамол ортидан югуриб...» эликдан ортик тилларга таржима қилинган ва 10 миллион нуехда чоп этилган.

¹ Даниэла Стин. Саёҳат: Роман. Таржимон Гулчехра Муҳаммадjon. Жаҳон адабиёти. 2008. №3. 4. 5.

оқиллиги Шарқнинг ҳассослигига тўқнаш келади, икки тамаддуннинг дунёқарашни турли зиддиятларни келтириб чиқаради.

Холид Ҳусайний ёзувчилик фаолияти билан бир қаторда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг қочоқлар бўйича ходимидир. Бу вазифада у афғонлар, биринчи навбатда, афғон болаларига инсонпарварлик ёрдами кўрсатиб келмоқда. Холид Ҳусайний Афғонистонга инсонпарварлик ёрдами кўрсатиш бўйича ўз жамғармасини ҳам ташкил этган.

Ог Мандино (Og Mandino, 1923–1996) асарлари энг кўп ўқиладиган яна бир америкалик ёзувчидир. Унинг асарлари 25-тадан кўпроқ тилга таржима қилинган, 50 миллион нусхадан ортиқ китоблари сотилган. Жаҳондаги турли мамлакатлардаги минглаб одамлар – Америка корпорацияларининг маъмурларидан тортиб, Япония фабрикаларининг ишчиларигача, Мексика қамоқхоналарининг маҳбусларию немис уй бекалари, футбол тренерлари ҳамда Филиппиндаги руҳонийлар ёзувчи асарларидаги маслаҳатларга амал қилишлари натижасида ўз ҳаётларида мўъжизалар рўй берганлиги учун Ог Мандино олдида умрбод қарздор эканликларини эътироф этадилар.

Огнинг онаси унинг болалик пайтидаёқ ёзувчи бўлишини башорат қилган. Ҳақиқатан ҳам Мандино мактабнинг юқори синфларида газетага муҳаррирлик қилган ва Миссури университетининг журналистика факультетига ўқишга киришни режалаб қўйган. Бироқ 1940 йилда кутилмаганда онасининг вафот этиши ҳаётини тубдан ўзгартириб юборган. У коллежга ўқишга кириш ўрнига қоғоз фабрикасида ишлай бошлаган, 1942 йилда АҚШ ҳарбий ҳаво корпусига қабул қилинган. Иккинчи жаҳон уруши йилларида «В-24 Liberator» стратегик бомбардировкачи самолётида учган.

Ҳарбий хизматдан сўнг у суғурта агенти бўлиб ишлай бошлаган. У оиласини боқиш учун кечаю кундуз тинмай ишлашига қарамасдан қарз ботқоғига тобора ботаверган. Ночорлик уни майхоналарнинг доимий мижозига айлантирган. Муттасил ичкиликбозлик хотини билан ажралиб кетишига, ишдан ҳайдалишига ҳам олиб келган. Ог Мандинонинг ўзи бу йилларни шундай таърифлайди: «Икки йил азоб-уқубатлар ичида ўтди. Шалоқ машинада иш қидириб, мамлакатни дарбадар кезишга тушдим. Бир шиша арзон шароб учун ҳар қандай ишни бажариб кетадиган бўлдим. Кечалари дуч келган харобаларда тунаб қолар ва ўзимнинг ночор қисматимга аччиқ-аччиқ кўз ёш тўкардим»¹.

Ог Мандино ҳатто ўз жонига қасд ҳам қилмоқчи бўлган. Ана шундай кунларнинг бирида у Нью-Хемпширдаги Конкорд шаҳар кутубхонасига тасодифан кириб қолган ва қўлига Уильям Клемент Стоун² ва

¹ *Мандино Ог*. Дунёнинг энг буюк савдогари. – Т.: «DAVR PRESS» нашриёт-матбаа уйи, 2015. – Б.4

² *Уильям Клемент Стоун* (William Clement Stone, 1902–2002) – америкалик йирик ишбилармон, ҳаётда муваффақиятга эришиш йўллари тўғрисидаги қатор асарларнинг муаллифи.

Наполеон Хилнинг «Ижобий дунёкараш ёрдамида муваффақиятга эриш» («Success Through a Positive Mental Attitude») китоби тушиб қолган. Ушбу асарда баён қилинган маслаҳатлар унинг дунёкарашини гамомида ўзгартириб юборган.

Бўлажак адиб узок излашлардан кейин Уильям Клемент Стоуннинг Бирлашган сугурта агентлиги («Combined Insurance Company of America») президенти эканлигини аниқлаган ва ушбу компаниянинг Бостон шаҳридаги филиалига сугурта агенти бўлиб ишга кирган. Бир йил ичида От Мандино ушбу компаниянинг Мен округидаги менежери вазифасига ишга тайинланган. Бу вазифада у ўз ходимларини У.Стоун фалсафасига ўргатган ва тезда компания микёсанда энг юксак натижаларга эришган.

Кейин ўзи ёзув машинкасини сотиб олиб, ижодга қўл урган. Уильям Клемент Стоун «Success Unlimited» («Чексиз омад») журналинини ҳам таъсис этган. Бу нашр оз нуسخали бўлиб, компания акциядорлари ва ходимлари ўртасида тарқатишга мўлжалланган. От Мандино бу нашрнинг муҳаррири этиб тайинланганидан кўп вақт ўтмасдан уни умуммиллий журнал даражасига олиб чиқишга муваффақ бўлган.

Кўнларининг бирида журнал учун материаллар тақчил бўлганида муҳаррирнинг ўзи дахшатли автохалокатга учраб ногирон бўлиб қолган Бен Хоген немли кимсанинг нафакат оёкка турганлиги, балки АҚШ очик биринчилигининг голиби бўлганлиги ҳақидаги мақолани ёзади ва «Success Unlimited»да чоп этади. Бу мақола билан танишган Нью-Йоркдаги наشريётлардан бири муаллифга ҳамкорлик қилишни таклиф этади. Шундан аниги 18 ой ўтгач, журнал муҳаррирининг бугунги кунда дунёда машҳур «Дунёнинг энг буюк савдогари» («The Greatest Salesman in the World») китоби ана шу наشريётда чоп этилади. Бу пайтда От Мандино хали машҳур ёзувчи сифатида танилмаган эди. Шунинг учун китобнинг илк адади 5 минг нуسخа қилиб белгиланган. Америкадаги йирик «Amway Corporation» компания раҳбари Де Воснинг йиғилишида, ўз таърифига кўра, бу китобни бир нем соҳиби ёзган «Дунёнинг энг буюк савдогари» асарини ўқиниши ходимларига тавсия қилиши икки йил ичида бу китоб 350 минг нуسخада сотилишига сабаб бўлди. Шундан мана 30 йилдан ортиқ вақт ўтган бўлса ҳам бу китоб қўлма-қўл бўлмоқда.

Ҳаётда уз ўринини тона олган ва «Success Unlimited» журнали президенти даражасига кўтарилган От Мандино 52 ёшида 1976 йилда бу юксак лавозимини тарк этиб, ҳамма вақтинини адабий фаолиятга бағишлашга азм этган.

Рустам Жабборов томонидан ўзбек тилига ўтирилган «Дунёнинг энг буюк савдогари»да бағдодлик тadbиркор Хафилнинг савдо соҳасида

Ушбу китобнинг асли (Napoleon Hill, 1883–1970) — америкалик яшил тафаккур намояндаларининг бири, замонавий «3-ўзинга ёрдам» жанри асосчиси.

Мандино О. Дунёнинг энг буюк савдогари — Таржимон Р.Жабборов. — Т.: «DAVR PRESS» наشريёт-маъбаа ушб, 2015. — 104 б.

Урушнинг охирларида америкалик оддий аскар Жон Хокинс ўз полки билан Францияга юборилади. Бироқ, парашютдан сакраш чоғида у муваффақиятсизликка учрайди ва дарахтга урилиб оёғини синдириб олади. Воқеа Франсуазанинг ота-онасига қарашли ферма яқинида юз берганди. Ўшанда оила бошлиғи уйда бўлмаган ва кечки пайт қайтиб келган. Франсуаза ва онаси ярадор аскарни топиб, уни чордоққа яшириб қўйишган. Баланд бўйли, келишган, мовийкўз ва малласоч америкалик аскар 16 яшар Франсуазанинг хаёлини ўғирлаганди...

Жон ҳам фермада ўсган бўлиб, қиздан атиги тўрт ёш катта эди. Онаси Франсуаза ва ажнабий йигит бир-бирини ёқтириб, бирор ножўя ишга қўлириб қўйишларидан хавотирда эди. Бироқ, Жон анча тартибли, бамаъни йигит экан. Қиз йигитга французчани, йигит эса инглизчани ўргата бошлади. Улар немисларнинг эътиборини тортмаслик учун чордоқда чироқ ҳам ёқишмас, шивирлаб гаплашишарди.

Жон фермада тўрт ой яшади. Кейин Франсуазанинг отаси шериклари ёрдамида йигитни америкаликлар ёнига яширинча жўнатиб юборишди. Ёшлар бир-бирига жуда боғланиб қолишганди. Жон Франсуазага албатта қайтиб келишга ваъда берди.

Фашистлар истилосининг сўнгги кунлари эди. Франциянинг озод бўлишига санокли кунлар қолганда Франсуазанинг ота-онаси нобуд бўлишди ва қизча Парижга, яқин қариндошлари ёнига жўнатилди. Кўч-кўрон пайтида Жоннинг манзили битилган дафтарча ҳам йўқолиб қолган, Франсуаза энди уни қаердан топишни ҳам билмасди. Ўша пайтларда йигитнинг Парижда экани, шаҳарни озод қилишда иштирок этаётгани унинг хаёлига ҳам келмаганди. Кейин маълум бўлишича, улар деярли ёнма-ён яшаб, бир-бирларидан хабар топмаган эканлар.

Жон Франсуазани учратолмай, Америкага, ота-онасининг Айова штатидаги фермасига қайтди. Шундагина отаси Гуамда ҳалок бўлганидан хабар топди. У энди оила бошчисига айланган, онаси, укалари ва сингилларини боқиш унинг зиммасига тушганди. Жон Франсуазага бир неча маротаба хат ёзди, аммо жавоб келмади. Икки йил ўтиб, у Францияга боришга етгулик пул топгач, Франсуазани излаб йўлга чиқди. Қишлоққа келиб, ферманинг сотилиб кетганини эшитгач, ҳафсаласи пир бўлди. Франсуазанинг ота-онаси ҳалок бўлгани, қизнинг ўзи Парижга кетганини қўшнилардан эшитди.

Жон қидирувни давом эттирди. Полицияга мурожаат қилди, Қизил Хочдан суриштирди, маҳаллий мактаблардан, Сорбонна талабалар орасидан излади. Умидини узиб, Америкага қайтиш тараддудига тушган бир пайтда, Сенанинг чап қирғоғидаги қаҳвахонада хаёлга чўмиб ўтирган чоғда Франсуазани кўриб қолди. У ёмғир остида бошини эгганча кетиб борарди. Аввалига бошқа қиз бўлса керак, деб ўйлади. Кейин ишонч ҳосил қилгач, ўрнидан ту-

риб, унинг ортидан отилди. Франсуза ҳам уни таниб, йнглаганча йнгитининг бағрига отилди...

Ўша туни кизнинг бир қариндошиникида ўтказилди. Эртаси куни Жон яна Америкага учиб кетди. Бир йил давомида улар ҳаг ёзиниб туришди. Кейинги йил Жон Парижга бутунлай кўчиб келди. Ўшанда Франсуза 19, Жон эса 23 ёшда эди. Икки ҳафта ўтиб, улар турмуш қуришди. Шундан кейин улар умуман айро тушишмади ва ўн тўққиз йил ҳамнафас яшашди.

Робер туғилганидан кейин улар Париждан яна қишлоққа, Мармутонга кўчиб кетишди. Ота-онасининг бу қароғайиб севги қиссасини Мари-Анж кўп марта лаб эшитган, ҳар гал тинглаганда вужудини ажиб ҳаяжон чулғаб оларди.

Мари-Анж отасининг қариндошларини танимасди. Бобоси, бувиси, амакилари ҳали у туғилмасидан илгари ўлиб кетишган, кўп ўтмай кичик аммаси вафот этган, қатта аммаси эса, Мари-Анж ҳали бир ёшга ҳам тўлмаган пайда автохалокатда нобуд бўлган экан.

Жоннинг қариндошларидан фақат ҳоласигина тирик бўлиб, уларнинг ўртасида қариндошлиқ риштаси деярли узилди кетганди. Отаси бу хотинни ёқтирмаслигини Мари-Анж ҳам сезарди. Мари-Анжнинг ота қавмидан ҳали ҳеч бири Мармутонга келмаган. Жон бир неча марта айтганди: у Францияга ўз севгилисини излаб келганида, бирорга қариндоши уни қўллаб-қувватламаган, ҳаммаси йнгитини телбага чиқаришган экан. Франсузанинг туғишган ака-укалари йўқ, икки амакиваччаси анча йиллар илгари автохалокатдан вафот этган эди.

Шундай қилиб, Мари-Анжнинг ҳам ота-онаси, биттаю битта акаси ҳамда олис Айовадаги хола-онаси – отаси унча ёқтирмайдиган камширдан бўлак бирор қариндоши йўқ эди.

Дарвоқе, Жон бир гал холаси ҳақида гашира туриб, уни «ўта насткаш, жохил аёл» деб атаганди. У пайда Мари-Анж жуда кичкина, бу сўзларнинг маъносини тушуниб етмасди. Бироқ, киз бошиқа бирор қариндошга эҳтиёж сезмас, ота-онаси ва акасининг меҳр-муҳаббати хароратидан сармаст яшарди.

Акаси ўқишга йўл олгач, Мари-Анж уни қаттиқ соғинишидан кўрқарди. Шунда онаси Роберни кўриш учун бирга Парижга бориб туришга ваъда берди.

Робер иш юзасидан Парижга тез-тез бориб турар, ўзи билан Франсузани ҳам олиб борар, бир-икки кун меҳмонхонада тунаб қолишарди. Бундай вазиятда Мари-Анжни анчадан бери уларнинг хонадонида хизмат қилиб келаётган оқсоч хотин Софининг қарамоғида қолдиришарди. Софи ҳам Хоккислар оиласи билан Мармутонга кетган ва уша ердаги кичкина бир уйда негикомат қиларди. Мари-Анж Софининг ёнига тез-тез борар, у кизни чой ва печенье билан сийлаб турарди.

Қисқаси, Мари-Анж чиндан бахтиёр эди. Унинг болалиги ҳамманин хавасини келтирарди. У ўзи яшайдиган қадимий қасрнинг маснақаси эди, бекаму кўст ҳаёт кечирмоқда эди. Айниқса, онаси унга Париждан келтирилган чиройли кўйлақни кийдирганида, чинакам фарингдан фарқи қолмасди. Бирок, дарахтларга тирманавериб, юлғунзор ва буталар орасида югуравериб, увалага айланган кийимда, ялангоёқ бўлиб, ўрмон ва далаларда чоғиб юрганини кўриб, онаси уни жулдурвоқи болаларга қисқарди.

Баъзан тушлик пайти уни кидириб чиққан акаси ҳам роса таъзирини берарди. Одатда Мари-Анж йўқолиб қолса, топиб келиш учун Роберни жўнатишар, у синглиси қаерларга бекиниб олиши мумкинлигини яхши биларди. Ака юзи шафтоли шарбағига беланган, кийими абгор ҳолатдаги синглисини етаклаб, уйга равона бўларди.

Ака-синглил кўйиб кўйгандек онасига ўхшарди. Икковининг ҳам сочлари маллатоб, кўзлари баҳор осмонидай тиниқ ва мовий эди. Оилада фақат Франсуаза кўйкўз ва қорасоғ эди. Болаларга фақатгина онасининг ювош шўхлиги ва қувноклиги ўнанди, ҳолос.

Бу гал ҳам Робер онасининг талабига кўра, синглисини чакиргани келганди.

Қани тез юр, нонушта қиларканмиз, — деди у Мари-Анжни худди подадан ажраб қолган кўзичокни қувгандек қувиб. Робер ҳам Парижга кетса, синглисини соғиниб қолишини яхши билар, аммо буни тап олишини истамасди. Чунки, шу пайтгача синглисидан бир кун ҳам айро тушмаганди.

– Қорним тук, — деди қизча шаддодлик билан.

– Гаши кўнайитирма, қани тез оқдимга туш!

Франсуаза қизининг шафтоли шарбағига беланган ҳолда қайтганини кўриб, афти бурнишиб кетди:

Мари-Анж, — деди у французчалаб, (фақат Жон Мари-Анж билан иш-лишчалаб гаплашарди) шу кўйлақни эргалаб кийиб кетганинг қара, дабдаласини чиқарибсан.

– Йўқ, ойижон, фақат пеншандим йиртилди, ҳолос, — деди Мари-Анж айбдорона қулимеираб. Кўйлақим бутун.

Шуниенга ҳам раҳмат, — сингли хўрсинди она. Бориб, юз-қўлинини ювиб кел. Софи сенга қарашворалди.

Шу пайт ошхонадан ушққан қора кўйлақ оқидан тоза фартук боғлаб олган аёл чиқиб келди ва Мари-Анжнинг ортидан зина бўйлаб кўтарила бошлади. Гарчи эди Софи юқорига чиқишга бироз кийналса-да, у кичкинтойи учун дунёнинг парини чекқасига боришга ҳам тайёр эди. Софи Роберни тутилганидан бошлаб парварини қилган, у етти ёшга етганда

Мари-Анж туғилганди. Қизалокнинг туғилиши Софи учун ҳам катта шодиёна бўлганди. У Хокинслар оиласини жонидан ортук кўрарди. Унинг биргина кизи бўлиб, Нормандияда яшар, у билан камдан-кам кўришарди. Айтиш жоизки, Хокинсларнинг болаларини у ўз кизидан ҳам аъло кўрарди. Робернинг Парижга кетаётгани уни ҳам анча ўйга толдирганди.

Отаси Роберни аввалига АКШда ўқитмоқчи бўлди. Аммо, бу Франсузага ёқмади. Ўғил ҳам узокка кетишга унча рўйхушлик бермади. Зеро, онда аъзолари бир-бирига каттик боғланиб қолганди.

Мари-Анж ювиниб, гараниб пастга тушганида, барча стол атрофидан жой олганди. Овқат устида Жон ўғли билан иш юзасидан гаплашди. Франсуза маҳаллий янгиликларни гапирга туриб, кизининг қандай овқатланишини кузатиб ўтирди.

– Хабаринг бор а, яқинда таътил тугаб, ўқишлар бошланади, – дея кизига юзланди Жон.

Мари-Анжнинг ковоғи осилди. Демак, акаси ҳам тез орада жўнаб кетади. Гарчи Робер ҳам пойтахтда талабалик ҳаёти бошланишини интиқлик билан кутаётган бўлса-да, синглисидан узоклашгиси йўқ эди.

Ота-онаси Сепаннинг чап киргоғидан Робер учун ижарага кварта-ра тошиб кўйишганди. Франсуза ўқув йили бошланишидан олдин ўзи шаҳарга бориб, ўғлининг жойлашишига ёрдамлашмоқчи эди. Аллақачон ме-бель ва бошқа жиҳозларни жўнатиб юборганди.

Робер жўнаб кетадиган кунни ака-сингли барвақт туриб, боғда қувлашма-чоқ ўйнашди, Робер синглисини тутиб олиб, пўнса қилди:

– Хўш, шайгонча, нима, кетишим олдидан мен билан понушта қилишни нистамайсанми?

– Хоҳламайман, -- деди синглиси ковоғини солиб, – Кетишингни хоҳламайман.

– Тез келаман, яқинда байрам-ку, – уни овутган бўлди Робер. – Азиз-авлиё-лар байрами. Мен ўша кунни ёнингда бўламан. Қолаверса, ота-онам, дугоналаринг ёнингда-ку? Ҳеч қачон зерикиб қолмайсан.

– Ўша Сорбоннага бормасанг бўлмайдимми? – деди ҳалиям арази таркамай.

– Ахир тушунсанг-чи? – у синглисининг малларанг сочларини эркалаб си-лади. – Ўқишим, отамга ёрдам беришим керак. Катта бўлсанг, сен ҳам бора-сан Сорбоннага. Ахир бутун умр дарахтларга тирмашиб юрмайсан-ку, гўғримми?

Қизча жилмайиб, акаси билан ошхонага йўл олди. Эр-хотин ўта замо-навий, чиройли кийимларда ўтиришарди. Франсуза ўттиз саккизга кирган бўлса-да, шу туришида унга ўттиз ёш ҳам бериб бўлмасди. Унинг назарида Жон ҳам ҳар доимгидек хушбичим ва навкирон, худди парашотдан йиқилиб тушганидан бери ҳечам ўзгармагандек эди.

Биз келгунимизча Софининг танидан чиқмасликка сўз берасанми? сўради она кизидан меҳрибонлик билан. Яна Софи холани ортиндан югуриб юрмасин. Икки кундан кейин мактабнинг бошланади. Биз отани билан дам олиш кунин қайтамиз.

Мари-Анж барибир Роберсиз туrolмасди.

– Мен сенга Париждан туриб кўнғирок киламан, деди ака.

– Ҳар кунми?

У отасиникидек мовий, маъсум кўзларици ирриратиб турарди.

– Никон тошишим билан албатта кўнғирок киламан.

У синглисини кучоклаб, ёноғидан ўшиб қўйди. Кейин эса, ота-онаси билан машинага ўтирди. Эшикни ёнишдан аввал чамадонини очиб, ундан кичик бир тугунча чиқарди ва синглисига узатди.

– Бу сенга!

Бир зумда машина кўздан йўқолди. Мари-Анж ва Софи қўл силкиб қолишди. Кейин уйга қайтишди. Мари-Анж тугунчани очиб кўрди. Ичида бир тарафида акаси, иккинчи тарафида ота-онасининг сурати туширилган кичкинагина олтин медальон бор экан. У дарҳол медальонни бўйнига тақиб олди.

– Юр, фермага бориб келамиз, – деди Софи акасининг хонасида медальонга махзун тикилиб ўтирган Мари-Анжнинг ёнига бориб. Тухум олишимиз керак, яна мадам Фурньегга бисквит олиб борамиз.

Мари-Анж тамни бош чайқайди. У ҳозир ҳеч қаерга чиқишни истамасди. Аялақачон акасини соғина бошлаганди. Софи эса, кизчани ёлғиз ташлаб кетгиси келмасди. Бирок, фермага бормаса ҳам бўлмасди.

Унда боддан чиқмай ўтир, мен дарров келаман. Яна ўрмон оралаб ортиндан югуриб юрмай.

Софи чикиб кетиши билан Мари-Анж ховлига тушди. Кейин олма узиш учун бокка тушмоқчи бўлди. Агар бир этак олма терса, Софи пирог пишириши учун етади. Бирок, Софи кишлоқдан чарчаб келди. Мари-Анж ёқтирадиган шўрвага ҳам қўл урилмади, ҳисоб. Икковининг ҳам негадир кайфияти йўқ эди. У туриб, бокка тушди, ўсик ўтлар узра яетанганча, осмонга термулиб яна акаси ҳақида ўйлай бошлади.

Шу пайт уларнинг ташқари эшиги олдида полиция машинаси келиб тўхтади. Бирок, кизча унча эътибор бермади. Жанлармлар унинг отаси ёнига шунчаки хол сўраб, чакчаклашани тез-тез келиб туришарди. Қизик, улар ота-онаси Парижга кетганини билдирмасмикин?

Мари-Анж ошхонага кирганида, полициячи ўша ерда ўтирар, нимагадир Софи гинимсиз йнеларди. Қизча бўйнидаги медальонни маҳкам тутамлаганча, уларга яқинлашди. Полициячи ҳам, Софи ҳам уни кўриб, жим бўлиб қолишди. Кекса оқсочнинг юзидаги саросимани кўриши билан Мари-Анж қандайдир ноҳушилик юз берганини пайқайди.

Сукут чўзилгани сайин Мари-Анжнинг ҳам хавогирн орта борди. Софи аввал полициячига савол назари билан боқди, кейин кизчага юзланди.

Бу ёкка кел, асалим, – деди аёл бағрини очиб. Софи кизчани озгин кўллари билан кучоқлади ва юм-юм йиғлашда давом этди. Юз берган похушликни айгишга унинг кучи етмаслигини англаган полициячи буни ўз зиммасига олди:

– Мари-Анж, – деди кизчага карамасликка тириниб, – Йўлда автохалокат содир бўлган.

Мари-Анжнинг нафаси бўғзига тикилиб қолди. Юраги дукурлаб кетди. Автохалокат? Бўлиши мумкин эмас! Аммо, у шундай дедими? Демак...

– Дахшатли автохалокат, – давом этди полициячи. Кизчанин вужуди титрокка тушди. – Ота-онанг билан аканг...

Мари-Анж Софининг кучоғидан юлқиниб, ўзини ташқарига отган чоғда, полициячи унинг кўлидан тутиб қолди. Ҳар қанча оғир бўлмасин, бу муҳим ҳақиқатни унга етказиши лозим эди:

– Улар нобуд бўлишди. Бир соат илгари. Карама-қарини йўналишдан келаётган юк машинаси бошқарувини йўқотиб, сизларнинг машинангизга келиб урилган. Улар ўша ернинг ўзида вафот этишган. Бизга йўл полициясидан хабар қилишди.

– Ёлғон, – кичкирди кизча, – Аллаянисиз! Ота-онам билан акам Парижга кеттишган.

– Минг афсуски, улар Парижга егиб бора олишмади.

Мари-Анж полициячининг чанғалидан ҳам юлқиниб, боққа тушиб кетди. Жандарм савол назари билан Софига қаради. Унинг фарзандлари йўқ, болалар билан қандай муомала қилишни билмасди.

– Кўяверини, халирок ўзим ортидан тушаман. У ўзига келиб олиши учун вақт керак.

Полициячи кетгач, қош қорая бошлаганида, Софи кизчани излашга тушди. У дарахт папасида гўжанак бўлиб, йиғлаб ўтирарди. Софи ҳам жимгина унинг ёнидан жой олди.

– Ҳаммаси худонинг иродаси, болам, – деди тасалли охангида. – Яраганнинг ўзи уларни даргоҳига чакириб олибди.

– Нега, нима учун чакириб олади? – қайсарлик ила кичкирди кизча.

– Унақа дема, ҳаммамиз ҳам бир куни борамиз ўша ерга!

Софи шундай дея кизчани бағрига босиб, худди аллалаётгандек майини теблага бошлади. Улар анчагача шу тахлит туриб қолишди. Фақат қоронғи тушгачгина уйга йўл олишди.

Энди нима қиламиз? – сўради кизча Софига мўлтираб боқаркан. – Шу ерда яшайверамизми?

Софи мавҳум қиёфада бош ирғади. Аслида бундай пайтда нима қилишни у ҳам аниқ билмасди. У Францияда кизчанинг ҳеч қимми йўқлигини

яхши биларди. Америкадан ҳам Хокинсларнинг хонадонига ҳеч ким келмас, шу боис Софи у ерда ҳам Мари-Анжнинг бирор қавми йўқ деб ўйларди. Қизча ҳам ана шу ёлғизликнинг моҳиятини англаб етгандек, дағ-даг калтирарди.

II БОБ

Дафи маросими Мармудтон қасрида ўтди. Унда яқин агрофлагги фермалардан, кишлоқлардан келган одамлар нишга ўтди. Робертнинг синфдошлари, Жоннинг ҳамкасблари, Франсузанинг дўстлари жамланшди. Мархумларни тушроққа тошириб, уларнинг уйига қайтиб, анъанага кўра азадорларга – Мари-Анж ва Софига таъзия билдиришди.

Эртаси кун Жон Хокинсларнинг ишончли вакили Мармудтонга келиб, Мари-Анжнинг ягона қариндоши отасининг холиси бўлмиш Кэррол Коллинз Америкада яшашини айтди. Мари-Анжга отаси бу аёл ҳақида бир-икки марта айтганди. Бирок, бирор марта орада борди-келди бўлмаган, отаси ҳам бу аёл ҳақида хушламайроқ гапирарди. Вакил Коллинзга кўнглироқ келиб, вазиятни тушунтирганида, Мари-Анж уикида яшашга розилик билдирганини маълум қилди. Вакил қаср ва фирма билан боғлиқ масалаларни ҳам ҳал қилиб қўйганини айтди, аммо, ўн бир ёшли қизчага буниши қизини йўқ эди.

– Меъе, қизча шу ерда қолаверса бўлмайдинми? – хикмат билан сўради Софи.

Вакил бош чайқайди. У қизчани хайҳотдек қасрда, қаргайиб қолган оксоч аёлга тошириб кетолмасди. Ахир қимдир қизнинг таълим-тарбияси, келажак учун қайғурини керак-ку? Бу масъулиятни эса, Софига юклаб бўлмайди. Жонга қарашли фирма адвокатлари Софининг саломатлигини жойида эмаслигини айтишганди.

Кекса оксочни эса, Америкага жўнаб кетиши лозим бўлган муштарак қизалоқнинг тақдирини таъинлашга соларди. Яқинларининг ўлимидан сўни, Мари-Анж ўзини анча олдириб қўйган, ништаҳасини йўқотган, ўтилар устида ётганча ҳаёл сургани-сурган эди.

– Уни қачон Америкага жўнатмоқчисиз? – сўради Софи қизча гапқарига чиқиб кетган маҳалда.

Индига, – деди вакил. – Ўзим у билан Парижга бораман ва самолётга ўтказиб юбораман. У Чикагога боргач, бошқа самолётга ўтиради. Миссис Коллинз қизчани аэропортда кутиб олади ва фермага олиб кетади. Менимча, у ер Минстер Хокинсларнинг фермасидан фарқ қилмаса керак.

У ерда Мари-Анжни қандай қарши олишаркин? – сўради оксоч хаяжон билан. – Балки, қизчага унчалик яхши бўлмас?

Бошқа чорамиз йўқ, мадам, – деди вакил. – Кэррол Коллинз унинг ягона қариндоши. Қизча у билан яшайди. Бахтига мисс Коллинз уни қабул қилишга рози бўлди.

– Унинг болалари борми? сўради Софи кизчанинг меҳрибон қариндошлари бағрига борнига умидворлик билан.

Вакил мужмал елка киелди.

– Билмадим, лекин жуда болажон кампирга ўхшайди. Песиқроқ кийинтириб юборинлар, бизда анча совук, деди.

Мари-Анж Айовага учиб кетади. Софи жигарбандига айланиб қолган кизчадан ажралишини ўйлаб, ўзини кўярга жой тополмасди. У Мари-Анжнинг кийимлари, ўйинчоқлари, ота-онаси ва акасининг суратлари, зарур буюмларини учта чамадонга жойлаштирди.

Икки кун ўтиб, вакил кизчани олиб кетгани келди. Мари-Анж халихануз ҳаётидаги бу даҳшатли бурилишдан ўзига кела олмаганди. Оксоч аёл кизчани бағрига босиб узок йиғлади. Вакил уларни бир муддат кутиб турди, кейин кизчанинг елкасидан охиета туртди:

– Мари-Анж, кетинимиз керак, самолётга кеч қоламиз.

– Майли кеч қолсак. – тихирлик қилди кизча. – Мен Айовага бормайман, шу ерда қоламан.

Вакил уй ҳамма жиҳозлари билан сотилишини, шу бонсе океан ортига борини кераклигини кизчага ёзлатиб ўтирмади. Кизча ҳам тақдирга тан бермасликдан бошқа чораси йўқлигини англади, йиғлай-йиғлай машинага ўтирди. Софи то машина кўздан йўқолгунча тикилиб қолди. Кейин эса, чўкка тушганча ҳўнграб юборди. Энди унинг Нормандияга, кизининг ёнига кетинидан бошқа иложи қолмаганди.

Мари-Анж Парижга боргунча чурқ этмади. Вакил уни бир-икки марта гапга солишга уриниб кўрди, аммо наф чиқмади. Айовада кизчани бутунлай бошқача ҳаёт кутарди. Балки, ўша ерда у бахтини топиб кетар?

Ўўлда гамадди қилиш учун тўхтаганида ҳам Мари-Анж туз тотмади. Вакил унга музқаймоқ таклиф қилганида ҳам кизча маъюе бош чайқади. Унинг ямоқли свитери устида акасининг сўнгги совғаси – олтин занжирга қадалган медальон осилиб турарди. Свитери остидан кийган мовий кўйлакни унга онаси Париждан келтириб берганди.

Вакил Мари-Анжни самолёт илланоясига қадар кузатиб қўйди. Хайрлашини олтидан у вакилнинг қўлини самимият билан сиқиб, миннатдорлик билдирди. Эшик олтидаги стюардесса унинг қўлидан тугганча борига бошлади. Вакил унга кизчанинг бошига тушган мусибатни гапириб берганди. Стюардесса йўлда кизчанинг ҳолидан хабардор бўлиб борнига, Чикагога етгач, у ердан Айовага учувчи самолётга чиқариб қўйнига ваъда берди.

Самолёт ҳавога кўтарилгачгина, вакил машинасига ўтириб, ортга қайтди. Унинг ҳали қиладиган ишлари кўп: аввалига ўйини ҳамда фирманинг ҳамма ҳужжатларини тўтирлаб, барча ашёлари билан бирга сотувга қўйини лозим эди. Яхшиям Хокинсе ҳамма ишини бадастир қилиб кетганди.

Парвоз давомида ҳам Мари-Анж овкатга карамади. Кечаси билан ухламай чиқди. Факат стюардессанинг кистови билан бир бўлак жуҗа гўшти ва бир лукма нон еди, холос. У бутун вақтини иллюминагор ойнасига тикилиб ўтказди. Эндигина ўн бир ёшга тўлган бўлса-да, назарида Мари-Анжнинг бутун ҳаёти оқида қолгандек эди. У олдида ҳеч нарсани кўролмади. Яқинлари энди йўқ, улардан ширин хотиралару сураглар эдалик бўлиб қолди, холос. Айтганча, у Софининг сураги ва унинг Нормандияда яшайдиган кизининг манзилини ҳам ёзиб олганди. У Айвовага етиб бориши билан энага-сига хат ёзишни ваъда берганди.

Самолёт Чикаго аэропортига маҳаллий вақт билан соат етида қўнди. Бир соатдан сўнг Мари-Анжни Айвовага учадиган навбатдаги самолётга ўтказишди. Унинг учта қатта-қатта чемоданини ёса юкхонага тошширишганди. Ўн бир яримда самолёт Форт-Доджега етиб борди. Нарини самолётдаги стюардесса берлингидаги ҳамкасбига кизчани тошшириб, уни кутиб олиш учун чиққан одамларнинг қўлига тошширишни тайинлаганди. Шундай бўлди ҳам.

Терминалда Мари-Анжни кенг соябонли, ковбойча шляпа кийган, мўйловдор эркак кутиб турарди. Унинг неми Том бўлиб, мисе Коллинзнинг фермасида ишлар, бекасининг тошширишга кўра, кизчани кутиб олгани чиққан экан. Стюардесса унинг қўлидаги инюнч қоғозига бирров кўз ташлаб, кизчани унинг қўлига тошширди. Ковбой қатта-қатта чемоданларни кўриб, кулимсирарди.

Яхшиям юк машинасини миниб келган эканман.

Кизча индамади. Эркак ёса, «инглизчани билмасе керак» деб ўйлаганди, аммо стюардесса билан инглизчалаб хайрлашганини кўриб, фикридан қайтди.

Қорининг очми? сўради у кизчадан. Мари-Анж бош чайқарди. Кейин чемоданларнинг бирини ҳаммомга юклатиб, иккитасини ўзи кўтарди-да, кизчани ташқарига бошлади.

Том йўл-йўлакай ўзини таништирди, гап орасида бекасининг жуда яхши аёл эканини таъкидлаб борди. Кизча ҳамон жим эди. Мари-Анж айнан Софи билан ажралнишга сабаб бўлгани учун ҳам хола-онасини ёмон кўра бошлаганди. Соат туши иккиларда машина яланглик ўргасида қад кўтарган уй ёнига етиб келди.

Мари-Анж олачалшоқ ёрунда сиёс фарамланидиган бостирма, оғил ва яна алақандай қулбаларни кўриб турарди. Бу ер умуман Мармугонга ўхшамасди. Ҳеч ким уларни кутиб олмади. Том чемоданларни олиб, дарчадан ошхонага кирди.

Кир, Мари, - деди у ортга ўгирилиб. Мен ҳозир Кэрол холаини тошиб келаман.

Мари-Анж йўлакда қанча қотиб турганини билмайди. Шу чок чирок ярк этиб ёнди-ю, ошхона унинг қаршисида бор бўй-басти билан намо-

ён бўлди. Унинг рўнарасида ногиронлик аравасида бир кампир тикилиб турарди.

– Фермага шунақа кўйлақда келадими одам? – деди кампир саломлашиш ўрнига аллақандай димоғдорлик билан.

Кампирнинг юз чизгилари, кўзлари сал-пал отасига ўхшаб кетарди. У кампирнинг ногирон эканини тасаввур ҳам қилмаганди. Шу боис кўркиб кетди.

– Худди базмга келгандек ясаниб олганини қаранглар! – навбатдаги пичинг кизчани тамомила гангитиб кўйганди. – Инглизчани биласанми ўзинг? – хужумни давом эттирди кампир. Қизча бош ирғади.

– Сен боравер, Том, – дея хизматчисига рухсат берди. Том кизчанинг елкасини меҳрибонлик билан қоқиб, эшик томон юрди. У ота ва бобо сифатида болаларнинг рухиятини яхши билар, шунча йўл босиб келган, бунинг устига, бошига оғир савдо тушган кизчанинг ҳолатини тушуниб турар, шу билан бирга, бекасининг у қадар киришимли ва олийжаноб эмаслигини ҳам яхши биларди.

Кампир фарзанд кўрмаган, болалар билан қандай муомала қилишни билмас, бошқаларнинг болалари эса уни заррача кизиктирмас эди.

Мана шу кампир тақдир тақозоси билан ёши бир ерга етганида жиянининг кизига васий бўлиб турибди.

– Чарчаб келгандирсан, – деди ёлғиз қолишгач, бироз юмшашга уришиб. – Кириб дамингни олишинг мумкин.

Мари-Анж чиндан ҳам чарчаган, бунинг устига, қорни ҳам очкаган эди. Қизик, шу пайтгача ким билан ҳамроҳ бўлса, ҳаммаси унга егулик таклиф қилган, аммо Мари-Анжнинг кўнгли тусамаянди. Энди эса...

– Ҳа, бирор гапинг борми? – дўриллади кампир.

Аёлнинг нигоҳларидаги таънани англаб, унга хали қабул учун миннатдорлик билдирмаганини англади:

– Мени ўз ҳимоянгизга олганингиз учун раҳмат, – деди у инглизчада француз талаффузи билан.

– Иккимизнинг ҳам бошқа йўлимиз йўқ эди, – деди кампир бефарқ оҳангда. – Энди биргалашиб бу вазиятдан чиқишимиз керак. Сен менинг хўжалик ишларимга қарашасан. Айтганча, иш пайтида қиядиган кийимларнинг бўлса керак, – дея кампир аравасини у тарафга юрғизди.

Кэрол Коллинз болалигида полиомиелитга чалинган бўлиб, оёқлари фалажланиб қолган, гарчи кўлтиктаёқда юра олса ҳам, аравачани маъқул кўрарди. У эллик йилки, ана шу аравачасидан ажралмас, ёши ҳам етмишини қоралаб қолаганди. Кэролнинг эри урунда ҳалок бўлган, шундан сўнг бошқа гурмушга чиқмаганди. Ферма Кэролга отасидан мерос бўлиб қолган, унинг синглисига, Жон Хокинснинг онасига тегишли қисмини

хам ундан катта пул эвазига сотиб олган, шу тариқа ферма унинг мутлоқ мулкига айланганди.

Хуллас, Жон Хокинснинг ўлиmidан сўнг унинг бошқа бирор қариндоши қолмаган, бу, афтидан, Коллинз хонимни унча хавотирга ҳам солмасди. Кампир кишлоқ хўжалиги соҳасини яхши тушунарди.

Кэрол Мари-Анж учун меҳмонхонани бўшатиб берди. Чунки фермага меҳмонлар камдан-кам келиб туришарди. Мари-Анж итоаткорлик билан коридор бўйлаб ғичирлаб кетаётган аравачанинг ортидан эргашди. Меҳмонхонада кўзга ташланадиган жиҳознинг ўзи йўқ эди ҳисоб. Деворнинг бир томонида хоч осилган, бошқа тарафида қайсидир суратнинг репродукцияси илинган эди. Эски қаравотга юпқагина матрас ва адёл тўшалганди.

– Ваннахона коридорнинг охирида, – деди Кэрол. – Лекин сувни кўп сарфлама, кўпам қамалиб қоп кетма. Ҳали ойнага термулиб қолишга ёшлик қиласан.

Мари-Анж хўп дегандек бош ирғади. Зимдан кампирнинг эгнидаги эркакча кўйлак ва жинсига, унинг қирқилган тирноқларига, калта оқ сочларига қараб олди.

– Кўрпа-тўшакларингни ўзинг йиғиштирасан, тушундингми?

Мари-Анж бу шартга ҳам рози бўлди. Шунда узоқ қариндошлар бирига анча тикилиб қолди. Кейин Кэрол қизчага синчковлик билан тикилиб, сўз қотди.

– Отангнинг ёшлигига жуда ўхшаб кетаркансан, – деди аллақандай совуқ оҳангда. Шу топда Мари-Анж отаси бу кампирни азалдан ёқтирмаслигини эслади. – Отанг Францияга кетганидан кейин уни қайтиб кўрмадим. Фермада шунча иш туриб, кетворди тентак. У кетганидан кейин ота-онаси анча қийналди. Бироқ Жон бунга парво ҳам қилмади. У сенинг онангни деб барча яқинларидан воз кечди.

Ота-онаси ҳақидаги бу аччиқ гаплар Мари-Анжга ёқмаса-да, индамади. Кэрол Коллинз қизчанинг онасидан тамомила фарқ қиларди. Кўпол, тасқара, андишасиз...

«Агар Айовадаги ҳамма аёллар шундай бўлса, отамнинг нима учун кетиб қолганини тушунса бўлади», – ўзича хулоса ясади Мари-Анж. Бирок, у ҳали ёш бўлгани сабабли, Кэрол Коллинз, биринчи навбатда, бахтсиз аёл эканини тушунмасди. Ҳаёт уни сийламаганди, аёл ёшлигидаёқ ногирон бўлиб қолган, бир неча йил ўтиб, эри ҳам қазо қилганди.

– Эрталаб туришим билан сени уйғотаман, – деди Кэрол. – Нонушта тайёрлашда менга ёрдамлашсан.

– Хўп бўлади, – шивирлади қизча оҳиста кўзларидан оқаётган ёшларни сездирмасликка тиришиб. Кампир аравачасини ғичирлатганича чиқиб кетди. Мари-Анж эшикни ёпиб, қаравотга ўтирди ва хўнграб юборди. Кейин чемоданни очиб, Софи тахлаб берган кўйлакни чиқарди. Бу кўйлакни онаси Париждан сотиб олиб берган, Софи унга турли мунчоқларни қадаб кўйганди.

Қизча қисматнинг бу кўргулигидан эзилиб, анчагача ухлолмади. Бу оламда мана шу баджаҳл кампирдан бўлак ҳеч кими қолмаганди. У энсиз, металл қаравотда деразадан эшитилаётган бегона овозларни эшитиб ётаркан, илк бор яқинлари ҳалокатга учраган машинада ўзи ҳам бўлмаганидан афсусланди.

III БОБ

Ҳали тонг ёришмай туриб, Мари-Анжни Кэролнинг ўзи уйғотди. Эшик олдига келиб, уйғонишни амр этди ва аравачасини кескин буриб, ошхона томонга кетди. Орадан беш дақиқа ўтиб, Мари-Анж қизарган кўзларини ишқалаганча, кампирнинг ортидан борди. Соат миллари эрталабки беш яримни кўрсатиб турарди.

– Биз жуда барвақт уйғонамиз, Мэри, – деди Кэрол атайин қизчанинг исмини бузиб айтаркан. Бу Мари-Анжга оғир ботди.

– Менинг исмим Мари-Анж, – деди у хиёл оғриниб.

Қизчанинг эътирози кампирни янада асабийлаштирди.

– Бўлди, ортиқча гапларга тоқатим йўқ, Мэри, – деди қатъият билан.

Кэрол стол устига бир шиша сут, бир банка жем ва бир буханка нон келтириб қўйди. Нонушта ана шундангина иборат эди.

– Агар истасанг, ўзингга нон қизартириб олишинг мумкин.

Кампир ошхона столи устида турган, алмисоқдан қолган, занг босиб кетган тостерни кўрсатди. Мари-Анж тостерга икки бўлак нонни жойларкан, ҳар куни эрталаб Софи тайёрлайдиган нонушта дастурхони кўз олдига келди. Унда эрталаб печдан чиккан иссиқ нон, бекон, тухум, янги узилган шафтоли ҳар доим бўларди. Кэрол қизарган ноннинг бир бўлагига ўзи учун жем сурди, иккинчи бўлагини қизчага қолдирди ва ноннинг қолганини олиб қўйди. Шу билан нонушта тамом. Мари-Анж оч-наҳор ҳолатда ўрнидан турди.

– Том сенинг мажбуриятларингни тушунтиради, – деди Кэрол. -- Энди ҳар куни эрталаб туриб, ўзинг ўрин-кўрпангни йиғиштирасан, ҳозир кўрсатганимдек нонушта тайёрлайсан, кейин мактабга боргунигча фермадаги ишларни қиласан. Бу ерда бекорчи одамнинг ўзи йўқ. Агар бу сенга ёқмаса, Форт-Доджедаги етимлар уйига боришинг мумкин. Шу ерда қоламан десанг, айтганларимга кўнишингга тўғри келади.

Мари-Анжнинг кўнишдан бошка чораси йўқ эди.

– Душанбадан мактабда дарсларинг бошланади. Эртага эса, сен билан черковга борамиз. Бугун эса уй ишларини саранжом қилганингдан кейин, шаҳарга бориб, сенга иш кийимлари сотиб оламиз.

Айни чоғда, очликдан Мари-Анжнинг қорни қулдирар, қулоғига ҳеч гап қирмасди.

– Хўп бўлади, мадам, – деди Мари-Анж, гарчи унинг гапларини эшитмаган бўлса-да, итоаткорлик билан.

– Мени Кэрол деб аташинг мумкин, – деди кампир қуруқ оҳангда. – Ҳозир эса, бориб идиш-товоқларни юв.

Мари-Анж унинг айтганини қилди. Чунки, битта тарелкаю иккита чашкадан бўлак ювиладиган идишнинг ўзи йўқ эди. Кейин хонасига қайтди. Нима қиларини билмасдан, каравотга ўтириб, ўзи комод устига қўйган ота-онаси ва акасининг суратларига термулди. Қўллари титраб, бўйнидаги медальонни ушлаб кўрди. Коридордан аравачининг ғичирлаши эшитилиши билан Мари-Анжнинг баданига муз югургандек бўлди.

– Мэри, мен чемоданларингни очиб, текшириб кўрмоқчиман. Ёш бола бунча кийим-бошни нима қилади? Ахир, бу гуноҳ!

Мари-Анж каравотдан сапчиб турди-да, ичидагиларни бирма-бир кўрсата бошлади. Тўйга кийиладиган либослар, ёқаси каштали тунги кўйлақлар, бир нечта пальтони каравот устига қўйди.

– Булар энди сенга керак бўлмайди, – деди Кэрол пальтоларни кўрсатиб.

Кейин чемоданларни ўзи ковлаштиришга тушди. Кийим-бошлар орасидан биттадан свитер, шим ва бир нечта юбкани ажратиб олди. Кейин чемоданларни ёпиб, Мари-Анжга ажратилган кийимларни каравотга илишни буюрди. Қизча унинг айтганини қилди.

– Энди ҳовлига чиқиб, Томга учрасанг, қиладиган ишларингни тушунтиради, – деди-ю, аравачасини ғилдиратганча, қоронғи коридор бўйлаб, ўз ётоғига қараб кетди.

Том Мари-Анжни ҳовлида кутиб турарди. У қизчани молхонага олиб бориб, сигир соғишни тушунтирди. Назарида кампир Мари-Анжнинг зиммасига жуда кўп ишларни юклаб юборган эди. Томнинг айтишича, агар бу ишларни битиришга улгуролмаса, мактабдан қайтганидан кейин битириб қўйса ҳам бўларкан.

Том қизчани етаклаб уйига қайтганида, Кэрол уни ногиронлар аравачасида кутиб ўтирарди. У қизга қараб ҳам қўймади ва Томга қизчанинги чемоданларини йиғиштириб, шаҳарга олиб боришни буюрди. Қизчанинги юраги шувуллаб кетди. Демак, уни етимхонага топширишмоқчи. Том чемоданларни юкхонага жойлаштирди. Мари-Анж ҳам ҳеч нарса демасдан, итоаткорлик билан кечаги таниш машинага, кампирнинг ёнига ўтирди.

Мари-Анж ёшли кўзлари билан атрофни кузатиб борарди. Улар шаҳарга киришиб, «Гудвилл» дўкони ёнига етишганда, Кэрол машинани тўхтатишни буюрди. Том орқадан аравачани чиқариб, кампирни унга ўтқазди. Мари-Анж эса, қаёққа кетишаётганини, нима учун чемоданларни ҳам машинага юклашганини ҳануз тушунмас, Кэрол эса ҳамон жим эди.

Сотувчи аёллар кампир билан эски танишлардек қуюк сўрашди. Кампир билан изма-из кизча ва унинг чемоданларини кўтариб олган Том кириб келди.

Неварам учун бирор хил кийим олмокчи эдим, — деди Кэрол.

Мари-Анж, ҳар қалай, яқин орада уни етимхонага топишмасликларини пайкаб, енгил нафас олди. Кэрол қатор осилган кийимлар орасидан учта коржома, бир печга эски свитер ва йўл-йўл футболка, кроссовка, битта жигаранг, ўта бесўнакай, аммо анча калин матодан тикилган куртка танлади.

Неварам яқинда Франциядан уч чемодан кераксиз лаш-лушларни кўтариб келти. Уларни манави кийимлар ўрнига олиб қолсангиз, ортиб қолганини кредит картамга тушириб берасиз. Бунақа кийимлар бизга умуман тўғри келмайди. Борди-ю, етимхонага тушиб қолгудек бўлса, у ердагилар ўзлари махсус кийим-бош беришади.

Мари-Анж йиғлаб юборди. Пенхтага ортидаги аёллар унга ачиниб қарашди.

— Кэрол хола, ҳеч бўлмаса, тунги қўйлагим билан қўғирчоғимни олиб қолсам бўладими?

— Энди қўғирчок ўйнайдиган ёндамассан, — деди Кэрол қатъият билан, — ҳа, майли, тунги қўйлагинг қолсин.

Кизча чемоданларни очиб, улардаги кийимларни бағрига босиб ҳидлади. Уларнинг ҳар бири маълум бир хотиралар билан боғлиқ эди. Бу кийимларни ота-онаси унга турли байрамларда, туғилган кунларда сотиб олиб беришган, айримларини ҳали кийишга ҳам улгурмаган эди. Энди ота-онасини эслаб гурадиган бу кийимларни бошқа кўрмайди.

Улар магазиндан чиқишаркан, Мари-Анж етимхонага тушиндан кўркмай қўйганди. Бу номард кампирнинг уйидан кўра, етимхона афзалроқ бўлса керак. Фермага қайтгунча ҳеч ким чурк этмади.

Кизча магазиндан сотиб олинган кийимларни олиб хонасига кирган чоғида, кампир уни тушликка чақирди. Тушлик фақат бир бурда нон, бир бўлак қолбаса, бир стакан сут ва бир дона печеньедан иборат эди. Кун бўйи Мари-Анж кампирнинг фермадаги ишларига кўмакланди. У кампирни кечки овқат пайтига қадар кўрмади. Кечки «зиефат» ҳам аввалгиларидан қолишмасди. Кэрол кизчанинг таксимчасига бир бўлак юпкагина гўштли рулет ва қоғознинг таъми келадиган сабзавотли гарнир солиб берди.

Мари-Анж овқатланиб бўлгач, идиш-товокни ювиб, хонасига қайтди. Кечаси билан ота-онаси, акаси, ўз бошига тушган савдолар ҳақида ўйлаб ухломмай чикди. Агар бундан буён ҳаёти ана шундай очлик ва мутеликда ўтадиган бўлса, бундай яшашнинг қимга кераги бор? Бир пайтлар отаси Америкада гурадиган холаси ҳақида гап кетганда, нега пенюнасини тириштириб олишини энди тушунди. Аммо, кеч эди. Қизчанинг чидашдан бўлак иложи йўқ.

Эртаси куни Мари-Анж Кэрол билан черковга йўл олишди. Рухоний уларга гуноҳ ва савоб, эр-хотиннинг бир-бири олдидаги бурчлари ҳақида узоқ гапирди. Мари-Анжнинг эса, негадир уйкуси келарди. Фақат холасининг турткисидан кейингина сергак тортди.

Кечкурун дастурхон атрофида Мари-Анжга эрталаб мактабга боришини эслатди. Хайриятки Мари-Анж французча лаҳжада бўлса ҳам инглиз тилида гапира олади. Ёзишни ҳам бир амалласа бўлади. Мари-Анж ухлашидан аввал кампир унга мактабга бориш йўлини тушунтириб берди.

– Тўғри йўл бўйлаб, сариқ кўрсаткичга қадар бир миль чамаси йўл босасан, албатта, уй ишларини қилиб бўлганингдан кейин, – уқтирди кампир. – Автобус еттиларда жўнайди. Сен эса, ҳар қалай, соат олтида уйдан чиқишинг керак. Демак, соат бешда уй ишларига киришасан. Шунинг учун соат тўртда уйғонишингга тўғри келади. – Шундай дея кампир унга алмисоқдан қолган будильникни тутқазди. – Соат тўртларда дарслар тугайди ва сени автобусга чиқариб юборишади. Соат бешда уйда бўлишинг шарт. Бу ерда ҳали қиладиган ишларинг кўп бўлади.

Мари-Анж эрталаб соат жирингласидан анча олдин уйғонди. Бир ўзи овқатланди. «Кэрол сезиб қолмасин-да», деган ҳадик билан уч бўлак ноннинг ҳар бирига қалин-қалин қилиб жем суртиб олди. У аслида бир бўлак нон ейиши лозимлигини билар, аммо очлик истиҳоладан устун келганди.

У белгиланган ишларни бажариб йўлга отланганида, ҳали тонг ёришмаганди. Мари-Анж кеча дўкондан сотиб олинган эски, қўпол свитер ва шимни кийим олди. Мана, у мактабга кетяпти. Одатда, ўз ватанида у ўқишга кетаётганида Софи қўл силкиб қолар, Робер ота-онасидан яширинча унга қаҳвали конфет тутқазар, ота-онаси эса, унинг юзларидан ўпиб кузатишарди.

Мари-Анж тонг ёришган пайтда автобус бекатига етиб келди. Йўлнинг икки тарафида Айова кенгликлари ястаниб ётарди. Қизча уни мактабда нималар кутаётганини, болалар қандай қарши олишларини билмас, билгиси ҳам келмасди.

Бекатда ундан ташқари яна тўрт-беш нафар бола турганди. Улар Мари-Анжга эътибор ҳам беришмади. Мана, уфқдан қуёш ҳам кўтарилиб келди. Бир пайтлар Мармутонда у ўсиқ майсалар устига ётганча, пушти ранг уфқдан қуёшнинг қандай чиқишини томоша қиларди. Ниҳоят автобус келгач, болаларга қўшилиб чиқиб олди.

Бир соатда мактабга етиб боришди. Мари-Анж қаёққа боришни, кимга учрашни билмасди. Паришон қиёфада мактаб биносига кириб борди. Уни қарши олган муаллима аёл қизчага диққат билан тикилиб турди:

– Сенинг фамилиянг Коллинз эмасми?

Мари-Анж бош чайқади. Мактабда уни эмас, Мэри Хокинс исмли кизчани кутишаётгани маълум бўлди. Бирок, ундан бошқа янги ўқувчи ҳам кутилмаётган эди. Дарслар эса икки ҳафта олдин бошланган экан. Муаллима кизчани тепакал директорнинг ёнига бошлаб борди. Директор уни хушмуомалалик билан қарши олди. У билан бироз суҳбатлашди ва қайси синфда ўқишини айтди.

– Бечоранинг кўриниши жуда ачинарли-ку? – деди директор кизча чиқиб кетиши билан.

– Ҳамма яқинлари автохалокатда нобуд бўлиб, бир ўзи қолган, – шивирлади муаллима. – Шунинг учун Франциядан узок бир қариндошникига кўчиб келишга мажбур бўлибди.

– Инглиз тилини яхши билармикин? – сўради директор.

– Билмадим, синф раҳбари текшириб кўрса керак.

Мари-Анж бу пайтда керакли эшикни топиб, синфга кирганди. Ҳали ўқитувчи келмагани учун болаларнинг шовқин-сурони кулокни ёргудек эди. Янги келган кизчага аввалига ҳеч ким қараб ҳам қўймади. Қизча худди ўзи сингари мовий кўзли боланинг ёнига келиб ўтирди. Шундан бошқа бўш парта ҳам йўқ эди.

Худди шу онда синфга ўқитувчи кириб келди. Янги ўқувчини эса, фақат кейинги дарсда, болаларга савол ёзилган варақаларни таркатаётганида пайқади. Мари-Анж саволларни тушунди, улар унча кийинмасди. Аммо жавоб ёзишда роса кийналди. Ёғиш-ғиж хатолигини билса-да, ҳамма катори топширди.

– Сен ёзишни билмайсанми? – сўради ёнидаги бола унинг варақасига кўз ташлаб. – Шунакаям исм бўларканми? Мэри Анжес!

Бола француз тилида ёзилган исмни инглизча талаффузда ўқиганди. Мари-Анж болага кизикконлик билан тикилганча жавоб берди:

– Менинг исмим Мари-Анж, французман. Отам эса, америкалик... – кизча «эди» деб гапини тугатмоқчи бўлди, аммо тили айланмади. Бола ҳам унга кизикиб қолганди:

– Мен эса Билли Паркерман. Сен французчани биласанми?

– Бўлмасам-чи? – деди Мари-Анж.

– Унда менга ўргатасанми?

Мари-Анжнинг юзига табассум югурди:

– Ўрганишни истайсанми?

– Албатта, – бола ҳам жилмайиб бош ирғади. – Агар ўргатсан; бу иккимизнинг яширин тилимиз бўларди. Сену мендан бўлак ҳеч ким тушунмайди.

Мари-Анж ҳам мамнуният билан бу таклифни қабул қилди. Улар танаффусга ҳам бирга чиқишди. Қизча Биллига жуда ёқиб қолганди, аммо бу ҳақда унинг ўзига билдириб ўтормади. Бола ўн иккига кирган бўлиб, болалигида

бод касали билан оғригани учун бошқа тенгдошларидан бир йил кейин мактабга борганди.

Мактаб ҳовлисида Мари-Анж болага француз тилидаги дастлабки, энг зарур сўзларни ўргата бошлади. Боланинг ғализ талаффузи қизчанинг роса кулгисини қистатди.

Кейин биргалашиб тамадди қилишди.

Шу куни Мари-Анж синфдаги бир қанча болалар билан танишди. Аммо уларнинг ҳеч бири Билличалик таассурот қолдирмади. Билли ферма ва мактаб орасидаги йўлнинг қоқ ярмида, яқин орадаги қасабада яшаркан. Улар мактабдан қайтишда ҳам ёнма-ён ўтириб гаплашиб кетишди.

Билли дам олиш кунлари бирга дарс тайёрлаш учун қизчанинг ёнига бориб туришга ижозат сўради. Қизча аллақачон Биллини мафтун этган, у ҳозирдан дам олиш кунлари биргаликда дарс тайёрлаш онларини тасавурида жонлантира бошлаганди. Мари-Анж ҳам йўқ демади.

Эртаси куни Мари-Анж болага бошига тушган фожиа ҳақида сўзлаб берди. Билли қизчанинг бошига тушган мусибат, Кэрол холанинг хурмача қилиқлари ҳақидаги ҳикояни эти музлаб эшитди.

Билли оилада саккиз фарзанднинг бири эди. Улар ҳам фермерлик қилишар, маккажўхори етиштиришар, анчагина чорвалари ҳам бор экан. Шу боис, баъзида Кэрол холанинг фермасига бориб, Мари-Анжга кўмаклашиб туришини айтди.

Кечқурун молхонадаги ишларини саранжомлаган Мари-Анж уйга қайтди. Кечки овқат одатдагидек жимгина ейилди. Кэрол жиянидан мактаб ҳақидаги таассуротларини сўраб ҳам ўтирмади, Мари-Анж ҳам бу ҳақда оғиз очмади.

Шанба куни Мари-Анж тупроқ кўчада велосипедда келаётган Биллини кўриб, ҳайратга тушди.

– Бу гал французчани ўрганиш учун ёнингга ўзим келдим, – деди Билли табассум билан. – Кейинги гал бизникига борамиз. Мари-Анж бироз иккиланиб қолди. – Бунга кампир қандай қараркин?

Улар иккови гаплашиб туришган пайтда ўқ товуши эшитилди ва болалар худди куёндек писиб, ўқ отилган тарафга қарашди. Эшик олдида ов милтиғини кўтариб олган Кэрол турарди. Гарчи ўқ осмонга отилган бўлса-да, кампирнинг нигоҳида ҳақиқий жанговарлик акс этарди.

– Йўқол менинг еримдан, – бақирди кампир Биллига қарата.

Мари-Анж кўрқувдан дағ-дағ титрарди.

– Кэрол хола, Билли – менинг дўстим, биз бир синфда ўқиймиз, – деди Мари-Анж шоша-пиша.

– Нега менинг худудимга бостириб кирасан? – пўписани давом эттирди кампир.

– Мен Мари-Анжнинг ёнига меҳмонга келувдим, – деди бола кўркаётганини Мари-Анжга ҳам, Кэролга ҳам сездирмаслик учун тавозе билан. – Биз бир сифда ўқиймиз.

– Менга ҳеч қандай меҳмоннинг кераги йўқ, – деди кампир важоҳат билан. – Қани, велосипедингга ўтириб, бу ердан қорангни ўчир. Эшитясанми?

– Хўп, хоним, – деди Билли велосипедига ўтираркан, кейин эса энгашиб, кизчанинг қулоғига шивирлади: – Унинг бу даражада жаҳли чиқади деб ўйламагандим.

Билли кетиши билан Мари-Анж шалвирлаганча уйига кирди. Гарчи Мари-Анж қалбида бу кампирга нисбатан кўрқувдан бошқа нарсаги ҳис этмаган бўлса-да, унинг ёнига нафрат ҳам қўшилди.

– Ўртоғингга айтиб қўй, бу ерга бошқа қаламини ҳам босмасин, – дея кампир милтигини тиззасига олиб ўтираркан, сўнг Мари-Анжга қатъият билан қадалиб: Шунча иш турганда, кўчада бир пандаваки билан гап сотинга бало борми? Бирорта таниш-билишнинг билан валаклашиб юрганингни кўрсам, хафа қиламан, – деди.

Кечга яқин телефон жирингиаб қолди. Кампир ховлида қуймаланиб юргани учун гўшакни Мари-Анжнинг ўзи кўгарди. Биллининг таниш овозини эшитиб, Мари-Анжнинг юраги хаприкиб кетди.

– Кеча мен кетганимдан кейин холаги сени қаттиқ уришмадимми? – меҳрибонлик билан сўради Билли салом-алиқдан кейин.

– Йўқ, лекин бундан кейин бу уйга бирорга танишингни эргаштириб келма, деди. Энди душанба кунни кўришамиз. Сенга ганафусе пайти французчани ўргатаман.

– Хушёр бўл, у тагин сени отиб қўймасин, – деди у ўз ёни доирасидаги жиддийлик билан. – Кўришгунча, Мари-Анж.

– Ким билан гаплашясан?

Мари-Анж кўрққанидан хайрланишини ҳам унутиб гўшакни илди ва хонасига қараб кетди.

IV БОБ

Йиллар ўтгани сайин Мари-Анж ва Билли ўртасидаги дўстлик алоқалари ҳам мустаҳкамлана борди. Билли ўн тўрт, Мари-Анж ўн уч ёшга тўлганида, улар худди ака-сингилдек яқин бўлиб қолишди. Таниш-билишлар уларни «бўлажак келин-куёвлар» деб ҳазиллашар, Мари-Анж эса, бундай эмаслигини таъкидлашдан чарчамасди. Кэролнинг уйидаги ҳаёт ҳамон сикик, файзенз ва дилгирлигича қолмоқда эди. Улар ҳар кун мактабда учрашишар, бирга автобусда уйга қайтишар, ҳар кеч бола унга телефон қиларди. Баъзан яқинба кунлари ишларини битириб бўлгач, Мари-Анж Паркерларнинг фермасига борарди. Мари-Анж Биллининг уйида ўзини ҳар жихатдан эркин ва хавфсиз ҳис қиларди. Бу ер Кэролнинг уйига қиёслаганда жаннатнинг ўзи эди. Билли ва унинг оила аъзолари

қизнинг энг яқин кишиларига айланиб қолганди. Мари-Анж Софига бир неча бор хат ёзди. Аммо, нимагадир бирор марта жавоб ололмади. Мари-Анж нимадир нохушлик юз берганидан хавотир ола бошлади.

Мари-Анж танаффус пайтларида Биллига французчадан сабоқ берар, ўтган вақт ичида Билли француз тилида бемалол ўз фикрини айта оладиган бўлиб қолди. Мари-Анж ҳам эндиликда инглизчада равон гапира оларди.

Мари-Анж Биллини акаси Робернинг ўрнида қабул қилишни истарди. Аммо, кунларнинг бирида, йўл-йўлакай унга севги изҳор қилиб қолди. Қиз Биллининг истиҳола ва журъатсизлик акс этган юзига бир муддат тикилиб қолди:

– Ахир бу ғирт аҳмоқлик-ку, – деди Мари-Анж чимирилиб. – Бундай гапларни айтишга қандай тилинг борди?

Билли тамомила ўзини йўқотиб қўйди. У бундай жавобни умуман кутмаганди.

– Чунки мен сени яхши кўраман, – деди Билли ғўлдираб.

– Мен ҳам сени яхши кўраман, фақат ака сифатида. Муносабатларни чуқурлаштиришнинг нима кераги бор?

Билли индамади. Фақат кўнглини бироз бемаврид очгани учун ўзини койиди. Аммо бундай қулай фурсат бошқа пайт бўлмасди ҳам. Чунки Мари-Анжнинг холаси уйга яқин йўлатмас, улар фақат мактабда ёки йўлда бирга бўлишарди. Мари-Анж уларникига борганида ҳам Биллининг ота-онаси ҳозир у нозир бўлишарди. Ёзда учрашиш имкони янада озайди. Улар шу сабабли яқин орадаги бир анҳорнинг бўйида кўришиш учун ўз велосипедларида келадиган бўлишди.

Бу ерда улар соатлаб ўтириб, келажакдаги орзулари, интилишлари, мақсадлари ҳақида суҳбатлашишарди. Мари-Анжнинг орзуси тезроқ улғайиб, пул топиб, Францияга қайтиш эди. Билли ҳам у билан бирга кетишни хоҳлар, аммо бунга ўзининг ҳам кўзи етмасди.

Биллининг дил изҳоридан кейин ҳам уларнинг муносабатлари аввалгича қолди. Орадан яна бир йил ўтди. Ёз кунларининг бирида улар яна ўша махфий жойда, анҳор бўйида учрашишди. Мари-Анж термосда муздек лимонад олиб келганди. Кутилмаганда Билли эгилиб, уни ўпиб олди. Албатта Мари-Анж бундан ажабланди, аммо қатъий қаршилиқ кўрсатмади. Кейинги учрашувда Мари-Анж севиб қолишдан кўрқисини, муносабатлари ўзгаришини истамаслигини айтди.

– Нимадан кўрқасан? – сўради у юмшоқлик билан. – Севиб қолишнинг нимаси ёмон?

– Агар мени севиб қолсанг, қачондир бу туйғу ўтиб кетади. Бир-биримиздан бешиб қоламиз. Агар дўстлигимизча қолсак, бу яқинлигимиз узоқ давом этади.

Барибир атрофдагилар уларнинг муносабатлари фақат дўстлик чегарасидан ошиб ўтмаслигига ишонишмас, ҳатто Кэрол хола ҳам улар-

нинг алокаларидан хабардор эди. Ҳар гал Билли ҳақида гап кетганида, пешонаси тиришиб, у ҳақда бирор нохуш гап айтмай қўймасди. Бундан Мари-Анжнинг жаҳли чикса-да, овозини чиқармасди.

Мари-Анж Билли катнашган баскетбол матчларининг ҳаммасини томоша қилишга борар, Билли ҳам қиз иштирок этган мактаб спектаклларининг бирортасини ўтказиб юбормасди. Улар битирув окшомига ҳам бирга боришди.

Кечга яқин Билли окшомга бориш учун отасининг «Пикап» машинасини хайдаб чикди ва кизнинг чиройини кўриб, аклини йўқотиб қўйди. Мовий қўйлақдаги мовийкўз малак ҳар қандай йигитни ақлдан оздиргудек гўзаллашган эди.

Окшом жуда файзли ўтди. Йигит билан қиз яна келажакдаги режалари хусусида гаплашишди. Мари-Анж мактабни муваффақиятли тамомлаган, унга ўқишни коллежда давом эттириш учун йўлланма ҳам берилган эди. Аммо, холаси Мари-Анжнинг ўқишига тиш-тирноғи билан қарши чикди. Биринчидан, ферма ва коллеж ораси камида эллик миль чиқар, йўлкирага кампир бир чақа ҳам бергиси келмасди. Қолаверса, Мари-Анж ферманинг ишларини юритиш учун кампирга жуда керак эди. Биллининг эса, бундан жуда жаҳли чикди.

– Мари-Анж, сен албатта ўқишинг керак! Ахир сен унинг қўлида бир умр қулдек ишлай олмайсан-ку?

Мари-Анж ўн саккизга тўлганида Францияга қайтмоқчи эди. Аммо, афтидан, бу орзу амалга ошмайдигандек кўринарди. Чунки кетиш учун пул керак, пул топиш учун ишлаш керак. Кэрол эса, Мари-Анжни шу қадар иш билан кўмиб ташлаган эдики, бошқа иш ҳақида ўйлашнинг хожати ҳам қолмаганди. Мари-Анж Айовада етти йил яшаган бўлса-да, унга бир неча аср ўтгандек туюлди.

Унинг битта йўли бор эди - фермада яшаш ва коллежга катнаб ўқиш. Бирок, холаси бунга имкон бермасди.

– Сенга машина керак, – деди Билли окшомдан қайтишаркан.

– Керак, лекин қани ўша машина? – деди Мари-Анж. – Демак, ўқий олмас эканман.

Қиз қачондир, пул топиб, Францияга кетиши лозимлиги, фермага яқинроқ жойдан бўлса-да, иш топиши кераклигини ўйларди. Бирок Францияда уни ким, қандай қисмат қутаётганини ҳам билмасди. Ахир на бир хунари, на қўлида дипломи бўлмаса, ватанига қайтса қасрда яшайди? Қандай тирикчилик қилади?

Билли эса, университет қошидаги кишлоқ хўжалик курсларида ўқишни режалаштирганди. У отаси билан маслаҳатлашиб, фермани тубдан янгилашни мўлжал қилганди. У қандай бўлмасин, Мари-Анж ўқишни давом эттиришини истарди.

Улар оқшомдан хурсанд кайфиятда қайтишди. Иккиси ҳам ўқишни битириш жуда катта воқеа эканини тушуниб турарди.

Мана, уларнинг танишишганига ҳам етти йил бўлибди. Айтишга осон! Демак, Мари-Анж яқинларидан жудо бўлганига ҳам шунча вақт бўлган. У ҳалигача тушида ота-онасини, Роберни кўриб чиқар, Мармутонни соғинар, назарида уйғониб кетиши билан ўзини қадрдон хонасида кўрадигандек эди.

Етти йилдирки, Мари-Анж холасининг хизматида. Мари-Анж унинг учун ҳам оқсоқ, ҳам энага, ҳам ферма ишчиси, қисқаси, ҳамма ишни қилишга мажбур эди. Кейинги икки йилда Кэрол холанинг соғлиғи ёмонлашган, унинг иссиқ-совуғига қараш ҳам эндиликда Мари-Анжнинг зиммасида эди.

– Биласанми, бирга ажойиб оила бўлардик, – эҳтиёткорлик билан таклиф киритди Билли машинани чаққон бошқариб бораркан. – Кел, турмуш курайлик.

Яна Мари-Анжнинг қовоғи уйилди. Унга Биллининг бу мавзуда гапириши умуман ёқмасди.

– Яна бошладингми, Билли! – ранжиди қиз. – Хўп, турмуш курдик ҳам дейлик. Қаерда яшаймиз? Икковимиз ҳам ишламаймиз, бир цент пулимиз бўлмаса?

– Ота-онам билан тураверамиз, – деди Билли бамайлихотир.

– Балки, Кэрол хола билан бирга турармиз? – кесатди Мари-Анж. – Менимча, у жон деб рози бўлади. Худди менга ўхшаб фермасида эртаю кеч ишлаб берасан. – Кейин эса, бирдан жиддийлашди. – Йўқ, эрга тегиш ниятим йўқ. Энг аввал иш топиб, пул тўплашим, келаси йил Францияга жўнаб кетишим керак.

– Майли, ҳаммасини вақт кўрсатади, – деди Билли хийла бўшашиб. – Балки, ҳаммаси сен ўйлагандек бўлар.

Эртаси куни Билли махсус лойиҳасини амалга оширишга киришди. Бу иш учун у ёз бўйи ишлаганди. Унга гаражда ишлайдиган акаси Жек ҳам ёрдам берди. У Биллининг орзуси амалга ошиши учун қўлидан келганини аямади. Ниҳоят, Билли Мари-Анж учун ажойиб совға ҳозирлади. У 1 август куни эрталаб Кэролнинг фермаси ёнида эски «Шевроле» машинасида пайдо бўлди. Мотор кулоқни ёргудек ғувиллар, лекин машина ёмон юрмасди. Билли ўз қўли билан уни тўқ қизил рангга бўяб чиққанди. Салоннинг ичи қора чарм билан қопланганди.

Йигитча эҳтиёткорлик билан машинадан тушиб, Кэрол тарафга қараб кўйди. У илк бор кампирнинг қандай қарши олганини эсидан чиқармаганди.

– Салом! – Мари-Анж ошхонадан чиқаркан, қўлларини сочиққа артди. – Қойил! Бунақа чиройли машинани қаердан олдинг? Кимники?

– Машинани ўзим йиғдим, – деди Билли. – Битирув оқшомидан бошлагандим. Мана, бугун тайёр бўлди. Хайдаб кўрасанми?

Фермада ишлаб, Мари-Анж трактор ва бошка кишлок хўжалик техникаларини бошқаришни ўрганиб олганди. Баъзида холасига хайдовчилик ҳам қилиб турарди. У кулимсираб, машина рулига ўтирди. Билли ҳам унинг ёнидан жой олди. Мари-Анж ферма худудидан чиқиб, шоссени ҳам анча айланиб чиқди. Кейин орқага қайтди: хали кечки овқатни тайёрламаган эди.

– Энди бу машина билан якшанба кунлари черковга бораркансан-да? – деди Мари-Анж хавас билан.

– Йўқ, ундан ҳам ажойиброк режам бор, – деди Билли сирли кулимсираб. – Бу машинада сен ҳар куни ўқишга борасан.

Мари-Анж таажжубланиб, Биллига қаради. Нахотки машинани киз учун йиккан бўлса? Беихтиёр кўзларидан ёш тиркираб чиқди. Билли шу дамда Мари-Анжни бағрига босиб, ёшланган кўзларидан ўпишни истаса-да, кизни ранжитиб қўйишдан чўчиб, фикридан қайтди.

– Сен машинани менга қарзга беряпсанми?

Билли бош чайқади:

– Йўқ, бу сенга совға!

Мари-Анж қутилмаганда йигитни қучоклаб олди. Кейин эса, унинг кўзларига тикилди. Ҳали шу пайтга қадар ҳеч ким унга бундай катта совға бермаганди. Билли унинг орзусини ҳақиқатга айлантди. Энди у бемалол коллежда ўқишни давом эттириши мумкин.

– Энди мени уйга ташлаб келасан, – деди Билли оғзи қулоғида илжайиб. – Яна холанг чиқиб, милтиқ билан пешонамдан дарча очмасин.

Иккови ҳам қулиб юборди. Мари-Анж уйга кириб, холасидан бир соатга рухсат сўраб чиқди. Уйига етгунча машинани Биллининг ўзи хайдаб борди. Мари-Анжнинг қувончи ичига сиғмасди. У ҳеч кимдан бу қадар миннатдор бўлмаганди. Билли ҳам унинг юзидаги қувонч нишонасини кўриб, яйраб кетди.

Билли уйида тушиб қолгач, Мари-Анж машинада Кэрол хонимнинг ёнига қайтди. Кечки овқат маҳали у Кэролга машина ҳақида сўзлаб берди.

– Сен, ҳатто, унга тегмоқчи бўлганигда ҳам, ундан бунақа қиммат совғалар олмаслигинг керак, – деди Кэрол.

– Билли билан турмуш қурмоқчи эмасман, – деди Мари-Анж.

Кэролнинг юзлари тирешиб кетди.

– Унда машинасини қайтариб бер.

Етти йил давомида кампирнинг бир сўзини икки қилмай келган Мари-Анжнинг сабр қосаси тўлганди. У Кэролнинг инжикликларини деб, коллеждан воз кечмоқчи эмасди.

– Бўлмаса машинани ижарага оламан. Мен, барибир, коллежда ўқишим шарт, – деди у қатъият билан.

– Қанақа коллеж? – захарханда қилди Кэрол. – Нима, ўқиб олим бўлармидинг?

– Билмадим, ким бўлишим ҳақида ўйлаб кўрмадим.

У битта нарсани аниқ биларди: ҳеч қачон Кэрол Коллинз сингари яшашни истамасди. Мари-Анж, Жон Хокинсга эрта турмушга чиқиб, университетда ўқиёлмаган бўлса-да, барибир, онасига ўхшашни истарди. У тезроқ бу хафагазак, бефайз ҳаётдан ситилиб чиқишни истарди. Кетади ҳам. Фақат олдин ўқишни битирсин, диплом олсин, пул тўпласин, кейин, албатта, Францияга кетади.

Рост, кампир унга бошпана берди, боқди, аммо бир-чимдим бўлса ҳам меҳр беролмади. Етти йиллик умри ана шундай совуқ муҳитда кечди. Кэрол унга фақат бир хизматкордек муомала қилиб келди. Ҳатто, Биллининг оиласида ҳам унга Кэролдан кўра илиқроқ муомала қилишарди. Мана, Билли унинг орзуларига эришиш учун йўл очиб турибди.

Мари-Анж ҳеч нарса демасдан столни йиғиштирди. Кэрол хонасига чиқиб кетиши билан гўшакни кўтариб, Биллининг рақамини терди.

– Билли, сени қанчалик яхши кўришимни, мен учун қанчалик катта аҳамиятга эга эканингни айтиш учун телефон қиляпман, – деди француз тилида ўта кучли ҳиссиёт билан. – Сен дунёдаги энг олийжаноб инсонсан.

Билли қизнинг қалб изҳоридан қувонса-да, ҳаяжонга тушмади. Чунки Мари-Анж уни фақатгина ака сифатида яхши кўришини унинг ўзидан эшитганди.

– Сенинг хурсанд эканингни ҳис қилишдан бахтиёрман, – деди Билли. – Қачондир бу ғурбатхонадан чиқиб кетишингни жуда-жуда истайман. Сен бундан ҳам кўпроғига лойиқсан.

– Балки биргаликда кетармиз?

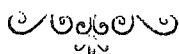
Гарчи Мари-Анж бунини орзу қилса-да, иккови ҳам бунақа имконият юз беришига ишонилмасди. Барибир Билли фермада қолиши, Мари-Анж эса, ватанига қайтиши керак. Бир пайтлар Францияга қайтиш Мари-Анж учун шунчаки ушалмас орзудек туюлган бўлса, энди бу орзу амалга ошишига ишона бошлаганди.

V БОБ

Меҳнат байрами ўтиши билан коллежда ҳам ўқиш бошланди. Душанба куни эрталаб Мари-Анж «Шевроле»сида фермадан чиқди. Табиийки, Кэрол қизга бир оғиз ҳам илиқ сўз айтмади, фақат кечга яқин Билли телефон қилиб, уни ўқишнинг биринчи куни билан табриклади, илк таассуротларини сўради.

Эртаси куни эрталаб дарсга бораётиб, Биллининг ёнига кирди. Дарслар соат ўнда бошланар, ҳали энди етти ярим бўлганди.

Паркерлар унча бой яшашмаса ҳам, уй-рўзгор буюмлари анча эскириб қолган бўлса ҳам, уйлар жуда тоза, озода, саранжом-сарипта эди. Бу ерда худди Мармутондаги сингари фақат дўстона муҳит ҳукм сураб-

ди. Биллининг опалари уларни бир-бирига тенглаб, тегишиб туришар, ота-онаси ҳам Мари-Анжни келин қилишга жон деб рози бўлишар эди.

– Коллеждаги биринчи кун қандай ўтди? – сўради Билли. У хозир эгнига қоржомо кийиб олганди. Мари-Анж билан бирга ошхонага кираркан, бир финжондан қахва қуйди. Йигит Форт-Доджеда аллақандай ўқув курсларига хар-хар замонда катнаб турар, олинган топширикларни бажариб, натижасини почтадан юборарди.

– Ажойиб ўтди, – деди Мари-Анж тўлкинланиб. – Менга жуда ёқди. Сен ҳам мен билан бирга ўқиганингда жуда соз бўларди.

– Қанийди, – қулимсиради Билли.

У мактабда бир синфда ўқиб юрган кезларини, танаффус вақтида француз тилидан сабоқ олган пайтларини хотирлади. Энди ҳаммаси ўзгарди: Билли ферма ишларидан ортмайди, Мари-Анж ҳам янгича ҳаёт бошлади. унинг режалари, интилишлари йигитникидан фарқ қилади. Билли энди бутун умри фермада ўтишини ўйлаб сиқилар, бироқ Мари-Анжнинг истиқболдан хотиржам эди. Мари-Анж Биллининг ёнида бир соатча ўтирди ва эртага кўришиш ваъдаси билан хайрлашиб, ниҳоят ўқишга отланди.

Фермадан шаҳарга олиб борадиган йўл у қадар узок эмасди. Кўп ўтмай, у шаҳардаги кичикрок бир кафеда официант бўлиб ишга жойлашди. Хола-си унга бир чақа ҳам бермаслигини айтгач, кундалик харажатларни қоплаш ва Биллининг қарзини узиш учун дам олиш кунлари ишлай бошлади. Шунга карамай, у фермадаги ишларга ҳам улгуриши лозим эди. Мари-Анж хар куни Биллидан хабар олишни қанда қилмас, баъзан ўзи ишлаётган кафега тушликка таклиф қилар, дам олиш кунлари эса кинога боришарди.

Мари-Анж биринчи курсда ўқиб юрганида, Билли бир қиз билан танишиб қолди. Бироқ, Билли Мари-Анж унинг учун ҳамиша биринчи бўлиб қолишини айтганди. Улар ўртасида болалиқдан уйғонган дўстлик йиллар ўтиши билан мустаҳкамланиб, йигит ва қиз ўртасидаги одатий муносабатлардан кўра юксакрок мавқе қасб этарди. Ҳатто, Мари-Анжга Биллининг янги дўсти ёқди ҳам. Бироқ кўп ўтмай, Мари-Анж ўша қиз тез орада Биллининг жонига тегиб улгурганини ҳам пайқади.

Ўқишни битиришига бир йил қолганида, Мари-Анж учун қийин дамлар бошланди. Кампирининг мазаси анча қочган, вақт ўз ишини қилганди. Мари-Анж эса, вақтида ундан қанча зулм кўрган бўлмасин, барибир, кўчада қолган пайти уйдан бошпана берган бу аёл олдида ўзини қарздор ҳис этарди.

Қиз кечкурун кампир учун бир кунлик овқатларини тайёрлаб қўярди. Рождество байрами арафасида Кэрол аравачасидан йиқилиб, оёғини синдириб олди. Уни шифоҳонага ётқизишди. Мари-Анж умрида биринчи марта байрамни Билли ва унинг оила аъзолари билан ўтказди. Биргалликда

арча безатишди, совғалар алмашишди, кўшиқлар айтиб, ракста тушишди. Мари-Анж шифохонага байрамда пиширилган бир бўлак курка гўшти олиб борганди, бироқ кампирнинг иштаҳаси йўқлиги сабаб гўштга қайрилиб ҳам қарамади.

Янги йилни ҳам Мари-Анж Биллиларнинг уйида қарши олди. Хурсандчилик яна ярим тунгача давом этди. Биллининг винодан хиёл сархушланган опаси Мари-Анждан: — Қачон бизга келин бўласан? — деб сўради. — Сени деб у бошқа қизларга қарамай қўйган. Айтганча, у бошқага уйланса, ким билан французчалаб гаплашади?

Мари кулимсираб қўя қолди.

Ҳамма ухлагани кириб кетганида, Мари-Анж ва Билли ҳовлида анча пайтгача юлдузларга тикилиб, гаплашиб ўтиришди.

— Опамнинг гапига эътибор қилма, — деди Билли қизнинг қўлларини оҳиста сиқимлаб. — Баъзан нима деётганини ўзи ҳам билмайди.

— Барибир қачондир уйланасан-ку? — деди Мари-Анж беихтиёр хўрсиниб.

— Балки, умуман уйланмасман? — Билли осмонга тикилди. — Менимча, энг тўғриси ҳам шу.

Мари-Анж бунинг сабабини биларди, аммо индамади. Қиз ўз ҳаёт тарзидан мамнун эди. У Биллидек содиқ дўсти борлигидан рози эди, у билан соатлаб турли мавзуларда суҳбатлашишни ёқтирар, бу дўстлик муҳаббатга айланиб кетишини эса истамасди.

— Ўз болаларинг бўлишини истамайсанми? — сўради Мари-Анж.

— Билмадим, — деди Билли. — Аниқ биламан. Менинг жиянларим жуда кўп бўлади, кейин бошқа болага эҳтиёж ҳам қолмаса керак. Бироқ сен, албатта, фарзандли бўласан. Сендан жуда ажойиб она чиқади.

Улар ҳовлида анча гаплашиб қолишди. Қиз шу ерда, Биллининг опаси ёнида тунаб қолди. Эрталаб холасини кўришга шифохонага борди. Кэрол секин-аста тузалиб борарди. Бироқ касаллик уни анча енгиб қўйганди. Анча озиб қолибди. Аввалги дағаллиги, кўрелигидан ҳам ном-нишон қолмаганди. Мари-Анж билан ҳам кам гаплашадиган бўлиб қолганди.

Ёзнинг бошида Кэрол саксон ёшга, Мари-Анж эса, йигирма бирга қадам қўйганди. Том ҳам оиласи ёнига, Аризонага кўчиб кетишини маълум қилди. Мари-Анж эса таътил пайтида ўқиш харажатларини қоплаш учун тўлиқ ишлай бошлади. Бироқ Билли билан учрашиш учун ҳам вақт топа оларди.

Билли яна бир янги қиз билан танишган, Мари-Анж бу гал уларнинг ўртасида жиддийроқ муносабат пайдо бўлишига умид қилганди. Қизнинг исми Дебби бўлиб, мактабни бир йил илгари битирган, унинг оиласи ҳам Паркерлар билан анчадан бери таниш экан. Мари-Анжнинг назарида улар бир-бирига ҳар тарафлама муносиб эди. Билли ҳам йигирма иккига тўлиб, турмуш қуриш учун тайёр бўлиб қолганди.

Ёзнинг иссик кунларидан бирида Мари-Анж Биллидан хабар олиш учун машинасини катта йўлдан елдириб бораётганида, уларнинг фермаси тарафга келаётган номаълум машинага кўзи тушди.

Рулда башанг кийинган, бошига ковбойча шляпа кўндирган катта ёшли бир одам ўтирарди. Мари-Анж: «Томнинг ўрнига чакирилган янги иш бошқарувчидир-да», – деган андиша билан эътиборсиз ўтиб кетди. Аммо, у орадан уч соат ўтиб, Биллининг ёнидан қайтаётганида ҳам машина уй ёнида турарди. Мари-Анж юкхонадан тушлик учун сотиб олинган маҳсулотларни кўтариб, уйга кираётганида ҳалиги одам уйдан чиқиб келди. Унинг изидан аравачасини ғичирлатиб, Кэрол пайдо бўлди.

– Жиянимнинг кизи шу бўлади, – деди кампир Мари-Анжни Эндрю Макдермот немли бу эркакка таништираркан. Макдермот кулимсираб бош ирғади. У киз билан учрашини учун Де-Мойндан келганди.

– Сизни боядан бери кутиб тургандим, икки оғиз гапим бор эди. Менга бир неча дақиқа вақтингизни ажрата оласизми?

Мари-Анж хайратланиб, елка кесди:

– Хўш, сизга қандай ёрдамим тегиши мумкин?

– Ҳаммаси жойида, хоним, – деди меҳмон. – Мен марҳум отангиздан қолган мерос ҳақида сиз билан гаплашгани келгандим. Ҳозир миссис Коллинзга ҳам айтгандим. Мерос васийлик идораси тасарруфида турганди. Қўйилган сармоялар катта фойда келгирди. Сиз бу ҳақда фақат балоғат ёшига етганингиздан кейин билишингиз лозим эди. Мана, фуреати етди.

Мари-Анж аввалига ҳеч нарса ни тушунмади. Кэролнинг юзидаги порозилик ифодасини кўргач, бироз хавотири ҳам ортди.

– Келинг, ўтириб гаплашамиз, – деди Макдермот.

– Бўпти, мен ҳозир чиқаман, – деди Мари-Анж ва масалликларни кўтариб, ичкарига кириб кетди. Қайтиб чиққанида кампир ўз ётоғига қараб кетган, уни Макдермотнинг ўзи кутиб турарди.

– Мисс Хокинс, – деди меҳмон. – Холангиз сизга отангиздан қолган мерос ҳақида гапирганмиди?

Мари-Анж хайрат билан бош чайқади.

– Мен отамдан қарзлардан бўлак ҳеч вако қолмаган деб ўйлардим.

Макдермотни кизчанинг бу борада умуман беҳабарлиги хайрон қолдирди.

– Аксинча, унинг ўлиmidан кейин бизнеси анча ривожланди. Ҳалокатдан бир неча ой ўтиб, отангизнинг фирмаси ҳамкорларидан бирига анча қиммат нарҳда сотилган эди. Бундан ташқари, онлангизга қарашли мулк ҳам гаровга қўйилмаган. Отангизнинг қарзлари эса, ундан қолган бойлик олдида ҳеч нарса эмас. Ўз вақтида мистер Хокинс васиятнома имзолаб қўйган бўлиб, унда отангизнинг бойлиги унинг ўлиmidан сўнг сиз ва акангиз-

га қолиши, акангиз вафот этган тақдирда эса, бу меросга ўзингиз тўла-тўқис эгаллик қилишингиз мумкинлигини кўрсатилган.

Мари-Анж бу ҳақда биринчи мароғабга эшигиб турарди. Унинг хайратига чек-чегара йўқ эди.

– Сиз 21 ёшга тўлганингизда отангиздан қолган бойликнинг учдан бир қисмига эга бўлишингиз кўрсатиб ўтилган ва сиз шу ёшга етдингиз, – давом этди Макдермот. – Мероснинг қолган қисми васийлик идорасида сақланади ва сиз уттиз ёшга тўлганингизда бу меросга тўлалигича эгаллик қилишингиз мумкин.

– Отам қанча пул қолдирган экан? – сўради Мари-Анж хайратланиб.

– Анча, – деди меҳмон салмоқлаб. – Пуллар тўғри сармоёга йўналтирилгани учун ўн миллион долларга етиб қолган.

Орада сирли жимлик чўкди. Мари-Анж эса, умрида бундай қатта пул дароғини эшитмагани учун, қулоқларига ишонмасди.

– Пул васийлик жамғармаси ҳисобида турибди, – деди Макдермот. – Кейинги ҳафтада бу пулнинг учдан бири сизнинг ҳисобингизга ўтказилади. Қолган пулни яна бирор сармоёвий лойиҳаларга йўналтиришни маслаҳат берардим. Сиз розилик берсангиз, бу ишларни ўзимиз ҳал қиламиз.

Макдермотнинг айтишича, у васийлик жамғармасининг мазкур мерос масаласидаги ишончли вакили экан. Аввалига бу пул Франция банкларида бирида турган, кейин Кўрол Қоллининг талабига кўра, пул Айвовага кўчириб берилган. Кўрол жиянининг Европага қайтмаслигини айтганиди.

– Фикримча, давом этди Макдермот, – сизнинг хабарингиз борми-йўқми, билмадим-у, сизни бокиб-тарбиялаш учун бувингизга сизга тегишли бўлган пулдан оз-оз тўлаб боришни таклиф қилганимизда, у бунга ҳожат йўқлигини билдирди. У сўнгги ўн йил ичида сизга тегишли бўлган пулга тегинмасдан ўз ҳисобидан едириб-қийинтирди.

Бу хабардан сўнг Мари-Анжнинг тамомила ҳафсаласи пир бўлди. Нахотки, банкда миллионлаб пуллари бўлгани ҳолда, кампир уни худди чўрилардек фақирлик ва муҳтожликда асраб келди? Эски-туски кийимлар кийиб, оч-наҳор юришга мажбур қилди. Ўқишга пул тўлаш мақсадида арзимае чақалар овозига ишлаб юрганида, қаерлардадир ҳад-ҳисобсиз бойлик унга кўз тикиб турган экан-ку? Билли унга машина совға қилмаганида коллежни ҳам тушида кўрарди.

Хўш, нега кампир бу бойликдан воз кечди? Ахир у Мари-Анжни ўз ҳисобидан боқди, лекин бундай вазиятда Кўролни нима деб аташ мумкин? Қаҳрамонми ёки золима? Ахир кампир лоақал унинг отасидан қатта бойлик қолганига ишора ҳам қилиб қўймади-ку?

Вакил қизга ҳужжатлар солинган қалин конвертни тўтқазди. Банкда ҳисоб рақами очиниш учун унинг биргина имзоси талаб этиларди, ҳолос. Макдермот қизни табриқлаб, хайрлашди ва жўнаб кетди.

Мари-Анж бу янгиликка қандай ёндашиш лозимлигини билмасди. Нахотки ўн йиллик ситам ва хўрликлар сўнгида уни ана шундай хою хашам кутиб турган бўлса? Мари-Анж машина ортидан хаёлчан термулиб колганида, кампирнинг кинояли овози унинг фикрини бўлди:

– Бугун тушликка бирор нима еймизми ўзи?

Мари-Анж уйга кириб кетди. Дастурхон устида ҳам жимгина овкатланишди. Ниҳоят, Мари-Анжнинг сабри чидамади.

– Кэрол хола, сиз билармидингиз?

У кампирнинг хира кўзларига диққат билан тикилди, аммо уларда на кувонч, на истиҳола, на изтироб, на таассуф – ҳуллас, ҳеч нарса ни кўрмади.

– Қисман, – деди Кэрол. – Мен фақат отангдан катта пул колганини билардим. холос. Сен бундан хабар толганинда, мени ташлаб кетардинг. Кейин эса, бунча бойликни бошқариш кўлингдан келмасди. То кийинчилик кўрмасдан туриб, фароғатли кунларнинг кадрига етиб бўлмайдди. Мен ҳар бир чақа пулни ўйлаб сарфлашингни истадим. Мен ўлганимдан кейин сен кийналмаслигингни билиб, хотиржам яшаганман. – Кейин у яна бир янгиликдан уни огоҳ этди. – Кейинги ойда мен фермани сотаман-у, Бундаги қариялар уйига кўчиб ўтаман. Қолган тўрт-беш кун умримни ўша ерда ўтказаман.

Унинг бу қадар хотиржам, сокин гапларини эшитиб, Мари-Анж ҳам ажабланиб қолди.

– Фермада қанча вақт қоласиз? – сўради Мари-Анж яқкаю ёлғиз қариндошига ҳамдардлик нигоҳи билан қараркан.

– Агар фермани кейинги ойда сотсам, уйни бўшатиб бериш учун бир ой вақт беришади. Октябрнинг охирларида Бунга кўчиб ўтсам керак. Мен кетгунимча Том ҳам шу ерда бўлади.

Демак, Мари-Анжнинг ихтиёрида олти ҳафта бор эди. Демак, тез орада бир қарорга келиши лозим. Сентябрьда коллежда унинг учун сўнги ўқув йили бошланади. Унинг қаршисида икки йўл гуларди. Ё коллеж яқинига кўчиб ўтиб, ўқишни битириш, ё академик таътил олиб, Францияга кўчиб кетиш.

«Балки қайтиб бориб, Мармугон қасрини қайта сотиб оларман», – ўйлади Мари-Анж. – Мари-Анж бу қасрнинг холи нима кечгани, уни қим сотиб олганини ҳам билмасди. Балки ишончли вакил қолдириб кетган ҳужжатларда бу саволларга жавоб топилар?

– Сиз кетсангиз, мен ҳам кетишимга тўғри келади, – деди Мари-Анж ўйчанлик билан.

Савол шу қадар оддий эдики, жавобга ҳожат йўқ эди.

– Кэрол хола, қариялар уйида қийналиб қолмайсизми? – сўради қиз ғамхўрлик билан.

Мари-Анж кампирнинг оғир табиати ва совуққонлигига қарамай, унинг олдида ўзини қарздор ҳис этарди. Ахир у шунча йил мана шу фермада яшади, шу ердан еб-ичди.

– Нима фарқи бор? – деди кампир одатий совуқлик билан. – Энди фермани бошқариш кўлимдан келмайди. Тушунимча, энди сен ё ўқишни тугатиб ишга кирасан, ё Францияга жўнайсан. Бу ерда қолишинг учун ҳеч қандай асос қолмади. Агар анави болани назарда тутмасак. Ахир сен унга тегмоқчи эмкассан-ку, тўғрими? Бунча пул билан сен янаям каттароқ балиқларни илинтиришинг мумкин.

Кэрол Билли ҳақида шундай беписандлик билан гапирардики, беихтиёр Мари-Анжнинг дили ранжиди. Наҳотки, бу кампир ер юзида ҳақиқий муҳаббат борлигига ишонмас?

Кечки овқатдан сўнг Мари-Анж хоналарни тартибга келтиришга киришди. Кэрол эртароқ ётиши кераклигини айтиб, ўз хонасига қараб кетди. Орадан бироз вақт ўтиб, унга Билли кўнғироқ қилди.

– Сен билан кўришиб гаплашишимиз керак, – деди Мари-Анж.

– Тинчликми?

– Ҳа... й-йўқ... билмайман... Бугун қизиқ иш бўлди. Хуллас, сен билан гаплашиб олмасам бўлмайди.

Мари-Анжнинг ундан бошқа маслаҳатлашадиган, сирлашадиган одами йўқ эди. Гарчи молиявий масалаларни Билли ҳам Мари-Анждан яхшироқ тушунмаса-да, ҳар қалай, қиз унинг софдиллигига, хайрихоҳлигига ишонарди. Билли бундан фақат хурсанд бўлади.

– Ўзинг тузукмисан? – сўради Билли.

– Тузукман, ҳаммаси жойида, яхши янгилик. Ҳозир етиб бораман ёнингга.

Орадан йигирма дақиқа ўтиб, Мари-Анж Паркерларнинг уйи зинапоясидан кўтарилиб борарди. Унинг кўлида қалин конвертни кўрган Билли ажабланиб сўради:

– Нима бу?

Даставвал Билли Мари-Анж коллежда бирор танловда ғолиб чиққани ҳақида табрикнома бўлса керак, деб ўйлаганди. Аммо қизнинг юз ифодасига қараб, гап янада жиддийроқ масала устида бораётганини англади.

Мари-Анж Биллига тўла-тўқис ишонарди. Шу боис, бошқалар эшитиб қолмаслиги учун паст овозда ҳаммасини оқизмай-томизмай айтиб берди. Гап жуда катта мерос устида бораётганини англаган Билли ҳайратдан донг қотганди.

– Хўш, отангдан қанча мерос қолган экан?

Мари-Анж Биллининг қулоғига энгашди:

– Ўн миллион доллар!

– Жиддий айтяпсанми?

Мари-Анж бош ирғади. Биллининг ҳайратининг чеки йўқ эди.

– Эй Худо, Мари-Анж... сен бунча пулни нима қилмоқчисан ўзи?

– Билмадим, – елка қисди Мари-Анж. – Кэрол холам келаси ойда фермани сотиб, қариялар уйига кўчиб кетмоқчи. Харидор топиб, нархини

хам келишиб кўйган. Олти ҳафтадан кейин мен ҳам у ердан кетишимга тўғри келади.

– Бизникида яшайверишинг мумкин, – таклиф киритди Билли. Бирок, Мари-Анж бунинг иложи йўқлигини, Биллининг уйида унга жой йўқлигини яхши тушунарди.

– Балки ижарага квартира топарман ёки ётоқхонга чиқарман. Очиғи, бундай вазиятда қандай йўл тутишни ўзим ҳам билмайман.

– Мен ҳам билмайман, – жилмайди Билли.

Гарчи Мари-Анж йигитдан маслаҳат сўраш учун келган бўлса-да, ҳар иккиси жуда ёш бўлгани сабабли бундай вазиятда қандай йўл тутишни билишмасди. Билли ҳам ўйланиб қолди.

– Ўзинг нима қилмоқчисан? – сўради Билли. – Францияга қайтиб, у ерда янгича ҳаёт бошлайсанми ёки шу ерда қолиб коллежни битирасанми? Энди ҳаммаси сенинг ихтиёриңда, Мари-Анж! Истасанг, ҳагто Гарвардда ҳам ўқишинг мумкин.

Билли Мари-Анжнинг кутилмаган муваффақиятидан бениҳоя хурсанд эди.

– Менимча, барибир Францияга бориб келишим керак. Болалигим ўтган Мармутон қасрини кўргим келяпти. Балки, уни қайтариб сотиб оларман.

«Демак, у ердан қайтмайди» – ўйлади Билли, аммо мулоҳазасини сиртига чиқармади. Наҳотки улар энди бир умрга ажралишса? Қиз ҳам унинг нигоҳларидаги фикрни ўқиб турарди.

– Мен албатта қайтаман, – деди Мари-Анж ишонч билан. – Мармутонни кўрмасам бўлмайди. Балки, бир семестр таътил оларман. Лекин Рождествога-ча, албатта, келаман.

– Зўр бўларди, – хўрсинди Билли. У айна чоғда ўз туйғулари хақида эмас, Мари-Анжнинг тақдири борасида ўйлаши лозимлигини тушуниб турарди. – Балки, Францияда қолишинг сен учун тўғрироқдир?

– Эҳтимол, – Мари-Анж ҳамон яқдил хулосага келолмай иккиланарди. – Агар мен Францияда қолсам, меҳмон бўлиб келасанми? Мен сенга, албатта, чипта жўнатаман.

Билли бир нуқтага тикилиб қолганди.

– Сен коллежни битириш ниятидамисан? – дея гапни бошқа тарафга бурди Билли.

Мари-Анж бош ирғади:

– Ниятим бор. Барибир қайтмасам бўлмайди. Яна у ёқдаги вазиятга қарайман.

Кейин Билли иккаласи конвертдаги ҳужжатларни синчиклаб кўздан кечира бошлади. Аммо ҳеч нарсани гушуна олишмади. Чамаси бу ҳужжатларнинг асосий қисми жуда катта сармоя киритилган қимматли қоғозлар эди.

– Ҳалиям ишонгим келмайди, – деди Билли хайратланиб. – Сенинг бу қадар бойиб кетишингни ким ҳам ўйлабди дейсан?

– Мен ўзимни худди Золушкадек ҳис этяпман.

– Ишкилиб, тез орада бирорта шахзода билан қочиб кетини ниятингни йўқми, – ҳазиллашди Билли.

У энди Мари-Анжга ҳеч қачон уйланиш таклифини қилолмаслигини тушунди. Аввал ҳам Мари-Анж унинг таклифини рад этганди. Энди эса, айнан катта бойликка кўз тиккандек бўлиб кўринишни исгамаслиги вазҳидан бу ҳақда оғиз очолмайди. Аммо, барибир, Мари-Анж унинг энг яқин дўсти бўлиб қолаверади.

Билли дўстини машинага қадар кузатиб қолди.

– Эҳтиёт бўлиб ҳайда, – деди машина ойнасига эгилиб. Уларнинг ҳар иккисига бу қувончли янгиликка кўникиш учун вақт керак бўларди.

– Билли, сени яхши кўраман, – деди Мари-Анж унга қўл силкиб. Билли унга ишонарди, аммо бу ўзи орзу қилган муҳаббат эмаслигини яхши биларди.

Мари-Анж кетди. У эрталаб муҳим ишларни ҳал этиш учун Де-Мойнга йўл олди. У кечаси билан ўйлаб, ахийри бир қарорга келганди. Кейин адвокат Эндрю Макдермотга кўнғирок килиб, мақсадини айтди. Адвокат аввалига бундан хайрон бўлди, ҳатто бироз кўркиб ҳам кетди. Бирок мижозининг йиғирма бир ёшга тўлганини ўйлаб, кўнишдан бошқа чора тополмади.

Битимни имзолаш бир соатча вақтни олди. Харид қилинган нарсани эртасига эрталаб фермага етказишга ваъда берилди. Айтилган пайтда ярақлаб турган «Порше»ни ферма олдида кўрган кўни-кўшнилар хайратдан ёқа ушлашди. Фақатгина Кэролнинг ғазабни чегара билмасди.

– Қандайдир аҳмоқлик қилишингни ўзим ҳам билувдим, – деди Кэрол афтини буриштириб. Бу машинани нима қилишингни ўйлаб кўрддингми?

Мари-Анж пинагини ҳам бузмади:

– Уни Биллига совға қилмоқчиман, – деди хотиржамлик билан рулга ўтираркан.

Уч йил аввал Билли унга машина совға қилиб, коллежда ўқиниш учун имконият яратиб берганди. Ниҳоят имкони туғилганида, Мари-Анж ҳам бу яхшиликка жавоб қайтариши лозим. Қиз машина Биллига ёкишини биларди. Ҳатто, икки йиллик суғурга пулини ҳам аввалдан тўлаб қўйганди.

Мари-Анж машинани Паркерлар уйиғача елдириб келди. Бу пайтда Билли укаси билан трактор тузатаётган эди. «Порше»ни кўриб, оғзи ланг очилиб қолди.

– Машинангни янгилабсанми? – сўради хайратини яширолмай. – Дидинга қойилман. Бундай машинада юриш, албатта, сендек бойвачча кизга ярашади.

Мари-Анж жилмайганча, Биллига якинлашди. Унинг юзидан ўпиб, кўлига калитни тутказди.

– Менга эмас, сенга ярашади, – деди паст овозда. – Бу машина энди сеники. Чунки сен менинг якин дўстим, акамсан.

Биллининг тили пол. кўзларидан дув-дув ёш оқарди. Тили калимага келгач, бундай совғани қабул килолмаслигини айтиб, узр сўради. Мари-Анж эса уни эшитишни ҳам истамади. Машинанинг орка ўриш-тига ўтириб, сайр килдириб келишни илтимос килди.

Нихоят Билли рози бўлди. Бу хушхабарни эшитган Биллининг оила аъзолари ҳам машинанинг аτροφини ўраб олишди. Улар ҳам Мари-Анжнинг бу олийжаноблиги учун қандай миннатдорчилик билдириш кераклигини билишмасди.

Билли калитни бураши билан ихчамгина спорт машинаси ўрнидан кўзгалди. Газни босаркан, Билли хурсандчиликдан ўзида йўк кичкирарди. Мари-Анжнинг ҳам қувончининг чеки йўк эди. Қарама-қарши тарафдан эсаётган шамол унинг тилларанг сочларини елпиб ўйнарди.

VI БОБ

Кэррол Коллинз, ўзи айтганидек, фермасини сотиб, икки ҳафтадан сўнг қариялар уйига кўчиб ўтди. Кампирнинг нарсаларини йиғиштиришга Мари-Анж кўмаклашиб юборди.

Кампир неварра-жияни билан қариялар уйи эшиги олдида хайрлашаркан, унга узок термулиб қолди.

– Фақат аҳмоқлик қилма, – деди ундан кўзини узмай.

– Ҳаракат қиламан, – жилмайди Мари-Анж. Айни дамда у кампирнинг кўнглини илитувчи бирор сўз излар, аммо тополмасди. «Сизни соғинаман» демокчи бўлди, аммо бунинг ёлғонлигини Мари-Анжнинг ўзи ҳам яхши биларди. – Мен сизга хат ёзиб, албатта, манзилимни хабар қиламан.

– Шарт эмас, – деди кампир совуққонлик билан. – Мен хат ёзишни ёмон кўраман. Агар керак бўлиб қолсанг, банкка телефон қилиб топиб оларман.

Улар ўн йил бир том остида яшаб туриб, ана шундай қуруқ ва ҳиссиз хайрлашишди. Уйга қайтгач, Мари-Анж ўз нарсаларини йиғиштира бошлади. Том хотини билан жўнаб кетди. Уй энди батамом бўшаб қолганди. Эртасига эргалаб ўн йил аввали йўналишга тесқари тарзда ватанига отланди. Чипта харид қилинган, ҳужжатлар тахт.

Мари-Анж Парижда тўхтаб, Сорбоннада ўқиш хақида гаплашиб олади. Кейин у ердан ижарага машина олиб, Мармугонга жўнайди. Шунингдек, у Софини сўраб-суриштиришни ҳам мақсад қилиб қўйганди. Унинг фикрига кўра, энагаси аллақачон вафот этган, агар тирик бўлганида, албатта, хатларига жавоб йўллаган бўларди.

Кечкурун у Биллининг уйида овқатланди. Атрофдагилар фақат Биллининг янги машинаси ҳақида гапиришар, фурсати келди дегунча, Билли дарров рулга ўтириб, қаерларгадир жўнаб қоларди.

– Мен Парижга етиб боришим билан сенга кўнғироқ қиламан, – деди Мари-Анж қайтишга чоғланаркан. Билли уни уйигача кузатиб қўйди. Қиз ўз машинасини ҳам Биллига қолдириб кетишини, қайтиб келгач, бу машина ҳали унга кўп марта керак бўлишини айтди.

Биллининг совғаси унинг учун ғоят қадрли эди. Шу боис, у Кэролнинг фермасидаги йилларидан ягона эсдалик бўлган машинасини сотишни истамасди. Бу давр ичидаги энг ёрқин хотиралар фақат Билли билан боғлиқ эди.

Мари-Анж хувиллаб қолган фермадаги сўнгги оқшомни қарийб уйқусизликда ўтказди. Қизик, Кэрол қариялар уйига кўниқиб кетармикин? Телефон қилиб сўрамоқчи ҳам бўлди, аммо кампирнинг «оворагарчиликнинг кераги йўқ» деган гапини эслаб, индамай қўя қолди.

Тез орада у яна Парижни кўради. Ҳозир у олдинда қандай ҳодисалар кутаётганини, ҳатто тасаввур ҳам қилолмасди. Эрталаб соат тўққизда Билли келиб, уни олиб кетди.

Мари-Анжнинг юклари у қадар кўп эмасди. Унинг чемоданида кундалик буюмлари, Билли байрамларда ва туғилган кунларда берган совғаларигина жойланганди. Мари-Анж учун ягона бойлик шу пайтгача бўйнида илиб юргани – ота-онаси ва Робернинг сурати туширилган медальон эди.

Иккови ҳам аэропортгача жим кетишди. Улар узоқ йиллар мобайнида қил ўтмас дўст бўлишди. Ҳозир ҳам шундай. Аммо ораларидаги масофа минглаб милга чўзилгач, уларнинг муносабати ҳам ўзгариши мумкин.

– Ёрдамим керак бўлиб қолса, телефон қиларсан, – деди Билли Чикаго рейсига йўловчиларни чиқариш эълон қилингач.

Мари-Анж ўн йилдирки, самолётда учмаган, сўнгги парвозидан унга фақат ёлғизлик ва иложсизлик ёдгор бўлиб қолганди. Ўтган йиллар давомида Билли унинг таянчи ва суянчи бўлиб келди. Кэрол ҳам унга бошпана берди, едириб-ичирди, ораларида бирор илиқ муносабат уйғонмади. Самолёт бортига кўтарилишдан аввал Мари-Анж узоқ муддат Биллини бағрига босиб турди. Икковининг ҳам юзларини шашқатор кўз ёшлар юварди.

– Сени қаттиқ соғинаман, – деди Мари-Анж ҳиқиллаб. Назарида у Биллини қайтиб кўрмайдигандек эди. Билли ҳам унинг қалбидан ўтаётган ҳисларни ўқиб турарди:

– Ҳаммаси яхши бўлади, ҳали Франция жонингга тегса, яна олдимга қайтиб келасан.

Бу гапларга иккиси ҳам ишонмасди, албатта.

– Билли, сени севаман, – деди Мари-Анж унинг кўзларига тикилиб.

– Мен ҳам сени севаман, Мари-Анж.

Билли айни дамда вақт тўхтаб қолишини, мана шу саодатли дамлар абадий давом этишини истарди. Бирок бу, ўз навбатида, олдида порлок имкониятлар намоен бўлиб турган Мари-Анжга нисбатан адолатсизлик бўлур эди.

Билли то самолёт осмонда митти нуқтага айланиб қолгунча, ундан кўзини узмади. Кейин машинасига ўтирганча, фермага кайтди.

VII БОБ

Самолёт Шарль де Голль аэропортига эрталаб соат олтида бориб кўнди. Юки унча оғир бўлмагани учун божхона назоратидан ўн дақиқада ўтиб олди. Атрофда янграётган французча сўзлашувларни эшитиб, ажиб бир энтиқишни туйди, шу онда танаффус пайтлари Биллига французчадан сабоқ берганларини эслади ва майин жилмайди.

Мари-Анж такси ушлаб, Сенаннинг чап соҳилидаги кичикрок меҳмонхонага йўл олди. Меҳмонхона чиндан шинамгина эди. Мари-Анж нонуштага қадар кийимларини тахлаб, ювиниб чиқди. Кейин шаҳарга чиқиб, яқин орадаги қахвахонага кириб, круассан билан қахва буюрди. Бир пайтлар акаси уни ана шундай ширилик билан сийлагани эсига тушди.

Нонуштадан сўнг, Мари-Анж Парижни бир неча соат сайр қилиб, шаҳар манзараларидан баҳраманд бўлди. Тушгача шаҳар кезиб, бироз тамадди қилди-да, меҳмонхонага кайтди.

Кечаси унинг ёстиғи кўз ёшлардан ивиб кетди. Ота-онаси, акаси, беҳуда ўтган ўн йиллик умрини ўйлаб, юраги эзилиб чиқди. Айовада қолган дўстини ҳам соғина бошлаганини хис этди. Ҳар қалай, у ватанига кайтганидан бахтиёр эди.

Эртаси куни Мари-Анж Сорбоннага борди, у ердаги таълим йўналишлари билан танишди. Учинчи куни ижарага машина олиб, Мармутонга йўл олди. Болалиги ўтган кадрдон масканга яқинлашгани сари юраги гурсиллаб ура бошлади. Болаликда тез-тез кириб турадиган кулча дўконига кириб ўтишни маъқул кўрди. Пештахта ортида ҳали ўша, ўн йил аввалги семиз хотин савдо қилаётганини кўрди. Бу хотин Софининг яқин дугонаси эди. Мари-Анж ўзини таништирганида, аёл йиғлаб юборди.

– Ё тангрим, мадемуазель, бунчаям чиройли киз бўлиб кетибсиз? Софи сиз билан фахрланган бўларди.

Аёл уни бағрига босди. Ширип кулча билан меҳмон қилди.

– Софига нима бўлди? – сўради Мари-Анж.

– У ўтган йили қазо қилди, – деди сотувчи хўрсиниб.

Мари-Анж титраб кетди.

– Мен унга қўн хат ёзгандим, лекин у менга умуман жавоб ёзмади. Нима, оғир касалмиди?

– Йўқ, сизни олиб кетишгач, у ҳам кизиникига кўчиб кетганди. Ҳар йилли меникига меҳмон бўлиб келарди. Сизни тез-тез эслаб турардик. У сиз-

га жуда кўп мактуб ёзди. Бирок ҳаммаси манзил нотўғрилиги учун қайтиб келди. Кейин у умуман ёзмай қўйди. Ким билсин, балки кимдир хатни сизга етказишни истамагандир?

Мари-Анжни худди чакмоқ ургандек бўлди. Демак, Кэрол хатни унга бермай қайтариб юборган, Мари-Анжнинг хатларини эса, почтага олиб бормасдан, йиртиб ташлаган. У шу тариқа Мари-Анжни ўтмиш билан боғловчи ришталардан тамомилан узиб ташламоқчи бўлган.

– Сизга ҳамдардман, – деди сотувчи ғамгинлик билан.

– Қасрда ҳозир кимдир яшайптими? – сўради Мари-Анж наст овозда.

– Уйингиз ҳозир граф де Бошан исмли одамга тегишли. У Парижда яшайди, Мармутонга эса ахёнда келиб туради. Бироқ қасрга нетаган пайт боришингиз мумкин. У ерга қоровул ёлланган. Мадам Фурньеннинг набирасини эсласангиз керак?

Мари-Анж уни танийди, Алан Фурнье ундан бир неча ёш катта бола эди. Болаликда бирга ўйнашарди.

Қиз сотувчига раҳмат айтиб, машинасига ўтирди ва йўлида давом этди. Мана, олдинда уйи ҳам кўринди. Чиндан ҳам қасрнинг дарвозаси очик турарди. Машинани йўл четига қолдириб, ўзи қасрга қараб одимлади. Ҳеч ким уни қарши олмади. Қаср анча қаровсиз ҳолга келиб қолди. Ошхонанинг томи таъмирга муҳтож. Уй орғида эса, ганиш манзаралар кўзга ташланади: мевазор боғ, даладар, ўрмон...

У худди ўзини болаликка қайтгандек ҳис этди. Назарида қаршидаги эшикдан Софи чиқиб келадигандек, Робер яқин атрофда сайр қилиб юргандек, ота-онаси ҳам кўчадан кириб келадигандек туюлди.

Мари-Анж ҳаракатсиз туриб қолганча, нафас ҳам олмасдан қушлар овозини эшитар, бир пайтлардагидек дарахтга осилиб чиқа олмаслигини ўйлаб, афсус чекарди. Бошини эгганча ҳовли саҳнида кезина бошлади. Мана, у узок йиллик саргардонликдан сўнг уйига қайтди. Аммо, бу уй энди унга тегишли эмас. Бу ҳақда ўйлашнинг ўзи аламли эди. Қоронғи туша бошлаганди. Шу пайт ошхона эшиги олдида спорт машинаси келиб тўхтади ва ундан баланд бўйли, озғин, қорамтир сочлари ва мовий кўзлари ўзига ярашиб турган бир эркак қулимсираганча чиқиб келди. Мари-Анж граф де Бошан айнан шунинг ўзи эканини бир кўришда англаб етди.

– Сиз адашиб қолдингизми, хоним? Балки сизга ёрдамим керакдир? – сўради у хушмуомалалик билан.

Қиз унинг қўлидаги олтин узукда аке этиб турган зодагонлик белгиси – қадимий авлод гербига эътибор қаратди.

– Йўқ, мен адашиб қолганим йўқ, мулкнингизга сўроқсиз кириб келганим учун афу эггайсиз.

Мари-Анж беихтиёр америкалик холаси Биллинин ов милтиғи билан қарши олган лаҳзаларни эслади. Бу жанобнинг мулозамати Кэролга нисбатан юксак даражада эди.

– Жуда чиройли каср, тўғрими? – деди граф. – Мен бу ерга тез-тез келиб тураман.

– Ҳа, жуда ҳам ажойиб маскан, – деди киз ғамгинлик билан.

Шу пайт ҳовлига яна бир машина кириб келди ва аввалгисининг ёнида тўхтади. Ундан тушиб келган коровул Алан Фурньени Мари-Анж бир кўришдаёқ таниди.

– Алан? – дея кичкириб юборди Мари-Анж.

У анча улғайган бўлса-да, юз ифодалари, қарашлари аввалгидек қолганди. Алан ҳам Мари-Анжни таниди.

– Сизлар танишмисизлар? – сўради граф уларга кулимсираганча тикилиб турган.

– Биз болалиқдан бери дўстмиз, – деди Алан. – Бирга ўйнаб катта бўлганмиз. – Кейин эса Мари-Анжнинг кўлини сиқиб кўйди. – Қачон кайтдинг?

– Бугун, – деди Мари-Анж касрнинг янги эгасига айбдорона термилиб кўйгач. – Мен факатгина уйни бир кўриш учун келгандим, холос.

– Сиз шу ерда яшаганмисиз? – сўради граф.

– Ҳа, болалигимда. Ота-онам вафот этишгач, мен Америкага, холамникига жўнаб кетгандим. Париждан қишлоққа бугун келдим.

– Мен ҳам.

Граф тавозе билан кулимсиради. У Мари-Анжда жуда хушмомала, олийжаноб инсон сифатида таассурот қолдирди. Алан унга дўстона кўл силқиб, изига кайтди.

– Уйга марҳамат қилмайсизми? – илтифот кўрсатди граф.

Мари-Анж ичкарига киришни жуда-жуда истаётганди. Граф ҳам унинг кўзларидаги бу истакни дарров илғаб олди.

– Ташқари совук, чой устида суҳбатлашсак, маъқул бўлармиди?

Мари-Анж бир оғиз ҳам гапирмасдан, унинг изидан таниш ошхонага кирди, атрофга кўз югуртириб, ўтмишни хотирлади. Кўзларида ёш ҳалқаланди.

– Сиз бемалол хоналарни айланиб чиқаверинг, – деди граф юмшак оҳангда. – Мен унгача чой дамлаб тураман. Мари-Анж ҳануз покулайлик ҳис этиб турар, аммо уй соҳибининг мулозамати унга анча дадиллик бахш этарди.

Хоналарда унча катта ўзгариш кўзга ташланмасди. Бир пайтлар бутун оилани ўз атрофида жамлаб келган стол-стуллар ҳам ўша-ўша эди.

– Отамнинг мол-мулки савдога қўйилганда, бу қасрни сиз соғиб олганмидингиз? – сўради Мари-Анж.

Ўйк, илгари бу уйни бошқа одам соғиб олган экан, – деди граф чойнак ва финжонларни стол устига келтириб қўяркан. – Хотини ҳасталаниб қолгани учунми, каср ёкмадими, ҳар қалай, сотиб бошқа ерга кўчиб кетди.

Уйни сотиб олгач, таъмирлашни дилимга тугиб кўйгандим. Аммо, вақтим бўлмади. Энди, баҳорга чиқиб, шу иш билан шуғулланмоқчиман. Қасрнинг аввалги тароватини қайтариш лозим.

– Менимча, жиддий таъмирга унча ҳожат бўлмаса керак, – деди у деворларга кўз югуртириб.

– Таассуфки, уйдаги водопровод ночор аҳволда, электр тизими ҳам таъмирга муҳтож, – деди граф меҳмонга чой қуйиб узатаркан. – Ҳали бу уйнинг камчиликлари бор. Томни янгилаш керак, ҳовлига мевали дарахтлар ўтқазиш лозим. Дарвоқе, ўзимни таништиришга рухсат этинг, граф Бернар де Бошан.

Улар қўл сиқиб кўришишди.

– Мари-Анж Хокинс.

Бернар Мари-Анж ва унинг оиласи бошига тушган фожиалардан хабардор эди. Қасрнинг аввалги соҳиби Хокинсларнинг автоҳалокатга учрагани ва уларнинг яккаю ягона қизи етим бўлиб қолгани, кейин Америкага, узоқ қариндошининг ёнига кетгани ҳақида эшитганди.

Бернар қизни меҳмонхонага таклиф қилди. Қиз иккинчи қаватдаги хоналарни бирма-бир айланиб тушгач, унинг кўзлари қизарганини кўриб, йиғлаганини фаҳмлади.

– Бу ерга қайтиш сиз учун осон бўлмагандир, – деди Бернар қизга чой узатаркан.

– Ҳа, мен ўйлаганимдан ҳам, – деди қиз хўрсиниб.

Бернар шу аснода қизнинг чеҳрасидаги ёшлик ва гўзалликни ич-ичидан тан олди. Мари-Анж ундан икки карра ёш, Бернар эса, қирқни уриб кўйганди.

– Сизни тушунаман, мен ҳам ўн йил илгари ўғлим ва аёлимни ёнгин сабабли йўқотганман. Мен ҳам худди шундай қасрда яшардим. Ёнгиндан кейин уни сотиб юбордим. Ўзимни тиклаб олишим учун анча вақт керак бўлди. Бир тарафдан, мен худди ўз уйимни эслатадиган уйда яшашни истардим, шу боис мен Мармутонни сотиб олдим. Бироқ, бу ерда менинг қайғули хотираларим қайта жонланади. Шу сабаб бу ерга кам келаман. Таъмирлашга ҳам уринмаганман. Нима бўлганда ҳам мен бу уйни қайта таъмирлашим шарт.

– Илгари ҳам бу қаср жуда чиройли эди, ойим ҳар бир хонани гуллар билан безатиб чиққанди.

Хонага бироз жимлик чўкди.

Графга бу ёшгина хоним билан ҳамсуҳбат бўлиш ёқаётганди. Мари-Анжнинг ташрифи унинг учун кутилмаган совға бўлганди.

– Бу гал мен Мармутонда бир ойча яшамоқчиман. Махаллий архитектор билан уйни қайта қуриш режасини ишлаб чиқишим керак. Агар вақт топсангиз, албатта яна келинг. Сиз Францияда анча пайт қоласизми?

Мари-Анж биров жим қолди.

– Аниқ бир қарорга келмадим. Штатлардан келганимга икки кун бўлди. Мармутонни кўриш ниятида эдим. Кўрдим. Кейин Сорбоннага кириш имтихонлари билан ҳам қизиққандим.

– Сиз Францияда қолмоқчимисиз?

– Қайдам, – елка қисди Мари-Анж. – Отам менга... – у мерос ҳақида гап бошлади-ю, негадир бу ҳақда охиригача гапиришни истамади. – Ҳар қалай, яқуний қарорга келганимча йўқ.

Бернар ўзига ва меҳмонга чой қўйди:

– Парижда яшаш завқли. Сиз кетгунингизча қаерда яшаб турмоқчисиз, мисс Хокинс?

– Буни ҳам билмайман, – Мари-Анж жавоби қанчалик қулгили чиққанидан ўзи ҳам ажабланди. – Илтимос, мени шунчаки Мари-Анж деб атай қолинг.

– Бажонидил.

Граф жуда келишган эркак эди, унинг жозибаси ҳар қандай аёлни мафтун эта оларди.

– Менда бир фикр бор. Билмадим, сизга ёқармикин? Мари-Анж, агар аниқ бир режангиз бўлмаса, Мармутонда яшаб турсангиз бўлмасмикин? Албатта, сиз мени танитайсиз, бироқ истасангиз, қасрнинг бир қанотини эгаллаб, ўша ерда туришингиз мумкин. Қулф-қалитлар ҳам ихтиёрингизда бўлади. Агар ота-онангиз турган хонада ухламоқчи бўлсангиз ҳам бемалол. Мен эса, меҳмонхонада ухлайман. Менга бу ер жуда ёқади.

Мари-Анж бир муддат графга хайраг билан тикилиб қолди. У қисқа фурсат ичида бу нотаниш эркакдан хавфсирамай қўйганди. Бернар унинг назарида ўта мулоим, тарбияли, олийжаноб бўлиб кўринди. Афтидан, ундан ҳеч қандай ёмонлик чиқмайдигандек кўринарди. У Мармутонда қолиб, ўтмишнинг тотли хотираларига бурқаниб тонг оттиришни истарди.

– Бу ерда тунаб қолишим сизга биров ғалати туюлмасмикин? – сўради Мари-Анж барибир эҳтиёткорлик билан.

– Мен ўзим сизни таклиф қилдим-ку? Сизнинг бу ерда қолишингиз мен учун ҳеч қандай ноқулайлик туғдирмайди.

У яна қулмисиради. Бу тал унинг қулгисидан оталарча меҳрибонлик ифодасини сезган Мари-Анж ҳеч иккиланмасдан унинг таклифини қабул қилди...

– Сиз бу ерда истаганингизча қолишингиз мумкин, – дея уни ишонтирди граф. – Боя айтганимдек, мен ҳозир таътилдаман. Бу ерга бир ой туриш учун келдим. Уй эса бир кишига ҳаддан ташқари кенглик қилади.

Мари-Анж бу ерда тунаб қолиш учун унга пул ҳам таклиф қилмоқчи бўлди. Аммо графни ранжитиб қўйишдан кўркиб, бу фикридан қайтди. Ахир граф ўзига тўқ одам, акс холда, у қасрини ижарага берган бўларди.

– Лйтганча, сиз кечкурун каерда овкатланмокчисиз? Агар сизда бирор аник режа бўлмаса, сизин меҳмон килсам дегандим. Албатта, моҳир ошпазликни даъво килмайман. Аммо сиз учун нимадир тайёрлаб бериш мен учун шараф бўлур эди. Машинамда ҳамма масалликлар бор.

Табийки, бу илтифот Мари-Анжни янада нокулай аҳволга солиб қўйди.

– Сизни жуда ҳам овора килиб қўяётганга ўхшайман. Келинг, яхшиен овкатни ўзим тайёрлай коламан.

Мари-Анж Айовада етти йил давомида Корол учун овкат пиширган, хали бирор маротаба инжик кампир унинг овкатларидан нолмаган эди.

– Меҳмонни хизматга қўйсам, одобсизлик бўлмасмикин? – деди граф яна ёкимли табассум билан.

Қиз ўрнидан туриб, чашкаларни ювиш учун олиб чикди. Бу ошхона унга ҳаминша Софини ёдга соларди. Ҳар қалай, Мари-Анж ҳам, граф ҳам овкат тайёрлашга ортикча уринишмади. Графнинг тавсиясига кўра, несик нон, пантет ва пишлок билан кифояланишди. Граф кизни ажойиб кизил вино билан сийламокчи эди, Мари-Анж рад этди. Кейин улар меҳмонхонада анча найтгача суҳбатланиб ўтиришди.

Бернарнинг хикоя килишича, у асли парижлик бўлиб, болаликда бироз муддат Парижда яшаган, кейин яна Францияга кайтган экан. Ёнғиндаги фожнадан сўнг Бернар анча ўзини олдириб қўйган, аммо вақт ўтиши билан жароҳатлари тузала бошлабди. Шундан сўнг бошка уйланмасдан, ана шундай маҳдуд хаёт тарзини ихтиёр этибди.

Ниҳоят соат ўнларга яқин Мари-Анжнинг сокин мудрок боса бошлаганини кўрган граф уни ўз хонасига кузатиб қўйди. Каравотларга ошнок чойшаблар тўшаб қўйилган эди. Бирок, бир найтлар ота-онаси ётган бу каравотда ухлаш унга ўйлаганидек роҳат бахш этмади. Тонггача ўша масъуд дамларни кўмсаб ухломмай чикди.

VIII БОБ

Эрталаб Мари-Анж тўшагини йиғиштириб, нонуштага тушиб кетди. У анчайин хорғин кўринар, кечаси яхши ухломмагани кўриниб турарди. Бу найтда Бернар емакхонада сутли кахва ҳўнлаб, тонгги газеталарни вараклаб ўтирарди.

– Яхши ётиб турдингизми? – сўради Бернар тавозе билан.

– Унчаликмас, хотиралар халал берди шекилли. – деди Мари-Анж бирмунча паришонлик билан. Айни дамда, у графнинг меҳмондўстлигини сунистеъмол килмаслик учун шаҳарда нонушта килиш хакида ўйлаётган эди.

– Мен ҳам шундан кўрқкандим. Бу уй сизда ғамгин таассурот қолдириши тайин эди. Яна кўнглингиз хотиржам тортиши учун бироз вақт ўтиши керак.

У яна бир чашкага кофе куйиб, Мари-Анжга узатди.

– Менинг ота-онам ўн йил илгари казо қилишган, – деди Мари-Анж акаси Робернинг дастурхон бошидаги шўхликларини кўз олдига келтираркан.

– Бирок, сиз бу пайт ичида бирор марта ҳам касрга келмагансиз? – деди Бернар. – Албатта ўша фожиадан сўнг биринчи марта бу ерга келиш... оғир бўлса керак. Истасангиз, хиёбонни айланиб келардик, балки фермага ўтармиз?

– Илтифотингиз учун ташаккур, сизни шундок ҳам кўп безовта қилдим. – дея жилмайди Мари-Анж. – Мен Парижга қайтаман. Сафарим қариганга ўхшайди.

Уйда узок вақт қолишдан бирор маъно йўқ эди. Бир окшом ота-онасининг хиди келиб турган хонада ётишни истаяпти. Мана, ниятига етди. Энди қайтмаса уят бўлади.

– Парижда ким биландир учрашув белгилаганмисиз? Ё ўзингизни кетишга шунчалик мажбур деб билияпсизми?

Мари-Анж яна табассум билан бош ирғади. Бернар унинг қизғин сочларига термулиб қолди. Аммо, қиз унинг нигоҳларида самимийликдан бошқа парсани кўрмади. Балки кўни-кўшилар унинг граф билан бир хонада қолганини кўриб, ҳар хил ҳаёлларга боришгандир? Бирок, у кеча окшом графнинг бирор шубҳали ҳаракатини пайкамади.

– Ўз уйингизда бемалол ухлашингизга ҳалал бермасликни истардим, – деди Мари-Анж жиддий киёфада. – Албатта сизнинг олийжаноблигингиз таҳсинга лойиқ. Лекин энди мен бу уйда бошқа қололмайман.

– Ақсинча, сиз менинг азиз меҳмоним сифатида бу ерда истаганингизча туришингиз мумкин. Агар қарши бўлмасангиз, уйни таъмирлаш, қайта жиҳозлаш бўйича маслаҳатларингизни олмоқчи эдим. Бунга вақт топа оласангиз, албатта.

Мари-Анжнинг вақти керагидан ҳам ортик даражада.

– Сизга ортикча ташвиш туғдирмаслигимга ишонасизми, меъе?

– Албатта ишонаман, агар мумкин бўлса, мени Бернар деб чақирсангиз.

Нонуштадан сўнг улар далаларни айлангани кетишди. Мари-Анж бу кенгликлар аввал қандай кўринишда бўлганини айтиб берди.

Мари-Анж шундан сўнг шаҳарга бориб, графга миннатдорлик белгиси сифатида бир неча шиша аёлю навли вино олиб қайтди. У мезбондан овқат тайёрлашга руҳсат сўраганда, Бернар қаршилиқ билдирди ва кўчада овқатланишни таклиф этди. Кейин улар яқин орадаги тамаддихонага боришди. (Бу тамаддихона яқинда қурилган бўлиб, ўн йил илгари унинг ўрни бўм-бўш яланглик эди.) Бернар дилқаш, ёқимли суҳбатдош сифатида аллақачон Мари-Анжнинг кўнинега йўл тошгани. У жуда кўп қулғини воқеаларни биларкан. Мари-Анжнинг қайфияти роса кўтарилди.

Улар оқшомда Мари-Анжнинг ота-онаси яшаган хона остонасида хайрлашишди. Бу оқшом Мари-Анж тошдек қотиб ухлади. Эрталаб эса, емакхонада Бернар билан саломлашгач, қатъиян кетишини маълум қилди.

– Сизни қаттиқ ранжитиб қўйдим, шекилли, – деди граф қовоқ уйиб. – Менга ёрдам беришингиздан умидвор эдим. Мумкин бўлса, душанба кунигача қола олмайсизми? Якшанба куни уйга бир-иккита ошналаримни чақириб, сизни таништириб қўйсам дегандим. Сиз уларга Мармутоннинг ўтмиши ҳақида ҳикоя қилиб берардингиз. Улар орасида уйни қайта таъмирлашни зиммасига олган меъмор дўстим ҳам бўлади. Агар қолсангиз, мени бахтиёр этган бўлар эдингиз. Ахир Парижда сизнинг бирор муҳим ишингиз йўқ эди, шекилли.

– Наҳотки, ҳалигача жонингизга тегмаган бўлсам? – кулди Мари-Анж.

– Асло, – деди Бернар самимият билан. – Аксинча, мени катта қарздор қилиб қўясиз. Агар қарши бўлмасангиз, сизни фахрий меҳмон ва ажойиб дўст ўрнида қабул қилган бўлардим. Сиз менга бу қаср ҳақида ҳатто ўзим билмаган нарсаларни гапириб бердингизки, бунинг учун сиздан ҳар қанча миннатдор бўлсам арзийди.

Чиндан ҳам Мари-Анж графга қасрдан олиб чиқадиган яширин йўлакни ҳам кўрсатиб қўйганди. Бу яширин йўлак ҳақида, гарчи фермада катта бўлган эса-да, ҳатто Алан ҳам ҳеч нарса билмасди. Ниҳоят, Мари-Анж мезбоннинг бу таклифини ҳам қабул қилишдан бошқа чора тополмади. Кейинги кунлари улар бозорга чиқиб, масаллиқлар олиб келишди. Бернар эса, овқат тайёрлади. Эртаси куни тушликни Мари-Анжнинг ўзи пиширди. Улар шу вақт ичида янада иноқлашишди.

Бернар сиёсатга ҳам анча-мунча қизиқар, шу боис у Францияда юз бераётган ўзгаришлар хусусида эринмасдан сўзлаб берарди. Бернар ўзининг айтишича, илгари банкда ишлаган, кейин маслаҳатчи лавозимини эгаллаган, бироқ сўнгги пайтларда яқинларининг фожиаси уни ҳаётдан анча совутиб қўйган экан.

– Топ-чи, ҳозир қаердаман? – сўради у Биллидан салом-алик тугагач.

– Парижда, Сорбоннада бўлсанг керак, – деди Билли.

– Тополмадинг, Мармутонда, қасрда яшаяпман.

– Нима, қасрни меҳмонхонага айлантиришибдими?

– Йўқ, аввалгидек, хусусий уйлигича қолган. Уй соҳиби жуда ажойиб.

Меҳмондўст одам экан. У қолишимга рухсат берди.

– Унинг оиласи борми? – сўради Билли сал овози ўзгариб.

– Хотини ва ўғли ёнғинда ҳалок бўлишибди.

– Яқиндами?

– Ўн йил аввал.

Мари-Анж Бернарнинг мутлақо безарар одам эканига ишонарди. Мармутонда ўтган вақт мобайнида у ўзини энг намунали жихатларини намоён қилди. Бироқ, телефонда буни Биллига тушунтириш осон эмасди.

– У неча ёшда? – сўради Билли.

– Қирқда, – деди Мари-Анж бепарво оҳангда. Албатта Биллига киёслаганда Бернарни бемалол қария деб аташ мумкин эди.

– Мари-Анж, бу ҳатарли-ку, – деди Билли асабийлашиб. -- Ўзинг ўйлаб кўр, сен хайхотдек қасрда қирқ ёшли бсва эркак билан турибсан. У ерда нима-лар бўлаётганини тушунмаяпман.

– Биз шунчаки дўстмиз. У уйни таъмирламокчи. Мен қасрнинг аввалги кўриниши ҳақида тушунчалар ва керакли маслаҳатлар берапман.

– Нега меҳмонхонада қолмадинг?

– Чунки, менга Мармунтон кўпроқ ёқади. Уй соҳиби ҳам қаршилиқ кўрсатмаяпти. Унинг айтишича, менинг ёрдамим туфайли анча вақти тежаллаётган экан.

– Менимча, сен хом ўйлаяпсан, – деди Билли. – У бирдан сенга ёпишиб кетса, нима қиласан? Уйда бир ўзингсан, ҳеч кимни ёрдамга қакиролмайсан.

– Билли, хавотирланма, бундай бўлмайди. Яқшанба кунлари унинг дўстлари келишади. Биз ҳечам ёлғиз қолмаймиз.

Билли ноаниқ хислар қуршовида қолди. Бир томондан, у хотиржам эди, иккинчи тарафдан, уни бегона эркак билан бир уйда яшабини ҳазм қилолмасди.

– Мари-Анж, барча азиз-авлиёлар ҳаққи, эҳтиёт бўл! Сен у ҳақда ҳеч нарса билмайсан. Билганинг – унинг ўзидан эшитган гап-сўзлар, холос. Бу камлик қилади.

– У жуда олийжаноб инсон. – дея Биллининг сўзини бўлди Мари-Анж.

– Унутма, бепул пишлок фақат қопқонда бўлади. Ҳар бир қадамнингни ўйлаб бос. Менга тез-тез кўнғироқ қилиб, хабарлашиб тур.

– Албатта кўнғироқ қиламан. – деди Мари-Анж самимий оҳангда. – Ҳаммаси жойида, сени соғиндим.

Мари-Анж қасрга хурсанд қайфиятда қайтди. Кечкурун улар яна граф билан бирга овқатланишди. Яқшанба кун қасрга таклиф этилган меҳмонлар ташриф буюрди. Улар ичида башани кийинган аёллар ҳам бор эди. Бернар қизни меҳмонларга қасрнинг аввалги соҳибаси сифатида таништирди. Меҳмонлардан бири унинг отасини яхши танир экан. Жон Хокинсинг омадли тадбиркор бўлганини қайд этди. Мари-Анж Бернарга ота-онасининг муҳаббат тарихини гапириб берганди. Аммо, Жоннинг бизнесдаги муваффақияти уни кўпроқ қизиқтириб қўйди.

Хуллас, дам олиш кун қоят марокли кечди. Душанба кун эрталаб Мари-Анж йўлга тушиш тараддудини кўра бошлади. Бернарнинг таваллоларига қарамай, Мари-Анж фикридан қайтмади. Мари-Анжнинг Мармунтонда қолишига ҳеч қандай сабаб қолмаган, у қаср ҳақидаги ҳамма нарсани

айтиб берган, маслаҳатларини қўлдан келганча беришга улгурганди. Колаверса, Мари-Анж Сорбонна билан боғлиқ масалаларни хал этиши лозим эди. Кетиш олдидан у графга чин дилдан миннатдорчилик билдирди.

Мари-Анж кечкурун меҳмонхона ресторанида овқатланаркан, Бернар ҳақида, Мармутонада кечган ўн кун ҳақида хаёл сура бошлади. Бернар Мармутонада яшаш учун ижозат бериб, унга жуда катта совға тайёрлаганди. Эртаси куни у графга узундан-узук миннатдорлик мактуби битди.

Эрталаб Мари-Анж Сорбоннага жўнади. У хали Айовага қайтиб, коллежни тугатишни ҳам, Сорбоннага ўқишга киришни ҳам билмасди. Сен-Жермен хиёбонида хаёлчан кезаркан, беихгиёр карама-карши тарафдан келаётган Бернар де Бошанга рўпара келди.

– Бу ерда нима килиб юрибсиз? – сўради ажабланиб. – Сиз Мармутонада бўлсангиз керак, деб ўйлагандим.

– Сиз кетганингиздан кейин Мармутон хувуллаб қолди, – деди Бернар узрли жилмайиб. – Парижга сизни кўриш учун келдим.

Мари-Анжга Бернарнинг сўзлари шунчаки такаллуф бўлиб туюлса-да, барибир ёқди. Кечкурун граф уни «Лоран» кафесига овқатланишга таклиф қилди. Овқат устида Бернар кизни яна бир неча кун Мармутонада қолишга кўндирди. Кафедан чикқач графнинг машинасида тўғри қасрга йўл олишди. Мари-Анжнинг ижарага олинган машинасини гаражга қайтаришди.

Шу тариқа Мари-Анж қасрда яна бир ҳафта қолиб кетди. Кун сайин киз ва граф бир-бирига яқинлашиб борарди. Улар соатлаб ўрмонни сайр қилишар, хиёбонда суҳбатлашарди. Фақат ойнинг охиридагина Мари-Анж шаҳарга қайтди. Ораладн бир неча кун ўтиб, Бернар ҳам шаҳардаги уйига қайтди ва меҳмонхонага келиб, Мари-Анждан хабар олиб турди.

Парижда ҳам улар тез-тез учрашиб, бирга тамадди килиб туришар, Булон ўрмонини кезишарди. Шу тариқа, Бернар кизнинг энг яқин дўстига айланди. Албатта, Биллини ҳам истисно килиб бўлмасди, аммо у хозир уммон оргида эди. Қизни айни пайтда фақат ўқиш ташвишга соларди. Ахийри у Бернардан маслаҳат сўради.

– Сен го бир қарорга келгунингча, умуман бошқа нарсани таклиф қилмоқчи эдим, – деди Бернар дабдурустдан уни сенлашга ўтиб. – Яхши-си, Лондонга борамиз. У ерда бироз ишларим бор. Уларни хал килиб, геатрга қирамиз, шаҳарни томоша қиламиз. Хуллас, бир сайр килиб келсак, ёмон бўлмасди.

Бу фикр Мари-Анжга маъқул бўлди. «Клариджиз» меҳмонхонасига тушиб, бошқа-бошқа хоналарда жойлашишди. Ҳар окшом олиймаком ресторанларда овқатланишди. «Сотбис» аукционидида катнашиб, Мармутон учун антиквар буюмлар харид қилишди. Мари-Анж Бернар билан

вактни ҳар қачонгидан кувнок ўтказди. Бу гал ҳатто Биллига ҳам кўнғирок қилиб, қаерда эканини айтмади. Бунга ҳожат ҳам йўқ эди. Бернар ҳар жиҳатдан таҳсинга лойиқ, ишончли ва олийжаноб йигит эди. Шунча пайт мобайнида, тўғрироғи «Аннабель» залида у қизга бармоғининг учини ҳам тек-кизмади.

Факат раке пайтида, Бернар охиста эгилиб, Мари-Анжнинг олчадек бежирим, қирмизи дудокларига енгилгина лаб босди. Қиз ҳайрат ва ҳаяжон тўла нигоҳларини графга қаратди. Бундай вазиятда у қандай йўл туттишни ҳам билмасди.

Ҳафтанинг охирида Мармутонга бирга қайтишди. Улар хиёбонни сайр қилиб юришган чоғда, Бернар қизга қалбини очди.

Мари-Анж, сени севиб қолдим, – дея эътироф этди граф. – Хотиним ўлганидан бери бундай ҳис-туйғуга илк бор дуч келишим.

Қиз графнинг кўзларига тикилиб, уларнинг муносабатлари дўстликдан кўра анча чуқурлашиб кетганини пайқайди.

– Сенинча, бунга ҳожат бормикин? – уларнинг нигоҳлари беихтиёр тўқнашди. – Ҳали бунга эрта эмасмиди?

– Мен сендан анча каттаман, – деди граф. – Қолаверса, сен Америкага қайтмоқчи бўлиб турибсан. Шундай пайтда ҳаётинга кириб келишга ҳақким йўқ. Бирок, мен ҳозир сениз яшолмаслигимни англаб етдим.

– Нима дейишга ҳайронман, – деди Мари-Анж эҳтиёткорлик билан. – Очиғи орамиздаги муносабатлар бундай тус олишини кутмагандим.

Мари-Анжнинг ўзи ҳам сўнги пайтларда Бернар ҳақидаги қарашлари ўзгара бошлаганини пайқаган, аммо бу ҳақда ўйлашга ҳам юраги дов бермаганди. Уларнинг дўстлиги ҳар доим бир хилда қолишини истаганди. Мана, граф унга наинки уйини, ҳатто қалбини ҳам очиб ўтирибди. Қиз графнинг уйига сўроқсиз кириб борганди, энди унинг ўзи ҳам Бернар билан шу ерда умрбод қолиб кетишни истаяпти. Балки, уларнинг учрашувини тақдирнинг ўзи такозо этгандир?

– Энди нима қиламиз, севгимиз?

Бернарнинг овозида эҳтирос ва нафосат ифодаланарди. У иккинчи бор Мари-Анж болалигида тирмашиб чиқишни истайдиган дарахт панасида қизнинг лабларидан бўса олди. Мари-Анж эса, бу дафъа умуман ажабланмади.

– Билмадим, мен аввал бундай ҳолатга дуч келмаганман.

Бернар ҳам унинг ҳолатини ҳис эта оларди.

Айни вазиятда уларнинг ҳар иккиси фикр юритишдан ожиз эдилар. Энди улар кўп вақтни Мармутонда ўткази бошлашди. Бернар ҳар гал ташқарига чиққанда, Мари-Анжга гуллар, мигти совғалар кўтариб келарди. Кейин эса, у беозоргина қулиб турган қизни оғушига торгарди. Мари-Анж ҳам бахтдан сархуш эди. Эҳтирос, нафосат ва ҳаяжонга тўла тунларнинг бирида улар бир хобгоҳда тонгни бедор қарши олишди...

Кейин эса, бундай тунлар одатий тус олди.

– Менга турмушга чик, – деди граф шундай тунларнинг бирида. – Биз ҳеч қачон ажралмаслигимиз, сен менга фарзандлар туғиб беришинг керак.

Мари-Анж бу лаҳзада сархуш ҳислар қанотида еттинчи фалакда учиб юрарди.

– Албатта, ёшимиз орасидаги тафовут катта, – хўрсинди граф. – Мен қирқ бир ёшдаман, сен эса, ҳали ёш қизчасан. Эртага сен ҳақингда одамлар ҳар-хил гап-сўз чиқаришини истамайман. Лекин, сени қўлдан чиқаришни ҳам хоҳламайман. Сени йўқотиб қўйсам, қайтиб тополмаслигимга кўзим етиб турибди.

– Хўш, нима қилишимни истайсан? – Мари-Анжнинг кўзлари хумор бўлиб сузилди.

– Кел, унда тезроқ турмуш қурайлик. Иложи бўлса, кейинги ҳафтада. Қишлоқ черковида никоҳдан ўтамиз, тўйимиз эса шу ерда, Мармутонда бўлади. Сен қарши бўлмасанг, албатта.

Улар эртаси кун бўйи уйдан чиқишмади. Кечроқ, руҳонийга кўнғироқ қилиб, унаштириш маросимини ҳам белгилаб олишди. Тўй куни белгилашни билан Мари-Анж Биллига кўнғироқ қилди. Аввалига гапни нимадан бошлашни билмай иккиланиб турди. Кейин эса, шу пайтгача уларни дўстлик ришталаридан бошқа нарса боғламаганини эслаб, дарров мақсадга кўча қолди.

– Нима? Сен унга тегяпсанми? – бақириб юборди Билли. – Ахир биз шунчаки дўстмиз, демаганмидинг? Эсингни еб қўйибсан шекилли?

– Ҳа, биз дўст эдик, аммо муносабатларимиз ўзгариб кетди, – деди Мари-Анж ютиниб олгач.

Билли эса, кутилмаганда тутақиб кетди.

– Намунча ошиқмасанг, Мари-Анж! Ўз туйғуларингни аввал синаб кўр. Сен Францияга яқинда қайтдинг. Узоқ йиллардан сўнг ўз уйингни кўриб, эс-хушингни йўқотиб қўйган бўлишинг мумкин.

– Мен... Мен Бернарни севиб қолдим.

Биллининг бошқа савол беришига ҳожат қолмаганди. Телефон алоқаси узилиб қолди. Мари-Анж узук-юлуқ сигналларга бир зум кулоқ солиб тургач, гўшакни илди.

– Ким билан гаплашдинг? – сўради граф.

– Айовада бир дўстим бор эди, – деди Мари-Анж ўзини бепарво кўрсатишга тиришиб. – Унингча мен ақлдан озганмишман.

– Мен ҳам ақлдан оздим-ку? – ҳазиллашди граф. – Балки, бу менга ҳам юққандир?

– Руҳоний нима деди? – гапни бурди қиз.

Мари-Анж хотиржам эди. Биллининг дийдиёси унинг фикрини заррача ўзгартиролмади. Биллини ҳам тушунса бўлади: ахир бир пайтлар Мари-

Анж унинг муҳаббатини рад этганди. Бироқ Билли ҳам тушуниши керак: дўстлик бошқа, муҳаббат бошқа!

– Рухонийнинг айтишича, икки кундан кейин никоҳни расман кайд эг-тиришимиз, эртаси кун эса, черковда Ярагanning хузурида никоҳдан ўтишимиз мумкин экан. У бугундан бизни эр-хотин деб эълон қилиши мумкин. Бу сизга маъкулми, графиня?

Мари-Анж шу дақиқага қадар тўйдан сўнг графиня унвони олиши мумкинлиги хақида ўйлаб кўрмаганди. У ўзини сеҳрли эртаклар ичига тушиб колгандек хис этди. Бундан тўрт ойча илгари у Кэрол Коллинзнинг чўриси эди. Кутилмаганда, катта меросга эга бўлди. Энди эса, аслзода эркак билан турмуш курмоқда. Яна ўз уйида, Мармутонда яшайди. Ахир бир кизга бундан ортик яна қандай бахт керак?

Яна икки кун ўтиб, Мари-Анж оппок тўй либосида Бернарнинг ёнида турарди. Рухоний уларни эр-хотин деб эълон қилди. Мадам Фурнье ва Алан гувоҳликка ўтишди.

– Азизим, сени севаман, – деди маросим сўнгида Бернар шивирлаб Мари-Анжни ўпаркан.

IX БОБ

Граф ва графиня де Бошанлар учун Рождество байрами худди эртаклардагидек ўтди. Аввал Мармутонга кириши билан Мари-Анжнинг қалбини соғинч билан бирга аллақандай изтироблар ҳам чулғаб оларди. Энди эса, Бернар ёнида экан, у ҳеч қандай нохуш ҳислар таъқибини сезмасди.

Байрам арафасида Мари-Анж Биллига кўнғироқ қилди. Гарчи Билли Мари-Анжнинг хурсандчилигига шерик эканини айтса-да, барибир хали танимаган-билмаган одамга турмушга чикиб, катта хато қилганини кесгириб ўтди. Мари-Анж эса, ҳар доимгидан кўра бахтлироқ эканини таъкидлади.

– Эсингдами? Бир йил илгари Рождествони Мармутонда қарши олиш хаёлимда ҳам йўқ эди, – деди Мари-Анж орзумандлик билан хўрсиниб.

Билли ўтган йил байрамни бирга қарши олишганини эслаб, жилмайди. Ўшандан бери у Мари-Анжнинг эрга теккани ва Айовага ҳеч қачон қайтмаслигини тасаввурига ҳам сиғдирилмасди. Энди ўтмишни қайтариб бўлмайди. Шу боис, Билли Дебби билан учрашиб юрар, аммо Мари-Анжни каттик соғинарди.

– Ҳа, бир йил илгари сен бой меросхўрга айланишинг, қимматбаҳо машиналарда юришинг кимнинг хаёлига келибди, дейсан?

...Байрамдан кейин хаёт бир маромда давом эта бошлади. Улар тез-тез Парижга бориб, Бернарнинг квартирасида тунаб қолишарди. Ушбу квартира графнинг обрўсига мос, кенг, чиройли, серҳашам эди. Январда Мари-Анж хомиладор эканини билиб қолди. Графнинг қувончи чегара билмасди. Чунки, у тезроқ фарзанд кўришни, ўзидан ворис қолдиришни орзу қиларди.

Бернар ота бўлишини билганидан сўнг, орадан бир неча кун ўтгач, Мармутонни таъмирлашга киришди. Бир неча ҳафтада қаср вайрона кўринишини олди. Энди олдинда томларни, деворларни янгилаш, французча ойналар ўрнатиш, эшикларни кенгайтириш турарди. Бундан ташқари, уй жиҳозларини ҳам бутунлай янгилаб чиқиш, айниқса, болалар хонаси худди эртақлардагидек бўлиши, ҳатто уйда кинотеатр ҳам бўлиши керак экан. Бернар электр ва сув тармоқларини ҳам янгилаш ниятида эканини айтди.

Мари-Анж эрининг режаларига даҳл қилишни истамаса-да, уйни таъмир ишлари жуда қимматга тушишини биларди. Бернар ҳатто ўн акр майдонда узумзор барпо қилишни ҳам айтди. Мари-Анж бу ниятларни амалга оширишга шубҳаланса-да, эри уйни идеал кўринишга келтиришни исташини айтди. Чакалок туғилгунча қасрнинг лоқал ички қисми у истагандек кўринишга келиши керак эди.

Билли билан кейинги телефон сўзлашувида Мари-Анж ҳомиладор эканини маълум қилди.

Вактни бекорга ўтказмабсизлар, — деди Билли кесатиб.

Мари-Анж Кэрол холасига ҳаётидаги ўзгаришлар хақида мактуб ёзди. Бирок, жавоб келмади. Чамаси, кампир бундай жияни борлигини ҳам эсдан чиқарган эди.

Мартда уйда таъмирлаш ишлари бошланиб кетди. Шу боис эр-хотин кўп вактни Парижда ўтказадиган бўлишди. Ёзда эса, бутунлай Парижда қолишди. Бу пайтда қасрда қурилиш ва таъмирлаш ишлари авжига чиққанди. Июлда Сен-Жан-Кап-Феррадан яхтаси билан ҳашаматли виллани ижарага олди.

Эй Худо! Мени жудаям эркалагиб юбормаясанми? — деди Мари-Анж вилла билан яхтага кўзи тушгач.

Улар августда Мармутонга қайтадиган бўлишди. Бу пайтда Мари-Анжнинг ҳомиласи саккиз ойлик бўлиб қолганди. У Пуатьедаги шифохонада туғишни мўлжаллаганди. Франция жанубида ўтган бир ой Мари-Анжга баайни эртақ бўлиб туюлди. Уларнинг вилласига Европанинг турли нукталаридан меҳмонлар келиб турарди. Уларнинг барчаси бир-бирини асосан эр-хотинларнинг бахтига ҳавас билан қарашарди.

Ана шу тўққиз ой Мари-Анжнинг ҳаётидаги энг бахтли онлар бўлиб қолди. Улар чакалокнинг дунёга келишини интизорлик билан кутишарди. Бу пайтда Мармутондаги болалар хонаси ҳам алақачон шай ҳолатга келтирилган эди. Бернар ҳатто болага энага ҳам тошиб қўйди. Қасрнинг қолган қисмида қурилиш ишлари давом этарди.

Мари-Анж болалар хонасида ўтирганида, бир кун унинг ёнига пудратчи келиб, канализация ва сув қувурлари таъмирида жиддий муаммо чиққанини айтиб қолди. Бернар уй учун мрамар ваши ва бир қанча

жакузилар буюртирган экан. Сухбат асносида пудратчи нимадандир ўнғайсизланаётганини пайкаб колди. Маълум бўлишича, Бернар таъмирлаш учун келишилган ҳакни мартдан шу пайтгача умуман тўламаган экан. Бундай муаммоларга бошқа миждозлар ҳам дуч келишган экан.

Мари-Анж: «Балки эрим виллада бўлганида ҳисоб-китоб килишга вақт топа олмагандир», деган хаёлга ҳам борди. Бирок, таъмирлаш ишлари бошланганидан бери Бернар курувчилардан бирортасига ҳақ тўламаган экан. Мари-Анж тўланмаган пул миқдори билан қизиқди. Гап бир миллион долларга яқин пул устида кетаётганини билгач, оғзи ланг очилиб колди.

Шу пайтгача у Бернардан уйни таъмирлаш канчага тушишини сўраб кўрмаганди.

– Сиз адашмаяпсизми? – сўради Мари-Анж. – Наҳотки шунча қиммат бўлса?

Мари-Анж қасрни таъмирлаш бунчалик қимматга тушишини тасаввур ҳам қилолмаганди.

– Эрим Париждан келиши билан бу масалани унга етказаман, – деди Мари-Анж. У пудратчи билан хайрлашиб, ўз ўй-хаёллари гирдобида колди.

Бернар йил бўйи ишлаганини Мари-Анж кўрмди. Тўғри, бир неча бор ўз сармоялари хусусида маслаҳатчилар билан учрашиб қайтди. Аммо, Мари-Анж билан кўпроқ вақтни бирга ўтказиш ва таъмир ишларига бош бўлиш учун банкка, аввалги иш жойига қайтишга ошиқмади. Мари-Анж эса, бундан фақат хурсанд бўларди.

Кечкурун эри қайтиши билан пудратчининг гапларини етказди. Бернар эса, унинг гапларини ўта бепарволик билан қабул қилди. Мари-Анж таъмирлаш ишларининг жуда қимматга тушаётганини айтганида, Бернар деди:

– Севгилим, бу уй ҳар қанча маблағ сарфлашга арзийди.

Унинг овозидаги сокилик ва майинлик Мари-Анжнинг кўнглини хижил қилаётган шубҳаларни тарқатиб юборди. Ахир, эри ҳаммасини унинг учун қияпти-ку? Июнда у ўзига «Бентли», Мари-Анжга эса «Ягуар» совға қилганди.

Бернарнинг айтишича, унинг айрим сармоялари фойда келтиргунга қадар кутиши керак экан. Шу боис, пудратчиларнинг пулини вақтида беролмабди. Айни пайтда Бернарнинг қатта миқдордаги пули Яқин Шарқдаги нефть манбаларига қўйилган, бозордаги бекарорлик туфайли акцияларни сотиб, зарар кўришни истамас экан. Мари-Анж унинг гапларига тўла-тўқис ишонди.

– Азизам, агар сен қарши бўлмасанг, таъмирлаш ишларини сенинг ҳисобингдан бажариб турсак. Менинг сармояларим октябрь ойидан фойда келтиришни бошлайди.

Мари-Анж эрининг бу таклифига ҳеч иккиланмасдан рози бўлди. Бернар эса, хотинининг ҳисобидан пул кўчириш учун банк билан боғлиқ барча ҳаракатларни ўзи бажаришини маълум қилди.

– Балки, уйни таъмирлаш билан боғлиқ харажатларни бироз камайтирармиз? – деди Мари-Анж бироз истиҳола билан.

– Азизам, сен бунақа майда-чуйда нарсаларни ўйлама! Мен кераксиз нарсаларни ўйлаб сиқилишингни истамайман. Ундан кўра, фарзандимизни ўйласанг, яхши бўларди.

Мари-Анж эрининг айтганини қилди. Кўп ўтмай у банкдан хотинига қўл қўйдириш учун ҳужжатларни олиб келди. Пудратчиларнинг ҳақи аёлнинг ҳисобидан тўланадиган бўлди. Гарчи харажатлар бир ярим миллион доллардан ортган бўлса-да, эрининг тез орада катта фойда кўришини ўйлаб, хотиржам тортди. Мари-Анж бу қадар катта пул харажат қилмаганди. Банкнинг бевосита унинг мероси бўйича ишончли вакили нега бунча катта маблағ ишлатилаётгани билан қизиқса-да, Мари-Анж пуллар яна тез орада ўз жойига қайтарилишини маълум қилди.

Кейинги икки ҳафта давомида эр-хотин таниш-билишларни кўргани боришди, яқин атрофдаги хушманзара гўшаларни зиёрат қилишди. Уйда янги меҳмоннинг ташрифи учун ҳамма нарса тахт қилинган эди. Таъмир ишлари ҳам бир маромда борарди.

Чақалоқ белгиланган муддатда дунёга келди. Туғуруқ жараёни жуда тез ва осон кечди. Мари-Анж соғлом қизалоқни дунёга келтирди. Куйиб қўйгандек онасига ўхшайдиган қизчага Элоиза деб исм қўйишди. Икки кун ўтиб, қизалоқни уйга олиб келишди.

Эр-хотин, айниқса, Бернарнинг қувончи ичига сиғмасди. У хотини ва қизининг тепасида туну кун парвона эди. У шундай чиройли фарзанд туғиб бергани учун хотинига олмос кўзли билагузук ҳадя қилди.

– Азизим, умид қиламанки, тез орада менга битта ўғилча ҳам туғиб берасан, – деди у хотинини эркалаб.

Элоиза бир ойлик бўлганида, пудратчилардан бири келиб, яна тўланмаган ҳисоб-китоблар йиғилиб қолганини айтди. Бу гал қарзлар миқдори 250 минг долларга етиб қолибди. Пудратчи билан гаплашаркан, Мари-Анжнинг эсига Бернарнинг гаплари тушди. Шу ойдан бошлаб, унинг сармоялари фойда келтириши лозим эди. Эри келиши билан қисиниб-қимтиниб, шу ҳақда оғиз очди.

– Ҳечқиси йўқ, жоним, – деди эри унинг сочларини сийпалаб. – Айрим сабабларга кўра, фоизларимни кечиктиришяпти. Лекин ноябрдан кечга қолмаслигини айтишди. Унгача, агар сен қарши бўлмасанг, ҳисобингдаги пуллардан қарзларимизни тўлаб турсак. Ахир кўпи кетиб ози қолди. Рождествогача Мармутон мутлақо янги қиёфа касб этади.

Мари-Анж ишончли вакили билан гаплашиб, айтилган пулни кўчириб берадиган бўлди. Мармутон чиндан ҳам борган сари гўзаллашиб, ҳашамат ва салобат касб этиб борарди.

Ноябрда, Элоиза олти ҳафталик бўлганида, Мари-Анж эрига сюрприз қилиш учун ҳеч қандай огоҳлантиришсиз Парижга йўл олди. Квартирага киргач, Бернарни у ердан топмади. Оксоч аёл графнинг Варен кўчасидаги қурилишни кўздан кечириш учун кетганини айтди.

– Тушунмадим? Қанака қурилиш? Варен кўчасида нима қуриляпти?

Мари-Анжнинг юзидаги таажжубни кўриб, шошиб қолди. «Билмадим, граф сизга сюрприз қилмоқчи бўлгандир-да», – дея гапни қисқа қила қолди.

Мари-Анж тўғри айтилган манзилга йўл олди. Йўрғақдаги чакалоғини кўтариб, Варен кўчасига келган Мари-Анж XVIII асрда қурилган ҳашаматли уйга кўзи тушди. Бернар кўлидаги бир даста чизмаларни кўздан кечириб, қаршисида ўтирган одамга – архитектор бўлса керак, – кўрсатмалар берарди.

Бернар хотинини кўриши билан юзига табассум югурди:

– Ахийри топиб келибсан-да? Мен сенга Рождество байрамга совға тайёрлаётгандим.

Бирок, Бернар режаси чиппақка чикканидан афсусда эмасди. Аксинча, жуда мамнун эди. Мари-Анж тараддудланиб қолди.

– Бу сенинг Париждаги уйинг бўлади. Қара, қандай ажойиб? Кириб томоша қилишинг мумкин.

Мари-Анж умрида бундай қатта уйда бўлмаганди. Қачондир бу қаср жуда чиройли бўлган, аммо кейинги пайтларда анчайин қаровсиз аҳволга келиб қолганди.

– Уй менга қарийб текинга тушди, – деди Бернар ғурур билан.

– Бернар, – дея шивирлади Мари-Анж. – менимча бунга ҳожат йўқ эди.

– Аксинча, граф ва графиня де Бошанлар учун бу ажойиб қароргоҳ бўлади.

Улар шу окшом Париждаги квартирада тунаб қолишди. Шу окшом Бернар унга янги уйнинг афзалликлари хусусида анча нарсаларни гапириб берди. Варен кўчасидаги уй меҳмонлар учун ҳам ҳар тарафлама қулай эканини айтди.

– Энди биз ҳар иккала уйда бемалол яшашимиз мумкин.

Бирок, негадир Мари-Анжнинг кўнгли ғашлана бошлаганди. Эртаси куни эрининг машинасида Мармутонга қайтишаркан, ўз шубҳаларини баён қилди:

– Барибир бу ишинг менга унча маъқул келмаяпти. Ахир хали Мармутондаги таъмирлаш ишлари тугамасдан яна битта уй таъмирига киришишнинг кераги йўқ эди.

– Азизам, нега бунча хавотир оласан, – деди Бернар машинани эркин бошқариб бораркан. – Сен арзимас харажатларимизни қоплаш учун менга

бироз қарз бериб турибсан, мен эса, бунгача сармояларим билан боғлиқ муаммоларни ҳал этиб оламан.

Мари-Анж гарчи шу пайтгача икки миллион доллардан кўпроқ маблағидан айрилган бўлса-да, у барибир эрига ишонар, ҳар бир ишни оқилона бажаришига ишончи комил эди.

Рождество арафасида қаср деярли таъмирдан чиқиб бўлди. Бу пайтда Мари-Анж иккинчи фарзандига ҳомиладор бўлганди. У энди Бернар учун ўғил туғиб беришига ишончи комил эди. Айни пайтда Элоиза ҳозир уч ярим ёшда бўлиб, кейинги чақалоқ август ойида дунёга келиши кутилаётган эди. Бу гал Мари-Анж қувончли янгиликни Билли билан баҳам кўргиси келмади. Бироқ унга байрам откриткаси жўнатишни эсдан чиқармади.

Январь ойининг бошларида унга банкдаги вакил телефон қилиб, ҳисобидаги пуллар худди сувдек оқиб кетаётганини маълум қилди.

– Биласизми, хоним, шу пайтгача сарф-харажатларингиз икки миллиондан ошиб кетди. Ҳисобингизда бир ярим миллион долларга яқин пул қолди, холос. Отангиздан қолган мероснинг кейинги қисмига йигирма беш ёшга тўлгач эга бўласиз. Пулингизни ақл билан сарфлашингизни маслаҳат берардим.

– Хавотирланманг, – деди Мари-Анж. – Яқинда эримнинг сармояларидан тушадиган даромад бу харажатларнинг ўрнини бемалол қоплай олади. Биз ҳозир иккита уйни қайта таъмирлаш учун анчагина пул харжлашга мажбур бўлдик.

Кейинги ҳафтада Бернар Яқин Шарқда нефть билан боғлиқ инқироз юзага келгани, агар ҳозир қўйилган маблағни қайтариб олса, катта зиён кўриши мумкинлигини маълум қилди.

– Яна озроқ кутамиз, жоним, – деди Бернар. – Таҳлилчиларнинг фикрича, агар сал шошилмасдан турсак, вақт бизнинг фойдамизга ишлайди ва кутилганидан ҳам ортиқ фойда кўрамиз.

– Тушунсанг-чи, мен мероснинг қолган қисмини қўлга киритишим учун 25 га тўлишим керак, пулим эса, тугаб боряпти.

Эри асабийлаша бошлаган Мари-Анжни бағрига босиб, эркалади.

– Азизам, биз бу уйни қарийб текинга олдик. Бир миллионни ҳозир тўласак, қолган икки миллион долларни уч йил давомида босқичма-босқич тўлаб боришимиз мумкин. Унгача сен йигирма бешга тўласан-ку? Қолаверса, биз бу пулларни казинода ютқазаётганимиз йўқ. Қолаверса, бу икки қаср ҳам тарихий аҳамиятга эга иморатлар. Уларнинг баҳоси йўқ. Айтганча, ўзи отангдан қанча мерос қолганди?

– Ўн миллиондан ортиқроқ, – дед Мари-Анж руҳсиз оҳангда.

– Ҳеч гап эмас-ку? – бепарво қўл силтади Бернар. – Агар истасанг банкир билан гаплашиб, мероснинг барчасига бирданига эғалик қилиш ҳуқуқини расмийлаштирамиз. Ахир сен энди ёш боламассан. Оиланг, болаларинг бор.

Улар июлни Франциянинг жанубида ўтказишди. Улар бу йил ижарага олган яхта аввалгисидан каттарок, вилла ҳам янада кўркам ва хашаматли эди. Бу ерда ёз бўйи Бернарнинг танишлари, ҳамкорлари меҳмон бўлиб келди. Бирок бу сафар хомиладорлик аввалгисидек энгил кечмади.

Бернар вилладан кетишига бир ҳафта қолганида, хотинини Венецияга олиб борди. Улар Мармутонга жуда чарчаган ҳолда кириб келишди. Мари-Анж эса, тезроқ вужудини эзиб турган юкдан халос бўлишни истарди.

Чакалок муддатидан бир ҳафта кечроқ туғилди. Бу гал Мари-Анж эрининг орзусини амалга оширди. Эри ўғилли бўлганидан ичига сиғмасди. Мари-Анж ҳам бахтиёр эди. Чакалокни Мари-Анжнинг акаси шарафига Робер деб номлашди.

Сентябрда эр-хотин Париждаги қасрда олиб борилаётган ишларни кўздан кечириш учун йўл олишди. Шу пайтгача Мари-Анжнинг харажатлари жойига қайтарилмаганидан хавотирда бўлса-да, бу ҳақда эрига ҳадеб гапираверишдан истиҳола қиларди. Унинг ҳисобидаги маблағ эса, гобора энгиллашиб борарди.

Мари-Анжни яна бир янгилик кутиб турарди. У болалар билан қурилиш ишлари давом этаётган қасрга келганида, меъмор яқин орадаги бир бинода Бернар турли қадимий буюмлар ва санъат асарларини сотиб олиб тўплаётганини айтиб қолди. Кечқурун эридан бу ҳақда сўраб кўрди.

– Ёлғон, – деди Бернар хиёл тутак. – Тенгак меъмор оғзига келганини ганираверди-да!

Эртаси куни Бернар ишга кетганида, у уйларни йиғиштираётиб, каттакон жилд топиб олди. Бу жилд турли антиквариат дўконлари ва бадний салонлардан олинган ҳисобварақлар билан тўла эди. Уларнинг умумий қиймати бир миллион доллардан оширок эди.

У жиллдаги ҳужжатларга андармон бўлиб турганида, бехосдан телефон жиринглади.

– Ишларинг қалай? – Мари-Анж Биллнинг овозини дарҳол таниди. – Шаҳзоданг билан бахтли яшайсанми?

Мари-Анж ҳаммаси жойида эканини айтди, бироқ, унинг овози у қадар ишончли чиқмаганини ўзи ҳам сизди. Бояги қоғозлар унинг хуш-фикрини эгаллаб олганди. Йўқ, кетган сарф-харажатлар учун эмас, эри нима сабабдан уни алдаётганидан ташвишга тушганди. Жилднинг муковасида ушбу антиквар буюмлар сақланаётган омборнинг манзили қайд этилганди. Ахир кечгина эри буни инкор этганди-ку?

Бирок, булар ҳақида у Биллига оғиз очмади. У эрига нисбатан ноҳақлик қилиб қўйишидан кўрқарди. Билли суҳбат асносида Кэррол Коллинзнинг тоби қочиб қолгани, ўзининг эски таниши Дебби исмли қизга уйланаётганини кистириб ўтди. Дебби бу йил коллежни битираркан, кўлига диплом

тегиши билан тўйни тезлаштиришаркан. Тўйни ёз ойларида ўтказишни мўлжаллашибди. Бу хабар Мари-Анжни анча хурсанд қилди.

– Тўйимга келасанми? – сўради Билли қувноқ оҳангда.

– Қўлимдан келганча ҳаракат қиламан.

Мари-Анж ўз хаёлларига қоришиб, Билли билан яна нималарни гаплашганини ўзи ҳам сезмади. Гўшакни осиб, яна хаёллар гирдобида қолди. Нега эри ундан сир яширадиган бўлиб қолди? Нима бўлганда ҳам то Бернар ўзи бу ҳақда оғиз очмагунча жим туришга қарор қилди. Чунки, шу пайтгача у Бернарга ишониб келди. Унинг бирор шубҳали хатти-ҳаракатини сезмади. Эҳтимол, бу буюмлар ва суратларни у янги уйни безатиш учун сотиб олгандир? Балки бу ҳам Бернарнинг хотинига қилмоқчи бўлган яна бир «сюрпризи»дир?

Кейинги ҳафтада улар яна Мармутонга қайтишди. Мари-Анж ҳисобварақлар ҳақида сўз очмади. Бу ерда ҳам Мари-Анжни яна бир совға кутиб турарди. У заргарлик дўконидан сотиб олинган ёкут кўзли узук учун тўланган пулнинг ҳисобварақасини топиб олди. Узук Париждаги номаълум бир манзилга юборилган эди. Узукни олган аёлнинг ҳам фамилияси де Бошан экан. Бу Мари-Анж учун эридан шубҳаланишига асос бўладиган иккинчи далил эди. Мари-Анжнинг қалбидаги шубҳа булутлари янада қалинлашди. Наҳотки, эри унга хиёнат қилаётган бўлса?

Мари-Анж шу куни болаларини олиб, яна Парижга қайтди. Бу пайтда Бернар Лондонда эди.

Узоқ давом этган иккиланиш сўнгида Мари-Анж банкка кўнғирок қилиб, хусусий текшириш олиб боришни сўради. Гарчи ўзининг виждони қийналса-да, у Бернарни синаб кўриши лозим эди. Ахир Бернар хиёнат қилишни истаса, бунга имконияти етарли-ку? Хўш, ўша аёл ким ўзи? Нега фамилияси эриники билан бир хил? Ким билсин, балки бу аёл эрининг қариндошидир?

У аввалига узук сотиб олинган дўконга бормоқчи бўлди. Нималарнидир мулоҳаза қиларкан, бу фикридан қайтди. Нима бўлганда ҳам бу саволларга жавоб топиши лозим эди. Ахир эри бунча пулни қаерга сарфляпти? Бернар ундан нимани яширяпти?

Мари-Анж яхшиликдан умид узмаган бўлса-да, ишончсизлик унинг онгида аллақачон илдиз отиб улгурганди. Ахир у эрини қанчалик яхши кўрар, унга суянар эди. Тўрт йилдан камроқ муддат ичида у эрига икки нафар бола туғиб берди. Шу пайтгача у Мармутон ва Варен кўчасидаги қасрларни таъмирлаш учун уч-миллиондан ошиқроқ пул сарфлади. Яна икки миллион долларга яқин пул унинг гарданида турибди...

Мари-Анж хусусий изқуварнинг қабулига ўта оғир ва руҳсиз кайфиятда кириб борди. Изқувар уни хийла совуқ қарши олди. У аёлдан нима-

ларнидир сўраб ёндафтарига қайд қилиб олди. Мари-Анж ҳаммадан кўра кўпроқ ёкут кўзли узукка муносиб кўрилган аёлнинг кимлиги, нима учун Бернар фамилиясида эканлиги билан қизиқди. Ахир Бернар бирорта яқин қариндоши йўқлигини айтганди-ку?

Мари-Анж ич-ичидан бу шубҳалар ҳам мутлақо асоссиз бўлиб чиқишини истаб турарди. Ахир Парижда Бернар билан бир хил фамилияли аёллар кўп-ку?

– Эрингизнинг бошқа харажатлари ҳақида маълумотлар тўплаб беришимни истаяпсизми? – сўради детектив.

Мари-Анж бош ирғади.

– Сизни тушунаман, – деди изкувар лоқайдлик билан. – Сизнинг ўрнингизда бўлганимда мен ҳам тинч турмаган бўлардим. Уч миллион доллар катта пул. Икки йил ичида бунча пулни созуриш ақлга сиғмайди.

– Бу пуллар ҳавога созурилмаган, кўчмас мулкка тикилган, – тузатиш кiritди Мари-Анж. – Ҳар икки уйимиз ҳам тарихий аҳамиятга эга.

– Хўш, унда яна нима истайсиз?

– Мен эримнинг тўғрилиги ва адолатлилигига нисбатан шубҳаларим йўққа чиқишини истардим.

Орадан бир неча кун ўтиб, Мари-Анж Мармутонда турган пайтида детектив унга кўнғироқ қилиб қолди.

– Хоним, сиз билан Парижда кўришганимиз маъқулми ё Мармутондами?

Бу пайтда Бернар Парижда эди, бунинг устига ўғли шамоллаб қолганди. Шу боис у изкуварни қасрга таклиф этди. Изкувар эртаси куни етиб келди. Унинг ҳиссиз ва совуқ юзидан бирор маъно уқиш мушкул эди. У столга ўтириб, портфелидан бир даста қоғоз чиқарди.

– Хоним сиз эрингиздан бежиз шубҳаланмаган кўринасиз, – дея дархол мақсадга кўчди изкувар. – Мен эрингизнинг номидаги тўланмаган 600 минг долларлик ҳисобварақасини топдим. Бу пуллар асосан суратлар ва кийим-бошлар учун сарфланган.

– Қанақа кийим-бош? Ким учун? – сапчиб кетди Мари-Анж.

– Ўзи учун. У Лондондаги ўта қиммат ательеларнинг бирида ўзига кийим тиктирган. Ўша ердан 100 минг доллар қарз бўлиб қолган. Қолган пулларни эса, суратлар ва қимматбаҳо буюмлар сотиб олишга сарфлаган. Улар сизнинг иккита қасрингиз учун бўлса керак. Ёкут кўзли узук Луиза де Бошан исмли аёл учун сотиб олинган. Бу ҳисобни эрингизга адашиб юборишган.

Мари-Анж енгил тин олди. Қарзларни-ку секин-секин тўласа бўлади. Нар и борса, антиквар буюмлар ва расмларни ҳар қандай шароитда сотиб пуллаш мумкин. Энг муҳими, Бернар бирор аёлга илакишмаган бўлса бас.

– Мен Луиза де Бошан исмли аёлни топганимда, яна баъзи нарсалар маълум бўлди, – деди изкувар сирли илжайиб. – Афтидан эрингиз етти

йил илгари унга уйланган кўринади. Менимча, бундан хабарингиз йўқ, аке ҳолда менга айтган бўлардингиз.

– Бунақа бўлиши мумкин эмас, – эътироз билдирди Мари-Анж. – Эримнинг аввалги аёли ва ўғли ўн икки йил муқаддам ёнғинда побуд бўлишган. У аёл алдаётган бўлиши мумкин.

«Бернар хотини ва ўғлининг ўлиmidан кейин яна бир марта уйланган, лекин бу ҳақда менга айтмаган бўлса-чи?» – ўйлади у, гарчи бу тахминга ўзи ҳам ишонмаса-да. Бирок, бу масалада эри уни алдаши мумкинлигини хаёлига ҳам келтирмади.

– Унакамас, – деди изқувар. – Луиза де Бошаннинг ўғли ростдан ҳам ёнғинда ҳалок бўлган. Фақат ундан беш йил илгари. Бирок, бола Бернардан эмас, аёлининг биринчи эридан экан. У ёкут кўзли узук сотиб олганида, ҳисобни адашиб сизнинг эрингизга жўнағишибди. Бу тасодиф эса, жуда кўп мавҳумликка ойдинлик киритмоқда. Ёниб кетган уй Луиза де Бошаннинг пулига сотиб олинган, аммо эрингизнинг номига расмийлаштирилган. Суғурга пули ҳам, албатта, Бернарга теккан. Уйни ана шу бадал пулига сотиб олган. Уйни таъмирлаш учун унда сарик чака ҳам қолмаганди. Шунда унинг қаршисидан сиз чиқиб қолдингиз. Яна бир гап, у Луизага уйланганига қадар ҳеч қаерда ишламаган.

– Эрим аёлининг тирикчилигини биладими? – сўради Мари-Анж қурукшаган лабларини ялаб. У, очиги, бундай даҳшатли янгилик қаршисидан лол қолганди.

– Менимча, биледи. Улар ажралишган.

– Бўлиши мумкин эмас. Ахир менга аёлини ўлган деб айтганди-ку? Ахир биз никоҳли католик черковида ўқитганмиз.

Балки у руҳонийни пул билан сотиб олгандир? – деди детектив бефарқлик билан. – Мен мадам де Бошаннинг ёнига бориб, у билан гаплашдим. Сиз қарши бўлмасангиз, у сиз билан учрашмоқчи. Фақат бу ҳақда эрингизга оғиз очмаслигингиз керак.

Детектив Мари-Анжга аёлининг «Авено Фонт» туманидаги маңзилини берди.

– У ёнғиндан қаттиқ жароҳат олган, юзлари қуйиб кетгани боис, одамларнинг кўзига кўрингиси келмайди.

«Онг ёмони, – ўйлади Мари-Анж, унинг дўстларидан бироргаси на унинг собиқ хотини, на ўлган ўғли ҳақида ҳеч нареа билмайди».

– Менга у ўғлининг ўлиmidан қаттиқ қуйгандек кўринди.

– Бернар ҳам, – деди Мари-Анж кўзида ёш билан.

Фарзанд доғи қандай мудҳиш фожиа бўлиши мумкинлигини Мари-Анж она бўлгачгина тасаввур қила олди. Айни пайтда у ўша аёлининг кечинмаларини ҳам ҳис этарди. Бирок, бу ерда қимдир ёлғон гапиргани аниқ. У фақат эрининг рост гапиришига ишонарди.

– Графиня, ўйлашимча, у билан учрашиб кўришингиз керак. Барча ноаникликларга унинг ўзидан жавоб топасиз. Эҳтимол, билишингиз шарт бўлган кўп нарсани тушуниб етасиз?

– Масалан?

– Масалан, аёл ўша даҳшатли ёнғинни граф де Бошаннинг ўзи уюштирган деган фикрда.

– Акл бовар қилмайди. – деди Мари-Анж ҳаяжонини яширолмай. – Балки, у аёл бу фожияни хануз хазм қилолмаётгани учун кимдир айбдор деб билар?

Қизиқ, нима сабабдан Бернар биринчи аёлининг тирик эканини, ундан ажрашганини сир тутди? Нега ўлган бола ўз боласи эмаслигини айтмади? Мари-Анж жавобсиз саволлар гирдобда қолди. Детектив топган янгилик уни ҳам қувонтирар, ҳам ташвишга соларди. Ҳар қалай бояги аёл эрининг жазмани эмас экан-ку? Бироқ, барибир аёл ўғлининг ўлими учун Бернарни айблашидан ғашланди.

Изкувар кетиши билан Мари-Анж хиёбонни айлангани чикди. У Бернарнинг собик аёли билан учрашиш хусусида аниқ бир тўхтамади. Кейинги пайтларда унинг миёсида турли-туман, қарама-қарши фикрлар тўлиб-тошган эдики, қай бирига ишонишни ҳам билмай қолганди. Мари-Анж эрининг гапига кириб мероснинг қолган қисмини банкдан талаб қилишни ҳам билмасди.

Болани овқатлантириш пайти келганида, Мари-Анж мажхул кайфиятда уйга қайтди. Бола қорни тўйиб ухлаб қолганида, у иккиланиб телефон қаршисида тўхтади. У Луиза де Бошаннинг телефон рақами ёзилган варақни ўзи билан олганди. Аввалига у Биллига кўнғирок қилиб маслаҳатлашмоқчи бўлди. Ҳали ўзи Бернар ҳақида яқиний фикрга келмай туриб, уни Биллига ёмонотлик кўрсатишни истамади. Ким билсин, эҳтимол, у хотини билан ажрашгани ва ўғлини ўз боласидек яхши кўрганини тан олишни истамагандир? Мари-Анж нима бўлишидан қатъи назар, аввал ҳақиқатни чуқур ўрганишга қарор қилди. У варақни қиссасидан чиқариб, титроқ қўллари билан Луизага кўнғирок қилди.

Кўп ўтмай гўшакни аёл киши кўтарди. Мари-Анж мадам де Бошан билан гаплашмоқчи эканини айтди.

– Бу мен, – жавоб қайтарди аёл хотиржамлик билан.

Мари-Анж бир муддат қарақўланиб қолди.

– Мен Мари-Анж де Бошан бўламан, – деди у овозини пасайтириб.

Тармоқнинг париги тарафидан ҳамсухбатнинг енгил хўрсингани эшитилди.

– Ўзим ҳам телефонишни кутаётгандим, – деди Луиза. Пима бўлганда ҳам сиз билан гаплашаётганимдан хурсандман. Менимча, айрим нарсаларни билиб оласангиз, ёмон бўлмасди.

Луиза изкувар билан гаплашганида, Бернар ҳозирги хотинига аввалги ҳаёти ҳақида гапириб бермаганини англаган эди.

– Мен уйдан чиқолмайман, – деди у паст овозда. – Балки ўзингиз келарсиз ёнимга?

Мари-Анж детектив айтган чандиқларни эслади. Луизанинг юзини пластик операция қилишган бўлса-да, барибир аввалги кўринишини тиклаб бера олишмаганди. Детективнинг айтишича, у ўғлини кутқараман деб, ана-шу чандиқларни орттирган экан.

– Ўзим ёнингизга бораман, – деди Мари-Анж.

Айни дамда Мари-Анжнинг кўнглига ваҳм оралаганди. Луиза унга нима ҳақда гапираркин? Айни дамда турли шубҳа-гумонлар унга тинчлик бермасди. У ҳақиқатни билишдан кўрқарди ҳам. Аммо бошқа чораси қолмаганди. Лоақал болаларнинг келажаги учун ҳақиқатни билиши лозим эди.

– Қачон борсам бўлади? – сўради у Луизадан.

– Истасангиз эртага келишингиз мумкин. Мен ҳар доим вақт топа оламан.

– Мен... болам билан борсам бўладими? – сўради Мари-Анж. – У ҳали эмизикли. Ташлаб кетолмайман.

У кизини энагага ташлаб кетишни ўйлаб қўйганди.

Мари-Анж хўрсинди.

– Келсангиз бағоят хурсанд бўлардим, – деди Луиза хушмуомалалик билан.

Улар эртага соат бешда кўришадиган бўлишди.

Х БОБ

Бу гал Мармутондан Парижгача бўлган йўл унга ҳеч тугамайдиган-дек кўринди. Робер орқа ўриндиқда ётқизиб қўйилганди. Болани эмизиш учун машинани йўл четида тўхтатди. Кўчада этни жунжиктирадиган совуқ шамол эсарди. Улар Парижга етиб боришганда, соат тўрт ярим бўлиб қолганди. Йўлларда юриб бўлмай қолганди. Мари-Анж манзилга белгиланганидан беш дақиқа аввал етиб борди. У Бернарнинг биринчи хотини ҳақида деярли ҳеч нарса билмасди. Бирор марта ўғлининг суратини ҳам кўрсатмаганди. Мари-Анж, «эхтимол, аввалги ҳаётини эслаб, кўнглини чўктиришни истамас», деб бу ҳақда сўраб ўтирмасди.

Лекин нима сабабдан у хотинининг тирик эканини била туриб, ўлган, деб айтди? Эшик олдида туриб, кўнғирокни босаркан, олдинда нималар кутаётганини билмасдан юраги бесаранжом урарди. Луиза де Бошан ўттиз беш ёшлардаги, сочлари елкасига тушиб турадиган, баланд бўйли аёл экан. Юзидаги чандиқлар жарроҳларнинг у қадар омади чопмаганини англатиб турарди.

– Келганингиз учун раҳмат, – деди Луиза тавозе билан.

У Мари-Анжни антиквар мебеллар билан жиҳозланган хонага олиб кирди. Улар Людовик XV даврига мансуб бўлган стулларга жойланишди. Робер Мари-Анжнинг кўлларида ширингина ухлаб ётарди. Луиза болага қараб, гамгин кулимсиради.

– Болаларни, умуман одамларни кам кўраман, – деди аёл соддалик билан.

У Мари-Анжга ичкилик таклиф қилди. Бирок меҳмон рад этди. У Бернарнинг собиқ аёлидан у ҳақдаги ҳамма ҳақиқатни тезроқ билишни истарди.

Луиза Мари-Анжнинг кўзларига тикилди. Афтидан аёл куч тўшлаётгандек эди.

Тушунаман, менга дабдурустдан ишонишингиз кийин. Аммо, умид қиламан, болаларингизнинг хавфсизлиги учун менга кулок соласиз ва эҳтиёткорлик билан иш тутасиз.

Луиза Мари-Анжга юзининг куймаган тарафини ўгириб турарди. Мари-Анж эса, унга хаяжонли нигоҳларини қадаганди. Луиза на телбага, на шафқатсиз одамга ўхшарди. У ўз ҳикоясини сокин бир оҳангда бошлади.

– Бернар билан Сен-Тропеда танишганмиз. Энди ортга бокиб ўйларканман, Бернар мени аввалдан яхши билганини тушуняпман. Отам таникли инсон бўлиб, у Европа бўйлаб катта микдордаги ер майдонларига эгаллик қилар, шунингдек, Яқин Шарқда нефть казиб чиқариш билан шуғулланарди. Бернар отамнинг яқинда ўлгани, бутун мол-мулки менга мерос бўлиб ўтганидан ҳам хабардор эди. Онам кичкиналигимда ўлиб кетган, бошқа яқин қариндошларим қолмаганди. У пайтлар мен анча ёш эдим.

Назаримда, Бернар мени бутун вужуди билан севиб қолганди. Мен учун жонини ҳам беришга тайёр эди. У жуда чаккон ҳаракат қилар, агрофимда парвона бўлар, тезроқ унга тегишимни, унга ўғил туғиб беришимни истарди. Ўғлим биринчи никоҳимдан туғилганди. Бернар билан танишганимда Шарль икки ёшга тўлганди. Бернар уни ҳам жонидан ортик кўрарди. Мен Бернардан яхши эр чиқишига, Шарлнинг отасининг ўрнини босишига ишонардим. Шарлни ўз отаси бирор марта кўргани келмас. Ўғлимга эса, меҳрибон ота керак эди. Шу тарика мен Бернарни севиб қолдим.

У менинг бошимни шу қадар айлантириб ташладик, ҳатто унинг номини қандай васиятга киритганимни ҳам сезмай қолдим. Аммо, мен бу билан даҳшатли хатога йўл қўйгандим.

Биз узок вақт у билан бирга Дордоида, менга мерос бўлиб қолган қасрда яшадик. Эрим ўта серхаражат одам эди. Гарчи у пулларимни аёвсиз совураётган бўлса-да, отамнинг васиятига кўра, ишончли вакиллар меросни назорат қилиб туришарди.

Уларнинг босими билан мен сарф-харажатларга чек қўйдим. Бернар энди харажатларини ўзи қоплашни эшитгач, ғазабланиб кетди. Кейин бил-

сам, у бир неча миллион доллар қарз олган экан. Турли жанжал-тўполонлар авж олмаслиги учун унинг қарзларини тўлашга мажбур бўлдим.

Аёл нохуш хотиралари куршовида бир зум жим қолди. Мари-Анж ўзини энг мудҳиш ҳақиқатни эшитишга тайёрлаб борарди.

– Ўша йили биз Дордонида Шарль билан бирга яшардик. У тўрт яшар эди. Гарчи мен хийла совуган бўлсам-да, у Бернарни аввалгидек ёқтирар, эримнинг қарзлари эса, мени даҳшатга соларди. Кунларнинг бирида қасримизда кучли ёнғин бошланди. Биз тутун ҳидини сезиб уйёнганимизда уйнинг ярми ўт ичида қолганди. Мен жонҳолатда ўғлимга ёпишдим. У ўз хонасида ухлаб ётар, оқсоч аёл эса, шу куни уйига кетганди. Болалар хонасига қараб югурарканман, эшик олдида Бернар билан тўқнашдим. У хона эшигини кулфлаб қўйган, калитни эса, қўлида қисмлаб турарди. Унинг юзига бир мушт тушириб, калитни тортиб олдим ва болалар хонасига отилдим. Шарлни бағримга босиб, эшикка ўзимни урганимда, эшик яна очилмади. У эшикнинг орқасига ниманидир тираб қўйганди.

– Ё раббий, – инграб юборди Мари-Анж ўғли Роберни бағрига қаттиқроқ босаркан. – Сиз қандай омон қолдингиз?

– Ўт ўчирувчилар етиб келишди. Дераза тагидан менга тўр тутишди. Мен ўғлимни пастга ташлашим керак эди. Аммо, кўрқдим. Боламини бағримга босганча қараб турардим. Орадан қанча вақт ўтганини билмайман, – Луиза хотиралар азобидан эзилганча, кўз ёш тўқар, аммо ҳар қанча қийин бўлмасин, барини айтиб бериши керак эди. – Карахт бўлиб қолгандим. Уй тутунга тўлиб кетди. Ўғлим тутундан бўғилиб қолганди. Кейин у билан бирга деразадан ўзимни пастга ташладим. Ўғлим нафас олмас, у жон бериб бўлганди. Шу пайт уйдан Бернар югуриб чиқди, ўзини худди бизни кутқариш учун қўлидан келганича ҳаракат қилганини айтиб қичқирарди. Мен эса, полицияга ҳаммасини рўй-рост айтиб бердим. Улар барини текшириб кўришди. Болалар хонасининг эшиги очиқ турарди. Мен ўзимни пастга отганимда, у эшикни очиб юборган бўлса керак. Хуллас, ҳар қанча уринсам ҳам, унинг айбини исботлай олмадим. Бернар эса, кўз ёшлари билан полицияни ҳам ишонтирди. Мени эса, ўғлининг ўлимига чидолмай эрини айбляпти, деган хулосага келишди.

Аёлнинг кўзлари изтиробга тўла эди. Мари-Анж унинг рост гапираётганига ишонди. Бу ҳақиқий даҳшат эди. Бундан чиқди, Бернар ғирт аблах экан. Ахир бегуноҳ гўдакни ўлдиришдан ортиқ қабоҳат борми?

– Сизнинг аҳволингиз қанақа экани менга номаълум, – давом этди аёл. – Аммо, сезишимча, Сиз бой ва ҳимоясиз аёлсиз. Лекин умид қиламанки, сиз ўзингизни меъдан кўра кўпроқ ҳимоя қилишга қодирсиз. Сиздан илтимос, васиятнома ёзиб, болангизни унинг номига ўтказишга шошилманг. Акс ҳолда сизни ва болаларингизни катта хавф-хатар кутади. Иложи борича, болаларни олиб, Бернардан узоқроққа қочинг.

– Иложим йўк, – деди Мари-Анж чукур хўрсиниб. – Мен уни севаман. У болаларимнинг отаси. Ҳа, Бернар ростдан ҳам қарз гирдобига ботиб қолган. Лекин мен тўлай оламан. Унда менга ва болаларимга зиён етказиш учун ҳеч қандай асос йўк. Шундоқ ҳам Бернардан ҳеч нарсани аямайман.

– Ҳар қандай қудуқнинг туби бўлади, – деди Луиза. – Сизни сўнги чакангизгача шилиб олгач, у сизни ташлаб кетади. Агар фақат сизнинг ўлимингиздан сўнг нимагадир эришмоқчи бўлса, ўлдиради ҳам. Жуда пасткаш ва разил одам. У Шарлнинг дафн маросимида қатнашиб, мендан кўра кўпроқ кўз ёш тўқди. Лекин у мени алдаёлмасди. Афсуски, мен унинг айбини исботлаб беролмадим. Лекин сизда ҳали ўз болаларингизни химоя қилиш учун имкон бор.

Хонада оғир сукунаг ҳукмрон эди. Мари-Анж ҳамон кулоқларига ишонгиси келмасди. Наҳотки, Бернар шу даражада тубан ва пасткаш инсон бўлса? Айни дамда у бу шўрлик аёлни қандай юпатишни ҳам билмасди.

– Бернар сизни ўн йил аввал ўғли билан бирга ёнғинда қолиб қолган бўлган, деганди, – деди Мари-Анж. – Кейин Шарлни ҳам ўз ўғлим деб айтганди.

Луиза ғамгин қулимсиради:

– У фақат менинг тирик қолганимдан афсусланади. Унинг бахтига мен уйдан деярли чиқолмайман, одамларга кўринавермайман. Ўша воқеалардан кейин анча пайтгача ҳеч ким билан гаплашганим ҳам йўк. Бернар билан орамизда ҳамма нарса тугаганди. Бошқаларга менинг ҳақлигимни исботлашдан бирор маъни йўк. Хуллас, эҳтиёт бўлинг, – деди у.

Мари-Анж ўрнидан турди. Унинг кўзларида ҳамон ёш ҳалқаланиб турарди.

– Худо кўрсатмасин-у, агар сизга ва болаларингизга бир нима бўлиб қолса, мен унга қарши гувоҳлик бера оламан.

Мари-Анж ўрнидан кўзгалди, Луиза уни кўчагача кузатиб чиқди.

– Ундан эҳтиёт бўлинг!

Мари-Анж боласини бағрига босиб кетиб бораркан, оёқлари титраётгани, кўз ёшлари ёноқларини ювиб тушаётганини ҳис этди. Ҳозир Биллига кўнғирок қилиб, унга ҳамма дардларини тўкиб солгиси келди. Бирок, айни дамда Биллининг ҳам қўлидан ҳеч нарса келмаслигини у яхши биларди. Эҳтимол, қасргадир, Бернарнинг қўли етмайдиган жойларга бош олиб кетиши керакдир?

Мармутонга қайтиш учун кеч тушиб қолганди. Шу боис, Париждаги квартирада қолишга қарор қилди. У Бернарни ҳам шу ерда учратишини биларди. Ишқилиб, Бернар ундаги ўзгаришларни пайқаб қолмаса бўлгани. Шу боис, ўта эҳтиёткор бўлиши, ҳар бир сўзни ўйлаб ганириши керак. У эри билан деярли бир пайтда ўз уйига кириб келди.

Варен кўчасидаги қурилиш деярли битиб қолган, қаср янги йилнинг бошида фойдаланишга топширилиши лозим эди. Шу сабабли Бернар жуда

мамнун кўринарди. У эгилиб ўғлининг юзчасидан ўпаётганида, Мари-Анжнинг кўз ўнгида оловда ёнаётган болакай ва унинг пажмурда онаси намоён бўлди.

– Келганинг мен учун қутилмаган совға бўлди. Азизим, сен Парижда нима қиляпсан?

Мари-Анж эрининг юзидаги самимият ва олийжанобликни кўриб, ажабланди. «Наҳотки, Луиза алдаган бўлса? Балки у ақли норасо жувондир? – деган хаёл Мари-Анжнинг миясини тилиб ўтди. – Балки, унинг гаплари бошдан-охиригача ёлғондир? Боласини ҳам унинг ўзи ўлдирган бўлса-чи? Йўғ-э, қайси она бундай қабоҳатга қўл уриши мумкин?»

Бу пайт Бернар уни бағрига босиб, қайноқ бўсаларга кўмиб ташлаётганди. Йўқ, Бернар бояги аёл айтганидек ваҳший бўлиши мумкин эмас. Эҳтимол, ўша нохуш воқеалар, дилгир текширувлар ҳақида ортиқча тўхталишни истамагани учун хотинини ўлган, деб айтгандир?

– Балки бирор жойга овқатлангани борармиз? – деди Бернар хотинига беозор тикилиб. – Айтганча, ҳали Парижга нима учун келганингни ҳам айтмадинг?

Мари-Анж ҳамон қарама-қарши ўйлар издиҳомида ўртанарди. Бир тарафдан, у Бернарни севар, иккинчи тарафдан, ундан ўлгудек кўрқиб қолганди.

– Сени кўргим келди!

Бернар унинг жавобидан қониқиш ҳосил қилиб, хотинини яна бир қара кучоқлади. Унинг иссиқ оғушида Мари-Анжнинг юрагини кемираётган шубҳалар ҳам тобора эриб борарди.

Улар кечки овқатни тановул қилгани чиқишди. Йўл-йўлакай Бернар ўғлини кўтариб бораркан, хотинига таниш-билишлари ҳаётига оид қизиқарли янгиликлар, кулгили воқеаларни ҳикоя қилиб борди. Вақт ўтгани сари, Луизанинг кўрқинчли ҳикояси ҳам Мари-Анжнинг хаёлидан кўтарила бошлади. Ресторандан қайтишаётганида, болакай онасининг кучоғида ширингина ухлаб қолганди.

«Балки Луиза рашқдан ёниб, бизни ажратиш учун шу мудҳиш фожиани тўқиб чиқаргандир?» Мари-Анж дафъатан миясида пайдо бўлган бу фикрга ўзи ҳам чиппа-чин ишонди. Шу боис, бу аёл билан учрашгани ҳақида эрига лом-мим демади. Бироқ, нима бўлганда ҳам, бахтсиз аёлга ачинарди. Ахир у ҳам бахтли бўлишга ҳақли эди.

У эрига ишонади, ахир салкам тўрт йил бирга яшади. Бернар ҳатто чивинга озор бермаслигини у яхши билади. Рост, қарзлар масаласида Бернарни оқлаб бўлмайди, анча бадхаржлиги бор. Хотинининг ўлганини яширгани ҳам бежиз бўлмаса керак. Зодагон ва ҳақиқий насроний сифатида ажрашганини тан олгиси келмагандир?

XI БОБ

Мармутонга кайтиб келганида, Бернарнинг қарзлари яна анчагина тўпланиб қолган экан. Бу гал эрининг олдида ўзини кайсидир маънода айбдор сезгани учун қарзларни ўз ҳисобидан тўлаб қўя қолди.

Варен кўчасидаги уй ҳам битиб қолганди. Бирок, тўланмаган ҳисобварақалар жилди ҳам тобора қалинлашиб борарди. Ниҳоят, Мари-Анж жамғармасининг ҳали очилмаган қисмидан қарз олиб, Бернарга ёрдамлашишга қарор қилди. Бернар ваъда қилган сармоёлар эса, мана икки йилдирки, самара бермас, кейинги пайтларда Мари-Анжнинг ўзи ҳам бу ҳақда эридан сўрамай кўйганди. Чунки, бундай сармоённинг борлигига ишончи ҳам қолмаганди. Қолаверса, Мари-Анжнинг бу пулга эҳтиёжи ҳам йўқ эди. Ахир, ҳали отасидан қолган мероснинг катта қисми банкда турибди. Агар ақл билан ишлатишса, бу пул бутун умр етиши мумкин. Қолаверса, уларнинг иккита ажойиб қасри, икки нафар шириндан-шакар фарзандлари бор.

Ҳар замон-ҳар замонда Луизанинг гаплари эсига тушса ҳам, бу ваҳимали ўйларни миясидан қувиб солишга уринар, бу гапларнинг ҳаммаси Бернарнинг шаънига ёғилган тухмат эканига ишонарди.

Кунларнинг бирида эри Венеция ёки Лондондан уй сотиб олиш ҳақида гап очиб қолди. Мари-Анжга унинг бу гапи худди онасидан керагидан кўпроқ конфет сўраётган боланинг хархашасидек туюлди.

– Азизим, бизнинг уйимиз етарли, қолаверса, биз Францияда яшаймиз, бошқа мамлакатлардан уй олишнинг нима кераги бор?

Робер уч ойлик бўлиши билан Бернар яна битта фарзандли бўлиш ҳақида таклиф киритди. Мари-Анж бунга қарши эмасди, аммо бир неча ой дам олиши лозимлигини айтди. Туғуруқдан кейин унинг қомаги яна аслига қайтган, ҳатто янада гўзаллашиб қолганди. У кўп вақтини Бернар билан ўтказишни истарди.

Улар қишни Африкада ўтказишга қарор қилишди. Рождество ҳам яқинлашиб қолганди. Байрам арафасида улар қасрда катта зиёфат беришни режалаштиришганди. Варен кўчасидаги уй битганидан кейин ҳам яна бир тантана ўтказишади.

Байрамга бир неча ҳафта қолганида, Мари-Анж Биллига кўнғирок қилиб, унинг тўйи ҳақида суриштирди. У дўстининг тўйида қатнашишни жуда-жуда истар, аммо болалар билан овора бўлиб, уйдан чиқолмаслигидан афсусда эди.

– Ишларинг ҳаммаси жойидами? – дабдурустдан сўради Билли.

– Ҳа, яхши, нега сўраяпсан?

Билли Мари-Анжнинг ҳаётидаги ўзгаришларни савки табиий ҳис қиларди. Бирок, Мари-Анж Луиза де Бошан ҳақида унга оғиз очмади.

– Сендан хавотирдаман, – деди Билли. – Унутма, эрингни бир марта ҳам кўрмаганман. У сен ўйлагандек ишончли одамми, бошқами, мен каердан биламан?

– Сўзларимга ишон, – деди Мари-Анж. – Бернар жуда ажойиб инсон. – Бироз жимликдан сўнг, – айтганча, Кэрол холадан хабар борми?

Кэрол холанинг саксонга бориб қолгани, жиддий касал эканини Мари-Анж биларди. Мари-Анж холасига бир печа бор хатлар, откриткалар, болаларнинг суратларини жўнатди. Фақат Рождество байрамидагина кампирдан бир энлик хат олган, унда ҳам жиянига шунчаки омад ва соғлиқ тилаб кўйилган эди, холос.

У телефонда гаплашиб турганида, Бернар келиб қолди. Мари-Анж ҳам кискагина хайрлашиб, гўшакни қўйди.

– Ким билан гаплашдинг? – сўради Бернар хийла бепарволик билан.

Бернар хотинининг ким билан гаплашгани, ким билан учрашгани, кун бўйи нима ишлар қилганини сўраб-суриштирар, бу эса. Мари-Анжнинг гагини келтириш ўрнига қувонтирарди. Ахир, эри хаётининг бир парчаси, шу боис, у билан қизиқишга ҳаққи бор.

Айовадаги дўстим Билли билан. У мени тўйига таклиф қилган.

Бернар хогинидан Билли хақида эшитган, у ҳақда муайян тасаввурга эга эди. Бу хусусда ортиқча суриштириб ўтирмади.

– Айова бироз узоклик қиларкан-да? – деб қўйди, холос.

Яқинда улар ошпазликка бир шаҳарлик аёлни ёллашганди. Шу боис, Мари-Анжнинг ҳам бўш вақти кўнайиброқ қолганди.

– Бугун нима ишлар қилдинг? – сўради эри Мари-Анждан кизикконлик билан.

– Деярли ҳеч нима. Дўкондан ул-бул харид қилдим. Болаларни ўйнатдим. Элоиза сал шамоллаб қолган экан. Сен-чи?

Бернар айёрона қулимсиради:

– Сен ҳатто тасаввур ҳам қилолмайсан, – деди ва бир зум сукут сақлади. – Нефть конини сотиб олдим.

– Нима, нима?

Аввалига бу янгиликни эрининг навбатдаги хазили деб ўйлади. Кейин эса, бирдан хавотирга тушди.

– Рост, – деди Бернар. – Техасдаги нефть конларидан бирини сотиб олдим. Анчадан бери бу борада музокаралар олиб бораётгандим. Биласанми, бу ерда қанча бойлик яшириниб ётганини? Айтганча, албатта кон жуда қиммат туради. Биз уни шериклик асосида сотиб олдик.

– Сен... уни қандай сотиб олдинг? – сўради Мари-Анж юраги безиллаб.

– Оддий векселга. Мен билан шериклик қилаётган йигитлар жуда ишончли.

– Нархи қанча экан? – сўради Мари-Анж хаяжонини яширишга уришиб. – Сенин ҳиссан қанча бўлади?

– Биз битим имзоладик. Ҳозирча мен ўзимга белгиланган сумманинг фақат ярмини тўлайман. Бу тахминан 800 минг долларга тушади. Биз аллақачон шартномани имзолаб бўлдик. Маблагнинг қолганини кейинги йилга тўласам ҳам бўлаверади.

Мари-Анж бу харажатлар ҳам ўз зиммасига тушишини дарров тушуниб олди. Демак, яна банк билан тузилган шартномани бузишга тўғри келади. Ахир у мероснинг қолган қисмига эгаллик қилиш ёшига етгани йўқ-ку? Икки йилча аввал 10 млн доллар унга битмас-туганмас бойлик бўлиб туюлганди. Аммо, бу пулнинг ярми Бернарнинг қўлида худди кордек эриб кетди.

– Ахир, бизда бунча пул йўқ-ку? Ҳали таъмирлаш харажатларини тўлаб бўлмадик.

– Азизам, – у хотинини меҳрибонлик ила қучиб эркалади. – Сен жудаям бой аёлсан. Сенинг пулларинг бир умрга етиб ортади. Бирок, нефть туфайли биз етти пуштимизга етадиган бойлик топишимиз мумкин. Мен ўз шерикларимга ишонаман. Улар ҳатто бурганинг оёғига миҳ қоқишни ҳам уддалашади.

– Сен векселни қачон ёпмоқчисан?

– Йилнинг охирига қадар, – деди Бернар хотиржам.

– Икки ҳафта ичидами? – хайратланди Мари-Анж.

– Азизим, ишон, ўзим тўлай олганимда, аллақачон қутулиб кетган бўлардим. Банкдаги маслаҳатчиларнинг сенга ана шундай ёрдам кўрсатганинг учун ҳали менга раҳмат айтишади. – деди Бернар кўз қисиб.

Мари-Анж бу оқшом эрининг янги хурмача қилиқлари ҳақида ўйлаб ётаркан, умуман ухлай олмади. Эртаси куни банкка қўнғирок қилиб, янги хариди ҳақида сўз очди.

Бирок, маслаҳатчилар вексель учун пул тўлашдан бош тортишди. Бу ҳақда ўйлаш ҳам ортикча эканини айтишди. Бу янгиликдан хабар топган Бернарнинг эса, фиғони фалакка чиқди.

– Бу қандай безбетлик? – деди у қони қайнаб. – Ахир мен эркакча сўз бериб қўйганман-ку? Мени ёлғончига чиқаришади, ҳатто судга беришлари мумкин. Икки кун аввал хужжатларга имзо чекканман. Мари-Анж, ахир сен мени ҳаммадан яхши тушунасан-ку? Мени бундай қийин ахволга ташлаб қўймаслигингга ишонаман. Уларга айт. Пулни тўлашсин!

– Айтдим, – деди Мари-Анж ўзини окламоқчи бўлиб. – Аммо, улар тушунишни исташмаяпти. Сен ҳам шартномага қўл қўйишдан аввал банк билан маслаҳатлашишинг керак эди.

– Э худо, сен тиланчи эмассан-ку? Банкдан садақа эмас, ўз ҳаққи халолнингни сўрайсан-ку? Уларга ўзим эртага қўнғирок қиламан.

Бирок, банкка қилинган қўнғирок ҳам самара бермади. Банк маслаҳатчилари Бернар билан ўта кескин ва дангал гаплашишди. То белгиланган муд-

дат тугамагунча, Мари-Анжнинг ҳисобидаги қолган пулдан бир цент ҳам берилмаслигини айтишди.

Бернар эса, ўзини кўярга жой тополмас, худди қафасдаги қутурган шердек ўзини ҳар ёққа урарди.

– Балки, уларга бу гапларни сен ўзинг айтгандирсан?

– Албатта йўқ, лекин биз мероснинг биринчи қисмини иккита уйга сарфлаб бўлдик.

Мари-Анж яна бир миллион доллар санъат асарларини сотиб олишга кетганини қистириб ўтирмади. Васийлар мероснинг қолган қисмини унинг манфаатлари учун сақлашга мажбур эканликларини, эрини ортиқча харажатлардан чеклаб, келажакни, фарзандлари тақдирини ўйлаш лозимлигини айтишди.

Бернар бир неча кун қафасдаги йиртқичдек қутуриб юрди. У худди инжиқ болакайга ўхшаб хархаша қилиб юрди. Жума куни Бернар Парижга бориб қайтди ва хотинини кабинетига чақириб масалани кўндаланг кўйди:

– Сен менга ишонмаяпсан, васийларинг эса, мени қип-қизил Альфонсга чиқариб қўйишди. Бунақа яшаб бўлмайди. Ажрашсамми деб турибман. Мен бундай ишончсизлик асосида қурилган турмушга рози эмасман.

Мари-Анжнинг юраги товонига тушиб кетгандек бўлди:

– Сен билан танишганимизда, мен сен учун ҳамма ишни қилдим, – давом этди Бернар. – Сени танимай-билмай туриб, шу уйда яшашингга розилик бердим. Болалигинг ўтган Мармутон қасрини бор-йўғимни сарфлаб бўлса ҳам, таъмирдан чиқариб бердим. Сен ва болаларимиз учун қўлимдан келганини қиляпман. Сен эса, менга ишонмаяпсан.

Мари-Анж саросимада қолганди. Ахир Бернар уни ташлаб кетса, иккита бола билан бу ёруғ оламда ёлғиз қолади-ку? У Бернардан ажраб қолмаслик учун бутун борлиғидан кечишга тайёр эди. Гарчи, Париждаги қаср ҳам, Мармутонни таъмирлаш харажатлари ҳам ўз ҳисобидан қопланганини билса-да, бу ҳақда оғиз очиб ўтирмади.

– Кечир, Бернар, афсусдаман, – дея тўнғиллади Мари-Анж. – Менинг айбим йўқ. Банк пул беришни истамаяпти.

– Сен пулни олишга унча ошиқмаяпсан, шекилли. Ҳаммасига ўзинг сабабчисан, – дея унинг сўзини бўлди Бернар. – Банкдагилар ким бўпти? Улар сен учун ишлайди. Сенинг истагингга қарши боришга уларнинг ҳаққи йўқ. Лекин сен мени танг аҳволда эканимни била туриб, аллақандай қаланғи-қасанғиларга мени калака қилдириб ўтирибсан.

– Васийлар менга эмас, қонунга бўйсунишади. Буни ўзинг яхши биласан-ку, – деди Мари-Анж йиғлагудек бўлиб.

– Лекин сенга пул керак бўлиб турганда, ҳар қандай қонун сенга ён босади. Сен ўша васийларни судга беришинг ҳам мумкин, агар хоҳласанг, – деди Бернар.

Мари-Анжнинг шафқатталаб кўзлари Бернарга термулди.

– Уларни нима учун судга беришим керак, ахир?

– Агар мени севсанг, шундай қиласан, Мари-Анж, – деди Бернар қатъият билан.

Мари-Анжнинг кўнишдан бошқа чораси йўқ эди. Банкка телефон қилиб, агар пул беришмаса, судга беришини айтиб, дағдаға қилди. Васийлар эса, бундан фойда йўқлигини, улар қонунга хилоф иш тутишмаётганини, судда барибир ютқазинини айтишди.

Мари-Анж банк вакиллари билан суҳбат тафсилотларини эрига етказди. Бернарнинг қовоқлари яна ҳам уюлиб кетди.

– Билмадим, мен бўйнимгача қарзга ботганман, – деди Бернар. – Икки ҳафтагача менга пул топиб берасан. Бўлмаса... мен кетаман.

Вақт ўтиб борар; вазият эса, ўзгаришсиз қолмоқда эди. Мари-Анж ўзини кўярга жой тополмас, эри эса, у билан гаплашмай кўйганди. У ўзини худди хўрлангандек, ҳақоратлангандек ҳис қиларди.

Рождество байрами муносабати билан ўтказиладиган зиёфатдан бир кун аввал Мари-Анж деярли ухламади. Эртаси куни меҳмонларни кутиб оларкан, уларга жилмайиш учун аранг куч топарди, холос. Бернар эса, ҳар доимгидек бардам, қатъиятли ва иродали бўлиб кўринарди.

Улар меҳмонларни кутиб, кузатишаркан, Бернар хотинига бир оғиз ҳам гапирмади. Залда мусиқа янграши билан у Мари-Анждан бошқа барча аёллар билан рақс тушиб чиқди. Мари-Анж учун бу зиёфат нақ азобнинг ўзи бўлди.

Деярли ҳамма тарқалган чоғда кимдир ошхонада тутун ҳиди тарқалаётганини сезиб қолди. Алан Фурнье бу пайтда идиш-товоқларни йиғиштириш билан банд эди. У тутун қаердан чиқаётганини пайқаш учун ошхонага югурди. Ошпазларнинг бири тутун ўчоқдан чиқаётганини тусмолласа, бошқа бирови сигарет ва шамларнинг тутуни, дея тахмин қилди. Алан текшириб кўриш учун иккинчи қаватга кўтарилди. Деразадаги кимхоб парда ўт ичида қолганини кўриб, шошиб қолди. Чамаси кимдир шамдонни пардага яқин ерга суриб кўйган, натижада пардага олов илашганди. Алан пардани карниздан юлиб, топтаб ўчира бошлаганди, ўт иккинчи пардага ҳам ўтиб кетганини пайқади. Алан ёрдам сўраб қичқирди. Аммо унинг овозини пастда янграётган баланд мусиқа садолари босиб кетганди. Аланнинг қизғиш тиллари эса, яшин тезлигида пардаларни ямлаб борарди. Санокли сониялар ичида бутун қават ўт ичида қолди. Энди олов зинапоя тарафга ошиққанди.

Алан нима қилишини билмай, ошхонага югурди ва ёнғин бошланганини хабар қилди. Бир официант ўт ўчирувчиларни чақиритиш учун телефонга югурди, бошқаси қолган меҳмонларни хабардор қилиш мақсадида меҳмонхонага ўзини урди.

Ёнғиндан хабар топган Мари-Анж юқорига отилди. Залда Алан оловни бартараф этишга уринар, аланга эса, багтар қутурарди. Мари-Анж залга кирганида, девордаги гулқоғозлар ўт олиб, иккинчи ва учинчи қават оралиғидаги зинапояни оловли туннельга айлантирганди. Бироқ, Мари-Анж барибир ўтиши керак: учинчи қаватдаги ётоқхонада Робер ва Элоиза ухлаб ётарди. Зинапояга отилганида кимдир уни тутиб қолди. Ошпазлардан бири унинг қўлларидан маҳкам ушлаб турарди. Чунки, бу ўтли йўлакдан чиқиб олгунча унинг кенг, ипак кўйлаклари ўт олиб, унинг ўзи тирик машғалага айланиб қоларди.

– Кўйворинг, – бақирди Мари-Анж унинг қўлидан юлқиниб чиқишга уриниб.

Худди шу пайт унинг ёнидан Бернар ўтиб қолди. Мари-Анж ҳамон юлқинар, Бернар эса, зинанинг тепа майдончасида турарди. У ошпазни бор кучи билан итариб ташлаб, эри тарафга отилди ва бир зумда ўзини болалар хонасининг эшиги олдида кўрди. Учинчи қаватнинг коридори тутунга тўлганди. Бернар Робернинг хонасига кирди ва уни кўтариб, Элоизанинг хонасига ўзини урди. Мари-Анж бу ерга эридан аввал етиб келганди. У шовқиндан уйғониб кетган қизчасини кўтариб олди. Бу пайтда пастдаги одамлар ҳам шовқин кўтаришган эди. Мари-Анж зинапоя бутунлай ўт ичида қолганини кўрди. Учинчи қаватда деразалар жуда кичкина бўлиб, агар улар зинадан туша олишмаса, қопқонда қолишгани аниқ эди.

– Мен ҳозир ёрдамга чақираман, – деди Бернар. – Ўт ўчирувчилар келишяпти. Сен шу ердан жилма. Агар сал кечиксам, томга чиқиб мени кутасан.

Бернар Роберни каравотга ётқизиб, зинапояга қараб отилди. Мари-Анжнинг кўзлари даҳшатдан маъносиз нуқтага қадалиб қолганди. Шу боис, у эрининг томга олиб чиқадиган эшик олдида бир муддат тўхтаганини ҳам илғамади. Бернар калитни эшикдан чиқариб, чўнтагига солди ва оловли зинапоя ичида кўздан йўқолди. Мари-Анж эрининг ёрдамга чақириш учун кетганига шубҳа қилмасди.

Бернар хонадан чиқмасликни, оловли зинапоядан тушиш хатарли эканини тайинлаган бўлса-да, Мари-Анжнинг кўркувдан юраги така-пука бўлиб кетганди. Олов эса, унга тобора яқинлашиб келарди. Пастдан ўт ўчирувчи машиналарнинг чинқириғи эшитилди. Болалар кўркувдан тинимсиз йиғлар, тутунга тўлган хонада нафас олиш тобора қийинлашиб борарди. Аёл эса, ҳамон эрининг ёки бошқа бировнинг ёрдамга келишини кутарди. Шу пайт шифтдан бир тўсин қарсиллаб қулади ва зинапоянинг йўлини тўсиб қўйди. Мари-Анж эса-полапонларини бағрига маҳкам босди. Кейин томга олиб чиқувчи эшик тутқичига ёпишди. Фойдасиз. Эшик қулфлаб кетилганди. Кўққисдан Мари-Анжнинг кўз олдида юзини чандиқ босган аёл – Луизанинг қиёфаси намоён бўлди. «У ҳақ экан», деган

ўй кечди унинг миясидан. Бернар Луиза билан ўглини ҳам худди шундай пайтда устидан кулфлаб кетганди. Мана, ўзи ҳам худди шундай копконга тушибди.

– Болажонларим, хаммаси жойида, кўркманглар, – дея шивирлади Мари-Анж бир деразадан иккинчиси томон чоғиб бораркан. Шу пайт у пастда Бернарни кўриб колди. У кўллариини силкиганча иккинчи каватни кўрсатиб, бақирарди.

Хонада нафас олишнинг иложи колмаганди. Мари-Анж деразаларни оча бошлади. Ҳар ёкка олов парчалари сочила бошлаганди. Шу пайт Мари-Анж хали бирор марга фойдаланилмаган ваннахонани эслади. Фақат шу хонанинг деразаси бироз каттарок эди. У болалари билан ваннахонага кирди ва деразаларни очди.

– Ёрдам беринглар, ёнимда ёш болалар бор! – дея пастга караб бақирди Мари-Анж.

Аввалига уни ҳеч ким эшитмади. Кейин эса, пастдаги ўт ўчирувчилардан бири уни кўрди ва махсус нарвондан кўтарила бошлади. Мари-Анж шу чок пастдаги одамлар ичида Бернарни ҳам кўриб колди. Унинг кифасида хали шу пайтгача кўрилмаган бир ифодани илғади. Унинг нигоҳлари нафратга тўла эди. Шу лахзада Мари-Анж ёнғинни эри уюштирганига мутлақо ишонди. Эри хаммасини тўғри ҳисобга олганди. У ёнғинни дарров сезиб қолишмаслиги учун айнан учинчи каватдан бошлаган, шу тарика болаларни кутқариш учун бирор йўл колдирмасликни истаганди. У Мари-Анж болаларини кутқариш учун уларнинг ёнига югуриб чиқишини ҳам тўғри топганди.

Мана, у томга чиқадиган эшикни ҳам кулфлаб, калитни ўзи билан олиб кетибди. Шу тарика она-болаларни тузокка туширган.

Ўт ўчирувчиларнинг нарвони учинчи каватга етмади. Бернар эса, пастда ўзини худди онласини кутқаришга тиришаётгандек кўрсатишдан чарчамас, ўзини ҳар томонга урарди. Луиза ҳам ўша ҳолатни худди шундай тасвирлаганди. Демак, Бернар Мари-Анжнинг мулкига тўла-тўқис эга чиқиш учун шундай йўл тутганди. Бу не кабоҳат? Ахир ота бойлик учун ўз фарзандларини ўлдира оладими?

Болалар нафас олиши учун уларни деразага яқинроқ олиб келди. Ваннахона эшиги ёпиқ бўлса-да, оловнинг илондек шишкириши эшитилиб турарди. Пастдаги ўт ўчирувчилар Мари-Анжга нимадир деб бақирди. Аммо шовқиндан уларнинг овози эшитилмади. Уч нафар ўт ўчирувчи пастда тўр тутиб туришарди. Мари-Анж аввалига ҳеч нарсани тушунмади. Ўт ўчирувчилардан бири бармоғи билан имлаб, биттадан пастга сакрашни тушунтирди. Мари-Анж аввал Роберни ердан узиб бағрига босди, кейин уни деразадан чиқариб, пастга, тўр устига ташлади. Робер тўр устига келиб тушиши билан худди коптокдек сакради. Кимдир уни шартга ушлаб

олди. Шу атрофдаги чарх уриб юрган Бернар югуриб келиб, ўғлини бағрига босди. Робернинг типирчилаётганини кўриб, унинг тириклигига ишонган Мари-Анж энди қизини пастга улоқтирди. Ўт ўчирувчилар уни ҳам ушлаб олишди. Қизчаси ҳам зиён-заҳматсиз отасининг кўлига тегди.

Ниҳоят навбат ўзига келди. У дераза раҳига чиқиб ўтираркан, пастда тутиб турилган тўр унга жуда узоқдек туюлди. Олов эса, ваннахонага ҳам ёпирилиб кирган, сал кечикса шифт ҳам қулаб тушиши аниқ эди. Агар у сақрамаса, нобуд бўлиши аниқ, болалар эса, Бернарнинг қарамоғида қолади. Бу эса, кўзичоқни бўрига ишонишдек гап. Бунга эса, асло йўл қўйиб бўлмайди.

– Сакранг, – дея бақирди пастда турган ўт ўчирувчилар. – Нега қараб турибсиз?

Мари-Анж эса, қўркувдан ҳаракатсиз қотган, гарчи ўз болаларини пастга улоқтирган бўлса-да, негадир ўзи сакрашга журъат тополмасди. У сакраши керак, лоақал болаларининг ҳаётини сақлаб қолиш учун. Шу чоқ унга қадалган нигоҳлар орасидан эрининг хоин ва маккор кўзларини осонгина ажратиб олди. Бернар унга алланечук виқор ва қабоҳат ила тикилиб турарди. Чамаси у хотинининг омон қолишига умид қилмаётганди.

Шу чоқ қулоғи остида Луизанинг таҳликали овози эшитилгандек бўлди:

– Нимани кутяпсан? Тезроқ бўл, ўзингни пастга ташла!

Кўзларини чирт юмиб ўзини пастга ташлади. Бир неча сониядан сўнг таранг тортилган тўр сатҳига урилиб, бутун вужудида кучли оғриқ ҳис этди. Бир зум ҳушини йўқотди. Кўзини очиши билан тепасида турган эрини кўрди. Бернарнинг кўзлари ёшга тўла эди. Бироқ, бу кўзлардаги маънони у сал аввалроқ тўғри ва бехато ўқиб бўлганди.

У энди Бернарнинг кимлигини яхши биларди: Бернар ҳатто Луиза айтганидан ҳам ёвузроқ ва шафқатсизроқ экан. Мари-Анж унинг маккор кўзларига қараб, хитоб қилди:

– У бизни ўлдирмоқчи бўлди. У томнинг эшигини кулфлаб, калитни ҳам ўзи билан олиб кетди. У бизнинг ўлишимизни кутганди.

Бернар хиёл тисарилган пайтда Мари-Анж унинг юзига шапалоқ туширди.

– Бу биринчиси эмас, – деди Мари-Анж нафрат билан ҳамма эшитиши учун баланд овозда. У илгари ҳам ёнғин чиқариб, биринчи хотини ва унинг ўғлини нобуд қилишга уринган. Ҳар иккисини ҳам ўлдирмоқчи бўлганида хотини тирик қолган. Бизни ҳам шу йўл билан ўлдирмоқчи эди.

Бернар хотинининг юзига тарсаки тортмоқчи эди, негадир ўзини тутиб олди.

– Ёлғон, – бақирди Бернар. – Ишонманглар унга. Аввалдан эси кирди-чиқди эди унинг. Жаҳл устида нима деётганини ўзи ҳам билмайди.

– Уйимиз ёнгани йўқ, ёкиб юборилди, – таъкидлади Мари-Анж. – Сен бизни учинчи каватга атайин қамаб кетдинг. Сен ҳатто менинг, балки болаларимизнинг ҳам ҳаётига нуқта қўймоқчи эдинг. Арзимаган пул учун. Сен ярамас махлуксан.

Бернар тутакиб кетди.

– Ишонманглар унга! Ғирт тентак бўлиб қолибди.

– Луиза ҳам тентакмиди? – сўради Мари-Анж.

– Шарл-чи? Унинг нима гуноҳи бор эди? Ҳали тўрт ёшга ҳам кирмаган гўдакда нима қасдинг бор эди?

Мари-Анж ўзини тутолмай йиғлаб юборди. Қиш окшоми жуда совуқ эди. Ўт ўчирувчилардан бири унинг елкасига жун рўмолини ташлади. Ёнғин деярли ўчиб бўлган, аммо, талафот жуда катта эди.

– Жаноб граф. – деди полиция нозирини. – Биз билан юрсангиз яхши бўларди. Ҳаммасига ўша ерда аниқлик киритамиз.

– Мен буни шундай қолдирмайман. Ҳали юқорига арз қиламан, – деди. бироқ итоаткорлик билан полициянинг олдига тушди.

Меҳмонлар аллақачон тум-тарақай бўлишганди. Мари-Анж болалари билан Алан Фурньеннинг уйида тунаб қоладиган бўлди. Робернинг юзига кислород никоби кийдирилган, Элоиза эса, полициячининг қўлида ухлаб қолганди. Қаср эса, куйиб қулга айланганди. Аммо, энг муҳими, улар тирик қолишди. Болалари ҳам сонпа-соғ!

Ўт ўчирувчилар ёнғинни тўлақонли ўчириб бўлишгач, бир неча кишини навбатчиликка қолдириб, ўзлари тарқалишди. Мари-Анж ўша окшом Аланнинг уйида тунаб қолди. Тонгда бу ерга яна полициячилар етиб келишди.

– Графиня, сиз билан гаплашиб олишимиз керак, – деди уларнинг бири. – Бизга бир неча дақиқа вақтингизни ажрата оласизми?

Полициячилар берилган саволларга жавоб олиб, қониқиш ҳосил қилгач, ўт ўчирувчилар иккинчи кават залида учинчи каватга олиб чиқувчи зинада керосин изларини қўришганини айтишди. Уларнинг айтишича, тегишли текширувлар олиб борилгач, Бернарга қарши иш очиларкан. Мари-Анж уларга Луиза де Бошан билан бўлиб ўтган суд тафсилотларини ҳам оқизмай-томизмай етказиб берди.

Мари-Анж ўша кун кечқурун шаҳарга бориб, меҳмонхонадан жой олди. Мадам Фурнье ҳам унинг ёнида эди. Улар бир ҳафтани шу ерда ўтказишди. У ўзини ўнглаб олиши учун яна бир неча кун керак бўлди. У ўша окшом юз берган даҳшатли манзараларни қўз олдида кетказолмасди. Бир лаҳзада наинки уйи, балки эри, унга бўлган ишончи, келажакдаги орзу-умидларидан ҳам биратўла мосуво бўлди. Бернарни ҳам қўлга олишибди, ҳозир қамокхонада экан.

У мерос учун ўз оиласини ҳам буткул нобуд қилишга журъат этганини Мари-Анж ҳамон ҳазм қилолмасди. У ўзини қўлга олиши билан биринчи

иши Луизага кўнғирок қилиш бўлди. Агар у огохлантирмаганида, Мари-Анж эрининг ёрдамга келишини кутиб, болаларини кутқаришга мустакил ҳаракат қилмас, ваннахонани деразасидан ёрдамга чақирмаган бўларди.

Қолаверса, у ўша лаҳзаларда эрининг нигоҳларида кўрган макр ва шафқатсизлик ифодасини ўла-ўлғунча унутолмайди.

– Биласизми, ўша лаҳзаларда кулоғим остида овозингиз жаранлагандек бўлди. – деди у Луизага. – Шу овоз менга журъат берди ва ўзимни пастга ташладим.

– Сизга ёрдамим текканидан хурсандман, – деди Луиза. – Мен Бернарга қарши кўрсатма беришга тайёрман. Ҳали ҳаммаси яхши бўлади. Сиз мендан бахтлироқ экансиз. Мен боламини ўлим чапғалидан кутқара олмагандим. Бечора Шарль. У анави маразнинг очқўзлиги ва баднафслиги қурбони бўлди.

– Сизга ҳамдардман. – деди Мари-Анж фарзандини йўқотган аёлга тасалли бериб бўлмаслигини била туриб. Улар яна анча гаплашишди. Луиза унинг фарзандларини асраб қолишда полиция ва ўт ўчирувчилардан камроқ хисса кўшмаганди.

Мари-Анж Рождество байрамини болалари билан меҳмонхонада қарши олди. Эртаси куни уларни Париж бўйлаб айлантирди. Варен кўчасидаги уйни у бутун жиҳозлари билан сотишга қарор қилганди. Бернар уни меҳмонхонада эканини билиб, бир марта сим қоқди. Аммо Мари-Анж у билан гаплашишни истамасди. У эрини қўришни истамас, суд залида эса, унинг умрбод камалишига ишонарди. Бундай аблаҳ кимса учун ҳар қанча жазо камлик қилади. Аммо, Мари-Анжнинг ўзида ҳам айб кўп эди. Энг катта айби Бернарнинг севгани ва унинг ҳамма гапларига ишонгани бўлди. Аслида Бернар уни умуман севмаган, унинг учун фақатгина катта бойлик манбаи бўлиб хизмат қилган, ҳолое. Яхшиям, банкдаги васийлар унга ён босишди. Аке ҳолда бутунлай хонавайрон бўларди.

Эртаси куни у болаларини олиб, эрининг Париждаги квартирасига кўчиб ўтди. Аслида бу квартирада ҳам унинг ҳаққи бор эди. Янги йил арафасида у бор журъатини тўплаб Биллига кўнғирок қилди.

– Нега уйда ўтирибсан? – сўради Билли. – Адашмасам, ҳозир Парижда ярим тун, байрам қилмаянсизларми?

Чиндан ҳам ҳозир Парижда соат тунги бирга бонг урган, Айовада эса, кечки соат беш эди.

– Графиня, назаримда ҳозир сиз эрингиз билан бирор мухташам балда байрам қилаётган бўлишингиз керак эди.

Мари-Анж ҳатто жилмайиб ҳам қўймади. Унинг қулмай қўйганига икки ҳафтадан ошганди. У Биллига бошига тушган ҳамма савдоларни битта қолдирмай гапириб берди. Ҳатто бечора Луизанинг тақдирини ҳам айтиб ўтди.

Билли уни вазминлик билан эшитди. Гўшакдан Мари-Анж унинг йнглаётганини эшитиб турарди.

– Э Худо, Мари-Анж, бу даҳшат-ку? Умид қиламанки, бу итваччани умрбод қамокка тикишади. Мен унга биринчи кунданок ишонмагандим. Бирок, ҳаммаси ўйлаганимдан кўра тезроқ содир бўлди. Хўш, энди нима қилмоқчисан?

– Билмадим, бир ойдан кейин суд жараёни бошланади. Луиза билан мен иштирок этишимиз шарт. Унгача Парижда яшаб тураман. Мармутон куйиб кул бўлган, уни сотворсам керак, – деди у хўрсиниб.

– Балки уни тиклашнинг имкони бордир? – деди Билли.

– Эхтимол, – деди Мари-Анж оғир тин олиб. – Чиндан ҳам Мармутон мен учун азиз эди. Энди ундан мудхиш хотиралар қолди. Бу ерда бошқа яшай олмасам керак.

– Яхшилаб ўйлаб кўр, – деди Билли ҳамдардлик билан. – Вазиятни ўзгартиришга ҳаракат қил. Айовага учиб кел.

Бу фикр Мари-Анжга ҳам маъқулдек туюлди. Аммо, Паркерлар хонадонида айни иш кизиган пайт. Уларни ҳам овора қилиб кўйишни истамасди.

– Ўйлаб кўраман, аммо июнда тўйингга бора олмасам керак. Адвокатлар Париждан кетмай туришни илтимос қилишди. Бу пайтда хали суд тугайдими-йўқми, билмайман.

– Мен ҳам июнда тўйим бўладими, йўқми, билмайман, – деди Билли. – Тўйни яна бир йил орқага сурсакмикин, деб турибмиз. Албатта, Деббни иккимиз бир-биримизни жуда ёқтираемиз. Аммо, баъзан биз тўғри йўл тутаямизми, деб ўйлаб қоламан. Ахир бу – умр савдоси. Онам ҳам шошилмасликни маслаҳат берди. Деббни эса, бироз асабийлашиб юрибди. У Чикагода яшашни истайди. Мен эса, ўзинг биласан, кишлокни ташлаб кетолмайман.

– Балки, уни Парижга олиб келарсан? – сўради Мари-Анж.

Мари-Анж тезроқ Биллининг бахтини топишини истарди. Ўзининг бахти эса кулга айланганди. У бироз муддат факат болалари билан сокин ҳаёт кечиришни истарди. У бир пайтлар Биллини худди акасидек ёқтирарди. Энди эса, дўст сифатида Биллининг таскинига муҳтожлик сезаётир.

– Ўзинг келсанг ҳам майли, сени жуда кўргим келяпти, Билли!

Мари-Анжнинг овозида чексиз соғинч, ўқинч ва изтироб акс этарди. Бироз жимлик чўқди.

– Мен ҳам сени, болаларингни кўргани жон деб учиб борган бўлардим, – деди Билли. – Отам билан маслаҳатлашиб кўраман. Агар рози бўлса, албатта бораман.

– Раҳмат, – деди Мари-Анжнинг овози титраб. – Яхшиям сен борсан!

– Сен умуман сикилма, – деди Билли. – шукурки, соппа-соғ экансан. Болаларинг ҳам омон қолишибди. Ҳали ҳаммаси яхши бўлади.

Мари-Анж тилининг учида сақлаб турган мулоҳазасини ниҳоят тилига кўчирди:

– Билли... сен истаган пайтингда учиб келавер, йўлкира харажатларини ўзим тўлайман.

– Унақада эрингдан фарқим қолмас экан-да! – дея гапни ҳазилга буришга уринди Билли.

– Ҳар қалай сен бу пулга нефть қудуғини сотиб олмайсан-ку? – дея ҳазилни давом эттирди Мари-Анж.

Улар яна анчагача гаплашиб ўтиришди. Ўқувчилик йилларини эслашди. Кейин бир-бирига хайрли тун тилаб хайрлашишди. Демак, Билли келади. У ҳамиша ўз сўзининг устида туриб келган.

У болаларининг қуршовида бирмунча осойишталик билан уйқуга кетди. Билли эса, бу пайтда отаси билан Парижга кетиш ҳақида маслаҳатлашмоқда эди. Том Паркер йўлкира масаласида бироз инжиқланиб турди, аммо шу пайтгача ўғлининг раёини қайтармагани учун рози бўлишдан бошқа чора топмади.

Билли меҳмонхонага кирганида, опалари унинг паришонхотирлигини дарров англашди. Бирок, у опаларининг гапларига унча эътибор ҳам бермади. Улар Биллини тинч қўйишмагач, Мари-Анжнинг бошига тушган савдоларни айтиб берди.

– Шунинг учун Парижга кетмоқчиман, – деди у ишонч билан. – Мен ҳозир унинг ёнида бўлишим керак. Ахир биз болалиқдан дўстмиз. Мен дўст бўлиб унга нима қилолдим?

Хонада сукунат чўкди. Дебби ҳам шу ерда эди.

– Майли, – деди у ниҳоят тилга кириб. – Мен ҳам Чикагога кетаман. Ўша ердан иш топганман. Фақат бир ҳафтадан бери буни сенга қандай айтишни билмай юргандим.

Билли ғалати аҳволга тушиб қолди. У Деббининг қароридан хафа бўлишни ҳам, қувонишни ҳам билмасди. У ҳали олдиндаги тўй ҳақида ҳам якуний қарорга келмаганди.

– Кейин нима қиласан? – сўради юрак ютиб.

– Билмадим, – деди Дебби ерга қараб. Бутун оила уларнинг суҳбатини эшитиб турарди. – Менимча, биз оила қуролмаймиз. Мен умримнинг қолганини бу фермада ўтказа олмайман. Очиқ гапираётганим учун кечирасан.

Билли хўрсиниб олди.

– Кел, бу масалани кўчада ҳал қиламиз, – деди ва ташқарига чиқиб кетди. Оила аъзолари уларнинг орқасидан хангу манг бўлганча тикилиб қолишди. Бу ноқулай жимлик то Билли тунд кайфиятда қайтиб киргунча давом этди.

– Дебби қани? – сўради катта опаси гапини бўлиб жимликни бузаркан.

– Кетди, – деди у паришонхотирлик билан. – Қайтмайдиган бўлиб кетди...

ХII БОБ

Шарль де Голль аэропортида Мари-Анж кўлида кизил атиргул билан Чикагодан учиб келадиган самолётни кутиб турарди. Роберни кўтариб олган, Элоиза эса коляскада ўтирарди. У Биллини самолётдан гушиши билан таниди. Назарида йигит ҳамон ўша-ўша, умуман ўзгармаган эди. Мана, у таниш қадамлар билан Мари-Анж томон яқинлашиб келаётгир.

Мари-Анж индамай кўлидаги гулни унга тутди. Йигит аввал гулни олиб, унга бироз тикилиб турди, кейин эса, охиста бағрига босди. Йигитнинг димоғига кизнинг сочларидан таралаётган кадрдон ифор урилди. Улар бир неча сония ана шундай ҳолатда туриб қолишди. Бундай ҳолағлар одағда ҳаётда эмас, ҳаёлда кўпроқ содир бўлади. Айни дамда уларнинг қалбларини забт этган сохир хислар бир пайтлар Парижда учрашиб қолган Франсуаза ва Жон Хокинснинг дилларини ҳам четлаб ўтмаганини улар билишмасди. Билли шундан кейин Мари-Анжнинг болаларини бирма-бир бағрига босди.

Билли юқларини олиб қайтгач, Мари-Анж Биллига суд тафсилотларини айтиб берди. Бернарнинг уч кишининг ҳаётига суиқасд қилишда айблашган, шунингдек, Луизанинг ўғли – Шарлнинг ўлими билан боғлиқ иш ҳам қайта кўзғатилган эди.

– Бу ифлосни осншса, зўр бўларди, – деди Билли ғазабини тиёлмай. Билли Америкадан учиб келаркан, йўлда келгусидаги ҳамма режаларини бирма-бир ҳаёлидан ўтказиб келганди. Дебби Чикагога кетиб қолди. Унаштирувни ҳам бекор қилишди. Аммо, Билли бу ҳақда гапиришга ошиқмади. У Парижга икки ҳафтага учиб келганди.

Мари-Анж Биллини Парижнинг диққатга сазовор жойлари билан таништиришга ошиқарди. У Биллини Эйфель минораси, Лувр музейи, Бульон ўрмони билан бир қаторда, Мармугонга ҳам олиб боришни режалаштирганди. Гарчи энди қасрда яшашнинг имкони бўлмаса-да, у болалиги ўтган фермани, мевазор боғларни Биллига кўрсатишни жуда-жуда истарди.

Билли Мари-Анжга зимдан назар солди. У анча улғайибди. Қолаверса, бу фожиалар ҳам унга ўз таъсирини ўтказмасдан қолмасди. Албатта бундай синовларни енгиб ўтиш учун бу аёлга қанчалик матонат керак бўлганини Билли тушуниб турарди.

– Яхшиям ўшанда сен деразадан пастга сакраган экансан, – деди Билли Роберни кўлига олиб эркаларкан. – Сенга нимадир бўлса, мен бу ифлосни ўлдирган бўлардим.

– Мен ҳам... айтмоқчиманки, мен ҳам сакраганимдан хурсандман.

Улар ёнма-ён кетиб боришар, Мари-Анж аравагани суриб борар, Билли эса, унинг ўғлини кўтариб олганди. Четдан қараганда, улар бахтиёр оилага ўхшаб кўринар, бундай эмаслиги эса ҳеч кимнинг ҳаёлига қелмасди.

Айни дамда Мари-Анжнинг хаёли олдиндаги икки ҳафтада эди. Аммо у ҳозир Билли билан худди аввалгидай ҳамма нарса ҳақида тўлқинланиб гаплашишни истарди.

Уларнинг ҳар иккиси бир-бирига ўз орзулари, келгусидаги режалари, сирлари ҳақида гапириб беришни истарди. Уларнинг қаршисида бутун латофагини кўз-кўз этиб Париж ястаниб ётарди.

Уларнинг ортида бир эшик ёпилган, олдинда эса, келажак қопқаси — янги, бутунлай бошқача ҳаёт уларга мунтазир эди.

Ўғирланган бахт

ФАРЗАНД ЙЎҚОТИШ АЗОБИ

I ҚИСМ

Рождество байрамигача хали икки хафта бор. Авлиё Патрик черкови зинасидан сезилар-сезилмас оқсоқланганча кўтарилиб бораётган Чарльз Делонининг жон-жонидан совук ўтиб кетди. У декабрь ойида Нью-Йорк кандай совук бўлишини унутиб улгурган. Бу шаҳарга охири марта келганига ҳам, отасини кўрмаганига ҳам анча вақт бўлди... Ҳозир отаси саксон етти ёшда. Онаси эса аллақачон, Чарльз ўн уч ёшлигидаёқ вафот этган, унинг факат чиройли чехраси ва самимий табассуми ёдида. Отаси ҳозир кексайиб, соғлиғи заифлашиб, тўшакка михланган. Юристлари Чарльзни ҳеч бўлмаса бир неча ойга келиб-кегишга, оила ишларини тартибга келтиришга зўрға кўндиришди. Чарльз оилада ёлғиз фарзанд, шунинг учун оиланинг барча ташвиши унинг елкасида. Ташвиш эса кам эмас. Чунки Делонилар Ньюбург атрофида катта ер-мулкларга, кўмир казиб чиқарувчи, нефть, пўлат ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг акцияларига эгаллик қилишади. Нью-Йоркнинг Манхэттенида ҳам ер-жойлари бор. Бунда Чарльзнинг хиссаси йўқ, катта мол-мулкни унинг бо-болари тўплаган. Чарльзни ҳеч қачон бойлик кизиктирмаган, у сайру саёхатда бекарор ҳаёт кечиришни хушларди.

Қуёшда қорайган, кўринишидан ёш, бакувват бу одамнинг кўзларидан ҳаётда анча қийинчиликлар кўргани сезилиб турарди. У икки йил Испанияда жанг қилган. 1937 йилнинг февралда «Линкольн» жамоасига аъзо бўлиб, фашистлар билан курашиш учун Испанияга йўл олганди. Эбро бўйидаги шафқатсиз жангларда яраланган. Бу унинг биринчи жароҳати эмас. Жаҳон урушининг охириги йилида у эндигина ўн беш ёшга кирганди. Ўшанда уйидан қочиб армияга кетди ва Сен-Мигелда оёғидан яраланди. Бундан отаси роса ғазабланган. Энди эса отаси дунёда нималар бўлаётганини ҳам, ўғли нималар қилиб юрганини ҳам, хатто Испания жангидан ҳам беҳабар. Тўшакка михланиб ётибди. У ўз ўғлини ҳам танимайдиган даражада хаста. Катта каравотда шифтга тикилганча ётган отасига қараб Чарльз, балки шуниси маъқулдир, деган хулосага келди. Чунки улар ҳеч қачон бир-бирини тушунишмаган, ҳозирги вазиятда ҳам уришиб қолишлари аниқ. Отаси унинг чет элда яша-

¹ *Даниэла Стил. Ўғирланган бахт. Таржимон Д.Собирова // Даракчи, 2009 йил ноябрь — 2010 йил апрель сонлари.*

шини хоҳламасди. Уларнинг дунёқарашлари тўғри келмас, яккаю ёлғиз ўғли Европанинг аллақайси бурчакларида дайдиб юриши отага маъқул эмас. Чарльз ёшлигидаёқ Европага кетди ва ўша ерда ўн етти йил яшади. Баъзан дўстлари бирор иш таклиф қилишар, баъзан ўзи хикояларини чоп эттириб кун кўрарди. Охири вақтларда эса кун кўриши ота мулкидан келаётган даромаддан. Унинг миқдори эса Чарльзнинг гашига тегарди. «Эс-хуши жойида бўлган одамга бунча пулнинг кераги йўқ», дерди у. Кўпинча каттагина миқдордаги маблағни хайрия ишларига сарфлаб юборар, хикоялари учун бериладиган қалам ҳақи унга етиб ортарди. У Оксфордда, кейин Сорбоннада ўқиди, ундан сўнг эса Флоренцияга кўчиб ўтди. Ўша пайтлардаги барча бойвачча ёшлар каби унинг ҳам кўнгилихушлик учун қиладиган харажатлари ҳисобсиз. Йигирма бир ёшга кирганда ўзини аристократлардек тутишга ҳаракат қилиб, умрининг уч йиллини Европани бесамар кезиб ўтказди. У фақат газеталарда кўринадиган одамлар билан бемалол учрашар, кўпчилик фақат орзу қилиши мумкин бўлган ишларни бажара олар эди.

Кейин... кейин эса ҳаётида Мариэлла пайдо бўлди. Бу алоҳида воқеа... Эласа юрагида санчик турадиган... Баъзан Мариэлла тушларига кирар, айниқса, кийналган дамларида, бошидан ўқ ёмирлари ёқканда, совук оқонларда... У кизнинг қайноқ оғушини, кўзларини, юзларини унутолмасди. Айниқса, охири учрашувларидаги ҳасрат тўла нигоҳларини... Шунга ҳам етти йил бўлибди. Бу вақт давомида уни кўрмаслик, овозини эшитмаслик, ҳатто қаердалигини ҳам билмаслик ва ўз-ўзига бунинг менга фарқи йўқ, деб уқтириш Чарльзга осон бўлмаган. Бир сафар оғир яраланиб, тирик қолишига умиди ҳам қолмаганди. Ўшанда ҳушини йўқотиб, ўтмишга тушиб қолгандек бўлган. Ҳамширалар уни ҳушсиз, қонга беланиб ётган ҳолида топишган ва унинг ортидан меҳр тўла кўзлари билан унга қараб турган Мариэллани кўришган.

Биринчи бор учрашишганда киз эндигина ўн саккиз ёшга кирганди. Шу қадар гўзал эдики, худди мохир рассомларни илҳомлантирадиган ҳаёлий парига ўхшарди. Чарльз эса йигирма уч ёшда. Улар биринчи марта кафедра учрашишган. Қизнинг кўзларидаги маъюслик бир қарашдаёқ Чарльзни ўзига ром қилганди. Кейин у кетди. Лекин кўп ўтмай улар элчихонанинг қабул маросимида яна учрашишди. Иккаласини расман таништиришди. Ўзларини тутнишга қанчалик ҳаракат қилишмасин, кўзлари қувончдан чакнади. Табиийки, кизнинг ота-онасига такаббур, «манман» йигитча маъқул келмади. Чунки кизнинг жиддий, салобатли отаси йигитча ҳақида эшитган. Иккаласининг отаси оркаворатдан таниш. Мариэлланинг отаси эса французлардан. У Чарльзга ўта расмиётчи ва зерикарли бўлиб кўринди. Мариэлланинг ота-онаси кизларига нисбатан ўта қаттиққўл. Улар кизларини чизган чизикларидан чиқаришмас, фақат ўзлари истаган кишилар билан рақс тушиши ва учрашишини хоҳлашарди. Лекин қувнок ва сохибжамол кизлари барчанинг

этиборини тортиши уларнинг хаёлига ҳам келмаган. Ёшларнинг ўзаро тил топишиши қийин бўлмади. Чунки қиз ҳам йигит билан қизиқиб қолган. Чарльз қиз учратган йигитларнинг ҳеч бирига ўхшамасди. Мариэлла у ҳақда ҳамма нарсани билишга қизиқди: асли қаерлик, Парижга нега келган, нега француз тилида бемалол гаплаша олади?.. Ҳаммасидан ҳам йигитнинг ёзувчилиги кизнинг этиборини тортди. Мариэлланинг ўзи ҳам расм чизишга қизиқади. Муносабатлари қалинлашгач, йигитга асарларидан бир нечтасини кўрсатди. Биринчи учрашувда уларни адабиёт ва рассомлик санъати ҳақидаги суҳбат яқинлаштирган. Икки ёш суҳбатлашадиган гаплари кўплигини тушунишди. Ёшлар бир-бирини ёқтириб қолгани ота-оналарнинг ҳам назаридан четда қолмади. Қизининг Чарльз Делони билан қизғин суҳбатлашаётганини кўрган онаси уни йигитдан нарироққа олиб кетиш ҳаракатига тушиб қолди. Лекин Чарльз қиз соясига айланган. Эртаси куни улар Сен-Жермен де-Предаги машҳур «Икки мўғул» кафесида учрашиб, Сена бўйида анчагача сайр қилишди. Мариэлла унга ҳаёти, орзулари ҳақида гапириб берди, севиб турмуш қуришни ва кўп фарзанд кўришни хоҳлашини айтди. Йигитни эса бу орзулар эмас, балки кизнинг ўзи кўпроқ қизиқтириб қўйган. Нозиккина бу кизнинг иродалилиги, ҳаётга чанқоклиги сезилиб турарди. У ипакдек майин бўлса-да, мрамардек мустаҳкам, қатъиятли. Йигит ёзувчилик ишлари ҳақида гапирганда кўзлари ёқутдек чакнайди. Чарльз бир кун келиб ҳикояларини тўшам қилиб чоп эттиришдан умидвор.

Кўп ўтмай қиз ота-онаси билан Довиллга кетди. Йигит ҳам уларнинг орқасидан йўлга тушди. Кейин Римга, Помпейга, Кипр, Лондон... Ундан кейин яна Парижга қайтишди. Қиз қакка бормасин, ўша жойда, албатта, йигитнинг ҳам таниш-билишлари бор. Шунинг учун қиз қаерда бўлса, йигитнинг ҳам ўша ерда пайдо бўлиши ҳеч кимни таажжублантирмасди. Чарльз у билан сайр қилишни, базмларга бирга боришни ёқтирарди, у билан бирга бўлиш учун, ҳатто ота-онасининг зерикарли, узундан-узун суҳбатларини эшитишга ҳам жон деб рози. Август ойига келиб улар бир-бирларисиз яшай олмасликларини ҳис қилишди. Қизнинг ота-онасига ёқмаган бўлса-да, улар Чарльз қандай оиладан чиққанлиги ва бадавлат хонадоннинг яқкаю ёлғиз меросхўри эканлигини ёдда тутишарди. Йигитнинг аслзодалардек ўзини тутиши, ақл-фаросати эр-хотинга маъқул келган, бироқ... Мариэллани молдунё қизиқтирмас, чунки унинг ўзи ҳам бадавлат оиладан чиққан. Моддий қийинчилик нима эканини билмайди. Фақат Чарльзнинг чиройли чехраси, қадимги юнон паҳлавонлариникидек бақувват елкалари, жозибали кўзларини ўйларди қиз. Ёлғиз қолганларида йигитнинг ўта мулойим бўлиши Мариэллани маҳлиё этган.

Яхши эмаслиги сабаб, қайтиб боргиси келмади. Отаси ундан жуда кўп нарса талаб қилар, у эса эркин бўлишни хоҳларди. У жамиятда ўзини сипо

тутишни, отасининг молиявий ишларига, биржа ўйинларига аралашини ис-
тамади. Унинг ижодкор қалби эркинликни хоҳлайди. Лекин бир кун келиб
отасининг зерикарли ишларини ўз бўйнига олиши кераклигини ўйласа юра-
ги сиқиларди. Майин сочларини силаганча орзу-хаёлларини Мариэллага ҳам
айтди. Қиз унинг ёнида мустақкам қалъа ортида тургандек ҳис қиларди ўзини.
Чарльз Парижни яхши кўрарди. Дўстлари, сеvimли иши шу ерда бўлгани
учунми, бу шаҳар унинг илҳом парисига айланди. Лекин Мариэлла сентябрда
уйига қайтиши керак. Уларнинг уйи ҳозир Чарльз ижарада яшаб турган Рю-
дю-Бакдаги чордоққа сира ўхшамасди.

Бир куни Мариэлла Чарльзникига меҳмонга келди. Улар бирга бўлган дам-
ларда бутун дунё унутиларди гўё. Шу куни ҳам айнан шундай бўлди. Улар
эхтиросдан ақлини йўкотар даражага етишганди, лекин охириги дақиқаларда
Чарльз ақлини йиғиб олди ва сакраб туриб хонадан чиқиб кетди. Мариэлла ка-
равотда ўтирганча қолди. Қиз тўзғиган сочларини тузатиб, ўзини босиб олиш-
га ҳаракат қилди. Кўп ўтмай Чарльз қайтди ва унинг ёнига ўтириб:

– Мени кечир... – унинг чакнаб турадиган яшил кўзлари ҳаяжонланганидан
янада чиройли порлар, овози ҳам титраб чиқарди. Ундаги ҳаяжон қизга ҳам
кўчди. Қиз уни деб ақлини йўкотар даражага етган.

– Мариэлла... Ортиқ чидолмайман. Сен мени ақдан оздирыпсан... – у
қизни маҳкам бағрига босиб, ўпди. Қизни қўйиб юборгиси келмас, худди
бағридан чиқарса, бир умрга йўқотадигандек. Уйига қайтишни ҳам, отаси би-
лан маслаҳатлашини ҳам истамасди. Ҳаммаси ҳозир шу дамда бўлишини,
қиз бир умрга у билан қолишини хоҳларди. Бир дақиқага ҳам чўзишни ис-
тамасди.

– Мариэлла! – йигит унинг кўзларига қаттиқ тикилди.

– Нима?

– Менга турмушга чиқасанми?

Қиз бир зум ҳайрон қараб турди-да, кейин кулиб юборди.

– Жиддий гапиряпсанми?

– Албатта! Розимисан?.. Розиман дегин... – Чарльзнинг юраги дукиллаб,
кафасдан чиққудек ховлиқди. Йўқ, деса-чи?! Кейин нима бўлади? Назарида
бутун ҳаёти унга боғлиқдек. Балки у ота-онаси билан кетишни хоҳлаб қолар?
Балки муносабатларига жиддий қарамагандир?

– Қачон? – ҳадиксираб сўради қиз.

– Ҳозирок!

– Устимдан куляпсан, шекилли.

– Йўқ, – Чарльз асабийлашганидан сакраб турди ва хонанинг у ёғидан-бу
ёғига бориб кела бошлади. У орзулар оламига берилиб кетган. Кутилмаганда
таққа тўхтади:

– Мариэлла, жиддий гапиряпман. Сендан жавоб кутяпман, – деди жahl
билан.

Мариэлла секин унга яқинлашди ва мушук боласидек елкасига суйкалиб кулди.

– Сен ақлдан озибсан.

– Ҳа, ақлдан оздим. Ўзинг ҳам мени деб ақлдан озгансан ёки ёлғонми? – Чарльз кизни янада каттиқрок бағрига босди. Қиз кутулмокчи бўлгандек типирчилади. Йигит розиликни оғзидан суғуриб олмокчидек кизни маҳкам кучоклаб, энгикиб-энгикиб ўпди.

Мариэлла зўрға нафас оларди.

– Ҳа... Ҳа... Ҳа... Розиман...

Чарльз уни бағридан бироз бўшатгач, киз сўради:

– Отам билан қачон гаплашмоқчисан?

Бу саволдан Чарльзнинг чеҳраси тундлашди.

Чарльз бир кун келиб ота бўлиши мумкинлигини хаёлига ҳам келтирмаганди. Лекин у энди масъулиятли бўлиши, ўз билганича эркин яшай олмаслигига кўзи етса-да, бахтли эди. Чарльз такси тўхтагди ва улар иккаласи бир-бирининг бағрига тикилганча уйларига қайтишди. Мариэлланинг ота-онаси эртасига ҳам тинчланишмади. Икки ҳафталик шиддатли музокаралардан кейингина улар бироз юмшагандек бўлишди. Ишонч ҳосил қилиш учун онаси Мариэллани шифокорга кўрсатди. Шундан сўнг никоҳни бузиш ҳақидаги гап кун тартибидан олиб ташланди. Мариэлланинг ота-онаси Чарльзга чидашдан бошқа иложлари қолмади. Чунки, кизлари усиз ҳаётини тасаввур қила олмасди. Шундан кейин Чарльз ҳам ахлоқини тузатишга ваъда берди ва гапини исботлаш учун яхшигина бир уй, машина сотиб олишга, хизматкор ва энага ёллашга сўз берди. Шундан кейингина Мариэлланинг ота-онаси тинчланиб, ўз уйларига равона бўлишди. Отаси Чарльздан жиддий бўлиш ваъдасини ҳам олди. Чарльз «жиддий» бўлиб қолмаган бўлса-да, ёшлар бир-бирларини севишарди.

Ота-онасини қузатиб қўйишгач, бу яқин орада уларни кўришга бормасликка аҳд қилишди. Сена бўйидан мўъжазгина уй сотиб олишди. Чарльзнинг дўстлари уларникига тез-тез келиб туришарди. Ўшанда дунёда улардан бахтли одам йўқдек эди, тўё.

Чарльз Авлиё Патрик черковининг зил-замбил эшигини зўрға итариб очди. Зўрикканидан ярадор оёғида оғрик турди. Чарльз черковга келмаганига ҳам анча бўлганини ўйлади. Келганига пушаймон ҳам бўлди. Отасини ожиз, ночор ахволда кўриш унга кийин эди. Қайсидир лаҳзаларда отаси уни танигандек бўлди. Бир зумгина кўзи порлаб яна олдинги ахволига қайтди, кейин яна нурсиз кўзларини шифтга тикканча қолди. Отасига тикилиб Чарльз ўзининг қанчалик ёлғизлигини ҳис қилди. Қанча яқинларини йўқотди. Испанияда бирга жанг қилган дўстлари... Ўйлаб қараса, руҳига дуо қилиши керак бўлган одамлари кўп экан.

Чарльз руҳоний ўтиб кетгунча кутиб турди ва меҳробга яқинлашди. У ярадор оёғини зўрға букиб тиз чўкканида, роҳиба унга жилмайиб кўйди. Унинг

коп-кора сочларига оқ оралаган бўлса-да, танасидан куч-қудрат куйилиб турарди. Кўзлари ҳам ҳамон порлаб турарди. У дуо ўқиётганда калби ғамга тўлгандек бўлди. Хаёлидан жангчи дўстлари ва жондек яқинлари ўтди. Аслида, у дуо ўқигани келмаганди. Бу ерга келганига сабаб – бугун ҳаётидаги энг дахшатли куннинг тўққиз йиллиги. Ўша кунга ҳам тўққиз йил бўлибди. Худди кечагидек эсида, Рождествога икки ҳафта қолганди. Бу кунни бир умр унутма олмаса керак. Худди шу кунни уни ўлдириб қўйишига бир баҳя қолганди. Ўшанда ғазаб ва дарддан бошини йўқотар қолга қолганди. Алами чидаб бўлмас даражада эди. Дардини унутиш учун у ўзини ўлдиришга ҳам, бўлган ишларни орқага қайтаришга ҳам рози эди. Соатни орқага суриб қўйса-ю, бўлиб ўтган ишлар бўлмаса эди... Лекин шунга карамай, уни севарди... иккаласини ҳам жонидан ортик севарди. Ҳозир уларни ўйлаш ҳам азоб эди. У ибодат учун бошини эди. Улар учун дуо ўқишга кучи етмади. Ўша симиллаган оғрик хали ҳам юрагини қўйиб юбормаганди. Охириги йилларда бу ҳақда ўйламасликка ҳаракат қилганди. Шундай бўлса-да, баъзан шунақа оғрик турардики, чидаб бўлмасди. Кўзларидан думалаган ёшлари юзини ювиб ўтди. У шу қўйи анчагача ўтириб қолди, севган одамларини, қайтарилмас бўлиб кетган ҳаётини ўйларди. Лекин бугун негадир бу ерга келгнен келди. Рождество яқинлашгани сари кадрдон жойларини а яқинроқ бўлишини истадим...

Испаниядаги бирор черковга кирса бўларди. Ўша ерда ҳам дуо ўқиши мумкин эди. Дарди бунчалик исканжага олмаган бўлармиди. Бу ерлар ҳозир бегона, совук тошдан ясалган уйларида умри тутаб бораётган отаси яшарди. Қийналиб оёкка тургач, у бир қарорга келди: АКШда узок қолмайди. Тезроқ Испанияга қайтиши керак. Унинг жойи ўша ерда. Бу ерда эса адвокат ва банкирлардан бошқа ҳеч кимга кераги йўқ. Улар билан Чарльз олдин ҳам келишмасди, энди эса, умуман кўрарга кўзи йўқ. У қайноғаси хоҳлагандек жилдий одамга айланмаганди хали ҳам. Қайноға-қайноғасини ўйлаб Чарльз жилмайиб қўйди, энди улар ҳам ҳаётда йўқ. Ҳаммалари ўлиб кетишган. Чарльз Делони яқинда ўттиз беш ёшга тўлди. Лекин у ўзини юз йилдан ҳам кўп яшаётгандек ҳис қиларди. У бола кучоқлаб турган Мадонна хайкалчасига узок тикилиб турди... Хотиралар юки эзиб юборди... Кейин оғир қадамлар билан рухий енгиллик сезмай орқага қайтди. Дардига дард қўшилди. Болагинаси Андрени яна бағрига босгиси, сут хиди анқиб турган бўйиндан тўйиб-тўйиб хидлагиси келди. Юрагида яна оғрик турди. Кўзлари ёшга тўлган Чарльз ҳеч нимани кўрмаздан эшикка қараб юрди. Худди нимадир рўй бериши керакдек юраги халриқиб кетди. Аслида илгарилари ҳам мўъжиза рўй бериб турарди. Жанг майдонида неча марта у кўзига кўринган. Худди мана шу рўпарасидан келаётган аёл каби аниқ-гиник кўринган...

Қаршисидаги мўйнага бурканиб олган аёл шунчалик ҳаёлга берилиб келардики, атрофдагиларни сезмас, бошқа дунёда юргандек эди гўё. У черковда ҳеч кимга эътибор бермасди. Чарльз унга қараб қотиб қолди... У арвоҳ ҳам

эмас, кўзига ҳам кўринмаяпти. Аёл унга шунчалик ўхшардики, худди унга ўхшаб баланд бўйли, маънос, чиройли... Чарльзнинг юраги кинидан чиккудек бўлди. Аёл мотам кийимида эди. Юзини ҳам тўсиб турган кенг шляпасидан фақат унга таниш бўлган мунг чўккан кўзлари кўриниб кетди. Аёл товушсиз юриб бориб меҳроб ёнига тиз чўкди. Ҳамон қадди тик, фақат бироз озган. У узок дуо қилди. Чарльз унинг нега келганини биларди. Иккаласининг ҳам дарди бир эди. Бу – Мариэлла эди! Чарльз кўзларига ишонмасди. Аёл ибодатини тугатиб, унга ўгирилгунча бир дунё вақт ўтгандек бўлди. Унга қараса ҳам кўрмади. Кўзлари тўла ёш эди. Ўриндиклар оралаб юриб эмас, сузиб кетаётгандек яқинлашиб келарди. Оралари бир кадам қолганда Чарльз йўлини тўсиб, қўлидан маҳкам ушлади. Аёл хайрат тўла нигоҳларини унга қаратди ва чуқур уйқудан уйғонгандек сесканиб кетди.

– Худойим, – инграб юборди Мариэлла. Ахир учрашмаганларига ҳам етти йил бўляпти. Чарльз унинг кўлини яна қаттиқроқ сиқди. У эса бир сўз деммай унинг елкасига ҳолсиз бош қўйди. Уларнинг учрашишини Худонинг ўзи хоҳлаган эди. Бўлмаса иккаласи ҳам бир вақтда бир жойга келган бўлармиди. Бу мўъжиза эди! Бир-бирларига суянганча совук черковда анчагача туриб қолишди. Биринчи бўлиб Мариэлла ўзига келди. У бошини қўтариб, Чарльзнинг кўзларига тикилди. У ҳолдан тойган, ғамдан эзилган. Юзида ва қўлида чуқур чандик излари кўриниб турарди. Сочининг оқи ва оёғининг оксаши унинг азоб-укубатларидан далолат эди. Мариэлланинг юраги ўн саккиз ёшлигидагидек гупиллаб уриб кетди. Шунча йилдан буён у юрагининг бир парчаси Чарльз билан қолганини ҳис этиб келарди. Лекин яшаш учун, дардларини қайтиб қўзгатмаслик учун юрагининг туб-тубига кўмишга мажбур эди. У индамай яшашга ўзини маҳкум этганди.

– Сенга нима дейишга ҳам хайронман. – ғамгин қулимсиради Мариэлла кўз ёшларини арта туриб. – Орадан шунча йил ўтгач, «ахволинг қалай» деб сўраш ҳам ғалати бўларкан.

Ғалати бўлса-да, бошқа гапланадиган гаплари ҳам йўқ эди. Бир найтлар у ҳақда хабарлар эшитиб турарди. Кейин эса хабарлар ҳам тинчиб кетди. Фақат отаси қасаллигини эшитганди. Ўзининг ота-онаси эса аллақачон оламдан ўтишган.

– Сен ҳамон гўзалсан...

Чарльзнинг қулоғига унинг гаплари кирмас, сўзсиз унга тикилиб турарди. Ўттиз ёшида ўн саккиз ёшлигидан кўра чиройлироқ эди у. Ҳаётда камчилиги йўқдек кўринса-да, кўзлари маънос, унинг кўзларига тикилиш осон эмас эди.

– Ҳаммаси жойидами? – хавотирланиб сўради Чарльз. Қисқа саволда бир дунё маъно бор эди. Мариэлла уни тушунди. Қачонлардир иккаласи бир бутун эди. Бир-бирини сўзсиз тушунишар, бир-бирларини яхши билишарди. Энди ўша бугунлик қасқадир йўқолди. Чарльз Мариэллага эътибор бериб қаради.

Унинг эгнидаги сувсар мўйнали либослари, кимматбаҳо шляпаси ўзига ярашиб турарди. Мариэлла ҳар доим яхши кийинишни биларди. Энди эса янада назокатли хонимга айланган. Чарльз унга хавотирланиб қаради. Наҳотки ундан чўчиётган бўлса. Йўқ. Мариэлла олдин ҳам унинг юрагини кийнади. Нега ўша охириги учрашувларида Мариэлла бунчалик кайсарлик қилганини тушунолмасди.

– Мариэлла, негадир анча жиддийлашибсан? – у Мариэлланинг кўзларига барча саволларига жавоб олмокчи бўлгандек каттик тикилди. Аёл жилмайиб кўзини олиб қочди.

– Бугун жуда оғир кун бўлди... Иккаламиз учун ҳам.

Ҳақиқатан ҳам ғалаги кун эди бугун. Шунча йилдан кейин яна учрашиб туришибди.

– Бутунлай қайтдингми?

Чарльз бош чайқайди. Бирдан бутунлай қолгиси, у билан тинмай суҳбатлашгани келди.

– Кўн қолмайман. Уч ҳафта олдин келгандим. Энди Испанияга қайтмоқчиман.

– Испанияга? – хайрон сўради Мариэлла. Уни Париждан бошқа шаҳарда янаёқ олишгани тасаввур ҳам қила олмасди.

– У ерда уруш кетяпти. Ўша жойда икки йил жанг қилдим.

– Ўзим ҳам шунақа деб ўйлагандим, – зеро, Чарльз тузма жангчилигини яхши биларди.

Мариэлла ҳақ эди. Чарльз Испания жангини ўтказиб юборолмас эди. Унинг бу дунёда йўқотадиган ҳам, кутадиган ҳам нарсаи қолмагани.

– Ўзинг-чи?

Мариэлла анчагача индамай турди, сўнг сезилар-сезилмас жавоб берди:

– Мен турмушга чиқдим.

Чарльз оғриқни сездирмаслик учун бош силкиди.

– Уни танийманми? – сўради Чарльз танимаслигига кўзи етса-да. Мариэлланинг туришидан кам деганда АКШнинг энг бой кишиси Асторга турмушга чиққан деб ўйлади.

– Танимасанг керак, – аслида Мариэлла эри бир вақтлар Чарльзнинг отаси билан дўст бўлганини биларди. Эри ундан йиғирма беш ёш катта эди. – Унинг исми Малкольм Паттерсон.

Эрининг исмини қандайдир торғиниб айтди. У бойвачча хонимлардек кийингани билан кўзларидан бахтли эмаслиги кўриниб турарди.

Чарльз бу хабардан ажабланмади, аксинча, ташвишланди.

– Таниш исм. – у Мариэлланинг кўзларига яна бир бор қарагиси келди. – Хўш, бахтлимисан? – сўради совуқкина қилиб.

Мариэлла нима деб жавоб беришни билолмай қолди. У оиласини кадрларди.

Малкольм қиз қийналган ва меҳрга зор бўлган пайтлари ғамхўрлик қилишга ваъда берган ва ваъдасининг устидан чиққанди ҳам. У Мариэлланинг умидсизликка тушишига йўл қўймади. Малкольм шундай меҳрибон эдики, Мариэлла бир кун келиб эри бегонадек совуққон бўлиб қолишини тасаввур ҳам қила олмасди. Кўпинча банд бўлишига қарамасдан у ҳар томонлама яхши умршерик эди. Малкольм тарбия кўрган, ақлли, мулойим, сертакаллуф... Лекин, барибир, Чарльзнинг ўрнини боса олмасди. Унинг муносабатларида эҳтирос, оташ етишмасди. Эҳтирослар оламига ғарқ бўлиб, ўзини икки олам ўртасидаги қилқўприкда тургандек ҳис қилганида ҳам Мариэлланинг кўз ўнгида Малкольмнинг чеҳраси намоён бўлмасди... Тилида унинг номи айланмасди. Энг ёмони, иккаласи ҳам – Мариэллаю Малкольм ҳам буни яхши билишарди.

– Чарльз, мен хотиржамман, мен учун энг муҳими шу, – деди Мариэлла.

Чарльз билан эса хотиржамлик бегона... У билан бахт, эҳтирос, муҳаббат, завқ... баъзан эса ташвиш... Эҳтирос қанчалик қучли бўлса, ташвиш ҳам шунча қучли эди.

– Мен сени кўргандим... Испанияда яраланганимда... босинқираганимда... – деди Чарльз худди ўзига-ўзи гапиргандек.

«Мен эса сени ҳар гун кўраман», демокчи бўлди Мариэлла. лекин тилини тишлади, жилмайиб қўя қолди.

– Баъзан кўзга шарналар кўриниб туради, Чарльз. Бу шарналар шунақа оғриқ берадики...

– Йўқ, у шарпа эмас. Нахотки биз шарпа бўлсак. Бор-йўғи шарпа-мизми...

– Балки, – деди Мариэлла ўйчан. Икки йил рухий касаллар санаторийсида яшаб, энди дахшат тугаганига ишончи қомил бўлганда... Бўлиб ўтган воқеаларни енгиб, юрагида оғриқ билан бўлса-да, яшай бошлаганида... Йўқ. Энди таваккал қилгиси йўқ, айниқса, Чарльз учун таваккал қилишдан кўрқади. Ўзини қўлга олиши керак, ортга қайтиш мумкин эмас. Албатта, уни ҳамон севади. Лекин бу туйғунинг энди ахамияти йўқ. Мариэлла титраб унинг қўллари, юзларини силади. Чарльз ундан бўса олиш учун эгилди, Мариэлла ўзини четга олди. Лекин у аёлнинг юзидан, лабига яқин жойидан бўса олишга улгурди.

– Мен сени севаман... ҳар доим севганман... – титраган лабларидан шу сўзлар учишга улгурди.

Мариэлла унинг кўзларидаги ўша оташни таниди. Бу шунчаки хавас эмас, балки ҳақиқий муҳаббат эди. Бундай ўғли эҳтирос қуйдирмай қўймайди. Бир пайтлар унинг ўзи ҳам эҳтироси оловида қуйиб қол бўлганди, энди ўзини яна ўтга ургиси йўқ.

– Мен ҳам сени севаман, – шивирлади Мариэлла бу гапларни айтишга ҳаққи йўқлигини билса ҳам. Лекин бу шивир ўтмишдан, бир пайтлар Андре билан бирга қолган ҳаётдан садо бергандек бўлди.

– Испанияга кетишимдан олдин яна бир учрашайлик.

Тазйик ўтказиш Чарльзга хос эди. Ҳозир кизнинг ўзини айбдор ҳис қилишга ундайди. Ахир урушга кетялман-ку, дейди. Мариэлла таниш ҳолатни эслаб жилмайди ва эътироз билдиргандек бош чайқади.

– Иложим йўқ, Чарльз. Мен турмушга чиққанман.

– Эринг мен ҳақимда биладими?

Киз яна бош чайқади. Бу савол уни қийин ахволга солганди.

– Йўқ, билмайди. У мени Европада вақтини хуш ўтказган ва бироз шўхликлар қилган деб ўйлайди. Отам дўстларига шундай деган. Малкольм менинг эрга текканимни ҳаёлига ҳам келтирмайди.

Отаси жула пишиқ одам эди. У қизи Чарльз билан яшаганини ҳеч қачон бировга айтмади. Унинг учун оиласининг обрўси муҳим. Ичидан зил кетса ҳам, билдирмади. У оиласининг обрўси учун «қизим Европада ўқияпти» деб ҳаммани алдаган. Шунинг учун ҳам бир пайтлар Мариэлла Чарльзга турмушга чиқмоқчи бўлганида, «бу катта хатодан асрашга» қаттиқ ҳаракат қилганди. Шундан буён эри бу ёлғонга ишонади.

Чарльз Мариэлла эрига ҳақиқатни айтмаганига ишонгани келмади. Чунки бир пайтлар уларнинг ўртасида сир йўқ эди. Умуман олганда, ўн саккиз ёшда қанақа сир бўлиши мумкин. Ўғитиз ёш эса, бошқа гап...

– Чарльз, эрим биз ҳақимизда ҳеч нима билмайди. Нима кераги бор?

Тўғрисиям, йиғирма олти ой давомида руҳий касаллар шифохонасида ўлимни кутиб ўтказганини, томиларини қирқиб, дорилар ичиб, ўзини ваннада чўктиришга уриниб, ўлимни чакириб ётганини айгиб бўлармиди? Чарльз буларни биларди, чунки санаторий ҳисобини ўзи тўлаган.

– Бугун мени учратганингни унга айгасанми?

Чарльзга унинг ҳаёти, уларнинг ҳаёти кизик эди. Қанақа оила бўлди бу, бир-бирининг ўтмишини билмаса. Бир-бирини севишармикан ўзи?

Шунча йил ўтгандан кейин Мариэлла осонгина сени севаман деди. Чарльз бунга шубҳа қилмади.

– Унга сени кўрганимни қандай айтаман, у сени танимаса. Бир пайтлар ҳаётимда бўлганингни ҳам билмайди-ку, – Мариэлла бу гапларни хотиржам айтди. Унинг ҳиссиз гапириши Чарльзни ҳайрон қолдирди.

– Уни севасанми? – бунга ишонмаса-да, яна бир бор тасдиқлатгани келди.

– Албатта, ахир у менинг эрим.

Тўғриси, уни ҳурмат қиларди. Эрини ҳеч қачон Чарльзни севгандек севамаган. Қолаверса, энди унга муҳаббатнинг кераги ҳам йўқ. Муҳаббат азобдан бошқа нарса бермайди.

Мариэлла бир соатига, бир Чарльзга қаради.

– Мен кетишим керак.

– Нега? Агар уйингга бормай, мен билан қолсанг нима бўлади?

– Ўзгармабсан. Ҳамон Парижда юрган пайтимиздагидек, ота-онамдан воз кечишга ундаган пайтингдагидексан...

– У пайтлар сени кўндириш осонроқ эди. – кулди Чарльз ҳам.

– У пайтлар ҳамма нарса осон туюларди, ёш эдик...

– Сен каримайсан.

Мариэлла пўстинининг ёқасини маҳкамрок тортиб, эшикка қараб йўналди.

– Кетгунимча сен билан яна учрашсам дейман.

– Бунинг иложи йўқ, Чарльз. – хўрсинди киз.

– Агар рози бўлмасанг, ўзим уйингга бостириб бориб. Эшигингни тақиллатаман.

– Шундай қилишингга ишонаман. – кулиб юборди киз.

Бугун қайғули кунлиги, шу қайғу иккаласини ҳам ибодатхонага етаклагани эсидан чиккандек бўлди.

– Кейин эрингга нима гаплигини узок гушунтиришингга тўғри келади.

Буни ўйлагани заҳоти Мариэлланинг бошига оғриқ кирди.

– Менинг қаердалигимни биласан, отамникидаман. Кўнғирок қилмасанг ўзим қиламан. – деди Чарльз.

Орадан етти йил ўтган бўлса-да, у яна таҳдид қиляпти. Лекин ҳамон ўзгармаган, ўша-ўша чиройли.

– Кўнғирок қилмасам-чи?

– Унда ўзим сени топаман.

– Мен бундай қилишингни хоҳламайман. – Бу гал кулмасдан, жиддий гапирди киз.

– Ўлсам ҳам ишонмайман хоҳламаслигингга. Биз шунчаки ажрашиб кетолмаймиз... Кечир, Мариэлла, шунчаки кетишингга йўл қўя олмайман... Қўймайман ҳам.

– Биламан, – киз шундай дея унинг қўлларидан тутди ва улар ибодатхонадан чиқишди.

Худди шу пайт Малкольмнинг ҳайдовчиси ҳам ён томондаги эшикка томон юрди. У ибодатхонада уларни кузатиб, суҳбатларини бошидан-охиригача эшитганди. Бугун унга эрмак топилди. Лекин бу янгиликдан унчалик ҳайрон бўлмади. Малкольм ўз хаёллари билан яшайдиган одам, хотини эса ёш ва чиройли жувон. Чиройли-ю, нимадандир кўркади. буни ҳайдовчи сезарди. Айниқса, эридан ўлгудек кўркишини биларди. Ҳайдовчи ўйланиб қолди, кўрганларини биринчи бўлиб соҳибига айтсинми ёки хошимнинг ўзигами?

Чарльз ва Мариэлла бир-бирининг пинжигга тикилганча зинадан тушишди.

– Агар учрашишни хоҳламасанг, мажбур қилмайман. Фақат кетишимдан олдин яна бир бор сени кўрсам эди...

– Нега?– унинг кўзларига тикилиб жиддий сўради Мариэлла.

– Негаки... сени ҳамон севаман.

Қиз кўзларидаги ёшни кўрсатмаслик учун ўгирилди: Ўша азобларнинг такрорланишига тоқати йўқ.

– Мен сенга қўнғироқ қила олмайман...

– Қиласан. Хоҳласанг бўлгани. Нима хоҳласанг–шуни қил, барибир, мен... – Чарльз ибодатхонага қайрилиб қаради ва бу ерга нега келганларини эслади. Кейин аёлга қаради.

– Сенга қийин бўлса керак...

– Ҳа, ҳамон қийин. Ҳали ҳам ҳеч нарса ўзгармаган, азоблар ўша-ўша... – бутун билиб турибди: азоблар ўзи билан бирга ўлади. Шу оғрик билан умрининг охиригача яшайди энди, ҳеч қаёққа қочиб қутулолмайди.

– Мени кечир... – Чарльз пўстинига маҳкамроқ ўралиб, орқага тисарилди. Кета туриб, яна бир бор қаттиқ тикилиб қаради-ю, хайрлашмасдан Бешинчи авеню бўйлаб юриб кетди. Хайрлашолмади.

Мариэлла унинг ортидан қараб қолди. Ҳайдовчи бу пайтда машина эшигини очиб турарди. Машина уйи томон елиб боряпти-ю, у аллақачон ҳаётидан чиқиб кетган Чарльз ва қайтиб келмайдиган Андре ҳақида ўйларди...

II ҚИСМ

Малкольм Паттерсоннинг ҳайдовчиси Патрик ибодатхонадан уйгача Бешинчи авенюдан юрди, лекин Мариэлла йўлда Чарльзни кўрмади. Автомобиль олти йилдан буён яшаётган уйига етиб келди. Уйлари Мэдисон-авеню ва Бешинчи авеню ўртасида жойлашган бўлиб, жуда чиройли қурилганди. Лекин Мариэлла учун бу уй ҳамон бегона эди. Уйнинг якка ҳукмдори Малкольм ҳисобланарди. Яхши жиҳозланган уйнинг, хизматкорларининг ёши ҳам бир жойга бориб қолганди. Малкольм уйига худди ота-онасидан қолган азиз ёдгорликдек қарарди. Ҳар қадамда ота-онасини эслатувчи табаррук нарсалар. Бу уйда камдан-кам ҳолдагина ўзгариш қилинарди. Баъзан Мариэлла ўзини музей экспонатидек ҳис қиларди. Худди шкафга қўйилган чиройли, лекин ҳеч ким тегиниши мумкин бўлмаган қўғирчоқдек. Хизматкорлар унга хурмат билан муносабатда бўлишар, лекин ҳар қадамда унга эмас, эрига хизмат қилаётганларини эслатиб туришарди. Олти йилдан буён бирга яшаётган бўлса-да, Мариэлла уларни яхши билмасди. Чунки Малкольм хизматкорлар билан масофа сақлашни талаб қиларди. Уйда ҳамма фақат Малкольмнинг буйруғига бўйсунарди, Мариэлланинг гапини эса... ҳеч ким назарига ҳам илмасди. Хизматкорларнинг бари Ирландия, Англия ва Германиядан ёлланган бўлиб, айниқса, немисларга Малкольмнинг ишқи

баланд эди. Ёшлигида Гейдельбергек университетида ўқигани учун немис тилини яхши биларди. Мариэлла хизмаккорлар уни нега бекадек қабул қилмасликларини яхши биларди. Чунки бир пайтлар ўзи ҳам Малкольмнинг қўлида ишлаган. 1932 йилда Европадан қайтгач, иш топа олмаганди. Олдин ишламаган, ота-онасидан эса ҳеч нима қолмаганди. Отаси йигирма тўққизинчи йили умумий инкироз даврида синган ва бундан каттик тушқунликка тушиб, шу билан ўнганмади. Ҳаммасини бошқатдан бошлаш учун эса кекеалик қиларди. Руҳи синмасдан олдин жон таслим қилди. Ҳеч нимасиз қолган онаси ҳам ярим йил ўтмай бу дунёни тарк этди. У пайтда Мариэлла хали Европада бўлиб, Чарльз уни қарзлардан қутқариш учун уй олди-сотдиси билан шуғуллана бошлаганди. Мариэлла бстоб бўлиб, ўзи хақида қайғуролмасди.

Нью-Йоркка келганида эса ҳеч нимаси йўқ эди. У Ист-Сайд меҳмонхонасида тўхтаб, дарҳол иш излашга киришганди. Чўнтагида Чарльздан қарзга олган икки минг доллари... Кўпроқ олишни ўзи хоҳламаган. Ўша пайтлар бу дунёда суянадиган ҳеч кими йўқ эди. Малкольм чин маънода унинг халоскори бўлди. Ўша кунлар учун ҳам ундан миннатдор. Бир умр бу яхшилигини унутолмайди. Ўсида, февралнинг совук кунларининг бирида унга рўпара бўлган. Малкольмнинг табассуми унга қоронғиликни ёриб ўтган қуёш нуридек туюлган. Мариэлла Малкольмнинг ёнига отасининг дўсти бўлгани учун маслаҳат сўраб, балки француз тилини биладиган шерик керакдир, деган умидда келганди. Аслида, у расм чизиш ва француз тилидан бошқа нарсани билмасди. Котибалик учун керак бўлган билими ҳам йўқ эди. Лекин Малкольм у билан суҳбатлашгач, дарҳол ишга қабул қилди. Ҳатто, киз учун меҳмонхона ҳисобларини ҳам ўзи тўлади. Мариэлла кейинчалик унинг пулларини қайғаришни ўйлади, лекин Малкольм буни эшитишни ҳам хоҳламади. Малкольм унинг мушқул аҳволга тушиб қолганини билиб, ёрдам қўлини чўзганди.

Мариэлла ишни тезда ўрганди ва котиба ёрдамчиси бўлиб ишлай бошлади. Катта котиба англиялик хонимни Мариэлла унчалик ёқтирмаси-да, лекин хушмуомалалик билан муносабатда бўларди. Кўп ўтмай Малкольм Мариэллани бирга овқатланишга таклиф қилишни бошлади. Вакти-вакти билан аслзодалар тадбирларига ҳам бирга чиқа бошлашди. Ҳар сафар унга янги қўйлак харид қилишни мулозимлик билан, кўнглига тегмайдиган қилиб таклиф қиларди. Аввалига Мариэлла тортиниб турди, унга яқин бўлишни хоҳламасди. Лекин... Малкольм одоб билан муомала қилар, киздан ўтмишини сўрамас, нега олти йил Европада йўқ бўлиб кетганию нега бирдан қайтиб келгани билан ҳам қизиқмасди. Улар фақат бугунги кун хақида гаплашишарди, ўтмиш хақида эса оғиз очишмасди. Унинг одоб билан ўзини тутиши кизни ўзига оғдирди... Малкольмга эса жамоат жойларида чиройли ва

яхши кийинган киз билан кўриниш ёкарди. Айниқса, кийимларини ўзи танлаб берган, чизган чизигидан чиқмайдиган киз билан... Мариэлла ҳам Малкольмнинг ёнида ўзини хотиржам ҳис қила бошлади...

Энди олдинги Мариэлладан асар ҳам қолмаган бўлса-да, бу ўзгаришлар унга яшаш учун куч берганди. Асосийси, ундан ўтмишини ҳеч ким сўрамас, Малкольм уни бошқаларга таништирганда фақат исмини айтарди. Албатта, унинг танишлари бу кизнинг асли кимлигига ўтмишини билишга кизикишарди. Лекин доим маънос юрадиган бу кизни саволга туттишга журъат эта олишмасди. Бир куни қутилмаганда Малкольм кизга турмуш қуришни таклиф қилди. Токи ҳаёт экан, ҳимоя ва ғамхўрлик қилишга ваъда берди. Негадир бир умр севишга эмас, балки ҳақиқий жентельмен каби ўз ҳимоясига олишга... Мариэллага ҳам бундан олтинги керак эмас эди. Чунки у яна хаго қилишдан кўркарди.

Киз ўтмишида қора кунлари кўп бўлганини гапириб бермокчи бўлди. Лекин Малкольм гапини бўлди:

– Ҳамманинг ҳам ўзига яраша ўтмиши бор, азизам. Ўнгирма тўрт ёнда қанақа даҳшатли ўтмиш бўлиши мумкин...

Мариэллани бойлик ҳам, обрў ҳам кизиктирмасди. Унга хотиржамлик бўлса кифоя. «Хайрихоҳ»лар Малкольм олдинги хотинларига ҳалдан олтиқ саҳийлик қилганини кизга дарҳол етказишди. Малкольм бу ёшгина кизнинг бошидан нималар ўтганини тасаввур ҳам қила олмасди. Унинг фақат битта талаби бор эди. У ҳам бўлса, меросхўр! Малкольм бошқа никоҳларидан фарзандли бўлолмаган.

Қирқ тўққиз ёшга кирганида Паттерсонлар давлатининг узок қутилган меросхўри дунёга келди. Аслзодалар гуруҳида Паттерсон фамилияси жуда улуғланарди.

Аввалига Мариэлла Малкольмнинг талабини тушулмади, устимдан куляпти деб ўйлади.

– Мен... сизга нима деб жавоб беришни ҳам билмайман... Жиддий гапир-яписизми?

Малкольм жавоб ўрнига жилмайиб кизнинг қўлидан тутди. Унинг ёш боладек довдираши ёкарди Малкольмга. У кизнинг бармоқларига лабини босди ва:

– Албатта жиддий, Мариэлла. — деди.

Мариэлланинг назарида шу туришида Малкольм куёвга эмас, меҳрибон отага ўхшаб кетарди.

– Рафиқам бўлинг, сизга ғамхўр бўлишга сўз бераман. Агар тақдир фарзанд ато этса, сиздан умримнинг охиригача мионатдор бўламан.

Мариэлла хайрон бўлди, чунки бу изхордан кўра меҳнат шартномасига ўхшаб кетарди. Малкольмга фарзанд керак, унга эса ҳимоя! Лекин у кизга севаман демади, аслида кизнинг ҳам унга кўнгли йўқ.

Чарльз билан ҳаммаси бошқача бўлганди...

Киз факат бир нарсадан, яна бир бор фарзанд кўришдан кўркарди... Лекин буни айта олмасди.

– Агар фарзандли бўлолмасак-чи? – сўради у хавотирланиб.

Бу саволдан кейин Малкольм сергак тортди, севгилисининг ҳаётидан умуман беҳабарлигини ҳис қилди. Ёш кизнинг ҳаётида қандай сир бўлиши мумкин, ўйлади у.

– Унда дўст бўлиб қоламиз, – жилмайганча хотиржам жавоб берди Малкольм. Киз хайрон бўлди. Атрофда унга турмушга чиқиш учун ҳамма нарсага тайёр чиройли хонимлар тўла турганда, нега энди Малкольм уни танлади.

– Нега айнан мен? Атроф тўла... – у гапини тугатмай кизариб кетди. Кизнинг на пули, на жамиятда ўрни бор эди. Албатта, ота-онаси обрўли одамлар эди. Лекин улардан ҳеч нима қолмаган. Айнан шу Малкольмни ўзига тортганди. Келиннинг танишлари, қариндошлари йўқ. Демак, мажбуриятлар ҳам йўқ. Тўйдан кейин келин факат унга тегишли бўлади. Малкольмга айнан шу ёқарди. У мулкка – ноёб буюмлар, картиналар, машиналар, уйларга эгалик қилишни яхши кўрарди. Энди Мариэлла ҳам унинг шахсий мулкига айланади. Агар меросхўр туғиб берса, бебаҳо мулкка айланади. Қолаверса, киз камтар, ортиқча ишжиклик ҳам қилмайди. Муносиб умр йўлдош бўла олади. Бундан ортиқ нима керак?

– Назаримда, сизга севаман дейишим керак шекилли... Лекин, ўйлашимча, бу иккаламиз учун ҳам муҳим эмас. – Мени яхши ўрганибди, – ҳаёлидан ўтди кизнинг. – Ҳозир бу гапларга ҳожат йўқ назаримда. Кейинчалик бир-биримизни севиб қоламиз, шундай эмасми?

Киз унинг гапини маъқуллаб бош силкиди.

– Хўш, жавобингиз қанақа? – Малкольм кизнинг рози бўлишига ишончи қомил эди.

Киз бир лаҳза иккиланди, лекин бу ҳолат тезда ўтиб кетди.

– Мен... – у кўрка-писа унга қараб олди. – Сиз жиддий гапираётганингизга...

Киз ўзидан кўра ундан кўркарди. Эртага кўнглини топа олмаса-чи? Яшаб кетолмаса-чи...

Ўтган йил жуда сергашвиш кечганди. АҚШга қайтганига энди икки ҳафта бўлганда, барча газеталар машҳур учувчи Линдбергнинг ўғли ўғирлангани ҳақида жар сола бошлашди. Бу хабар Мариэллани ярасини янгилаб, юрагини ларзага солди. Май ойида эса бола ўлдирилгани ҳақидаги хабар тарқалди... Мариэллани яна даҳшатли ҳаёллар таъкиб қила бошлади. Ўшанда тўшакдан туролмай ётиб қолди. Ҳаммага грини бўлдим деб баҳона қилди. Аслида эса... Ўзига келавермагач, Швейцарияга, даволовчи шифокорига кўнғирок қилди. Шифокор уни зўрға тинчлантирди. Лекин «Малкольм билиб қолса нима бўлади», деган хавотир уни тинч қўймасди...

– Сизга... Нима дейишни ҳам... – Мариэлла кўз ёшларини яшириш учун ерга қаради.

Малкольм уни гапиргани кўймади.

– Илтимос, йўқ деманг. Мен сиз учун истаган нарсангизни муҳайё қилишга тайёрман.

У фақат шу оҳангга гапиришни биларди! Қиз унга қараб ғамгин жилмайди.

– Менга ҳеч ниманинг кераги йўқ. Фақат... марҳаматли бўлсангиз бўлди. Ҳар доимгидек марҳаматли... бунинг учун сиздан бир умр миннатдор бўламан. Бунга арзимасам ҳам...

– Бекор гап, сиз бундан ортиғига ҳам арзийсиз. Ўзингизга мос, беҳад севадиган, ёш, чиройли умр йўлдошга муносибсиз... Сизга эса мендек қария тақдир этипти... Балки қариганимда аравачада судраб юришингизга тўғри келар, ўшанда сиз эндигина қирқ ёшда бўласиз...

Мариэлла унинг гапидан кулиб юборди. Чунки Малкольмни заиф, мункиллаган ҳолда тасаввур қилиш қийин эди.

– Хўш, сизни қандай келажак кутаётганини айтдим. Энди таклифимни қабул қиласизми?

Кўзлар тўқнашди, қиз сезилар-сезилмас бош силкиди. Кўзлари яна ёшга тўлди. Қиз унга яхши муносабатда бўлишни, яхшиликларини ортиғи билан қайтаришни хоҳларди... Лекин бунинг иложи йўқ эди. Шунда ҳам у ўзига-ўзи ҳеч қачон уни ташвишга кўймасликка сўз берди.

Никоҳ маросимида кўп одам иштирок этмади. Улар янги йилнинг биринчи куни никоҳдан ўтишди. Маросимдан кейин Малкольмнинг эски судья кадрдони уларни келди. Тантанага бешта дўсти таклиф этилганди. Мариэлланинг эса Нью-Йоркда дўстлари йўқ эди. Фақат бирга ишлайдиган аёллар. Энди улар унга дўст бўлолмас эди. Яхшилик билан тугаган Золушка эртаги уларни бир-бирдан узоқлаштирганди. Уларнинг ҳар бири ўзларига ҳам Мариэллада бўлгани каби омади кулиб боқилини кутишарди. Фарқи, Мариэлла учун ҳимоя муҳим бўлса, улар учун Малкольмнинг пуллари керак эди.

Тўй учун сарғиш атласдан кўйлак ва шляпа буюртирилди. Бу ранг қизнинг кўнғир сочларига жуда мос тушди. Ҳаворанг кўзлари қувонч ва ҳаяжондан порлаб турарди. Судья уларни эр-хотин деб эълон қилганда эса ҳаяжонланганидан йиғлаб юборди. Кейин кун бўйи Малкольмнинг ёнидан жилмади. Узоқлашса, худди ёвуз руҳлар уларни ажратиб юборадигандек.

Асал ойини Кариб оролидаги кичик оролчада ўтказишди. Орол Малкольмнинг дўстларидан бирининг шахсий мулки эди. Оролда ҳашаматли уй, яхта ва қаттиққўллик билан ўргатилган хизматчилар гуруҳи бўлиб, у ерда ёшлар учун барча шароитлар мавжуд эди. Мариэлла кундан-кунга эрига боғланиб бораётганини ҳис қиларди. Унинг эътиборидан сархуш юрарди. Малкольм фарзанд кўришни астойдил хоҳларди-ю, лекин туйғуларини ошкор этмасди.

Бир ой давомида Малкольм кизни ўрганди. Ёкишга ҳаракат қилди. Малкольмнинг онлавий ҳаётда тажрибаси бўлса-да, ўрталаридаги муносабатда нимадир етишмасди...

Оролда уч ой яшагач, Нью-Йоркка қайтишди. Мариэлла биринчи марта унинг уйига енгил қадамлар билан кириб келди. Келди-ю, фақат унинг амрига бўйсунуши кераклигини тушунди. Унинг уйида яшайди, унинг дўстлари билан гаплашади, унинг истакларини бажаради... Барча хизматкорлар унга бойлик ортидан қувган ва омади чоған қизга карагандек қарар, чакирилмаган меҳмонга мурожаат қилгандек гапирарди. Улар қиз яқингинада котибанинг ёрдамчиси бўлганини билишар ва ҳасад қилишарди. Унинг топшириқлари бажарилмас, буйруқларидан қулишар, шахсий буюмлари тўсатдан йўқолиб қоларди. Қиз Малкольмга шикоят қилганда эса, шикояти безътибор қолди. Бундан баттар хуноби ошди. «Одамларимга кўникишлари учун вақт бер. Кейин улар ҳам худди мен каби сени яхши кўриб қолишади», деди.

Нью-Йоркка қайтгач, Малкольм бутунлай ишга берилиб кетди. Умри ишхонасида ўтар, Мариэлла эса бутунлай ёлғизланиб қолди. Улар фақат тадбирларда бирга намоён бўлишар, лекин бир бутун эмас эдилар. Ҳатто, ётоқхоналари ҳам алоҳида эди. Бу вазиятни Малкольм кечгача ишлаши, Европага тез-тез кўнғирок қилиши ва шу сабаб ёлғиз бўлиши кераклиги каби аллақандай бахоналар билан оқлади. Қолаверса, Мариэлланинг уйқусини бузишни хоҳламаслигини айтди. Мариэлла иш кабинетини ётоқхона ёнидаги катта хонага кўчиришни таклиф қилганда, бу таклифи катъиян рад этилди. Чунки Малкольм ўзгаришларни ёқтирмасди. Худди шундай бўлди ҳам. Малкольмнинг ҳаёт тарзида уйланганидан кейин ҳам ҳеч нарса ўзгармади, фақат тадбирларга бирга чиқишларини ҳисобга олмаганда. Эрининг меҳрибончиликларига қарамасдан Мариэлла ўзини унинг фирмасининг бир қисми деб ҳисоблай бошлади.

Энди унинг мунтазам даромади бор эди. Ҳар ойнинг бошида ҳисоб рақамларига маблағ тушарди. Эри пулни хоҳлаганидек сарфлашга руҳсат берган... лекин хизматкорлар фақат Малкольмнинг буйруғига бўйсунарди. Малкольм сафарларга котибасини олиб юрарди. Олдин бунақа сафарларга Мариэлла борарди... Мариэлла эндиликда эри билан саёҳатларга бирга борадиган янги немис котибани аввалига ёқтирмади. Кейин эса... Бу ёқимтой кизнинг исми Бригитта бўлиб, унинг ота-онаси Берлинда яшашарди. Котиба қиз Мариэллага ҳурмат билан муносабатда бўларди. Соқлари кулранг тусдаги бу қиз яхши тарбия кўрган ва ўз ишини яхши биларди. Икки ёш аёл кўп ўтмай тил топишиб олишди. Энди офисдагилар Бригиттага ҳасад билан қарай бошлашди. Мариэлла офисга бирор иш билан мурожаат этса, Бригитта шу заҳоти битириб беришга ҳаракат қиларди. Мариэлланинг ҳомиладорлиги маълум бўлгач, Бригитта унга тез-тез чиройли совғалар юбориб турадиган бўлди. Ҳатто, болага атаб икки-

та кофта ва одеял тўкиганида Малкольм қаттиқ таъсирланди. Бироқ унинг ўзи Бригиттага унчалик эътибор бермасди. Унинг бошқа ташвишлари - бизнеси, сафарлари, хотини ва энди боласи бор эди.

Мариэлла тезда ҳомиладор бўлишига ишонганди. Лекин орадан ойлар ўтса ҳам, ҳеч ўзгариш сезилмади. Ярим йил ўтгач, Малкольм хотинидан машҳур гинекологга учрашишни талаб қилди. Шахсан ўзи хотинини Бостонга олиб бориб, мутахассислар қўлига топширди. Назоратдан сўнг шифокорлар Мариэлланинг ҳеч қандай муаммоси йўқлигини, умидни узмасликни айтишди. Шифокор берган баъзи маслаҳатлардан Мариэлла уялиб қизариб кетди, лекин Малкольм маслаҳатларга амал қилишга қаттиқ қарор қилди. Яна олти ҳафта ўтди, лекин шифокорларнинг маслаҳати ҳам самара бермади... Эр-хотин яна безовталаниб қолишди.

Ҳомиладор бўлишни ингиזורлик билан қутган Мариэлла вақт ўтган сайин тушқунликка тушиб борарди. Кўп асбийлашганидан бош оғриги яна қўзғади. Шундан кейин шахсий шифокори билан маслаҳатлашишга мажбур бўлди. Шифокордан ҳам тайинли гап чиқмади. Шифокор секингина, кўнглига тегмайдиган тарзда баъзи аёллар оналик учун яратилмаганига шама қилди. Бундай воқеага кўп бор дуч келганини, ёш ва соғлом аёллар ҳеч қандай жиддий касаллиги бўлмаса-да, шифокорларнинг барча айтганини бажариб ҳам ҳомиладор бўла олмаганини айтди.

- Бунга ҳеч ким айбдор эмас, лекин... Худонинг ўзи хоҳламайди буни... шунақаси ҳам бўлади, - деди у гапини охирида секингина.

- Фақат менда эмас, - деди Мариэлла шифокорнинг қўзларига тик қарамай. У эрига ўтмишни айтмаган, лекин энди ҳам айтиш нияти йўқ эди.

- Илгари ҳомиладор бўлганмисиз?.. - сўради шифокор. Тажрибали шифокор учун бу саволга жавобнинг кераги йўқ эди. Чунки текширувлар шубҳага ўрин қолдирмаган. Агар аёл жон-жаҳди билан сирини яширишга уринар экан, шифокорнинг ҳам уни ошкор этишга мажбурлашга ҳаққи йўқ. Мариэлла муаммолари ҳақида гапиришга мажбур эди. Негадир шу одамга ишонини мумкиндек туюлди унга. Кекса шифокор Мариэлланинг таниши бўлиб, Малкольм билан алоқаси йўқ эди.

- Ҳа, - деди секингина Мариэлла.

- Аборг қилдирганмисиз?

Ташхис қўйиш учун муҳим савол эди бу.

- Йўқ.

- Тушунарли... - шифокор ачингандек бош силкиди. - Фарзандингиздан айрилиб қолгансиз.

- Йўқ, - деди у ва овози титраб кетди. - Аниқроғи, кейинроқ айрилиб қолганман...

- Афсусдаман, ишонинг...

Мариэлла кўрган-кечирганларини шифокорга гапириб берар экан, йиғлаб юборди. Тинчланиб, қабулдан чиққач эса ўзини анча енгил хис қилди. Айниқса, шифокор «Хавотирланманг, сиз фарзандли бўласиз» дегач, анча енгил торғди.

У ҳақ бўлиб чиқди. Орадан икки ой ўтгач, Мариэлла ҳомиладор эканлигини хис қилди. Хавотирга тушганидан Малкольмга ажрашишни таклиф қилмоқчи бўлиб юрганди. Чунки унинг орзусини амалга оширишга, меросхўр тухфа этишга ожиз деб ҳисоблаганди ўзини. Мана, қувончдан ял-ял ёнган Малкольм қаршисида ўтирибди. Ота бўлишини билгани заҳоти, у Мариэллани қимматбаҳо совға-саломларга кўмиб ташлади. Овқатлангани ҳам тўғри уйга келадиган бўлди. У хотинига худди нодир олмосдек авайлаб муомала қилар, туғилажак фарзандининг келажаги учун режалар тузарди. Ўғил бўлишига ишончи қомил бўлса-да, лекин қизалокка ҳам қаршилиги йўқ эди.

– Қизалок бўлса ҳам майли, кейингиси, албатта, ўғил бўлади, – дерди у.

Мариэлла ҳам хурсанд, худди қундан-қунга яшариб кетаётгандек, қайта туғилгандек хис қиларди ўзини. Ҳаётида пайдо бўлган бўшлиқни фақат фарзанд тўлдиришини у яхши биларди. Албатта, Андриени қайтариб бўлмайди, лекин... Ким туғилишидан қатъи назар, у қувонч билан қарши олишга тайёр эди.

Малкольм хизматкорларга Мариэллани эҳтиёт қилишни, барча айтганларини бажаришни, унинг тўғри овқатланиши, дам олишини қаттиқ назорат қилишни тайинлади. Хизматкорлар эса унинг ҳомиладорлигини Малкольм каби қувонч билан қарши олишмади. Аксинча, унинг қўнглини хира қилиш учун баҳона кидиришарди. Айниқса, экономка. У Малкольмнинг аввалги икки хотинига ҳам хизмат қилган, шу сабаб Мариэллага чақирилмаган меҳмондек муносабатда бўларди, ёқтирмасди. Фарзанд кўриш эҳтимоли Мариэлланинг уйдаги ўрнини мустаҳкамлар, бу эса душманларига ёқмасди. Хизматкорларнинг барчасига, ҳатто ошпаз хотинга ҳам унинг айтганларини бажариш мажбур келарди. Унинг тез-тез боши оғриб туришини инжикликка йўйишар ва ўрнини топиб, чақиб олишга уринишарди. Ҳатто, Малкольм бўлажак фарзанди учун ёллаган онага ҳам Мариэллага худди паст табақага қарагандек муносабатда бўларди. Истарасиз инглиз аёлининг юраги ҳам хиссиздек эди. Малкольм уни хориждаги сафарларининг биридан топиб келганди. Бу аёлнинг кўринишига қараб, гўдакка яхши муомала қилишига ишониш қийин эди. Уни кўриб, Мариэлла даҳшатга тушди.

Малкольм, у қамокхона назоратчисига ўхшайди. Унга болани қандай ишониб топшириш мумкин? – сўради у эрига хавотирланиб. Андрегга ўзи қарагани ёдига тушди. – Болага ўзим қарашим ҳам мумкин...

Унга жавобан эри қулиб қўйди.

Бола туғилганда сен ҳолсиз бўласан, дам олишини, куч йиғишини керак. Гриффин хоним эса барча вазифани эoplayди. Унинг тавоҷуномаси яхши,

болалар шифохонасида ишлаган. Бизга худди, шунақа энага керак. Сен ҳали болага қараш нималигини билмайсан, сен ўйлагандек осон иш эмас бу.

У болага қарашни билишини айтолмасди. Ўн саккиз ёшида кўрган боласига ҳеч кимнинг ёрдамисиз ўзи қараганини қандай ҳам айтсин.

Гриффин хоним ишни Мариэлланинг бош оғриғи – заифликдан, деб таъкидлашдан бошлади. Худди, бош оғриши уят ишдек. Мариэлла бундай пайтлар ёлғиз қолишни ва қоронғи хонага кириб ўтиришни хоҳларди. Унинг бошига оғриқ киришига минглаб сабаблар топиларди: Малкольм билан тортишиш, оқсочнинг қўполлиги, ёғли овқат, чарчок, инфекция... Бош оғриғи у учун ҳақиқатан ҳам азоб эди. Ҳар сафар бош оғриғи тутганда хижолат бўлар, худди Гриффин хоним айтгандек, инжиқлик деб ўйлашмасин дея кечирим сўрарди...

Хизматкорлардан фақат бир киши – кекса эшикоғаси Хейверфорд унга яхши муомала қиларди. У жуда хушмуомала эди. Мариэллага у билан суҳбатлашиш ёқарди. Гриффин хоним эса биринчи кунданок Малкольмнинг ишончига киришга ҳаракат қилди. Инглиз хоним Мариэллага худди бола ишлаб чиқарадиган қурилмага қарагандек қарай бошлади. Натижада, Мариэлла энагадан кўрқиб қолди. У ҳозир ёнида ишончли, уни яхши кўрадиган одамлар бўлишини хоҳларди. У беихтиёр Андре туғилишидан олдинги ҳолатини эслади, Чарльз доим ёнида бўларди... Шулар эсига тушса, у тўйиб-тўйиб йиғлаб оларди. Бу эса эрининг эътиборидан четда қолмасди.

– Сен ҳозир жуда таъсирчансан, ҳамма гапни юрагингга яқин олаверма, – Малкольм уни тинчлантиришга ҳаракат қилди. Гриффин хоним билан гаплашиб кўргач эса, Мариэлланинг хуши ўзида эмас, деган хулосага келди. Айниқса, Мариэлла офисга келиб Бригитта билан учрашган куни қаттиқ асабийлашди. У эрининг котибасига нисбатан икки баробар семиз ва ўта хунук кўринганидан хафа бўлиб кетди. Шундан кейин уч кун кетма-кет Малкольм билан тадбирларга бирга боришдан бош тортди. Эри жуда сабрли бўлиб, уни тушунишга ҳаракат қиларди.

Ҳомиладорликнинг сўнгги кунларида хотинининг кўриниши яхши эмаслигини билар, унга кўлидан келганча ёрдам беришга ҳаракат қиларди. Малкольмга Гриффин хоним бир хил аёллар туғуруқ азобидан қаттиқ кўрқинишни тушунтирганди. Шундан кейин эри Мариэлла шундан кўрқяпти, деган хулосага келди.

Мариэлла фарзанди уйда дунёга келишини хоҳларди. Малкольм эса туғуруқхонада дунёга келишини талаб қилиб туриб олди. Агар бирор ёрдам керак бўлса, у ерда барча шароитлар борлигини айтди. Мариэлла боласини ўғирлашлари ёки алмаштириб қўйишларидан хавотирда эканини эрига айтганда, Малкольм унинг бу гапларини асабийлашишга йўйди.

Мариэлла учун оғир кунлар бошланганди, ундаги кўркувнинг асл сабабини ҳеч ким билмасди. Фақат даволовчи шифокор бу сафар ҳаммаси бошқача бўлишини таъкидлаб, уни тинчлантирарди. Туғуруқ арафасида

Паттерсонлар уйда эди. Дард бошлангач, Мариэлла бироз сабр қилиб, кейин эрининг ёнига тушди. Шошиб колган эри ҳаммани оёкка турғизди. Патрик уларни туғурукхонага олиб кетди. У ерда эри ёнидан бир кадам ҳам жилмади. Оғрик колдирадиган дорилар таъсирида ҳуши ўзида бўлмаган Мариэлла алахлай бошлади. У Малкольмга қараб, Парижда ҳаммаси бошқача бўлганини таъкидларди. Шифокор билан Малкольм бир-бирларига маъноли қараб олишди.

– Ҳаммаси яхши бўлади, хавотир олманг, бу оғрик зўридан алахлаш, – деди шифокор.

Кувончи ичига сиғмаган Малкольм хотини учун иккита алоҳида палата буюртирди.

Соат тонги тўртдан йигирма уч дақиқа ўтганда узок қутилган Теодор Уитмен Паттерсон дунёга келди! Мариэлла уни илк бор туман ортидан кўргандек бўлди. Шифокор болани одеялга ўраб, унга узатди. Юзлари пушти, сочлари малла рангдаги гўдак опасига ҳайрон бўлгандек тикилиб турди-да, кейин бор овозда чинкириб йиғлай бошлади. Атрофдагилар кулиб юборишди. Мариэлланинг кувонч ёшлари юзини ювди. Худди болагинаси қайтиб келгандек... Андре худди шунга ўхшарди. Аник эсида, ўша пуштиранг юзлар... факат сочлари Чарльзники каби коп-кора эди. Бу Андре эмас, лекин унга шунчалар ўхшардики... Мариэлла гўдагини бағрига босаркан, юрагидаги эски яраси оғрик берганини ҳис қилди... Шу билан бирга, бахт туйғуси ҳам қалбини тўлдирди. Болани отасига кўрсатиш учун олиб кетишди.

Эрталаб уни яна палатага келтиришди. Охирги йиллар ичида Мариэлла биринчи марта ўзини бахтли ҳис қилди. Имзоланмаган битимга кўра, Малкольмнинг орзуларини амалга оширгани учун фахрланарди.

Уйқусизликдан чарчаган, лекин бахтдан сармаст Малкольм унинг юзидан ўпди.

– Уни кўрдингми? – сўради Мариэлла эридан.

– Кўрдим, – Малкольмнинг ҳам кўзларига ёш тўлди. Бу кунни узок кутганди. – Худди сенга ўхшайди.

– Йўк, менга ўхшамайди... – Мариэлла тилини тишлади, Андрега ўхшайди деган гап оғзидан чиқиб кетишига бир баҳя колди. – Қани у, хали олиб келишмадимми?

Тўсатдан юрагини кўркув чулғаб, ҳамширага қаради.

– Ҳозир ухляпти, кейинроқ олиб келишади.

– Ёнимда бўлишини хоҳлайман, – безовталаниб эрига қаради.

– Хавотирланма, – кўлларида тутди эри.

Энди ундан кўз узмайди, ёнидан бир кадам ҳам силжитмайди. Аввалги воқеа қайтарилишига йўл қўймайди. Малкольм унга шампан виноси солинган бокал узатди. Мариэлла кўнглидаги ғалаённи сездирмаслик учун ўзини

ичаётгандек килиб кўрсатди. Бироздан кейин хаммаси ўтиб кетди. Кейин унга ўғлини олиб келишди. Мариэлла секингина унга кўкрагини тутди. Шу бир лахзада барча кийинчиликлари унут бўлгандек бўлди. Гўёки ҳеч қандай фожиа, айрилик азоби бўлмагандек... У дунёда ҳеч нарса билан тенглаштириб бўлмайдиган оналик бахтидан сармаст эди...

Малкольм ҳам сеҳрлаб кўйилгандек эди, она-болага қараб қолди. Кейин у бироз дам олиш учун уйга кетди ва бахти бутунлигидан масрур бўлиб уйкуга кетди. Икки йил давомида кўнглини кемирган шубҳалар тарқаб, у Мариэллага уйланганига шуқур қилди. Фарзанд кўришдими, демак, бу кизга бекорга уйланмаган экан...

Ўғлининг хонасидан чиққан Мариэлла истамайгина ўз хонасига кириб кийимларини алмаштирди. Узун шоҳи кўйлагини кийиб ўзини кўзгуга солди. Юзи бироз сўлгин гортганини ҳисобга олмаганда, йиллар унга ўз таъсирини ўтказолмаганди. Икки марта фарзанд кўрган бўлса-да, қомати жойида. Фақат кўзларигина унинг кўнглидаги кечинмаларини рўйрост билдирар, кўзларигина унинг ҳаётда кўп нарса кўрганидан далолат берарди.

Кўзгуга тикилиб қолган Мариэлла ҳаёллари яна Чарльз томон кетиб қолаётганини ўйлаб, ҳушёр гортди. Чарльз ҳозир ундан бор-йўғи бир неча қаргал узокда... Бир ҳаёл Чарльзга кўнғирок қилгиси келди. Лекин бунинг иложи йўқ эди. Айблов, баҳона-сабаб, афеус-надоматлардан бошқа бир-бирларига айтадиган гаплари қолмаган. Жавоби йўқ саволлар...

Кўп ўтмай Малкольм ишдан қайтди ва яна тарадудлана бошлади. Кечкурун ҳамкорлари билан учрашуви бор экан. Олдинроқ огоҳлангирмагани учун Мариэлладан кечирим ҳам сўраб қўйди.

Овқатлангани тушгиси келмаган Мариэллага кечки овқатни хонасига келтиришди. Уйкудан олдин кўлига китоб олган Мариэлла анча пайтдан кейин китобни ўқимаётгани, фақат саҳифага термулиб ўтирганини ҳис қилди. Ҳозир ҳаёллари китобдан анча узокларда эди.

Чарльзнинг ҳаёли уни бутун оқшом гарк этмади. Мана, Чарльз Парижда ёш... бакуват, боғир... Венецияда... Римдаги асал ойи. Иккаласи ҳам бахтиёр, сузишяпти, бир-бирларини қувлашяпти. Кейин Швейцариядаги сўнги ҳафталари... У бошини ёстикка ташлаб йнглаб юборди. Сўнги кунларни эслаш жуда оғир эди.

Ярим тунгача уйқуси келмаган Мариэлла оёқ учида юриб боласининг хонасига кирди. Секингина ўғлининг пешанасидан ўпди ва яна хувиллаган ётоқхонасига қайтди. Малкольм унга кўп яхшилик қилган. Чарльзни қанчалик севмасин, уни ўйлашга ҳаққи йўқ...

III ҚИСМ

Эртасига эрталаб Мариэлла нонушта қилгани емакхонага тушди. Охирги пайтларда бу кам учрайдиган ҳолат эди. У, асосан, хонасида нонушта қиларди. Лекин бугун жуда эрта уйғонди. Малкольм аллақачон уйғониб, эрталабки газеталарни кўздан кечираётган экан.

– Хайрли тонг, азизам, – деди у ҳар доимгидек хушмуомалалик билан. – Яхши дам олдингми?

– Унчалик эмас, – очиғини айтди Мариэлла.

– Яна бошинг оғридими? – шундай дея у газетасини нари суриб хотинига тикилди.

– Йўк, шунчаки анчагача ухлолмадим. Кеч бўлганда қаҳва ичмаслигим керак эди.

– Кечки овқатдан сўнг бирор хил вино ичиб ётганингда яхши ухлардинг. – Мариэлла жилмайиб қўйди.

– Кечкурун уйда бўласизми?

– Бўлсам керак. Иккаламиз камин ёнида бир мирикиб суҳбатлашиб ўтирамиз.

Анчадан буён уйда бемалол ўтиришгани йўк. Ўтган ҳафта бешта зиёфатга боришган. Ҳеч бўлмаса шу ҳафта дам олишар.

– Бугунга қандай режаларинг бор...

– Эрталаб Тедди билан сайрга чикмокчи эдим.

Малкольм унинг фақат уйда ўтиришини, дугоналари ҳам йўқлигини биларди. Ўзининг дўстлари билан таништирган бўлса-да, Мариэлла, барибир, одамларга аралашмасди. Ёш хонимга хос бўлмаган ҳаёт кечирарди у. Баъзан Малкольм Мариэлланинг худди жиноятчидек яшириниб, одамови кун кечиринини тушунолмай ҳайрон бўларди.

– Мен темир йўл қурилиши қандай кетаётганини бир текширай-чи, – деганча ўрнидан кўзгалди Малкольм. – Рождествога ҳам ўн икки кун колди.

– Улгуришармикан... – сўради Мариэлла темир йўл вақтида тайёр бўлишига шубҳаланмаса ҳам. Чунки Малкольмнинг шахсан ўзи ишни назоратга олган.

– Улгуришга ҳаракат қиламиз, – деди Малкольм хотинининг кўнглини хотиржам қилиш учун. – Ҳа, айтгандек, келаси ҳафта мен Вашингтонга бормокчиман. Хоҳласанг, мен билан юр...

– Яна ўша дўстларингни ёнигами?

Малкольмнинг Пентагонда нуфузли дўстлари бўлиб, улар тез-тез учрашиб туришарди.

– Ҳа, – деди у, – бундан ташқари яна бир муҳим иш бор. Немис элчиси билан Берлин лойиҳаси юзасидан гаплашишим керак.

– Демак, жуда банд бўларкансан.

– Лекин сен менга халақит бермайсан. Аксинча..

Малкольм чин дилдан айтаётган бўлса-да, Мариэлла, барибир, ўзини у ерда ортиқча ҳис қилишини биларди.

– Мен қолиб Рождествога тайёрланаман. Бормасам хафа бўлмайсанми?

– Йўқ, азизам, нималар деяпсан. Мен тезда қайтаман.

– Янги йил байрами ўтсин, кейин борарман... – деди у узр сўрагандек. У хар доим эрининг кўнглига қарашга ҳаракат қилар, агар бирор нарса ёқмаса, дарҳол кўнглини топишга уринарди. Ҳозир ҳам Вашингтонга Малкольм билан борсинми ёки Тедди билан уйда қолсинми, билмай турибди. Сўнги тўққиз йил ичида шунақа иккиланишлардан безиб қолган. Чунки битта нотўғри қарор ҳаётини барбод қилиши мумкинлигини шахсий тажрибасидан билар. Чунки қарори унга қимматга тушган. – Майлими?

– Майли.

Малкольм уни тинчлантиришни биларди. Юзидан ўпиб хайрлашди. Кейин Мариэлла Тедди билан сайрга жўнади. Гриффин хоним ҳам эргашмоқчи эди, лекин Мариэлла бу гал қатъият кўрсатиб Тедди билан ёлғиз айланмоқчилигини айтди. Шу гапни айтгач, ич-ичидан қувониб, ўзини енгил ҳис қилди. Энага эса ўз норозилигини билдириш учун эшикни қарсиллатиб ёпиб хонасига кириб кетди. Тедди унинг бу қилиғидан қулиб юборди. Бу орада Малкольмнинг ёнига Бригитта келди.

– Теодор, сиз ажойиб томошага боряпсиз шекилли, – деди немисча та-лаффузда. Мариэлла доим «шу қиз билан бошқа ерда учрашганимизда яқин дугона бўлардик», деб ўйлаб кўярди. Лекин ҳозир бунинг иложи йўқ, чунки Малкольм хотини ходимлари билан дўстлашишини ёқламасди. – Биз ойим билан боғда сайр қилмоқчимиз, – мақтанди Тедди ойисига эркаланиб қараб.

Кейин котибага:

– Бригги, кўйлагингиз чиройли экан, сиз энг, энг чиройли қизсиз,– деди.

Бригитта қизариб кетди, кейин қулди.

– Умид қиламанки, йигирма йилдан кейин ҳам сиз менга худди шундай дейсиз, яхши йигит,– деди болакайнинг сочларини силаб.

Тедди уялиб онасининг пинжигга тикилди.

Кейин Бригиттанинг юзидан ўпиб хайрлашиш учун бўйини чўзди.

Она-бола Бригитта билан хайрлашгач, ҳовлига чиқишди. Кун совуқ бўлгани учун Патрик уларни бешинчи авенюгача элтиб қўйди. Йўл бўйи Мариэлла ўғлига бир пайтлар ўзи яшаган шаҳар – Париж ҳақида гапириб берди. Мариэлла ўғли билан бирга сайр қилишни яхши кўрарди. Эри билан борадиган саёҳатларга ўғлини олиб боришнинг иложи бўлмагани учун ҳам боргиси келмасди.

– Бир кун келиб Европани айлангани борамиз, – деди у ўғлига ишонч билан.

– Дадам ҳам борадим?

– Албагга.

Тедди кичкина бўлса-да, ҳамма нарсани тушунарди. Ҳатто, отасининг иши кўплигини ҳам, Германияга тез-тез бориб туриши ва бу учун унга Бригитта зарурлигини ҳам тушунарди.

Уйланганидан кейин Малкольм немислар билан яхши муносабат ўрнатганди.

Улар суҳбатлашиб ҳовузга етиб келганларини билмай қолишди. Лекин кайиклар йўқ экан. Чунки ҳовуз юпқа муз билан қопланган. Ҳовузга қараб Мариэлла ич-ичидан қалтираб кетди. Кўркуви сабабини тушунгандек, ўғлини беихтиёр бағрига босди.

– Бугун бу ерда ҳеч ким йўқ экан. Юр, каруселни томоша қиламиз.

– Мен кайикларни томоша қилмоқчийдим... – хафа бўлди Тедди.

– Кўрдинг-ку, бугун кайиклар йўқ. – Тедди ойисининг кўрқиб кетганини тушунишга ёшлик қиларди. – Кетдик, кетдик бу ердан...

– Музда юрса бўладими?... – сўради Тедди кетгиси келмай. Мариэлла уни каттиқрок тортди, кейин:

– Ҳеч қачон... ҳеч қандай шароитда ҳам муз устидан юрмаслигинг керак, эшитяпсанми, Тедди? – деди титраганча.

Тедди ойисининг нега кўрқиб кетганини тушунмаса-да, қараб бош силкиди. Худди шу дамда Мариэлланинг кўзи кўлнинг нариги томонида турган кишига тушди. «Бўлиши мумкин эмас! Бу сароб... Ёки музни кўриб ростдан ҳам ақлдан оздимми!..» Шундай хаёлларда Мариэлла кўзларини маҳкам юмиб олди.

– Тедди, уйга кетамиз! – Энди унинг овозидаги даҳшат болага ҳам сезилди. Гоҳ Теддига, гоҳ кирғоқдаги одамга қарар, лекин уни ҳақиқатан ҳам кўриб турганига ишонмасди.

– Дарров-а? Ўзи эндигина келдик-ку, уйга кетгим келмаяпти... Каруселга борамиз...

– Майли, болажоним, каерга десанг ҳам бораверамиз. Ҳайвонот боғигами, яхмалак учишгами... Хоҳлаган жойингга борамиз, факат шу ердан кетсак бўлди. – У ўғлини етаклаб шошиб кетаётганда нариги кирғоқдаги киши ҳовузни айланиб, улар томонга қараб югура бошлади. Унинг қоп-қора сочлари силкиниб, кўзларидан ғазаб чакнарди. Мариэлла даҳшат билан адашмаганини англади. Онасининг аҳволини кўриб Тедди ҳам кўрқиб кетди. Онаси ҳар доим бегона одамлардан эҳтиёт бўлишни тайинларди. Бу одам эса Тедди кўрган одамлар ичида энг кўрқинчлиси эди. Баланд бўйли, сочлари наҳмоқ нотаниш киши ҳаллослаб келганча Мариэлланинг елкасидан силтаб юзма-юз туриб қолди... Кейин эса Теддига тикилди. Мариэлла ақлдан озмаган, бу ҳақиқатдан ҳам Чарльз эди.

– Бу ерда нима қияпсан? – сўради у Мариэлладан. Кейин нигоҳини болакайга қаратиб: – Бу ким? – деди важоҳат билан.

Тедди Андрега куйиб кўйгандек ўхшарди.

– Бу Т – тедди, – деди Мариэлла овози қалтираб.

– Қанақа Тедди? – сурштиришда давом этди Чарльз ўша оҳангда. Унинг овозида ранж-алам, таъна бор эди. Мариэлла унинг кайфи борлигини сизди.

– Бу Тедди Паттерсон, – ниҳоят Мариэлла қаддини ростлаб, Чарльзнинг кўзларига тик қаради. – Менинг ўғлим!

Тедди кўрқиб онасига ёпишиб олди, у юзларни чандик, кўрқинчли одам кимлигини тушунолмайд хайрон эди.

– Кеча менга бу ҳақда гапирмаганинг! Фақат Малкольм хақида айтдинг... – Чарльз кўзлари билан янгиб ташлашга тайёрдек унга тикилди. Мариэлла қилт этмай унинг нигоҳларига дош берди. Унинг жасурлигини Малкольм билмасе-да, Чарльзга маълум эди.

– Бу ҳақда айтганим шарт эмас деб ўйлагандим.

– Нега? – деди Чарльз яна таъна оҳангида. – Нега менга айтмадинг?..

Мариэлла Чарльз жаҳли чикканда ўзини бошқара олмай қолганини биларди. Тўққиз йил олдин худди шу бугунгидек ғазаби кўзиб, уни ўлдириб кўйишига сал қолганди.

– Эшитиб, дилнинг оғримасин дегандим..

– Энди-чи?! – Кўзлари ғазабдан чакнади. – Энди дилим оғримадим?! овозини кўтарди Чарльз.

Мариэлла ўзини йўқотмади. Энди ўзига ҳам, Теддига ҳам зарар етказишларига йўл қўймайди. Олдин нима бўлган бўлеа бўлган. Лекин энди у Чарльздан кўркмайди.

– Буни ҳозир муҳокама қилишимиз шартмас, шекилли, – шундай дея у ўғлини тинчлантириш учун бағрига босди. Лекин Чарльз хали ҳам ўзини бо-солмаган, ғазаби қайнаганидан аъзойи балани дир-дир титрарди.

– Нега сенинг болаиң бор?! – Ўқириб юборди у аламдан.

Мариэлла жавоб бермади.

– Менинг нимаиң бор?

– Билмадим... Испания жанги... эъгикодинг... Дўстларинг... қолаверса, сен ёзувчисан. Агар ҳеч нимаиң бўлмаса, демак... ўзинг шу йўлни танлагансан.

Мариэлла ўғли ёнида бунақа гапларни гапиришни хоҳламасди, лекин Чарльзни ғазаб оташида ташлаб кетиш ҳам хавфли эди.

– Мен эмас, сен танлагансан! Етти йил аввал мени ташлаб кетганигда мен учун ҳам ўзинг қарор чиқаргансан! Бизнинг яна болаларимиз бўлиши мумкин эди...

Биз кетишимиз керак... – деди Мариэлла йиғламоқдан бери бўлиб. Лекин ўзини кўлга олиб, иложи борича мулойимроқ оҳангда гапни давом эттирди:

– Хўш, ўзинг айт, сен билан қандай яшашим мумкин эди? Сен мендан нафратланардинг-ку! Энг ёмони, сен ҳақ эдинг, ўзим ҳам ўзимни ёмон кўрардим. Балки бир умр ўзимни кечирмасман... Чарльз, менга бу ғам оғирлик киларди, кўтара олмасдим, ишон! Мен ҳақимда қандай фикрдалигингни била туриб, кўзларингга қарай олмасдим.

Бундан етти йил аввал, Европада ҳам у Чарльзга худди шу гапларни айтганди...

Аччиқ ҳақиқатдан Чарльз титраб кетди...

– Мен ўшанда ҳам қайтишингни сўрагандим, – қайсарлик билан гапида туриб олди у.

– Кеч бўлганди, – Мариэлла бошини силтаб, кўз ёшларини сочиб юборди. – Сен, барибир, бир умр мени айблаган бўлардинг... гўё ўзим ўзимни айблаб яшаганим камдек.

Мариэлла ҳамон уни севарди, лекин бўлиб ўтган воқеалардан кейин у билан бирга қолишининг ҳеч иложи йўқ эди.

Чарльз яна Теддига тикилди, худди унинг борлигига ишонмаётгандек. Болакай жуда чиройли эди, ҳатто Андресдан ҳам чиройлироқ... Юрагини оғрик нижимлаган Чарльз Мариэллага алам билан боқди:

– Сен бунга лойиқ эмассан, қандай ҳаддинг сиғди? – уни уриб юборишдан ўзини зўрға тўхтатиб қолди.

Нега? Нега у яна турмуш қурди? Нега яна фарзандлик бўлди? Эй Худо, нега улар ажралишганди ўзи?... Иккаласи ҳам бу саволларнинг жавобини билишарди. – Сен бунга лойиқ эмассан!!! – У Теддига ишора қилди.

Мариэллага Чарльзнинг бу шафқатсизлиги таниш эди. Шу одати бир пайтлар Мариэлланинг ўлимига сабаб бўлишига сал қолганди.

– Балки ҳақдирсан.

– Сен ўшанда мени ташлаб кетмаслигинг керак эди.

– Бошқа чорам бормиди? Қолганимда мени ўлдирардинг...

Ўша фалокат рўй берган пайтда иккаласи ҳам ақлдан айрилар даражага келишганди. Мариэлла, ҳатто, жонига қасд қилмоқчи бўлган... Иккаласи икки томонда ғамга ботишганди.

– Ўшанда иккаламизнинг ҳам ўлиб кетганимиз яхшимиди... – Чарльзнинг кўзларига ёш тўлди.

Тедди ойисининг пинжигга тикилди.

– Даҳшатли гапларни гапиряпсан.

– Сен учун даҳшатли. Чунки энди сенинг ҳамма нарсанг бор. Эринг... Фарзандинг... Нега? Буларнинг сенга нима кераги бор? Жин урсин!!! Ахир ҳар тонг сенинг ҳаёлини билан уйғонсам... Ҳар кун ўша пайт, у билан бирга ўлиб кетмаганим учун афеус чексам... Сен эса... Сен уни эслайсанми ўзи? Ҳеч бўлмаса, хотирангда қолганми ёки бутунлай унутиб юборган-

мисан? – Чарльзнинг кўзларидаги алам учқунлари мунг билан алмашди. Чарльз унинг азобларидан умуман беҳабар эди.

– Бундай дейишга нима ҳаққинг бор? Бирор кун эсламаганмисан деб сўра ундан кўра! Бирор дақиқани сўрасанг-чи! Кўзимни юсам бас, уни кўраман... сени ҳам... Лекин бир-биримизни қанчалик қийнамайлик, энди ҳеч нима ўзгармайди! У энди йўқ! У ҳаловат топган... Энди биз ҳам ҳаловат топишимиз керак.

– Сенсиз менинг ҳаловатим йўқ.

Чарльз Мариэлладан катта бўлса-да, лекин қалбан ҳали бола эди. Қалб яраси битмаган бола. Илгари қандай бўлса, шундайлигича қолганди. Ўшандай бироз девона, ўзини бошпанасиз дайидек тутадиган, бировларнинг жанжалларига аралашадиган бола. Балки у улғайишни хоҳламас.

– Бемаъни гапларни гапирма, Чарльз. Менинг қанчалик ўзгарганимни билмайсан, балки илгари ҳам мени билмагандирсан... – шундай дея у Теддининг бошини силади ва: – Тедди, бу менинг эски қадрдоним Чарльз. Ўзини ғалатиноқ тутса-да, яхши одам. Дўстим билан танишасанми? – деди.

Тедди «йўқ» дегандек бошини чайқаб, онасининг пўстини этагига бошини яширди. Чарльз билан Мариэлла боланинг ёнида очиқчасига гаплашишса-да, эндигина тўрт ёш бўлган бола кўп нарсани тушунмади. Лекин суҳбат оҳангидаги ғазаб ва аламни ҳис қилиб турарди.

– Болани кўрқитиб юборган бўлсам, узр.

У афсусланаётган бўлса-да, ҳамон ғазабдан тушмаганди. Кечадан буён соқолига устара тегмаган Чарльз янада ваҳималироқ туюлди болага.

– Ҳечқиси йўқ, сенга нима бўлди?

Чарльз бир болага, бир Мариэллага қарар, лекин энди кўзларидаги ғазаб сўнгганди. Энди у ҳақиқий пиёнистага ўхшарди.

– У менинг фарзандим бўлиши керак! Бунга тўлиқ ҳаққим бор, – Чарльз болага қаттиқ тикилди ва бу билан уни баттар кўрқитди.

– Лекин у сенинг боланг эмас.

– Қандай ҳаққинг бор менсиз фарзандли бўлишга? – алам яна устун кела бошлади.

– Ажримга ўзинг розилик бергансан, – қаршилик кўрсатди Мариэлла.

– Сен эса ажримга рози бўлмасанг, ўламан дегансан!

– Шундай бўлганди ҳам...

– Мендан бошқадан фарзандли бўлганингдан кўра ўлганинг яхши эмасмиди? – унинг сўзлари ханжар каби Мариэлланинг юрагига ботди. Мариэлла сесканиб ортга чекинди. У Чарльз ақлдан озганда қанчалик даҳшатли бўлишини биларди. Қандай қилиб шундай одамни севганига ҳайрон эди.

– Чарльз, бас қил!

Лекин Чарльз унинг қўлидан маҳкам тутди. Қўрқиб кетган Тедди кичкириб юборди.

– Чарльз, бола сендан қўрқяпти. Бундай қилма, бас кил!

– Мен нима қилдим? У меники. Менинг унга тўла ҳақким бор.

– Бўлди кил дедим! – унга тик қараб бақирди Мариэлла. У ўтмиш яна ўз оғушига олишини хоҳламасди. – Бола сеники эмас, мен ҳам сеники эмасман... Андре ҳам бизники эмасди! Бу дунёда ҳеч ким ҳеч кимга тегишли эмас. Ҳаммамиз ёлғиз худога тегишлимиз ва у бизни бир-биримизга қарзга бериб туради. Бир кун шу қарз муддати тугайди... Айрилиқ азоб, албатта... Баъзан муддат жуда қисқа бўлади... Андре энди бизникимас. Сеники ҳам эмас, меники ҳам... Ҳатто, Тедди ҳам меникимас билсанг...

– Уни яхши кўрасанми?

– Албатта.

– У-чи?

– У ҳам.

– Нега сенинг ҳамма нарсанг бор, менда эса ҳеч нима?!

– Балки мен омадироқдирман. Ёки Малкольмнинг менга раҳми келгандир. Балки бу табиий ҳолдир. Балки мен жазоимни олаётгандирман, сен эса йўқ.

– Қанака жазо хақида гапирясан? Қайта эрга текканинг жазоми?

Севмаган одам билан яшаш қанчалик азоблигини Чарльз билмасди.

– Унга тегиб нималардан айрилдинг...

«Умид... мухаббат, меҳр... Чарльз билан ўртасидаги эҳгиросли мухаббат...» Лекин Мариэлла хаёлидан ўтган нарсаларни Чарльзга айта олмасди. Шундай қилса, Малкольм олдидаги масъулиятига дарз кетishi мумкин.

– Қайта турмуш қурган одам ҳар доим нимадандир айрилади. Балки мен ўз ўтмишимдан воз кечгандирман.

– Жуда фидойи экансан-ку! Кўп нарса қурбон қилибсан... — захарханда қилди Чарльз сархуш кўзлари сузилиб.

– Сендан бу гапни кутмагандим, Чарльз. Сенга тоқат қилиш қийин.

Чарльзнинг Тедди билан Мариэллани кўрқитгани қолди. Улар ҳеч қандай битимга келишмади. Улар келишадиган нарсанинг ўзи йўқ эди. Ҳаммаси тугаганди.

– Ўзингни ҳам, мени ҳам бекорга қийнадинг. Менга нимадир демокчиминг.

Чарльз сархуш кўзлари билан Теддига тикилди. Унинг бу ҳолати Мариэллага таниш эди. Бир гал меҳмонхонада бар, ресторан ва хоналарни ағдартўнтар қилиб ташлаганди. Ҳатто, икки кишини ўлдириб қўйишига бир баҳя қолган. Мариэлланинг ўзини ҳам... Бу ҳол яна такрорланмайди, деб ким кафолат беради.

– Кечир, – деди инҳоят ўзини босиб Чарльз. Кейин онасининг этагига ёпишиб олган Теддига ўтирилди: – Сиз ҳам мени кечиринг, йнги тча. Сизга ва онангизга кўполлик қилганим учун узр. Бу, албатта, ногўғри, лекин биз онангиз билан беки танишимиз, болаликдан дўстмиз... – Чарльз Теддига жиддий каради.

– Сиз билан анчадан буён яқиндан танишмоқчи эдим, – Тедди буни сира иетамаса-да, одоб билан бош силтаб қўйди. – Менинг ҳам бир пайтлар ўғлим бор эди... Неми Андре эди... – Чарльзнинг кўзларида ёш айланди – Узр... Кеча жуда оғир кун бўлганди... бугун эса сизни учратдим... Жин урени... – Чарльз тескари ўтирилиб, чуқур нафас олди. – Нега шунака? Нега ҳаммаси муничалар кийин? Сенда ҳам шунаками?

Мариэлла тасдиқлагандек бош силкиди. Бу саволга кеча ибодатхонада жавоб олганди. Лекин кеча Мариэлла билан ажралгач, ичкиликка боши билан муккасидан кетиб, унутганди ҳамма гапни.

– Биз уйга қайтишимиз керак, – деди у.

Тедди Гриффин хоним билан кимнингдир туғилган қушига бориши керак. Мариэлла ўғли билан бирга вақт ўтказишга зор эди. Лекин бугун шу ҳам барбод бўлди...

Биринчи марта учрашганларида бунчалик кийин бўлмаганди. Чунки унда Чарльз Мариэлланинг ўғли борлигини билмасди. Энди эса кўнглини ранж ва алам кемирарди. Кечаги тушнинг аламини ичкилик билан босганди, бугун бўлса, рашк ва ғазабдан ёниб борарди.

– Мен кейинги хафта кетаман. Кеча шунга қарор қилдим. Яна учрашамизми?

Мариэлла жавоб ўрнига бош чайкади.

– Нега?

– Негагини ўзинг биласан. Сен хали ҳам мендан хафасан. Агар яна учрашадиган бўлсак, иккала мизга ҳам ёмон бўлади. Бир-биримизни кийнаб нима қилдик.

– Бошқа иложимиз борми? Сен бахтеизсан-ку, бу пешананга ёзиб қўйилган. Хогиржам эмассан, асабий, бекарорлигиндан ичинни ит тирнаётгани маълум-ку. Агар чин дилдан иетсанг, ҳамма нарсагини иложи бор.

«Қайтишимни илтимос қиляпти. Ўўк, тўғрироғи, талаб қиляпти», – ўйлади Мариэлла.

– Ажойиб фикр, Чарльз.

– Жин урени, мен ҳамма нарсага розиман.

– Сен учун хурсандман.

– Мен билан бирга бўлсанг бўлгани.

– Унақа дема. Нима ўзгарарди. Айтайлик, сенинг гапингга кирдим... Ба-рибир, Испанияга жанг қилгани кетасан... Мен учун нима ўзгаради, – деди Мариэлла у билан баҳеллашиш бефойдалигини билса-да.

– Қолсанг бироз бахглирок бўларминдиг. Балки мен билан бирга кетарсан...

Мариэлла кулгидан ўзини зўрға тийди. У учун ҳаммаси осон. Олти йиллик турмушидан кечиб, Малкольм ва ўғлини ташлаб, Европага кетиши керакми энди, худди ҳеч гап бўлмагандек... Йўқ, у ақлдан озган...

– Ўғлингги ҳам ўзинг билан олиб кетишинг мумкин.

– Бирам олийжанобсанки... Малкольм-чи? Унга нима бўлади?

– Мен ютсам, у ютказди.

– Нима таклиф қилаётганингги ўзинг биласанми, Чарльз? Мени яхши биласан-ку, бундай қилмаслигимни ҳам биласан.

– Балки, – Чарльз Мариэлланинг билагидан қаттиқ қисди. – Лекин мен сени мажбур қилишим мумкин.

– Чарльз, бу ер сенга Испания эмас, менинг озодлигим учун курашининг ҳожати йўқ. Бу кулгили... – Мариэлла Чарльздан кўркаётганини иложи борича билдирмасликка ҳаракат қилди.

– Агар сенга кадрли нарсани олиб қўйсам, унда ростдан ҳам кулгили бўлади... Яхши кўрган нарсангни... жудаям яхши кўрганингни... Балки шундан кейин мен билан бирга бўлишга кўнарсан...

– Чарльз, нималар деясан?! – Мариэлла ўз хаёлидан ўзи кўркиб кетди.

– Назаримда мени яхши тушундинг деб ўйлайман.

– Бундай қилолмайсан!

У Теддини ўғирлашга шама қилди. Лекин бутунлай ақлдан озган тақдирда ҳам бундай қилолмасди. Чунки кўзлари бунинг аксини айтиб турибди.

– Ҳаммаси мени қанчалик умидсизликка солишингга боғлиқ... гапимни тушундингми?

Шундай дея у қутилмаганда Мариэлланинг қўлини қўйиб юборди ва аччиқ кулди. Мариэлла унга даҳшат билан қараб қолди. Уни ибодатхонада учратганидан пушаймон еди. Шубҳасиз, у ҳамон Андренинг ўлимига қуйиб юрибди. Лекин ғам уни ўзгартириб, бошқа одамга айлангириб юборганди. Чарльз киёфасидаги бошқа одамни эса Мариэлла билмасди. Билишни ҳам хохламасди.

– Агар шундай қилсанг ҳам билиб қўй, бу ўзинг учун ёмон бўлади. Сени ўлдираман... Эрим ҳам сени соғ қўймайди...

– Мени кўрkitмокчимисан? – яна заҳарханда қилиб кулди Чарльз.

– Ўзимни ёмон ҳис қиляпман, Чарльз. Ўртамизда аллақандай нафис, пок... туйғулар бор эди. Мен ўша туйғуларни ўн икки йилдан буён қалбимда асраб келаётгандим... Сен эса хотираларимизни оёқ ости қиляпсан... бу билан мени ҳам, ўзингги ҳам заҳарляпсан. Андре унақа эмасди... сен ҳам бошқача эдинг.

– Чунки мен ўзгарганман... – Унинг табассуми ваҳимали туюлди. Асл ҳақиқат шунда эдики, Чарльз ўзгармаганди. У ҳамон Мариэллани севар.

хамон уни соғинар, ёнига кайтишини истар, энди хеч качон кайтмайдиган ўтмишини, унутиб ҳам бўлмайдиган ўтмишини кайтаргиси келарди.

– Хайр, Чарльз. – Мариэлла кўзида ёш билан унга узок тикилди. Кейин ўғлига гуноҳкорона караб, «Уйга кетдик», – деди. Чарльзга айтадиган бошка гапи йўқ эди.

У эса жойидан қимирламай уларнинг узоклашишини кузатганча қолди. Ҳатто, кўнғирок қиласанми, деб ҳам сўрамали. Ундан қаттиқ ранжиганди. Хеч качон шунчалик ранжимаганди.

Она-бола машинага ўтиргунларича миқ этишмади. Жойланиб олингач, Тедди:

– У менга ёкмади, – деди.

Патрик ҳам улар билан бирга сайилгоҳга кирган ва уларни узокдан кузатиб турганди. Малкольм хотини билан боласининг хавфсизлигини ўйлаб шундай тошширик берганди. У Чарльзни кўрди ва таниди ҳам. Мариэлланинг сирли учрашувлари уни кизиктириб қўйди. Лекин болани ҳам олиб келгани ғалати туйилди. Балки бу эркакни ўғли билан таништирмоқчи бўлгандир.

– У ёмон одам эмас. – жавоб берди Мариэлла ўғлига. – Фақат жуда бахтсиз. Биз илгари у билан дўст бўлганмиз...

Тедди тушунгандек бош силкиди, кейин эса:

– Андре ким? – деб сўради.

Бундай саволни кутмаган Мариэлла титраб кетди.

– Андре деган болакай бор эди... кейин у вафот этди... Бунга анча бўлган. Чарльз ўшанда қаттиқ куйинган ва шундан буён ўзига келолмаяпти. Шу сабаб ўзини баъзан шунақа ғалати тутади.

– Андрени сиз ҳам танирмидингиз?

Зўрға тасдиқ маъносида иншора қилган Мариэлла кўз ёшларини кўрсатмаслик учун юзини ўгирди. Бир пайтлар Теддига ҳаммасини айтмоқчи эди, лекин бу тарзда эмас... Ҳали Тедди жуда ёшлик қилади. Кўз ёшларини шошиб артиб:

– Ҳа, мен ҳам уни танирдим... – деди.

– Чиройлимиди у?

Тедди учун чирой донм аҳамият касб этарди. Мариэлланинг томоғига бир нима тикилди, лекин ўзини қўлга олмаса бўлмайдди.

– У жудаям яхши бола эди... Лекин афсус... бу дунёдан жуда вақтли кўз юмди. – Кўз ёшлари продасига бўйсунмади. Мариэлла ўғлини янада қаттиқроқ бағрига босди ва уни берган худога яна бир бора шукур қилди. Чарльзнинг гапидан қаттиқ кўркиб кетганди. Наҳотки, уни кайтариш учун боласини ўғирлашгача борса? Бу ақлга сиғмайди. Йўқ, бу шунчаки пўниса. Хеч качон Теддига зарар етказмайди, у, умуман, дунёдаги хеч бир болага зарар етказишга қодир эмас.

– Шу бугун уни учратганимиз ёмон бўлди-да... Афеус, кайиқларни ҳам кўролмадинг.

– Ҳечкиси йўқ. – Тедди мардларча жилмайди. – Менга сиз билан бўлиш, барибир ёқади. – Онасининг кўнглини кўтарди болакай.

– Хохласанг, эртага бирга «Оппоғойим»ни кўргани борамиз.

– Ростданми? Ура!

– Албатта, демак, келишдик!

Эртага Гриффин хонимнинг дам олиш куни эди, уларга ҳеч ким халакит бермасди.

Машина уйларига етиб келиши билан Тедди қувончдан хонасига қараб югурди. Зинада отасига урилиб кетишига сал қолди. Мариэлла аввалига, у Чарльз хақида айтиб қўймасмикан, деб кўркиб кетди. Лекин Тедди туғилган кунга шошаётганди, қолаверса, эртага онаси билан томошага бориш қувончи сабаб ховуз бўйидаги ғалати одамни унутганди.

– Қаерга бординглар? – сўради Малкольм хогинидан. У бирровга офисига бориб келишга тараддусланаётганди. Ҳар шанба офисидан хабар олишни қанда қилмасди.

– Ховуз бўйига бордик. Қайиқларни томоша қилмоқчийдик, лекин ховуз музлабди...

– Совук бўлса керак-да.

– Ҳа. Бирор жойга кетяпсизми?

– Ҳа, азизам, – шундай дея хотинининг юзидан ўпиб қўйди. – Окшом Уитларниқига меҳмонга таклиф қилинганимизни унутма.

Рождество арафасидаги базмга Малкольм Париждан олиб келган, кўрганни аклини шоширадиган қўйлагини кияди. Унга олмос шодаси ва зираги жудаям мос тушарди. Устидан эри туғилган кунига совға қилган ок мўйнасини ташлаб олса...

– Эртага эрталаб Вашингтонга учаман. Тонг ёришгунча етиб боришим керак, чунки кечкурун Савдо-сотик вазири базм уюштиради. Душанба куни эса элчи билан учрашаман. Жиддий саёҳат, иккала котибамни ҳам олиб кетсам керак. Эътироз билдирмайсанми?

У ҳеч қачон эътироз билдирмаса-да, лекин Малкольм сўрашни қанда қилмасди.

– Йўқ, биз ўғлинг билан «Оппоғойим»ни кўришга бормоқчимиз, кечкурун эса уйда ўтираемиз, – Мариэлла эрига қараб жилмайди. Чарльзнинг муомаласидан кейин эрининг ўзини тутиши бошқача таъсир қилди.

– Ростдан ҳам мен билан бормаёсанми?

– Бизга шу ер ҳам маъқул.

Шундан кейин Малкольм Патрикка гайёрлигини билдириб ишора қилди. Ҳайдовчи машинага қараб юрди. Хейверфорд эса сохибининг шляпасини узатди.

– Кўришгунча, азизам. Яхшилаб дам ол. Кечкурун яна бошинг оғриб қолмасин.

Баъзан Мариэллага бу уйда ҳамма у билан оғир касалга муомала қилган каби гаплашадигандек туюларди. Бугун оғир кун бўлди. Кечкурун Мариэлла туғилган кундан қайтган ўғлига хайрли тун тилаш учун кирганда, Гриффин хоним минғирлади. Унинг назарида она-бола ҳаддан ортиқ бирга бўлаётгандек эди. Лекин Тедди онасининг базмга тайёрланишини кўришни яхши кўрарди.

Чиройли либос унинг хусини янада очиб юборганди. Уитларникидаги базмда ҳамманинг диққат марказида бўлди. Кўпчилик Малкольмнинг рафиқа танлаш борасида омади чопганини таъкидлади.

Қайтаётиб Малкольм ҳам хотинига бугун жуда очилиб кетганини айтди. У эса индамай қўя қолди. Хаёли Чарльзнинг пўписаларида эди. Лекин Чарльз дунёда ҳеч бир болага зарар етказа олмаслигини биларди. Шунчаки унга жаҳл қилиб гапирди. Мариэлла у билан учрашмасликка қарор қилганидан хурсанд бўлди. Бошқа пайт бўлганда, у хавф ҳақида Малкольмга айтарди. Лекин ҳозир бунинг иложи йўқ. Чунки Чарльзнинг кимлиги-ю, қанақа хавф туғдириши мумкинлигини ҳам билмасди.

– Назаримда нимадандир безовтасан?

Малкольм шу тобда хотинига маъюслик жуда ярашишини ҳис қилди. Унга меҳри тобланиб кетди.

– Шунчаки, ўйланиб қолдим.

– Нима ҳақида?

– Арзимаган гаплар...

– Майли, лекин менга жуда кераклигингни унутма.

Мариэлла индамай жилмайиб қўя қолди. Малкольм бу мавзуни давом эттиришдан ҳеч натижа кўрмагач, индамади. Оқсочлардан бири уларни қайтишини кутиб ухламай ўтирарди. Соҳибларини кутиб олиб, кийимларини алмаштиришга ёрдам бергач, у ҳам хонасига кетди.

Уйқуга ётгач ҳам Мариэлланинг хаёлидан Чарльз кетмади... Боғда нималар деганини қайта хаёлидан ўтказди. Бугун тушида негадир ҳар доимгидек Андени эмас, Теддини кўрди.

IV ҚИСМ

Эртаси куни тушдан кейин Мариэлла Тедди билан «Оппоғойим»ни томоша қилгани борди. Болалар байрами тугагач, «Шрафт» кафесида бироз ўтиришди. Тедди Гриффин хоним ҳар доим дам олишда бўлишини исташини айтганда, она-бола маза қилиб кулишди. Мариэлла энагадан воз кечиш ҳақида Малкольм билан яна бир бор гаплашиб кўришни кўнглига тугиб қўйди. У Гриффин хоним болани яхши хулқ-атворли қилиб

тарбиялайди, деб ўйларди. Лекин она-болани бир-биридан айираётганини ўйламасди.

Кечкурун Мариэлланинг ўзи ўглини чўмилтирди. Бир ванна кўпикни кўриб, сарик оксочнинг ғазаби кўзиди. Бундан ташқари бугун кечкурун у Теддига қараши ҳам керак эди. Лекин унинг режалари Патрик билан боғлиқ эди. Улар Ирландия раке клубига раке тушишга боришни режалаштиришганди. Энди эса ваннани йиғиштирмай кетолмасди. Мариэлла Тедди билан бирга гамадди қилди. Кейин алла айтиб, уни ухлатди. Мариэлла ўзининг хонасига ўтар экан, балки ростдан ҳам болани эркалатиб юбораётгандирман, деган халга борди. Лекин нима бўпти? Ахир, ўғли билан канчалик яқин бўлса, шунчалик хавотири тарқаяпти. Малкольм тўғри айтади: ваҳимани бас қилишни керак... Хонасига боргач, китоб ўқиш учун жойига чўзилди. Соат ўн бирларда Малкольм Вашингтондан кўнғирок қилди. Кунни яхши ўтказганини, кейинги икки ой ичида Савдо-сотик вазири вазифасини бажариши кутилаётган Харри Хопкинс билан гамадди қилганини айтди. Уларга Рузвельтнинг ўнг қўли ҳам шерик бўлибди. Учрашувда Европадаги вазиятни муҳокама қилишди. Малкольм уруш муқаррарлигини сезиб турса-да, лекин ҳали унинг олдини олишдан умидини узмаганди.

Немис элчиси Малкольмга Берлиндаги аҳволни гапирди. Германия уруш суръатини ошираётганига шубҳа йўқ эди. Лекин мартабали элчи Малкольмнинг Берлиндаги капиталига ҳеч нима хавф солмаслигини таъкидлашни унутмади. Малкольм шундай муҳим учрашувда иштираётганидан хурсанд эди. Мариэлла эса эри кўнғирок қилиб, у билан таассуротларини бўлишганидан қувонди.

– Дарвоқе, «Оппоғойим»ни томоша қилдингларми? – сўради Малкольм. Уруш хавфи хақидаги гаплар уни янада меҳрибонроқ қилганди.

– Теддига жуда ёқди.

– Ўзим ҳам шундай деб ўйладим. Фильмни жуда макташганди. Қайтганимдан кейин биргаликда яна бир қирармиз.

У уйда кам бўлса-да, лекин оиласи билан бирга дам олишни яхши кўрарди. Малкольмнинг овозидан чарчагани сезилиб турарди. Гаплашиб туришганда холдан кимнингдир кадам товушлари эшитилгандек бўлди. Кейин кадам товушлари зинадан тепага қараб кўтарила бошлади... Мариэлла эшикка диққат билан қулоқ солди, лекин энди ҳеч нима эшитилмади.

– Дам олинг, чарчагансиз. Эртага яна ишларингиз кўп бўлади. Эртага кечкурун қайтасизми?

– Сешанба кунни қайтсам керак. Эртага кечкурун элчи меҳмонга чақирган, кейин қайтишни ўйлаб кўраман. Эртага яна телефон қиламан.

Эри хайрлашаркан, Мариэлланинг унга янада меҳри товланди. Шунча яхшилик қилиб, ҳеч нима талаб қилмайди-я.

– Ўзингни эҳтиёт қил, Мариэлла. Қайтганимдан кейин бир кунни сен хоҳлагандек ўтказамиз.

Аввал фарзанд кўрмаган Малкольм Тедди туғилгандан кейин бутунлай бошқача ҳаёт бошлаганди.

Мариэлла анчагача Малкольмнинг хислатларини ўйлаб ётди. Кейин ҳаёли яна Чарльзга кетди. У ҳақидаги ҳаёллар бошини оғритарди. Унга хавотирланиш, ҳаяжонланиш мумкин эмас... Уйқуси келмади. Чарльз билан учрашиб, яна эски касаллари қайталади. Шундан кейин у секин гуриб учинчи каватга, ўғлининг хонасига йўл олди. Зина ёнида ётган сочикка кўзи тушди. Оксочлардан бири эҳтиётсизлик сабаб, бирор буюмга урилган шекли. Бояги шовқиннинг сабабини шунга йўйди. Сочикни кўлига олганча болалар хонасига кирди. Юқори каватда ўйин ва овқатланиш хонасидан бошқа учта ётоқхона ҳам бор эди. Биттаси Гриффин хоним учун, иккинчиси, ҳар эҳтимолга қарши, яна фарзанд кўришса... Энг каттаси Теддиники. Ўйин хонасидан ўтаётган Мариэлланинг кулоғига аллақандай шитир-шитир чалинди. Мариэлла бу пайтда Гриффин хоним доим уйда бўлишини биларди. Лекин бугун якшанба бўлгани учун бу пайтда болага Эдит қараб туриши керак эди. Эшикка кадам ташлаган Мариэлла нимагадир урилиб, мувозанатини йўқотди. Лекин ўғлини уйғотиб юбормаслик учун бақириб юбормади. Ўзини туюлмайдикатта ва юмшоқ нарсанинг устига кулади... нимадир оёқларига ёпишди. Кўрканидан кичкириб юборди, ўрнидан турмоқчи бўлди-ю, лекин хона қоронғу бўлгани сабаб ушлайдиган нарса тополмади. Ёнига-сида аллақандай жонивор ётарди... Мариэлла бағтар кўриб кетди. Кейин деворга суяниб қаердалигини аниқлади ва пайнаслаб чирокни қидирди. Наҳотки, ҳозир ёвуз ниятли жиноятчи билан юзма-юз бўлсам, деган фикр миясига ўқдек урилди! Кўркса-да, боласини хавфга қўйиб кочиб кетолмасди... Лекин чирокни ёққач, ҳайратдан қотди... Кутгани эмас, балки... Остонада қўл-оёғи маҳкам боғланган ошхона хизматчиси Бетти ётарди. Оғзига сочик тикилиб, ҳар эҳтимолга қарши, арқон билан боғланган. Кўз ёшлари юзини юваётган, нафаси қайтиб, бўғриқиб кетган киз кўзлари билан ишора қиларди.

– Вой худойим! Нима бўлди? – кичкириб юборди у. Наҳотки ўғри тушган? Ҳеч қандай излар кўринмаяпти... Киз ўзи болалар хонасида нима қилиб юрибди? Ахир у ошхонада ишлайди-ку!

Мариэлла ҳаёлларидаги саволларни тинмай қайтарганча, шўрлик қизнинг оғзини бўшатишга ҳаракат қиларди. Лекин арқон маҳкам боғланганди. Шунда киз жон аччиғида бақириб, оғзини сочикдан холи қилди.

– Нима бўлди?! Эдит қани. Гриффин хоним-чи?

Киз ўзини босолмай хўнграб йиғлар, йиғи аралаш шималардир деб нўлдирар, лекин гапини тушуниб бўлмасди. Шунда Мариэлла бор жасоратини тўплаб Теддининг эшигини тарақлагиб ланг очди... Кўргани тушлариданда даҳшатлироқ эди... Ўғли жойида йўк! Каравоти бўм-бўш. Мариэлла унинг ўрнини ушлади, ҳали тафти турибди... Нима бўлганини элас-элас англаган

Мариэллани қалтироқ босди. У орқага, Беттининг ёнига қайтди. Қиз ҳамон йиғлаб увишиб қолган оёқларини уқаларди.

– Нима бўлди? Гапир!!!

– Билмайман... Қоронғи эди... Диванда ухлаб қолибман... Мени ушлаб олишди. Факат... эркакларнинг товушини эшитганимни эслайман...

– Тедди қани? Худо ҳақки, айт, болам қани?! Бу ерда нима қилаётгандинг... Қиз ростини айтиши кераклигини тушунди.

– Эдит ракс клубига кетганди... Рождество олдидан... Мендан ўтириб туришимни илтимос қилганди... Тез қайтмоқчийди... Нима бўлганини билмайман... Назаримда улар кўпчилик эди. Юзимни ёстик билан ёпишди... Ҳиди ғалати экан, кейин ҳушимдан кетибман... Ўзимга келганимда қўл-оёғим боғланган, улар кетиб бўлишган экан. Кейин сиз келдингиз...

– Гриффин хоним қани?

Балки, ўша болани олиб кетгандир? Бу унинг қўлидан келади... Мариэлла энаганинг хонасига югурди. Ўғли йўқ! Уни ўғирлашди!.. Ким ўғирлагани ҳам, қаерга олиб кетишганини ҳам билмайди... Лекин ич-ичидан бир овоз кимлигини айтиб турарди. Нахотки, у шунга қўл урган бўлса, нахотки бу қасос...

У Гриффин хонимнинг хонасига отилиб кирди. Энага ҳам бошига чойшаб ўралганча, каравотга боғланган ҳолда ётарди. Мариэлла арконни ечаркан, хлороформнинг ўткир хидини сезди. У ҳаракатсиз ётган энагани ўлиб қолган деб ўйлади. Лекин Гриффин хонимга жон кирди. Шундан кейин Мариэлла уни ташлаб, телефонга ёпишди. Ўз овозини ўзи танимас, ичида факат худога нола киларди...

– Нимадир бўлдимиз? – сўради телефончи қиз.

У аввалига журналистлардан кўрқиб зўрға ўзини тийди, лекин...

– Илтимос... Илтимос, тезроқ полицияни уланг, – у бир марта фарзандини йўқотган, бунинг яна қайтарилишини кўтаролмасди...

– М-мен Паттерсон хонимман... Ўғлимни ўғирлашди...

Нариги томонда хайрат хитоби эшитилди. Кейин қиз тезда унинг адресини ёзиб олди. Мариэлла гўшакни қўйиб, ҳали ҳам полда ағанаб ётган Беттига еб қўйгудек тикилди. Қиз шўрлик ўзини айбдор ҳисоблаб, ич-ичини еб ётарди. Мариэлла бундан бир неча соатгина олдин боласини бағрига босганини эслади. Гриффин хонимнинг хонасидан инграган овоз эшитилгач, унга ёрдамга югурди ва энаганинг оғзидан сочикни суғуриб олди... Ҳиддан кўнгли озиб, беҳузур бўлаётган Гриффин хоним аввалига довдираб турди, кейин бўлиб ўтган воқеанинг даҳшатини ҳис эгиб, тилга кирди. Жиноятчилар ҳақида у ҳам Беттидан кўп нарса билмасди. Гриффин хоним гапиряпти-ю, гаплари Мариэлланинг кулогига кирмасди. Худди бу воқеалар биров билан бўлаётгандек. Эшитганларига ишонгиси келмасди. Шунда эшик кўнғироғи жириглади. Оёқяланг, тунги қўйлақда пастга қараб югурди. Эшикни очгани чикқан Хейверфорд зинадан отилиб тушаётган бекасини кўриб хайратланди.

Эшикни очган эшик оғаси полициячиларга ҳеч ким полиция чақирмаганини, бу англашилмовчиликлигини, уларникида тинчликлигини таъкидлай бошлади.

– Кимдир ҳазиллашган шекилли, – деди эшик оғаси худди ўзи ҳазиллашгандек ўнғайсизланиб. Лекин Паттерсон хонимнинг шахсан ўзи тушиб келгач, бу ҳазил эмаслиги маълум бўлди. Учга полициячи ва эшик оғаси нима гаплигини тушунмай остонада туриб қолишди.

– Англашилмовчилик эмас! – овози калтираб чели Мариэлла. Хейверфорд шошиб бекасининг елкасига пўстин ташлади. – Ўғлимни ўғирлаб кетишди...

Полициячилар тезда юқорига кўтарилишди. Хейверфорд ҳам уларнинг ортидан эргашди. Мариэлланинг хонасидан тезда туфли ва халатини олиб чиқиб берди. Кейин Бетти билан Гриффин хонимнинг гапларига кулок тутди. Ҳайрон қолди. Ростдан ҳам бола ўғирланганини ақлига сиғдиролмасди. Полициячиларнинг бири уларнинг ҳар бир гапини қоғозга туширар, иккитаси эса даст овозда маслаҳатланишарди. Линдбергларнинг ўғли ўғирлангандан буён бола ўғрилари билан нафақат шатат полицияси, балки ФБР шуғулланарди.

Полициячилар бошлиғи барчага ҳеч нимага тегинмасликни тайинлаб, Мариэлла билан алоҳида гаплашиб олмоқчилигини айтди. Гриффин хонимнинг аҳволини кўриб Хейверфорд шифокор чақиришга шошилди.

– Улар пул тама килиб қоғоз қолдиришмабдими? – сўради кўринишидан ирландияликларга ўхшайдиган полициячи. Унинг ёни элликларда бўлиб, бешта боласи бор эди. Ўзининг боласини ҳам ўғирлашлари мумкинлигини уйлаб, ҳуши бошидан учди. У Мариэллага тикилди. Ўта жиддий, хотиржам, совуқкон... шу даражада совуқкон эдики, худди мумиёланган мурдага ўхшарди. Эшик оғаси Мариэллага халатини келтириб берган бўлса-да, титроғи босилмаганди. Кўзларининг девонавор боқинишга қараганда, ҳали ҳаммасини идрок қилмаганга ўхшарди. Полициячи бунақа нигоҳларини кўп кўрган, айниқса, ёнғивдан кейин. Бир гал зилзиладан сўнг ҳам... Бунақа нигоҳ урушда иштирок этаётган одамларда ёки яқинини йўқотганларда бўларди... Даҳшат одамларнинг ақли ва юрагини бир муддат ҳиссиз қиладиган таъсирга эга. Лекин одамлар эртами, кечми ўзларига келишар ва қайғу бошқатдан, янги куч билан ўз исканжасига оларди.

Мариэлла ҳеч қандай қоғоз кўрмаганини, оёқ-қўли боғланган иккита аёлдан бошқа ҳеч ким йўқлигини айтди. Полициячи бу гапларни ҳам ёзиб олди. Унғача шериклари қўшимча куч чақиришга улгуришди. Ярим соат ичида бугун уй ва уй атрофида йигирма бешта полициячи бирор-бир из топини мақсадида изғиб юрарди.

Барча хизматкорлар уйғотилди ва тезкор полиция турухи бошлиғи сержант О'Коннер ҳаммани бирма-бир саволга тута бошлади. Лекин ҳеч бири

хеч нарса билмасди. Тўсатдан Мариэлла ҳайдовчи Патрик билан оқсоч Эдитнинг уйда йўқлигини эслаб қолди. Мариэлла уларга хеч қачон ишонмасди. Улар ҳам негадир бекаларини ёктиришмасди. Бирдан улар болани ўғирлаб кетар даражада ёмон кўрган бўлишлари мумкинлиги ҳаёлига келди. Бунга ишониш қийин-у, лекин ҳар нарса бўлиши мумкин. У кўнглидаги гапларни дарҳол сержантга айтди. Уларнинг алоҳида белгилари, шу билан бирга, Теддининг алоҳида белгилари ҳам шу заҳоти радио орқали барча полиция постларига етказилди.

– Қанча тез топсак, шунча яхши. – деди О`Коннер. Лекин у болани майиб қилиш ёки ўлдириши учун ҳам кўп вақт кетмаслигини айтиб ўтирмади. Мариэлланинг ўзи Линдбергларнинг ўғлини ўғирлашган куни ўлдиришганини эслади. Сержант, агар полиция рациясидан ўғирлик эълон қилинса, ярим соатга қолмай репортёрлар бостириб қелишларини айтиб. Мариэллани оғохлангирди. У рози бўлди. Агар шу йўл билан боласини топиш тезлашса бас, у барча қийинчиликларга тайёр. Радиодан ёки газетадан хабар топишидан аввал Малкольмга хабар қилишни кераклигини тушунди. Лекин қўнғирок қилиб улгурмасидан уйни полициячилар босди. Буларнинг барчаси ёмон туш ёки детектив фильмга ўхшарди – уй тўла полициячи, негадир пардалар, мебелларни суришар, фонарлар билан боғда изғишар, хизматкорларни сўроққа тутушар... Мариэллани. буларнинг бари бир туш. деган туйғу тарқ эмасди... Ҳозир тонг отсин, уйғонади ва ҳаммаси тушлигини билиб енгил торгади...

– Паттерсон хоним!

Мариэлла ўзига келганда ёнида қора костюм ва шляпа кийган бир неча киши турарди. Қора кийимлиларнинг орасида қирқ ёшлардаги, кўк кўзли киши ҳам бор эди. У худди пулатдан ясалгандек, ҳамма нарсани билади андек қаттиқ тикиларди.

– Паттерсон хоним. – қайтарди сержант. – Рухсатингиз билан махсус агент Жон Тейлор билан таништираман. У сизнинг ишингизни ФБР томондан текширишга масъул.

«Сизнинг ишингизни. Яна қанақа иш? Малкольм қапи? Ўғли-чи?...» Мариэлланинг боши айлана бошлади.

– Салом, Паттерсон хоним.

Кўришини учун қўлини узатган махсус агент, унинг юзига синчиклаб тикилди. «Кўзлари мунча совуқ». Мариэлла кўрганларини яна бошидан сўзлай бошлади. Махсус агент эса миқ этмай эшитди. У бир пайтлар Линдбергларнинг ўғлини қидириш ишларида ҳам қатнашган. Лекин уни охири босқичда, яъни кеч бўлгандан кейин жалб қилишганди. Ин ФБРга етиб боргунча, полиция ишни бузиб бўлганди. Қидирув фожиали тугаган... Бу гал негадир ФБР вақтида жалб қилинбди. Тейлор болалар ўғирлиги бўйича мутахассис эди. Лекин ҳозирги вазиятда ишнинг ўзи йўқ. хеч бир из ҳам... Фақат ҳайдовчи билан оқсочни қидиришни ҳисобга олмаганда. Бошқа нима ҳам қилишарди.

хат ҳам, жиноятчиларнинг белгилари ҳам, бармоқ излари ҳам йўқ бўлса... Факат жиноятчилар икки-учта эркак бўлгани ва қўлларида хлороформ борлиги маълум эди. Буни Тейлорнинг ўзи ҳам биларди. Уни жиноятчилар эмас, қаршисидаги аёл кизиктириб қолди...

Ўзини босик, хотиржам тутишга уринса-да, лекин кўринишидан асаблари қакшаб турганини сезиш қийин эмасди. Кўзларида мислсиз ғам-андух, худди ҳозир хушидан айрилалигандек. Тунги кўйлақ устидан ҳалат ёниб олган бўлса-да, аёлзодалардек босик ва ақлини шонирадиган даражада гўзал кўринарди... Унинг ҳақиқатан кўркиб кетганига шубҳа қилмаса ҳам бўларди.

– Сиз билан холи гаплашиб олишимиз учун тинч жой топиладими? – сўради Тейлор.

Полициячилар барча хоналарни тинтиб юришар, хизматкорларни тўдалаб сўроққа тутишарди.

– Албатта.

Мариэлла агентни Малкольмнинг кабинетига бошлади. Кабинет жуда дид билан безатилган: чарм диван, чарм креслолар, баланд китоб жавонлари... Кабинетга кира туриб, Тейлор бу аёлнинг эрини ҳали ҳам кўрмаганини ўйлади. Мариэлла унга ўтиришга ишора қилди, ўзи ҳам титраганча креслога жойлашди.

– Турмуш ўртоғим Вашингтонга кетган. У билан телефонда гаплашдим, кейин икки соатлардан сўнг юқорига... ўтгимнинг хонасига кўтарилдим... у жойида... – Тедди йўқолибди, деган гапни айтолмади.

– Эрингизга хабар бердингизми?

Мариэлла «йўқ» дегандек ишора қилди. Қандай айтишни билмасди.

– Ҳали кўнғирок қилишга улгурмадим, – у аллақачон хабар бериши кераклигини ҳис қилиб турарди.

Тейлор унга тикилди. Паттерсон хоним ходим билган аёлларга умуман ўхшамасди. Гўзал, хушмуомала, нафис...

Тейлорнинг ўзи овлоқ жойда, кашшоқ оилада дунёга келган. Уруш даврида флотда хизмат қилиб, урушдан кейин дарҳол ФКБга ишга ўтган. Бунга ҳам йиғирма йил бўлибди. У оилали бўлиб, иккита фарзанди ҳам бор. Ҳозир Мариэлланинг ёнида туриб, бунақа аёлни авваллари ҳеч учрамаганини тан олишга мажбур эди. Ҳатто, уй кийимида ҳам гўзал! Юзи гўдакники каби беғубор, кўзларидаги мунг уни шунчалар ожиза кўрсатардики, беихтиёр бағрингизга босиб овутигиз келарди.

– Узр, Паттерсон хоним, – ҳаёлларини йиғинига ҳаракат қилди Тейлор, – Нима бўлганини бир бошидан гапириб берсангиз, иложи бўлса, батафсилроқ, – У диққат билан эшитишга тайёр эди. Тингларди-ю, бу ишга ёлғон аралашмаганмикан, деб ўйларди. Ёлғонни сезиш туйғуси қучли эди. Лекин бу аёлнинг гапида ёлғон эмас, аллақандай тушунарсиз кўрқув бордек туюларди. У аёл ўз гапини тугатишини кутиб туриб, кейин сўради:

– Яна бирор нима қўшимча қила оласизми? Балки бугун кечкурун ёки охириги кунларда бирор нима сезгандирсиз? Балки нимадандир кўрқкандирсиз ёки тушунарсиз нимадир рўй берган-у, ҳозир нималигини тушуниб қолгандирсиз...

Мариэлла «йўк» ишорасини қилди.

– Менга айтадиган бошқа гапингиз йўкми, балки бирор махфий сирларингиз билан бўлишмоқчидирсиз? Сиз учун журналистлар ёки изқуварлар қарор чиқармасларидан илгари... Улардан яширадиган ҳеч гапингиз йўкми... ёки айтайлик, эрингиздан?

Бошқа пайт бўлганда у аёллардан жазманлари, хушторлари хақида очикчасига гапиришни сўрарди. Лекин ҳозир ички бир сезги унга бу ерда бошқа гап борлигини айтиб турарди. Аёл ҳам бошқаларга ўхшамасди... Бу каби аёл учун у жонини беришга ҳам тайёр эди.

– Ҳаётингизда бундай жиноятга қўл уриши мумкин бўлган кимса йўкми? Балки ўтмишингизда бордир? Ҳаёлингизга биринчи бўлиб ким келди?

Орага узок сукунаг тушди... Кейин у ўзини мажбурлаб бош силкиди.

– Унақа одамни билмайман...

– Паттерсон хоним, яна бир ўйлаб кўринг... Ўғлингизнинг ҳаёти сизнинг очик гапиришингизга боғлиқ.

Мариэлланинг ҳаёли унда эди. Нахотки, бу ишда унинг қўли бўлса? Тейлорга ҳеч гап айтмасликка ҳаққи борми?

Гапиришга улгурмай эшик тақиллади, хонага сержант О'Коннер кирди. У ҳайдовчи ва оксоч келганини, лекин бола улар билан эмаслигини маълум қилди.

– Қани улар? – сўради ғазабланиб Тейлор.

Мариэлла ўзини енгиб, энди маълумот айтмоқчи бўлиб турганда, гапини бўлишти.

– Улар ошхонада, Жон... – узр сўрагандек Мариэллага қаради. – Ик-каласи ҳам ғирт маст, жин ургурлар. Қиз бал кийимида. – Кейин Мариэллага қараб давом этди: – Баҳс бойлашишга тайёрман, у қўйлак сизники ва сўрамасдан олгани ҳам аниқ.

Ҳозир Мариэлла учун бу гаплар умуман муҳим эмасди. Энг муҳими - боланинг қаердалиги.

– Аччик қаҳва бериб, ўзига келтиринлар, кейин мени чакирасизлар.

Сержант хўп деганча, чикиб кетди. Жон Тейлор яна ғамбода аёлга ўгирилди. Шу пайт сержант қайтиб кирди.

– Паттерсон хоним, биз эрингизга хабар бердик.

Бу гапга миннатдорчилик билдиришни ҳам билмай қолди. Чунки биров хабар бергани учун ўзини айбдор ҳис қилаётганди. Шу билан бирга, совук хабарни ўзи етказмаслигидан хурсанд эди. Малкольм ўғлини қанчалик қаттиқ севишини биларди.

– У нима деди?

Ундан кўз узмай турган инспектор баттар кўрқиб кетганини сизди.

– Қаттиқ ранжиди.

Сержант Мариэллага эри йиғлаб юборганини, лекин хотинини телефонга чақирмаганини айтгиси келмади. Малкольмнинг хабарни бу тахлит қарши олгани унга ғалати туюлганди. «Аслзодаларнинг ўзига яраша ғалати одатлари бор», деб ўйлаб қўйди у. Узоқ йиллик тажрибасида не-не ҳолатларга гувоҳ бўлмади.

– Эрталаб етиб бораман деди.

– Миннатдорман.

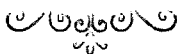
Мариэлла ўзидан кўз узмай турган ФҚБ агентига кўзи тушди. Тейлор аёл ўзини қандай тутиши ҳақида бош қотириб турарди... Агар у ёлғон гапирса, ё хушидан кетади, ёки бирор нимани баҳона қилиб, хонадан қочиб чиқади. Лекин Мариэлла ундай қилмади. Унга тикилганча қимирламай ўтираверди. Агентнинг келишган, кўркам кўриниши кўпгина аёлларнинг хаёлини ўғирларди, лекин Мариэллага бу таъсир қилмади... Мариэлланинг диққати унинг гапларига қаратилганди.

– Паттерсон хоним, одамларнинг баъзан бировга айта олмайдиган, ҳатто, ўзлари ҳам тан олишни хоҳламайдиган сирлари бўлади. Лекин бундай вазиятда бошқача йўл тутиш керак... Сизга ҳаётингиз қил устида турганини тушунтиришим шарт эмас. Буни жуда яхши биласиз, мен ҳам биламан. Илтимос, яна бир бор ўйлаб кўринг. Ростдан ҳам менга айтадиган гапингиз йўқми?

Унга ўйлаб кўришга вақт бериб, агент Патрик ва Эдит билан гаплашгани чиқиб кетди. Мариэлла эрталаб эрига ҳисоб бериши кераклигини ўйлаб, даҳшатга тушганча қолаверди. У очиқ гапирмаса бўлмаслигини тушунди.

Жон Тейлор ошхонага кирганда, Патрик билан Эдит ҳали ўзларига келишмаганди-ю, лекин жавоб берадиган аҳволда эдилар. Тейлор уларни сўроққа тутди, О'Коннер эса ёзиб борди. Патрик саволларга жавоб беришни ўзига ҳақорат деб билиб, ғазабланди. Бу унинг обрўсига тўғри келмас эмиш. Лекин сержантни ҳам, агентни ҳам унинг обрўси қизиқтирмасди. Уларнинг назарида Патрик шубҳали шахс эди. Эдит эса ўзини оқлаш имкониятини қидирарди.

– Нега бу билан кўчага чиқдингиз? Бугун кечкурун бўшмидингиз? – сўради Тейлор қизнинг ҳусни ва бежирим кўйлаги билан мафтун этиш учун қилган ҳаракатларига эътибор бермасдан. Бир кун олдин Мариэлла шу кўйлақни Уитларнинг базмига кийиб бориб, кейин Эдитга тозалатишга беришни топширганди. Лекин қиз аввал ўзи ҳам кийиб, кейин тозалатишга беришга қарор қилганди. Бунақа ишларни аввал ҳам қилган. Бекасининг мўйнасини ҳам киймоқчи эди-ю, лекин ҳадди сиғмаган.

– Нима бўпти? – кичкирди Патрик. – Бола билан ким ўтирганининг нима фарқи бор? Эдит колгани билан уни ҳам газ билан захарлаб, бир бурчакка улоқтириб кетишарди. Тўлайдиган арзимас пулларига жонини гаровга кўйиши керакмиди?

У хали ҳам ширакайф бўлгани учун гаплари ўзларига қарши бўлишини тушунмасди. Лекин Эдит дарҳол ўзига келди ва асабийлаша бошлади:

– Мен билмайман... Балки... Ўйлагандимки... Рождество яқин бўлгани учун...

– Бу кўйлакни қаердан олдингиз?

– Ўзимнинг кўйлагим, опам тикиб берган.

Тейлор «тушунарли» дегандек ишора қилди ва қаршисига ўтирди. Унинг нигоҳидан, мени алдолмайсан, ҳаммасидан хабарим бор, деган маънони уқиш мумкин эди.

– Агар Паттерсон хонимни чақирсам, у ҳақиқатан ҳам бу сизнинг кўйлагингиз эканини тасдиқлайдими?

Эдит ерга қараб ҳикиллай бошлади.

Патрик яна ғазабга минди:

– Кўз ёш тўкишни бас қил. аҳмоқ. Хўп, кўйлакни кийиб туришга олибсан... Шунга осмон узилиб, ерга тушибдими? Ҳар доим қайтариб бергансан-ку! Э, ўша... Улар бизнинг бекамизни авлиё деб ўйлашаяпти, шекилли. Қулоқ солинг, – у Жон Тейлорга ўғирилди. – Ишонманг бу фаришта хонимнинг гапларига. Шахсан ўзим шу ҳафтада икки марта уни жазмани билан кўрдим. Бир мартасида, ҳатто ўғлини ҳам олиб борганди, бизга тухмат қилмай кўя қолсин. Боринг, сўранг ўзидан, ким экан у йигит? Боринг... жума куни черковда ким билан ўпишганини, кеча боғда ким билан учрашганини айтсин...

О'Коннер унинг гапларини бирма-бир ёзиб олди. Жон Тейлорни бу гап жуда қизиқтириб қўйди. У тажрибасидан сабрли бўлган узоққа боришини биларди. Ҳақиқатан ҳам Патрик давом этди:

– Менимча, у йигит жиннироқ, аввалига унга ўшқирди, таҳдид қилди, кейин ўпмокчи бўлди. Тедди шўрлик ўлгудек кўрқиб кетди. Агар менинг фикримни билишни хоҳласангиз, у йигит ғирт жинни!

– Нега ўша йигитни бекангизнинг жазмани деб ўйладингиз? Уларни илгари ҳам бирга кўрганмидингиз? – совуққонлик билан сўради Тейлор.

Патрик бир зум ўйланиб қолди.

– Йўқ... Фақат жума куни черковда ва кеча Марказий боғда. Албатта, улар илгари ҳам учрашишган. Чунки улар яқин танишдек кўринишди. Бекам ҳар доим ҳам менинг машинада юришни истамайди.

– Машинани ўзи хайдайдими?

– Баъзан ўзи сайр қилади, – ўйланиб жавоб берди Патрик. – Лекин бу ҳам камдан-кам ҳолатларда... Менимча, ўзини жуда эҳтиётлайди. Ҳар кунни бошим оғрийди, деб шикоят қилади-ку.

Патрик Паттерсон хонимни ғалати тарзда тасвирлаб берган бўлса-да, лекин Жон Тейлор аёлни унчалик ҳам касалмандга ўхшатмади.

– Илгари уни бошқа эркаклар даврасида кўрганмисиз?

Патрик алам билан бўлса-да, кўрмаганини тан олди. Тейлор Патрикка иккинчи ёқимсиз саволини берди:

– Жаноб Паттерсонни-чи, бошқа аёллар билан учратганмисиз?

Ишидан айрилишдан чўчиётган Эдитнинг ҳиқиллаши сукунатни бузиб турарди. Боланинг йўқолишидан кўра кўйлақ юзасидан чиқадиган муаммо уни кўпроқ ташвишга соларди. Патрик бу саволга жавоб бермасликни хоҳларди.

– Хўжайинингизни бошқа аёллар билан кўрганмисиз? – Тейлор ўзини бу ерда бошлиқлигини эслатувчи совуқ оҳангда саволини такрорлади.

– Ҳеч эслай олмаяпман... – бироз ўйланиб тургач, кўшимча қилди: – Котибаларни ҳисобга олмаганда...

Тейлор бу мавзу билан алоҳида шуғулланиш кераклигини ўзича ҳисобга олиб кўйди. Паттерсон хонимнинг жазмани ҳақидаги гап қизиқтириб қолганди. У ҳеч хиёнат қиладиган аёлларга ўхшамасди. Жуда ақлли, одобли, қолаверса, совуққон эди. Лекин хулоса қилишга шошилмаслик керак, бошқатдан гаплашиб кўриш лозим. Унга одамларнинг ўзлари айтишни хоҳламаган сирларини мажбурлаб сўраб олиш ёқмасди. Лекин бу уйга жиноятни очиш етаклаб келдими, болани топиш учун ҳамма нарсага тайёр бўлиши шарт.

У ўрнидан тураркан, бу сархуш жуфтликка ёқинқирамай боқди. Лекин ўғирликка буларнинг алоқаси йўқлигини ичида сезиб турарди. Балки улар ўғриларга шерикдир, пул бериб эшикни ёпмасликни тайинлаган бўлишлари ҳам мумкин. Лекин бу ҳам эҳтимолдан узоқ. Улар шунчаки хўжайинларидан сўрамай, соҳибларининг кийими ва машинасидан фойдаланиб, рақс майдони-га кетишган. Қиз ўз вазифасини бажармаган. Бор-йўғи шу, холос. Агар Тейлорга қолса, уларни жон деб қамоққа тикарди. Тейлор сержантга бу иккаласига жавоб бериб юборишни тайинлаб, ўзи кабинетга қараб кетди. Уларни эрталаб ҳуши жойига келганда, яна бир сўроқ қилишга қарор қилди. Чунки улар ҳам ҳеч қандай ўзгаришни кўришмаган. Фақат Патрик Мариэллани икки марта «жазман»и билан кўрганини ҳисобга олмаганда.

– Бу гапларга нима дейсиз? – шивирлаб сўради О`Коннер Тейлордан.

– Балки ғирт ёлғондир, лекин шу мавзуда унга савол беришга мажбурман.

– Назаримда, унақа аёлга ўхшамади... Лекин шу жазмани ўғирликни уюштирган бўлиши ҳам мумкин. Унинг оиласидан ташқари муносабатлари бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Одамлар ҳар доим ҳам кўринганларидек эмас.

– Ҳа, кўринишидан унақаларга ўхшамайди, – қўшилди Тейлор ҳам.

Агар бу гап тўғри бўлса, эри келгунча у билан яна бир гаплашиб олиш керак.

Кабинетга кайтган Тейлор Мариэлла ҳамон ўша жойида кимирламай ўтирганини кўрди. У олдингидан ҳам каттиқрок титрарди. Беихтиёр Тейлорнинг раҳми келди.

– Чойми ёки қаҳвами ичасизми?

– Йўқ, раҳмат. Бирор янгилик борми? – умид билан сўради у. Тейлор инкор маъносида бош чайқади.

– Балки хизматкорларингиз Теддини бирор жойга яшириб келишгандир, нима деб ўйлайсиз?

Мариэлла ҳам шуни ўйлаганди ва бу тахминнинг рост бўлиб чиқишини хоҳларди.

– Балки, лекин бу эҳтимолдан узок. Чунки улар фақат кўнгилхушлик қилишган.

Тейлор ҳам Эдит ва Патрик жиноятчиларга шерик бўлганида, иш осонроқ кечишини биларди.

– Улар мени ёктиришмайди... – Мариэллага эрининг уйида уни ҳеч ким ёктирмаслигини айтиш оғир эди. Хизматкорлар учун ягона ҳоким, бу – Малкольм. Паттерсон хоним хушмуомала бўлгани билан хизматкорлар унга бемалол кўполлик қилишар, очикча ёктиришмасди. Бу қилиқлари бекаларининг кўнглига оғир ботишини ўйлаб ҳам ўтиришмасди.

Ташқаридан қараганда ҳаммаси яхши эди-ю, лекин Мариэллага Малкольмнинг рафиқаси макомида туриш унчалик ҳам осон эмасди. Ёлғизликда ўтаётган бахтсиз тунлар... йиллар. Лекин шунга қарамай, Мариэлла эрига садоқат сақлаб, яхши хотин, яхши она бўла олганди. Лекин буни ҳеч ким кадрламасди. Баъзан Малкольмнинг ўзи ҳам кадрига етмасди.

Тейлор фикрини ўқимокчи бўлгандек унга диққат билан тикилиб сўради:

– Нега улар сизни ёктиришмайди деб ўйлайсиз?

Аслида хизматкорлар билан суҳбатдан кейин бунга амин бўлганди.

– Назаримда, улар менга ҳасад қилишади... Хизматкорларнинг кўпчилиги мен келгунча шу ерда ишлашган. Кейин қутилмаганда пайдо бўлишим уларга ёқмаган бўлиши мумкин...

Тейлор унинг боши оғриши ҳақида ҳам ўйлади. Нега уни доимий бош оғриғи безовта қилади? Патрикнинг гапидан кейин уларнинг бахтли оила эканлигига ҳам шубҳа қила бошлади.

– Ростдан ҳам менга айтадиган гапингиз йўқми?

Мариэлла ҳамон иккиланар, Чарльзнинг бола ўғирлашга кодирлигига ишонгиси келмасди.

Полициячи чой ва қаҳва келтирди. Шундан кейин Тейлор яна гап бошлади:

– Паттерсон хоним, сизга бир гапни айтишга мажбурман. Ҳайдовчи менга баъзи нарсаларни айтди. Шуни сиз билан муҳокама қилиб олишим

керак. Агар матбуот хабар топса, жанжал чиқади... у гапни қанчалик чўзмасин, Мариэлла нима демокчилигини билиб гурарди.

– Патрикнинг айгишича, сизнинг жазманингиз бор экан...

У охири жумлани таънасив айтди, Мариэлла эса аччиқ жилмайди. Патрикни яхши билгани учун бу хабарни қанчалик нафрат билин етказганини тасаввур қилди.

– Қизик.

– Шу ростми?

Тейлор уни чорасиз қолдирди. Чунки бор ҳақиқатни билиши керак, Тедди учун... Мариэллани ёктириб қолган бўлса-да, қаттиққўллик қилишга мажбур. Мариэлла хўрсиниб унга қаради.

– Йўқ, рост эмас. У менинг собиқ эрим. Уни кўрмаганимга етти йил бўлганди, Авлиё Патрик ибодатхонасида икки кун олдин қутилмаганда учрашиб қолдик.

Демак, учрашувга олдиндан келишмагансизлар?

У жиддий бош чайқади. Тейлор унга сўзсиз ишонди. Кўзларидаги қайғунинг тарихи узоқлигини хис қилди.

Биз тасодифан учрашдик. Охириги йилларда у Испанияда эди... жангларда қатнашган.

Демак, у ҳам... – Тейлор гапни тугатмаслик учун қахва хўшлади, кейин: – У коммунистми? – деб сўради.

Мариэлла яна гапни жилмайди. Чаръызга тегишли яна бир қулғили гап.

Йўқ-э, нималар деяпсиз. Сисёат уни умуман қизиқтирмайди. Унинг ҳаётдаги маслағи шу – бировларнинг иши учун курашиб юрини. У ҳаёлшараст, ижодкор одам. Худди Хемингуэйга ўхшаб. Менимча, Испанияда жанг кетаётганини энигиб, дархол етиб борган ва ўйлаб ўтирмай жангга қўшилган... Яна билмадим, уни анчадан буён кўрганим йўқ. Тўғрироғи, ўттиз иккинчи йилдан буён умуман учрашмаганмиз... Уша йили Америкага қайтиб, Малкольмга турмушга чиқдим.

– Энди нега учрашдинглар? У нега қайтиб келибди? Сиз билан учрашиш учунми?

– Йўқ. Онлавий ишлари бўйича. Кекса отаси ўлим тўшагида ёғибди.

– Келганида сизга кўнғирок қилдим?

Мариэлла «йўқ» дегандек бош силқиди.

– Балки у сиз билан атайлаб тўқнаш келгандир. Иккинчи марта турмушга чиққанингизга нима деди?

– Менимча, атайлаб учрашмаган, яна билмадим. Албатта... Айниқса, Теддини билгандан кейин... Жума кунини учрашганимизда турмушга чиққанимни айтдим, лекин ўғлим борлигини айтмагандим. Кеча эса... у бизни кўриб қолди...

– Кеча? – бу воқеа Тейлорни қизиқтириб қўйди.

– Биз Тедди билан Марказий боғда сайр килиб юргандик, учрашиб колдик... Тасодифан... отасининг уйи боғнинг орка томонида...

– Уни ўша ерда учратишни ўзингиз ҳам хоҳлагансиз?..

– Бу хаёлимга ҳам келмаганди... – Мариэлла агентнинг кўзларига тик қаради.

– Етти йиллик айрилиқдан сўнг... икки марта ҳам тасодифан учрашиб қолишингиз галати туюлмайтими сизга? Балки сизни кўриш учун келгандир?

– Балки. – Мариэлланинг ўзи ҳам аниғини билмасди. – Балки ростдан ҳам мен билан учрашгани келгандир. Шунчаки гаплашиш учун... Бир пайтлар ўртамизда тушунмовчилик бўлганди... Бунга анча бўлган... – У зўрға гапирар ва ҳар замонда гамгин кўзлари билан Тейлорга қараб кўярди. Бу одам хаётига оғир дамда кириб келди, энди унга ҳаммасини айтиб бериши керак...

– Унга қачон турмушга чиқкансиз? – Тейлорнинг овози мулойим бўлса-да, саволлари кескин эди...

– Йигирма олтинчи йилда. Ўшанда ўн саккиз ёшда эдим... – Мариэлла бор ҳақиқатни гапириб беришга тайёрлигини сизди. – Инспектор, эримнинг бу гаплардан хабари йўқ. У мени Европа саёхати пайтида «бироз шўхлик қилган», деб ўйлайди. Бу гапини, яъни «тенги бўлмаган йигит билан учрашиб қолган», деган гапини отам чиқарган. Лекин отам беш йил давомида эрга текканимни ва эрим билан Европада яшаганимни яхши биларди. Отам ўз обрўсини ўйлаб, шундай гап чиқарган... Малкольм менга уйланмокчи бўлганида ҳаммасини гапириб бермокчи бўлдим, лекин у кулок солмади. Отам ҳеч кимга Чарльз менинг эрим бўлганини айтмаган. Биз Францияда яшаганимиз... Жуда бахтли эдик.

– Нега ҳаётингиз ўзгариб кетди? Бунга жиддий сабаб бўлганми?

Тейлор Мариэлланинг гапидан қалғишини нстамасди.

– Сабаблар бор эди...

Тейлор унинг жавоб беришдан қочаётганини сизди. Лекин уларнинг бахтига нимадир зомин бўлганки, ўша ниманидир Чарльз ҳам, Мариэлла ҳам ҳамон унутинишолмаган.

– Паттерсон хоним... Нима бўлганини мен билишим керак. Ўғлингиз учун...

– Мен буни айтолмайман. Умуман, ҳеч қачон...

– Лекин гапиришингиз керак!

– Тушунинг, гапиролмайман... – яна эътироз билдирди Мариэлла ва асабийлашиб деразанинг ёнига бориб олди ва узок-узокларга тикилганча колди. Анча сукунатдан кейин инспекторга ўгирилганда унинг кўзларидаги гам-андуҳни кўриб, Тейлорнинг юраги эзилиб кетди. Унинг аёлга раҳми келди.

– Кечиринг мени. Сизни кийнамоқчимасман. – Тейлор сўрок пайгида бунака гапларни умуман ишлатмасди. Ҳеч бир аёл Мариэллачалик унга таъсир этмаганди. Бу аёл шунчалик беғубор ва ожиз эдики, беихтиёр химоя қилгиниз келарди. Бундан таъсирланиб кетган Тейлор ижозатсиз неми билан мурожаат қилганини сезмай қолди. – Мариэлла, илтимос, менга бошингиздан ўтганларни гапириб беринг.

– Ҳеч қачон эримга айтмаганман... Агар у билганида... агар...

Агар Малкольм билганида, Тедди ҳеч қачон дунёга келмасди, тўй ҳам бўлмасди.

– Сизга айтсам, кейин журналистларга айтиб бермайсизми? – Мариэлла унинг кўзларига хавотир аралаш термулди.

– Ҳеч нима ваъда қилолмайман. Лекин сирингизни сақлашга қўлимдан келганча ҳаракаг қилишга сўз бераман... Бу маълумот Теддини топишга ёрдам беришга ишончим қомил бўлсагина, ошқор қиламан. Розимисиз?

У яна деразага ўгирилиб олди ва узоқларга тикилганча гап бошлади:

– Чарльз иккимизнинг ўғлимиз бор эди... Миттигина Андремиз... ўғлининг немни зўрға тилга олди. – Сочлари қон-қора... ялтираб гурарди. Кўзлари кўм-кўк, худди фариштага ўхшарди. Уни еру кўкка ишонмасдик... Айниқса, Чарльз ўғли учун жонини беришга ҳам тайёр эди... – Тейлор унинг гап оҳангидан нохушликни сезиб, сесканиб кетди.

– Бир кун... Рождество арафасида Швейцарияга бордик. Ўшанда Андре эдигина икки ярим ёшга кирганди... Жуда бахтли эдик. Қорбобо ясаганмиз... роса қорбўрон ўйнаганмиз... Унинг юзини кўз ёшлари юва бошлади. Бир кун Чарльз чанги учгани тоққа кетди, биз эса Женевада қолдик. Андре иккаламиз сайр қилиш учун қўл бўйига бордик. Қўл музлаб, агрофида аёллар болалари билан айланиб юринган экан... Аёллар учрашса, биласиз, гаплари тугамайди. Мен ҳам улардан бири билан гаплашиб қолдим. Унинг ҳам Андре тенги ўғилчаси бор экан... Биласиз-ку, аёллар болалари ҳақда гапиришни яхши кўришади... Гапга берилиб кетибмиз...

Мариэлла титраган қўллари билан кўзларини арга туриб, қалқиб кетди. Жон Тейлор шошиб, унинг қўлларидан тутди. Лекин Мариэлла ҳеч нимани сезмас, хаёлан ўша қўл бўйига бориб қолганди.

– Биз гапга чалғиб қолганимизда, Андре бошқа болалар билан музлаган қўлга қараб югурибди... Шу пайт... бу даҳшат...

Унинг йиғидан нафаси тикилди.

– Муз даҳшатли қаренлади... худди чакмоқ чакқандек... Кейин муз ёрилиб... Ўйнаб юрган болаларнинг учаласи ҳам сувга тушиб кетишди... Уларнинг ичида Андре ҳам бор эди... Мен жон ҳолатда ўша ёкка югурдим... Бошқа аёллар ҳам... Қий-чув кўтарилди. Сувга мен биринчи бўлиб етиб бордим... Тезда иккита қизалоқни сувдан чиқариб олдим... Иккаласини ҳам... – Мариэлла йиғидан бўғилиб қолди. – Андрени эса ҳеч чиқара

олмадим... Ҳаракат қилдим... Чин сўзим, жуда ҳаракат қилдим, лекин... Кўркканимдан ўзимни сувга ташладим... лекин у муз остига тушиб қолганди... Кейин уни топдим...

Тейлорнинг унга кўшилиб йиғлагиси келди.

– Кўкариб кетган болагинам кўлимда ётарди... Нималар қилмадим, дейсиз... сунъий нафас бердим, ишкалаб иситдим... кейин «Тез ёрдам» келди ва касалхонага олиб кетди... Лекин... уни саклаб қолишолмади... Ўшандаёқ жон берган экан... Ҳаммасига мен айбдорман... Эътиборсизлигим сабаб шундай бўлди... Болам ҳақида гапираман деб, ундан айрилиб ўтирибман... Уни мен ўлдирдим...

– Отаси-чи, у нима деди?... – эшитганларидан ўзига келолмаётган Тейлор яна нимадир борлигини ҳис қилиб сўради.

– Албатта, у ҳам мени айблади... Мени шифохонада қолдиришди, ўзим шунга истадим. Андрени кўлимдан кўйгим келмасди, шундай қилсам, ҳаётга қайтишига ишонардим... Бағримга босиб иситсам, тирлиб қоладигандек кўлимдан кўймадим... лекин...

– Эрингиз касалхонага келгандир... Ўзини қандай тутди? – иложи борица мулоимлик билан сўради Тейлор. У аёлни дахшатли ҳодисадан бироз чалғитгиси келарди.

– У мени урди... Каттик қалтаклади... Ҳеч ким ажрата олмади... кейин менга айтишдики... Майли, бу муҳиммас... Айтишларича, музга сакраган пайтим...

– Паттерсон хоним, тушунтириброк гапиринг...

– Хулла, у мени ўлдириб қўйишига бир баҳя қолди... «Сен учун Андре ўлди, ҳаммасига сен айбдорсан», деди... Тўғри айтди... мен айбдорман. – Шу ерга келганда Мариэлла хўнграб йиғлаб юборди... – Мен... Мен болаларимнинг ўлимига сабабчи бўлдим... – Тейлор беихтиёр уни ўзига қаратиб, елкасидан тутди. Мариэлла инспекторнинг бағрига бошини кўйганча, ўпкасини босолмай хўнграб йиғларди.

– Худойим! – Тейлор унинг охириги гаплари маъносини энди тушунди. – Наҳотки, ҳомиладор бўлгансиз...

– Олти ойлик... кизалок. У ҳам Андре ҳалок бўлган қуни ўлган...

– Ҳамдардлик билдираман... Бошингизга шунча ташвиш тушибди. Мен эса ярангизни янгиладим... Ишонинг, бунчалигини билмагандим...

Тейлорнинг бошқа иложи ҳам йўқ эди. Чунки бу оилага тегишли ҳамма гапни билиши керак. Бу аёлнинг ғамгин кўзларига қараб, кўп нарсани бошидан ўтказганини сезганди, лекин бунчалик қайғули воқеани эшигаман деб ҳаёлига ҳам келтирмаганди.

Тейлор энди нима қилиб бўлмасин, болақайни топиши зарурлигини тушуниб турарди. Мариэлла нафас ростлагунча кутиб турди.

Аёл хўрсиниб олгач, гапида давом этди:

– Ўзимга келишимга узоқ вақт керак бўлди... жуда узоқ... Буни асабий зўриқиш дейиладими ёки бошқача айтиладими, билмайман... Назаримда, Чарльзнинг ҳам ахvoli яхши эмасди. Ўша куни уни мендан зўрга ажратиб олишган. Кейинчалик менга айтиб беришларига қараганда, дафн маросимида бутунлай ғазабга минибди... Дафн маросимига боришга менга рухсат беришмаганди, шунинг учун ўзим кўрмаганман. Мени Виллардаги хусусий клиникага жойлаштиришди... У ерда йигирма олти ой давомида даволандим... Муолажа харажатларини Чарльз тўлади, лекин унинг ўзини шу давр ичида бирор марта кўрмадим. Факатгина менга жавоб беришаётганда ёнимга киритишди. У қайтишимни сўради, лекин энди мен қайтолмасдим. Чунки у фарзандимизнинг ўлимида мени айбдор ҳисобларди, ўзим ҳам ўзимни айбдор деб билардим... Иккала фарзандимизнинг ўлимида ҳам. Мен нафақат Андрега бепарво бўлдим, балки сувга сакраб иккинчи фарзандимизни ҳам нобуд қилдим...

– Бошқа нима ҳам қилардингиз? Андренинг чўкиб кетишига қараб тура олмасдингиз-ку!

– Йўқ, мен тўғри қилдим деб ўйламайман. Фақат бундай ҳулосага келишим учун икки йил керак бўлди... Кейин олти йил шу оғрик билан яшашимга тўғри келган. Тедди тузилгачгина худо мени кечирибди, деган ҳулосага келдим. Малкольмдан хомилалар бўла олмаган пайтимда худо мени жазолаяпти деб ўйлардим.

– Ўзингизни қийнаманг. Сиз етарлича жазоингизни олгансиз. Бунақа жазоланишга арзигулик ҳеч иш қилмагансиз аслида.

Мариэлла ҳаётидаги энг махфий сирини бўлишган одамга ҳамгин жилмайди.

– Шунча йилдан буён мен ҳам ўзимни шунга ишонтиришга ҳаракат қилиб келаяпман.

Тейлор унга чой узатди ва шу пайтгача эрига бу ҳақда гапирмаганига ишонгиси келмади. Унга қанчалик қийин бўлганини тушунди. Бекорга ҳам бош оғриғи безовта қилмаган.

– Энди ибодатхонадаги учрашувингиз ҳақида батафсилроқ...

– Ўша куни ўғлим вафот этган кун эди... Ҳар йили шу куни ибодатхонага бориб шам ёқаман. Ота-онам учун ҳам. Қутилмаганда осмондан тушгандек Чарльз пайдо бўлди...

«Бир-бирларини кўриб хурсанд бўлишдимикан?» – ўйлади Тейлор. Энди у бутунлай аёл томонида эди. Шунча ғам билан ҳам яшашга куч топа олган бу аёлга тан берганди. Заифа кўрингани билан иродали ва кучли эди у. Тейлор яна бир саволига жавоб олмаса бўлмасди.

– Уни ҳамон севасизми?

– Ҳа. Бутун қалбим унга тегишли бўлса керак... – унинг самимий гапирётганига ишонмасликнинг иложи йўқ эди. Шунда Тейлор ҳайдовчи-

нинг бу аёлни қоралаб бақирганини эслади. Лекин Мариэлла уни аксига ишонтира олди. — Лекин у ўтмишда қолган. Ҳаётимнинг у қисми ёпилган...

— У сиздан нима истайди. Қайтишингизни сўрадимми?

— Билмадим. Биз кўп гаплашмадик, чунки иккаламизга ҳам қийин эди. У сен айбдор эмассан, деди. Лекин у мени бир умр айблаб ўтишини билман... — Мариэлланинг овози яна йиғидан бўғилди. Тейлор унга мажбурлаб чой ичирди. — У ҳақ. Ахир унда жуда ёш бўлганман... ва кечирилмас хатога йўл қўйганман. Чарльз мени кечираман, деганда ҳайрон бўлдим, чунки унинг ўшанда қай аҳволга тушганидан хабардорман-ку.

— У ростдан ҳам сизни кечирмоқчимиди? Ишончингиз комилми?

— Билмадим. Ибодатхонада бу гапига ишонгандим. Чунки яна турмушга чиққанимни айтганимда индамагани. Лекин эртаси куни бөгда учрашганимизда... Теддини кўриб, ғазаби кўзиб кетди. Чунки унинг боласи йўқ, меники эса бор. У менга, сен бундай бахтга лойиқ эмассан, деди ва назаримда, таҳдид қилгандек бўлди... Ҳатто, қайтишим учун боламини ўғирлашга ҳам тайёрлигини айтди...

Ниҳоят, Жон Тейлор ўзига керакли маълумотни эшитди. Энди у жиноятчини ҳеч бир қийинчиликсиз қўлга олиши аниқ...

Фақат уни топса бўлди. Мариэлла унга ишониб, бор гапни айтгани яхши бўлди. Энди унинг собиқ эрини тутиб, қамоққа тиқишнинг иложи бор. Мариэллага ичи ачиганидан, у Чарльзни ёмон кўриб қолганди. Ахир ҳомиладор хотинини урадиган, уни овутиш ўрнига боласининг ўлимида айблайдиган кишига ачиниб бўлармиди. Қолаверса, кейин ҳам тақдир ҳукмига ҳавола қилиб ташлаб қўйган ва ўзини айбдор ҳис қилиши учун шароит яратган одамга шафқат қилиб бўлармиди? Жон Тейлор бундай киши жазага лойиқ, деб ҳисобларди.

— У жиддий гапирган деб ҳисоблайсизми?

— Ишончим комил эмас... Лекин билмайман. У бировга, айниқса, болаларга зарар етказиши мумкинлигини хаёлимга ҳам келтира олмайман... Яна ким билсин, балки ҳали ҳам жаҳлидан тушмагандир... Шунинг учун сиздан ҳеч гапни бекитмоқчимасман...

«Агар ҳайдовчи Патрик бекасининг жазмани бор, деб айбламаганида, шунча гапдан хабарсиз қолардим» — ўйлади Тейлор.

Соат эрталабки олти бўлган бўлса-да, иш ҳали бир қадам ҳам олдинга силжимаганди. Фақат Мариэлла берган маълумотларгина умид бериб турарди. Жон Тейлор Чарльзнинг манзилини ва фамилиясини ёзиб олди ва у билан шахсан гаплашишга қарор қилди. Агар Чарльз Делони бирор ишонarli алибини кўрсата олса, бу мавзунини ёпиқ деб ҳисоблаш мумкин. Аксинча бўлса, бу маълумотни ошкор этишга тўғри келади. «Бу йигит эсини еган, — ўйлади Тейлор. — Очиқчасига таҳдид қилган... демак, болани ўша ўғирлаган бўлиши керак. Бу ишни нима учун қилди экан? Балки вафот

Ҳозир у сочлари тўзғиган, телбанамо кўринарди.

– Кийиниб олсанг бўларди, – ҳорғин сўз котди Малкольм. – Уй тўла полициячи, кўчада эса журналистлар бесабрлик билан пойлашяпти. Энди бир жойга чикмокчи бўлсак, боғ оркали юришимиз керак. – Малкольмнинг юзи баттар тундлашди. Агар полициянинг гапи рост бўлса, ҳали тўлов сўрашмади. Мен банкка кўнғирок килиб, тамға кўйилган пулларни тайёрлаб кўйишни тайинладим. Сўраб қолишса, берамиз...

Ростдан ҳам бошқа ҳеч нима қила олмасдилар. Мариэлла эри қайтгандан кейин бироз енгил тортиди. Энди ҳамма ишни ўзи бошқаради. Теддини қайтариб олади. Шу пайтгача эри унга ҳеч панд бермаган... У эса...

– Мени кечиринг... Ҳаммасига мен айбдорман. Нима дейишни ҳам билмаяпман...

Малкольм индамади, бир оғиз сен айбдорсан, демади. Кўзлари айтиб турарди. У ўрнидан туриб, дераза ёнига борди ва Тедди ўйнаб юрадиган бокка тикилди. Мариэлла унинг йиғлаётганини кўрди. Агар Малкольм ҳам уни айбласа нима деб жавоб беради. Уша таниш оғриклар бошини сиқиб бораётганини ҳис қилди. Ҳушидан кетишига сал қолди. Малкольм ўгирилиб, унинг аҳволи ёмонлигини сизди.

– Мариэлла, рангинг оқариб кетди. Бошинг оғриянгтими?

Ўйк, ёлғон гаширди у. Ўғли учун қучли бўлишга мажбур эди ҳозир. Зўрга ўзини қўлга олди ва: – Бориб кийимларимни алмаштирай, – деб ўрнидан турди.

– Майли... мен ФБР агентлари билан гаплашай-чи.

Малкольм Вашингтонда пайтндаёқ танишларига кўнғирок қилганди. ФКБ директори аралашуви билан у уйига иложи борича тез ва ҳеч бир тўсенкиз етиб келганди. Немис элчиси ҳам кўнғирок килиб ҳол сўради.

Улар менга жуда яхши муомалада бўлишди, – деди Мариэлла зўрга эшитилар даражада шивирлаб. У Тейлор эрига боргани айтиб берадими, йўқми билмасди. Лекин ҳамма нарсага тайёр эди. Тедди топилса бўлгани. Қолаверса, Тейлор сир сақлашга ваъда берган... Фақат Теддига тегишли бўлеагина ошкор этаман, деган. Энди Мариэлла ўз оиласини, бахтини ўғли учун қурбон қилишга ҳам тайёр эди.

Малкольм уни а қаттиқ тикилди.

Сени айбламокчи эмасдим, Мариэлла. Биламан, бу сенинг айбинг эмас, лекин қандай юз берганини ақлимга сиғдира олмаяпман.

– Мен ҳам шунга тушунмаяпман... шивирлади Мариэлла.

Нариги хонага ўтиб кийимларини алмаштирди, лекин боши ҳамон оғрирди. Кийиниб бўлгандан кейин полициячиларга ул-бул тайёрлаб беришни ошпазга айтиш учун настига тушди. Лекин Хейверфорд барча чора-тадбирларни кўрган экан. Ҳаммага иссиқкина қахва билан сендвичлар таркатилганди. Юкориди ҳам дастурхон тuzалган, лекин ҳеч ким қўл урмаганди.

Кутубхонада Малкольм иккита ФҚБ агенти билан суҳбатлашиб ўтирарди. Малкольм унга караганда, Мариэлла ўзи хақида гапиришаётганини сизди. Нималарни гапиришяпти экан, ўйлади у. Балки Чарльз хақида гаплашаётгандир. Кутилмаганда яна шовкин кўтарилди ва холлнинг эшиги очилиб, олти киши бостириб кирди.

Улар тинмай чуғурлашишар ва фотоаппаратларнинг шикиллагани эшитилди. Шу заҳоти пайдо бўлган полициячилар журналистларнинг каршилигига карамай, итариб чиқариб юборишди. Факат битта малласоч, кичкина аёл уларнинг орасидан сирғалиб ўтди ва Мариэлланинг каршисида пайдо бўлди. У ўзига келгунча журналист саволга тута бошлади.

– Ўзингизни қандай хис қилаяпсиз, Паттерсон хоним? Бирор янгилик борми? Болангизнинг аҳволи қандай экан? Тирикмикан ўзи?..

Фотоаппарат чирокларидан боши айланиб кетди. Бош оғриғидан ҳам кўра қалб оғриғи қаттиқроқ азоб берарди. У ўзини четга ололмай турганда ортидан қатъий овоз эшитилди. Кейин кимнингдир бақувват қўллари елкасидан тортиб уни четга олди. Яна Жон Тейлор ёрдамга етиб келганди!

– Бу аёлни кўздан йўқотинглар!

Шу заҳоти сариқ аёл кўздан йўқотилди ва кўча эшик ёпилди. Тейлор уни креслога ўтқизди. У эшикдан кирганда ортидан репортёрлар ёпирилиб кирган экан.

– Уф, аблаҳлар, энди ошхона эшигидан кириб-чиқиш керак бўлади.

У Мариэлланинг абгор аҳволига ачиниб қаради ва одамларидан бирига ишора қилди. Шу заҳоти бир стакан сув узатишди. Мариэлла кўз ёшларини тўхтата олмай сув хўплади.

Мариэлланинг боши яна қаттиқ оғрий бошлади. Бир қунда шунча ташвиш. Малкольм ғазабга минган, Теддидан ҳамон дарак йўқ, энди шу журналист хотин етмай турганди совуқдан-совуқ саволлари билан. «Ўғлингиз тирикми, ҳавогир олмаяпсизми», эмиш. Ҳозир у хақидаги хабар учун жонини беришга ҳам тайёр.

Мариэлла хижолат билан Жон Тейлорга тикилди. Тейлор унинг довлдираб қолганини кўриб раҳми келди.

– Узр, – деди Мариэлла эшитилар-эшитилмас.

– Нега? Ахир сиз ҳам одамсиз-ку! Бу аблаҳларни кўргани кўзим йўқ. Тейлор унга маъноли тикилди. Мариэлла унинг Чарльз Делони билан учрашиб келганини тушунди. Холироқ жойда гаплашиб олсак бўладими? Балки кутубхонада...

– Йўқ, – шошиб эътироз билдирди Мариэлла. – У ерда эрим иккита ходимингиз билан гаплашяпти. Бироз ўйланиб гурғач, Тейлорни ҳеч ким қирмайдиган мусика хонасига бошлади. Бу хонада баъзи-баъзида Бригитта ишларди. Мариэлла ўтиргач, Тейлор унга яқинроқ бўлиш учун стулини су-

риб жойлашди. Уларнинг танишганига кўп бўлмаган бўлса-да, Мариэлла унинг ҳар бир сўзига ишонгиси келарди. Тейлор ўз обрўсига путур етказ-ётганини била туриб, у билан гаплашарди. Тейлорнинг назарида бу аёл эр-так қаҳрамонларига ўхшарди. Лекин шу қадар гўзал аёлга негадир фақат иблиснамо одамлар йўлиққанди. Тейлорнинг назарида бу икки эркакнинг ҳеч бири унга арзимасди. Чарльз Делони бойвачча, арокхўр, арзанда бўлибгина қолмай, ўзига бино қўйган, сиёсий қарашларига ўралашиб қолган. Бундан гашқари, ўн йил аввал юз берган бахтсиз ҳодиса учун ҳамон қазабдан туш-маган... Мариэлланинг рад жавоби эса уни тамом қилганди. Тейлор Чарльз билан суҳбатлашиб, бу одамдан ҳар нарсани кутиш мумкинлигини тушунди. Балки ўта хавфли бўлиши ҳам мумкин. Малкольм ҳам Тейлорга ёқмади. Тейлор унинг сурагини газеталарда кўп кўрганди. Бугун кўзига янада совуқкон ва такаббур бўлиб кўринди.

– Бирор гап бўлдимизми? – сўради Мариэлла.

– Чарльз Делони билан салкам уч соат гаплашдим... – бутун сирини ишониб айтган аёлнинг ишончини суниестемол қилмаслик учун эҳтиёт-корлик билан гап бошлади Тейлор.

– Менинг гапларимни унга айтдингизми?

– Ха, у ҳам ўзини айблаяпти. Кеча фарзандингиз борлигини эшитиб, ўзини гута олмай, жанжал қилганидан хафа. Қолаверса, кеча сизларни учратганда ҳали қайфи тарқамаган экан. Шу сабаб нималар деганини аниқ эслолмайди. Лекин сизга қарши жинойи иш режалаштирмаганини ва икки дунёда ҳам Теддига зарар етказадиган иш қила олмаслигини таъкидлаяпти.

– Сиз унга ишондингизми? – Мариэлла Тейлорга синчковлик билан тикилди. У Тейлорнинг тўғриси ўз, ҳалол инсонлигига ишонарди.

– Билмадим, – ўзини креслога ташлади Тейлор. – Ишонгим келмаяпти. Назаримда, у ҳақиқатан ҳам Теддига зарар етказмаган, чунки у Линдбергларнинг боласини ўғирлаганлар тоифасига қирмайди. Лекин у инсон сифатида миясидан суягигача бузилиб бўлган. Мақсадига етиш учун ҳар нарсага тайёр одамга ўхшайди. Балки сизга яқинроқ бўлиш учун ўғлингизни ўғирлагандир. Яна билмадим, тўғриси айтсам, унга унчалик ишонмаяман...

Ростдан ҳам унинг кўзлари қутурган одамникидек, сочлари гўзғиган, соқоли ўсиб кетган. У ўз ҳаётини изга туширолмаган, ахлоқсиз, лекин энди ўз ҳаёлидаги адолатни ўрнатиш учун барча нарсага тайёр девонага ўхшарди. Шунча бахтсизликдан кейин ўзига умуман алоқаси бўлмаган урушга йўл олгани-чи. У фақат ҳис-туйғуларини босиш учунгина жангга кирганди. Жон Тейлорнинг кўз ўнгида Чарльз Делони худди шундай киёфада гавдаланганди. У бунақа одамларни умуман ёқтирмасди, сиёсатни яхши тушунмай, бировларнинг урушига аралашадиган, корридодан завкланадиган, ўғлнинг ўлими қуни хомиладор хотинини ваҳшийларча қал-

таклайдиган одамларни тушуна олмасди! Ҳозир у Мариэллани чин дилдан тушунар ва фақат унга ёрдам бергиси келарди.

– Ундан хавотирдаман. Буни билиб қўйганингиз яхши. Энди уни кузатамиз, уйини тинтув қиламиз. Яна бир гапни айтиб огоҳлантириб қўйишим керак: мен сиригизни саклай олмайман. Балки бу гаплар бошқа йўллар билан эрингизнинг кулоғига етиб бормасидан у билан ўзингиз гаплашиб олганингиз яхшидир.

Мариэлла маслаҳат учун миннатдорчилик билдиргандек бош силкиди. Унинг бошидаги оғрик исканжага оларди. Азобланаётганини кўриб, Тейлорнинг унга ичи ачиди.

– Ахволингиз яхшими? Менимча, бироз дам олишингиз керак. Бўлмаса, айнан ёрдамингиз керак пайтда ҳолдан кетишингиз мумкин.

Мариэлла хўп деди-ю, лекин ухлай олмаслигини биларди. Ухлаш нари турсин, ўғлини топгунларича яшай олармикан?

Ўғли кўз олдида гавдаланган Мариэлла яна йиғлаб юборди.

– Ўзингизни қўлга олинг. Паттерсон хоним. Уни, албатта, топамиз.

Мариэлланинг олдида эрига бор гапни айтишдек мушкул вазифа турарди.

– Эримга Чарльз хакида айтасизми?

– Айтаман. Бу шунчаки тахмин дейман. Чунки бу ишни Чарльз қилганига ишонмайман. Лекин, очиғи, у менга ёкмади... Унинг таҳдидлари ёкмади. Назаримда, сизни ҳали ҳам севади ва қайтишингизни хоҳлаяпти. Ва буни сизни қайтариш учун етарли асос деб ўйлайди.

Тейлор Чарльзнинг барча гапини Мариэллага айтиб ўтирмади. Чунки Чарльз бу никоҳ ёлғондан иборатлигини бутун Нью-Йорк билишини, Малкольм бошқа аёл билан юришини, бундан ташқари, одамлар Мариэлла эрининг уйида худди роҳибалардек яшашини ва эрининг у билан умуман иши йўклигини ҳам гапиришларини айтганди. Чарльзнинг назарида шунинг ўзи Мариэлла эри билан ажрашишига етарли сабаб бўларди. Мариэлла жинихонадан чикканидан кейин ёнида суянадиган ҳеч ким бўлмагани учун Малкольмга теккан, лекин уни севмайди, деганди у Тейлорга. Чарльзнинг кутуриб, кўзлари чакчайиб гапиришига қараб Мариэлла нега химоя кидирганини тушуниш мумкин эди. Тейлор Мариэлла нега Чарльзни севиб қолганини тушунарди. У чиройли, келишган ва бироз ёввойирок. Ўн саккиз ёшли қизларга шунақа бебош йигитлар ёкиши аниқ. Лекин бундай эркаклар хавфли бўлишади. Хотинини калтаклаш, таҳдид қилиш ва яна аллақандай пасткашликларга кодир бўлишади... Бироқ Чарльз бола ўғирлашга кодирмикан? Бу саволга жавоб топиш қийин эди. Лекин Тейлор бир нарсани аниқ биларди. Агар бу ишни Чарльз қилган бўлса, демак, пул эвазига эмас. Шу пайтгача ҳеч ким пул сўраб мурожаат қилмаганининг сабаби шудир... У болани ўғирлаб, яшириб қўйиш учун одам ёллаган.

Лекин Мариэлла бу ишни Чарльз қилганига ишонгиси келмасди. Наҳотки, Чарльз уни шу қадар ёмон кўрса?

Гаплашиб бўлишгач, улар ташқарига чиқишди.

Йўлақда Малкольм иккита ФҚБ агенти билан гаплашиб туришарди.

– Мен сизни кутиб турувдим, – тўнғиллади Малкольм.

– Ишга тегишли бир-икки кишини сўроқ қилгани кетгандим, – Тейлор Малкольмга тикилиб туриб, Чарльзнинг фикрларига юз фоиз кўшилишини тушунди. Хотинига сира ачинмаётгани кўриниб турарди. Тейлорга ҳам илтимос эмас, буйруқ оҳангида гапирарди.

– Биз аввал жиноятчиларнинг шартини билиб, кейин ҳаракат қилмоқчимиз, – иложи борича мулоким гапиришга ҳаракат қилди Тейлор. Унга Малкольм умуман ёқмаганди.

– Мен эса ҳаракатни бошладим, – ҳар сўзига алоҳида урғу бериб таъкидлади Малкольм. – Молия вазирлигида ҳар эҳтимолга қарши биз учун белги қўйилган банкнотларни тайёрлаб қўйишди.

– Пулни жуда эҳтиёткорлик билан топшириш керак. – У Линдберглар оиласидаги бахтсизликни унутмаганди. Бу гал ҳам шундай бўлишини хоҳламасди. – Тушдан кейин вақтингиз бўлса, сиз билан гаплашиб олмақчийдим. – Тейлор ичини тирнаётган гумонлари ростми ёки ёлғонлигини текшириб кўриши керак эди. Бунинг учун Малкольм билан юзма-юз гаплашиши лозим. Фақат Мариэлла эрига бор ҳақиқатни айтиб берганидан кейин...

– Келинг, ҳозир гаплашамиз, – деди Малкольм қовоғини очмай. У Вашингтондан келгунча машинасида ухлаб олганди, шунинг учун Мариэлла билан Тейлорга қараганда анча тетик эди.

– Афсус, ҳозир жуда бандман. – У хонасига бориб ҳаракат режасини тузиши керак эди. Аслида ҳозир кўлида асосли далиллар йўқ. Чарльз ва ҳайдовчининг гапидан бошқа... Ҳайдовчининг айтишича, бир неча ҳафта илгари кимдир унга кўнғироқ қилиб, айнан шу оқшом Эдитни олиб уйдан кетса, юз доллар беришини айтган. Патрик буни кимнингдир ҳазили деб тушунганди. Чунки у шундоқ ҳам Эдит билан Ирландия рақс клубига бормоқчи эди. Бир ҳафта аввал эса остонадан юз доллар солинган конверт топиб олди... У пулни аллақачон сарфлаб, конвертни эса отиб юборганди. Ҳайдовчининг айтишича, телефондан гапирган одам немисча ёки инглизча лаҳжада гапирган. Патрик анигини айта олмади. Лекин бу маълумот ҳам ҳеч нима бермасди. Агар Делони болани ўғирламоқчи бўлса, буни шахсан ўзи бажармасди. Бир ҳафта аввал у Мариэллани кўрмаган, боласи борлигини ҳам билмасди... Ёки билганмикан... балки ҳаммаси маҳсуе режа асосида бажарилгандир. Балки Чарльз бир ой аввал уни кузатишни бошлагандир... балки... лекин бу тахминни илгари суришга ҳали вақтли эди. Бироқ нега бу кўнғироқ ҳайдовчини хушёр торттирмади? Нега хўжайинларини огоҳ-

лантирмади, бу суикасд бўлиши ҳам мумкин эди-ку. Лекин Тейлор ҳайдовчи соҳибларига бутунлай бефарқлигини сезганди. Малкольмга ФКБ агентининг шу заҳоти гаплашишга рози бўлмагани ёкмади ва агент ким билан гаплашаётганини билиб қўйсин, деган мақсадда Вашингтон саёҳатини яна бир бор тилга олишни лозим топди. Унинг гап оҳангидан менинг бўйруғим бўйича тезда ҳаракат қилмасангиз, кейин нушаймон қиласиз, деган маънони уқиб мумкин эди. Лекин Тейлор бировларнинг ноғорасига ўйнайдиганлардан эмасди.

Куннинг иккинчи ярмида мен билан гаплашишга вақт ажрата оласизми, жаноб? Аниқроғи, соат тўртда.

Келиндик. Жиноятчилар соат тўртгача телефон қилинса, одамларнинг сизни каердан топиш мумкинлигини билишадими? – У билан гаплашишдан ҳам муҳим ишни чиқиб қолган агентни чакиб олди Малкольм.

Албағта.

– Унда яхши. Айтганча, эшигимиз олдидаги тўдани тарқатиб юборолмай-сизми?

Афеуски, ҳеч нима қилолмайман, журналистларнинг ўз ҳақ-хуқуқлари бор. Ҳозир йиғиларга айғиб уларни ҳовлидан ташқарига чиқартираман.

– Майли, шундай қила қолинг. – Малкольм агентга, ҳатто миннатдорчилик ҳам билдирмади.

Тейлор кетгач, ортидан қараб Мариэллага:

У менга ёкмади, – деди.

– Йўқ, яхши одам у. Менга яхши муомала қилди...

У бизга нега кераклигини унутмадингми? Унинг вазифаси ўғлимизни топиш!

Мариэлла эри нега Тейлорни ёқтирмаганини тушулмади. Лекин Тейлор қайтганича барча гапни эрига гапириб бериши лозимлигини тушуниб турарди...

– Сиз билан алоҳида гаплашиб олесак... – деди овози қалтираб у. – Сизга айтадиган гапларим бор.

– Ҳозир бунинг вақти эмас, – узиб берди Малкольм. У немис элчисига қўнғирок қилиши керак эди. Шундай катта одам унинг қайғусига шерик бўлаётганидан жуда гаёсирланганди.

– Ҳозир гаплашишимиз керак, Малкольм. Бу жуда муҳим.

– Нахотки кутиб туролмасангиз... – хогинининг тикилиб турганини кўриб, бунинг иложи йўклигини тушуниди. Бунақа қатъиятни ундай қутмаганди.

Яхши, ҳозир бораман...

Ҳозир бораман деган одам ярим соатдан кейин кириб келди. Ушача Мариэлланинг бўлари бўлди. Вақтида эрига ўтмишини гапириб бермаганидан нушаймон бўлди.

дингиз... Кейин мен Чарльзни умуман кўрмадим. Жума куни гасодифан ибодатхонада учрашиб қолдим. Улган жума болаларимиз улган куни эди...

– Бу гапни минг азоб билан айтди, бироз нафасини ростлаб олгач, давом этди: Чарльз ҳам борган экан. У отасини кўргани келганини айтди.

– Яна нималар деди у? – Малкольм хикояенга бутунлай бефарқ эмасди, хар холда.

У мен билан яна учрашмоқчилигини айтди, аммо мен рози бўлмадим.

– Нега?

Малкольм уни синаб кўрмоқчилигини сезиб турарди.

Чунки мен сизни севаман, чунки мен онлали аёлман. Чунки меннинг фарзандим ҳам бор.

У порози бўлгандир? Малкольмнинг кўзларида умид учқунлари кўринди. Кейин яна кўнгирак келдим?

Ўйк, Эртаси куни Тедди билан Марказий хиёбонга борганимда уни яна учрадим. Кўп ичгани учун кайфи хали таркамаганди. Менимча, Теддини кўрганда кўзлари тазадан ёниб кетди. Углимизни кўриб... ростакамига қутуриб кетди. Мариэлланинг буни тап олгани Малкольм учун муҳим эди.

Теддига қандай муносабат билдирди? – деди Малкольмнинг росманасига жаҳди чикди.

Ўйк, Чарльз ёмонлик қилгани йўк. У бировга ёмонлик қилишга қодир эмас, бунга ўзим ҳам йўл қўймаган бўлардим. Менимча, у мени кўрkitмоқчи бўлган, холос. «Сен бу бахтга полыйиксан», деди. Кейин: «Углингни ўғирлаб кетсам, ёнимга қайтасан», дегандек бўлмагур гаплар билан кўрkitди. Малкольм, худо ҳақки, унинг қўлидан ёмонлик келмайди. Лекин шунга қарамай, сени хабардор қилиб қўйишим керак деб ҳисобладим. Полициячилар мenden ҳеч ким таҳдид қилмадим, деб сўрашганда уларга ҳаммасини айтиб бердим. Теддининг топилишига ёрдам бўлар балки.

Малкольм хотини Чарльз Делонининг ёнини олмаганига хайрон қолди. Чунки Мариэлланинг кўзлари ҳамон унга бефарқ эмаслигини айтиб турарди.

– Хўш, полициячиларга нималар дединг? Ҳамма гапни айтдингми?

Ҳа.

– Яхши... Газетхонлар зерикмайдиган бўлишибди.

– Жаноб Гейлор бу гаплар газетачилар қўлига тушмаслигига ҳаракат қилишга ваъда берди. У Чарльз билан ҳам гаплашди.

– Назаримда, у сени тергов жараёни билан батафсил таништириб бораяпти, шеклени.

Мариэлла шима деб жавоб беришини билмай қолди.

– Барча гапни ўзимдан эшитишини изини хоҳлагандим. Буларни билишга ҳақкингиз бор.

У ташвишланиб хотишига каради, биров жабди ҳам чикканди.

– Мариэлла, сенинг Чарльз билан муносабатинг фарзандимизни хавф остига кўйган, деб ўйлашлари мумкин-ку, улар. Бу ҳақда ҳеч ўйлаб кўрмадингми?

– Ўйладим. Лекин биз Чарльз билан тасодифан учрашдик-ку!

– Тасодифлигига ишончинг комилми? Балки Делони сени кузатиб юрган-дир, балки ибодатхонада атайлаб рўпарангдан чиккандир. Шунинг ҳеч ўйлаб кўрмадингми?

– У мендан ҳам кўпроқ хайратланганди. Ҳовуз ёнида ҳам... Чунки отасининг уйи ҳовуз ёнида... боғининг ортида жойлашган.

– Демак, у ерга бормаслигинг керак эди, – таъна қилди Малкольм. – Нега ўғлимнинг ҳаётини хавфга кўйдинг? – унинг бизнинг ўғлимиз демагани Мариэллага оғир ботди. Лекин Малкольм унга эътибор ҳам бермади. – Шунча гапдан кейин сув бўйига нега борганингни умуман тушунмаяман, қолаверса, шунақа ҳавола!

– Малкольм, бундай дейишга қандай...

– Сен нима деб ўйлаганингни? Шунча гапдан кейин сени кечиритиб керакми? Сен шундай ярама одам билан ҳаётингни боғлаганингни тан олиб турибсан. У сени ўлдиритишга ҳаракат қилган, қолаверса, туғилмаган болани ҳам ўлдирмокчи бўлган одамга менинг ўғлимни кўрсатдингми? Яна уни ўғирлайман, деб таҳдид қилди, деясан... Мариэлла, мендан нима кутаясан? Кимга ачинишим керак? Сенинг аллақачон ўлган болаларинггами ёки ўзимнинг ўғирланган ўғлимгами? Сен сабаб эдди менинг ҳаётим ҳам Делонидек жирканч одам билан боғлиқ. Сен уни салкам уйимгача олиб келгансан, қолаверса, ўғлимни у кўриши мумкин бўлган жойга олиб боргансан! Ақлдан озган бу одамга ўғлимни кўрсатиб ғашига теккансан!.. На-тижада у фарзандимизни ўғирлаб кетди... Шундан кейин ҳам сени кечиритиб керакми?!

Шу гапларни айта туриб, Малкольмнинг кўзлари ёшга тўлди. Унинг овози ғазабдан титраб кетди. Мариэлла эса унсиз йиғларди.

Ахир ростдан ҳам у ўғирлаганини билмаймиз-ку... – Энди Малкольм уни ҳеч қачон кечирмаслигини сезиб турарди. – Ҳеч нарса билмаймиз-ку, хали...

– Шахсан мен шубҳали одамлар билан улфатланиб юрганингни билман, ўғлимни ишониб бўлмайдиган одамлар билан... Қолаверса, ўзининг сўнгги фарзандингни...

– Малкольм! – Мариэлла титраб кетди, – бундай демак...

– Нега энди? Айтаман, – ўшқирди у. – Чунки бу ҳақиқат! Чунки Теддини аллақачон ўлдирган бўлишлари мумкин ёки ҳар лаҳзада ўлдиритишлари мумкин. Балки ўғлингни энди ҳеч қачон кўрмасан!.. Бир нарсани унутма, ўша аблах одамга Теддини сен дучор қилдинг! Чарльз Делонини ҳаётимизга сен олиб кирдинг! Айнан сен, Мариэлла!

Бошини исканжага олган оғриқ сабаб у ўзини етулга ташлади. Ўтмишдаги хотиралар яна қайта жонланиб, муз қарсиллаб сингандек бўлди. Малкольм эшикни тарсиллатиб ёпиб кетгач, у хушидан кетди...

Бетти кирганда хушсиз ётарди. Малкольм ҳаммага ўз вазифасига қайтишни буюрганди. Фақат Эдит билан Патрик ишдан бўшатилди. Уларга шаҳардан чикмаслик буюрилди.

Паттерсон хоним, сизга нима бўлди? – Бетти ёрдамга шошилди.

Бироз ўзига келгач, Малкольмнинг гаплари миясида айлана бошлади. Нахотки, Чарльз Теддини ўғирлаган бўлса? Нахотки, уни шунчалар ёмон кўрса?» «Сен Чарльзни ҳаётимизга олиб кирдинг! Ўғлимнинг йўқолишига сен сабабчисан!» Миясини айбловлар пармаларди. «Нега ўша муз ёрилган кунда ўлиб кетмадим...»

Бетти уни суяб ётоқхонасига етаклади. У ҳам ўзини айблаб, виждони кийналарди. Лекин полициячилар сенинг қўлингдан ҳеч нима келмасди, жиноятчилар сени ўлдириб кетишлари ҳам мумкин эди, деб уни тинчлантиришганди.

– Ташвишланма, ўтиб кетади, бироз дам олай, – тинчлантирди уни Мариэлла. – Бирор янгилик борми? – деб сўради зўрға.

Йўқ жавобини олган Мариэлла оғриқдан кўзини юмиб олди. Бетти эса секингина хонадан чиқиб кетди. Зинада унга Жон Тейлор учради ва Паттерсон хонимнинг ахволи билан кизиқди. Беттидан дам олаётганини эшитиб:

– Майли, дам олсин, – у фақат бир нарсага кизиқарди, Мариэлла ёрига бор гапни айтдимиз ёки йук. Лекин кутубхонада Малкольмни учратгач, унинг барча гапдан хабардорлигини сизди.

– Хотиним менга Чарльз Делони хақида гапирди, – деди у Тейлорни кўрган заҳоти. – Хақиқатан ҳам даҳшатли воқеа. Нима деб ўйлайсиз, жиноятда унинг қўли борми?

Балки. Лекин қўлимизда ҳеч бир исботимиз, гувоҳимиз йўқ. Унинг эса ўтган кечага боғлиқ мустаҳкам алибиси бор. Биз у берган маълумотни текширдик. Ҳаммаси тўғри келаяпти. Учунчи авенюдаги барда ичган, унгача эса дўстлари билан «Ўнгирма бир» ресторанида ўтирган. Лекин ўзи қўл урмаган бўлсаям, ташкиллаштирган ёки бировни ёллаган бўлиши ҳам мумкин.

Малкольм ҳам қўп нарсани ўйлаб қўйганди.

– Агар бунни ўч олиш учун қилган бўлса, демак, тўлов талаб қилинмайди, – деди у ғамгин.

– Тўғри, лекин ўғирлик рўй берганига бир сугка ҳам бўлмади. Кечгача қўп нарса юз бериши мумкин.

– Мен Делонини ҳибсга олишларини хоҳлайман, – овозини баландлатди Малкольм. – Ҳозирок! Мени тушундингизми?!

– Тушундим, жаноб. Худди шундай қиламан ҳам, – жавоб берди Тейлор. – Бирок бунинг учун исбот керак. Бизда ҳозирча ҳеч қанақа исбот-далил йўқ. Билганимиз мастиликда алланималар деб таҳдид қилгани. Лекин бу асос бўлолмайди...

Малкольм Тейлорга порози бўлиб тикилди.

– Унда, жаноб Тейлор, далил топишингизга тўғри келади. Шундайми?

– Сизнингча, уни ўзим ўйлаб топишим керакми? – очиқчасига кулди Тейлор. У кучли, нуфузли, ақлли, илтифотли одам никоби остида умуман бошқа одам беркинганини сезиб юрарди.

– Унақа демадим, мен «далилларни излаб топишингиз керак» дедим.

– Топаман, албатта, агар бўлса.

– Жуда яхши.

Малкольм «ган тамом» дегандек ўриндан турди. Тейлор Малкольмни ёктирмаганини ўзи ҳам сезиб турарди. Ҳатто, унга ҳасад қилмаяпманми, деган хаёлга ҳам борганди. Бу одамнинг ҳамма нарсаи бор: пул, ҳокимият ва Тейлор жонини беришга ҳам тайёр бўлган хотини. Тейлорнинг назарида Малкольм хотинини умуман кадрламасди.

– Жаноб Паттерсон, мен сизга бир-иккита савол беришим керак.

– Бемалол.

Малкольм ҳозир ҳамма нарсага тайёр эди, ўғлини топиб беришса бўлгани.

– Айтинг-чи, душманларингиз йўкми? Балки кимдир сизга таҳдид қилгандир? Балки бирор ғайриодатий воқеа бўлгандир?..

Мариэллага ён босгиси келган Жон Тейлор Малкольмнинг ҳамласини сезмаганга олди.

– Эҳтимол, Чарльз Делони ҳам хавфли эмасдир, – деди.

Инспектор, ўғлининг ким ўғирлаганини менга фарқи йўқ. Мен фақат унинг тезроқ уйга қайтишини истайман!

Рождествога ўн бир кун қолган эди.

Сизни тушунаман, жаноб Паттерсон. Биз ҳам айнан шуни истаймиз ва қўлимиздан келганича ҳаракат қилаяпмиз.

– Ҳозирок бориб Делонини сўроқ қилинг.

Фуқаролар бўйруқ беришини Тейлор умуман ёктирмасди. Шунга қарамай, одоб билан бош силкиб хайрлашди. У Малкольмнинг ҳозир қандай аҳволдалигини тушуниб турарди. Кетишидан аввал у яна бир бор хизматкорлардан Мариэлланинг аҳволини сўради.

VI ҚИСМ

Шу кетгани бўйича Тейлор эртаси куни келди. Теддидан хабар йўқ эди. Кўнғирок ҳам бўлмади, ўғрилардан хат ҳам келмади. Лекин ўғирлик матбуотининг диққат марказига айланди. Газеталарнинг биринчи саҳифаларида Мариэлла ва Малкольмларнинг суратлари чоп этилганди. Ҳайдовчи Патрик ҳам интервью бериб, ўғирликда бекасининг шубҳали танишларининг қўли бор, деб шама қилиб ўтди. Ўша ўғирлик рўй берган кеча репортёрлар Патрик билан Мариэлланинг кўйлагини кийиб олган Эдитни суратга туширишга улгуришганди. Уларнинг ҳам суратлари газеталарда чоп этилди. Кайфи гарқаманган хизматкорлар суратга жон деб тушишганди. Бугунги газеталарда эса уйга бостириб кирган журналистлардан чўчиб кетган Мариэлланинг сурати чоп этилганди. Ҳайдовчи нималаргадир шама қилган бўлса-да, Чарльз Делони ҳақида газеталарда ҳеч нима ёзилмаган эди.

– Ажойиб маълумотларни босишибди! – пичинг қилишдан ўзини тийлмайди газеталарни кўздан кечирган Малкольм. – Тўғрисини айтсам, хотинининг шубҳали нуехалар билан алоқаси ҳақидаги гапларни газеталардан ўқиш менга умуман ёқмаяпти.

– Сизга гап нимадалигини айтдим-ку, эршнинг гаплари кўнглига оғир ботди.

– Мендан кўра Патрикка айтиб берсанг бўларкан...

Бу гап ҳаммасидан ўтиб тушди. Бундай ҳақоратга чиданг осон эмасди.

– Малкольм! титраб кетди у. – Айғоқчиларингиз нотўғри маълумот етказишибди.

– Бу билан нима демокчисан? совуккина қилиб сўради у.

Нима дейётганимни яхши биласиз. Хизматкорларингиз биринчи кунданок менга қанақа муносабатда бўлганини ҳам биласиз.

– Демак, яхши бека бўлишни билмагансан. Ёки менга сезилмаган бирор айбингни билишган.

– Қандай тилингни борди...

Мариэлла бир умр унга садокат билан яшаётган бўлса-ю, энди Чарльзни деб шунақа ҳақоратларни эшитишга мажбур бўлса. Бир тунда Малкольм шунчалик ўзгардики... Мариэлла йиғлаганча хонадан чиқиб кетаётиб, остонада Тейлорга тўқнаш келди.

– Хайрли тонг, Паттерсон хоним.

Мариэлланинг ахvoli ёмолиги юз-кўзидан сезилиб турарди.

Бу вақт ичида Тейлор Чарльз Делони билан яна бир бор учрашганди. Унга шаҳардан четга чиқмасликни тайинлади, лекин ҳибсга олиш учун қўлида асосли далили йўқ эди. Тахминларга кўра, Теддини Нью-Жерсидан аллақачон олиб чиқиб кетишган. Ҳозирча ФКБ билган маълумотларга кўра, Чарльз Делони бош тумондор ва шахси номаълум одамлар Патрикка

юз доллар ташлаб кетгани... Бор-йўғи шу. Бетти ҳам, Гриффин хоним ҳам тайинли гап айтишмади.

– Бугун ахволингиз яхшими? – сўради Тейлор.

Мариэлла бош силкиб қўйди. Теддидан дарак бўлмаса, қандай қилиб ахволи яхши бўлиши мумкин.

– Бирор янгилик борми?

– Ҳозирча йўқ. Қидираянимиз, кутаянимиз. Пул талаб қилишса, ҳаракатни бошлаймиз. Бугун хизматкорларингиз билан яна бир бор гаплашиб кўрмоқчиман, балки бирор нима эсларига тушиб қолар...

Мариэлла Тейлорга сўзсиз бош силкиб ўғлининг хонасига кўтарилди, эри ҳам ўша ерда экан. Малкольм кўзида ёш билан ўғлининг ўйинчоқларини йиғиштирар, ёстиқларини силаб-сийпаларди. Мариэлланинг юраги сиқилди, эрталаб эри билан жанжаллашганига афсусланди. Бу хона уларни баттар эзарди.

– Эй худойим, ўғлим қаёққа ғойиб бўлди, ахир буғланиб учиб кетмагандир? – деди ноумидлик билан Малкольм. Унинг нигоҳидаги пичинг ва зарда йўқолганди. Ўзини креслога ҳолсиз ташлади ва ўғлининг каравотига унсиз тикилиб қолди.

– Мени кечир, Мариэлла, эрталаб ноҳақ гапирдим. Кеча ҳам... Бу дахшат мени довдиратиб қўйди. Энди нима қиламиз?..

Мариэлла эрини биринчи марта шу ахволда кўриши эди, кўнгли бузилди:

– Худодан сўрайлик. Тедди тезроқ ёнимизга қайтсин... – эрининг қўлини маҳкам сиқди у. Бироздан кейин хонага Хейверфорд кириб, Малкольмга кабинетда Бригитта кутаётганини хабар берди. Малкольмнинг қўли ишга бормагани учун барча юмуш Бригиттанинг зиммасида эди. Қиз Теддининг ўғирланганини эшитиб, роса йиғлади.

Малкольм пастга тушгач, Мариэлла унинг ортидан борди. Унинг ёлғиз қолгиси келаётганди. Қаттиқ жанжалдан кейин ниҳоят эри билан ярашиб олди.

Бригитта билан Мариэлла учрашгач, йиғлаб кучоқлашиб кўришишди. Мариэлла қотиба қиз Теддини қанчалар яхши кўришини биларди.

Куннинг иккинчи ярмида Тейлор хизматкорларни яна бир бор сўрок қилиб бўлгач, Малкольм билан гаплашишга рухсат сўради. У кун бўйи ҳеч бир янгилик эшитмади, лекин уни хайратга солган баъзи бир гаплар бўлди. Паттерсон хоним хақида гапира туриб, хизматкорлар бутунлай бошқа бир образни тасвирлашди. Кечагина Тейлорнинг кўз ўнгида ожиз, ғамнок аёл гавдаланганди. Энди эса... Гриффин хонимнинг айтишича, Паттерсон хоним ҳар доим асабий юрган ва боласини жуда яхши кўрган. Аввалига ўғлини унчалик яхши кўрмайдигандек кўринган бека охирги пайтлар ўғлига хаддан ортиқ боғланиб қолган. Айниқса, «боши оғримаган» пайтда вақтини ўғли би-

лан ўтказгиси келарди. Эдит эса бекасини эрка-тантик, деб таърифлади. Яна Паттерсон хоним либосларга жуда кўп пул сарфлашини ҳам таъкидлашни унутмади.

Уй бошқарувчиси эса ҳеч нима демади. У Паттерсон хоним хақида ҳеч нима билмаслигини айтди. Қолаверса, бекаси уни умуман қизиқтирмаслиги, унинг ягона хўжайини жаноб Паттерсонлигини алоҳида таъкидлади. Фақат қария Хейверфорд бекасига ачинишини айтди. Патрик эса «жазман» хақидаги фикрини давом эттирди. Тейлор, ўз навбатида, бу мавзуда камроқ гапиришни, акс ҳолда, қонун олдида жавоб беришига тўғри келишини яхшилаб тушунтириб қўйгач, хайдовчининг овози ўчди. Хуллас, Тейлорнинг хулосаси шу бўлдики, бу уйда Мариэллани ҳеч ким ёқтирмасди. Негалиги эса номаълум. Ўз уйида сиғиндига ўхшаб яшайдиган бу аёлга Тейлорнинг раҳми келди. Малкольм билан учрашганда ундан тўғридан-тўғри сўради:

– Айтинг-чи, нега хизматкорларингиз Паттерсон хонимни ёқтиришмайди.

Қаҳва кўтариб кирган Хейверфорд унга ялт этиб қаради.

– Биласизми, менинг хотиним шахс сифатида ўта ожиз... У кўрқок, ҳамма нарсага хавфсираб қарайди ва бу хизматкорларга ҳам сезилса керак. Кейин... – Малкольм фикрини тўғри ифодалаш учун тугилди. – Унинг кўнгли жароҳатлари бўлган... шундай десак, тўғри бўлади... Шу сабабми, ҳамон бош оғриғи безовта қилади.

– Лекин бу уни ёмон кўришга сабаб бўлолмайди, – эътироз билдирди Тейлор. Хизматкорларнинг намоёншкоруна муносабатларига Малкольмнинг ўзи сабабчи эмасмикан, деган хаёлга борди у. Балки унинг ўзи Мариэлланинг уйга ҳокимлик қилишини истамагандир. Хизматкорларнинг гапига кўра, Мариэлланинг эси жойида эмас, деб ўйлаш мумкин. Буни уларга ким уқтирганини тагига етиш керак!

– Кимдир ундан чиндан ҳам нафратланишига ишонмайман. Бениҳоя хунук сўз... – жилмайди Малкольм, лекин кўзлари ғамгин эди. – Шўрлик қиз кўп ғам кўрган, шу сабаб уни иродали деб бўлмайди. Умуман олганда, бу кулфатдан кейин у ўзини ўнглай олармикан? Бу ҳодиса у учун сўнгги туртки бўлиши мумкин.

– Шундай деб ўйлайсизми? – тик қараб сўради Тейлор. У жумбокни очишга яқин қолганини тушунди, лекин бу жумбоқ унга нималарни очишини билмасди. – Мен сизни тўғри тушунган бўлсам, у руҳий касал, шундайми?

– Йўқ, албатта, – кескин эътироз билдирди Малкольм. – Мен фақат унинг кўнгли нозик бўлиб қолган, демокчийдим.

– Иккаласи бир нарса эмасми? Сиз ҳозиргина ўғли йўқолганини унинг руҳияти кўтара олмаслиги мумкин дедингиз. Лекин узок йиллар бу уйдагилар

уни сиз айтгандек «кўнгли нозик» деб ҳисоблашмаганми? Бу ҳақда айтганми-сиз ёки уларнинг ўзлари билишганми?

– Мен уларга барча масалада менга мурожаат қилишни, хотинимни кўн безовта қилмасликни тайинлаганман, – зарда билан жавоб берди Малкольм ва кўшимча қилди: – Бу факт билан бола ўғирланиши ўртасида ҳеч қандай боғлиқлик кўрмаяпман!

– Баъзи масалаларда умумий манзара ҳам муҳим ўрин тутди.

– Умумий манзара шундан иборатки, уй бекаси ёш. ўз вақтида сизга маълум бўлган ҳалокатни бошидан кечирган. Ўзим ҳам бу ҳақда яқинда хабар топдим. Икки йил руҳий касаллар санаторийсида даволанган. Кейин эса тўққиз йил давомида бошим оғриди, деб баҳона қилиб юрган, – кескин жавоб берди Малкольм. Унинг гаплари Тейлорга ёкмади. Малкольм Мариэллани шахс сифатида камситишга уринган ва қандайдир йўллар билан буни агрофагиларга ҳам уқтирган. Тейлорнинг назарида фақат эшик оғаси Хейверфорд бошқача фикрда эди.

– Сизнингча, унинг бош оғриқлари ёлғонми?

– Мен унинг неврози бор деб ҳисоблайман.

Малкольм ортиқча гапириб юборганини сизди ва Тейлорни ёмон кўра бошлади.

– Сизнингча, унинг неврози, Чарльз Делони ва бола ўғирланиши орасида боғлиқлик борми?

Бу савол Малкольмни эсанкиратиб қўйди. У бир дам фикрини жамлолмай, гап тополмай турди-да, кейин тилга кирди:

– Мен бу ҳақда ўйлаб кўрмаганман. Эҳтимол шундайдир. Балки шунга ўхшаш бирор нима рўй бергандир. Билмадим... буни ўзидан сўрамадингизми?

– Ҳозирча сиздан сўраяпман. У шундай ишга қўл уриши мумкин. дейсизми? Ёки у ҳамон Делонини севади, деб ўйлайсизми?

Тейлор Малкольм жинойтда хотинини айблайдини, йўқми, шуни аниқламоқчи эди. У билан қанча узок гаплашса, шунча кўн ёмон кўриб борарди.

– Билмайман, инспектор. Буни ўзингиз аниқлашингиз керак.

Жон Тейлор бош силкиб қўйди.

– Жаноб Паттерсон, айтинг-чи, Бригитта Сандере билан муносабатингиз қандай? – Бу саволни беришни Тейлор анчадан буён кўнлига тугиб юрганди, фақат қулай фурсатни пойлаётганди. Малкольмнинг юз ифодасини кўриб, тўғри йўлдалигини сизди.

– Биласизми... Нима десам экан? – Малкольмнинг овози ғазабдан титраб кетди. – Сандере хоним олти йилдан буён котибам бўлиб ишлайди. Сизга маълум бўлса керак, мен котибаларим билан ишқий муносабатлар ўрнатмайман.

Жон Тейлор худди шу жавобни кутганди.

– Менга маълум бўлишича, олдинги котибангизга уйлангансиз.

Бу гапни кутмаган Малкольм ғазабдан қизариб кетди.

– Сандерс хоним жуда яхши қиз.

Жон Тейлор тантанасини хотиржамлик ниқоби остига яширди.

– Шубҳам йўқ, – деди у юз ифодасини ўзгартирмай. Лекин кўпинча ик-калангиз саёҳат қилгансизлар, бир гал пароходда Европага ҳам боргансизлар.

Ҳар гал бир-бирига боғланган хоналар-буюргансизлар.

– Бу табиий, ахир биз сафар пайтида ҳам ишлаймиз. Сиз шунчалик синчковлик билан текширар экансиз, унда мен сафарларга иккинчи котибам Хиггинс хонимни ҳам олиб боришимни билишингиз керак. У элликдан ошган хоним, сизнинг тахминларингиз унинг кўнглини анча кўтарган бўларди.

Лекин Тейлорни иккинчи котиба қизиқтирмасди. Хиггинс хоним Малкольм билан хизмат сафарига охири марта икки йил аввал борганини биларди. Бу ҳақда Малкольмга гапириб ўтирмади.

– Жаноб, агар саволларим андишасизликдек туюлган бўлса, узр сўрайман. Лекин хотинингизнинг яшаш тарзини ўрганганимиз учун сизникини ҳам билишим керак. Агар одам қаттиқ севса, кўп ишга қодир бўлади.

– Ишонтириб айтаманки, Сандерс хоним мени севиб қолмаган.

Кейин бирмунча муддат улар Малкольмнинг ишлари ҳақида гаплашиб ўтиришди. Ҳамкорлари орасидан ҳам пичоққа илинадиган гап чикмади. Шундан кейин Тейлор Теддини ёки ўч олиш учун, ёки пул учун ўғирлаган, деган хулосага келди. Агар пул учун бўлса, жиноятчилар дарак беришади, агар ўч олиш мақсадида Делони уюштирган бўлса, худодан унга инсоф сўрашдан бошқа чора йўқ.

– Мен бу ишда Делонининг қўли бор деб ўйлайман, – ишонч билан деди Малкольм инспекторни кузата туриб.

– Афсуски, мен ҳам худди шундай фикрдаман. Агар биз ҳақ бўлсак, керакли ашёвий далилларни топишимиз лозим.

Малкольм Тейлорни эшиккача кузатиб қўйди, уёғига Тейлор репортёрлар тўдасини ёриб ўтишига тўғри келди.

Малкольм ва Мариэлла овқатланишга энди ўтиришганди ҳамки, телефон жиринглади. Гўшакни кўтарган полициячи ўзини хизматкор деб таништирди. Шу заҳоти магнитофон ёқилиб, барча аппаратура ишга тушди.

– Паттерсон хоним эшитади, – тармоқдаги гўшакнинг бири Мариэлланинг қўлида, қолган тўрттаси полициячиларнинг қўлида эди. – Ким гапираяпти?

– Ёнимда бир ошнам бор... Жажжигина, қизил пижама кийган...

Мариэлланинг ранги оқариб кетди.

– Ахволи қандай? – Малкольмнинг сабри чидамай, гўшакка бакириб юборди.

– Ҳаммаси жойида. Балки бироз совқотгандир. Бироз пул жўнатсангиз, унга одеял олардик.

– Ўзи билан гаплашсам бўладими? – Малкольм ўзини босишга уринса-да, гўшак тутган қўллари титрарди.

– Йўк... у қотиб ухлаб ётибди. Аввал пул хақида гаплашайлик.

– Қанча хоҳлайсиз?

– Менимча... яхшироқ одеял икки юз минг турса кераг-ов. Айтиб қўяй, жаноб Ақлли, пулларга белги қўйишни хаёлингизга ҳам келтирманг. Соққаларни Марказий вокзалда жойлашган юк сақлаш бўлмасига ташлаб кетасиз. Исковучларсиз! Тушунарлими? Токи ўзимиз бориб олиб кетмагунимизча пуллар ўша ерда туради.

– Ўғлимнинг соғ-саломатлигини қандай биламан?

– Ҳеч қандай... – сурбетларча хиринглади овоз. – Бўлди, жонимга тегдинглар... Шундоқ ҳам ҳамма ерга жар солиб, аллақандай айғокчи итларни ёрдамга чакиргансиз. Ўғлингизни ўлдиришимиз учун... барча ишни қилиб бўлдингиз!

Бу гапдан Мариэлланинг кўз ўнги қоронғилашиб кетди. Малкольм қўллари қалтираганча гўшакни жойига қўйди. Бутун суҳбат тасмага ёзиб олинган эди.

Ярим соат ўтмай, Жон Тейлор ҳам пайдо бўлди. «Бу воқеадан пул ишлаб олиш ниятидаги бирор пасткаш кўнғирок қилган бўлиши мумкин», – деди у ўғли билан гаплашолмаганидан адойи тамом бўлиб турган эр-хотинга. Ярим тунда белги қўйилган пуллар тайёр қилиб қўйилди. Тунги соат иккида қора портфелга солинган пуллар белгиланган жойда ётарди. Ўндан зиёд фуқаролик кийимидаги полициячилар эса вокзалда изғиб юришарди. Лекин орадан уч кун ўтса-да, пулни олиб кетгани келишмади.

– Нега, ахир... нега улар пулни олиб кетишмади? – йиғлади Мариэлла. – Балки улар болани ўлдиришга ан бўлса-чи?

– Тейлорнинг гапини эшитдинг-ку... Кимдир ўйин қилган! – Малкольм уни жеркиб ташлади. – Мен ҳамон бу Чарльз Делонининг иши деб ўйлайман.

– Унда нега исбот топа олишмаяпти? Нега?

Оиланинг одатий меҳмонига айланган Тейлор ҳам Мариэллани тинчлантира олмади. Тейлор Малькольмнинг талаби билан эртага Делонининг уйида қайта тинтув ўтказиши керак эди. Текширувлар ўз натижасини берди. Яқшанба куни кечга томон вино сақланадиган ертўладаги эски бочкалар орасидан болалар нижамасини топишди... Тейлор пижамани Чарльз Делонига кўрсатди. Делони эса ҳеч нимани билмаслиги хақида қасам ичди.

– Бир неча йил илгари ўзимнинг ҳам ўғлим ўлган... – деди у. – Бунинг қандай ғамлигини биламан... Нахотки, бошқанинг боласини ўлдирсам?.. – Кўп ғам чеккан бу одамнинг гапларига Тейлорнинг ишонгиси келди.

Лекин... у Чарльз Делонининг билакларига кишан солди. Кейин эса Паттерсонларга қўнғирок килиб, Делони бола ўғирликда айбланиб хибсга олинганини маълум килди.

Ҳақиқий ўғри нега пул талаб қилмагани энди маълум бўлганди. Фақат боланинг қаердалигини аниқлаш қолганди. Тейлор гўшакни қўйгач, Малкольм хотинига бир сўз демай чиқиб кетди ва ўз хонасига кириб, устидан беркитиб олди.

VII ҚИСМ

Делонининг хибсга олингани хақидаги гап тарқагач, Паттерсонларнинг уйи олдида репортёрлар ўн бараварга кўпайди. Улар барча маълумотни билишга қизиқишарди. Ахир, бу ҳақиқий сенсация! Чунки бола ўғирлашда Американинг энг бой меросхўри айбланаётганди.

Чарльз беш кундан буён федерал камокхонада сакланар, лекин Теддининг тақдири ҳамон номаълум эди. Чарльз бу ишга умуман алоқаси йўқлигини айтиб қасам ичарди. Лекин энди Тейлор ҳам Чарльз болани ўлдирган деб кўрка бошлади. Рождество байрами куни бу тахмишларини Мариэлла билан Малкольмга айтди.

– Ишонмайман, – шивирлади Мариэлла. – Чарльз қанчалик ёмон одам бўлмасин, у Теддини ўлдирганига ишонмайман.

– Қачон тушунасан? – бакириб юборди Малкольм Тейлорнинг борлигига қарамай. – Бу ифлос ўғлининг ўчини олиш учун Теддини ўлдирган.

Тейлор Малкольм Мариэллани айблаётганини билиб турса-да, унинг ёнини ололмади. Эри билан ёлғиз қолдириб, иложсиз чиқиб кетди. Тейлор кетгандан кейин Мариэлла туни билан мижжа қокмади ва тонгга яқин бир қарорга келди. Малкольм иш билан кетгач, у машина буюрттирди ва керакли маъзилга олиб боришни буюрди. Аввалига полициячи иккиланди, лекин навбатчи сержант билан маслаҳатлашиб олгач, рози бўлди.

Қамокхона биносига етиб келган Мариэлла у ерда ҳам бир тўда журналистларни кўрди. Улар бир қарашдаёқ Паттерсон хонимни танишди ва унга қараб отилишди. Лекин полициячилар ёрдамида Мариэлла камокхона биносига кириб олди. Навбатчи сержант уни иккита стул турган хонага бошлади. Орадан ўн дақиқалар ўтиб Чарльзни олиб келишди. Улар хали гаплашмаслариданок Мариэлла гап нимадалигини билди. Чарльзнинг кўзларидаги дард, ғам ҳаммасини айтиб турарди. Уни кўриб, Чарльз йиғлаб юборди. Мариэлла бағрига босди.

– Мариэлла, мен қилганим йўқ... Қасам ичаман... мен мастликда айтганман... Сени бола билан кўриб, Андрени эладим...

– Биламан, биламан, ўзингни бос. Гаплашиб олишимиз керак. — Улар сўзсиз стулга ўтиришди. Уларни бирлаштириб турган дардлар кўп эди.

– Уйимдаги ертўладан ўғлининг пижамасини топишди. Илтимос, Мариэлла, уларга ишонмайман, дегин... Қасам ичиб айтаман, ўғлинг каердалигини билмайман... Менинг алоқам йўқ. Майли, мени ўлдиришсин, розиман, факат сен ишонсанг бўлгани...

Мариэлла секин ўрнидан турди. У энди Чарльз Делони ўғлини ўғирламаганини аниқ биларди. Лекин унда ким?..

Мариэллани камокхона эшигида кутиб турган Жон Тейлор уни ўйламай иш қилганликда айблаб, уришиб берди. Лекин Мариэлла, барибир, келганига пушаймон эмасди.

– У бу ишни қилмаганман деяпти. Унга ишонаман.

– Сизнингча, у нима дейиши керак эди? Теддини ўлдирганман, десинми? Хеч қачон ростини айтмайди. Қармоқдан чиқиш учун ҳамма нарсага тайёр ҳозир!

Шундан кейин Тейлор Мариэллани уйига кузатиб қўйишга қарор қилди. Бундан кейин маслаҳатлашмай иш қилмасликни тайинлади.

– Ҳозир газетачилар қандай тантана қилаётганини тасаввур ҳам қилолмайсиз.

Эртаси куни газеталарда Мариэлланинг камокхона эшиги олдидаги суратлари чоп этилди. Улар ичидан Тейлор одоб билан машина эшигини очиб турган сурат ажралиб турарди.

Ғазабдан бўзариб кетган Малкольм газеталарни улоқтирди.

– Бу нимаси, Мариэлла? Делони билан учрашувга ҳам сени Тейлор ундадими?

– Йўқ, ўзим бордим. Уни кутилмаганда учратдим. Малкольм, мени кечир, Чарльз билан учрашмасам бўлмасди. Унинг нима дейишини эшитишим керак эди.

– Албатта, сенинг Чарльзнинг ўғлимизни қандай ўлдирганини айтиб бердими? Айтдими? Ёки ўзининг ўғлини эслаб йиғладими? — Малкольмнинг ғазаби қайнаб борарди.

– Малкольм, илтимос...

– Нима, илтимос? Сенинг ўйнашинг... ёки собиқ эринг... қандай ёкса, ўшандай атайқол, менинг ўғлимни ўғирласа-ю, яна унга ачинишим керакми? Нима, гапим нотўғрими? Унинг ёнига нега бординг? Қанчалик раҳминг келаётганини кўрсатиш учунми? Мен кимга ачинаман? Биласанми? Факат Теддига! Ўғлимни ҳозир ўлдиришгандир, балки қалтаклашаётгандир, балки очлик билан қийнашаётгандир.

Малкольм, бас, бас қил! – Мариэлла кулоқларини ёнганча хонаси-га караб югурди. Бу айбловларнинг охири кўринмади. У Чарльзга теккани учун айбдор, биринчи фарзандини сақлаб қололмагани учун ҳам, энди Малкольм Теддининг йўқолишига шерикликда ҳам айбланыпти...

Тушдан кейин Тейлор Чарльзнинг уйидаги навбатдаги тингувда Теддининг севимли юмшоқ ўйинчоғи топилганини хабар берди.

VIII КИСМ

Январь ойининг ўртаесига келиб, суд жараёни шиддатли кечарди, лекин ҳамон Теддидан дарак йўқ. Малкольм бир печа қунга Вашингтонга, Сенат қўмитаси ва ҳарбий ишлар вакилларининг ёшиқ мажлисига қатнашгани кетди. Бир кун Мариэлла Нью-Йоркда қолди. Уйда ҳамон полициячилар соқчилик қилишарди. Ўргалабқи газетани кўриб ўтирганида хонага Хейверфорд кириб келди.

Пагтерсон хоним, сизнинг ёнингизга келишибди. Қандайдир Риттер хоним. Айтишнча, сиз билан учрашишга келишибган экан.

Бунақа фамилияли бирор кишини танимайман.

– Биз олдин учрашганмиз...

Мариэлла ўгирилиб эшик оғасининг ортида турган сарик сочли, наст бўйли аёлни кўрди. Унинг юзи Мариэллага таниш кўринди. Лекин эслолмади.

Кимсиз? – хайрон бўлиб сўради Мариэлла. Хейверфорд ҳар оҳтимолга қарши бекасига ёрдам бериш учун ёнида турарди. Мариэлла ташриф буюрган аёлнинг бир пайлар уйига бостириб кирган журналист эканлигини таниб қолди. Риттер хоним кўрка-писа эшик оғасига караб кўйди.

Сиз билан алоҳида гаплашиб оласек бўладими?

Мариэлла рад жавобини берган бўлеа-да, журналист ҳам ганида туриб олди.

Илтимос, бу жуда муҳим... Мен «Ассошиэйтед Прессе»да ишлайман, Беатрис Риттерман. Сиз билан Чарльз Делони хақида гаплашмоқчи эдим.

Бу нем Мариэллага таъсир қилди ва у аёлга қизиқиб тикилди.

Нима демокчилигингизни тушунмадим?

– Сиз унга кераксиз.

Ўшик оғаси бекасининг ишораси билан ташқарига чиқди ва ҳар оҳтимолга қарши икки полициячини оғоҳлантириб кўйди.

Сизни Чарльз жўнатдими?

Беатрис Риттер очикчасига ва тез гапирини лозимлигини сезарди. Чунки уни ҳар дақиқада кўчага қузатиб кўйишлари мумкин эди.

Собиқ эрингизни беайб деб ҳисоблайман. Ҳақиқий жиноятчини топшига ҳаракат қилмоқчиман. Менга ёрдамнингиз керак...

Сизга ҳеч қандай ёрдам беролмайман, деб кўркаман, хоним... Унинг уйдан ашевий далиллар топилди. Қолаверса, хали ҳеч ким пул ҳам сўрамади.

– Балки ҳақиқий жинойтчилар кўркишар ёки уларнинг яширишиб туришга сабаблари бордир. Ахир, ҳамма нарсанинг сабаби бор.

Риттер хоним Чарльзнинг айбсизлигига ишонарди, у билан бир соат алоҳида гаплашиб олгач, бунга амин бўлган. Лекин Мариэлла энди бунга ишонмасди. У гап тугади дегандек ўрнидан турди. Бу аёлнинг Чарльз ҳақидаги гапларини эшитишни истамасди. Унга ҳозир фақат ўғли керак эди. Аёлнинг ёнишиб олгани Мариэллага ёкмади. Лекин унда ақл-фаросат, каттикқўллик сезилиб турарди.

– Паттерсон хоним, у сизни севади.

Мариэлланинг роёманасига жажли чиқди.

– У айбдор эмас.

Ишонч билан гапиришдан Мариэлла иккиланиб қолди. Лекин яна Чарльзнинг таъсирига тушиб қолишни истамасди. Чарльз унинг фарзандини ўғирлади.

– Айбсизлигини қасрдан биласиз? Унда ўғлим қасрда?

– Чарльз буни билмайди, бунга қасам ичган.

– Чарльзни яхши билмайсиз, Риттер хоним.

Лекин бу аёл Чарльзни Мариэлла ўйлагандан кўра яхшироқ биларди. У икки полициячига пора бериб, ундан интервью олган, кейин эса ўз-ўзидан рост гапираётганига амин бўлган. Шундан кейин унга ёрдам беришга аҳд қилган эди. Чарльзнинг илтимоси билан Том Армур билан учрашиб, ўз химоясига олишини сўради. Жинной ишлар бўйича адвокат Том Армур Чарльз билан анчадан буён таниш эди. Лекин Том Армур Чарльзнинг кўнғирокларига жавоб бермаётганди. Беатрис Армурни кўндирди. Агар рад эсангиз, бир бегуноҳнинг ўлиб кетилишига сабабчи бўласиз, деди. Шундан кейингина Том Армур Чарльзнинг ишини олишга рози бўлди.

– Менга ёрдамнингиз керак. – Беатрис илтимос қилди. Беатриседа одамларни кўндириш хусусияти бор эди.

– Аввал ўғлимни топинг, кейин гаплашамиз. – деди Мариэлла совуққонлик билан.

– Ҳаракат қиламан. Агар бирор нима аниқласам, сизга кўнғирок қилсам бўладими?

Мариэлла розилик билдирди. Шундан кейингина Беатрис ўрнидан турди ва раҳмат деганча, хайрлашиб чиқиб кетди.

Мариэлла аччиқ хаёлларга берилиб ўтирганида, Жон Тейлор хаёлини бузди. У билан бирга давлат кораловчиси ҳам келганди. Кўзлари каттик боқадиган, озғин бу одам Чарльз Делонини, сўзсиз, айбдор ҳисоблаши сезилиб турарди. Айбловчи иш март ойида кўриб чиқилишини ва боланинг ота-онаси ҳам иштирок эттишини кутаётганини таъкидлади.

Нимани назарда тутаянсиз, жаноб Пальмер?

– Судда катнашишингизни сўраяман. Сиз иштирок этсангиз, суд маслаҳатчилари ишга жиддий ёндашишади. Ўғлингизни ўғирлаб, Чарльз Делони сизни қанчалик азобга қўйганини суд хайъати ўз кўзи билан кўриши керак. Агар омадимиз чоғса, Делони болани АҚШ ҳудудидан олиб чикиб кетганига уларни ишонтираман. Агар шундай бўлса, уни ўлим жазоси кутади.

Мариэлла титраб кетди. У суд жараёнида ҳис-ғуйғуларини оммага на- мойиш этишни сира истамасди. Буни Тейлор ҳам истамасди, лекин бундан қочишнинг иложи йўқ.

– Агар у пайтгача ўғлингизни топинса, у ҳам суд жараёнида иштирок этишни керак бўлади.

Мариэлла Теддини судга олиб боришга ҳам рози эди, фақат топилса бўлгани.

– Бошқа гапингиз йўқми? – кескин сўради Мариэлла.

Пальмер унинг муомаласига эътибор бермай, ўрнидан турди.

– Сизни хабардор этиб турамиз. Эрингиз Вашингтондан қайтса, айтиб кўйингиз, у билан учрашишим керак.

Мариэлла, албатта, етказишнинг айтгач, Пальмер хайрлашиб чикиб кетди.

– Жуда сезгир ва меҳрибон эканми, кораловчимиз? – деди Мариэлла Тейлорга ничинг билан.

– Судда яхши ганиради.

Мариэлла Тейлорга тикилиб қолди, шу қиска вақт ичида улар кадрдон- лардек бўлиб қолишганди.

– Мен суддан кўрқаман.

– Ҳа, осонмас. У ерда шахсий ҳаётингизни ошкор этишни истаманган жихатларини шунақа титкилашадик... Клиникада даволанганингизни ҳам... бошқа нарсаларни ҳам тилга олишса керак. Ҳар гапингизга шубҳа билан қарашларига тайёр туринг.

– Нега эди? Чарльзни айбламокчи эмасман.

Мариэлла Тейлорга Беатрис билан учрашганини айтди.

– Бу ишларга аралашмаселикни маслаҳат бераман. Матбуот сизни қай ба- лоларга гирифтор қилишини билмайсиз.

Мариэлла унинг ганига кўшилди. Лекин у журналист ҳақ бўлиб чиқса-чи?

– Менга фарқи йўқ. Асоғийсен, ўғлим топилса бўлди.

– Сиз учун фарқи йўқ. Лекин Чарльз учун фарқи бор. У тирик қолиш учун ҳар нарсага тайёр.

– Уни ким ҳам ҳимоя қиларди.

– У яхши адвокат топган – Том Армур. Ёш, иктидорли. Агар кимдир Чарльзни қутқариши мумкин бўлса, бу Том Армур бўлади.

– Билмадим... Малкольм Чарльзни айбдор деяпти. Мен эса Чарльз билан учрашганимдан кейин унга юз фоиз ишонгандим. Лекин у бўлмаса, бошқа ким ўғирлаши мумкин Теддини?

Бу саволга ҳеч ким жавоб бера олмасди. Тейлор охири йўқ саволларга жавоб топишга урингани ҳам йўқ. У ҳозир қалбан Мариэллага ингилаяпти, бошқа ҳеч бир аёл кўнглидан бунчалик жой олмаган. ҳеч бир аёл бу қадар хаяжонлантирмагани. Ёнида бўлса, уни бағрига босгиси, яхши гаплар гапиргиси келаверади.

– Бир нарсани билмоқчийдим, – деди анча сукунагдан сўнг. Улар нимкоронги хонада диванда ёнма-ён ўтиришарди. Совуқ окшом эди. Ҳар доимгидек Малкольм уйда йўқ, полициячилар коровуллик қилаётган бўлса-да, уйда сукунаг ҳукмрон эди. Жон Тейлор Мариэллани бирор гавжум, одамлар ўйин-кулги қилаётган жойга таклиф қилгиси келди. Кўнглини нарчалаган, эътибор ҳам бермайдиган эркаклардан узоқроққа олиб кетгиси келди. Энди у Малкольм Паттерсон хақида кўп нарса биларди. Қолаверса, Мариэлла бундан ортиқ бахтга муносиблигини ҳам биларди. Бирор нимани ўзгартириши кўлидан келганида эди...

– Мариэлла, агар сизни шу ташвишлардан қутқара олсам эди, – деди Тейлор. Аслида у мутахассис сифатида бу гапларни айтмаслиги керак.

– Раҳмат сизга. Ўзим ҳам ташвишлардан тезроқ қутулишни истардим. Илгари там-қулфат бирор хагоимиз учун жазо сифатида берилади деб ўйлардим. Лекин энди фикрим ўзгарди. Чунки кўп жафо чекдим... Сизнинг ҳам болаларингиз борми? – У Тейлор хақида ҳеч нима билмаса-да, бир ой ичида унга жуда боғланиб қолганди.

– Иккита. Қизим ўн тўрт, ўғлим эса ўн бир ёшда.

Менинг қизим бўлганида, саккиз ёнда бўларди. Лекин у ёруғ дунёни кўрмай кўз юмди...

– Женифер ва Мэгтью, – Тейлор сая бўлса-да уни чалғитмоқчи бўлди.

– Улар сизга ўхшайдими? – маъносиз жилмайди Мариэлла.

– Билмадим. Айтишларича, ўғлим ўхшаркан... Ҳаётда нималарга қизиқасиз? – гани бурди у.

– Сузишни яхши кўраман. Пиёда сайр қилишни, мусиқа тинглашни. Илгари сурат чизиш билан шуғулланардим, лекин кўлимга мўйқалам ушламаганимга анча бўлди. Тедди нимани яхши кўрса, ўша билан шуғулланишни яхши кўраман, – гап яна Тедди томонга бурилди. Чунки фикру хаёли ўғлида эди. – Ўша қуни театрга боргандик...

– Биладим, – деди Тейлор ва Мариэлланинг кўлини ушлади. Агент нега бунчалик меҳрибонлик қилаётганини тушунмаса-да, ундан мишнатдор эди. Керак пайтда доим ёнида бўларди. – Мариэлла... – шивирлади Тейлор ва беихтиёр уни бағрига босиб, лабларидан ўпди. Мариэлла унинг куч-

ли ва меҳрибон бағридан чиқолмай шошиб қолди. Тейлор дарров ўзини қўлга олди ва иккаласи бир-бирига хайрон бўлиб қараб қолишди.

– Нима дейишга ҳам хайронман... Сиз ёнимда бўлмаганингизда бу дард-ни кўтаролмасдим...

– Доим ёнингизда бўлишни истайман...

У истаklarини қандай изохлашни билмасди. Нега бундай қилганини ўзи ҳам билмай ундан узоқлашди. Узоқ йиллардан буён меҳрга зор бу аёлга жонини беришга ҳам тайёр эди. Жон Тейлор бир нарсага амин эди – Малкольм унга лойиқ эмас. Мариэлла унинг қўлини ўнди, кейин:

– Хотинингизни севаисизми, – деб сўради.

Шунчаки кизкиб эмас, балки уни яқиндан билиш учун сўраганди.

Тейлор бир дам иккиланиб туриб бош сиккиди.

– Омади бор экан, – деди Мариэлла.

Тейлор у билан хотини ҳақида гаплашгиси келмасди.

– Ўша танишган окшомимиздан буён фақат сизни ўйлайман, шундан буён бағримга боғгим келади...

Улар бир-бирларига тикилиб қолишди, энди уларга сўзнинг хожаги йўқ, бир-бирларига интилишарди, ҳолос. Тейлор ишнни йўқотиши мумкинлигини ҳам биларди. Қолаверса, хотини... лекин Тейлор ҳозир буни ўйламади. Доим унинг ёнида бўлишни, ҳимоя қилишни истарди. Бу муносабатнинг охири нима билан яқин топишни ўйламадан Мариэлла ҳам унга талпинарди.

– Оқибати нима бўлади? – сўради у.

– Сен нимани хохлайсан?

– Билмадим, – Мариэлла ростдан ҳам Жоннинг хотинига ҳам, Малкольмга ҳам озор беришни истамасди.

Жон унинг сочларини силади. У муҳаббати учун хотини Деббидан воз кечишга тайёр эди, лекин кейин Мариэлла ўзини айбдор ҳис қилишидан чўчирди. Мариэлла унга керак эди, лекин ваъда бериб устидан чиқа олмасликдан чўчирди. Бугун борлиғи, дардин қўнлиги, мулойимлиги, ҳусни учун ҳам севиб қолганди.

– Ҳаётингда ёрқин қунлар кам бўлган...

– Ундай эмас. Тедди билан жуда бахтли эдим. Энди эса сиз... Ҳаётда бахт навбати билан келади, шекилли. – Икки йил Андре бўлган, уч йил Чарльз, тўрт йил Тедди... Балки шу билан ҳаммаси тугагандир...

– Сенга қўй нарсаннинг кераги йўқ экан...

– Бошқа иложим ҳам йўқ.

Бахтли бўлишингни жуда истайман, – шивирлади Тейлор. Мариэлла унга ғамгин қулиб қаради. У тезроқ Тедди топилишини истарди.

– Ҳозир бунинг вақти эмас.

– Биламан.

Тейлор бола умуман топилмаса ёки ўлиги топилса, Мариэлла қандай ахволга тушишини ўйлаб кўриб кетди.

– Бардам бўл, Мариэлла. Сенга ёрдам бераман. Нега ҳеч қачон ўзинг учун ёрдам сўрамайсан? Нега бунчалик ўз қобиғингга ўралиб олгансан...

Тейлор жумбокнинг жавобини тонгандек бўлди – Мариэлла ўзини ҳеч қимга керакмас деб ҳис қилар, ҳаммага меҳр берад, лекин олишни билмасди. У ўта халол, кечиримли, покдомон, одамларнинг озорини ютиб ўрганган эди.

– Бунчалик олийжаноб бўлма, Мариэлла. Ҳатто, менга ҳам.

У яна Мариэллани ўпди, бу гал у ҳам жавоб қайтарди. Кейин ўзига келиб, чўчиб ўзини орқага ташлади. Жон Тейлор уни деб ақлдан озай дерди.

– Агар ҳозир ўзимизни қўлга олмасак, кейин қийин бўлади, – деди Жон Тейлор.

– Менга айнан шу керак.

– Ҳамма иш тугагач, сиз билан жиддий гаплашиб олишимиз керак. Паттерсон хоним. Мен келажакни башорат қилолмайман, лекин қармоғимдан осонликча қугулиб кетолмаслигингизни биламан...

– Менимча, у Чарльзни ўлимга ҳукм қилишларини хоҳламаётганимдан хафа.

– Сени тушунаман, – деди Жон қўл бериб кўришаркан. Сени ишонтириш учун нима қилсам экан?

– Ишотла... Ўғлимни кўрсат.

– Қанийди, қўлимда бўлганида. Сен Делонининг айбсизлигига аниқ ишонасанми?

– Йўқ, шунчаки уни юз фоиз айбдор дея олмайман. – Иккиланишлардан Мариэлланинг ўзи ҳам қийналиб кетганди. Шунча пайтдан буён дарағи чиқмаган Теддини ҳамма ўлган деб ҳисоблаётганди. Лекин Мариэлла бу гапни хаёлига келтиришга ҳам кўрқарди.

– Судда нима бўларкан? – сўради Мариэлла эшик оғасининг қўлидан қахвани оларкан. Уйдаги хизматкорлар Тейлорни яхши кўриб қолганди. У келса, ҳамма ўзини хотиржам ҳис қиларди. Фақат иккита полициячи Тейлорнинг Мариэллага бўлган қизиқиши фақат ишга доир эмаслигини сезиб юришарди.

– Тўғриси, судда сенга қийин бўлади.

– Нима бўлса ҳам, ортиқ қутолмайман. – Чунки Чарльз қўлга тушганидан буён Малкольм унга худди жинойтчининг шеригидек муносабат қилаётганди. Ўнди ундан ёрдам қутмаса ҳам бўлади. У хотинини ҳам-ташвиш ичида ёлғиз қолдириб кетганди.

– Дарвоқе. Беа Риттер қайтиб келмадимми?

Бу кизғиш сочли журналист аёл Чарльзни ҳимоя қилишга жон-жаҳди билан киришганди. У ФКБ агентларига ҳам, адвокатга ҳам тинимсиз қўнғирок қилиб турарди. Лекин айтадиган янгилиги йўқ эди.

- Кеча кўнғирок қилганди. Менимча, у Чарльзни севиб қолган.
- Мен ҳам шундай фикрдаман. Баъзи тоифа аёллар жинойтчиларни химоя қилиш учун жонини беришга ҳам тайёр туришади.
- Менимча, у Чарльз учун чин дилдан қайғураяпти.
- Нима бўлганда ҳам, химоячиларга ёрдам бермаслигинг керак.

Тейлор кетгач, Мариэлла ўғлининг хонасига чиқиб узок ўтирди. У овуниш учун тез-тез ўғлининг хонасига чиқиб турарди. Лекин Малкольм шўрлик анчадан буён бу ерга қиролмайдиган бўлиб қолган.

Эртаси куни Том Армур кўнғирок қилиб учрашмоқчилигини айтди. Мариэлла аввал Тейлордан учрашиш учун руҳсат олди, кейин розилик билдирди. Мариэлла Чарльзни ким химоя қилаётганини билишга қизиқарди.

Малкольм бир неча кунга Бостонга кетганди. Шунинг учун Том Армурни Мариэлланинг ўзи қабул қилди. Ёрқин рандаги сочли адвокатнинг кўзлари меҳрли боқар, лекин гаплари кескин эди. У одоб билан гапирса-да, дадил, тап торгмай ҳаракат қилишга одатлангани сезилиб турарди. Мариэлланинг кўзларига ҳақиқатнинг тагига етмоқчидек қаттиқ тикилди.

– Суддан олдин қелишимдан мақсад, менинг миқозим ҳақида қандай фикрдалигингизни билмоқчиман.

Аввалига бойвачча, орқа йиғитнинг иштини олиб боришга кўнмаган Том Армур гаплашиб кўргач, унга бутунлай ишонди ва ишга қаттиқ киришди.

– Нимани назарда тутаянсиз, жаноб Армур?

Армурнинг Гарвардда таҳсил олганини ва яхши компанияда ишлаштини газеталардан ўқиганди. Чарльз яхши мутахассислар билан ишлаштини яхши кўрарди. У чиройли йиғит эди, лекин асосийси, ақлли ва иродали экачилиги кўриниб турарди.

– Жаноб Делони бундан бир неча йил илгари бўлган воқеаларни менга гапириб берган... Нимани назарда тутаётганимни биласиз. – Бу мавзуда очик гапирмагани учун Мариэлла ундан миннатдор бўлди. – Ўшанда нотўғри иш қилганини тан олаяпти. Қолаверса, нега ва нима сабабдан бундай вазиятга тушиб қолганини биладиган ёлғиз одам сиз бўласиз. Агар ростини айтмасангиз, ҳаракатларини нотўғри талқин қилишади. Шунга нима дейсиз?..

– Менимча, ўшанда ҳамдан ақлини йўқотган. Назаримда, иккаламиз ҳам нотўғри йўл тутганмиз...

Ўйчан гапирётган Мариэллага адвокат тикилиб қолди. У жуда чиройли аёл бўлиб, кўзлари дунёдаги энг маънос кўзлар эди. Адвокат Чарльз Делони нега уни ҳамон севишини энди тушунди. Бу аёлга бефарқ бўлишнинг иложи йўқ эди.

– Нима деб ўйлайсиз, миқозим хавфли одамми?

– Йўқ. У ўйламай аҳмоқлик қилиши мумкин. Лекин ўта хавфли одам деб ҳисобламайман.

– Болангизнинг ўғирланишига алоқаси борми?

У тўғри жавоб топиш учун анча ўйланиб турди, кейин:

– Билмадим, – деди Мариэлла кўзларига тикилиб, адвокат ёкимтойгина йигит эканини сезд. Колаверса, у тўғрисўз ва дадил эди, бундай одамга эса ишонса бўларди. Чарльзнинг химоядан омади чопибди, деб ўйлади Мариэлла. – Далиллар топилган. Лекин мен билган Чарльз бундай ишга қодир эмас.

– Балки жиноятни бошқа одам килиб, Чарльзни бўйнига кўяётган бўлса-чи?

– Балки. Лекин ким? Нега унда Чарльзнинг уйидан далиллар топилди?

Химоячи ҳам шу саволларга жавоб тополмаётганди. Фақат битта тахмин бор эди, у ҳам бўлса, ўғрилар Делонини айблаш учун ашёвий далилларни унинг уйига ташлаб кетишган бўлиши мумкин. Лекин жиноятчилар Чарльз-ни қаердан танишади? Шунга карамай адвокатнинг қўлида асосий кузир бор эди, яъни ўғирланган боланинг онаси Чарльз Делони бу ишга қодир эмас, деб ҳисоблаётганди. Армур керакли маълумотларни ёзиб бўлиб, хайрлашаётганда Мариэлла очиқчасига гапиришга қарор қилди:

– Менга сиз билан учрашмасликни маслаҳат беришганди.

– Унда нега учрашдингиз?

– Жаноб Армур, менга фақат ўғлим керак. Тушунярсизми, мен айбдорни эмас, ўғлимни кидиришларини хоҳлайман.

– Паттерсон хоним, уни топишга ҳаракат қиламиз. сиз учун ҳам, боланинг ўзи учун ҳам, Чарльз учун ҳам!

– Раҳмат сизга.

Адвокатнинг ўзига бўлган ишончига Мариэлланинг ҳаваси келди.

IX ҚИСМ

Мартнинг совуқ кунларидан бирида суд бошланди. Суд маслаҳтчилари, репортёрлар, томошабинлар зални тўлдиришди.

Малкольм билан Мариэлла лимузинда Жон Тейлор бошчилигидаги тўртта ФКБ ходими қуршовида кириб келишди. Малкольм йўл бўйи гапирмади. Унинг сўзсиз «совуқ уруш» эълон қилишидан Мариэлла эзилиб кетганди. Машинадан тушганлари заҳоти репортёрлар шовқин билан уларга қараб отилишди. Бу юридик ўйинлар ўғлини қайтармаслигини Мариэлла билиб турарди. Бу томошаларнинг кимга кераги бор?..

Эр-хотин белгиланган жойда ўтиришди. Бригитта уларни суд залида кутиб турарди. Ҳамма ўрнидан туриб судьяни кутиб олди. Кўринишидан Малкольмга ўхшаб кетадиган судья ўзини таништирди:

– Менинг исмим Авраам Моррисон. Огоҳлантириб қўяй, суд залида тартибсизликларни ёқтирмайман. Судга ҳурматсизлик камок жазоси билан тугайди. Журналистлар ортқча ҳаракат қилишса, бутун матбуот жараён туга-

гунча залга киритилмайди. Бу ерда бир инсон тақдири ҳал бўляпти. Балки бола ўлгандир. Бунақа ишларга мен ўта жиддий қарайман ва ҳурматсизликни кечирмайман. Ҳаммага тушунарлими?

Ҳамма судьянинг ўқтам гапиришидан кўркиб, жимиб қолганди.

Залда бетартиблик билан «ха, сэр» деган жавоб янгради.

Мариэлла айбланувчи курсенга қаради. Чарльз озиб-тўзиб, сочлари оқариб кетганди. Шунга қарамай залдагиларнинг кўнчилигидан кўра викорли ва чиройлироқ кўринарди. Том Армур эса безовга эди. Судья аввал кўриладиган ишни йиғилишларга таништириб олгач, кейин жабрланувчиларни таништирди ва:

– Айбланувчи Чарльз Делони унинг айби исботланмагунча айбдор ҳисобланмайди, – деб таъкидлаб қўйди. Ниҳоят прокурор сўзга чиқди ва худди Чарльз Делони бутун дунёга хавф солаётган жиноятчидек нафрат билан оғзи кўпириб узок гапирди.

Ундан кейин сўзга чиққан Том Армур прокурорга ўхшаб калондимоғлик қилмасдан химояланувчисини айблаш учун тўғридан-тўғри исбот йўқлигини таъкидлади. Унинг нутқи прокурорниқидан кўра ишончлироқ чиқди. Раёмиятчиликдан иборат бўлган биринчи суд жараёни шундай тугади. Кейин ФҚБ агентлари Паттерсонларни уйига олиб бориб қўйишди. Ўша кунлик Малкольмнинг ёнига прокурор Билл Пальмер келди ва улар кутубхонага камалиб анчагача гаплашиб ўтиришди.

Суд залидан чиққан Мариэлланинг ёнига Беа Риггер югуриб келганди. Лекин Мариэлла у билан гаплашишга хоҳиш туймади.

– Бу қиз Чарльзни севиб қолган шекилли, – деди Тейлор уйга қайтгач.

– Ҳа, у ақлдан оздиришни билади. Масалан, мен ҳам ўн саккиз ёшимда шу аҳволга тушганман.

– Ҳали ҳам уни ўйлайсанми? – безовталаниб сўради Жон Тейлор.

– Энди ақлим кирган. Лекин бу унга ўлим тилайман дегани эмас... ФҚБ қанчалик ҳаракат қилмасин, шу пайтгача жиноятчи очинга йўл тополмаётганди. Шу ҳафтада Коннектикутда Теддига ўхшайдиган болани кўришгани ҳақида хабар келганди. Зудлик билан текширилди, лекин бу ҳам навбатдаги ёлғон хабарлиги маълум бўлди.

Бир ҳафта жуда оғир ўтди. Қораловчи суд жараёнини бутун мамлакат, шу билан бирга, Президент Рузвельтнинг шахсан ўзи кузатаётганини биларди ва ҳар нима бўлса ҳам ютиб чиқишни истарди. Армур ҳам ўзига етганча ўжар, лекин шу билан бирга, илтифотли. У ҳам тутган жойини кесадиغانлардан.

Тейлор ходимларига топширик бериш учун йўлакка чиқиб, Билл Пальмер билан келаётган Малкольмга дуч келди. Малкольм уни чақириниш учун бармоғини шакирлагди. Жон Тейлор бунақа муомалани кўтара олмасди. Малкольм ҳам уни, ўз навбатида, ҳурматга лойик эмас деб ҳисобларди. Чунки у Теддини топшиш учун ҳеч нш қилмади.

Жаноб Тейлор, прокурорга кўмагингиз керак. Баъзи маълумотларни берсангиз.

– Делони ҳақидами?

Пальмер «ҳа» деди ва гаплашиш учун холирок жой қидирди.

Прокурорнинг Мариэлла ва Чарльзнинг ўтмишини очиқчасига ёритиш керак, деган таклифи Тейлорга ёкмади.

– Биз уни қоралаб кўрсатишимиз керак. Шундагина ғалаба бизники бўлади.

– Ғалаба деганда нимани назарда тутяпсиз? Бегуноҳ одамни ўлимга ҳукм қилишними ёки ҳақиқий жиноятчини топишними? Агар Чарльз ростдан айбдор бўлса, шундоқ ҳам жазоланади. Лекин бунга ўтмишни титкилашнинг нима кераги бор? Паттерсон хонимни ўйламайсизми? У қандай аҳволга тушади?!

– Ҳис-гуйгулари менинг муаммом эмас. Қолаверса, эри ҳам фикримга кўшиляпти.

Шу суҳбатдан кейин Тейлор адвокат прокурордан кўра тозароқ ишлаётганига амин бўлди. Лекин Малкольм ўз хотинини қурбон қилишга ҳам тайёрлигига ишонгиси келмади. Суднинг кейинги жараёнларида Мариэллага жуда кийин бўлиши аниқ эди.

Х ҚИСМ

Душанба куни эрталабдан навбатдаги суд жараёни бошланди. Бу гал томонлар бир-бирига мулозамат қилиб ўтиришмади. Прокурор Чарльзни бола ўғирликда, ёлғончиликда, ожизаларга зулм қилишда айблади. Унинг гапларидан Чарльз бутун Америка учун офат деб ўйлаш мумкин эди. Том Армур эса Чарльзни ҳалол, лекин ўта бахтеиз одам деб атади. У бир пайтлар ўз фарзандларидан айрилганини, шу сабаб бировнинг боласига озор бера олмаслигини ишончли далиллар билан исботлаб берди. Шундан кейин биринчи гувоҳ чакирилди. Ўз исмини эшитиб Мариэлла қотиб қолди ва нажот қутгандек Тейлорга тикилди. У Мариэллани тинчлантирмоқчидек қараса-да, ўзи хавотирда эди. Чунки Пальмердан яхшилик кутиб бўлмасди. Мариэлла асабийлашгани сайин, Пальмер гапни чўзарди. У эзмаланиб, Мариэлланинг ҳаяжонланишига сабаб бўладиган саволларни берди. Чарльз билан қачон танишгани, тўйлари қандай вазиятда бўлгани, нега ажрашишгани ҳақида ҳам сўради. Унинг ҳар бир жавобини Чарльз билан Тейлор юрак ховучлаб эшитиб ўтиришди. Кейин суд ҳайъатининг олдида уни ерга уриш учун ажримдан кейин қаерда яшаганини сўради. Охирида болалари қандай ҳолатда вафот этганини сўрашни ҳам унутмади.

Бу бахтеизликка сизнинг алоқангиз борми? – сўради прокурор зуғум билан.

Адвокат чидолмай ўрнидан сакраб турди.

– Эътироз билдираман, судья жаноблари. Прокурор гувоҳга тазйик ўтказяпти. Боласи кимнинг айби билан ўлганини аниқлаш бизнинг ишимиз эмас. Ҳозир менинг мижозимнинг иши кўриляпти, Паттерсон хонимнинг эмас.

– Эътироз қабул қилинади, – деди судья.

Суд жараёни давомида яна бир неча бор прокурорнинг гапини бўлишга тўғри келди. Охири сабри тутаган судья Пальмердан нимага шама қилаётганини, агар шу зайлда кечса ярим йилда ҳам гувоҳларни сўроқ қилиб бўлмаслигини эслатди.

– Бироз сабр қилинг, жаноб судья. Ҳозир ҳаммаси ойдинлашади, – деди.

Пальмер саволлари билан Мариэлла ўзини ўғлининг ўлимида айбдор ҳисоблашини аниқлаб олди. Мариэлла, албатта, ўзини айбдор санагини айтганда прокурор шу гапга ёпишиб олди. Унинг руҳияти жойида эмаслигини, бир неча бор жонига қасд қилганини ҳамманинг олдида гапирди. Бу билан Пальмер Мариэллани руҳий носоғломликда айблаб, уни гувоҳлик беришга нолойиқ деб эълон қилмоқчи эди. Пальмер ниятига етди. Тейлор бу режани амалга оширишга ким ёрдам берганини тушунди. Малкольм! Мариэлла ФҚБ назорати остида кўчага чиқиши билан уни репортёрлар ўраб олишди. Уларни машинага кузатгунча полициячилар анча ҳаракат қилишларига тўғри келди.

– Нафратланарли жараён, – деди Малкольм машинага ўтиргач. У хотинининг ўтмишидан нафратланишини очикчасига изҳор қилаётганди. Хотинига жирканиб қаради. Мариэлла эрига қараб қотиб қолди. У ўзига бутунлай бегона одамга турмушга чиққанини биринчи бор чин дилдан ҳис қилди.

Мариэлла йиғлаганча югуриб хонасига кириб, эшигини қулфлаб олди. Бир неча дақиқадан кейин кимдир эшик тирқишидан бир варақ қоғоз узатди. Унда «Шифокорга кўнғироқ қил», деган жумла ёзилганди. Мариэлла Жон Тейлорнинг хатини таниб, ҳайрон бўлди. Нега докторга кўнғироқ қилишим керак, деб ўйлади. Кейин ҳамма нарса ойдинлашгандек бўлди. У ёндафтаридан қабулхона рақамларини топиб, шифокор билан учрашув белгилади. Шифокор Мариэлла гаплашмоқчилигини эшитиб, ҳайрон бўлди. Мариэлла ўғлини ўғирлашганини айтмоқчи эди, лекин доктор ҳаммасидан хабардорлигини айтди.

– Аҳволингиз яхшими? – қайғуриб сўради доктор.

– Ёмон эмас. Лекин мавҳумлик қийнаб юборди. Эрим эса... биласизми... Малкольмга ўтмишимни айтиб беришимга тўғри келди. Чарльз ҳақида ҳам, клиника ҳақида ҳам, тўйдан олдин у ўтмишимга қизикмаганди.

– Лекин ҳаммасидан хабардор эди-ку! – хитоб қилди доктор Вербеф. У Мариэлла буни билмаслигини хаёлига ҳам келтирмасди. – Тўйларингиздан сал олдин менга кўнғироқ қилиб... тахминан октябрь ойларида...

– У сизга кўнғироқ қилганмиди? – довдиради Мариэлла. – Нега?

– У сизга бирор ёрдам бермоқчилигини, умуман, сизни бахтли кўришни исташини айтганди. Мен унга Мариэллани бахтли қилиш учун кўп фарзанд кўришингиз керак, дегандим. Айтгандек, болангиздан дарак борми?

– Йўқ.

– Бўлса, хабар беринг менга.

– Албатта.

У Малкольмнинг хатти-ҳаракатини тушунмай, гўшакни жойига қўйди. Демак, шунча йилдан буён у ҳаммасидан хабардор бўлган! Унда нега Мариэлла гапириб берганда ўзини хайрон бўлаётгандек кўрсатди... Яна Пальмерга бу маълумотдан фойдаланишга рухсат берди. Лекин ҳозир буни аниқлаштиришга вақт йўқ. Соат иккида яна суд залида бўлишлари керак. Ҳатто, Жон Тейлор билан ҳам гаплашишга вақти бўлмади. Энди ич-этини еб ўтиришига тўғри келади. Судда прокурор Патрикни гувоҳликка чақирди. Собик хайдовчи ибодатхонада кўрганларини кўшиб-чатиб баён этди.

Мариэлла эри билан ёлғиз қолишни узок кутди. Ниҳоят, ёлғиз қолгач, Малкольмнинг хонасига кирди. У кийиниб бирор жойга ҳордик чиқаргани кетмоқчи бўлиб турган экан.

– Сен мени алдадинг! – ўзини тутолмади Мариэлла.

– Нима демоқчисан? – сўради у пинагини бузмай.

– Тедди йўқолганда мен сенга ўтмишимни гапириб бергандим... Сен эса ҳаммасидан хабардор экансан! Нега менга айтмагандинг?

– Нима деб ўйлагандинг, сенинг қанақалигингни билмай туриб, сенга уйланишим керакмиди? – мазах қилиб қулди у.

– Мени алдадинг!

– Сен эса ўғлимнинг ҳаётини хавфга қўйдинг! Сен сабаб мен шунака аблах одам билан боғланиб қолдим! Сен сабаб у ўғлимни ўғирлади. Сен ҳақингда нималар билишим билан эса ишинг бўлмасин. Бу менинг ишим!

– Ҳатто, Билл Пальмерга айтиб беришгача бордингми?

– Буни атайлаб қилдим! Бўлмаса сен ўша итвачча, қотил, собик эрингни ҳимоя қилишинг мумкин эди. Ахир сен марҳаматлисан, ҳатто унинг жинойтчилигига ҳам ишонмаяпсан!

– Унга ёрдам бермасин деб мени ҳамманинг олдида ерга урдингми?

– Агар у Тедди учун ўлимга ҳукм қилинса, хурсанд бўлардим.

– Мана гап қаерда экан! Демак, иккаланг ҳам ўч олиш ҳаракатида экансизлар-да! У Теддини ўғирласин, сен уни ўлдир! Ҳамманг ақлдан озгансизлар! – у эрига нафрат билан қаради.

– Ҳозирок хонамдан чиқиб кет, Мариэлла! Гаплашадиган гапимиз қолмади!

Мариэлла қулоқларига ишонгиси келмасди. Малкольм Чарльздан ўч олиш учунгина хотинининг устидан мағзава ағдарган!..

– Бу билан ўзингнинг асл башарангни кўрсатдинг. Демак, ҳаммаси тугади, шундайми?

– Ҳаммаси Делони ўғлимни ўғирлаб кетгандаёқ тугаганди. Суддан кейин ёнига кайтишинг мумкин. Агар тирик қолса... елкасига бош қўйиб йиғлайсан... Билиб қўй, сени ҳеч қачон кечирмайман!

– Мени ташлаб кетмоқчимисан, Малкольм? Мен тайёрман! Ҳозирок уйингдан чиқиб кетишим мумкин!

– Ўйлаб иш қил. Суд тугагунча кутиб тур, кейин кетавер, ҳозир журналистларга яна баҳона топилади.

Мариэлла жавоб бермасдан чиқиб кетди. Энди уларни боғлаб турадиган ришта йўқ эди. У эри умуман бегона одамлигини билганди.

XI ҚИСМ

Эртасига Мариэлла газеталарни кўздан кечирди, унда суд жараёнида Пальмер дучор қилган шармандалик батафсил ёзилганди. Барча газеталарда Мариэллани жиннига чиқаришганди. Ҳаммасидан даҳшатлиси, буларнинг ҳаммасини ўз эри Малкольм ташкиллаштирган. Катта тиражли газетанинг иккинчи бетида Беатрис Риттернинг мақоласига кўзи тушди. Мақолани ўқиб чиққач, Мариэлла йиғлаб юборди. Унда қуйидагилар ёзилганди: «Қатъиятли, назокатли Мариэлла Паттерсон судда ўзини мардонавор тутди. Прокурор уни қоралашга қанчалик ҳаракат қилмасин, ўзини йўқотмади. У ҳаммани ўзига мафтун этди...» Мақолада Мариэлланинг бошига тушган ташвишлар қулги билан эмас, ҳамдардлик билан ёритилганди. Журналист аёлнинг гаплари кўнглини бузиб юборди. Лекин давлат қораловчиси билан эри келишган ҳолда, негадир уни ишдан четлатмоқчи бўлишаяпти.

Малкольм билан Тейлор уни машинада кутиб туришарди. Йўл бўйи ҳеч ким гапирмади. Судья Моррисон иштирокчиларга яна бир бор тартибни эслатиб, журналистларни исботланмаган маълумотларни қон этишгани учун қойиди. Унга Мариэлла ҳақида ёзилган гаплар ёқмаганди. Қийнок яна давом этди. Прокурор Мариэлланинг кўрсатмаларини кам деб ҳисоблади ва бошқа гувоҳларни ҳам чақирди. У хизмагдорларни яна бир бор гувоҳликка чақирганда, адвокат Армур бир неча марта Мариэлланинг иши кўрилмаётганини эслатиб туришга мажбур бўлди. Ҳатто, энага ҳам уни яхши она бўлмаганликда айблади. Бу айбловлардан Мариэлланинг кўз олди қоронғилашиб кетди. Жон Тейлор унга ёрдам беролмаётганидан эзиларди. Мариэлла бу одамлар уни нега бунчалик ёмон кўришларини тушунмасди.

– Судья жаноблари, – қидолмади Том Армур, – биз оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш ишини кўрмаямиз, Паттерсон хонимнинг қандай она бўлганлигини нега муҳокама қилаямиз, хайронман. Ўғирлик ҳақида умуман гапирилмаяпти, мен ҳимоя қиладиган одамни бу гувоҳлар, ҳатто танишмайди ҳам...

Лекин Пальмер Мариэллани ер билан яқсон қилиши керак эди.

Охирида гувоҳлар курсисига Малкольм чакирилди.

– Жаноб Паттерсон, хотинингизнинг ўтмишини билармидингиз?

– Йўқ. – Малкольм хотини тарафга ўгирилиб ҳам карамади.

– Демак, уни рухий касалликлар клиникасида даволанганидан ҳам хабарингиз бўлмаган.

– Билмаганман. Бўлмаса уйланмасдим.

Мариэлла эри нега ёлғон гапираётганини, нега одамлар олдида ерга ураётганини биларди. У ожизлигидан эзилиб, хаёлга ботиб ўтирарди. Малкольм бошқа саволларга ҳам киприк кокмай ёлғон жавоб берди. Прокурор Малкольмга мулойимлик билан муносабатда бўларди.

– Ўғлингизни тирик деб ўйлайсизми?

Малкольм зўрға ўзини қўлга олди.

– Агар тирик бўлганида, шу пайтгача топишарди...

– Болангизни жаноб Делони ўғирлаган деб ўйлайсизми?

– Ўзи бўлмаса ҳам, уюштирган бўлса керак... – Малкольм ўзини тута олмай йиғлаб юборди. Залда ғала-ғовур бошланди. Бригитта ҳам кўз ёшларини артди. Прокурор саволлари тугаганини эълон қилгач, адвокат ўрнидан турди.

– Айтинг-чи, жаноб Паттерсон, сиз хотинингиз билан бахтли яшаганмисиз?

– Ҳа. – Малкольм адвокат гапни қаерга бураётганини тушунмай довдирарди.

– Хотинингизнинг соғлиғи жойида бўлмаган бўлсаямми? – Том Армур яна бир-икки умумий саволлар бергач, сўради: – Агар ўғлингиз тирик бўлмаса... аввало, тириклигидан умид узмайлик. Сизга бу қандай таъсир қиларди?

Малкольм адвокат нима демоқчилигини тушунмади.

– Мен учун ҳаёт тугаган бўларди. Чунки Тедди менинг ёлғиз ўғлим.

– Демак, сиз учун ўғлингизнинг ўлими – ҳаётнинг тугаши. Лекин нега Паттерсон хоним учун бошқача бўлиши керак деб ўйладингиз?

– Унгаям қийин бўлгандир...

– Жиноятда хотинингизни ҳам айбдор ҳисоблайсизми?

– Албатта, Теддини унга кўрсатиб, ғашига тегмаганида, у Теддини ўғирламасди.

– Лекин хоним атайлаб учрашмаганман, деярти-ку.

– У ёлғон гапираяпти, илгари турмуш курганини ҳам, болалари бўлганини ҳам мендан яширган.

Том Армур бу гап ёлғонлигини биларди, лекин бу фактни ҳозирча ошкор этмасликни лозим топди.

Шундан кейин Тейлор Малкольмдан хизмат сафарларига кимни олиб юришини сўради. Малкольм хотини у билан бирга юришни истамаслигини ва ёлғиз ўзи боришини айтди. Шундан кейин адвокат Малкольм ҳар доим қотибаси Бригитта билан бирга сафар қилишини асосли далиллар билан ис-

ботлаб берди. Кейин Бригитта Сандерс билан канака муносабати борлигини сўради. Бу саволдан Малкольмнинг жаҳли чикиб кетди. Лекин адвокат котибанинг саккиз хонали уйи ижарасини Малкольм тўлашини айтганда, у бутунлай ўзини йўқотди. Бу хабарни эшитган Мариэлла кулоқларига ишонмасди. Нахотки... Бригитта иккаласи шунча йилдан буён устидан кулиб юришган бўлса... У эса ҳеч нарсадан шубҳаланмаган ҳам. Малкольм ҳаммасини инкор қилиб жанжал қилганди, адвокат Армур гапини исботлаб берди:

– Швейцар Симус Офлэннерти жаноб Паттерсон ҳар окшом Сандерс хонимни кузатиб кўйишини, кўпинча унинг уйида тунаб қолишини тасдиқлади. Рождество байрамида эса, яъни ўғли йўқолганидан икки ҳафта ўтиб, жаноб Паттерсон Бригитта Сандерсга оломос шодаси совға қилган. Жаноб судья. Малкольм Паттерсон судга ёлғон гувоҳлик бераётгани кундек равшан!

Судья саволни аниқроқ беришни талаб қилди.

– Жаноб Паттерсон, Сандерс хоним билан шахсий муносабатларингиз борми?

Прокурор эътироз билдирганди, Том Армур унинг гапини бўлди.

– Мен бир нарсани аниқлаштириб олишим керак. Кеча Паттерсон хоним Чарльз Делони билан шахсий муносабатда бўлгани учун ўч олиш мақсадида болани ўғирлаган деган масала кўтарилди. Балки Бригитта Сандерс ҳам ўч олиш мақсадида болани ўғирлаган бўлиши мумкин-ку. Шунинг учун аниқ жавоб беринг!

– Балки... Лекин у менинг ўғлимни ўғирламаган.

– Қасрдан биласиз?

– Чунки у бунақа ишларга кодир эмас.

– Менинг химоямдаги киши ҳам кодир эмас. Сандерс хонимга уйланишни режалаштирганмисиз?

– Йўқ, албатта.

– Раҳмат, менинг бошка саволим йўқ.

Малкольм гердайиб жойига бориб ўтиргани захоти Бригитта йиғлаганча залдан югуриб чикиб кетди.

Уни шу захоти журналистлар ўраб олишди. Амаллаб уларнинг орасидан чикиб, таксига ўтирганида кўйлаклари йиртилиб кетганди. Шундан кейин экспертлар Делонининг уйдан топилган кийим ва ўйинчоқ ростдан ҳам Теддига тегишли эканлигини айтишди. Ниҳоят, чўзилиб кетган кун тугади. Эри хотин бир оғиз гаплашмай уйга қайтишди. Орадан ярим соат ўтгач, Малкольм хотинига бир оғиз гапирмай уйдан чикиб кетди. У кетиши билан Жон Тейлор Мариэлланинг хонасида пайдо бўлди.

– Нахотки билмагандинг?!

– Билмагандим... мен аҳмоқ бўлган эканман. — Мариэлла хаёлга толди. Малкольм доим саёҳатда юрарди. Демак, ундан кўра кўпроқ Бригиттанинг эри бўлган. Иккаласи бир бўлиб, устидан кулишган.

- Малкольмга ачинаяпман, бор гап аниқлангач, шармандаси чиқди.
- У қилмишига яраша олди.

Тейлор нега Мариэлланинг эри ҳамманинг олдида уни ёмонотлик қилаётганини биларди. Суд тугагач, ажраниш жараёнини бошлаш нияти-далигини Мариэллага айтиб ўтирмади. Тейлор кетгач, Мариэлла ўйланиб қолди. Бир умр эрига садоқат саклаб, миннатдор бўлиб яшаса-ю, эри эса Бригитта билан уни алдаб юрган... Кечки соат ўнларда телефон жиринглади. Гўшакни кўтарса, Беа Риттер. Мариэлла унга мақола учун миннатдорчилик билдирди.

Журналист аёл у билан учрашиши зарурлигини айтди. Лекин Мариэлла Риттер билан учрашганини репортёрлар билиб қолишса, катта жанжал кўтарилишини биларди. Лекин Риттер бу жуда муҳимлигини айтиб туриб олгач, рози бўлди.

– Паттерсон хоним, Чарльз болангизнинг буюмларини кимдир унинг уйига ташлаб кетган, деб ҳисоблаяпти. Балки уйингиздагиларнинг биридир. Мен Чарльз бу ишга алоқаси йўқлигига юз фоиз ишонаман. Неғалигини билмайман, лекин унга ишонаман. Ҳақиқат юзага чиқиши учун қўлимдан келган ишни қиламан. – Риттер Нью-Йоркнинг жинойт оламида ҳам танишлари борлигини айтди. Беа улардан ҳам ёрдам сўраганди. – Мен фақат сиз унинг жинойтчи эмаслигига ишонишингизни билишим керак эди.

Риттер худди Робин Гуд каби жабрдийдаларга ёрдам беришга тайёр эди. Унинг шу феъли Чарльз Делонига ўхшаб кетарди. Мариэллага бир нечта детектив ёллашини ваъда бергач хайрлашди.

ХII ҚИСМ

Матбуот Малкольм билан Бригитта ўртасидаги муносабатларни турли рангларга бўяб чоң этди. Мариэлла бу жанжалга умуман аралашмади, фикр ҳам билдирмади. Шунча вақтдан буён у Бригитта билан бор-йўғи бир марта учрашди, шунда котиба унга худди менсиммагандек назар ташлади. Лекин Мариэлла буни иложсизликдан эканлигини биларди, чунки Бригитта одамлар олдида шарманда бўлганди. Мариэллага бу умуман таъсир қилмади. Чунки уларнинг асл башараси кўринганди. Мариэлланинг кўнглида ғазаб ҳам, рашк ҳам йўқ эди. Эри аллақачон бегона одамга айланган, лекин унинг кўп йиллик ёлғони ва жазманининг ёлғон дўстлиги, хиёнатлари ошқор бўлганди.

Суд жараёнида адвокат берган саволларга Мариэлла мардона жавоб берди. Чарльзни айблай олмаслигини айтганда, Том Армур унинг мардлигига қойил қолди. Том Армур хизматкорларни сўроқ қилганда эшик оғаси Хейверфорд бор гапни айтди. У бекасига ўхшаган очиккўнги, меҳрибон, адолатли одамларни кам учратганини, Малкольм эса унга уйланишидан олдин хизматкорларни йиғиб унинг соғлиғи жойидамаслигини, эси ҳам

кирди-чикдилигини, унинг гапларига унчалик эътибор бермасликни тайинлаганини айтди. Мариэлланинг кўзи очилгандек бўлди. Шундан кейин эшик оғаси Малкольмнинг Бригитта билан алоқаси борлигини билишини ҳам айтди. Бригитта сўроқ қилинди. У Малкольм хотинини эмас, уни севишини намоёйишкорона маълум қилди. Унга фақат фарзанд учун уйланганини ҳам қистириб ўтди. Шундан кейин адвокат жиноят жойидан Делонининг бармоқ излари топилмаганини, унинг уйдан чиққан буюмларни кимдир ташлаб кетган бўлиши мумкинлигини айтди. Суд жараёни бошланганига тўрт ой бўлиб, Чарльз Делони биринчи марта сўроқ қилинди. У кўзида ёш билан Мариэллага нисбатан адолатсизлик қилганини тан олди. Адвокат сиз хотинингизни калтаклаганингиздан кейин ҳомиласи нобуд бўлган, деганда у шердек ўкириб юборди.

– Йўқ! – докторлар ҳомила совуқда музлаб, шифохонага келгунича нобуд бўлган дейишган. Фақат унга айтишмаганди, – деди.

Бу гапни эшитган Мариэлла хўнграб йиғлаб юборди. Бу гап у учун янгилик эди.

Том Армур Чарльзнинг ўтмишини эсга соладиган бу оғир саволларни унинг ҳаётини сақлаб қолиш учун бераётганди. Шу йўл билан Чарльзни оқлашга ҳаракат қилаётганди.

– Кейин яна фарзанд кўришни истамадингизми?

– Йўқ, худди шу сабаб уйланмадим. Мен уни ҳамон севаман, йўлларимиз айро тушганини билсам-да... Мен ҳеч қачон унга ёмонлик тиламаганман. Боласига ҳам... Лекин суд жараёни давомида эшитганларимга қараганда жаноб Паттерсон унга арзимайди.

Мариэлла яна йиғлади. Бу у билган Чарльз эди. У ҳар доим адолатли бўлган.

Суддан чарчаб қайтган Том Армурнинг уйига Беа Риттер кўнғироқ қилди. Улар учрашишга келишишди. Адвокат бу ғайратли журналист қизни ёқтириб қолганди.

– Мен бир ёмон иш қилдим... Сиз уни танисангиз керак – Тони Капрони.

– Албатта, биламан, айрим соҳаларда катта одам у. Шунақа одамлардан ҳам танишингиз борми, Беа? – кулди адвокат. Чунки Тони Капрони хавфли жиноятчи эди.

– Ундан жиноят оламида Тедди Паттерсон ҳақида ҳеч гап йўқми, деб сўрагандим. Бугун менга ўзи кўнғироқ қилди... ва битта телефон рақамини берди. Ўша одамга кимдир элик минг тўлаб, Теддининг пижамаси ва ўйинчоғини Делонининг уйига ташлаб кетишни топширган экан... У судда иштирок этишни истамаяпти, жиноятга шерикликда айбланишдан кўрқаяпти. Лекин бола тириклигини аниқ биларкан.

– Наҳотки... жин урсин уларнинг барини... Тезроқ телефонини беринг. Лекин бу ҳақида газетада ёзишни ҳаёлингизга ҳам келтирманг.

– Сўз бераман...

Суднинг сўнги кунлари. Судья бугун суд жараёнини тугатамиз, деганда Том Армур ўрнидан сакраб турди.

– Судья жаноблари, янги вазиятлар очилди. Агар мумкин бўлса, сиз ва прокурор билан алоҳида хонада гаплашиб олсак.

Маслаҳатдан сўнг судья янги гувоҳни эшитиб кўришга рози бўлди. Лекин оклашни хохламади.

– Майли, сизга кирк саккиз соат вақт бераман. Шу вақт ичида маълумотнинг рост ёки ёлғонлигини аниқлаб олинг. Менга деса, бутун армияни жалб этинг, лекин муддатида ашёвий далиллар олиб келмасангиз, ҳукми эълон қиламан.

Прокурор ҳам иложсиз розилик билдирди. Шундан кейин судья кўшимча текширувчилар учун икки кунлик танаффус эълон қилди. Том Армур Тейлорга бир илтимоси борлигини билдиргач, иккаласи холироқ жойга ўтишди.

– Мен бир гувоҳни топдим, у ҳам жинойтга шерик бўлиб қолган. У бизни ҳақиқатга олиб чиқиши мумкин. Лекин ёллаган одамнинг ҳам қўли узун. Шу сабаб сизнинг ёрдамингиз керак. Уни таъкиб қилмасликни ваъда бероласизми?

– Эсингизни едингизми, Армур, менинг вазифам сизнинг химоянгиздагиларни кўриклаш эмас, болани топиш.

– Биламан, лекин илтимос, унинг йўлини тўсмасликка ваъда беринг, унинг айтишича, бола тирик.

– Майли, – деди Тейлор узок ўйланиб тургач, – Лекин аввал у билан ўзим гаплашиб олишим керак.

– Бўпти. Унинг исми Луи Полянский.

– Йўғ-э, – кулиб юборди Тейлор. – Мен уни танийман, бундан ўн беш йилча илгари унинг ҳаётини саклаб қолганман!

Том Армур шошиб Луига кўнғирок қилди, у Тейлор билан учрашишга рози бўлди.

Луи Тейлорга бор гапни айтиб берди.

– Болани АҚШдан олиб чикиб кетишган бўлса керак, – деди.

ФҚБ аэропорт ва портларда каттик назорат ўрнатган. Бу ишнинг ортида ким турганини аниқлаш учун Том ҳамма нарсага тайёр эди. Энди портни яна каттик назорат қилиш керак эди. Лекин нима бўлганда ҳам, ашёвий далиллар Делонининг уйдан топилгани уюштирилган ишлиги аниқ бўлганди. Тейлор Мариэллага кўнғирок қилиб, бир-икки кун кўринмаслигини айтиб қўйди. Кейин келаётган икки ҳафта ичида ҳеч қаерга боришни мўлжалламадинларми, деб сўради. Мариэллага эри қаёққадир кетмоқчилигини айтди. Тейлор Мариэллага «Европа» рейси йўловчилари ичида эр-хотин Паттерсонларнинг ҳам рўйхати борлигини айтиб ўтирмади. Демак,

Малкольм Бригиттани хотини сифатида олиб кетмоқчи, чунки портда паспортлар унчалик қаттиқ назорат қилинмаслигини билади. Олдин ҳам шу сабаб порт хизматидан кўп фойдаланган.

Том Армур асаблари қақшаб кетган Чарльзни бироз бўлса-да тинчлантириш учун янги гувоҳ ҳақида шипшитиб қўйди. Улар иш жараёнида дўстлашиб қолишганди. Армурнинг ҳам хотини ва қизи автоҳалокатда вафот этишган. Том ҳам шундан буён уйланмаганди. Уларнинг феъли ўхшаб кетарди. Бу пайтда Жон Тейлор бугун портдаги ўн олтита кемани тинтиш билан овора, ўлгудек чарчаганди. Йўловчилар уларнинг буюмларини титкилашгани учун норози бўлишар, айниқса, немислар кўпроқ эътироз билдиришарди. Иккинчи куни ярим тунда иккита суднани текшириш қолганди, лекин унинг хўжайини қаттиқ қаршилик қилди. Икки кун ўтган бўлса-да, ашъвий далил ҳам, бола ҳам топилмади. Муддат тугагач, прокурор Чарльз Делонини айбдор деб эълон қилди. Энди адвокатнинг нутқи қолганди. Суд жараёни тугаяпти ҳамки, бола-сидан дарак йўк. Мариэлла асабийлашишни кўтаролмай суд залида ҳушидан кетди.

Суднинг чекка хонасида ўзига келган Мариэлла тепасида турган шифокорни кўрди. Бошида Беа Риттер ҳам турарди. Судья тушликдан кейин адвокатга сўз берамиз, деди. Малкольм намойишкорона меҳрибонлик билан хотинини залдан олиб чиқиб кетди. Лекин уйига етгач, уни ўз ҳолига ташлаб қўйди. Тушлик вақти тугаб, суд залига етиб боришгач, ғалати иш бўлди. Залга кийим-боши бир аҳволда ФҚБ агенти Жон Тейлор кириб келди. У судьядан узр сўраб, Мариэлланинг қулоғига нимадир деб шивирлади. Мариэлла эрига ҳеч нима демасдан, Тейлорнинг ортидан эргашди. Адвокат Тейлор боланинг ўлигини топибди, деган хулосага келди, лекин нега Малкольмни ҳам чақирмаганини тушунмади. Ҳамма ҳайратда қолаверди.

– Тинчликми? – нафаси тикилиб сўради Мариэлла машинага ўтирар экан.

– Сени бир жойга олиб боришим керак. Фақат менга ишонсанг бўлгани. Аҳволинг яхшими? – Тейлор моторни ўт олдиргач, Мариэлла кўрқиб кетди.

– Мени ҳибсга олдингми? – жиноятга шерикликда айблаб, ҳибсга олишди, деб ўйлаганди у.

– Нималар деясан? Хавотир олма, тинчлик, – кулиб юборди Тейлор.

Мариэлланинг миясига Теддини жасадини таниш учун олиб кетаяпти, деган фикр келиб, сесканиб кетди.

– Мариэлла, ҳеч нимадан кўрқма, тинчлан. Фақат менга ишонсанг бўлгани.

Бу – муҳим. Ҳозир сенга айта олмайман, кечир...

Бир неча дақиқа ичида портга етиб келишди. Уларни ФҚБ агентлари кутиб туришарди. Иккаласи немисларнинг кичкинагина кемасига кириб боришди. Тейлор капитанга Мариэллани таништирди. Мариэлла адоий

тамом бўлди. Шунча одам бекорга йиғилмаган, демак, Теддининг жасадини топишган, унинг кўз олди қоронғилашиб кетди.

Мариэлла, ҳозир сенга бир-икки одамни кўрсатишади, яхшилаб эътибор бер, балки уларни танирсан.

Каютага озғин чол ва малласоч, баджаҳл аёлни олиб киришди. Мариэлла уларни танимасди. Кейин юзида чандиғи бор яна биттасини олиб киришди.

– Булар ким ўзи? – сўради довдираб Мариэлла.

– Ростдан ҳам ҳеч қайсисини танимайсанми, яхшилаб қарагин...

Мариэлла бош силкиди.

– Энди ўзингни қўлга олишинг керак. Менга суяниб ол, ҳозир яна бир кишини кўрсатамиз, унинг кимлигини айтишинг керак...

У боласининг жасадини кўришни кўтаролмаслигини билиб турарди. Иккинчи мартасини кўтаролмайди...

– Йўқ, – бакириб юборди у. – Мени мажбур қилманглар, илтимос, кўтаролмайман...

– Ўзингни қўлга ол, бизга ёрдаминг керак...

Жон Тейлорнинг ўзи ҳам қаттиқ чарчаганди. У Мариэлланинг қийналишини хохламасди, лекин улар топган бола гушг-соқов эди... Болага нима бўлганини ҳеч ким билмас, балки қорни очдир, балки қўрқувдан тилдан қолгандир ёки инглиз тилини умуман тушунмас... Капитан шу пайтгача болани кемада сира кўрмаганига хайрон эди. Бола Тедди Паттерсонга ўхшамасди, лекин кўзлари кимнидир эслатарди. Сочининг ранги эса бошқача эди. Шунинг учун Мариэлланинг ёрдами керак бўлганди. Мариэлла ўзини қўлга олгач, болани олиб келишди. Бир сония орага сукунат чўкди.

Болакай жимгина унга қараб турарди. Мариэлла эса кўзларига ишонмасди. Кейин у кутилмаганда додлаганча болага қараб отилди ва қучоқлаб олди. Шундан кейин бола ҳам йиғлай бошлади. У онасини маҳкам қучоқлаб, бор овози билан йиғларди. Уларга қараб капитан ва Тейлорнинг ҳам кўзи ёшга тўлди.

У бир умрга йўқотдим, деган боласини бағрига босиб турганига ишонгиси келмасди. «Болагинам, болажоним», деб ўқиб-ўқиб йиғларди. Қўлга тушган учта немиснинг қўлларига кишан солинди. Йигирмата ФКБ агенти кемани қайта кўздан кечириш учун қолишди. Тейлор она-болани машинага ўтказди. Тедди онасига маҳкам ёнишиб олганди.

– Менга сизни ўлган дейишди, – деди у кўз ёшларини артиб. Кейин мени қутига солишди, тешиклари бор эди... ўша тешиклардан печенье бериб туришди...

Қўлга тушганлар боланинг отаси уни Германияга олиб ўтиш учун пул тўлаганини айтиб беришди. Улардан бирининг чўнтагидан Малкольмнинг

исми ва телефон рақамлар ёзилган қоғоз топилди. Тейлор бу рақамларни яхши биларди, бу Бригиттага тегишли эди. Бу гапларни Мариэллага айтмади.

– Сенга қандай миннатдорчилик билдирай, – деди у Тейлорга юзланиб. – Жуда қўрққандим... энди топилмайди деб ўйлагандим. Теддини кўрса, Малкольм жуда хурсанд бўлади.

Тейлор индамади, у бошқача фикрда эди. Суд биносида уларни ФҚБ агентлари кутиб туришарди. Тейлор уларга Мариэллага билан ўғлини қалин ҳалқа қилиб ўраб олишни топширди. Улар залга кириб боришганда ўлик сукунат чўқди. Том Армурнинг гапи оғзида қолди. Олдинга қараб юрган эркаклар ҳалқаси очилиб, ўғлини кўтариб олган Мариэллага кўринди! Судья уларга қараб қотиб қолди.

Нима гаплигини тушунган одамлар бақир-чақир қилиб ўринларидан туриб кетишди, репортёрлар бир-бирларини босиб-туртиб олдинга отишди.

– Тирик! Вой худойим! Бу ўша-ку... – деган хитоблар янграр, фотоаппаратлар тинимсиз чиқилларди.

Судья одамларни тартибга чақирмоқчи бўлиб, болғачаси билан столга урар, лекин унга ҳеч ким эътибор бермасди. Тейлор эса Малкольмдан кўз узмасди. Болани кўриб, у аввал бировни қидиргандек атрофга аланглади, кейин турди, ўтирди, кейин яна туриб, боласи томон югурди. Унинг боласига ташланиши Мариэлланики каби табиий чиқмади. Чарльз уларга қараб, жойидан туролмай, тинмай йиғларди. У ўзидан кўра Мариэллага учун хурсанд эди.

Малкольм хотини ва Тейлорнинг ёнига борди. У энди анча ўзини босиб олганди. У ўғлини қўлига олмоқчи эди, лекин болани онасининг бағридан чиқариб бўлмади.

– Худога шукурки, уни топдинглар, – деди у Тейлорга. Агент алоҳида гаплашиб олиш учун Малкольмни судьянинг хонасига етаклади. Мариэллага улар нима ҳақида гаплашмоқчи эканлигига қизиқмади ҳам, у шивирлаб Тедди ва Чарльз билан гаплашарди. Ҳеч қачон бугунгидек бахтли бўлмаганди. Боласини бағрига босиб ўтираркан, кечаги даҳшатлар худди бўлмагандек. Судья, Тейлор ва Малкольм қайтиб чиққунча анча вақт ўтди. Малкольм жаҳлдан қизариб кетганди. ФҚБ агентлари Тейлорга икки марта кўнғироқ қилиб, кемадаги жиноятчиларни Малкольм ёллаганини маълум қилишганди. Энди шубҳага ўрин йўқ. Ашъвий далиллар – Малкольм ўғли учун олган сохта паспорт ҳам топилган бўлиб, унда бола Теодор Сандерс деб хужжатлаштирилганди.

– Бу туҳмат! – ўшқирди Малкольм биринчи кўнғироқдан кейин. Ўта нуфузли жойлар билан алоқаси борлигини таъкидлаб қўйишни унутмади.

– Шунга карамай, жиноятчилар сизнинг немингизни тилга олишди, – хотиржамлик билан эътироз билдирди Тейлор. – Сизга жиноятчиларни кўриш ва ўзингизни оқлаш имконияти берилди. Бу ҳақда менинг кабинетимда, яъни ФҚБ идорасида гаплашамиз. Бир неча катта жиноят рўй берган ва уларга сизнинг ҳисобингиздан пул тўланган. Буларнинг ҳаммаси учун жавоб беришингиз керак. Қолаверса, жаноб Делони ҳам сизни тухмат учун судга бериши мумкин.

Судья ҳамон ўзига келолмас, одам ўз фарзандини ҳам ўғирлаши мумкинми, деб ўйларди. Бу саволларга жавоб топиш ФҚБнинг бўйнида эди.

Судья маслаҳатчиларига мурожаат этиб, катта хатонинг олди олинганини айтди ва Чарльз Делонидан кечирим сўраб, уни айбсиз ва озод деб эълон қилди. Маслаҳатчилар зални тарк этишга шошилишмас, улар Мариэлла ва Чарльзнинг ёнига бориб табриклашар, маслаҳатчи аёллардан бири Чарльзни, хатто кучоклаб, ўпиб ҳам қўйди. Судья Тейлордан янги маълумотлар кутиб қолишини айтиб хайрлашгач, ФҚБ агентлари Малкольмни залдан олиб чиқиб кетишди.

– Ўғлинг топилганидан жуда хурсандман. Агар бу боланинг ҳам йўқотсанг, кўтаролмасдим... – шундай дея Чарльз Мариэллани бағрига босди. – Сени бир умр яхши кўриб ўтсам керак...

Мариэлла жилмайди, у ҳам Чарльзни бир умр унутолмаслигини тушуниб турарди.

– Сизларни уйга кузатиб қўяман, – деди Тейлор улар гаплашиб бўлишгач. Чарльз уларнинг ортидан караб қолди. Том Армур ишларини тугатиб, Чарльз билан бирга ташқарига чиққанида, уларни остонада Беа Риттер кўзлари тўрт бўлиб кутиб турарди. Мариэлланинг қўлида боласи билан келаётганини кўрган Беа йиғлаб юборганди.

– Сиздан жуда қарздорман, – деди Чарльз Беага. – Сиз билан Том менга ишонмаганингизда, бу азобларни кўтара олмасдим.

Том Армур Чарльзни уйи ёнига ташлаб ўтди ва кечроқ судьянинг уйига кўнғирок қилиб, Малкольм Паттерсонни ҳибсга олиш учун ордер ёзиб беришни сўради. Унгача Тейлор Малкольмга доир анча ҳужжатларни йиғиб қўйди. Маълумотларга кўра, у жиноят оламидаги баъзи бир шахсларга ўз ўғлини ўғирлатиш учун каттагина миқдорда пул тўлагани маълум бўлди. Режа бўйича ўғрилар болани мамлакатдан олиб чиқиб кетишлари керак эди. Бир гуруҳ немислар болани Германияга олиб ўтиши, кейинчалик эса Малкольм ва Бригитта уларнинг ортидан бориши лозим эди. Бу режа Тедди туғилмасидан тузилган бўлиб, таклиф Бригиттадан чиққанди. Мариэлла намунали хотин бўлса-да, Малкольм фақат Бригиттани севар, унинг ягона камчилиги фарзанд кўролмаслигида эди. Мариэлла билан ажрашса, суд фарзандни онаси билан қолдиришидан қўриқиб, улар шу режани тузишганди. Агар болани ўлган деб эълон қилинса, ҳеч ким, хатто онаси ҳам изламайди, деган қарорга

келишган. Кейинчалик Малкольм хотини билан ажрашиб, котибасига уйла-
ниб, бола, яъни Теддини асраб олишса ҳам улардан ҳеч ким шубҳаланмасди.
Режасини амалга ошириш учун ўз боласини азобга қўйиши ҳам Малкольмни
тўхтата олмади. Ҳатто... Мариэлла бу сафар ҳам боласидан айрилса, жин-
ни бўлиб қолишини ва ажрим жараёни тезлашишини ҳам режалаштириб
қўйишганди. Чарльзнинг пайдо бўлиши уларга жуда қўл келганди. Энг қизиғи,
тўрт ой давомида Луидан бошқа ҳеч ким Малкольмнинг кирдикорларини фош
этмади.

Мариэлла тезроқ бу ерлардан узокка кетишни истарди. Эри ҳақида ҳам,
Бригитта ҳақида ҳам эшитишни истамасди. У кишлокка, тоза ҳаволи жойлар-
га кетмокчи эди. Эри ва Бригитта устидан бўладиган суд жараёни бошлангун-
ча, ўғли билан дам олмокчи эди.

– Иккаламиз жиддий гаплашиб олишимиз керак. Вермонтга кетишнинг
шартми? – сўради Тейлор. У Мариэллани йўқотишни истамасди.

– Бу уйда ортик колгим йўқ. Ўзимиз учун кичикроқ уй топишим керак.

– Шу холосми? Мендан ҳеч нима керакмасми? – Тейлор бир умр унинг
ёнида қолишни истарди.

– Дўст бўлиб қолишни истайман... – Мариэлла ичида «бир умр мени
севишингни, донм ёнимда бўлишингни истайман», деб турса-да, сиртида
бундай дейишга ҳаққи йўқлигини биларди. – Менга ҳаётимни қайтариб бер-
динг. Сендан қарздорман... Шу яхшиликнинг учун оилангни бузсам, тўғри
бўладими? Болаларнингга, хогинингга кераксан... Мен ундай қилолмайман...
Сен оилангга кераксан.

Мариэлла Жон Тейлорни қаттиқ севарди, лекин ўзига айтолмасди. Улар
бир умрлик дўст бўлиб қолишга келишишди ва бир-бирларини бағрига бо-
сиб узок туриб қолишди. Балки бу қарор хатодир, балки тўғри. Буни вақт
кўрсатади, уйлади Мариэлла. Тейлор ғамгин хайрлашди, усиз қуларни
қандай ўтказишни тасаввур қилолмасди. Энди у Малкольм Паттерсоннинг
иши билан шуғулланиши керак.

Мариэлла Вермонтдан уй олиш ишлари билан банд эди. Тедди ҳам секин-
секин ўзига кела бошлади. Энди у онасидан бир қадам ҳам айрилмас. Хизмат-
корлардан уйда фақат Хейверфорд қолган, у ҳам бир неча қундан кейин уйни
тарк этиши керак эди. Европага учиб кетиш арафасида уларникига Чарльз
меҳмонга келди.

Яна Испаниягами? – сўради Мариэлла кулиб.

– Испанияга кейин ўтаман. Аввал Парижга бормокчимиз, у ерда ёзни
ўтказиб... – шундай деб у ёш боладек қизариб кетди. У ўз бахтини топган-
ди. Тедди бу амаки онасига ким бўлишини билмасди, у билан дўстлашиб
олди. Мариэлла Чарльз билан Беанинг сайр қилиб юришганини бир неча
марта кўрганли. Улар бахтини топганидан хурсанд эди. Дўстларча хайрла-
шишди. Мариэлла энди Чарльз унинг ҳаётидан бутунлай чикиб кетганини

биларди. Бу сафар хайрлашув биринчи галдагисидек оғрикли бўлмади. Малкольмни эса аллақачон юрагидан чиқариб ташлаганди. Лекин келажакдан кўрқарди. Малкольмнинг кўли узун бўлиб, камокдан чиққандан кейин уларни тинч қўймаслиги аниқ. Шунинг учун Мариэлла узокрокка кетишни ўйларди. Жон Тейлор ёрдам беришга ваъда берди-ю, лекин Малкольмдан кочиб қутула олмаслигини яхши биларди. Лекин ФҚБ бошлиғи Теддини ҳеч қачон отаси ололмаслигини ваъда берди. Унга энди ўғли билан учрашиш ҳам тақиқлаб қўйилганди. Мариэлла энди фақат ўғли учун яшашга қарор қилганди. У ўзининг ва ўғлининг буюмларини йиғиштирди. Малкольмнинг уйини тезроқ тарқ этинини истарди. Тедди эса ҳали уни дадасининг буйруғи билан ўғирлашганини билмасди. Кетишларидан бир кун олдин эшик оғаси Том Армур келганини маълум қилди. Мариэлла уни кўриб хайрон бўлди. Чунки Чарльз Беа билан Францияга кетган бўлиб, Том билан суддан кейин учрашишмаган эди.

– Ўртага кетар экансиз деб эшитдим, – деди у бироз тортиниб. Анчадан буён келишга баҳона тополмай юргандим. – Вермонтга кетаётганингизни Тейлордан эшитдим.

Мариэлла суддаги иши учун унга миннатдорчилик билдирди.

– Мариэлла... – тугилди Том. У Мариэлланинг шаҳардан кетишини сира истамасди. Суд жараёнида бу аёлнинг одамгарчилигига неча марта таъ берганди. – Вермонтда эканлигингизда... Сизга ҳар замонда кўнғирок килиб турсам майлими?..

Мариэлла хавотир билан унга тикилди. Бошидан ўтган воқеалардан кейин у одамларга ишонмай қўйганди. Балки Том Армур энди Малкольмнинг химоячисига айлангандир.

Буни Том сизди ва тинчлангирини учун қўлларидан тутди.

– Фикримни аниқ ифодалай олмадим... шекилли. – Мариэлла марҳум хотинини ёдга солганди.

Мариэлланинг кулгиси келди. У биладиган Том Армур қаттиққўл, ши-жоатли эди. Уни бунчалик кўнгли нозик деб ўйламаганди. Мариэлла Вермонтда бир неча ой яшашини, Малкольмнинг суди бошлангач, Нью-Йоркка қайтишини айтди.

– Қайтганингиздан кейин... Балки... – у дил изхори қилиш шунчалик кийинлигини билмасди. Кечаю кундуз ҳаёлида Мариэлла бўлса-да, кўнглидагини айта олмай кийналарди.

– Сиз бегакроп аёлсиз, сизни яқинроқдан билмоқчиман... – шу гапларни айтиб, у енгил тин олди. – Биринчи марта кўрганимдан буён сизга махлиё бўлганман.

Мариэлла ўзини ёш киздек ҳис қилиб хаяжонланиб кетди.

– Галати... Бу ноҳуш воқеадан шунча яхши ишлар бўлиб кетиши кимнинг ҳаёлига келибди. – деди у Чарльз билан Беани эслаб.

Кутилмаганда эшик очилиб хаёти кувончи, кўзининг нури пайдо бўлди. Тедди кела солиб ўзини онасининг бағрига отди ва ухлай олмайётганини айтди.

– Йигитча, Вермонтга кўчиб кетяпсиз деб эшигдим, – деди Том Теддининг бошини силаб. Бу болакай бўлиб ўтган воқеалардан кейин унга жуда қадрдон бўлиб қолганди.

– Ҳа, у ерда менинг сигирларим, жўжаларим, отларим бўлади, ойним айтдилар. Кейин мен а пони ҳам олиб беришаркан. Фақат дадам бора олмайдилар. Улар ҳозир Африкада, шу сабаб уларга кўнғирок ҳам қилолмаймиз...

– Мен ҳам сенинг ёшингда Вермонтга борардим.

– Сизнинг ҳам «пони»нгиз бўлганми?

– Ҳа, сигирларим ҳам бўлган, ўзим соғардим. Агар Вермонтга борсам, сенга ҳам соғишни ўргатаман.

– Ростдан борасизми?

– Билмадим... – у бироз иккиланди. – Лекин яхши фикр.

У савол назари билан Мариэллага қаради. У ҳам жавобан кулиб қўйди. Улар кулишиб, гаплашиб ошхонага ўтишди. Хейверфорд ўз хонасида нарсаларини йиғиштирарди. У Малкольмга бошқа хизмат қилишни истамасди. Мариэлла эса эшик оғасига пул тўлай олмас, чунки Малкольм унга арзимас маблағ ажратганди. Тедди унгайса Малкольмнинг меросхўри бўларди. Улар анчагача гаплашиб ўтиришди. Кейин Мариэлла ўғлини ухлатиб чиқди. Том анчагача остонада унга тикилиб туриб қолди. Том уни бағрига босгиси келарди. Мариэллага эса Жон Тейлор етишмасди. Лекин у тўғри қарорга келганини биларди. Бугунги оқшом тақдирининг хақиқий тухфаси бўлди. Том керагидан ортик бахтсизлик кўрган бу аёлни ҳимоя қилгиси, ёнида туришни истарди. Малкольмнинг судида унга ёрдам беришга аҳд қилиб қўйди.

– Вермонтга кетсангиз, сизларни соғиниб қоламан, – Том унинг юзидан ўпиб хайрланди.

Бир пайтлар Чарльз билан бахтли бўламан деб ўйларди. Кейин Малкольм доим ҳимоя қилади деб ўйлаган. Яқинда эса Теддини кўришдан умидини узганди... Тедди учун барча қийинчиликларга бардош беришини биларди. Ниҳоят ўғли билан ёлғиз қолди, олдинда бутун бир хаёт. Вермонтда дам олиб қайтгач, янги хаёт бошлайди. Мариэлла яна орзу қила бошлаганди.

Улар эрталаб йўлга чиқишди. Хейверфорд уларни кўзида ёш билан кузатиб қолди. Кейин эшикни қулфлаб, конвертга солиди ва юристларга жўнатди. Эшик оғаси уларга бахт тилади. Мариэлла бу пайтда кувонч билан шаҳарни тарк этаётган бўлса, Том Армур уларни ўйлаб, пиёда суд залига равона бўлди.

Бўса

I ҚИСМ

Изабель Форрестье ётоқхонаси деразасидан настки боққа каради. Парижнинг еттинчи округи, Гренель кўчасида жойлашган бу уйда улар Гордон билан йигирма йилдан зиёд яшашди. Болалари ҳам шу уйда туғилди. Ўн саккизинчи асрда қурилган ушбу бинонинг ички ховлиси кенг бўлиб, ташқариси бронзадан ясалган серҳашам дарвозалар билан ўралган. Изабель бу қадимий чиройли уйни балад ганчкор шифтларидан қорамтир паркет полларигача яхши кўрарди. Бу ерда ҳаммаси тартибли ва ораста эди. Намунали уй бекаси бўлган Изабель юмшоклик билан, лекин қатъий тарзда уйдагилардан сарамжон-саринталикни талаб қиларди. Дид билан парвариш қилинган боғда Парижда энг гўзал ҳисобланган ок атиргуллар қийғос очилган. Уйда улар Гордон билан узок йиллар давомида йикқан нодир буюмлар бисёр эди. Баъзилари Изабелнинг ота-онасидан қолган.

У хўрсиниб нари кетди. Яқинда Париждан чиқиб кетишни ўйлаб, кўнглида карама-қарши туйгулар туғён урди. Изабель камдан-кам саёҳатга чиқади, шу кунларда туғилган имкониятдан фойдаланмаса, аҳмоқлик бўлади. Лекин Теддини ўйлагани сари виждони қийналарди. Изабелнинг кизи Софи бир кун олдин дугоналари билан Португалияга кетди. Қизи ўн саккиз ёшда, кузда университетда ўқиши бошланади. Изабел, мана ўн тўрт йилдан буён, ўғли Теодор туғилганидан бери ҳеч қаерга чиққани йўқ. Ўғли муддатидан уч ой олдин ўпкасида нуксони билан дунёга келган, бу эса кейинчалик юрагига ҳам таъсир қилган. Тедди мактабга ҳам боролмади. У вақтининг кўп қисмини тўшакда ўтказди. Уйда ҳам, асосан, ногиронлар аравасида ҳаракатланади. Ҳаво яхши бўлган кунларда Изабель уни боққа олиб чиқарди. Аҳволи яхши бўлса, бироз сайр қилдирар, бошқа пайтларда у шунчаки аравачада ўтирарди. Хасталигига карамай, болақайнинг руҳи тетик эди. Онаси хонасига кирганда Теддининг кўзлари яшнаб кетарди. У жон деб онаси билан суҳбатлашиб ўтирар, ҳатто ҳазиллашарди ҳам. Она-бола бир-бирларига шунчалик боғланиб қолншгандики, ҳатто Изабель баъзан жонимиз битта бўлса керак, деб ўйларди. Изабель у билан тез-тез гаплашиб ўтирар, китоб ҳам ўқиб берарди. Аҳволи оғирлашганда эса жимгина бағрига босарди. У ўғлини қанотчалари синган митти позик қушчага қиёслайди. Дунёга Теддининг кўзи

билан карайди. Ўғли учун Изабель барча дугоналаридан, машгулотлардан, шахсий кизикишларидан ҳам воз кечди. Тедди унинг ҳаёти мазмунига айлан-ди. Ўғли туфайли кизи Софиға оналик меҳрини етарлича беролмади. Лекин у шикоят қилмас, онасини тушуниб, меҳр билан мурожаат қиларди. Онаси томонидан Теддиға кўпроқ эътибор берилишини адолатдан деб ҳисобларди. Чунки укасининг ҳаёти онасининг меҳриға боғлиқ.

Охириги тўрт ойда Теддининг соғлиғи анча яхшиллангандек, Изабель Билл Робинсоннинг таклифини қабул қилиб, Лондонға боришға қарор қилди. Изабель Билл билан тўрт йил муқаддам Гордоннинг қуредони — Амери-канинги Париждаги элчиси уюштирган қабул маросимида танишган. Билл Вашингтоннинг энг бадавлат ва нуфузли кишиларидан ҳисобланарди. Гор-доннинг айтишича, охириги президентни айнан шу Робинсон овал кабинетта ўтказган. Айтишларича, у беҳисоб бойликнинг меросхўри бўлиб, ёшлиғи-дан сиёсатға кизиккан. Бу куч қудратли одамнинг ўзини ўта қамгар тутиши Изабелда қатта таассурот уйғотди. Шундай бадавлат ва қўли ҳамма нарсаға етадиган инсоннинг самимий ва хушчакчаклиғи ҳамда анча ёш кўрилиши Изабелни лол қолдирди. Кечги овқатда у билан ёнма-ён ўтирган Изабель Биллнинг дилкашлиғидан завқланди. Бир ҳафтадан кейин Изабель Робинсон-дан хат ва анчадан буён қилдириб юрган ноёб китобини олди. Изабель унинг муҳим ишлари қўлиғиға қарамай, майда-чуйдаларға ҳам эътибор берганиға қойил қолди. Санъат ва ноёб китоблар Биллнинг жону дили эди. Ўшанда улар уруш пайтида нацистлар Голландия қорларида яшириб қўйган китобларнинг топилиши ҳақида узок гаплашишган эди. Кейин суҳбат санъат асарларини қалбакилаштириши ва ўғирлаш мавзусиға бориб такалди. Охирида эса бундай асарларни таъмирлаш ҳақида гаплашишди. Изабель Гордон билан ганишгани-да айнан шу иш билан шугулланарди. У Луврда реставрация ишлари бўйича энг малакали мутахассис ҳисобланарди. Софи туғилиши олдида эса ишдан бўшади. Биллнинг хижоялари унда қатта таассурот уйғотди. Кейинги ойлар-да улар ўртасида ажиб бир дўстлик риштаси пайдо бўлди. Энди бир-бирлари билан хат ва телефон орқали гаплашардилар. Изабель унга санъатға доир бир нечта ноёб китоб жўнатди. Билл эса кейинги гал Парижға келганида уни та-мадди қилишға таклиф этди.

Изабель бироз иккиланиб тургач, рози бўлди. У биринчи марта ўғлини тушликда ёлғиз қолдириб кетиши эди. Шунга ҳам тўрт йил бўлибди. Тедди ўн ёшда эди. Ўшандан буён ўрталаридаги дўстлик мустаҳкамланиб борди. У вақти-вақти билан баъзан кечгача ишлаб қолганида кўнгирак қилиб турар эди. Бу вақтда Изабелнинг йортида тонг вақти бўларди. Қачондир у Тедди учун эрталаб соат бешда уйқудан туришини Биллға айтган эди. Оралаб ярим йилча ўтгач, Билл кўнгироқларимға Гордон қаршилик қилмайди, деб сўраганди.

— Нега қаршилик қилени? — ҳайрон бўлганди Изабель. У Биллни хижо-лат қилгани келмаганди. Аёлға Билл билан суҳбатлашни ёқарди. Уларнинг

хаётга муносабатлари, кўпгина кизикишлари бир хил эди. Аслини олганда, Изабель Биллдан бошқа ҳеч ким билан гаплашмасди ҳам. Унинг ёшликдаги дугоналари Тедди билан бўлиб, уйдан чикмай кўйганидан буён алоқани узиб юборишган эди.

Умуман олганда, Биллнинг кўнғироклари Гордонга ёкмаслиги мумкин эди. Чунки Изабель бир гал Билл жўнатган китоблар ҳақида эрига айтганида, у ҳеч нима демасдан, ковоғи уюлиб қолганди. Шундан кейин Биллнинг кўнғироклари ҳақида эрига қайтиб оғиз очмади. Биринчидан, у эрига нима деб тушунтиришни билмас, иккинчидан эса, уларнинг суҳбати самимий бўлиб ҳеч қандай шахсий гаплар йўқ эди. Тўғриси, Изабель унинг тунги суҳбатлари эрига ёкмаслигини билар, лекин Биллни йўқотишни хохламасди. Авваллари Билл икки-уч ҳафтада бир кўнғирок қилган бўлса, кейинчалик тез-тез хабарлашадиган бўлди. Танишганларидан бир йил ўтгач, улар иккинчи бор тамадди қилиш учун учрашишди. Бир куни Гордон хизмат сафарига бўлганида эса Билл уни овқатга таклиф этди. Улар унча узок бўлмаган гинчгина жойда ўтиришди. Изабель уйга қайтганида соат тўрт яримдан ошганини кўрсатиб турарди. Вақт қандай ўтиб кетганини сезмабди. Изабель ўзини сўлиб бораётган гулга ўхшатарди. Билл билан аҳён-аҳёнда бўладиган телефон суҳбатлари эса унга роҳатбахш ёмғирдек таъсир қилар эди. Чунки Изабель Биллдан бўлак ҳеч ким билан гаплашмасди.

Гордон анча йилдан буён Париждаги энг катта инвестицион банкни бошқаради. У Изабелдан ўн етти ёш катта бўлиб, ёши эллик саккизда. Охириги йилларда улар бир-биридан анча узоклашишган. Изабель бунинг сабабчиси Тедди деб ўйларди. Болақайнинг касаллигига тааллуқли ҳамма нарса Гордоннинг нафратини уйғотарди. Теддининг ўзи ҳам буни сезарди. Аввалига, отам мени ёмон кўради, деб ўйларди, кейинчалик эса фикрини ўзгартирди. Ўн ёшлар бўлганида отаси унинг касаллигидан кўркишини, шу кўркув таъсирига тушиб қолмаслик учун боласига эътиборсиз қарашини тушунди. Қисқаси, боласи у учун йўқ эди. Тедди ҳафа бўлмасди. Онаси билан отаси ҳақида гаплашганида болақай маҳзун бўлиб қоларди. Худди узокдаги кўли етмайдиган бир нарса ҳақида орзу қилгандек гапирарди. Ота-бола бир-бирига умуман бегона эди.

Ишга боши билан бутунлай шўнғиб кетган Гордон нафақат ўй-ташвишларидан, балки хотинидан ҳам узоклашиб борарди. Оила аъзоларидан бироз юмшоқроқ гапирадиган ягона одами Софи эди. Софининг ташқи кўриниши онасига ўхшагани билан феъли отасиникидек. Гордон ҳар қандай туйғуни ошқор этишни заифлик деб ҳисобларди. Софи эса унинг шу феълени мерос қилиб олган. Болалигидаёқ у укасидек ширинсўз эмасди. Онасидан ёрдам сўрашдан кўра ҳаммасини ўзи ҳал қилишни ёктирарди. Гордоннинг совуққонлигини кизи фазилат ва мустақиллик деб ҳисобларди. Изабель баъзан кизининг босиклигини кам эътибор кўрганликка йўярди. Софи эса ўзининг

меҳр кўрмаганлигини сездирмаслик учун уйдагиларига уларнинг эътиборига зор эмаслигини неботламоқчидек тутарди ўзини. У онаси билан ҳам дилдан гаплашмас, туйғуларини ошкор этмасликка ҳаракат қиларди. Факат дугоналари билан очик гаплашиши мумкин эди. Изабель Софи катта бўлса, албатта тил топишиб кетамиз деб умид қиларди. Ҳозирча эса уларнинг муносабати ҳавас қиларли даражада эмас. Эрининг совуққонлиги эса Софиникидан ҳам ошиб тушарди. Гордоннинг назарида, Изабель оиласи бошига тушган кулфатларнинг сабабчиси. Гордон ҳаётга бутунлай завқсиз қарарди. Ҳамма нарсага юкоридан қараб, манфаат бўлмаса ҳеч қандай ишга аралашмасди. Гордон ўғли туғилган пайтдан бошлаб ундан узоқлаша бошлади. Кейинчалик эса ётоғини ҳам алоҳида қилиб олди. Сабабини Изабель жуда кеч ётиб, вақтли туриб уни безовта қилишда деб тушунтирди. Бу эса шунчаки баҳона эди.

Шундоқ ҳам таранг муносабатларини баттар чигаллаштирмаслик учун Изабель қарши чиқиб бир оғиз ҳам гапира олмади. Ораларидаги муносабатнинг узоқлашиб, кейинчалик умуман йўққа чиқиб бораётганини маъносиз кузатиб туришдан бошқа чораси йўқ эди.

Охирги марта эри қачон ширин сўз айтганини, меҳр кўрсатганини Изабель эслолмайди ҳам. Шифокорлар боласи туғма ногирон бўлиб туғилганида Изабелнинг ҳеч қанака айби йўқ деб таъкидлаган бўлса-да, Гордон аксини ўйларди. Изабель ҳам эри билан очикчасига гаплашиб, бу айбловни елкасидан олиб ташлашга ҳадди етмас эди. Гордон ногирон ўғлини ҳаётидан ўчириб ташлагандан кейин, хотинининг ҳам борлигини унутди. Балки шу йўл билан болалигидан уни қийнаётган бахтсизлик туйғуларидан ўзини ҳимоя қилмоқчи бўлгандир? Эри ўрнаган мустаҳкам деворни ошиб ўтишга Изабель ҳаракат қилолмади. Эрига яқинроқ бўлиш учун қилган барча ҳаракатлари йўққа чиққач, у ҳозирги аҳволга қўниқинишга мажбур бўлди. Умуман олганда, Гордон табиатан совуққон, эҳтиёткор одам. Азалдан шафқатсиз қорчалон бўлган Гордон бошида Изабелга эътиборли, меҳрибон кўринган эди.

Шуни айтиш керакки, ўшанда Гордонга ҳам Изабель жуда ёқарди. Тўғрироғи, ундан яхши уй бекаси чиқади, деб ҳисобларди. Биринчи ўринда албатта Изабелнинг аслзодаларданлиги, таниш-билишлари хизмат поғоналаридан кўтарилишига ёрдам бера олиши кўнрок ёқарди. Турмуши яхши бўлмагани билан Изабелнинг қариндошлари ҳалигача нуфузли одамлар эди. Унга уйланган Гордон жамиятда ўз ўрнини топти. Бу эса ҳаётдаги биринчи мақсади эди. Аслзодалигига қарамай, Изабель болаларча содда ва самимий эди. Бу эса Гордонга ёқиб тушди. Гордоннинг жиддийлиги, ўзини тута билиши, ахлоқи ёш Изабелни асир этди. Унинг оиласи ҳам Гордонни кўнгилдагидек қув бўла олади, деб ҳисобларди. Лекин Изабель Билл билан танишган вақтга келиб, у оилали, бахтли аёлдан касалга қараш учун ёлланган хизматчига айланиб бўлганди. Билл уни ташки дунё билан боғлаб турувчи ягона ришта эди. Қолаверса, фақатгина Билл у учун чин дилдан қайғурарди. Гордон эса

унинг аҳволи, ишлари билан умуман кизикмайди. Ўзи хақида ҳам гапирмасди. Кайфияти яхши бўлганида бугун кечги овкатга кела олмаслиги ёки ортага иш билан бирор жойга учиб кетишини айтарди. Бу киска маълумотлар Изабелга эрининг ҳаётидан умуман ўчирилганини яна бир бор тасдиқларди, холос.

Билл билан бўлган суҳбатлар уни ўзга дунёга олиб киргандек бўларди. Изабель учун Билл зим-зиё кундаги нур шуъласига ўхшарди. Ўтган йиллар мобайнида Билл унинг яқин дўстига, Гордон эса буткул бегонага айланган эди.

Танишганларининг иккинчи йилида Изабель бу хақида Биллга айтмоқчи бўлган эди. Охириги кунларда Теддининг аҳволи ёмонлашгани сабаб Изабель жуда чарчаганди. Бунинг устига Гордон ҳам кайфиятини бузди. У «болакай узок яшамайди. Шунинг учун унга парвона бўлишни бас қилиш керак», деди. Охириги гани ҳаммасидан ошиб тушди. «У бола ўлса ҳаммамиз учун яхши бўларди». Изабель йиғлаб буларнинг барини Биллга гапириб берди. Билл Гордоннинг боласи ва хотинига нисбатан бешафкатлигидан даҳшатга тушди.

– Мен кўп вақтимни Теддига бағишлаб, Гордонга вақт ажратолмаганим учун у мендан хафа, – деди Изабель.

У эри билан баъзи бир учрашувларга бирга борар, лекин бу ҳам камдан-кам содир бўларди. Гордон уни яхши хотин бўла олмаганликда айбларди. Биллга эса Изабель ҳам унинг фикрига қўшилишни ёкмасди.

Менимча, ҳозирги шароитда Теддига кўпроқ эътибор қарагишингиз табиий, – деди у юмшоқлик билан.

У Изабелдан яширин равишда баъзи шифокорлар билан маслаҳатлашиб кўрган, лекин улардан қониқарли жавоб ололмаганди. Изабелнинг айтишича, боланинг юраги хаста бўлиб, ўнкаси ҳам яхши ишламайди. Шу сабабдан аҳволи кундан-кунга оғирлашиб борарди.

Шифокорлар бир овоздан болакай йиғирма ёшгача ҳам яшамайди, агар яшаса, бу мўъжиза бўларди, дейишди. Билл Изабелнинг бошига тушиши мумкин бўлган кулфагни ўйлаб сиқиларди. Охириги йилларда уларнинг дўстлиги янада мустаҳкамланиб борди. Изабель Теддининг ёнида ухламай чиққан тунлари Биллга узундан-узок хатлар ёзарди. Охириги пайтларда ўғлига парвона бўлиши нафақат Гордоннинг, балки Софининг ҳам гашига тега бошлади. Бу ҳақда Изабель фақат Биллга айтоларди.

Билл у билан суҳбатлангач, кундалик ташвишларини ҳам, сиёсатдаги можароларини ҳам бутунлай унутарди. Ҳаёти, бирга ишлайдиган дўстлари хақида хотини, коллежда ўқийдиган қизлари хақида гапириб берарди. Билл йиғирма икки ёшда уйланган бўлиб, ҳозирда, орадан ўттиз йил ўтиб, уларнинг никоҳи номигагина сақланиб қолганди. Хотини Синди Биллнинг

хаётига таашлуқли барча нарсани, тadbирларни, сафарларни, у учрашадиган одамларни ҳамма-хаммасини кўришга кўзи йўқ эди. Айниқса, сиёсатдан ва бутун хаётини сиёсатга бахш этгани учун Биллдан ҳам нафратланарди.

Қизлар ўқиш деб уйдан кетгач, Синдини овулчоғи Коннекутдаги дўстлари ва Иэнниё бўлиб қолганди. Дўстлари даврасига эрининг кўшилиш-кўшилмаслиги Синдини қизиқтирмасди. Улар ўртасидаги кўнгил яқинлиги кўп йиллар олдин бутунлай узилган эди. Синди ўтган хаётига ачинарди. У ўтгиз йил давомида сиёсатни ҳамма нарсадан устун кўювчи эрининг тинимсиз сафарларига чидади. Оллавий байрамларда, гуғилган кунларда Билл доим узокда бўларди, навбатдаги кандидатни навбатдаги сайловларга тайёрлаш билан банд бўларди. Охириги тўрт йил ичида Билл Оқ уйга тез-тез таширф буюрадиган бўлганди, лекин Синди ундан фахрланмасди. Акинча, эрига янада беписанд муомала қиларди. Бир йил олдин у юзини операция қилдирди. Билл хотини анчадан буён бошиқалар билан «дон олишиб» юрганини сезарди. Синди эридан анча йил олдин қилган биргина хатоси учун ўч оларди. Ўшанда у бир конгрессменнинг хотинига ўралашиб қолганди. Бу уни бошқа қайтарилмади, лекин Синди кечиримли эмас эди. Изабель билан Гордондан фарқли уларнинг ётоғи битта эди. Лекин бу ҳеч нимани ўзгартирмасди. Улар бир-биридан совиб уни уришган эди. Синди ҳатто эри уни оркак кишидек қизиқтирмай қўйганидан фахрланарди. У хали ҳам ўтгиз йил олдинги жозибасини йўқотмаган, қалди-комаги келинган, малласоғ хоним эди. Лекин унинг киёфасида шафқатсизлик пайдо бўлганди. Билл ҳам ораларидаги муносабатга кўникканди. У бор кучини ишга сарф этар, агар бирор нарсадан сикилса ёки хурсанд бўлса, уни фақат Изабель билан бўлишарди. Фақат Изабелга кўнгилдагини очик айта олар, Изабель ҳам ўз навбатида, уни жон деб тинларди. Изабелдаги хотинига ёт бўлган нарса юмшоқкўнгиллиги и Биллни ўзига торгарди. Албатта, Билл хотинининг қувноқлигини, дилқашлигини, ҳуснини тан оларди. Ёшликларда бир-бирларига жуда боғланиб қолишганди. Энди эса... Қизлари ҳам худди оналари каби у билан хушмуомала бўлишса-да, аммо бефарқ эдилар. Билл сафардан уйга қайтганида уни худди чакирилмаган меҳмондек кутиб олишарди. У ўз уйида ўзини бегонадек ҳис қиларди. Унинг қалби фақатгина Изабелга талпинарди. У бирор марта Изабелга севишини айтмаган, лекин ўтган йиллар мобайнида унга қаттиқ боғланиб қолганди.

Расман уларни фақатгина дўстлик риштаси боғлаб турарди. Иккаласи ҳам бундан чуқурроқ тўйгуларни тан олишни хохламасди. Баъзан Билл Изабелнинг хатини сабрсизлик билан кутаётганини, уни соғинганини сезиб қоларди. Билл Изабелга бутунлай боғланиб қолганди. Изабель ҳам уни жонидан ортик кўрарди. Эри билан яхши яшаган пайтларда ҳам уни бу қадар севаганини тушуниб борарди. Ҳаёт тарзига қараганда Гордон инглизларга ўхшарди. Унинг ота-онаси америкалик эди. У эса Англияда улғайди. Ишонда ўқиди, кейин АКШдаги Пристон олийгоҳига ўқишга кирди.

Изабель у билан бобосининг Хэмширдаги дала ховлисида танишди. Ушанда Изабель йигирма ёшда эди. Гордон эса киркка яқинлашиб қолган. лекин хануз бўйдоқ эди. Албатта, у аёллар билан учрашиб турарди, лекин бироргасини ўзига хотин бўлишга лойиқ деб ҳисобламасди. Чиройли, ақли, оғир-босиқ Изабель Гордоннинг эътиборини тортди, умрида биринчи бор севиб қолдим шекилли, деб ўйлади. Бундан ташқари, бу никоҳ унга кенг имкониятлар очиши мумкин эди. Гордоннинг оиласи ҳам обрўли оилалардан ҳисобланса-да, Изабелнинг оиласи каби аслзодалардан эмас эди. Унинг онаси британиялик машҳур банкирлар сулоласидан бўлса, отаси машҳур француз арбоби эди. Гордон ниҳоят ўзига мос жуфт топдим, деб ҳисобларди. Изабелга ҳам бу никоҳ маъқул тушганди. Изабелнинг онаси дунёдан ўтган бўлиб, отаси Гордонни кизи учун энг яхши жуфтлик деб ҳисобларди. Турмушларининг бошидаёқ Гордон ҳамма нарсани ўзи ҳал қиларди. Гренель кўчасидаги уйни ҳам ўзи танлаб, ўзи сотиб олди. Изабелга бориб кўришга ҳам руҳсат бермади. Энди банкни ҳам унинг ўзи бошқарарди. Изабелга уйлангани жамиятда ўз ўрнини топишига жуда асқотди. Эвазига у хотинини тинч, беташвиш ҳаёт билан таъминлади.

Изабель унинг айтганини бажонидил бажарарди. Кейинчалик у эрининг баъзан ноҳақ бўлишини сеза бошлади. Лекин у сабрли бўлишга ҳаракаат қиларди. Турмушга чиққач, у эрининг норозилигига карамай Луврга реставратор ёрдамчиси бўлиб жойлашди. Фақат шу ерда у ўзини мустақил ҳис қила оларди. Бундан ташқари у ўз ишини ва у ердаги одамларни яхши кўрарди. Гордон унинг ишини мухтожлар учун деб ҳисобларди ва Софи туғилишидан олдин ишини ташлашни талаб қилиб туриб олди. Қизи туғилгандан кейин Изабель яна музейни соғина бошлади, лекин уни эри эшитишни ҳам истамади. Кўп ўтмай у яна ҳомиладор бўлди, лекин боласи туғилмай нобуд бўлди. Саломатлиги ёмонлашган Изабель шундан кейин анчагача ҳомиладор бўла олмади. Ниҳоят фарзанд кутаётгани маълум бўлгач эса ҳомиладорлиги жуда оғир кечди. Ва боласи муддатидан олдин туғилди. Шу кундан овласидаги ноҳушлик бошланди. Айни шу дамдан бошлаб Гордон ҳам ундан узоқлаша бошлади. У банк ишлари билан буткул банд бўлиб, хотинидан кўпроқ эътибор талаб қиларди. Изабель эса ногирон боласи билан бўлиб эрига ҳам, кизига ҳам, жамиятдаги вазифаларига ҳам вақт ажрата олмади. Энди бутунлай касал ўғлига боғланиб қолганди. Ҳамширалар ёлланганига карамай у ўғлининг ёнидан бир қадам ҳам жилишга кўрқарди. Булар камлик қилгандай тақдир унга яна бир аччиқ зарбасини тайёрлаб қўйганди. Отасининг ўлими Изабелни доводиратиб қўйди. Гордон эса ўғлига доир муаммоларни эшитишни ҳам хоҳламасди. Хотинига жазо тариқасида эса ётоғини алоҳида қилиб олди. У ҳеч қачон кетиб қоламан, деб таҳдид қилмаса-да, Изабель ўзини ташлаб кетили андек ҳис қиларди. Теъдидан кейин улар бошқа фарзанд кўришни хоҳлашмади. Гордон ўғлини ҳеч бир ҳислатини кадрламасди. Унинг аслзодаларга ҳос ақл-

идроки, отасининг юрагида акс-садо бермади. Болакайнинг отасига ўхшаш томонлари Гордоннинг ганини келтирарди. У тилига чикармаса ҳам дилида хотинидан нафратланарди.

Бир куни Гордоннинг холаваччаси унинг ногирон укаси бўлганлигини ва у тўққиз ёшида ўтганлигини айтиб қолди. Эри ҳеч қачон бу ҳақда Изабелга гапирмаганди. Онаси Гордонни яхши кўргани билан бемор ўғлига эътибор қаратарди.

Холаваччаси уни қанака касал бўлганини эслолмади, лекин унинг ўлимидан кейин Гордоннинг онаси бетоб бўлиб ётиб қолганини ва қийналиб жон берганини айтди. Болакай Гордоннинг миясида ошам мени ёлғиз ташлаб кетиб хонлик қилган, деган тушунча пайдо бўлди. Кейинчалик Гордоннинг отаси ҳам кетма-кет келган гами кўтара олмай дунёдан кўз юмади. Шу тарзда Гордон ногирон укам туфайли бутун оиламдан айрилдим, деган худосага келади. Энди эса Теддининг касали туфайли хотинининг эътиборидан маҳрум бўлиб ўтирганини хазм қилолмайди. Изабель бу ҳақида эри билан гаплашмоқчи бўлганида эри хато ўйлабсан, деб жавоб берганди. Укаси билан умуман яқин бўлмаганини, онаси ўлимини ёра-шира эслашини, отаси эса феъли оғир одам бўлганини айтди. Сухбат чоғида Изабель унинг кўзида қандайдир ваҳима учқунлари чакнаганини илғади. Бу жаҳли чиккан эркакнинг эмас, балки кўрқиб кетган болакайнинг нигоҳлари эди. Изабель ҳаммасини тушунди, лекин бу тушунгани ҳам унга ёрдам беролмади. Гордон кўнглига олиб борадиган йўллارни бутунлай тамбалаб ташлади. Изабель бўлиб ўтган гапларни Биллга тушунтирмоқчи бўлганда, у Гордонни тушунишни хоҳламади, балки уни хотинига нисбатан шафқатсизликда айблади.

У Изабелни дунёдаги энг меҳрибон ва оккўнгли аёл деб ҳисобларди. Шунга қарамай унга мулозамаат қилишга ҳадди етмасди. Чунки у бошданок дўст бўлиш учун оилавий ришталарни авайлаш керак деганди. Эрининг беғоналашиб кетаётганига қарамай уни ҳамон ҳурмат қиларди. Ажрим ёки хиёнатни хаёлига ҳам келтирмасди. Билл у учун фақат дўст эди. Унинг қўллаб-қувватлашидан беҳад миннатдор эди, албатта. Лекин у билан дўстлигини тақдирнинг бир тухфаси деб қабул қиларди. Бундан ортинга эса йўл қўймасди.

Лондон сафари ҳақида эса тасодифан гаплашиб қолишди. Изабель сухбат чоғида Тейт галереясидаги кўرғазман томоша қилишни жуда хоҳлаётганлигини, лекин афсуски, кўрғазма Парижга олиб келинмаслигини айтиб қолди. Шунда Билл унга Лондонга бир-икки кунига келиб кетишни таклиф қилди. Изабель учун бу иш буюк тўнтаришдек туюлди, чунки у илгарилари ҳеч бундай иш қилмаган. Шунинг учун дарҳол рад жавобини берди. У ҳеч қачон Теддини узок вақт ёлғиз қолдирмаганди.

- Нега? — қизиқди Билл. - Бу сиз учун жуда фойдали бўларди. Тедди охириги икки ойда ўзини яхши ҳис қилаётган бўлса, нега хавотир оласиз?

Агар бирор гап бўлгудек бўлса, сиз икки соатда уйингизга етиб olasиз. Таклиф Изабелни оҳанрабодек ўзига тортарди. Лекин охирги йиғирма йил ичида у Гордоненз ҳеч каерга чиқмаган эди. Уларнинг oilаси Билл ва Синдининг эркин oilасидан фарк қиларди. Уларни эскича карашга йўғрилган европача никоҳ боғлаб турарди. Робенсонлар эса aloҳида-alohида бўлиб ҳам бемалол саёҳатга чиқишарди. Синди эри ёнида бўлмаганида ўзини кушдек енгил сезади. Уларнинг никоҳини oilа деб атаб бўлмасди. Лекин иккаласи ҳам буни тан олгилари келмасди. Билл қатъий туриб олиб Изабелни Лондонга боришга кўндирди. Ниҳоят бир қарорга келган Изабель Лондонга борадиган қунини сабрсизлик билан қута бошлади. У «Клэрридж» меҳмонхонасида тўхташи, синфдош ўртоғиникига меҳмонга боришини ўйлаб, ич-ичидан қувонарди. Бир неча кун ўтгач, Билл Америка элчиси билан Англияда учрашув борлигини эслади. У билан aloҳаси Билл Робинсонга кўп муваффақиятлар келтирганди. Лондонда бир вақтда бўлишларини эшитган Изабель дарҳол сиз агайини шундай қилдингизми, деб сўради. У инглиз тилида яхши гапирса ҳам, барибир тили француз талаффузига тортиб кетарди. Бу эса Биллга жуда ёқарди. Ёши қирқдан ўтган бўлса-да, Изабель чиройини йўқотмаганди ва анча ёш кўринарди. Унинг сочлари қоп-қора бўлиб, қатта-қатта кўзлари чиройли яшил рангда эди. Икки йилча илгари Биллнинг илтимосига биноан у болалари билан тушган расмини унга жўнаганди. Телефондаги суҳбатлари давомида у кўпинча шу расмга термулиб ўтирарди.

— Албатта, агайини уюштирганим йўқ, — деди Билл. Шунчаки тасодиф деб таъкидлаб турса-да, кўнгли аксини айтиб турарди. Чунки элчи билан келишганда Изабелнинг режаларидан хабардор эди. Билл Изабель билан учрашишни хуш кўрарди. Агар улар анча пайт кўришмай қолишса, у Парижга бориш учун бирор баҳона ўйлаб топарди. Одагда улар йилга уч-тўрт марта учрашишарди. Шунда ҳам гушлик пайтида, Изабель ҳеч қачон учрашувлар хақида Гордонга оғиз очмасди. У бу яширин учрашувларнинг ҳеч қандай ёмон томони йўқ деб ўзини ишонтиришга ҳаракат қиларди. Билл ҳам Лондонга боришни интиқлик билан кутарди. Элчихонадаги учрашув бор-йўғи бир неча соат вақтини олади. Қолган вақтини у Изабель билан ўтказди. Изабелга кўрғазмани мен ҳам томоша қилмоқчиман деганда у қувониб кетди. Изабель Лондонга фақат кўрғазмани кўришга бораман, у ерда Билл билан учрашувимиз эса ёқимли сюрприз бўлади, деб ўзини ишонтиришга уринарди. «Биз шунчаки яхши дўстмиз, орамизда бошқа ҳеч гап йўқ. Бизнинг дўстлигимиздан ҳеч кимнинг хабари йўқлиги эса янаям яхши. Билл меъёрни биледи. Мени хафа қиладиган ҳеч иш қилмайди», деб ўзини ўзи оувнтирарди.

Изабель соатига қараб хўрениди. Лекин Теддини сира кўзи қиймаяпти. Ҳамшираларни ҳам тошириқларга кўмиб ташлади. Изабель оёқ учида бориб, Теддининг хонасига мўраледи.

У охириги марта ўзига тўйиб қараб олмоқчи бўлди. Улар хайрлашмишган бўлса-да Изабелнинг юраги нотинч эди. Сўнги дақиқала Лондонга боришдан воз кечмоқчи ҳам бўлди.

Лекин Теддиннинг ёнида ўтирган ҳамшира «бораверинг» деб қўл силтади. У секин эшикни ёпиб, хонага хотиржам кўз югуртирди. Ҳамма ишлар бажарилган, энди кетса ҳам бўлади. Саквояжини машинасининг орқа ўрицидигига ташлади, радиони баланд килиб Шарл де Голл аэропортига йўл олди. Бу вақтда Билл Робинсон Гольфстрим ойнасидан қараб Изабелни ўйлаб ўтирарди. У Лондонга Изабель билан бир вақтда бориш учун шу йўлни танлади. Бу учрашувни ҳаяжон билан кутарди.

II ҚИСМ

Билл Робинсон сабрсизлик билан боғхона ходимига тикилди – у шошарди. Жомадонини олгач, бир чеккада камтарона турган «Клэриж» ҳайдовчиси томон юрди. Билл мана ўттиз йилдан буён ҳар гал Лондонга келганида шу меҳмонхонада тўхтайдди. Изабелни ҳам шунга кўндирди. ОТЕЛЬ шаҳарнинг энг яхши меҳмонхоналаридан саналар ва ўз анъаналарига эгаллиги билан машҳур эди. Бу ерда уни азиз меҳмондек кутиб олишлари Биллга ёқарди.

Лимузин юкхонасига жомадонларини жойлаштирган ҳайдовчи баланд бўйли бу америкаликка зимдан аҳамият берди. Мулоқим боқувчи хаворанг кўзлар, қачонлардир сарғиш кулранг бўлган эди. Энди эса оқара бошлаган сочлари, няғи, кенг мардонавор юзи, дид билан кийинган: кулранг шим, спорт курткаси, кўк кўйлак ва шу рандаги бўйинбоғи, яркираб турган қора туфли. Меҳмон йўлда ўқини учун газетани ёйганида «Пате Филипп» фирмасининг қўл соати кўзга ташланди. Соатни бир пайтлар Синди совға қилганди. Умуман Биллнинг киёфасида атрофдагиларнинг диққатини торғадиган қандайдир орасталик ва башанглик бор эди. Гарчи Билл Робинсон кўзга ташланавермасликка ҳаракат қилса-да, машҳурлиги бунга ҳалал берарди. Айнан шу феълни уни Изабель билан яқинлаштирганди. Атрофдагиларнинг диққати унга қаратилса, (бу ҳолат тез-тез рўй бериб турарди) у уялиб ўзини ноқулай сеза бошларди. Яккама-якка суҳбатлангандагина ўзини эркин ҳис қиларди. Билл унинг самимийлигини жуда қадрларди. Аёл ўзининг ҳис-туйғуларини, фикрларини, ҳатто кўнгли тубидаги сирларини ҳам Билл билан бўлишарди.

ОТЕЛЬ вестибюлида уни навбатчи Томас илиқ қарши олди. Шаҳсан бошқарувчининг муовини уни хонасигача кузатиб қўйди. Кенг, ёруғ, ишак гулягоғозли анпартаментлар учинчи қаватда жойлашган. Кузатувчи хонадан чиқиши билан Билл телефон гўшагига ёнишди. Таниш овозни эшитиб жилмайди.

– Сафар қалай ўтди?

– Жуда яхши. – жавоб берди Изабель

У йигирма дақиқа аввал отелга етиб келганди.

– Ўзингиз-чи?

– Ажойиб.

Изабель ҳозир унинг жилмаяётганини сезиб турарди. Худди шу болаларча кулимсираши аёлларнинг диққатини тортарди.

– Бу йўл ҳеч тугамайдигандек гуюлди назаримда. Қачон етиб келарканман деб ўйлайвериб сабрим тугади, – деди Билл.

Иккаласи ҳам кулиб юборишди. Охириги марта улар ярим йил олдин Парижда кўришишган. Билл неча марта учрашишга тайёрланган, лекин ҳар доим қандайдир шонилинч ишлар чиқиб, йўлдан қолдирарди.

– Чарчадингизми? Балки дам оларсиз?

– Бир соатлик йўлда ҳам чарчайдими одам? – қилди Изабель. – Аҳволим жойида. Сиз-чи? Ўзингизни яхши ҳис қиляпсизми?

– Ўлгудек оч қолдим. Бирор жойга бориб овқатлансак нима дейсиз?

– Жоним билан, кейин бироз сайр қилсак ҳам бўлади.

Биллни тезроқ кўргиси келаётгани овозидан сезилиб турарди.

– Йўлга чиқишингиздан олдин Теддининг ахволи яхшимиди? – сўради Билл ташвишланиб. У ўғлининг соғлиғи Изабель учун қанчалик муҳимлигини яхши биларди.

– Ухлаб ётувди. Кеча кун бўйи ахволи яхши эди. Кечкурун эса португалиядан Софи кўнғирок қилди. Дугоналарим билан яхши дам олянимиз деди. Ўзингизнинг қизларингиз қандай?

Ўйлашимча ёмон эмас. Онаси билан Европада юришган бўлса керак. Тўғриси, улар менга ҳисоб беришмайди. Қаердаликларини банк ҳисобварағидан билдиб оламан, холос. Сизди уларни Франция жанубига олиб борганди. У ердан Мэнига, унинг ота-онасиникига йўл олишган.

У қизлари билан ҳар доимгидек ёзнинг охирида Хэмптонда учрашишни мўлжаллаганди. Ундан олдин учрашишни ҳаёлига ҳам келтирмаса бўлади. Чунки Сизди уни бирга дам олишга таклиф қилмай қўйганига анча бўлганди.

– Қайси номерга жойлашдингиз? – сўради Билл соатига қараб. Ҳали тамадди қилиб олишга улгуришади. Оқшом эса уни Гаррининг барига олиб бормокчи.

– 314-да.

– Демак, битта каватда эканмиз-да, – деди Билл. – Меники 329-чи. Ёнингизга 10 дақиқалардан кейин борсам бўладими?

– Бўлади, – жавоб берди Изабель. Бироз сукутдан кейин:

Сизни яна кўришимдан хурсандман Билл, – деди.

Бу гапдан Билл ўзини алланечук яшариб кетгандек ҳис қилди. Изабель у учун ҳақиқий аёл тимсоли эди. Мулозим, сабрли, тушунадиган, ҳамма ишга қизикадиган, меҳрибон, қувноқ, самимий, хуллас, севимли аёлга

хос барча хислатлар мавжуд. Бир сўз билан айтганда, Изабель унинг учун тақдир тухфаси. Изабель учун ҳам Билл ишончли суянчик. Унинг суянадиган бошқа ҳеч кими йўқ. Теддидан ҳар дақиқада ажралиб қолиши мумкин эди. Гордон эса унинг ҳаётига аралашмайдиган, шунчаки битта уйда яшайдиган кўшнига айланганди.

Софига келсак, у ёшига хос равишда уйни тарк этиб, мустақил яшай бошлаганди. Шу кунларда Изабелга ёлғизлиги жуда билинаётганди. Фақат Билл билан гаплашгандагина ёлғизлиги бироз эсидан чиқарди. Билл унинг суянчиги, кувончи, юпанчи, энг яқин дўсти.

– Мен ҳам жуда хурсандман, – деди майинлик билан Билл. – 10 дақиқадан кейин ёнингизда бўламан. Ўшандан кейинги режаларимиз ҳақида гаплашиб оламиз.

Изабель унга эртага Тейтга бормоқчилигини, бундан ташқари яна бир нечта хусусий галереяларни ҳам кўрмоқчилигини айтди. Билл икки кун ҳам у билан кечки овқатни бирга қилишни режалаштирди. Яна Изабелни театрда ҳам олиб бормоқчи эди. Фақат вақтини бироз қизғанаётганди. Чунки у театрдан кўра Изабель билан суҳбатлашишни истарди.

Бугун сешанба. Изабель, агар Теддини аҳволи яхши бўлиб турса, жума кунигача қоламан деган. Дам олиш кунлари Изабель уйда бўлишни шарт деб ҳисоблайди. Буларнинг барчаси вақт билан бекинмачоқ ўйнашга ўхшарди.

Биллнинг ҳеч қандай яширин мақсади, бирор-бир режаси йўқ. У шунчаки кўпроқ вақтини Изабель билан ўтказишни ўйларди.

Ювиниб-тараниб олгач, ўн дақиқадан сўнг коридорда керакли хонани топиб, тақиллатди. Поёнсиздай туюлган кутиш сонияларидан сўнг эшик очилиб, остонада хижолатли жилмайиб турган Изабель кўринди.

– Салом, қалайсиз? – сўради у кулиб. – Кўринишингиз ёмон эмас, – кўшимча қилди Изабель Биллни хонага кирита туриб.

Билл хонага бир қадам кўйгач, уни кучиб юзидан ўпиб қўйди. У Гринвилдаги уйда охириги дам олиш кунларини ўтказиб, қуёшда қорайганди. Изабель эса қуёшда қачон тобланганини эслай олмайди. Гордон ҳар йили Франция жанубига дўстлари билан дам олгани кетар, Изабель эса уйда ўғли билан қоларди.

– Сизнинг ҳам кўринишингиз ёмон эмас! – деди Билл унга завқланиб тикилиб.

Изабелнинг хусни уни ҳар доим лол қиларди. Изабель мухтарама хонимлардек соллана қилиб юрмас, балки қизлардек енгил, чиройли қадам ташларди. Билл унинг устидаги ажойиб қора костюми, бежирим сумкачаси, пошна-ли хушбичим туфлисига эътибор берди. Тақинчоқлардан фақат никоҳ узугию олмос кўзли зирақдан бошқа нарса тақмаган. Унга қараган одам бошида ташвиши бор деб ўйламасди. Кўзлари кувончдан порлаб турар, юзидан нур ёғиларди.

– Ё худойим, Изабель, сиз шунчалик гўзалсизки... – такрорлади Билл. Охирги тўрт йил ичида бироз озганини айтмаса, у умуман ўзгармабди. Улар кўл ушлаганча ҳар хил нарсалар хақида суҳбатлашганча зинадан тушишти. Билл ўзини яна ўн етти ёшли йигитдек ҳис қилди.

– Мен сафаримиз барбод бўлишидан жуда кўрккандим, – тан олди Билл кўчага чиққанларида. – Агар Теддининг аҳволи ёмонлашганда келмай қолардингиз.

У ҳар доим Изабелга самимий гапирарди. Ростдан ҳам Теддининг аҳволи уларга тўскинлик қилиши мумкин эди. Ёки Гордон Изабелнинг Лондонга боришига тўскинлик қилади. Худога шукурки, у ҳар доимгидек хотинига бефарқлигини намоён этди.

– Ўзим ҳам хавотирлангандим, – деди Изабель. Ҳозир унинг аҳволи анча яхши. Охирги беш йил ичида у ўзини ҳозиргидек яхши ҳис қилмаган. Теддининг ўсиш жараёни қийин кечаётганди. Юраги ва ўнкаси ганасининг бошқа қисмларига тенглашолмаяпти. Шунинг учун ҳам охирги йилларда унинг аҳволи ёмонлашган эди.

У менни сафарга чиқиншимни чин дилдан хохлади, – деди Изабель.

Биллнинг назарида болақайни анчадан буён биладигандек эди. У қандай қилиб бўлмасин, Тедди билан ганишиб олишни юрагига тугиб қўйганди.

Улар Брук-стритга чиқинди. Ҳаво ёқимли эди.

Қаерга боришни хоҳлардингиз? – қизиқди Билл, хаёлидан боришлари мумкин бўлган жойларни бирма-бир ўтказа туриб.

Одада у сайрга вақт кетказмасди. Унинг бутун хаёти фақат индан иборат эди. Изабелни учрагмагунча бўш вақт деган тушунча унда йўқ эди. Ўшандан буён вақт ўз жойида тўхтаб қолгандек эди, гўё. Яқинлари уни ҳеч қачон бундай ҳолда кўришмаган: Билл хотиржам жилмайган қўйи ёнидаги қора сочили соҳибжамол аёлдан кўз узмай турарди.

– Балки бирор жойдан ницца татиб кўрармиз, – таклиф қилди у.

Изабель қаршилик билдирмади. Жилмайганча бош силкиб қўя қолди.

Нега жилмаясиз? – сўрарди Билл шошмай кўча бўйлаб кета туриб.

– Шунчаки жудаям бахтиёрман. Анчадан буён бу қалар шодлик ҳиссини туймагандим. Ҳамма ташвишларим узок-узокларда қолиб кетгандек гўё. Тедди иншончи қўлларда, хаёт эса завқли.

– Мен худди шунини хоҳлагандим. Сизни тинчланиб, ҳамма ташвишларни унутинингизини.

Бир неча дақиқадан кейин улар таксига ўтириб оличихонадан унча узок бўлмаган Шоперд-маркетда жойлашган бинога йўл олинди. Билл расмий учрашувлардан бўшаганда шу ерга тамадди қилишга тез-тез келиб турарди. Муассаса соҳибни меҳмонларни куриб хурсанд бўлди. Уларни боғ тўридаги тинчгина столга таклиф қилиб, таомнома тутқазиб ўзи нари кетди.

– Сиз модага хос кийина бошлаганингиздан буён. Бугунги костюмингиз «Шанель»ники эди, тўғрими? – деди у ўз билағонлигидан фахрланиб.

Изабель яна кулди.

– Ҳа, энди кийимларимга алоҳида эътибор беришим керак, шекилли. Сизнинг дидингизга мувофиқ кийинишга ҳаракат қилиш учун.

– Бу томондан хавотир олмасангиз ҳам бўлади, чунки дидингиз бекиёс, – деди мулойимлик билан Билл. Лифтга томон юра туриб, улар пичирлашганича суҳбатни давом эттиришди.

Изабель ҳамшира билан гаплашганини, Теддининг аҳволи яхшилигини айтди. Шуларни гапира туриб, унинг чехраси ёришиб кетди. Ҳозирча тақдир уларга ён босаётганди. Билл нима қилиб бўлса-да, шу икки кунни яхши таассуротларга бойитишга интиларди. Чунки бундай имконият бошқа қайтарилмаслиги мумкин. У Изабелга йўл берди ва икковлон меҳмонхона барига кириб боришди. Ўтирганларнинг нигоҳи уларга қадалди. Иккови худди узукка кўз қўйилгандек бир-бирига мос эди. Бурчакдаги стол атрофига жойлашгач, Билл ўзига содали виски, Изабель учун оқ вино буюрди. Улар ҳар доимгидек санъат, сиёсат, театр ҳақида қизғин суҳбатни бошлаб юбордилар. Биллнинг Вермонтдаги уйи, Изабелни Хэмпширдаги бобосининг уйи ҳақида гаплашиш уларнинг жону дили эди. Лимузинда кечки овқат қилиш учун кета туриб, Изабель бир нарсани ўйларди: уларнинг иккаласи учун ҳам оила жуда муҳим аҳамиятга эга бўлса-да, қандай қилиб умр йўлдошликка бу қадар тошбағир одамларни танлашди экан?

– Қоллежда ўқиб юрган давримизда Синди очиқкўнгил қиз эди, – деди Билл ўйчан тарзда, – Кейинчалик анча сурбетлашиб кетди. Балки бунда менинг ҳам айбим бордир? Эҳтимол, биз бир-биримизга умуман мос эмасдирмиз. Мен кўп йиллар давомида унинг кўнгилдан чиқмагандирман. Шунинг учун Синдининг жаҳли чиқиб, мени ёмон кўриб қолгандир. Унга қолса, мен ҳам ўзига қўшилиб, Коннектикутда ҳам, Нью-Йоркда ҳам аслзодалар ўйинидан бош кўтармаслигим керак эди. Синди илгарилари ҳам сиёсатга унчалик қизиқмасди. Изабель гап фақат сиёсатда эмас, шекилли деб ўйлади. Чунки Билл бир вақтлар хотини унга хиёнат қилиши ҳақида гапиргандек бўлувди. Изабель Синдига оиласида илиқлик етишмаслигини ва у илиқликни ташқаридан қидиришини биларди. Синди хиёнатини Биллдан ўч оляпман, деб оқламоқчи бўларди. Билл эса хотини уни бошқа севмай қўйганлигини тан олишни хоҳламасди. Изабель Синди уни аввал ҳам севмаган бўлса керак, деб шубҳаланарди. Биллнинг ярасига туз сепмаслик учун Изабель бу мавзуда бошқа савол бергиси келмади.

– Менимча, Гордон Синдидан ҳам кўра тошмеҳрроқ, шекилли, – давом этди Билл.

Изабель унинг гапини тўғри деб ҳисобласа-да, лекин кўп нарсада ўзини айбларди.

Менимча, мен ўзим Гордоннинг умидларини пучга чиқарганман, – деди секингина Изабель. – У хоҳлагандек аслзода хотин бўлолмадим, шекилли. Ўзим ҳам анча ҳаракат қилдим, лекин нима қилай, кўпчилик ичида ўзимни эркин ҳис қилолмайман. Оила курганимизнинг дастлабки кунларида ўзимни кўғирчоқдек ҳис қилардим. Гордон эса мени иллар билан бошқарарди, гўё. У менга қандай гапиришни, ўзимни қандай тутишимни, қандай ўйлашимгача буюриб турарди. Тедди касал бўлгач эса, бу ўйинда иштирок этишда менда бардош ҳам, хоҳиш ҳам қолмади. Софи кичкиналигида ҳам мен шу аҳмокона улфатчиликлардан кўра, уйда болам билан ўтиришни афзал кўрардим. Мен ҳамма вақт онламини устун қўйганман. Менимча, худди шу ишим Гордоннинг ҳафсаласини пир қилган. Чунки унинг дунёкараши умуман ўзгача эди.

«Гап бунда эмас. – ўйлади Билл. – Эрининг совуққонлиги шунчаки Изабель ўзини айбдор, деб ҳисоблаши учун кўрғазма. Менимча, уларнинг ўртасидаги совуққонликка Изабелнинг ҳам, Теддининг ҳам алоқаси йўқ. Бу ерда бонка гап бўлиши керак». Билл кўнглидагини тилига чиқариб, Изабелнинг дилини оғритгиси келмади. Лекин Изабелнинг ўзи эрини ҳақ деб ҳисобларди. Билл эса Гордонга нисбатан Изабелнинг бағрикенглик қилишини ёқламасди. Чунки Гордон бунга арзийдиган одам эмас деб ҳисобларди.

– Сиз ўзганинг кўнглини қолдиришингиз мумкинлигини тасаввур ҳам қила олмайман. Сиздек фидокор одамни мен сира учратмаганман. Ўйлашимча, эрингиз учун ҳам кўлингиздан келган ишни қилгансиз. Теддининг ногирон туғилишига эса сиз айбдор эмассиз.

– Гордоннинг фикрича, Теддининг чала туғилишини атайин уюштирган эмишман. Шифокор, бола барибир чала туғиларди, деса ҳам Гордон ишонмади.

Университетни тугатганидан кейин Билл Гордонни бор-йўғи икки марта учратган. Лекин Гордон унда яхши таассурот қолдирмаган. Такаббурлиги, манманлиги ва Изабелга нисбатан беписанд муомаласи ёқмаганди. Гордон Изабелга худди ёш боладек муомалада бўлар, баъзан бошқалар ёнида ҳам жеркиб ташларди. Лекин Биллга ёкиш учун жон-жаҳди билан ҳаракат қиларди Гордон. Керакли одамларга ҳушмуомала бўлишни жойига кўярди. Аммо Изабелнинг меҳрибонлиги, тўғрисўзлиги, самимийлиги негандир Гордоннинг гашига тегарди. Билл эса, Гордон рафикасининг аслзодалиги, айниқса қирол онласига қариндошлигига ҳасад қилса керак, деган хаёлга борарди. Ҳақиқатан ҳам Гордон хотини ўзидан кўра нуфузли оиладан эканлигига қўйганидан шу йўсинда ўчини оларди.

Билл фақат Изабель учунгина Гордоннинг қилиқларига чидарди. Чунки у Изабелнинг эри. Энди Изабель ўзини илгаригидек бахтли уй бекаси қилиб кўрсатмаса-да, тақдирдан нолимасди ҳам.

Бу оқшом «Гаррининг бари»да одам шунчалик кўп эдики, улар эшикдан зўрға киришди. Бар сўнгги урфда кийинган аёллар, кора костюмли эркеклар билан тўла эди. Билл яхши кўрадиган бурчакдаги стол банд экан. Уларга кўзи тушган официант югуриб пешвоз чиқди ва жилмайганча саломлашди. Улар машхур одамларнинг қаршисидаги столга жойлашишди. Бу ерда бир нечта машхур актриса, шоу бизнес юлдузлари, иккита Саудия маликаси, баҳраинлик инбилармонлар, нефть магнати бўлмиш битта америкалик ҳам бор эди. Машхурларнинг бир иккитаеси келиб Билл билан сўрашиб ҳам кетди. Билл уларга Изабелни шунчаки Форрестье хоним деб таништирди. Кимлигини айтиб ўтирмади. Тамадди пайти Изабелнинг кўзи битта таниш банк бошқарувчисига гушди, лекин у Изабелга эътибор бермади.

– Қизиқ, биз хақимизда нима деб ўйлашяпти экан? – сўради Изабель кизиқувчанлик билан. Ноодатий вазият бўлишига карамай, унинг виждони тоза эди.

– Турган гапки, бирор подон америкаликни, яъни мени илинтириб олган француз киноюлдузи деб ўйлашяпти сизни, – кулди Билл.

– Ҳечам-да, – кулиб юборди Изабель ҳам. – Бу ерда ҳамма сизнинг кимлигингизни билади. Мени эса ҳеч ким танимайди.

– Хоҳласангиз ҳозир ҳаммага эълон қилишим мумкин. Ёки ҳар бир стол ёнига бориб, менинг эи яқин дўстим эканлигингизни айтиб чиқаман.

– Кўрамиз. Нима деб ўйлайсиз, Синди сизни бегона аёл билан бирга кўрса, хафа бўлармиди?

– Тўғриси айтмайми? – сўради Билл. – Тўғриси, Изабель, унга бунинг фарқи йўқ. Менинг шахсий ҳаётим ашаддий ғийбатчиларнинг оғзига тушиб, шов-шув бўлмагунча эътибор ҳам бермайди. Мен Синдининг вақтни қандай ўтказганини, нималар қилганини сўрамайман. Чунки унинг мендан яширадиган ишлари кўплигини биламан.

Хотини ҳақидаги миш-мишлар аллақачон унинг кулоғига етиб келганди. Аввалига Билл хотинини сўроққа тутган, кейин ҳеч нарсани билишни ҳам хоҳламайман деган қарорга келган.

– Афсус, – хўрсинди Изабель, – менимча, оила дегани бунақа бўлмайди.

– Тўғри, лекин афсуски, ҳар донм ҳам биз ўйлагандек бўлавермайди. Менинг ҳам, сизнинг ҳам онлангиз ўзимиз орзу қилгандек бўлиб чиқмаган. Бунга баъзи сабабларга кўра, кўникишга мажбурмиз.

– Тўғри айтдингиз. – ўйчан гапирди Изабель. – Сизни шундай вазият қониктирадимиз?

– Бошқа иложим ҳам йўқ, акс холда кетишимга тўғри келади.

– Менинг ҳам бошқа иложим йўқ, бўлмаса кетишимга тўғри келади. Ҳар хил сабабларга кўра иккимиз ҳам буни хоҳламаймиз. Ажранадиган бўлсак, Синдининг ҳаёт тарзи ўзгаради. Мен эса ажримга сабаб бўладиган шов-шувлардан қочаман. Қолаверса, кизларимга ҳам бу ёқмаслиги мумкин. Хуллас, хоҳласам ҳам бошқа йўл топа олмайман.

Изабель бунақа вазиятга нега ўзи ҳам кўниб яшаётганини тушунолмади. Билл элик икки ёшда бўлишига карамай, анча ёш кўринади. «У бахтли бўлишга бошқалардан кўра ҳақли, – ўйлади Изабель. – Меҳр бериб, эвазига меҳр ололмаган».

– Ораларингиздаги муносабатни узмас экансиз, ўзингизга бошқа аёл топа олмайсиз, – деди Изабель «Шато Дикан»дан хўплай туриб.

– Менга ажрашишни таклиф қиляпсизми? – хайрон бўлди Билл. Шу пайтгача улар бу мавзуда очикча гаплашишмаганди.

– Билмадим. Баъзан ҳаёлимга биз ўз ҳаётимизни ўзимиз барбод қиляпмиз, деган фикр келади. Тедди сабаб менинг танлаш имкониятим йўқ. Қолаверса, бизнинг оилада ҳеч ким, ҳеч қачон ажрашмаган. Бундан ташқари, менинг ёшимда ҳаммасини бошқатдан бошлашга кеч. Эркакларнинг йўриғи бошқа.

– Эркакларда ҳам худди шундай, – деди секингина Билл. – Қолаверса, мен сиздан ўн бир ёш каттаман. Иккаламиздан фақат сиз янги ҳаёт бошлашингиз мумкин, Изабель. Гордон билан узок йиллардан буён номигагина эр-хотинсизлар. Сиз бундан яхшироқ муносабатга лойиқсиз.

Изабель ғамгин бош чайқади.

– Мен бундай қилолмаслигимни яхши биласиз. Агар шундай қарорга келганимда ҳам барча қариндошларим ва танишларим дахшатдан донг қотишади. Қолаверса, Теддининг соғлиғини хавф остида қолдира олмайман. Бундай кескин ўзгаришни кўтара олмайди. Гордон ҳам бунга йўл қўймаса керак. У мени ўлдирса-ўлдирадими, лекин кетгани қўймайди.

Изабель бу окшом ўзини озодликка қўйиб юборилган тутқундек ҳис қилаётган бўлса-да, хотиржам гапирди. У оиласида оғир, эзгин кайфият ҳукм суришини тан олгиси келмасди.

– Илгарилари сиздан сира бунақа гапларни эшитмасдим, Изабель, – деди Билл секингина унинг қўлларидан тутиб.

Авваллари Изабель унга қанчалик бахтсизлигини, Гордон эса қанчалар хавфли бўлиши мумкинлигини гапирмасди.

– Нега бундай қарорга келдингиз, Изабель? Гордон сизга таҳдид қилдими?

Изабель ғамгин жилмайиб Биллга тикилди. Унинг кўзлари умидсизликка лиммо-лим эди.

– Сиз мени сархуш қилдингиз, – деди қулиб Изабель ортиқча гапириб юборганидан хижолат бўлиб.

– Сизни жон деб маст қилган бўлардим, – деди Билл унинг яна бир хўплам «Дикан» ичишини кузатаркан. – Маст бўлсангиз, нима қилишингизни бир кўрсайдим. Балки уриниб кўрарсиз?

– Бирам ёмонсизки! Шов-шувдан кўркаман дейсиз-у, яна мени шов-шувли ҳолатга рўбарў қиласиз. Агар шу тарзда «Дикан» ва шампан қуйиб бераверсангиз, қайтишда мени кўтариб кетишингизга тўғри келади.

– Сизни елкамга ўнгариб оламан-да, сўраганларга стол тагидан тониб олдим, дейман. Шунда ҳеч ким ҳеч нима деёлмайдн.

– Кейин-чи, кейин нима қиласиз? – бу саҳнани тасаввур қилиб, Изабель қотиб қуларди. У ўзини балда ўтирган Золушкадек ҳис қиларди. Ниҳоятда бахтли, бу оқшом ҳеч қачон тугамаслигини истарди.

– Агар тўполон қилаверсангиз, қаҳва ичириб ҳушингизни жойига келтиришга уринаман. Кейин «Аннабелз»га раке тушишга олиб кетаман.

Яхши фикр! – хурсанд бўлди Изабель. – «Аннабелз»га бормаганимга минг йил бўлиб кетгандир? Мен у ерда ўн саккиз ёшимни нишонлаганман. Фотиҳаланганимдан кейин бир марта дадам олиб боргандилар. Кейин қайтиб у ёкка бормаганман, чунки Гордон раке тушишни ёмон кўради.

– Унда ҳозир бокалингиздагини ичиб бўласиз ва биз у ерга жўнаймиз, – деди Билл ҳазиллашиб.

Изабель бир-икки қултум шампан ва «Шето Дикан» виносидан ичганди. Аслида улар ичимликдан эмас, бахтдан сархуш эдилар.

– Лекин мен ҳаммасини ичолмайман, – деди Изабель кўзларини катта-катта очиб, болаларча соддадиллик билан.

Билл уни қучиб олгиси келди. Лекин у Изабелнинг обрўсини ўйлагани учун бундай қилолмасди.

– «Шато Дикан»ни охиригача ичолмасангиз, «Аннабелз»га боролмайсиз.

Бу гапни билан у Изабелни хурсанд қилди. Чунки ракега боргиси йўқ эди.

– Майли, шартини ўзгартираман. Агар иккита шоколад есангиз, сизни раке тушишга олиб бораман, – Билл ракега тушишни ростдан хоҳлаётганди.

– Рост гапиряпсизми? – қулди Изабель. – Бу даҳшат-ку! Сиз мени нафакат маст қилмоқчисиз, балки семириб кетишимни ҳам хоҳлаяпсиз, шекилли?

– Йўқ-йўқ, семириб кетишингизга қўп вақт кетади, унгача кутиб туролмайман. Ҳозироқ «Аннабелз»га йўл оламиз.

– Ҳозир яхши ўйнай олмасам керак. Бундан ташқари, унақа жойлар учун мен қариллик қиламан. Сиз борсангиз бўлаверади, чунки отам тенги эркаклар ҳам Софи қаторилар билан раке тушиши мумкин.

– Мен билан раке тушишингиз мумкин. Ўзим ҳам ўйнашни унчалик ҳушламайман, лекин уриниб кўраман, – охириги гапларини у шунчалик қувноқлик билан айтдики, гўрт-беш одам бирваракайни а бурилиб қаради...

«Аннабелз»га бир печа дақиқада етиб келинди. Бу ерда ҳам Биллни ҳамма тапирди. У ярим йил мукаддам элчи билан бирга таширф буюрган, дўстлари ҳамкорлигида ҳам тез-тез келиб турарди. Изабель ўзини яшариб кетгандек ҳис қилиб, жилмайиб қўйди. Билл уни бу ерга олиб келгани ҳуш ёқди.

Бар миждозларининг катта қисмини Изабель айтгандек, ёши катта эркаклар ва ёшгина қизлардан иборат жуфтликлар ташкил этарди. Лекин, ҳар тугул ик-

кови тенгилар ҳам бор экан. Раке майдонига якин столга ўтиришгач, Билл уни ўйинга таклиф килди. Изабель ёктирадиган куйлардан бири чалинарни.

– Ажойиб раккос экансиз-ку! – кулди у.

Билл кучли кўллари билан уни кучганича айланарди. Изабель анча йиллардан буён ўзини бу қадар бахтли ва беташвиш ҳис қилмаган. Улар анча раке тушишди.

Столга қайтишгач, Билл дарҳол шампан буюрди. Вино хўплай туриб, уларнинг кўзлари тўкнашди. Ўз туйғуларидан кўрқиб кетган Изабель дарҳол нигоҳини олиб кочди.

– Ҳаммаси жойидами? – сўради Билл унинг хижолат бўлганидан хавотирланиб.

– Ҳаммаси яхши. Фақат бугун шундай яхши кун бўлдики, тугагини хохламаяпман.

– Биз унинг тугагига йўл қўймаймиз, – ишонтирди Билл. Лекин иккаласи ҳам бу имконият яна қайтарилишига унчалик ишонмасди. Чунки Теддиннинг аҳволи ёмонлашса, Изабель яна ҳеч қаерга чиқа олмайди. Парижда эса улар ўзларини бу ердагидек эркин ҳис этолмайдилар. Гордонга бу ёкмаслиги тайин.

– Келинг, келажак ҳақида ҳозир ўйламайлик. Яхшиси, ҳозирги дақиқаларимиздан лаззатланайлик.

Изабель жилмайганича бош силкиди, кўзлари ёшга тўлди. У учрашувлари омонатлигини ўйлаб сиқилди. Билл эса унинг яна ёлғизликка маҳкум ҳаётига қайтишини ўйлаб эзилди. У ёш ва гўзал аёл бўлиб, ёнида кадрига стадиган одам бўлиши лозим.

– Балки яна раке тушармиз? – таклиф килди у.

Бу сафар Билл уни кучганида Изабель алланечук бўлиб кетди. Улар «Аннабелз»дан қайтишда бир оғиз ҳам гаплашишмади. Иккаласи ҳам ўз хаёли билан банд эди. Машина отелга яқинлашиб қолганидагина орадаги сукут бузилди:

– Мен учун бугун энг бахтли кун! – шивирлади Изабель.

– Мен учун ҳам, – Билл унинг елкасидан кучди.

Меҳмонхонага етиб келишгач, улар бир неча дақиқа мобайнида машинадан тушмадилар. Ҳайдовчи эҳтиром билан ташқарида кутиб турди.

– Хўш, тушамизми энди? – афеус билан сўради Билл хохламайгина ўрнидан сурилиб. Вестибюлга киришганида соат гунги икки бўлганди.

– Эртага қачон бошлаймиз? – сўради Билл. Кўнглининг туб-тубидан у билан тунни ўтказишни хохлаб турарди. Лекин бу мумкин эмас. Чунки Билл Изабель билан дўстлигини жудаям кадрларди. Дўстликка раҳна солиш мумкин бўлган ҳар қандай ишдан ўзини гиярди.

– Соат ўнда, розимисиз? Музейлар ҳам ўндан олдин очилмаса керак.

Унда соат тўққизда нонушта қиламиз. Сизни олиб кетишга келаман, таклиф қилди Билл эшикни очиб учун Изабель томон эргашиб.

– Жуда яхши бўларди, – маъқуллади Изабель. – Мен бугун ҳар қачонгидан кўра бахтлиман... Раҳмат сизга, – шивирлади у.

Мен эса хафаман, – жилмайди Билл унинг хонасига кириб кетишини кузата туриб.

Ажаб бўпти, – кулимеиради Изабель ва унга қўл силкиб эшикни ёпди.

Билл хўрсиниб, хонаси томон йўл олди. Изабель шундай ажойиб дўсти борлигидан хурсанд бўлиб, кулиб қўйди.

III ҚИСМ

Эртасига эрталаб Билл Изабелни олиб кетиш учун кирганида у кийиниб кутиб ўтирарди. Бу сафар устида тўқ-кўк рангли костюм. Худди шу рангли сумкача ва тимсоҳ терисидан тикилган кўк туфлиси либосига кўрк бериб турарди.

– Бугун кўрнинишингиз ҳар қачонгидан ажойиб! Яхши дам олдингизми?

– Ўлгудек чарчабманми? Қотиб ухлабман. Ўзингиз-чи?

– Мен кўпроқ ичиб қўйибман, шекилли? Ухладимми ёки ўчиб қолдимми. Ўзим ҳам билмайман. Лекин бугун яхши кайфиятда уйғондим. Билл кеча умуман маст бўлмаганди, шунчаки ҳазиллашаётганди. Улар ошхонага киришди. Билл овқат буюртма берган, ҳаммасини тайёрлатиб қўйганди.

– Мен бунча нарсани еболмайман, – кулди Изабель. – Тухум, сосиска, вафли, мевалар, сули, бекон, апельсин шарбаги, қахва, ахир бу билан бутун бошли армияни тўйдириш мумкин-ку!

– Нонуштада одатда нималар ейишингизни билмаганим учун, нима бўлса, ҳаммасидан олиб келишларини буюрдим. Ўзи нима ейсиз?

– Одатда, қахва ва қоқ нон билан нонушта қиламан. Лекин бунақасидан тотиб кўриш ҳам зарар қилмайди, – шундай дея у ликончасига вафли, тухум, бекон ва кулупнай солди. Иккаласи иштаҳа билан овқатлана бошлашди.

Гап билан бўлиб, Билл буюрган егуликларнинг қатта қисмини пакқос туширганига Изабелнинг ўзи ҳам хайрон қолди.

Яхшиям сиз билан бир йилда бир-икки марта учрашамиз, – кулди у ошхонадан чиқиб лимузинга ўтираркан. – Бўлмаса семриб кетармидим...

Билл унга ғалати нигоҳ ташлаб олди ва қанийди ҳар қун бирга нонушта қилсак, деб ўйлади у.

Тейтга етиб келишгач, Изабелнинг бутун диққат-эътибори картиналарга қаратилди. У ҳар бир асар тарихини, чизилиш услубини миридан-сиригача билар, бу маълумотларни Билл билан эринмай бўлишарди. Қун нешин бўлиб, улар музейни тарк этишганда Билл санъатшуносликдан тўлиқ маъруза эшитгандек эди.

– Қанчалар кўп нарса биласиз-а! Лекин нега шу билимларнингиздан амалда фойдаланмайсиз, Изабель? Ахир шунча билим бекорга кетяпти-ку!

– Мен Теддини ёлғиз қолдиролмайман, – афсус билан жавоб берди Изабель.

– Реставрация ишлари билан уйда шуғуллансангиз ҳам бўлади-ку! Уйингиз кагта бўлса, ўзингизга устахона қилиб олишингиз мумкин.

– Гордон рози бўлмаса керак, деб кўркаман, – Изабелнинг овози қалтираб чиқди. – У ҳеч қачон мен ёқтирган ишларни хоҳламаган...

– Сиз нима биландир банд бўлишингиз керак, – Билл унинг билимдонлигидан, лекин шу билими билан маънасирамаслигидан завқланди. Изабелнинг ҳар бир ҳаракатида, гапида ўта камтарлиги сезилиб турарди.

– Ўзингиз бирор марга чизиб кўрганмисиз?

– Ҳа, унчалик ўхшамаган... лекин ўзимга ёққан. Менинг реставрация билан шуғулланишимни негандир Гордон ўзига нисбатан ҳақорат, деб тушунади. Оилали аёл учун номуносиб иш, дейди.

– Унда қанақа иш муносиб экан, оилали аёлга? – жаҳл билан сўради Билл. У Гордоннинг ўзини ҳам, ўйлаб топган қондаларини ҳам ёмон кўрарди.

Гордон Изабелнинг ҳис-туйғулари билан мутлақо кизикмасди. У хотинига худди жамиятда ўрнини топишга қўл келган, энди эса керакмасга чиққан буюмга қарагандек қарарди. Биллнинг назарида эса бу ўта адолатсизлик...

– Гордон мени ҳар доим уй юмушлари ва болалар билан машғул бўлишимни хошлайди. Назаримда, агар мен бирорга хайрия иши билан шуғуллансам, у қаршилиқ қилмаган бўларди. Фақат ўзи топиб берган ва мўмай фойда келтириши мумкин бўлган одамлар билангина ишлашимга руҳсат берарди. Гордон ҳеч қачон нафи тегмайдиган ишга қўл урмайди.

– Нақадар зерикарли ҳаёт! – ўзига ўзи гапиргандек қуруққина таъкидлади Билл.

– Лекин шунга қарамай, у кўпгина ютуқларга эришган. Европадаги энг қудратли банк бошқарувчиси, Америкада обрўси яхши. Уолл-стритда ҳам уни ҳамма танийди.

– Хўш, кейин-чи? Наҳотки фақат шухрату мартаба билан яшаб бўлса? Шу ҳам одамгарчиликданми? Мен охириги пайтларда шу саволни ўзимга кўп берардиган бўлганман. Чунки ўзим ҳам илгарилари нуфузли таниш-билишларнинг кўн бўлиши инсон учун муҳим аҳамиятга эга, деб ҳисоблардим. Лекин бундай алоқаларнинг нима кераги бор?.. Агар оиланг тинч бўлмаса, хотининг ўлик-тириклигининг билан кизикмаса, болаларинг сен билан қачон охириги марта бирга овқатланганини эслай олмаса?.. Хўш, нима кераги бор? Мен одамларнинг хотирасида фақатгина ишбилармон инсон бўлиб қолишни хоҳламайман...

Унинг оиласи емирилиб бўлганди. Қизларини ардоқлаган, лекин уларни бир-бирига ҳеч нима боғлаб турмасди. Бунга хайрон қолмаса ҳам бўлади, чунки қизлари ҳали гўдаклигида, ота меҳрига чанқок пайтида у етарлича эътибор

қаратолмаган. Кимларнидир президентликка тайёрлаш билан банд бўлган. Тўғри, охири пайтларда у қизларга кўпроқ вақт ажратадиган бўлганди, қизлари эса бундан қувонишган, улар отаси билан фахрланишарди. Лекин Синдининг бутунлай бегоналашиб кетгани қизларига ҳам таъсир ўтказмай қолмади.

Бу жиҳатдан Изабель Биллдан кўра бахтлироқ эди. Чунки унинг болалари ҳамма вақт ёнида. Фақат Гордон...

– Афсуски, Гордоннинг фикри-еизнижига умуман қарама-қарши, – хўрсинди Изабель. – Оила унинг учун ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас. Гордон молия дунёсида муҳим ўрин эгаллаганидан бахтиёр, бошқаси уни қизиқтирмайди.

– Бир куни келиб, у қаттиқ пушаймон бўлади, – ғамгин бош чайқади Билл. – Менга ўхшаб. Мен ҳам тўғри хулосага жуда кеч келганман... Афсуски, кўп нарса йўқотганман, Изабель.

– Менимча, улар сизни тўғри тушунишади. Қизларингиз эндигина улғайишди, ҳали улар билан дўстлашиб кетасиз.

– Умид қиламан. Ҳозирча улар шахсий ҳаёти билан яшаб, оналари мени қанчалик худбин, аблаҳлигимни кулоқларига куйиб тураркан, мен ҳеч нарса қилолмайман. Балки, Синди ҳақдир, – ғамгин жилмайди у. – Синдидан фарқли – сиз мендаги яхши хислатларни уйғота олдингиз. Ҳозирги туришимда унга сира ёқмаган бўлардим. Синди ҳеч қачон менга кўнглини очмаган, менинг кўнглим билан ҳам қизиқмаган. Мен унинг ёнида юрсам, зиёфатларга бирга борсам кифоя эди... Ишонасизми, Синди билан ҳатто битта хонада ўтириб ҳам ўзимизни ёлғиз ҳис этамиз... Энди ҳеч нарсани ўзгартириб бўлмайди.

– Балки сиз унга имконият бермагандирсиз?

– Унга бундай имкониятнинг кераги ҳам бўлмаган, – шартта гапни бўлди Билл. Унинг кўзларида нафрат учқунлари ёнди. – Ҳаммаси тугади. Балки бу яхшиликкадир? Тўғриси, хафа эмасман. Ҳозирча ҳисоб варақларини тўлаб қўйиш ва баъзи мажбурий маросимларга бориш учун учрашиб турамиз. Унга менадан бошқа ҳеч нарса керак эмас. Иккаламиз икки дунёмиз.

– Биз ҳаётимизни барбод қилдик... – хўрсинди Изабель лимузинга ўтира туриб. Билл ҳайдовчига манзил ёзилган қоғозчани узатди. У малика Диананинг сеvimли ресторани эди. Изабель ушбу гўша ҳақида эшитган, лекин бирор марта қадам ранжида қилмаганди.

– Сиз Синди ва қизларингиз узоқлашишига йўл қўйгансиз. Мен эса Гордон ўзимдан четлашишига... Нега бошқалар биз учун қарор қабул қилишади? Биз эса қаршилик ҳам қилмаймиз? Нега?

– Чунки улар асли шунақа бўлишган, биз ҳам бунинг нима билан туга-
шини сезганмиз. Коллежда Синди ҳамманинг диққат марказида бўлишни хоҳларди. Ақлли, қувноқ, жўшқин... лекин бу унга кам эди. Чунки Синди дунёдаги энг худбин ва манфаатпараст аёл. Гордон эса совуққон, қахри қаттиқ,

шухратнараст... Бу уларнинг қонида бор. Ҳамма гап шундаки, биз ўзимизнинг кадримизга етмаганмиз.

– Гордон ва Синдига караб ўз ота-онамни эслайман, – тан олди Изабель, унинг чиройли яшил кўзлари ёшга тўлди. – Мен уларни яхши кўрардим, улар эса ўзларини ўта қуруқ ва сипо туттишарди.

– Меникилар ҳам. Улар болаларни ёктиришмасди. Қиркка яқинлашганларида мен туғилганман. Мени дунёга келтириб катта мурувват кўрсатгандек ва бунинг учун улардан миннатдор бўлишим керакдек туттишарди ўзларини. Коллежга ўқишга кириб, дўзахдан қутулганимда роса қувонгандим. Улар авиахалокатга учраб ҳалок бўлишгач... Ишонасизми, кўзларимга ҳатто ёш келмади. Уларнинг қандай одам бўлганлигини ҳанузгача тушунолмаймаман. Ақлли одамлар эди. Менга ўн саккиз йил уйларидан жой бериб, кейин жон диллари билан янги ҳаётга кузатиб қўйишган.

Қизик, агар мен уларни кучокласам, ўнсам ёки сизларни яхши кўраман, десам нима қилган бўлишарди? Болалигимда онам мени кучиб эркалатганини эслай олмайман. Онам мен билан масофадан туриб гаплашарди. Отам эса мутлақо гапланмасди ҳам. Синди ҳам худди шунақа. У мен билан уч метр нарида туриб гаплашарди...

Ақлдан озиб қолмаганингизга ҳайронман, – қўйиниб гапирди Изабель. У Биллнинг болалигини тасаввурига ҳам сиқдириолмасди. – Менинг онам ҳақиқий инглиз эди, мени ўзича яхши кўрган, лекин буни ифодалашни билмасди. У онасидан ёш етим қолган, совуққон бобом эса тўққиз ёшида онамни интернат мактабига жўнатган. У ерда турмушга чиқмагунича яшаб, ўқиган. Бобом отам билан онамни саройда таништирган. Менимча, кизидан тезроқ қутулиш учун. Онам турмушга чиқиб кетгач, бобом анча йиллардан буён, яъни бувим тириклигидаёқ жазмани бўлиб юрган аёлга уйланиб олган. Онам томон авлодимизда жазмани борлар кўп эди. Бизга улар ҳақида оғиз очишга руҳсат беришмаган. Онам ҳис-туйғуларини ошқор этмайдиган одам эди. Отам эса ҳар доим банд бўлган. Болаларнинг бор-йўқлиги билан қизикмаган ҳам. Ўмир ёшимда онам дунёдан ўтдилар. Отам яхши одам эди, лекин... мен билан гапланишга сира вақт тополмаган. Уларнинг мендан совиб кетишини итоаткорлик билан қабул қилганман. Чунки бошқа оилаларнинг аҳволи билан таниш эмасдим, бошқа намуна бўлмаган мен учун.

– Балки, мен ҳам, – маъқулади Билл. – Агар Синди ота-онамга ўхшаб бепарво, бағритош бўлмаганида эди. Нега йигирма икки ёшимда уйланиганман, ўшандан буён кўнелимнинг ярми музлаган, – тўрт йил аввал у Изабель билан танишанидан сўнг кўп нарсани тушунди, дунёқарашини ҳам ўзгарди. Изабелнинг меҳрига у оловга ўзини урган парвонадек талпинарди. Синди билан ўтган ҳаётини таҳлил қилиб, бир-бирларидан қанчалик узок бўлганликларини ўйлади.

Кизик, агар ёшлигимиздан ўз кадримизга етадиган бўлганимизда ҳозир ҳаётимиз канака кечарди!!!

Агар мен бугун Синдини учратганимда эди, ҳеч қачон унга уйланмаган бўлардим, - иккиланмай жавоб берди Билл. - У чин дилдан гапланишни, одамни тушунишни билмайди. Унинг учун никоҳ қийинчилик кўрмай яшаш, қолган ҳаммаси қийматсиз... Албатта, унинг яхши фазилатлари ҳам бор. Лекин барибир мен ўттиз йил умримни бекорга совурдим...

- ...Ва яна ўттиз йилни шундай ўтказмоқчисиз?

- Балки. - тўғриси айтди у ва ўйланиб қолди: «Нега? Ажрим унинг нуфузига жиддий таъсир кўраётини мумкин. Агар Синди жанжал кўтарса ҳеч бир номзод у билан ишлашни хохламайди. Жанжал бўлиши тайин, чунки унга ўхшаган хонимлар мол-мулкдан осонликча воз кечишмайди».

- Ўзингиз-чи, умрингизнинг охиригача муҳаббатсиз никоҳда яшамокчисиз? - сўради Билл.

Менинг бошқа иложим йўқ.

- Иложи йўқ ишнинг ўзи йўқ, озрок журъат бўлса бўлди. Биз иккаламиз кўп нарса йўқотишдан кўркамиз, ҳоло. Агар мен Синди билан ажрашсам, мартабамга путур етади. Сиз ажрашсангиз, касал бола билан ёлғиз қоласиз. Бизни тушунса бўлади, шунда ҳам подонлик қилганимиз, шекилли. Агар бизда мардлик етишса эди, вазиятдан чиқиб йўлни тонардик... Лекин, афеуски, айнан шу мардлик бизда етишмайди.

- Менимча, сиз ҳақсиз, - маънос бош еилкиди Изабель.

- Қилган ишимиздан пушаймон қилмасак бўлди эди. Ота-онам олтмиш ёшдан охириб дунёдан ўтишган, уларнинг ҳам бахтли бўлганликларига унчалик ишонмайман. Улар нимани лозим топшиган бўлса, шунини бажаришган. Мен кўпроқ нарса хохлайман, лекин унга қандай эришишни билмайман.

- Менинг эса орзу қилишга ҳам ҳаддим еинмайди, - тўғриси айтди Изабель. - Ўнгирма йил олдин бир қарорга келганман, шундан буён сўзимда собит турибман.

- Бу ишингиз олижаноблик, - қўлидан тутди Билл. - Лекин бунинг учун ҳеч ким сиздан миннатдор бўлмайди.

- Нима демокчисиз?

- Ўзим ҳам билмайман. Шунчаки, баъзан ўзимни ўзим оқладан чарчаб кетаман. Тўғриси айтсам, Изабель, сизни кўрсам, сиз билан суҳбатлансам, ҳаётимиз, муносабатларимиз ҳақида ўйлай бошлайман.

- Ўртамиздаги муносабатимми? - кўркибгина сўради Изабель.

- Йўқ, бошқалар билан. Масалан, мен ҳеч қачон сизга айтган гапларимни бошқа бировга айтмаганман. Онлали эркак учун шу тўғри деб ўйлайсизми?

Изабель унинг гапидан ўйланиб қолди.

– Тўғри, лекин йиғирма бир ёшимда турмушга чиққанимда мен ҳали буларни тушунмасдим. Фақат итоаткор бўлиш кераклигини билардим. Бошқача бўлиши мумкинлигини ҳаёлимга ҳам келтирмагандим.

– Энди-чи? Иккаламиз ҳам ҳаётимизни ўзгартириш жуда қимматга тушинини ўйлаймиз. Лекин, шундай ҳаётга қўниб яшаш ҳам қанчалик қимматга тушаётганини ўйламаймиз. Ёки ўйлаб кўрганмисиз?

– Ўйламасликка ҳаракат қиламан. Мен Тедди ва Софи учун яшаяпман.

– Гап фақат болаларда эъқолигига ишончингиз қомилми? – кўзларига тикилганча сўради Билл. Унинг бу қадар қатъиятлигини илгари кўрмаган Изабель ҳайрон қолди.

Ҳаётларидан норозилик, бемақсадлик уни қийнаётганди.

– Ўзгариш қилишни хохламаётганимизга сабаб кўрқокликдир балки? Шунга тан оласизми?

– Мен ўлгудек кўрқошимни тан оламан. Лекин ҳозирги вазият ҳам мени қониктирмапти. Мен оддий гуноҳкор бандаман, беайб парвардигор.

– Сиз ажралишга қарор қилдингизми? – титраб кетди Изабель. У ўзига, ҳеч қачон никоҳимни бузмайман, деб таъкидлаб келарди.

– Мен ажралишим учун журъат керак, демоқчиман, – шундай дея Билл ўйланиб қолди. Кейин нима бўлса бўлар, агар Изабель жаҳли чиқиб, муносабатларига чек қўяман, деса ҳам барибир ҳозир кўнглидаги ҳаммагани айтишга қарор қилди. – Яна хоҳлардимки, сиз ҳам бор журъатингизни йиғиб, Гордон билан ажрашинг. Сизга кўнгидаги қилганимда хайхотдек уйда неча йиллардан буён худди бандидек, барча ҳақ-ҳуқуқлардан маҳрум ва ҳеч бир ҳурмат-эътиборсиз яшаб келаётганингизни ўйлаб эзиламан. Мен сизни ва Теддини ўғирлаб кетишга ҳам тайёрман, сизни ўша дўзахдан қутқариш учун ҳар ншга розиман. У сизга лойиқ эмас, Изабель, худди Синди менга муносиб бўлмаганидек. Албағта, ҳаммаси ўз-ўзидан, ҳеч бир муаммосиз ҳал бўлганида яхши бўларди, лекин афеусе... Хуллас, мен иккаламиз ҳам ҳаётимизни бошидан бошласак дегандим...

– Буни мен ҳам хоҳлайман, – деди секингина Изабель. – Лекин иложи йўқ. Агар Синди можаро қилса, бор нуфузингизга нукта қўйилади, ахир сиз бу обрў-эътибор учун ўттиз йил меҳнат қилгансиз. Наҳотки, ҳаммасидан бир лаҳзада кеча олсангиз? Нимани деб? Эркин бўлиш учунми? Мен-чи, мен нима қиламан? Агар Гордон билан ажрашсам, у мени очлик ва хорликда ўлиб кетишим учун қўлидан келганини қилади. Буни менга ўзи айтган. Чунки ога-онамдан ҳеч вако мерос қолмаган, ҳаммаси укамга теккан. Мен бутунлай Гордоннинг қармоғидаман. Усиз мен ҳеч нима қилолмайман, ўғлимни тиббий ёрдам билан таъминлолмайман, дори-дармон жуда қиммат. Гордон мен билан Тедди ҳақида унчалик қайғурмаса ҳам, лекин ҳамма

харажатларни бир сўз демай тўлайди. Менга нимани таклиф қилмоқчисиз, Билл? Теддини қашшоқликка маҳкум қилишними? Қолаверса, Тедди бундай кескин ўзгаришларни кўтаролмайди ҳам. Тўғри, Гордон мени севмайди, севги мен учун қўл етмас орзу, – Изабелга буларни тан олиш оғир бўлса-да, лекин у ҳақиқатан ҳам Гордонга қарам эди.

Унинг итоаткорлиги ва умрининг охиригача шу тарзда яшашга розилиги Биллнинг юрагига оғир ботарди.

– Эҳтимол, сиз ҳақдирсиз? — деди Билл хўрсиниб. — Машина машҳур италян ресторани ёнида тўхтади. — Балки, бизни танлаш имкониятимиз ростдан ҳам йўқдир?

– Агар мен эрим билан ажрашсам, ўтакетган худбинлик қилган бўламан. Чунки Гордон менга бир чақа ҳам бермайди ва мен Теддини аввалгидек бекаму кўст таъминлай олмайман. Нега у мен туфайли азоб тортиши керак?

– Кечиринг, — деди секин Билл. — Мен сизни хафа қилмоқчи эмасдим. Сизнинг ёнингизда бўлсам, эришиб бўлмайдиган хомхаёлларга берилиб кетаман.

– Бу балки биз фақат телефон орқали гаплашганимиз ва ҳар замонда учрашганимиз учундир? Агар эр-хотин бўлсак, балки бошқача бўлармиди?

– Ростдан ҳам шунақа деб ўйлайсизми? — Билл унинг кўзларига тикилди.

Изабель анчагача жавоб бермади, сўнг бош чайқаб деди:

– Йўқ, бундай деб ўйламайман, лекин бирга яшасак нима бўлиш мумкинлигини биз ҳеч қачон билолмаймиз. Бу ҳақда ўйлашга ҳаққимиз йўқ.

– Наҳотки, ҳатто шунга ҳам ҳаққимиз бўлмаса? — хўрсинди Билл.

– Ўйлашимча, шундай. Биз тақдиримиздан миннатдор бўлишимиз керак. Кўпроқ талаб қилаверсак, борини ҳам йўқ қилишимиз мумкин.

– Лекин мен кўпроқ нарсани хоҳляпман! — қайсарлик билан сўзида туриб олди Билл.

Изабель кулиб юборди.

– Айтяпман-ку, сизга мумкин эмас, деб! Намунча инжиқ бўлмасангиз!

– Кўп йиллардан бери энди ўзимни жонлангандек ҳис қиляпман.

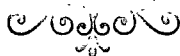
– Менимча, нонуштадаги сосискалар ёмон таъсир қилди, — гапни ҳазилга бурди Изабель. У Биллнинг гапларидан чўчиб қолганди. — Агар биз бир йилда бир марта учрашиб турсак етарли бўлади, менимча!

– Бу етарли эмаслигини мендан кўра яхшироқ биласиз, — қайсарлик билан бош чайқади Билл.

– Унда қандай таклифингиз бор? Бразилияга қочиб кетамиз, демайсизми ишқилиб? Билл ёш бола бўлмасангиз-чи? Жиннилик қилманг ва мени ҳам ўзингизга ўхшаб ақлдан озишимни кутманг.

Билл Изабелни жуда яхши биларди. Унинг Гордон билан ажрашиши даргумон. Эри қанчалик ёмон муносабатда бўлмасин, у барибир ажрашмай чидаб яшашини Билл яхши биларди.

– Унинг ҳақоратлари сизга ёқишига ишонмайман.

– Билл, у мени ҳақорат қилмайди. Фақат узоклашган, холос.
– Гордон сиздан воз кечганига кўп йиллар бўлган. Теддининг харажатлари-ни тўлашдан бошқа яна нима қилади у?

– Менга шуниси ҳам кифоя. Бошқа ҳеч вақонинг кераги йўқ.

– Лекин бу аҳмоқлик! Сиз эндигина кирк бирга кирдиниз.

– Мен бошқаси хақида ўйламайман ҳам, – деди катъийлик билан Изабель ўзини кўлга олиб.

– Демак, ўйланг!

– Сиз бирор нима ичиб ухлаб олишингиз керак, менимча. Балки тинчлангирувчи ичарсиз? Изабель илгари уни ҳеч қачон бундай аҳволда кўрмаганди. – Ўзингизга келиб олишингиз керак.

– Нега?

– Негалигини яхши биласиз? Ҳозир сиз ўзингизни ҳам, мени ҳам қийна-япсиз. Эркин бўлишга сизнинг тўла ҳақингиз бор. Лекин менинг йўриғим бошқа. Теддининг ҳаёти Гордонга боғлиқ.

– Сизни эрк ва қувончдан бебаҳра қилиш учун одам қанчалар ярамак бўлиши керак.

Изабель дарҳол жавоб бермади. Кейин Биллнинг кўзига тикилиб, катъийлик билан жавоб берди:

– Ҳеч қандай тажриба ўтказиб кўриш ниятим йўқ. Бунга ҳақким ҳам йўқ.

– Тушунаман, – охишта жавоб берди Билл. Улар стол атрофига ўтиришгач, сўзида давом этди. – Бу ҳақда гап очганим учун мени кечиринг. Сизни хафа қилмоқчи эмасдим. Фақат биз яшаётган одамларимиз билан бахтли эмасмиз. Бу бирга бўлганимизда янада яққолроқ сезилади. – шундай деди-ю, лекин ҳозир у учун ҳамма нарсага тайёрлигини хис этиб турарди. – Мен ёлғондан, сохталикдан чарчадим. Сиз ўзингизни ҳали ҳам унинг хотинидек тутасиз, мен эса Синди билан муносабатимиз яхшидек кўрсатаман ўзимни. Буларнинг нима кераги бор, тушунмайман? Балки бир кун келиб ҳаммасига қўл силтарман?

– Олдин яхшилаб ўйлаб кўринг, – хавотирланди Изабель.

– Сиз ажойиб аёлсиз, – тўлкинланиб гапирди Билл. – Мендан кўра ақллироқсиз ҳам.

– Қимдир ақллироқ бўлиши керак-ку! – жилмайди у ва Биллнинг қўлидан ўнди. – Сиз менинг бебаҳо дўстимсиз.

– Ҳўш, нима еймиз? – гап мавзусини бурди Билл.

Агар Изабель Парижга кетса, аҳволи нима кечишини тасаввур қилолмасди. Улар макарон ва салат танлашди. Китоб ва санъат хақидаги доимий мавзуларни бошладилар.

– Билл, сиёсат хақида китоб ёзсангиз бўлмайдими? – сўради Изабель.

– Нафақага чиқсам ёзаман, – сўз берди Билл.

Улар ўзларини анча босиб олишди. Биллнинг ўзи ҳам нега бунчалик кизишиб кетгани хақида ўйлаб қолди. Балки уни кўриб турганидан хурсандлиги, бошқа ҳеч нарсага умид қила олмаслиги учундир?

У Тедди тирик экан, Изабель эридан ажрашолмаслигини билар, лекин Билл Теддининг узок умр кўришини тиларди.

Тамадди қилиб бўлишгач, Британия музейига йўл олишди ва у ерда тўрт соатгача қолиб кетишди.

– Бугун кечда қаерда овқатланишни хоҳлардингиз?

– Яна овқат еймизми? – қолди Изабель.

Бугунги оқшом улар учун сўнггиси бўлиши мумкин. Эртага тушдан кейин Изабель уйига қайтмоқчи эди. Қолгиси келаётган бўлса-да, шложи йўқ.

– Маркнинг кафесига борсак, нима дейсиз?

– Майли.

– Унда мен столни банд этиб қўяй, – у бир дам узоклашди. Изабель Биллга тикилиб қолди.

– Нега бундай қараясиз?

Изабель жуда чиройли эди. Унга тикилиб туриб, Биллнинг юраги орзикиб кетди. У Изабелга дунёни кўрсагишни, дўстлари билан таништиришни, Вашингтонга олиб бориб... Афеуски, бундай юқори парвозларга унинг ҳадди йўқ эди.

– Мен сизга махлиё бўлиб қолдим, – тўғрисиини айтди Изабель. – Сиз жудаям чиройли кишисиз, жаноб Робинсон.

– Сиз ё ақдан озибсиз, ёки кўзингиз ўтмай қолингиз, – қолди Билл. – Сизни олиб кетгани саккиз яримда қираман. Улгурасизми?

– Албатта, – у хали ванна қабул қилишни, сочини турмаклашн керак эди.

– Кўрингунча.

Изабель уйга қўнғирок қилиб, Теддининг аҳволи яхшилигини билди ва эртага кечқурун етиб боришга ваъда берди. Бу оқшом учун у оққўйлак ва кашемир шарфини таълади. Ошпоқ сумкасига эса лаб бўёғи ва хонасининг қалитини солди.

Изабелга кўзи тушган Билл уни аввалроқ учратмаганига яна бир бор ўқинди.

– Теддининг аҳволи яхши эканми? – қизикди Билл зинадан туша туриб.

– Жуда яхши. Китоб ўқиб ўтирган экан. Мен унга эртага кечқурун уйда бўламан, деб ваъда бердим.

– Оҳ! – деб юборди Билл. – Мен эса яна бир-икки кун қоласиз, деб умид қилиб ўтирибман! Эртага элчи билан учрашишим керак, ярим кун банд бўламан. Демак, вақтимиз жуда кам қолингиз.

– Нима ҳам қилардик? Яна бир кун қоламан, дейишга ҳаддим сиғмади. Балки эртага айтарман?

– Яхши бўларди, – қувониб кетди Билл. – Қаршилиқ қилмас-а? Нима деб ўйлайсиз?

Изабель икки ўт орасида қолгандек сезарди ўзини. Билл билан қолай деса, Теддини ўйлайди, кетай деса Билл...

– Агар кетинингизга тўғри келса, мен сиз билан Парижга учаман. Элчи билан учрашишим керак, – учрашмасак ҳам ҳеч бўлмаса битта шаҳарда бўламиз-ку, деб ўйлади Билл.

Кафе анча шинам бўлиб, улар ўзларини худди уйда ўтиргандек ҳис қилишарди. Изабель ич-ичидан бу окшом сира тугамаслигини хоҳларди.

– Балки яна «Аннабелз»га борармиз? – кулиб Изабельга қаради Билл.

Изабель монелиқ қилолмади. Бу бирга ўтказаётган охириги окшомлари эди. Шунинг учун:

– Жоним билан, – деди жилмайиб.

Йўл бўйи ҳар ким ўз хаёли билан банд бўлиб гаплашмади.

Барда шампан виноси буюрган Билл уни ичиб улгурмасларидан Изабелни рақсга таклиф этди. Улар таниш, ёқимли мусика остида худди бир жуфт оккуш каби узок «сузишди».

Анчагина рақс тушишгач, хорғин кайфиятда кафедан чиқдилар. Айриликни ўйлаб, Изабелнинг кўзларида ёш ҳалқаланди. Билл унинг елкасидан секин қучиб, кўзларига тикилди. Шунда қутилмаганда «ярқ» этган нурдан кўзлари қамашиб кетди. Кескин ёруғликдан кўзларини очолмай қолган Изабель нима бўлганини тушунолмай, уларни қандайдир сураткаш сурагга олганини кўрди.

– Нега бундай қилди? – сўради у кўркиб Биллга бағтарроқ ёпишиб.

– Бу ерда ҳар доим напараццилар санкиб юради. Ким тўғри келса, сурагга олишади. Кўпинча киноюлдузлар ва сиёсатчиларни «тутишади». Агар сураг ҳеч кимни қизиқтирмаса шунчаки ташлаб юборадилар.

– Менинг суратим ҳеч кимни қизиқтирмайдикун-я, лекин сизда муаммо бўлмасмикан, деб қўрмаган?

– Бўлмаса керак... Менинг шахсим жанжалкаш репортёрларда ҳеч қандай қизиқиш ўйғотмайди, деб умид қиламан. Машиқурларга ачинаман. Уларга қийин, – хўрсинди Билл.

У Изабельга сездирмаган бўлса-да, бироз хавотирга тушди. Машинага ўтиргач эса ноҳуш хаёлларни миёсидан чиқариб ташлашга ҳаракат қилди. Ёнида ўтирган Изабелнинг кўлларидан тутди. Иккаласи ҳам айриликни ўйлашаётганди. Билл ҳайдовчига бироз шаҳар айланишларини айтди. Шошаётган жойлари йўқ эди.

Биринчи бўлиб Изабель гап бошлади.

Эртага қандай кетинишимни ўйлаяйман, – деди секингина у. Парижда Теддидан бошқа ҳеч ким уни қутмасди ҳам.

– Балки кетмасиз? – хўрсинди Билл.

Изабель бошини Биллнинг елкасига қўйди.

– Бугун ажойиб кун бўлди, Билл.

– Ажойиб, – қайтарди Билл ва кутилмаганда, – энди биз нима қиламиз Изабель?

Унинг гап оҳангидан Изабелнинг аъзойи баданига чумоли ўрмалагандек бўлиб кетди.

– Нима ҳақида гапиряпсиз?

Билл унинг кўзига жиддий тикилди:

– Ўзимиз ҳақимизда... Мен сизни севаман... Изабель. Мен ҳеч қачон бу сўзни сизга айтмасликка қасам ичгандим, лекин энди менга барибир. Энди менинг муҳаббатимни билишингизни ва уни ўзингиз билан олиб кетишингизни хоҳлайман. Мен сизни анчадан буён севаман, – Билл ҳеч қачон ҳозиргидек ҳаяжонланмаганди.

– Мен ҳам, – ундан кўз узмай шивирлади Изабель. – Мен сизни биринчи кўрганимдаёқ севиб қолганман. Лекин... биз ҳеч нимани ўзгартиролмаймиз, – Изабель унга муҳаббати ҳақида гапирмоқчи эмасди. Аммо энди у ўзини тўхтата олмади.

Машина чорраҳага яқинлашди.

– Ҳозирча ўзгартиролмаймиз. Лекин қачондир, балки... Мен фақат шуни хоҳлардимки, сени севишимни ва умримнинг охиригача фақатгина сени севишимни билиб қўйсанг.

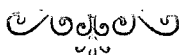
– Мен ҳам сени севаман, Билл. Шунчалик қаттиқ севаманки...

Билл уни гапиртиргани қўймади. Лабларини лабига босди ва шу заҳоти бу ишни аввалроқ қилмаганига пушаймон бўлди.

Бу дақиқаларни улар узоқ кутишганди. Изабель умрида илк бор бахт нималигини ҳис қилди. Машина чорраҳага яқинлашиб қолганида ҳам улар бир-биридан ажралишмади. Кўзгудан кўз узмай уларни кузатиб келаётган ҳайдовчи бу бахт манзарасига маҳлиё бўлиб, ён томондан шиддат билан келаётган икки қаватли қизил автобусни пайқамай қолди... Автобус олд томондан куч билан келиб урилиб, ҳайдовчини машина салонига ёпиштириб юборган дақиқада ҳам Билл Изабелни кучоғидан қўйиб юбормаганди. Улар ҳатто нафас олишга ҳам улгуришолмади...

Кўз очиб-юмгунча автобус ва лимузин темир-терсак уюмига айланди, тўрт томонга чил-чил бўлган шиша синиқлари сачради. Лимузин бир неча метрга сурилиб ёнига ағдарилди ва ғилдираклари ожиз айланиб қолди. Изабель ҳамон Биллнинг кучоғида осойишта ётар, фақат энди оппоқ қўйлаги қип-қизил бўлиб, ўзи хушсиз эди. Машинанинг томи буткул учиб, ичидагиларнинг юзида жондан асар ҳам сезилмай осуда уйкуга кетишганди. Биллнинг юзида иккита чуқур яра кўришиб туриб, Изабелнинг эса бутун танаси эзилиб кетган...

Узоқдан сиренанинг овози эшитилди. Автобус ҳайдовчиси олд ойнадан учиб кетиб, тош йўлда жонсиз ётарди. Ҳалокат жойига етиб келган поли-

циячилар қўли чироклари билан дабдаласи чиққан машинани ёритишди. Нур тушган жойда юзи қонга беланган эркак ва кип-кизил қўйлак кўзга ташланди. Кўзлари қатта-қатта очилиб қолган эркакда ҳаётдан асар ҳам кўринмади. Ҳамроҳининг ҳам қон қўлмагида ётишига қараганда тирик қолиши гумон эди.

– Тирикмикан булар, нима деб ўйлайсан? – секингина сўради полициячилардан бири ҳамроҳидан.

– Бўлиши мумкин эмас...

– Уларни қандай чиқариб оламиз энди? – сўради чирок тутиб тургани. У бу қадар абжағи чиққан машинани умрида кўрмаганидан нима қиларини билмай хайрон бўлиб турарди.

– Менимча, энди бунинг аҳамияти йўқ. Ҳали туни билан овора бўлсак керак.

Улар автобус томон юришди. Тирик қолган йўловчилар қонга беланиб, юз-кўзлари шилиниб, зўрға судралиб салондан чиқишгаётганди. Кимдир ичкарида ўнтакча жасад қолганини айтди. Бу сўнгги пайтлардаги энг қатта ҳалокат эди. Полициячилар гувоҳларни сўроқ қилгунича сиреналарини вангиллатиб бир нечта «тез ёрдам», «ўт ўчириш» ва «қутқарув» хизмати машиналари етиб келди.

Қутқарувчилар кела солиб лимузинга ўзларини уришди, лекин полициячилар у ерда тирик жон йўқ, деб уларни ортга қайтардилар.

Бир қараганда полициячилар ҳақ эди, лекин шундай бўлса-да, қутқарувчилардан бири уларнинг юрак уришини текшириб кўришга қарор қилди.

– Э-эй! – қичкириб юборди у жон-жаҳди билан. – Бу иккаласи тирик! Шошилинилар! Юк тортувчи машиналарни бу ёкка жўнатинлар, уларни тортиб олишимиз керак.

Қутқарувчи барча ҳаракатлари бесамар кетиши мумкинлигини сезиб турса-да, чиқмаган жондан умид, деб уриниб кўришга қарор қилди. Чунки аёл жуда кўп қон йўқотган, эркакнинг юраги эса сезилар-сезилмас урарди.

Лимузин атрофига зудлик билан қисқичлари бор маҳсус машина келтирилди. Механиклар бақир-чақир билан машина парчаларини четга сура бошлашди. Атрофни қулоқни қоматга келтирадиган шовқин-сурон тутиб кетди, фақат Изабель билан Билл уни эшитмасди.

IV ҚИСМ

Лимузин парчаларини ташишга салкам икки соат вақт кетди. Қутқарувчилар ҳам буткул қонга ботинди. Жабрланганларга яна жароҳат етказмаслик учун ўта эҳтиёт бўлиб ҳаракат қилишга тўғри келди. Иккаласига ҳам шифокорлар дарҳол осма укол қўйдилар.

Билл билан Изабелни «тез ёрдам»га жойлаб бўлишгунча кутқарувчилар кимни халос этишганини билишмасди. Шифокорлардан бири Биллнинг хужжатлари солинган хамёни топиб олди, лекин Изабелнинг кимлиги хапуз маълум эмас эди.

– Кўлида никоҳ узуги бор экан, – деди улардан бири. Машина авлиё Фома шифохонасига елдек учиб кетаётганди. – Хотини бўлса керак.

Уларни травматология бўлимига олиб бориб, шу заҳоти текширув ишларини бошлаб юборишди. Натижала иккаласида ҳам жаррохлик операцияси ўтказиш кераклиги маълум бўлди. Биллнинг умуртка суяги жароҳатланган, бўйни синган бўлса, Изабелнинг боши лат еган ва ички аъзолари ўзилиб, артерияси ҳам узилганди. Унинг кўли зудлик билан операция қилинмаса, кейин кесишга тўғри келарди.

– Вой, худойим, дахшатнинг ўзи! – шивирлади ҳамширалардан бири, беморларни операция хонасига олиб кетишаётганда. – Бунакасини кўрмагандим.

Изабелнинг бош суяги каттик шикастланганди. Беморлар билан анестезиологлар шуғулланиб тургунча жаррохлар травматологлар билан кенгашиб олишди. Иккала беморнинг аҳволи ўта оғир бўлиб, операция бошлангач хавф янада ортди.

Биллнинг назарида у шу дамда ўрнидан туриб, ён-ёруғ ёлғизоёқ йўлдан кетиб бораётгандек эди. Узоқ-узоклардан кўзин камантирадиган нур кўринди. У агрофга аланглаб сал нарида тош устида ўтирган Изабелга кўзи тушди.

– Аҳволнинг яхшими? – сўради.

Изабель худди хозир уйқудан уйғониб унинг келишини кутиб ўтиргандек назар ташлади.

– Мен яхшиман, – жавоб берди Изабель. Уни ҳам Биллдек ўша нур ўзига чорларди. – Нима у?

– Билмадим, – елка киеди Билл. – Қаерда эдинг? – хозиргина уни кидирганини ва ҳеч қаердан тополмаганини эслади.

– Шу ерда сени кутдим. Анчагача келмадинг-а? – Изабелнинг овози наст. ранги эса кумдек ўчиб кетганди. Лекин ўта хотиржам эди.

– Мен шу ерда эдим. Ҳеч қаёкка кетганим йўқ, – деди Билл. Лекин Изабель уни эшитмай олдинга, нурга қараб талпинарди.

– Қаёкка кетясан?

Изабель оркасига ўтирибди. Билл унинг ортидан шошилди. Лекин Изабелга етиш осонмасди.

– Намунча югурмасанг? – сўради Билл.

У эса жавоб ўрнига кадамни янада тезлатди.

– Юр, мен билан, – Изабель Биллга кўлини чўзди. У Изабелнинг кўлидан тутди, лекин ҳеч нимани ҳис қилмади. Аммо бу уни таъвишга солмади, чунки жудаям чарчаганди. Кел, бироз дам олайлик, чарчадим.

– У ёкка етиб олсак кейин дам оламиз. Бизни кутиб туришибди. – Изабель шошилиш кераклигини таъкидлар, лекин Билл уни тўхтатиб қоларди.

– Қаёкка кетяпмиз ўзи? – жаҳли чиқди Биллнинг.

– У ёкка, – Изабель нурга ишора қилди.

Анчагача жим кетишди. Нурга етиб бораёй деганларида орқадан кимдир уларнинг исмини айтиб чақира бошлади. Орқага ўгирилган Билл болакайга кўзи тушди. У кўлларини силкитиб «ойи» деб кичкирарди. Болакайнинг орқасидан ёш кизнинг ҳам шарнаси кўришди.

– Булар ким? – сўради Билл жавобини билса-да.

– Тедди билан Софи. Лекин мен ҳозир уларнинг ёнига қайтолмайман. Жуда кеч бўлди, – у энди ўгирилиб кетмоқчи эди, чақираётганларнинг ёнига яна икки қизалок келиб кўшилди. Яхшилаб тикилган Билл қизлари Оливия ва Жейнни таниди.

– Шошма! – у Изабелни тўхтатиш учун югурди.

Изабель анча илгарилаб кетганди. Билл икки ўртада сарсон қийналар, Изабелга етиб олишни ҳам, кизларининг ёнига қайтишни ҳам билмасди. Изабель қайтмади.

– Йўқ, Билл, – деди у. – Хўш, мен билан борасанми, йўқми? – унинг кўришни жуда жиддий эди. Билл эса ҳолсизланиб борарди.

– Мен ортингдан улгуролмаяпман, – зўрға жавоб берди хансираб. Кейин, нега болаларимизнинг ёнига қайта қолмаяпмиз? Биз уларга керакмиз, ахир!

– Йўқ, – қайтарди Изабель. – Мен қайтмайман. Тедди билан Софига мен уларни яхши кўришимни айтиб қўй, – шундай дея, у якка ўзи йўлга тушди.

– Шошма, – бақириб юборди Билл ва унинг кўлидан тутиб қолди. – Сен мен билан қолсан. Қулоқ солсанг-чи!.. Тедди билан Софига жуда кераксан. Мен ҳам кизларимнинг ёнига қайтишим керак. Мен билан юра қол, Изабель... У ёкка кейинроқ борамиз.

Изабель бир дам иккиланиб қолди.

– Бошқа бунақа имкониятимиз бўлмаса-чи? – деб сўради кейин.

– Бир кун, албатта, у ёкка борамиз... Фақат ҳозир эмас.

– Лекин мен кетишим керак. Ортга қайтгим келмаяпти, – Изабель ёлвориб тикилди унга. Билл уни йўқотаётганини ҳис қилди. – Илтимос, Билл, мен билан юр...

– Сени яхши кўраман Изабель ва мен билан қолишингни хоҳлайман. Ташлаб кетма... – у сочларини чапгаллаб йиғлаб ёлворарди. – Кўлингни бер менга. Барибир қўйиб юбормайман. Қайтишинга тўғри келади, – деди жаҳл билан Билл.

Изабель бир дам жойида қотиб турди, кейин хоҳламайгина болаларига қараб юрди. Ортга юриш қийинроқ эди. Билл уни маҳкам қучиб юз-кўзларидан

ўпиб йиғларди. Улар қаерда эканликларини билишмас, лекин болаларининг ёнига қайтиб боришлари кераклигини тушуниб турардилар.

– Тўғри иш қилаётганимизга ишончинг комилми? – сўради Изабель йўлдан қайта туриб. Болаларнинг овози энди эшитилмаса-да, уларни кутишаётганига ишонишарди.

– Ҳа, ишончим комил, – жавоб берди Билл унинг қўлидан маҳкам тутиб. Энди унинг қўлини ҳис қилиб турарди. Кеч бўлиб қолди, – деди Билл. Энди у енгилроқ нафас оларди. – Қайтиш йўлини биламан. Билл унинг елкасидан кучиб олдинга етаклади. Энди Изабель кўпроқ чарчаб, Билл эса кучга кириб борарди.

– Бирозгина дам олишим керак, – илтимос қилди Изабель, у боя ўтирган тошга яқинлашганда. Лекин Билл тўхташни хоҳламади:

– Вақтимиз жуда кам, етиб борсак, кейин дам оласан, – у жавоб бермай эргашди. Атроф қоп-қоронғу бўлса ҳам Билл ишонч билан олдинга интилди. Бироздан кейин Изабель уйига қайтганини ҳис қилди. Улар борган нотаниш хона болаларга тўла эди. Изабель Биллнинг қизлари билан кулиб гаплашиб турган Тедди ва Софини кўрди. Билл улар билан кучоқлашиб кўришгунча Изабелнинг баттар силласи қуриди. У Биллнинг елкасига бошини қўйиб, ухлаб қолгиси келди ва унга қараб жилмайди. Шундан кейин энди Билл ҳар доим ёнида бўлишига ишончи комил бўлиб уйқуга кетди...

– Худойим-а, уларни кутқариб ололмасак керак, деб ўйлагандим, – ух тортди жарроҳ ҳамшираси анестезиологга.

Улар Изабелнинг тушиб кетаверган босимини меъёрида тутиб туриши учун оз эмас, кўп эмас, роса тўрт соат курашишди. Аввалига беморнинг тирик қолишига ҳеч ким ишонмади, чунки у кўп қон йўқотганди. Шифокорнинг ўзи ҳам уни дори-дармон ҳаётга қайтарадими ёки қон қуйишми, билолмай ҳайрон бўлишди. Нима бўлганда ҳам бемор мўъжизанинг кучи билан тирик қолганди.

– Умрида бунақасини кўрмаганман, лекин роса омади бор экан, – деди ассистентлардан бири. – Хавф ҳали чекингани йўқ, лекин менимча, у қутулиб чиқади. Мана шунақа ҳодисалардан кейин яшашга завқинг янада ортади, – деди у пешонасидаги терини арта туриб.

Қўшни операция хонасидан ҳам иккита ҳамшира ҳолдан тойганча чиқиб келишди.

– Сизларда аҳвол қандай?

– Тўрт-беш марта уни бой бериб қўйишимизга сал қолди, зўрға қайтариб олдик. Лекин... умуртқа суяги қаттиқ лат еган.

– Бизда ҳам шундай бўлди. Уларнинг тирик қолганига ҳайронман.

– Бандаси эмас, Худонинг айтгани бўлади деганлари шудир-да! Олдиндан бир гап деб бўлмайди.

Кеч соат саккизларда икки гурух ҳам қахва ичиш учун қафега йўл олишди. Изабель ва Биллни алоҳида хоналарга олиб кетишди. Улар операциядан кейин хали каттиқ уйқуда эдилар.

Полициячилар Изабелнинг сумкачасини топишди, унинг ичидан «Клэ-риж» мехмонхонасининг қалити чиқди. У ёкка кўнғироқ қилган полициячи ушбу хонани Изабель Форрестье эгаллаганини, ўзи француз бўлиб, Парижда яшашини айтишди. Иш бошқарувчининг ёрдамчиси ҳозирок унинг хонасига чиқиб паспортини кидириб кўришга сўз берди. Билл ҳақида эса маҳаллий ҳукумат ҳамма маълумотга эга эди. Унинг ҳамёнидан уй телефони ва яқин одами сифатида хотинининг исм-шарифи ёзилган паспорт топилди. Энди Синдига кўнғироқ қилиб, ҳалокат ва эрининг аҳволи ҳақида хабар бериш қолди.

Билл учун энг хавфлиси умуртқа поғонасининг лат егани бўлиб, шифокорларнинг фикрича, у энди юра олмаслиги мумкин эди – хали ҳам бутунлай шол бўлиб қолишидан худо уни асраганиди. Иккаласининг ҳам тузалиш учун узок даволанишларига тўғри келарди.

Улар йўлиққан автоҳалокат охириги йиллардаги энг катта ҳалокат деб топилди. Ҳаммаси бўлиб ўн бир киши ҳалок бўлганди. Иккита ҳайдовчи ва автобуснинг тўққиз йўловчиси. Туни билан тиним билмаган шифокорлар «қурбонлар сони ўн учтага етмаса эди», деб хавотирда эдилар. Ҳаммани лол қолдириб ундай бўлмади.

Навбатчи ҳамшира керакли ҳужжатларни тўлдиргач, кўнғироқ қилишга ўтирди. Мехмонхона ходими Изабелнинг хонасидан паспортини топди. Унда яқин одами деб Гордон Форрестье кўрсатилганди. Энди шифохона маъмуриятида иккала жабрдийданинги ҳам телефон рақамлари бор эди. Ҳамширанинги энг ёмон кўрган иши совуқ хабар етказиш учун кўнғироқ қилиш. У оғир хўрсиниб Париж рақамини терди. Гўшакни анчадан кейин кўтаришди.

– Жаноб Форрестьени мумкинми? – сўради у французчага тили зўрға айланиб.

– Мен эшитаман, – деган эркак кишининги овози келди гўшакдан. Эркак америкача лаҳжада гапирганини сезган ҳамшира тезгина:

– Изабель сизнинг хотинингиз бўладими? – деб сўради.

– Ҳа, – қисқа қилди эркак.

Навбатчи унга авлиё Фома шифохонасидан кўнғироқ қилаётганини, автоҳалокатга учраган Изабелни тунда шу ерга олиб қилишганини маълум қилди.

– Унинг аҳволи оғир, жаноб Форрестье. Ҳозиргина операциядан олиб чиқишди. Яқин орада аҳволининг яхшиланиши гумон. Ички аъзолари ва боши каттиклат еган. Операциядан эсон-омон чиққанига шуқур қилдик. Жуда афсусдман, жаноб, – деди ҳамшира минг хижолат билан.

– Мен ҳам, – деди узок сукутдан сўнг Форрестье. Овозидан унинг қарахтланиб қолганини билиниб турарди. – Мен бугуноқ етиб бораман, – тўлдирди

у зўрға. Аввал даволовчи шифокор билан боғланни кераклиги хаёлига ҳам келмай. – Хуши ўзидами?

Йўқ, жаноб. У умуман хушига келгани йўқ. Хотинингиз кўн кон йўкотган.

Форрестье нима дейишни билмай жим қолди. У гап Изабель хақида кетаётганига ҳали ҳам ишонмасди. Бир-биридан узоқлашиб кетганларига қарамай, ҳар ҳолда Изабель унинг хотини эди. Форрестье бу хабарни Телди ва Португалияда юрган Софига етказиш-етказмасликни биллолмай қолди. Кейин эса болаларга ҳам, бошқа бировга ҳам ҳеч нима демасликка қарор қилди. «Аввал вазиятни шахсан аниқлаб, кейин бошқаларга хабар қиламан, деб ўйлади у. Агар унғача Изабель ўлиб қолмаса! Шифохона ходими ҳамма нарсага тайёр турини, дегандек шаъма қилди».

Ўшакни қўйган Гордон анчагача ўрнидан кимирламай ўтирди. Изабельга нисбатан барча туйғулари ўлганига қарамай, у болаларининг онаси эди. Гордон Изабелнинг тирик қолганига хурсанд эди, лекин бу ҳолдеса унга унчалик қаттиқ таъсир қилмади. Ўзи ҳам ҳозир хотинига нисбатан аччиши ва шафқат ҳиссидан бошқасини туймаётганига хиёлат чекарди. Ўнг яқин рейсе хақида маълумот олгач, у бир қарорга келди: «Ҳалокат хақида ҳеч ким билмайди. Изабель эса ҳушсиз, унга ҳозир ҳеч қандай ёрдам бериб бўлмайди. Тушда муҳим учрашувларим бор, уларни бекор қилиш билан ҳеч нима ўзгармайди...»

Гордон азалдан шифохоналарни ёмон кўрган. Бироз иккиланиб тургач, у соат бешидаги рейсега чинга буюрди. Кечки соат еттида шифохонада бўлади. Агар унғача Изабель ўлиб қолмаса. «Ўлиб қолганида ҳам кўлимдан нима келарди, ўйлади у. Агар кечгача тирик бўлса, кейин умидлансам бўлади. Ҳозир кома ҳолатида экан, ёнида бўлганим ҳам фойдасиз. Яхши-си, вақтимдан унумли фойдаланай». Шундай хаёллар билан Гордон ишига жунади. У: «Изабель ўлсагина бошқаларга хабар бераман, бўлмаса йўқ», деган қарорга келди.

Форрестье билан гаплашиб бўлган ҳамшира кейинги рақамни тершига тушди. Гордон билан бўлган суҳбат унинг дилини сиёҳ қилганди. Унинг кам саволлиги ва ўзини босиқ тутгани ҳамширага ёкмади. Одада бундай кўн ироқларга бошқача муносабат билдиришарди-да!

Робинсонларникида ўшакни Биллнинг қатта қизи Оливия кўтарди. У ерда тонги соат олги бўлгани учун ҳамма уйкуда эди. Уйқусираган Оливия зўрға деди:

– Ойим ухляптилар, икки соатдан кейин қўнғироқ қилолмайсизми?

– Афсуски, мен кейин қўнғироқ қила олмайман, қутолмайман ҳам. Марҳамат қилиб уларни чақириб берсангиз.

– Бирор гап бўлдими? – Оливиянинг уйқуси ўчди. Тонг сахарлаб ким ташвишли овозда қилаётганини англаб етмади.

– Афсеуски, сизга айтолмайман. Мен Робинсон хонимнинг шахсан ўзлари билан гаплашишим керак.

Эгнига халағини илган Оливия онасининг хонасига югурди. Шовқиндан уйғониб кетган Синди хавотирланиб сўради:

– Тинчликми? Сенга нима бўлди? Мазанг қочдимми?

– Йўқ. Битта инглиз хоним кўнғирок қилиб, сиз билан гаплашмоқчилигини айтди.

Синдининг хаёлига негадир дарҳол Биллга бир гап бўлган, деган ўй келди. «Балки хаётида бошқа аёл пайдо бўлгандир?».

– Ҳозир гўшакни оламан, қизим. Сен бориб ухлайвер, хавотир олма. Лекин Оливия ўрнидан жилмади, уни қандайдир хавотир қуршаб олганди.

– Робинсон хоним эшитади, – деди Синди гўшакка ва анчагача жим бўлиб қолди, кейин: – Қачон? Аҳволи оғирми? – деб сўради зўрға. У бошқа гапирмади, лекин шунинг ўзи Оливиянинг кўркиб кетишига етарли эди.

– Дадамга нимадир бўлигимми? – кўрканидан қичкириб юборди у, лекин онаси унга «жим» дегандек кўл силтади. Оливия каравотга ҳолсиз ўтириб қолди. Синди бош силтаб гўшакни эшитишда давом этди.

– Шифокорнинг фамилияси нима? – у каравот ёнида ётган ёндафгарга ёза туриб яна бир печта савол берди. У агар бирон ўзгариш бўлса, кўнғирок қилишни ҳамширадан илтимос қилди. – Айниқса Билл ўзига келса, менга дарҳол хабар бериш. Мен иложи борича тезроқ етиб бораман. Йўқ, яхши-си, ярим соатдан кейин сизга кўнғирок қилиб, қачон етиб боришимни аниқ айтаман. – Унинг овози хавотирдан титраб чиқарди. Синди гўшакни жойига қўйишни билан Оливия ўзини унинг қучоғига отди.

– Нима бўпти? – у дағ-дағ титраб йиғлар, Синди эса бир нима дея олмай қалтирарди. У эшитган хабаридан ўзига келолмас. Биллнинг умуртка ноғонаси лаг еган, бўйни синган, ички аъзолари эзилган, шол бўлиб қолиш эҳтимоли... буларнинг ҳаммаси уни дахшатга солиб қўйганди. Тирик қолиши ҳам дарғумонлиги, тирик қолса-да ногирон бўлиб қолиши...

Синди Биллнинг ногиронлар аравачасида ўтирганини, ўзининг эса унинг ёнида ҳамширалик қилиб ўтирганини тасаввур қилиб кўриб, кўркиб кетди. «Йўқ, ундан кўра ўлгани яхши... яхшироқ», ўйлади у.

– Даданг автохалокатга учрабди. Лондонда экан. Сизларга айтиш эсимдан чиқибди. Даданг бир неча кун ўша ерда бўламан, деганди. Унинг машинасига автобус урилибди... аҳволи анча оғир эмиш, – Синди очинини айтмай қўя қолди. – Бўйни синиб, умурткаси лат ебди. Ҳозиргина операция қилишибди, аҳволи ёмон...

– Ўлиб қолмайдиларми? – Оливия кўркиб кетди, у тинмай йиғларди.

– Балки ўлиб қолар, – деди секингина Синди. – Лекин даданг қайсар олам. Менимча, у осонликча жон бермайди. Ҳозирча бир нима деб бўлмайди. Мен ҳозирок йўлга тушаман.

– Мен ҳам сиз билан бораман! – қатъият билан маълум қилди Оливия. У баланд бўйли, келишган, малласоч соҳибжамол қиз эди. Жоржтаун университетининг халқаро алоқалар йўналиши бўйича охирги курсда ўқирди. Отанаси қизлари билан ҳақли равишда фахрланарди. Отаси билан камдан-кам учрашса-да, Оливия уни жудаям яхши кўрарди. Илгарилари отаси билан болаларча фахрланган бўлса, ҳозир унинг фаолиятини аниқ англаган ҳолда фахрланарди.

– Синглинг билан уйда қолганинг маъқул, – деди Синди. – Ҳали чипта буюриш, нарсаларни тайёрлаш керак.

– Мен сиз билан бораман, ойи! – овозини кўтарди Оливия. У илгари ҳеч бундай қилмасди. – Агар кўнмасангиз, ўзим чипта олиб, ўзим учаман.

– Нималар бўляпти ўзи? – хонага уйқусираб Жейн кириб келди. Малласочли кичкинагина Жейн Синдининг ёшлигига ўхшарди. У ўн тўққиз ёшда бўлиб, Нью-Йорк университетининг биринчи курсини битирганди. – Қаллаи саҳарлаб нега тортишяпсизлар? – қизикди у бир онасига, бир опасига қараб.

– Дадам автоҳалокатга учрабдилар, – маълум қилди унга Оливия.

– Аҳволлари яхшими? – у опасининг ўта таъсирчанлиги ва ҳамма нарсани ошириб айтишини билгани учун хотиржам сўради.

– Қанийди яхши бўлса! – синглисининг гапини чўрт кесди ва қучоқлаб йиғлаб юборди. – Ойимнинг айтишича, аҳволлари оғир. Юролмай қолишлари ҳам мумкин экан...

– Жин урсин! – Жейн опасини маҳкам бағрига босиб юпатишга уринарди. У болалигидан анчайин босиқ ва мустақил бўлиб, ўзини ўзи бошқара оларди. Опасини кўпинча у юпатарди. Онасидан совуққонликни мерос қилиб олганига қарамай, ҳозир кўз ёшларини тиёлмади.

– Ойим Лондонга учяпти, мен ҳам бормоқчиман, – кўз ёш аралаш зўрға гапирди Оливия.

– Мен ҳам бораман, – ўрнидан сакраб турди Жейн. – Иккаламиз ҳам сиз билан бирга учамиз, – деди у онасига.

Синди телефонда чипта буюртма қилаётганди.

– Уйда қолсаларинг яхши бўларди, – деди у бир қўли билан гўшакни ёпиб. – Керак бўлсаларинг кўнғироқ қиламан ўзим.

– Ёки бизни ўзингиз билан олиб кетасиз, ёки биз ўзимиз кетамиз, – онасининг гапини кесди Жейн.

Синди тортишиш бефойдалигини тушунди. Оливияни кўндириш мумкин, лекин Жейн бир қарорга келса, уни ҳеч ким ўзгартира олмаслигини онаси яхши биларди.

– Қачон учарканмиз? – сўради Жейн.

– Ўн биру қирқда рейс бор экан, – жавоб берди Синди ва итоаткорлик билан бизнес-классдан учта жой буюрди. Гўшакни қўйгач, қизларини огоҳланирди:

- Нарсаларингни йиғиштиришларинг учун бор-йўғи икки соат вақтларинг бор.

- Мен нонушта тайёрлайман, сен бориб кийимларингни йиғиштир. - деди Жейн ҳали ҳам каравотда йиғлаб ўтирган онасига. -- Нима деб ўйлайсиз, дадам соғайиб кетармикан? - сўради у зўрға кўз ёшини тийиб, шкафдан кийимларини олаётган онасидан.

Синди бир дам ишдан тўхтаб, кўзида ёш билан қизига тикилди:

- Билмадим, азизам, ҳали бу ҳақда гапиришга вақтли. Ҳозирча операциядан яхши чиқибди, - у ҳамширанинг гапларини қизига айтиб ўтирмади. - Даданг кучли, соғлом. Ҳаммаси яхши бўлади.

- Ҳалокат қандай юз берибди? - кўз ёшини артиб сўради Жейн.

- Билмадим. Фақат лимузинга автобус келиб урилганини айтишди. Лекин дахшатли ҳалокат бўлгани маълум, чунки ўн бир киши ўлган! Улар орасида даданг йўқлиги учун шукур қилишимиз керак.

Жомадонга футболка, шим ва свитерларни сола туриб, Синди фақат Билл ҳақида ўйларди. «Агар Билл ногирон бўлиб қолса яшашни истамайди, деган фикр келди хаёлига. Худодан нимани сўрашни билмай хайрон эди. Бу фикрини қизларига айтгиси келмади. Кийимларини жойлаб бўлгач, фикрини йиғиб олиш учун тин олди. У умрининг ярмини Билл билан ўтказди. Ўрталарида муҳаббат қолмаган бўлса-да дўст эдилар. Қолаверса, у болаларининг отаси. Синдининг ҳаётида бошқа эркаклар ҳам бўлган. Баъзида хатто ажрашиш ҳақида ҳам ўйлаган. Лекин Биллнинг ўлиши мумкинлигини тасаввур ҳам қилмаганди.

Тўсатдан Синди ёшлиқларини эслаб қолди. Билл бир пайтлар уни қанчалик севганини, тўйларини... Ўттиз йил бирга яшаган ҳаёти кўз ўнгидан ўтди. Билл энди ҳеч қачон юра олмаслиги мумкинлигини ўйлаб, кўзига ёш олди.

Соат ўнларда улар аэропортга йўл олишди. Синди рулни бошқарди, қизлари эса орқа ўриндикка кўнишибгина жойлашишди. Ҳамма ўз ўй-хаёли билан банд бўлиб, ҳеч ким чурк этмади. Улар ўзлари билан жуда кам нарса олишди, эгниларига ҳам жинсен, кроссовка кийишганди. Синди шифохонада қулай бўлсин деб, шундай кийинди. Кўринишларининг қандайлиги уни умуман қизиқтирмасди. Ҳаммалари Лондон шифохонасида жон талашиб ётган Билл ҳақида ўйлашарди.

Уларнинг самолёти ердан кўтарилган пайтда Гордоннинг самолёти ҳавода эди.

Шифохонада ҳеч бир янгилик йўқ. Изабель билан Билл жонлангириш бўлимининг алоҳида хоналарида ётишар, уларнинг иккаласини ҳам шифокорлар гуруҳи назорат қилиб турарди. Шунга қарамай, иккала беморнинг ҳам аҳволи бироз ёмонланганди, қундузги соат учларда Изабелнинг иссиғи кўтарилиб, юраги тез ура бошлади. Буям етмагандек, буйрағи яхши ишламай, миясида шнш ҳам пайдо бўлди.

Энцефалограмма қайдиларини текширган шифокорлар миянинг яхши ишлаб турганини ва агар Изабель ўлмай қолса, рухий соғлом бўлишини аниқлаб хотиржам тортинди. Лекин иситма кўтарилишига айнан нима сабаб бўлганини аниқлашолмади. Изабель хануз беҳушлик — кома ҳолатида бўлиб, клиник нуқтаи назардан ҳам унинг ҳамон тириклиги мўъжиза эди.

Биллнинг ахволи ҳам Изабелликидан қолишмайди. Унинг бўйнига махсуе пулат мослама боғланиб, орақасига ҳам темир корсаж кийдириб қўйишган. Билл ҳам комада эди.

— Унинг яқинлари ярим тунда Штатлардан етиб келишаркан, — деди ҳамширалардан бири иккинчисига. Соат кечки олтига яқинлашиб қолганди. — Хотини самолётдан кўнғирок қилди. Улар ҳозир йўлда. Ҳамшира монитордаги тасвирдан кўз узмади.

— Ҳамрохидан кўра бунинг ахволи яхшироқ, — деди у яна. — Айтгандек, Форрестье хонимнинг ёнига ҳам биров келармикан?

Билмадим. Унга ҳам эргалаб кўнғирок қилишган, лекин эри қачон келишини айтмабди. Кўтринининг айтишича, эри хушламай гаплашибди, балки шокка тушиб қолгандир.

— Бечора! Каттиқ кўрқиб кетган бўлса керак, — ачинди ҳамшира. — Қизик, унинг болалари борми? — улар беморлар хақида ҳеч нима билишмас, фақат касрнинг фуқароси эканини, яқин қариношларининг исмини билишарди. Улар бир-бирига ким? Қариношми, ҳамкорми ёки шунчаки дўстми, ҳеч ким билмасди. Ҳамширалар учун улар ҳозир жонлантириш бўлимининг жон талашиб ётган икки бемор эдилар, ҳолос.

— Хонимни иккинчи марта операция қилиш керак, чунки қон босимини туширишининг иложи бўлмаяпти, — хўрсинди ҳамширалардан бири.

Соат еттиларга яқин жарроҳ келди ва мониторга узок тикилиб қолди. Кейин хомуш жилмайиб, биров кутганимиз маъқул, деди.

У иккинчи операцияни кўтара олмаслиги мумкин эди. Шунинг учун жарроҳ гаваққал қилишдан кўрқди. Саккизларга яқин доктор шифохонадан чиқиб кетгач, Гордон кириб келди. Сасиз жонлантириш бўлимига кириб келган Гордон ўзини навбатчига таништирди. У эса ўтиб бораётган ҳамширадан жанобни палатага кузатиб қўйишни сўради. Қовоғини уюб олган Гордон бир оғиз ҳам гапирмади. Ҳамширанинг ортидан йўлга тушди. У қун бўйи ўзини тайёрлаб қолганди. Лекин Изабеллнинг ахволи тасаввур қилганидан ҳам ёмонроқ бўлиб чиқди. У хотинини таний олмай қолди. Бутун танаси бит билан ўраб ташланган. Фақатгина қандайдир симлар, грубкалар, узаткичларгина кўришиб турарди. Бутун танасидан фақат оппоқ қонсиз юзигина унинг олдинги Изабеллигидан дарак берарди. Гордон палатага кирганида беморнинг ёнида учта аёл турарди. Биттаси осма уқолини алмаштиради, иккинчиси монитorni кузагар, учинчиси эса кўз қорачиқларини текширарди. Бу маъназадан Гордоннинг кўнгли беҳузур бўлиб кетди. Ҳозир у Изабелга инсбатан

жирканишдан бўлак ҳеч бир ҳисни туймади. Ҳамширалардан бири пайкаб қолмагунча у эшик тагида котиб тураверарди.

Жаноб Форрестъемисиз? – секингина сўради у.

Гордон «ҳа» деб бош ирғади ва гапирришга сўз тополмай йўталиб қўйди. Ҳамманинг диққати қаратилганидан у ўзини ноқулай сезар, ундан нима кутишаётганини тушунмай қийналарди. Ҳамширалар хотинининг ёнига югуриб келишини, тиз чўкиб қўлларини ўншини ва яна нималарнидир қутинишганди. Лекин Гордон хотинига яқинроқ боришга ҳам ўзини мажбур қила олмасди. У Изабелга қараб худди ўлим фариштасини кўргандек бўлди ва бу уни кўркигарди.

– Ахволи қалай? – овози хириллаб чиқди.

– Иссиғи баланд, шифокор ҳозиргина кетди. Мия қон босимини тушириш учун яна операция қилиш кераклиги хусусида кенгашишди. Лекин хотинингиз жуда заиф бўлгани учун операцияни қолдириб туришга келишишди. Шифокор соат ўнда яна келади.

– Операция қилишмасачи? У ҳолда ақлдан озадими? – Гордон Изабелни эс-хушидан айрилган, телба ҳолда тасаввур қила олмасди. Агар шундай бўладиган бўлса... уни қутқаришнинг ҳожати бормикан, деб ўйлади. Хотинини тирик мурда сифатида тасаввур қилиб Гордон жирканиб кетди. Болалари ҳам уни бу аҳволда кўришини хоҳламади. Ўзига қолса, бундай хотин билан яшашга рози бўлмасди.

Ҳозирдан бир гап деб бўлмайди, жаноб Форрестъе, лекин мия фаолиятининг текширув натижалари ёмон чиқмади. Ҳали хулоса чиқаришга эрта.

– Бирорта шифокор билан гаплашсам бўладими? – сўради совуқкина қилиб Гордон.

Ҳамшира унга хайрон бўлиб тикилди. «Ўзи бу эримни ёки мажбурият юзасидан келган узок қариндошимми?» деган савол ўтди хаёлидан.

– Навбатчи жарроҳга сизнинг келганингизни хабар берайми? – деди ҳамшира ва йўлакка чиқди. Гордон Форрестъе унга умуман ёкмади. Париждек жойдан бир ўлимдан қолган хотинини кўриш учун учиб келган одамга ўхшамасди у. Бу қадар бағригош, сурбет одамни ҳамшира кўрмаганди. Гордон хонадан чиқиб навбатчини қутиб турди. Ўн дақиқалардан кейин ёшгина жарроҳ йиғит қилиб, унга ҳамширалар айтган гапни айтди:

– Қутинишдан бошқа чорамиз йўқ. Ҳозирча беморнинг организми ҳаёт учун ўзи қурашяпти. Сизга яхши хабар айтолмаймиз. Хотинингизнинг тирик қолганини ўзи мўъжиза. Биз қўлимиздан келганини қиляпмиз. Энди ёлғиз умидимиз худодан.

Гордоннинг миқ этмай, фақат бош силкиб туришидан ўнгайсизланиб қўшиб қўйди:

– Уларнинг тирик қолганига шукур қилайлик.

Гордон бирдан хушёр тортди:

– Мен хайдовчи ҳам ўлган, деб ўйлабман.

– Ҳа. Ўша заҳотиёқ иккала хайдовчи ҳам, тўққиз йўловчи ҳам дунёдан кўз юмган.

– Лекин... назаримда, сиз ҳозир «улар» дегандек бўлдингизми? – эътироз билдирди Гордон.

– Тўғри, хотинингиз билан яна бир йўловчи бўлган. У ҳам тирик. Лекин жароҳатлари умуман бошқача, аҳволи ёмонроқ..

Навбатчининг охириги гаплари Гордоннинг қулоғига кирмади. У Изабелъ ярим тунда бегона эркак билан лимузинда нима қилиб юрганини тасаввурига сиғдириолмай хайрон эди. «Изабель Лондонга Тейт галереясидаги кўргазмани кўргани келган бўлса, қандай қилиб...»

– Сиз мабодо эркакнинг кимлигини билмайсизми? – сўради у шошиб.

– Фақат исмини биламан. У америкалик Уильям Робинсон. Менимча, қариндошлари бугун учиб келишади.

Гордон унинг гапини маъқуллаб бошини силкитди ва Уильям Робинсоннинг кимлигини эслашга уринди: «Шошма, шошма, деди у ўзига ўзи. Бу ўша, бир пайтлар танишганим катта сиёсатдон Робинсон эмасмикан?» Лекин унинг Изабель билан қандай алоқаси борлигини ҳеч тушунолмади. Улар бир-бири билан қандай танишганлари Гордонга сирлигича қолди. Навбатчининг ўзига тикилиб турганини кўрган Гордон дарров юзига ташвишлангандек тус бериб:

– Аҳволи яхшими ишқилиб? – дея сўради.

– Ҳозирча номаълум. Бўйни синган, умуртқа поғонаси лат еган. Лекин ички аъзолари хотинингизникидек кўп жароҳатланмаган.

– Чамамда, асосий зарбани у ўзига олган бўлса керак, – деди Гордон. – Шол бўлиб қолмаганми, ишқилиб?

– Ҳозирча ҳеч нима деёлмаймиз. У ҳали ҳам хушсиз.

Навбатчининг гапларини эшитган Гордон, бу иккаласи ҳали нега ярим тунда бирга юришганини ҳеч кимга тушунтирмай ўлиб кетишмаса эди, деб ўйлади. Иккаласининг битта машинада бўлишгани тасодиф бўлиши мумкинлигига Гордон ишонмасди. Унинг миясида: «Нега? Нима учун ярим тунда бегона эркак билан битта машинада юради? Қаёққа боришган? Ёки қаердан қайтишган?» – деган саволлар чарх урарди. У жавоб тополмай қийналди. Изабелни яхши биламан, деб ишонарди у. Чунки Изабель ўзига жазман орттириб оладиган ёки эркаклар билан яширинча учрашиб юрадиган аёллар тоифасидан эмас эди. Лекин шунга қарамай тунги соат иккида Робинсон билан битта машинада юрганини нима деб изоҳлашни билмасди.

– Хотинингизнинг ёнида тунаб қоласизми? – сўради ёш жарроҳ.

Гордон шоша-пиша бош чайқади. У шифохонани ёмон кўради.

- Хотиним хушсиз экан, колиб сизларнинг ишингизга халакит бериб нима қиламан? Мен «Клэриж» мехмонхонасида тўхтаганман. Агар бирор янгилик бўлса, марҳамат қилиб мени хабардор қилсангиз. Менимча, шуниси тузук. Хотиним учун жон қуйдираётганингиз учун сиздан мишлатдорман. Ортикча вақтингизни олмай. Хайр, - деди у расмиятчилик билан. Кетишим олдидан хотинимнинг олдига кириб чиқаман.

У шундай дея, шифокорга яна бир бор ташаккур айтиб, йўлак бўйлаб юриб кетди. Изабель ётган палатанинг тўғрисига келгач эса, у ерда беш киши куймалашаётганини кўрди ва тўхтамасдан кўчага йўл олди. У хотинига қўлини ҳам теккизмади, ўпмади ҳам. Каравотига яқин ҳам бормади. Кўчага чиккач, чуқур тин олиб, тоза хаводан тўйиб-тўйиб нафас олди. У касаллардан, умуман жисмонан нокис одамлардан жирканарди. Шунинг учун ҳам Тедди билан гаплашмасди.

Машинага ўтириб манзилни айтгач, у ўзини енгил ҳис қилди. Изабелга ичи ачиди, албатта, лекин бориб унга қўл теккизишга ўзини мажбур қила олмади. «Яхшиямки у ҳеч нимани сезмайди, ўйлади Гордон. Тирик мурда бўлиб қолмаса яхшийдди», ўйлади у, лекин жудолнк, кўркув, тушқунлик каби туйғуларни ҳис қилмади. Шифохонада ётган Изабель Гордонга мутлако бегона эди. У жонсиз кўғирчоққа ўхшарди. Ҳозир Гордонни: «Изабель Робинсон билан бирга битта лимузинда нима қилиб юрганди?» - деган савол қизиқтирарди, холос. Бу саволга жавобни уларнинг ўзи бериши мумкин эди.

Мехмонхона ходими уни эшик олдига қаршилаб, йўл сумкасини қўлидан олди. Гордон вазиятни ўрганиб, бир-икки кундан кейин Парижга қайтишни мўлжаллаганди. Бу ерда узок қолишга хохиши йўқ эди. Жарроҳ унга хотини хали бир-икки ҳафта, балки ойлаб ҳам комада ётиши мумкинлигини айтди. У хотини хушига келгунича бу ерда эзилиб ўтиришни ҳаёлига ҳам келтирмасди. Тезроқ уйига қайтиб, банкдаги ишларини назорат қилишни хоҳларди. Изабелнинг аҳволи яхшиланавермаса, балки Софига хабар берарман, деб ўйлаганди у. Лекин хотинининг бугунги аҳволини кўриб қизига тезроқ хабар беришни, агар онаси ўладиган бўлса ҳам уни оғох-лантириб тайёрлаб қўйишни ўйлади. Гордон иш бошқарувчидан хотинига тегишли хона калитини сўради. Иш бошқарувчи шошиб афсусдалигини билдирди:

- Ёмон иш бўлди-да!.. Қандай даҳшат, шундай яхши аёл фалокатга йўликиб ўтирса-я! Полициядан бизга қўнғироқ қилишганида... Хотинингизнинг аҳволи яхшими ўзи, жаноб?

- Унчалнк эмас, - у кўпроқ нарса билгиси келиб савол ташлади. - Лекин жаноб Робинсон ҳам жиддий жароҳат олибди.

Иш бошқарувчи унинг гапига эътибор ҳам бермасди, у чексиз надомат билан «ёмон, жуда ёмон иш бўлди-да», дерди нуқул.

Гордон ундан меҳмонхона миждлари нега битта лимузинда юришганини сўрамоқчи бўлди-ю, лекин тузукрок савол ўйлаб тополмай кийналди.

– Ҳа, афсус. Уларнинг битта машинада бўлганларидан жуда афсусдаман. Робинсон – менинг эски дўстим. Менимча, улар отелда гасодифан учрашиб қолишган, шекилли.

– Шунақа, шекилли. – маъкуллади бошқарувчи. – Менимча, улар кеча кечкурун бирга тамадди қилишди.

- Уларнинг қасрга йўл олишганидан хабарингиз йўқмиди?

– Йўқ. Агар хоҳласангиз, навбатчидан уларнинг бирор ишга буюртма бергани-бермаганини билиб беришим мумкин. – деди ва қасқадир кўнғирок қилиб гаплашди. – Навбатчининг айтишича, жаноб Робинсон фақат машина буюрган. Лекин бошқа навбатчига Маркнинг ресторанидан стол банд қилишни буюрган экан. У навбатчи бугун дам оляпти. Ишга чиқса, анигини билиб бераман. Агар хоҳласангиз, ресторанга кўнғирок қилишим мумкин... – Ҳайдовчининг ўлгани ёмон бўлди-да! Қандай бахтсизлик! Шўрликнинг тўртта боласи бор эди. Ўзи ирландиялик бўлиб, энг яхши ходимларимиздан бири эди. Афсус, афсус!

Иш бошқарувчи чин дилдан қуюниб гапирарди. Гордон унинг гапларини эшитишни хоҳламади. Шунинг учун миннатдорчилик билдирди ва лифтга йўл олди. У ҳамон уларнинг бирга чой ичишганини ўйлаб борарди. «Улар олдидан танишмидилар ёки шу ерга келгач, Робинсон уни илинттирдимкан?»

У Изабелнинг соддалигини билар, албатта, бирга чой ичиш ёмон эмас, лекин бегона киши билан тунда лимузинда юришни унчалик беғараз иш, деб баҳолаб бўлмасди. Гордонга бу ишлар умуман ёкмади. Агар Изабелнинг ўрнига бошқа аёл бўлганида Гордон бошқача хулоса қиларди, лекин Изабелнинг Робинсон билан бирга бўлганини у ҳеч ҳазм қила олмади. Шу ҳаёллар билан Гордон Изабелнинг хонасига кирди. Бу ердан Изабель ҳозиргина чиқиб кетгандек эди. Пардоз сумкачаси ойна ёнида турар, тунги кўйлаги ваннахонада илинганича қолганди. Пардоз столчасида бир нечта музей ва кўрғазма залларининг рисоалари ётарди. Уларнинг ёнида «Гаррининг бари» деб ёзилган гугурт қутисини кўриб Гордон хайрон бўлди. Чунки Изабель чекмасди. У ерга Изабель нима учун борди экан? Гугурт ёнида «Аннабелз» деб ёзилган яна бир қутини кўрган Гордоннинг энди ростакамига жаҳли чиқиб кетди.

Энди у хотини билан Робинсоннинг учрашувлари у тасаввур қилгандек беғубор бўлмаганини сездди. Бу жойларнинг ҳаммасига у Робинсон билан борганмикан? Жаҳли чиққан Гордон яна бошқа далиллар излаб атрофга аланглади. Лекин эркак кишининг кийими, хат, гулдаста каби нарсаларга кўзи тушмади. Бу икки энг қиммат ресторанининг гугуртини эсдалик учун олиб келгандир?! Балки Робинсон роедан ҳам илинттирмоқчи бўлгандир? Изабель ҳам йўқ деёлмагандир?! Лекин ўша тун учун иккаласи ҳам жазосини оляп-

ти. Гордон уларнинг ўртасидаги алоқа қанчалик даражадалигини ўйлаб ҳам ўтирмади. Гугуртларни чўнтагига солди ва официантни чакириб ичимлик буюрди.

Синди Робинсон кизлари билан самолётдан тушганида соат тунги ўн икки ярим бўлиб қолганди. Самолётда кизлар бир оз мизғиб олишди, лекин Синди киприк қокмади. У тезроқ Биллни кўргиси келар, эҳтимол шифохонага боришгунча комадан чиқар, балки худо ёрлақаб бўйни ва белидаги жароҳатлари уни ногирон бўлиб қолишдан асрар, деб ўйлаб келарди. Божхона назоратидан халос бўлгунларигача ярим соат ўтди. Аэропорт ташқарисида уларни «Клэрнж»дан жўнатилган машина кутиб турарди. Улар аэропортдан тўппатўғри шифохонага йўл олишди. Ярим кеча бўлишига карамай, у ерда ҳаёт кайнарди.

Синди дарҳол ҳамширалар билан тил топишиб олди ва Биллнинг аҳволи қандайлигини аввалдан қимдан сўраш кераклигини аниқлади. У одамлар билан тез тил топишиб кетарди.

Яқинда Гордон билан суҳбатлашган ўша ёш жарроҳ улар билан ҳолда учрашиб, ҳамма гапни батафсил тушунтириб берди. Билл ҳамон кома ҳолатида эканлиги, ҳозирча ҳеч бир ижобий ҳолат сезилмаётганлиги, бу ҳам етмагандек умурткаси атрофида шиш пайдо бўлганлигини айтди. Синдининг умидлари пучга чиққанидан кўнгли чўкди, Биллнинг ўзини кўрганида эса... ичида нимадир узилиб кетгандек бўлди. Яхшиямки, сергак Жейн уни тутиб қолди. Биллнинг бўйнида аллақандай ваҳимачи моеламалар кўзга ташланар, танаси қорсетга ўралган, очик жойлари ҳам қонгалаш ва кўкариб ётарди. Хонадаги мониторлар «вишиллаб» тинимсиз ишлар, қаравот атрофида эса ҳамшираларнинг бутун бир гуруҳи қуймаланиб юрарди. Биллнинг ранги бўздек ошнок: кизлари отасини кўришлари билан бирдан додлаб йиғлаб юборишди. Шу вақтгача ўзини оғир тутишга уриниб келган Синди ҳам кўз ёшларини тутолмади. У кизларига далда бўлиш учун ўзини дарҳол қўлга олди ва секингина қаравотга яқинлашди ва эрининг қўлидан тутди.

– Салом, азизим! – у кўз ёшларини ютиб зўрга шивирлади. – Бу – мен Синдиман.

Унинг хаёлида ёшлик даврлари, қандай танишганлари, тўйлари, ҳомиладор бўлгандаги бахтиёрлик онлари жонланди. Мана, энди ўша барпо, навкирон йиғит ёрдамга муҳтож, ҳаракатсиз ётибди. Олдинги ҳолига келадими-йўқми, ҳеч ким билмайди. Хаёлга берилиб кетган Синди ҳозир эрини ҳар қачонгидан ҳам яхши кўриб кетганлиги, уни йўқотишни хоҳламаётганини ҳис қилди. «Ногирон бўлиб қолса ҳам майли, фақат ўлиб қолмаса бўлди», деб ўйлади у. Синди йиғлаб тинимсиз «мен сени севаман», деб такрорларди.

Кўзингни оча қол, жонгинам. Қара, кизларнинг ҳам келган. Улар сен билан гаплашишмоқчи. Азизим, кўзингни очгин, илтимос...

У сизни эшитмайди, Робинсон хоним, деди мулоғимлик билан хамширалардан бири.

Буниси хали аниқ эмас! – унинг гапини шарт кесди Синди. Бундай пайтларда у билан баҳслашмаган маъқул. Қолаверса, Синдига комада ётганлар ҳамма гапни эшитади, деб айтишган. Шунинг учун жарроҳ ундан меҳмонхонага бориб бироз дам олишини илтимос қилмагунича эринин бошида ўтириб йиғлаб гапираверди.

Балки менинг қолганим яхшидир? – эътироз билдирди у жарроҳга.

У Коннектикутдек жойдан меҳмонхонада дам олиб ўтириш учун келмаганди. Қолаверса, тиббиёт ходимларига кўп ҳам ишонмасди. Шунинг учун қолиб уларнинг ишларини ўз кўзи билан кўрмоқчи эди.

Менга ишонинг, хоним, сиз ростдан ҳам дам олишингиз керак. Агар эрингизнинг аҳволида ўзгариш сезилса, дарҳол сизга хабар берамиз. – сўз берди жарроҳ.

Лекин бу кайсар хонимни кўндириш осон бўлмади. У ҳаммасини батафсил ва фақат ростини билишни хоҳларди. Кўндириш учун навбатчи ярим соат овозга бўлди. Робинсонлар онласи шифохонадан чикканида соат тонги тўрт бўлиб қолганди. «Клэриж» ҳайдовчиси уларни ҳамон кутиб турарди. Синди кизлари учун алоҳида хона буюрди. Ўзи эса Биллнинг хонасида қолишга қарор қилди. Меҳмонхона ходимидан хонанинг қалитини олган Синди хонага кириб худди Гордон туйган ҳисларни ҳис қилди. Назарида Билл эндигина чиқиб кетган, шу социяларда қайтиб келадигандек эди. Столда музей ва кўرғазмаларнинг рисоалари ётарди. Синди хайрон бўлди: музейларга боришга қандай вақт топдйкин? Қолаверса, столда бир даста ҳисобварақалари, шу билан бирга «Гарри» ва «Аннабелз» барларининг қоғозлари ҳам бор эди. Булар Синдига шубҳа уйғотмади. Чунки Билл бу даргоҳларга дўстлари ва ҳамкасблари билан тез-тез бориб турарди. Синди эрининг пижамасини кийди ва ўзини гутолмай яна йиғлаб юборди. Қизларига кўнғирок қилганида улар ҳам йиғлаб ўтиришганини билди. Бугун жуда оғир кун бўлганди.

Қизлар онасидан ҳам кўпроқ кўркиб кетишганди. Синди чидаб туролмади, устига халат ташлаб, кизларининг хонасига йўл олди. Қизларини бағрига босгиси, овутгиси келди. Қизлари билан ярим соатча ўтиргач, хонасига қайтди ва йиғлаб ўзини ўринга отди. Ёстиқдан Биллнинг хиди келиб турарди...

Эргалаб Синди шифохонага кўнғирок қилиб, бирор янгилик борми, деб сўради. Унга туни билан ҳеч ўзгариш бўлмаганини, лекин Биллнинг аҳволи бироз барқарорлашганини айтишди. Синди ўзини ёмон ҳис қилди. Худди туни билан биров қалтаклагандек суяклари зиркиради. У секингина кизларининг хонасига мўралади. Улар хали ухлаб ётишарди. Қизларни уйғотгиси келмади. Ювиниб, тараниб, хат ёзиб қолдирди ва шифохонага кетди.

Йўл бўйи хайдовчи автохалокат, ўлган хайдовчи унинг дўсти бўлганлиги хақида гапириб кетди. Шу билан бирга хайдовчи Синдига ҳамдардлик ҳам билдирди.

Шифохонага келгач, у Биллнинг ёнида бироз ўтирди, ҳеч қандай ўзгариш бўлмаганига амин бўлгач, даволовчи шифокор билан гаплашиш мақсадида йўлакка чиқди. Унинг ёнидан баланд бўйли, қимматбаҳо костюм кийган қандайдир киши ўтиб кетди. Унинг ўзини тутишидан қандайдир ҳукмронлик уфуриб турарди, бу эса дарҳол Синдининг эътиборини тортди. Эраққ йўлак тўрида ўтирган ҳамшираларга яқинлашиб ниманидир сўради. Улар бош чайкаб жавоб беришди. Қовоғи уюлган эраққ йўлакнинг иккинчи бошига – Биллнинг хонаси жойлашган томонга қараб кетди. Кейинроқ Синди уни шифокорларнинг бири билан гаплашиб турганини кўрди. Синди у ҳам беморлардан бирининг аҳволи билан қизиқаётганини ва жонлантириш бўлимида ўзини жуда ноқулай ҳис қилаётганини сизди. Синди бу кишига хотинининг аҳволи ёмонлашганини, операцияни кўтара олмаслигини маълум қилишганини хали билмасди. Гордон мехмонхонага қайтиб ишхонасига қўнғирок килди ва котибасига дам олиш кунлари Лондонда бўлишини айтди. Лекин сабабини тушунтириб ўтирмади. Кейин уйига қўнғирок қилиб Теддининг аҳволини сўради. Аммо ўғлига ҳам, хизматкорига ҳам бўлиб ўтган воқеалар хақида оғиз очмади. Тўсатдан ёпирилиб келган жавобгарлик ҳислари уни чўчитарди, чунки у илгари уй мажбуриятлари билан умуман тўкнаш келмасди. Ҳаммасини Изабель эпларди. Ўғлига дам олиш кунлари Лондонда онаси билан бирга бўлишини, уйга кела олмаслигини айтди, холос.

– Ойим кеча уйга қайтишлари керак эди? – деди Тедди йиғламсираб. – Нега қайтмадилар?

– Чунки бу ерда бир-иккита ишлари чиқиб қолди. Шунинг учун қайтмади, билдингми? – уришиб берди Гордон.

Отасининг қўполлиги болақайни ҳайрон қолдирмади. Чунки отаси у билан илгари ҳам мулойим гаплашмасди.

– Ойим билан анчадан буён гаплашмаяпман. Менга қўнғирок қилсинлар, айгиб қўйинг; – илтимос қилди Тедди. Бу эса Гордонни бағзабга келтирди.

Унинг асаблари шундоқ ҳам қалқиб турарди. Изабель нега қўнғирок қилмаганига баҳона топиш энди унга оргикчалик қиларди.

– Ойинг сенга кейинроқ қўнғирок қилади. Биз ҳозир жуда бандмиз, – у ўғлига ёлғон гапирди. Чунки Теддининг ҳақиқатни кўтара олмаслиги аниқ эди. Агар ростини айтишга тўғри келса ҳам телефонда эмас, юзма-юз туриб, шифокор билан бирга айтаман, деб ўйлади у. Софига эса қўнғирок қилмади ҳам. Болаларни қўрқитишнинг нима кераги бор, деб ўйлади Гордон. Агар Изабель ҳушига келмай туриб ўладиган бўлса, Софи уни кўрмаса ҳам бўлади. Гордон шундай қарорга келди.

– Ойимга мен уларни яхши кўришимни айтиб кўйинг; – деди Тедди отаси гап гамом деганида. Сухбатдан Гордоннинг кўнгли ғаш бўлди. Ўғлига ёлгон гапирлиши ҳам, онасининг соғлигини гапиргани ҳам келмаганди.

Шундан кейин у яна шифохонага кайтди ва шифокорларнинг югур-югурини кузатганча жим ўтираверди. Синди Робинсондан фарқи у хотинининг тўшагига яқин бормади, кўлини ҳам теккизмади. Унинг беҳол, нима қиларини билмай ўтирганини кўрган ҳамширалардан бири:

– Хотинингиз билан ёлғиз қоллишни хоҳлайсизми, жаноб? – деб сўради мулоимлик билан.

– Йўқ, раҳмат, – шошиб жавоб берди Гордон. – У барибир мени эшитмайди-ку. Мен, яхшиси, куттиш хонасига бораман. Агар керак бўлсам мени чакира-сиз, – шундай дея у шошилиб кетворди. Куттиш хонасида Синди қизлари билан ўтирарди. Гордон уларнинг кимлигини билмас, умуман олганда бу уни кизиқтирмасди ҳам. Нотаниш аёл унга қараб жилмайганида у хайрон бўлди. Аёл жуда ғамгин кўринар, кўзларида эса ҳамдардлик аке этганди.

– Хотинингизнинг аҳволи оғирлигидан афсусдаман, – деди у. Синди ҳамшираларнинг ўзаро гапидан бу жанобнинг хотини Биллдан ҳам кўра оғирроқ аҳволдалигини билиб олганди. Лекин бошқа гаплардан хабари йўқ эди.

– Раҳмат сизга, – деди куруккина қилиб Гордон. У бу ерда ўтириб таниш орттиришни хоҳламади. Гордон меҳмонхонага кайтиб кетишни ўйлаб турганида хоним уни лол қолдириб кўлини узатди ва ўзини таништирди.

– Менинг исмим Синди Робинсон – деди у.

Қизлардан бири мудраб ўтирар, иккинчиси эса журнал ўқиш билан овора эди. Улар нотаниш кишига эътибор ҳам беришмасди. Робинсон фамилиясини эшитган Гордон хайрон бўлиб оғзини очиб қолди. Бу эса Синдининг эътиборидан четда қолмади.

– Мен бу ерга эрим учун келганман. У икки кун олдин автохалокатга учраган, – унга кулок солиб турган Гордон бу хошимнинг ҳамма гапдан хабари борми-йўқми, деб ўйларди. Агар бохабар бўлса, вазиятни шубҳали деб баҳоламаган, фақат эрининг аҳволи уни хавотирлантиряпти. Лекин Гордонни бошқа масала – Изабель ва Билл ўртасида қандай боғлиқлик борлиги кизиқтирарди.

– Менимча, менинг хотиним билан сизнинг эрингиз автобус келиб урилганида машинада бирга бўлишганидан хабарингиз бўлса керак, – очикчасига ўтди Гордон.

Бу хабардан Синди автобус худди ўзига келиб урилгандек аҳволга тушди. Унинг ранги ўчди. Уни кузатиб турган Гордон ҳеч гапдан хабари йўқлигини тушунди.

– Бу билан нима демокчисиз? – узок сукунатдан сўнг аранг тилга кирди Синди.

– Ҳозиргина нима деган бўлсам, шу. Улар лимузинда бирга бўлишган. Лекин негалигини ва уларнинг қачон, қасрда танишганлигини тушунолмаяман. Шаҳсан мен эрингиз билан буидан бир неча йил илгари Парижда танишганман. Лекин ўшанда ёнимда хотиним бормиди-йўқмиди, эслолмаяман. Чоршанба кун улар бирга чой ичишган, кейин эса негадир лимузинда бирга бўлиб қолишган. Ҳозир хотинимнинг аҳволи оғир, комадан чиқмаган. Демак, бу дегани биз ҳеч қачон уларни нима боғлаб турганини биллолмаймиз! Билишимча, жапоб Робинсоннинг ҳам аҳволи яхши эмас.

Синди эшитганидан ҳали ҳам ўзига кела олмаганди.

– Менга ҳеч нима дейишмаганди. Эрим машинада ҳайдовчи билан ёлғиз бўлган деб ўйлабман.

– Афеуски, ундай эмас. Хотиним Парижга санъат кўргазмасини томоша қилишга келганди. У санъатга кизикади. Лекин санъатдан бошқа яна нима ишлар билан шуғулланганини тушунолмаяпман.

Шунда Синдининг ёдига Биллининг хонасида кўрган рисолалар тушди.

– Эрингиз илгари ҳеч хотиним ҳақида гаширмаганми? Унинг исми Изабель Форрестье, – Гордон учун нотаниш аёл билан бу мавзуда гаплашиш нокулай эди. Лекин саволларга жавоб олишининг бошқа иложи ҳам йўқ эди. Афеуски, Синди ҳам бош чайкади, у Гордондан ҳам кам маълумотга эга эди.

Мен илгари бу исми ҳеч эшитмаганман, эримни Лондонда эканлигидан ҳам хабарим йўқ эди. Охириги марта гаплашганимизда у Нью-Йоркда эди... – деди у. – Охириги пайтларда бир-биримиздан бироз узоклашган эдик, – секингина кўшимча қилди Синди.

– Ажрашганмисизлар? – сўради Гордон кизикиб.

– Йўқ, фақат у кўпинча иш билан юрар ва мустақил эди, – жавоб берди Синди. Бегона эркакка онлавий гап-сўзларни айтиб ўтиргиси келмади.

– Менинг хотиним эса умуман саёҳатга чиқмаган. Ногирон ўғлимиз бор, хотиним ўн тўрт йилдан буён ўшанга қарайди. Уйдан ҳам камдан-кам ҳолдагина чиқади. Бу саёҳатдан ҳам шубҳада эмасман. Менимча, улар «Клэриж»да танишиб қолишган. Шунинг учун ҳар хил шубҳали хаёллarga бормайлик, дейман. Лекин уларнинг битта машинада ярим кечаси бирга бўлишгани сал ғалатирок...

Ҳа-а, бу ростдан ҳам ғалати, – ўйчан кўшимча қилди Синди.

У Билл ўзига жазман орттириб олган экан, деб ўйлади, лекин Гордоннинг хотини ўзига саргузашт қидирадиганлар сирасига кирмасди... Синди кизлари суҳбатни диққат билан эшитиб ўтиришганини кўриб қолди.

Афеуски, буни ўзларидан сўрай олмаймиз, – хўрсинди у, санъат рисолалари уни хаёлидан кетмасди. Шунда бирдан «Аннабелз» ва «Гарри бари» нинг

хисобварақлари эсига тушди. Балки, бу одамнинг хотини ўзи ўйлаганчалик фаришта эмасдир, деб ўйлади.

– Агар улар дунёдан кўз юмишса, биз ҳеч нимани билолмай қоламиз, кескин гап ташлади Гордон.

– Агар шу автохалокат бўлмаганида биз умуман ҳеч нимани билмас эдик ҳам. – Менимча, кўнникишдан бошқа иложимиз йўқ, шекилли, – деди секингина ўзига ўзи.

У сирнинг очилишини хоҳламади. Чунки илгарилари ҳам у Биллнинг баъзи саволларига жавоб беришни истамади. Энди эса Билл жон талашиб ётганда унинг хаётини сирли кирраларини титкилаб ўтиришни ўзига эп билмади.

Лекин Гордон тинчланай демасди:

– Назаримда, бизга ҳеч ким аниқ жавоб айтолмайди, – деди у.

– Менимча эса, ҳаммасини қандай бўлса, шундай қолдирганимиз маъқул. Ҳеч қандай жавобнинг кераги йўқ. – Асосийси, уларнинг тирик қолиши. Бундан олдин нима ҳодиса бўлгани эса фақат уларнинг иши.

– Бу ўта олижаноблик, – норози тўнғиллади Гордон. У энди хотинининг садокатига шубҳаланиб қолганди.

– Менинг эрим шахсий хаётини махфий тутадиганлардан. Нима бўлганда ҳам у ўз хаётини намойиш этмайди.

– Хотиним бегона эркак билан муносабатда бўлиши мумкинлигига умуман ишонолмайман, – бош чайқади Гордон.

У Изабеллнинг обрўсидан кўра ўз помини ўйларди. Буни сезгир Синди дарҳол тушунди.

– Бу ерда шунчаки тасодиф роль ўйнаган, – давом этди Гордон куюниб.

– Шундай бўлган, деб умид қиламан. Лекин шунни билиб қўйишингизни хоҳлардим: менинг ҳеч қандай сабаб ва асосларни талаб қилиш ниятим йўқ.

– Мен эса хотиним комадан чикқач, уни сўроққа тутмоқчиман.

– Нега? – кизларини хайрон қолдириб сўради Синди. – Бунинг нима аҳамияти бор? Агар улар ўлса... кейин бунинг ҳеч қандай аҳамияти қолмайди-ку!

– Мен ишонч ҳосил қилишим керак. Агар у мени алдаган бўлса, буни билишга менинг ҳақким бор, сизнинг ҳам. Агар айбдор бўлишмаса, улардан шубҳани олиб ташласак ҳам бўлади.

– Эримни муҳокама қилишга менинг ҳақким йўқ. У ёш бола эмас. Агар унинг хотинингиз билан алоқаси бўлган бўлса, албатта бундан қувонмайман. Лекин хаётда бундан-да ёмонроқ нарсалар бор.

– Мен сизнинг фикрингизга қўшилмайман, Робинсон ҳошим, – ёқтирмай жавоб берди Гордон. Буларнинг оиласи қанақа ўзи, ўйлади Гордон. Тўғри, ўзининг оиласи ҳам буларникидан қолишмайди. Лекин Гордон ўла қолса ҳам оиласидаги вазиятнинг ясамалигини бировга айтмасди. Уларнинг

оиласини якиндан билганлар, агар Изабель ўзига жазман топиб олибди, деб эшитишган тақдирда ҳам хайрон бўлишмасди. Чунки Изабель ёш ва дилбар аёл бўлишига қарамай, Гордон уни ёлғиз ташлаб қўйганди. Буни Гордоннинг ўзи ҳам яхши тушунарди. Лекин шундай бўлса-да, Изабелнинг хиёнат қилгани ёки шунчаки соддалиги туфайли бегона эркак билан тамадди қилмаганлигини аниқлагиси келарди. Синди Биллнинг палатасига кетди. Қизлар эса жимгина унга тикилишиб ўтиришарди. Сабри тугаган Гордон навбатчига «Клэриж»га қайтиб кетаётганини айтди. У шифохонадан безор бўлганди. Колаверса, Синди Робинсоннинг эрига ён босиши унинг ғашига текканди. Бу иккаласи доим бир-бирини алдаб, хиёнат қилиб юрса керак, деган хулосага келди ва меҳмонхонага йўл олди.

Бу вақтда Синди Биллнинг тепасида кўз ёши тўкиб ўтирарди. Гордон Форрестге Билл билан Изабелнинг ўртасида ҳеч гап бўлиши мумкин эмас, деб ишонтирмоқчи бўлган бўлса-да, Синди бунга ишонмади. Эрини бутунлай йўқотиши мумкинлигини ўйлаб қўриқиб кетди. У эрига нисбатан узок вақт бефарқ, бешафқат муносабатда бўлган. Унинг машғулотларига эса ҳар доим танқидий назар билан қараб келганди. Энди эса чалажон эрининг бошида йиғлаб ўтирибди. У ҳали ҳам эрини жонидан ортик севишини англади. Агар Биллдан айрилса ҳам бунга фақатгина ўзининг аҳмоқлиги сабаб бўлишини тушунди.

V ҚИСМ

Гордон кунни кеч қилиш, нохуш хаёллардан чалғиш мақсадида йўлдан китоб сотиб олди. У лондонлик дўстлари билан телефонда гаплашиб вақт ўтказса ҳам бўларди, лекин у ҳақида ҳеч кимга оғиз очгиси келмади. Уйқудан олдин шифохонага қўнғироқ қилиб, Изабелнинг аҳволини сўради. Унга ҳеч бир ўзгариш йўқлигини маълум қилишди. Гордон Изабелнинг ҳозирги ҳолатини хаёлидан тезроқ қувиш учун уйқуга кетди. Хотинининг аҳволини ўз кўзи билан кўриб қелишни хаёлига ҳам келтирмасди.

Ярим оқшом бўлишига қарамай, Синди ҳамон Биллнинг ёнидан жилмаганди. Вақти-вақти билан у ҳамшираларнинг ёнига борар, бироз дадиллашиш учун қахва ичиб оларди. Ҳамшираларнинг ҳаммаси уни ёқтириб қолишди. Эрининг рангпар юзига тикилиб йиғлаб ўтирган Синди унга кўп гапларни айтиши кераклигини, кечирим сўраши лозимлигини ўйларди. Баъзан у ўзининг ўнг-сўлдаги алоқаларини бекитиб ҳам ўтирмасди. Ҳозир эса қилган ишларидан чин дилдан пушаймон бўларди. У эри тезроқ кўзини очишини ва унга қўнғидаги борини тўкиб солишни, асосийси, уни севишини айтишни интиқлик билан кутарди. Синди нега бу қадар пасткашликка юз тутганини, эридан нафратланишига нима сабаб бўлганини ўзи ҳам тушунмасди. Балки эрининг донмий иш билан банд бўлганлиги ёки унинг муваффақиятини

кўролмаслигидандир? Иккита болага энагалик қилиб уйда ўтириш, эрининг кўлига қарам бўлиш унинг жонига теккан.

Шу сабаб ҳам ҳаётини қизиқарлироқ қилгиси келганди. Лекин энди эса ўшанда нотўғри йўл танлаганини тушуниб турарди. Ҳаммасидан ҳам хатосини тўғирлашга имконияти бўлмай қолиши уни кўрқитарди.

Вақт ярим тун бўлганди.

Ўй-хаёлларига кўмилиб, палата бурчагида эридан кўз узмай ўтирган Синди бир қалқиб тушди. Унинг назарида Билл қимирлагандек бўлди. Югуриб эрининг бошига борган Синди унинг киприклари титраётганини кўрди. Янги томчи дори қўйиш учун қайтиб келган ҳамшира Синдининг қаработ ёнида турганини кўриб дарҳол ортга қаради:

– Тинчликми, Робинсон хоним?

– Назаримда... унчалик ишонмайман-у, лекин эрим қандайдир ҳаракат қилди... Балки кўзимга шундай кўрингандир-а?

Ҳамшира беморга диққат билан тикилди. Лекин ҳеч қандай ўзгариш сезмагач, яна узатгичлар ва монитор билан овора бўлди. Ҳалокат юз берганига қирқ саккиз соатдан ошган. Лекин аҳвол ўша-ўша. Юрак уришини текшириб турган катта ҳамшира кутилмаганда Биллнинг чап кўли қимирлаганини илғаб олди. Шоша-пиша ингичка нурни унинг кўзларига тўғирлади. Билл эшитилар-эшитилмас ингради. Бу унинг ҳалокатдан кейинги берган биринчи белгиси эди

– Вой, худойим! – йиғлаб юборди Синди ва эрининг бармоқларини тутди. Биллнинг киприклари эса яна титради. Ҳамшира шифокорларни чақирадиган тугмачани босди.

– Нима гап? – сўради шифокор эшиқдан кирар-қирмас – бирор ўзгариш борми?

– Бемор икки марта ингради, – маълумот берди ҳамшира.

– Менимча, у кўлини ҳам қимирлатди, – кўшимча қилди Синди.

Энди докторнинг ўзи Биллнинг кўзларига нур тутди, у яна инграб қўйди. Шифокор ҳамширага савол назари билан қаради, у эса фақат ўзлари тушунадиган қараш билан бош ирғади. Беморнинг ҳаётга қайтаётганини хотинига айтишга ҳали вақтли эди. Лекин шунча узоқ вақтдан кейин бу белги Синдига биринчи бор умид берди.

– Билл, мени эшитяпсанми? Бу менман, мен ёнингданман, азизим... Мен сени севаман, жонгинам. Кўзингни оча оласанми? Сенга айтадиган гапларим бор. Шунчалик узоқ вақт ўзингга келмадингку...

Энди Биллнинг елкаси сал учди ва у яна ингради.

– Жаноб Робинсон, ҳозир мен кўлингизни тутаман. Агар эшитаётган бўлсангиз, бармоғимни сиқишга ҳаракат қилиб кўринг, – шифокор Биллга қараб энгашиди ва бармоғини тутиб кута бошлади. Аввали-

га ҳеч қандай ҳаракат бўлмади, кейин секин, жуда секинлик билан Билл докторнинг бармоғини ушлади. Унинг хонадагиларни эшитаятгани маълум бўлди.

– Худойим, Художон! – Синди қувонганидан нима қиларини билмас, фақат дув-дув йиғларди. – Азизим, мени эшитяпсан-а? Мен шу ердаман... илтимос, кўзингни оча қолгин.

Биллнинг юзида ўзгариш сезилмасди, лекин кейин у секин-секин қуриб қолган оғзини очди ва лабларини ялади. Бу ҳақиқий мўъжиза эди.

– Жуда яхши, жаноб Робинсон, – деди шифокор. – Энди марҳамат қилиб яна бир марта сикинг-чи!

Бу сафар Билл норози бўлгандек ингради. Лекин шифокорнинг айтганини бажарди. Ҳамширалар ва шифокор бир-бирларига ғолибона жилмайиб кўйдилар. У ҳаётга қайтаётганди. Қувончдан ҳаяжонланиб кетган Синди кичкиргиси, сакрагиси, Биллнинг бўйнига осилиб олгиси келарди, лекин бунинг иложи йўқ. У кўзи тегиб қолишдан кўрқиб, нима қиларини билмай кўз ёшига зўр берарди.

– Агар яна бир ҳаракат қилсангиз, кўзингизни очардингиз, жаноб Робинсон. Сиздан жудаям миннатдор бўлардим. Бир урниб кўрсангиз...

Шифокор Биллни тезлашда давом этди. У жавоб бермади. Синди у яна хушидан кетдими деб кўрқиб кетди. Шифокор илтимосни эслатгандек Биллнинг киприкларига охистагина тегиниб кўйди. Бунга жавобан Билл оғир хўрсинди ва кўзларини ҳам очди!

– Хуш келибсиз, жаноб! – жилмайди унга шифокор. – Сизни кўрганымдан хурсандман.

Билл «хм-м» деганга ўхшаш товуш чиқарди ва кўзларини юмиб олди.

– Яна бир урниб кўрмайсизми?

Билл йўқ дегандек ингради. Лекин бир дақиқадан кейин барибир бўйсеунди.

– Сизнинг қайтишингизни интизорлик билан кутиб ўтирибмиз, – кулиб тушунтирди унга шифокор. Палатага секин кўз югуртирган Билл Синдига кўзи тушди ва хижолат торггандек бўлди.

– Салом, жонгинам! Мен шу ердаман. Сени яхши кўраман, азизим. Кўрасан ҳаммаси яхши бўлади.

Шунда Билл яна кўзларини ёпиб олди. У уйкуга кетди. Шундай бўлса-да ҳамма хурсанд эди.

– Бу яхшиликками, доктор? – сўради Синди. У ҳаяжонланганидан қалт-қалт титрарди.

– Албатта, яхшиликка, хоним. Бу дегани – у комадан чиқяпти. Соғайиб кетишига ҳали бор. Лекин энди умид қилсак бўлади, – ёш шифокор Синдидан ҳам кўпроқ хурсанд эди.

– У гапира олармикан?

– Ишончим комилки, гапиради. Унинг бўйни ва умуртқаси қаттиқ ши-
кастланган. Мияси чайқалгани эса икки кеча-кундуз комада бўлишига
сабаб бўлди. Энди мияси ҳозирги ҳолатга мослашади. Яна уйғонганида у
гапиради ҳам. Организми оғир қарахтлиқни бошидан ўтказди. Лекин унинг
нутқидан кўнглингиз тўқ бўлсин.

Шифокорни бошқа ташвиш безовта қиларди. Кейинчалик асосий муам-
мо беморнинг умуртқаси ва оёқлари бўлиши мумкин. Биллнинг қўллари
қиймирлагани эса яхши белги эди.

– Ҳозир у яна бир неча соат ухлайди. Эрталаб эса ҳаракатларини яна
кузатамиз. Менимча, хоним, сиз меҳмонхонага бориб бир оз ухлаб олишингиз
керак. Эртага оғир кун бўлади.

Синдининг кетгиси келмасди. Балки... у яна кўзини очиб қолса-чи? Шун-
дай пайтда ёнида бўлгим келяпти.

– Шунча ҳаракатдан кейин яна кўзини очиши гумон. Бу Эверест чўққисига
чиқиш билан баробар бемор учун.

– Майли, – рози бўлди Синди. У қизларини тезроқ кўриб, янгиликни
айтмоқчи эди. Хушxabарни эшитган Оливия қувончидан йиғлаб юборди,
Жейн сакраб-сакраб, рақсга тушиб кетди.

– Ойижон, қандай яхши! Худойим! Дадам бирор нима дедими?

– Йўқ, даданг фақат бир-икки марта кўзларини очди ва инграб кўйди.
Ҳа, яна докторни бармоғини ҳам сиқди. Менимча, даданг мени сизди...
Лекин негадир яна дарров уйкуга кетиб қолди. Докторнинг айтишича,
эрталаб даданг гапираркан. Бемор ҳушига келдими, демак, энди тез
тузаларкан!

Эртасига эрталаб улар шифохонага боришганида Билл кўзларини очган,
хайрон ҳолда хонани кузатиб ётарди.

– Салом, уйқучи! – деди Синди эрининг каравотига яқинлашиб. –
Уйғонишингни роса кутдик ўзиям.

Билл саломлашгандек киприк қоқди. Нимадандир хавотирга тушгандек
бўлди.

– Бугун ўзингни яхши ҳис қиляпсанми, жонгинам?

Билл яна киприк қоқди. Синди секингина унинг юзларини силади.

– Сени яхши кўраман, азизим. Бизни ёмон кўрқитдинг. Лекин энди ҳаммаси
яхши бўлади.

Билл яна кўзларини юмиб олди.

– Сенга ҳеч нима керак эмасми? – хавотирланиб сўради Синди.

Билл нимадир демоқчи бўлар, безовталанарди. Синди унга энгашиди, Билл
гапирмоқчи бўлиб оғзини очди, лекин гапиролмади.

– Нима демоқчисан, азизим? Гапиришга қийналяпсанми? – Синди
эрини ёш боладек эркалаб гапирарди. Билл эса ҳаракатлари зое кетганидан,
гапира олмаётганидан хижолат бўларди.

– Қизларинг ҳам шу ерда, – шивирлади Синди. – Улар ҳам мен билан бирга Лондонга келишди. Билл киприк коқди, лекин жағи ўзига бўйсунмасди.

«Балки бўйнидаги кискич халакит бераётгандир?» ўйлади Синди.

– Қ-кани... – ниҳоят унинг овози чиқди. У иккинчи жумлани талаффуз қилгунича бир дунё вақт ўтди. Синди сабр билан уни кутиб ўтираверди. – Из...за...бель? – бу сўзни айтгунича кийналиб, терга тушиб кетди.

Синди, эрим мени танимаяпти, деб ўйлади. Лекин Биллнинг бутун диккат-эътибори ҳозир битта аёлга қаратилганди. Эрининг ҳалокатидан кейинги биринчи тилга олган сўзи Синдининг нақ юрагига зарба берди.

– У тирик, – жавоб берди Синди секингина. – Ҳозир ҳамширалардан ахволини сўраб келаман.

Билл миннатдорчилик билдиргандек киприк коқди. Синди йўлакка чиққанида кизлари уни саволга кўмиб ташлашди.

– Дадам яхшими? Бирон нима дедиларми?

– Ҳа, анча яхши. Гапиришга уриняпти. Сизларнинг шу ерда эканликларингизни айтдим.

Биллнинг гапи Синдига каттик таъсир қилганди. Демак, Изабель ҳақиқатан ҳам у учун қатта аҳамиятга эга эди. Ахир биринчи бўлиб ўшанинг исмини тилга олгани тасодиф эмасдир?!

Синди ҳаёллар гирдобига кўмилиб қолди.

– Гапирсангиз-чи, ойи? Нима дедилар? – кизлари уни кучоклаб олиб сил-китишарди.

– Даданг икки марта киприк коқди, – деди Синди кўз ёшини бекитишга ҳаракат қилиб.

– Фақат шуми? – хафсаласи пир бўлди Жейннинг.

– Яна бир-икки оғиз гапирди, лекин тушунолмадим. Ҳозир даданг дам оляпти. Кейин гаплашамиз. – шундай дея Синди кизларини хайрон қолдириб йиғлаганча ҳамширалар ностига йўл олди.

– Форрестье хонимнинг ахволи яхшими? – сўради у ҳамширалардан. Синди анча ўзини босиб олганди. Изабелнинг ахволини билишга ҳаққи бор, деб ҳисобларди. Қолаверса, бу иккаласи нақ дўзахнинг оғзидан қайтиб келишди, ахир!

– Айгарли даражада яхши эмас, кеча тунда яна иссиғи ошиб кетди. Ёнида эри ўгирибди.

– Ҳушига келганми? – янада аниқроқ билиш учун сўради Синди.

– Йўқ. Олган жароҳатлари, операциясизни ҳисобга оладиган бўлсак, хонимнинг хануз ҳушига келмаганлигини тушуниш мумкин.

Синди маълумот учун ҳамширага миннатдорчилик билдирди ва Биллга етказиш учун палатага йўл олди. У эса секин хуррак отганича ухлаб ётарди. Синди кириб келиши билан Билл шуни кутиб тургандек шу захоги кўзини очди.

– Ҳамширалардан Изабель ҳақида сўрадим. У ҳамон комада экан. Лекин ўзига келиб қолишидан умид узишмаяпти.

Синдининг гапларига жавобан Билл киприк қоқди ва яна ғўлдирай бошлади:

– Р-р-рах-мат... Синн-ди сссени... у-ууми... деб ўйлаб...ман, – деди сўнгра зўрға тили айланиб. Шу жумлаларни айтгунича у анча ҳолдан тойди ва кўзларини юмди.

– Қизларимизни кўришни хоҳламайсанми? – уни ухлагани кўймади Синди. – Ҳозир уларни чақираман, холлда кутиб туришибди.

Қизлар хонага югуриб киришганида Билл уларга жилмайди:

– Мен сизларни яхши кўраман қизларим...

Энди у гапирганида унчалик қийналмади. Гапириш қобилияти тиклана бошлади.

– Биз ҳам сизни яхши кўрамыз, дадажон, – Оливия ва Жейн бараварига тиз чўкиб дадасининг узатгич ва осма уколлар уланган кўлларидан ўпишди.

– Баракалла қ-қ-қизларим...

– Ўзингга ҳам балли, бизни бошлаб кўрқитдинг, – кулди Синди. – Нима воқеа юз берганини эслай оласанми?

– Йўқ, – Биллнинг хотирасида фақат Изабель билан бирга ўтказган оқшоми қолганди, холос.

– Сенинг лимузинингга автобус келиб урилган. Сизларни жаҳаннамдан тортиб олгунча қутқарувчилар нақ икки соат уринишибди.

– Мен... ў-ўл-либ қолдимикан, деб кўрқувдим...

Синди ғалати бўлиб кетди. Хотини билан у ҳақда гаплашиб ўтиришдан Билл, ҳатто хижолат ҳам бўлмади.

– Ҳа, у бир ўлимдан қолибди, – Синди Изабелнинг ҳозир ҳам ҳушига келмасдан ўлиб қолиши мумкинлигини айтиб ўтирмади. – Эри ёнида экан.

Бу гап билан Синди эрини инсофга чақирмоқчидек, унинг эри, ўзининг эса қизлари борлигини эслатиб кўймоқчи бўлди.

Шу дам палатага ҳамширалар кириб келишди ва муолажаларни бошлаб юборишди. Уларга халақит бермаслик учун Синди йўлакка чиқди. У эрининг гапларини ўйлаб ўйига етолмасди. Энди унга Изабель Форрестье билан эри шунчаки таниш эмаслиги маълум эди. Қолаверса, Изабелнинг эри умид қилганидек, улар тасодифан учрашиб қолишмаган... Чунки Билл ўзига келган заҳоти Изабелни сўради. Ундан хавотир олди, ҳатто хотинини у деб ўйлади. Ҳамширалар ишини тугатгунича Синди тин олиш учун диванга ўтирди ва «Геральд трибюн»нинг янги сонини кўлига олди. У ерда ҳалокат ҳақида мақола босилганди, дабдаласи чиққан автобуснинг ёнидаги суратни кўриб, Синди даҳшатга тушди. Унда Билл ёнидаги чиройли ва жозибатор аёлни кучоқлаб турар, остида эса бу сурат автоҳалокатдан бир неча дақиқа олдин туширилгани қайд этилганди. Мақолада ҳалокат оқибатида

ўн бир киши ўлгани, лимузинда эса машҳур сиёсатдон Уильям Робинсон бўлганлиги ёзилганди. Аммо Изабелнинг номи тилга олинмаганди. Лекин Синди бу Изабель эканлигига амин бўлди. Газетани Гордон Форрестье кўрдими-йўқми, деб ўйлаб қолди Синди. Онасининг газета ўқиб ўтирганини кўрган кизлар бир-бирларига маъноли қараб олишди. Улар ҳамма гапда хабардор эдилар. Лекин оталаридан жаҳллари чиқмаганди. Бошларига тушган кулфат уларни шунчалик кўркитиб қўйгандики, ҳамма нарсани кечириб юборишга тайёр эдилар. Синди ҳам худди шундай туйғулар қуршовида эди. Уни ўтмиш эмас, келажак кўпроқ хавотирга солаётганди. У Изабель билан эрининг шунчаки дўст бўлишганига ишонмасди. Ҳамшира уларни Биллнинг палатасига чақирди.

Эрининг палатасига қираётиб Гордоннинг Изабелнинг ёнидан чиқиб келаятганига кўзи тушди. Жуда билгиси келса-да, «Геральд трибюн»ни кўрдингизми, деб сўрашга ҳалди сиғмади. Чунки Гордон жуда ташвишли, хорғин кўринди.

Изабелнинг аҳволи ҳеч яхшиланай демасди. Ҳозиргина Гордонга унинг юрак уриши бир текисда эмаслигини ва ўпкасига суюклик йиғила бошлаганини айтишди. Ҳар дақиқада зотилжам бошланиши хавфи бор, агар бошланса, Изабелнинг ўлиши аниқ эди. Гордон шифокорлар билан бирга янги операция ҳақида гаплашиб олгач, меҳмонхонага қайтди.

Синди ва кизлари кетгач, Билл ҳамширадан Изабелнинг аҳволини сўради. Унинг барча ички аъзолари эзилганлиги сабаб ҳаёти ҳамон кил устида эди.

– Уни кўришимга рухсат берасизми? – секингина сўради Билл. У кун бўйи шу ҳақда ўйлаганди. Хотини, ҳатто кизлари ҳам бу фикрдан қалғита олмаганди.

– Бунинг иложи бўлмаса керак, деб кўркаман, – бош чайқади ҳамшира. – Жарроҳдан рухсат ололмаймиз, чунки жароҳатларингиз жиддий, сиз кимирламай ётишингиз керак. Хоним эса сизнинг келганингизни барибир сезмайди. Лекин Билл ҳамширанинг гапи билан тинчимасди. Доктор келгач, унга ҳам шу саволни берди: бор-йўғи бир дақиқага. Аҳволини кўрмоқчиман, холос...

– Унинг аҳволи яхши эмас, – тўғриси айтди доктор. Жароҳати кўп. Бугун эрига айтгандик, у Францияга олиб кетмоқчилигини айтди. Лекин хонимни ўрнидан қўзғатиш мумкин эмас. Докторнинг гаплари Биллнинг юрагига ханжардек ботди. У Изабелни ҳеч қайсига олиб кетишларини хоҳламасди.

– Шунинг учун ҳозир уни кўришингизнинг фойдаси йўқ жаноб Робинсон, – афеус билан деди доктор. У калондимоғ, кўпол Гордон Форрестьедан кўра Биллни кўнглига яқин олиб қолганди.

Бугун ҳам қайсар Форрестьени хотинини Францияга кўчириш фикрдан зўрға қайтаришганди. У шифохонанинг барча ходимларини ҳақораг қилишга улгурган ва уни ҳеч ким бу ерда ёқтирмасди.

– Ҳеч ким йўқлигида мени каравотимни унинг хонасига олиб ўтишнинг иложи йўқми? – ялинганнамо сўради Билл жарроҳга тикилиб.

Доктор ўйланиб қолди. Беморларнинг бир-бирига муносабати ҳақида у ҳеч нима билмас, билишни хоҳламасди ҳам. Лекин Билл Изабелни кўриб келса, бундан ҳеч кимга зарар етмасди. Жарроҳ фақат бир нарсадан, у ҳам бўлса Гордон Форрестъенинг қаҳридан кўрқарди.

– Мени бугун тунда у ёққа олиб боринглар, узоқ қолиб кетмайман.

– Келинг, яхшиси эртагача кутиб турайлик, – кўнмади доктор.

Изабелнинг йўлакнинг нариги томонида ётгани ва у ёққа ўз оёғи билан бора олмаслиги Биллнинг юрагини эзарди. Унинг қўли, оёғи, бутун танаси ўзига бўйсунмасди. Билл гўдак каби ёрдамга муҳтож, лекин шунга қарамай, одамларга фикрини ўтказа олиш қобилиятини йўқотмаганди.

– Сизга йўқ дейишга ўзимда куч тополмайман шекилли, – жилмайди ниҳоят таслим бўлган доктор.

Вақт ярим тундан ўтган бўлиб, шифокор палатадан чиққач, хонага ҳамшира ва иккита бақувват эркак кириб келди. Билл нима гаплигини тушунгунича улар каравотни йўлакка қараб юрғизишди.

– Қаёққа кетяпмиз? – безовталанди Билл.

Унга жавобан ҳамшира жилмайиб қўйди.

– Демак...

Уларни йўлакда кутиб турган шифокор энгашиб шивирлади:

– Агар бу ҳақда бировга оғиз очсангиз, ўзим сизни қайта комага тушириб қўяман. Бу ишимиз ҳамма қонун-қоидаларни бузиш билан баробар.

Санитарлар устомон ҳаракатлар билан Биллнинг каравотини Изабелнинг каравотига келтириб тақашди. У кўз қири билан Изабелнинг бинт билан ўраб ташланган бошинигина кўра олди, холос. Бор кучини ишга солиб чап қўлини Изабелнинг бармоқларига теккизди. Кейин атрофдагиларни буткул унутиб, кўзида ёш билан унга гапира бошлади.

– Салом, Изабель... Бу мен Биллман... Азизам, сен уйғонишинг керак... Жуда кўп ухладинг... Қайтар вақтинг бўлди... Мен сени севаман, жонгинам... – Бир оз нафас ростлагач қўшимча қилди. – Ҳаммаси яхши бўлади.

Орадан бир неча дақиқа ўтиб, уни жойига қайтаришди. Сайр Биллни жуда ҳолдан тойдирди. У хонасига ранги ўчган ва чарчаган ҳолда қайтди. Уйқуси келмай анчагача Изабелни ўйлаб ётди ва бирдан яқинда кўрган тушини эслади. Иккаласи нурга қараб талпинганини, Изабелни орқага қайтишга мажбур қилганини хотирлади. Гордон уни Францияга олиб кетиб қолиши мумкинлигини ўйласа, юраги орқага тортиб кетарди. Бугун у Изабелни кўрганидан мамнун бўлиб, лабида табассум билан уйқуга кетди.

VI ҚИСМ

Эрталаб Синди Биллини кўриш учун шифохонага келганида ҳамшира уни овқатлантириб ўтирарди. Ҳалокат содир бўлганига тўрт кеча-кундуз бўлган бўлса-да, Биллининг аҳволи яхшимас, лекин асосийси, унинг хуши ўзида ва тирик.

– Аҳволинг қалай жонгинам, – қувноклик билан сўради Синди. Кун иссиқлиги учун у футболка ва шорти кийиб олганди. Қизлари Лондон бозорларини айланишга кетишган.

– Ўзингни қандай ҳис қиляпсан?

– Эҳтимол, бир қўл теннис ўйнармиз? – табассум билан жавоб берди Билл, лекин овози заиф чиқди. Бугун эрталаб у кўзи хира кўраётганидан шикоят қилганди. Шифокорлар хайрон бўлишмади. Чунки мия чайқалишининг асораглари ҳали анчагача ўз ишини қилишини улар билишади. Шифокорлар уни қайта назоратдан ўтказишга келишишди. Уларнинг хулосасидан қайта операция қилишга ҳожат йўқлиги маълум бўлди. Лекин бир нарса ҳаммага аён эди – Биллининг тузалишига ҳали анча бор. Бундан ташқари, унинг соғлиғи бутунлай тикланадими ёки қисманми, вақт кўрсатади. Синди билан Билл бу мавзуда ҳали гаплашиб олишмаган. Лекин иккаласи ҳам умуртқа поғонаси лат едими, демак, қолган умрини ногиронлар аравачасида ўтказиши мумкинлигини яхши тушунишарди. Синди бу ҳақда гап очишга шошилмаса-да, тинмай шу ҳақда ўйларди. Улар ҳозирча Билл бутунлай шол бўлиб қолмаганига шуқур қилишарди.

– Қизлар қалай, зерикишмаянтими? – сўради Билл Синди креслони суриб жойлашиб олгач.

– Яхши юришибди. Бироз айланиб, кейин сени кўргани келишади.

– Улар уйга қайтишса ҳам бўларди. Бу ерда нима ҳам қилишарди?

– Рози бўлишмаса керак... Биз шундок ҳам бир-икки ҳафтага Европа бўйлаб саёҳатга чиқмоқчи эдик. Ҳозир эса сени ташлаб кетишга кўнишмайди, – у жилмайиб гапиришга ҳаракат қилса-да, Билл кўзларини олиб кочарди. – Агар аҳволинг бироз яхшиланса, ўзим уларни бир-икки кунга Парижга олиб бориб келарман.

– Менинг қачон уйга қайтишим аниқ эмас, Синди. Қизлар бутун ёзни бу ерда ўтказишлари шарт эмас. Қолаверса, ўзинг ҳам.

– Барибир қиладиган бошқа ишим йўқ, – деди Синди бемалол.

– Демак, охириги кунларда анча ўзгарибсан. Чунки олдин ҳаракатда бўлардинг, Синди. Бир караса, теннис турнирига югурардинг, бир караса, мекхонга... Бу ерда мен билан кимирламай ўтираверсанг, ақлдан озиб қолишинг ҳеч гап эмас.

– Сени бу ерда ёлғиз қолдирмайман, Билл. – жиддий жавоб берди Синди. – Оливия билан Жейнни эса уйга жўнатаман. «Қайғуни ҳам, қувончини

ҳам бирга баҳам кўрамиз», деб қасам ичганмиз, эсингдами? Менинг эсимда. Сени бу ерда ёлғиз ташлаб кетиш ниятим йўқ.

– Мен энди катта бола бўлиб қолганман, – деди жиддий қилиб Билл. Синдининг юраги «шув» этди. У эри ҳозир қандайдир нохуш гап айтишини ҳис этиб турарди.

– Сен билан худди шу хусусда гаплашиб олмоқчи эдим, яъни «қайғу ва қувонч» хусусида. Охириги йилларда менинг айбим билан биз қанча қайғули кунларни бошимиздан кечирдик. Чунки мен ҳар доим ишда бўлардим, сенга ва қизларимга кам вақт ажратардим.

– Биз бунга кўникканмиз ва сени айбламаймиз. Ўзимни жабрдийда, деб ҳисобламайман ва бизнинг оилавий шароитимиз мени қониқтиради, – ўйчан жавоб берди Синди.

– Йўқ, шикоят қилишингга арзийдиган сабаблар кўп, Синди. Ўзимда ҳам. Бизларни боғлаб турган ришталар узилган, аллақачон узилган, Синди. Бизнинг умумий режаларимиз, умумий дўстларимиз ҳам йўқ. Сен асосий вақтингни нима билан ўтказишингни билмайман ҳам. Охириги пайтларда ўзим ҳам қаердалигимни сенга айтиб қўйишни лозим топмайдиган бўлиб қолгандим. Умуман олганда, бу сени қизиқтиришига унчалик ишонмайман. Тўғриси айтсам, сени бу ерда кўриб, ҳатто ҳайрон бўлмадим. Мен ўлиб кетсам, фақат хурсанд бўласан, деб ўйлардим.

Билл бу гапларни ҳеч бир қийналмай, худди оддий гапларни гапираётгандек айтарди. Лекин у хотинининг саноксиз ишқий саргузаштлари ҳақида оғиз очмади. Ўз вақтида Синди унинг ҳаётидаги биргина ишқий саргузаштини минг бора юзига солган. «Мени ерга урдинг», дейишини қўймасди. Лекин Билл ҳақиқий жентльменларча йўл тутиб, бирор марта унинг гоҳ теннис инструкторлари, гоҳ гольф усталари ва ҳатто дугоналарининг эрлари билан бўлган ишқий саргузаштларини, уни кўп йиллар давомида таҳқирлаб келганини юзига солмаганди. Аввалига Синди ундан ўч олиш мақсадида, кейинчалик эса ўзига эътибор қаратиш ниятида хиёнат қилганди. Лекин у нотўғри йўл танлаганлигини тушуниб етгунча кўп сувлар оқиб кетиб бўлди. Бора-бора Билл ҳаммасидан кўз юмишга ўрганди ва шу билан бирга Синдига бўлган муҳаббати ўлди. Ўттиз йил олдин хотинига нисбатан туйган ҳисларидан асар ҳам қолмаган. Ҳозир у хотини ёнидалиги учун миннатдор эди, албатта, лекин уни севмас ва бундай ҳаёт уни қониқтирмасди.

– Бундай дейишинг яхши эмас! – хафа бўлиб хитоб қилди Синди. – Сен ҳалокатга учрасанг, мен ёнингда бўлмай уйда ўтира олармидим? Қандай қилиб бундай ҳаёлларга бординг? Нима, менда юрак йўқми?

– Йўқ, жонгинам, юрагинг борликка бор, – ғамгин жилмайди Билл. – Фақат унда менга ўрин йўқ.

– Илгарилар мен бунга кўнардим, лекин кейинчалик, вақт ўтган сайин ҳеч нимани ўзгартиришнинг иложи йўқлигини тушундим. Сен билан ҳаммагани уйга кайтганимдан сўнг батафеил гаплашиб олмоқчи эдим...

Синди кулоқларига ишонмасди. Тақдирнинг ҳазилини қаранг, эндигина у Биллини жонидан ортик севишини тушундим деганида, у ҳаммаси тугади, деб турибди.

– Изабель Форрестье билан боғлиқми? – кўзида ёш билан сўради Синди. – Сен уни севасан, шундайми?

Иложи борича хотиржам гапиришга ҳаракат қиларди. Билл «чапга чопадиган»лар сирасига кирмасди. Бир пайтлар конгрессменнинг хотини билан бўлган муносабати ҳам анча жиддий кечганди. Ўшанда кизлари ва хотинидан бутунлай жудо бўлишни хоҳламагани учунгина у билан алокани узган.

– Бу умуман Изабелга боғлиқ эмас, – тўғриси айтди Билл. – Менга боғлиқ. Мен нега халигача эр-хотин эканимизни тушунмайман. Балки одат бўлиб қолгани учундир, балки ҳафсаласизлик ёки кизларимиз ёш бўлгани учундир? Хуллас, ўзим ҳам тушунмайман. Сен ўз билганингча яшайсан, мен ўзимча. Менимча, сен бундан яхшироғига лойиксан, мен ҳам.

Синди унинг ҳақлигини ичидан хис қилиб турса-да, бу гаплар қалбига озор берарди.

– Лекин биз хали ҳаммасини ўзгартиришимиз мумкин. Ҳалокатдан кейин сени хали ҳам қаттиқ севишимни тушундим. Қанчалик аҳмоқ бўлган эканман-а!.. унинг гапларига ойдинлик киритишнинг ҳожати йўқ эди, чунки иккаласи ҳам гап нима ҳақидалигини тушуниб турарди.

– Балки сен кўп вақтингни ишга сарфлаганинг, бизга кам вақт ажратганинг учун жаҳлим чиққандир ва ўзим ҳам вақтимни кўнгилли ўтказишга қарор қилгандирман? Тўғри, мен аҳмоқлик қилдим, ўзимни ярамасларча тутдим, лекин энди... Энди мен бизни қанчалик кўп нарса боғлаб турганини, бир-биримизни қанчалик севишимизни тушуниб турибман... – Синди кўз ёшларини тиймай, йиғлаган кўйи эрининг қўлидан тутди. – Сени йўқотишим мумкинлигини тушунганимда кўркиб кетганимни кўрсайдинг! Мен сени севаман, Билл... Муносабатларимизга нукта қўйишга шошилма, хали вақтли...

Биллнинг кўзлари бунинг аксини айтиб турарди.

Афсуски, жуда кеч. Синди. Бизни фақатгина кизларимиз ва дўстона муносабатларимиз боғлаб турибди. Шу сабабли ҳам сен шу ердасан. Сенинг ўрнинда мен ҳам худди шундай қилган бўлардим. Сен мени йўқотишдан кўркма, йўқ. Мен аллақачон йўқотганман. Шунинг учун ҳам ҳаммасига тинчгина нукта қўйишни таклиф қиляпман. Агар никоҳимизга тиш-тирноғимиз билан ёнишиб олесак, бир кун келиб бир-биримизни ёмон кўриб қоламиз. Мен эса бундай бўлишни хоҳламайман, – ўзим учун эмас, кизларимиз ҳақки. Агар ҳозир яхшиликча бир-биримиз билан хайрлашсак, кейин бир умрга дўст бўлиб қоламиз.

– Мен сенинг хотинингман, – у мағлуб бўлаётганини билса ҳам таслим бўлгиси келмасди, – мен сенга фақат дўст бўлиб қолмайман.

– Бошқа иложимиз ҳам йўқ. Бир кун келиб сен менинг дўстларимдан бири билан ўралашиб қолишинг ҳам мумкин. Ўшанда ундан ҳам қаттиқ ранжийман.

– Энди ўзимни унақа тутмайман... – хўрлиги келиб йиғлаб юборди Синди. Эридан бундай гапларни эшитаман деб сира ўйламаганди у. Синди Биллнинг ҳеч гапдан хабари йўқ, деб ишонарди. Қолаверса, эрининг ўзи ҳам худди шундай йўл тутаётганига ишончи комил эди. Лекин Билл ўта андишали ва инсофли одам. У чин юракдан севиб қолиши мумкин, лекин ўнгу сўлига югуриш феъл-атворига тўғри келмасди. Балки шунинг учун ҳам Изабелни севиб қолгандир? Эрининг ўта виждонлилиги ва фақатгина чин муҳаббатни тан олишини тушуниб етган Синди баттар кўрқиб кетди.

– Мен энди жазман орттирмайман, сўз бераман сенга. Ҳозир ҳам ҳеч ким билан юрмаяпман...

– Барибир ўша ишингни яна қиласан. Балки сен ҳақдирсан? Биз иккаламиз ҳам ёлғизмиз. Ҳатто, ёнма-ён турсак ҳам бизни миллион миль масофа ажратиб турарди. Одамзодга бундай яшаш азоб.

– Сен унга уйланмоқчимисан? – энди Синди бор овози билан йиғлаб юборди.

Биллнинг унга ичи ачиди. Лекин ўйлаганини охиригача етказишга қарор қилди. У Синдига муте қолишни хоҳламасди, охир-оқибат Синди ундан нафратланадиган бўлиб қолади. Чунки у эрини узоқ йиллар давомида парвариш қила оладиган аёллардан эмас. Билл эса қолган умрини тўшакка михланиб ўтказиш эҳтимоли борлигини билар ва шунинг учун ҳам Синди билан алоқани буткул узиб, ўз ғамини ўзи ейишга қарор қилганди. Билл учун бошқа йўлнинг ўзи йўқ.

– Йўқ, мен унга уйланмоқчи эмасман. Агар тирик қолганида ҳам Форрестье билан ажрашмайди. У албатта ғирт аблаҳ. Лекин Изабелнинг касал боласи бор. Йўқ, Синди, ҳамма гап бизнинг ўзимизда, бир кун келиб сен мендан миннатдор бўласан ҳам, ўзингнинг тенгингни топасан... Олдин вақтимиз хуш эди, лекин бизнинг қарашларимиз бир-бирига тўғри келмайди. Мен «қарама-қаршилиқлар иттифоқи» деган гапга ишонмайман. Ҳар ҳолда бизнинг ёшимизда ҳамфикрлар керак экан. Сен ҳар доим бошқача яшашга интилдинг. Ёшлиқда бунга кўпам аҳамият бермаганман. Энди эса хато қилганингни тушуниб турибман. Сенга қувноқ, хушчақчақ, базму жамшидларни хуш кўрадиган йигит керак. Менга ўхшаб ишдан бошқасини билмайдиган, боласидан кўра кўпроқ кейинги президентнинг ташвишини қиладиган маньяк сенга тўғри келмайди. Мен умримни охиригача қизларимга кўп вақт ажратмаганим учун ўзимни кечиролмасам керак.

– Сен ажойиб отасан, ҳар доим кизларинг билан яхши тил топишардинг. Улар сени қаттиқ яхши кўришади.

– Мен улар билан камдан-кам бирга бўлардим, – хўрсинди Билл. – Албатта, вақтни ортга қайтариб бўлмайди, лекин энди хатоимни тузатмоқчиман, гезликни бироз пасайтиришимга тўғри келади.

Билл кизалоклари катта бўлиб қолганини, энди улар билан катта одамдек муомала қилиш лозимлигини тушуниб турарди. У вақтини бой берганига ўқинди.

– Хўш, энди нима қиламиз? – хўрсинди Синди.

– Менимча, биз ажрашишимиз керак. Ўртамизда сақланиб қолган илиқликни асраб қолишнинг ягона йўли шу. Мен сенга дўст бўлиб қолмоқчиман.

– Қўйсанг-чи! – жилмайди Синди кўзида ёш билан. – Бизни ташлаб кетсан, деб ҳеч ўйламаган эканман.

Шунда Синдининг хаёлига уч кун олдин ўйлаган фикри келди. Балки Билл ростдан ҳам ногирон бўлиб қолганини билиб, яшашни хоҳламаётгандир? Эҳтимол, бу ҳалокатнинг, жароҳатларнинг асоратидир? Тушқунлик ўз ишини қилаётган бўлса-чи?!

– Менга қара, Билл, сен ростдан ҳам ажрашишни хоҳлаясанми? Балки... Сен даҳшатни бошингдан ўтказдинг, бундай ҳолда, табиийки...

Билл унинг гапини шарт бўлди:

– Йўқ, бу ишни кўп йиллар олдин қилишим керак эди, Синди. Фақат ўзимда журъат топа олмагандим. Бунга ҳалокатнинг ҳеч қандай алоқаси йўқ.

– Наҳотки? Журъатинг энди етгани ғалати. Мен сени ҳамон севишимни тушуниб етганимда, сен бизни ташлаб кетмоқчисан. Сенга айтсам, Билл Робинсон, бемаврид қарор қабул қилдинг, жуда бемаврид... – шундай дея Синди яна йиғлаб юборди. – Агар ҳаммасини билган бўлсанг, нега мени тўхтатмадинг, нега қайтармагандинг ўшанда?

Билл индамади. Синди айтган гапидан хижолат бўлди. Уни Билл қайтариши шарт эмас эди. Нотўғри йўлдан ўзи қайтиши керак эди. Буни иккаласи ҳам тушуниб турарди.

– Биласанми, назаримда, мен ҳақиқатга тик қарашни хоҳламаганман, ҳар хил баҳоналар ўйлаб топаверганман. Кейинчалик эса кўниқиб қолганман. Лекин энди ўзимга матал тўқиб яшашни истамайман. Умримнинг қолганини ёлғизликда ўтказишга ҳам розиман, лекин ёлғон ичида яшашга энди ўзимни мажбур қилолмайман. Сенингча, бу нотўғримми?

– Нотўғри, – тўғриси айтди Синди. – Сендан айрилгандан кўра ёлғонда яшаш яхшироқ мен учун. Қолаверса, бизга энди ёлғоннинг ҳам кераги йўқ. Менга имконият бер. Қайгадан ҳаёт бошлайлик. Бу сафар ҳаммасини тўғри қиламан, мана, кўрасан. – ҳозир Синди Билл бир вақтлар ўйлаган оккўнгил кизга ўхшаб кетди. Бундан Биллнинг кўнгли бузилди.

– Энди жуда кеч, пахотки тушунмаётган бўлсан?

– Ахир одамларга нима дейман? – Синди ажрашган аёл тамғасини қандай кўтаришни ўйлаб қийналарди.

– Нихоят ақлим кириб, ишдан бошқасини билмайдиган эримнинг оркасига бир тепадим дейсан, – кулди Билл, кейин жиддий тортди: – тўғриси айтсам, буни анча олдин, яъни мен эсимни еб, хафтасига бир юз кирк соат ишлай бошлаганимлаёқ қилишинг керак эди. Синди, оиламиз барбод бўлганига фақат сен айбдор эмассан. Иккаламиз ҳам кўп хатога йўл қўйдик, – Билл ҳар доимгидек инсоф билан гапирди. Мана шу инсоф, андишалчилиги Синдини баттар қийнарди. Биллга ўхшаганлар жуда камдан-камлигини, бунақа лотерея ютуғи унга қайтиб чиқмаслигини Синди яхши биларди.

– Қизларга-чи, уларга нима дейман?

– Буниен қийинроқ бўлади. Қизларимизга қандай тушуниришни яхшилаб ўйлаб олишимиз керак. Улар катта бўлиб қолишди, лекин ўзгариш кимга ҳам ёқарди, дейсан. Бизни тушунишди, деб умид қиламан.

– Ўзгаришлар менга ҳам ёқмайди, – ҳикиллади Синди.

Юзага келган вазиятнинг энг оғир томони Биллнинг гарданига тушаётганини тушунмасди. Биллнинг олдида узун ва машаққатли йўл турарди. У саломатлиги борасида хомхаёлларга берилмас ва бундан кейин умуман оёкка тура олмаслиги мумкинлигини биларди. Ва бу азобларнинг барига у ёлғиз бардош бериши кераклигини ҳам хис қиларди. Чунки Синди погирон билан яшаб, уни парвартиш қила оладиган даражада меҳрибон ва бардошли эмас. У ҳеч қачон Изабель Тедвини парвартиш қилгани каби Биллга қарай олмасди. Шунинг учун ҳам Билл танҳоликни ташлаганди.

Синди йиғлай-йиғлай ўрнидан туриб дераза ёнига борди. Шу пайтда хонага америкалик элчи Стивенс кириб келди. У ҳалоқат ҳақида «Трибюн»дан ўқиган ва жуда хафа бўлганди. Синдининг йиғидан шишиб кетган кўзларига қараб ўзича ачиниб қўйди. Оилавий можаронинг устига келиб қолгани унинг хаёлига ҳам келмасди.

У тезгина Биллнинг қаравоти ёнига келиб, унинг қўлларидан гутди.

– Вой худоёим, Робинсон, сизга нима бўлди? Ўтган хафтада сиз билан учрашишимни режалаштириб қўйгандим-а!..

– Катта тезликда келаётган автобус билан беллашмоқчийдим, лекин карангки, автобус ютиб чиқди. Бир аҳмоқлик қилдим-да, энди ҳеч қачон бундай баҳе бойлашмайман, – жилмайишга ҳаракат қилди Билл.

У жуда чарчаганди. Хотини билан суҳбатлашни ҳолдан тойдирганди.

– Синди, қизларингдан бир хабар олмайсанми? – деди у. – Тоза хавода айланиб келсанг яхши бўларди, менимча.

Жавоб беришга ҳам ҳоли қолмаган Синди жимгина бош иради. У элчининг ёнида гапни қўпайтириб ўтиргиси келмасди. Ҳозир қизлари билан

хам гаплашгиси йўқ. Меҳмонхонага бориб тўйиб-тўйиб йиглаб олишни ўйларди.

– Кечқурун яна келаман. – деди у ва эрининг юзидан ўпиб қўйди. Кўз ёшларини зўрға тийганича. – сени севаман, азизим, – деди ва шошиб чикиб кетди.

– Бечора Синди, унга қийин бўлди! – деди элчи уни нигоҳи билан кузатиб қўйиб. Бу оилани у анчадан буён биларди. Ўзи асли нью-йорклик бўлиб, бир вақтлар, ҳатто президентликка номзодини ҳам қўймокчи эди. Ўшаанда айнан Билл бу йўлдан қайтарган. Чунки у барибир ютиб чиқолмасди. Лекин элчилик вазифасини яхши бажарарди. У Лондонда уч йилдан буён элчи бўлиб ишлар, президент ундан яна шу вазифада қолишини сўрамокчи бўлиб юрганди.

– Ўзингизни яхши хис қиляпсизми? – ташвишланиб сўради элчи.

– Ҳозир анча яхшиман.

– Бирор ёрдам керак бўлса бемалол. – деди у курсига омонатгина ўтириб. Хотини унга қўп ушланиб қолмасликни тайинлаганди.

– Айтарли ҳеч нима керак эмас. Арзимайдиган нарсалар: янги бўйин, янги умуртка, яхшигина бир жуфт оёқ ва шунга ўхшаш майда-чуйдалар, ҳазиллашиниға ҳаракат қилди Билл. Лекин кўзлари ғамгин эди.

– Докторлар нима дейишяпти, қандай истикболлар ваъда қилишяпти?

– Мутлақо ҳеч нима дейишмаяпти. Порлок истикбол ҳақида гапиришга ҳали эрта. Колаверса, Франклин Рузвельт мамлакатни ўрнидан турмай бошқара олганида, мен ҳам бир амаллаб эшларман.

Иккаласи бу шунчаки ҳазил эканини тушуниб турарди. Ҳалокат нафақат иш фаолиятига, балки ўзини жисмонан соғлом эркак деб хисоблашига ҳам таъсир этиши мумкин эди. Ҳали хотини билан ажралиш ҳақида гаплашишганида шуни ҳам назарда тутган эди. Чунки Синди бундай ҳолга ўла қолса ҳам қўнмайди.

– Сизни бу ерда яна қанча пайт олиб қолишмокчи ўзи?

– Ҳали анча, шекилли, – хўрсинди Билл.

Бугунги кун уни жуда ҳолдан тойдирди. Билл нафақат хотини билан алоқасини узган, балки Изабелдан ҳам айрилиб қолиши мумкин эди. Олдинда соғлигини тиклаш учун курашдан бошқа ҳеч нима қўринмасди.

– Нима бўлганида ҳам бизга суянишингиз мумкин, – иложи борича қувнок гапиришга ҳаракат қилди элчи. – Грейс ҳам, албатта, сизни қўргани келади. У сизни чарчатиб қўйишдан қўрқди. Агар бирор ёрдам керак бўлса, тортинмай элчихонага қўнғирок қилаверинг ёки Синди Грейс билан боғлансин. Биз қўлимиздан келган ёрдамга тийёрмиз. Синдининг қўриниши унча яхши эмасди, шўрлик сизни ўйлаб қийналяпти, шекилли. Грейсга айтаман, бугунок унга қўнғирок қилади.

Билл унга жилмайиб қўйди. Лекин Синди ва кизларини Коннектикутга қайтариб юбормоқчилигини айтиб ўтирмади. У элчи билан эски кадрдон бўлса-да, ажрим ҳақида гап очгиси келмади. Гоҳ соатига, гоҳ Биллга қараб қолган элчи анча қолиб кетганини сизди. Хотини ҳақ, Биллнинг аҳволи ачинарли. Беш дақиқалар гаплашиб ўтиргач, элчи кетди. Бундан бир неча кун илгари Биллнинг назарида элчи кексайиб қолган киши эди. Бутун эса у ёш ва кучга тўлган кишидек кўринди. Чунки у «ўз оёғи билан хонадан чиқиб кета олади», ўйлади Билл ва оғир хўрсинди.

Элчи кетганидан сўнг вақт имиллаб ўта бошлади. Синди ҳам келмади. Билл уни хонасида йиғлаб ўтирганини ўйлаб ачиниб кетди, лекин фикрини ўзгартирмади. У тўғри қарор қабул қилганига ишончи қомил эди. Бир кун келиб Синди мендан миннатдор бўлади, деб ўйлади ва уйкуга кетди. Палатага мутахассис шифокор кириб келди. У ҳеч бир қувонтирадиган хабар айтмади. Шунчаки кутилаётган натижалардан яхши ва ёмонларини санаб ўтди. Рентген тасвирларига кўра, Билл энди ҳеч қачон юролмайди. Бир кун келиб оёқларини ҳис қилиши мумкин, лекин тик тура олиши гумон. Машқлардан кейин балки қўлтиқтаёқда ҳаракат қилар, аммо шифокор ногиронлар аравачаси минг бора қулай, деб таъкидлади. Бу ҳали ноҳуш хабарларнинг ҳаммаси эмас эди. Энг ёмони, энди у танасининг белидан настки қисмидаги барча сезгиларидан жудо бўлиши мумкин экан. Шу билан бирга артрит ривожланиб, доимий офихга сабаб бўлиши ҳам мумкин. Лекин Билл яхшилаб машқ қилса, баъзиларини қисман бўлса-да, тикласа бўларкан. Шифокорнинг ҳисоблашича, бўйин ҳаракатининг тикланишига тўрт-беш ой, оёқларини даволашга эса камида бир йил вақт керак. Албатта, яна бир-икки марта жарроҳлик операцияси ўтказиши мумкин, лекин барибир фойдаси кам. Шунинг учун шифокор, тажриба ўтказишни маслаҳат бермайман, деди. Чунки операциялар муваффақиятсиз чиқса, Билл бутунлай фалаж бўлиб қолиши мумкин эди. Бундан ташқари доктор баъзи шифокорлар соғайиб кетишига ваъда бериши ҳам мумкинлигини, лекин уларнинг гапини жиддий олмаслигини айтиб огоҳлантирди. Билл рози бўлди. Охирида шифокор Биллга шу бир-икки йил ичида ўз устида қаттиқ ишлаши лозимлигини ва шундагина бир қадар натижаларга эришиши мумкинлигини таъкидлади. Кейин бир оз сукутдан кейин қўшиб қўйди:

– Баъзи чекловларга ўзингизни руҳан тайёрланингиз лозим бўлади. Тўғри, бу жуда ноқулай, лекин ҳар ҳолда ҳаёт тугади, дегани эмас-ку!

Билл жавоб бермади. У ичини кемираётган саволни беришга ўзида куч тополмай қийналарди. Тўлақонли эркакдек ҳаёт кечириш энди унга насиб қиладими-йўқми, биллолмай ич-ичидан ваҳимага тушарди. Уни қийнаётган саволни сезиб ўтирган шифокор очикчасига жавоб беришга аҳд қилди.

– Ҳозирча ҳақиқий соғлом эркакдек ҳаёт кечиришингиз ҳақида гапиришга эрга. Лекин оёқларингиз вақт ўтган сайин тикланиши мумкин... – у

иложи борича, беморнинг кўнглига каттик тегмасликка ҳаракат килиб гапирарди. – Агар рафиқангиз бир оз сабр қилса, – жилмайиб таъкидлади доктор, – ҳаммаси яхши бўлади. Билл унга ҳам хотини билан ажрашмоқчилигини, бошқа аёллар билан эса муносабат ўрнатиш нияти ҳам йўқлигини айтиб ўтирмади. Соғайиб кетса, энг яхши усул, яъни боши билан ишга шўнғиб кетишни мўлжаллаб турарди. Чунки иш у учун нохуш хаёллардан қутулишнинг энг қулай воситаси бўлиб кўринарди.

Доктор кетгач, Билл ўйланиб қолди. У эшитган гапларини хазм қилолмай саросимага тушганди. Бутунлай шол бўлиб қолиши мумкинлигини билса-да, ногиронлар аравачаси унда ваҳима уйғотди. Бир ўлимдан қолганлигини билар, лекин соғлом ҳаёт кечирмаслиги уни қийнарди. Изабель ҳақида ўйларкан, қайта-қайта бирга ўтказган дамларини эслади. Буларнинг ҳаммаси тўрт кунгина илгари бўлганига ишонгиси келмасди. Тўрт кун аввал Изабель билан «Аннабелз»да раке тушишганди... Энди эса ҳеч қачон раке тушолмайди. Изабель эса ҳамон ҳушсиз. Наҳотки, энди ҳеч қачон унинг ёқимли чехрасини кўра олмаса, мулойим овозини эшита олмаса? Биллнинг кўзларидан дувдув ёш оқарди. Ҳамшира кириб келганида у унсиз йиғлаб ётарди. Шифокор беморнинг ёнида анча қолиб кетганидан ва далда берадиган ҳеч бир хабар айтмаганидан ҳамширанинг унга раҳми келди. «Шундай чиройли, – ғайрагли эркакнинг ёрдамга муҳтож ёғиши жуда ачинарли бўларкан», ўйлади у юраги ачишиб.

– Оғрик қолдирувчи дори берайми, жаноб Робинсон? – сўради у мулойимлик билан.

– Йўқ, ўзимни яхши ҳис қиляпман. Форрестье хонимнинг аҳволи қандай? Бирор бир ўзгариш борми? – У кимни кўрса, Изабель ҳақида сўрарди. Лекин ҳамширалар сабабини билишмасди. У ҳалокатга ўзини айбдор санагани учунми ёки ўргаларида қандайдир туйғу борлиги учунми, Изабелга бунчалик меҳрибонлик қилишининг сабабини тушунишмасди.

– Ҳаммаси ўша-ўша. Яқинда эри келиб кўриб кетди. Барибир қўлидан ҳеч нима келмайди. Шунинг учун Парижга қайтиб кетди, шекилли?

Билл Гордон ҳақида гап кетса, асаби бузиларди. У ҳамширадан Изабелни бориб кўришга руҳсат сўради.

Биллнинг чин дилдан илтимос қилиб мўлтираб турганидан ҳамширанинг унга раҳми келди.

– Ҳозир бир иложини қиламан, – деди у ва чиқиб кетди. Беш дақиқалардан кейин у иккита санитар билан кириб келди. Улар дарҳол каравотининг тормозини бўшатиб эшикка қараб юрғизишди.

Изабелнинг палатасида навбагчилик қилаётган ҳамшира уларга эшикни очди ва каравотни палатага эҳтиёткорлик билан олиб киришди. Ҳамширалар одоб юзасидан четга чиқиб, уларни ёлғиз қолдиришди. Билл бўйнини иложи борича буриб, Изабелга қаратди, секин бармоқларидан тутди.

— Бу менман. Изабель... Сен уйғонишинг керак, севгилим. Қайтар вақтинг бўлди, мен сени соғиндим. Ахир қанчадан буён гаплашганимиз йўк. Сен Теддига ҳам, менга ҳам кераксан, азизам. Кўнглингни оча қол энди, — Биллнинг юзини кўз ёшлари юварди. У Изабелнинг кўлини маҳкам ушлаганча овоз чиқармай йнғларди. Ҳамширалар уни олиб кетиш таралдудини кўришаётганида тўсатдан эшик қарсиллаб очилди ва остонада Гордон Форрестье пайдо бўлди.

Кўрқиб кетган ҳамширалар шу заҳоти палатани тарк этдилар.

— Марҳамат килиб жаноб Робинсонни палатасига элтиб қўйинглар! — буюрди Форрестье.

Билл индамади. Вазият шу қадар қалтис эдики, Форрестьенинг ёнидан ўтиб кетаётган Билл унинг қаҳрли нигоҳидан эти жулжикиб кетди.

— Агар яна бир марта сизни унинг палатасида тутиб олсам ёки кирганингизни эшитсам, Робинсон, мен сизни бу шифохонадан изингизни қуритаман. Тушундингизми? — Гордон газабдан қалт-қалт титрар, ранги докадек оқариб кетганди. Изабель унга тегишли эди. Шу сабабли Биллни унга яқинлаштиргиси келмасди.

— Мени кўрқита олмайсиз, жаноб Форрестье, — хотиржам жавоб берди Билл ундан нигоҳини узмай. — Элчи Стивенс мен учун туриб бера олади. Қолаверса, элчининг мен учун қурашишига ҳожат ҳам йўк. Изабель билан биз шунчаки дўстмиз. Анчадан буён дўстмиз. Ишонтириб айтаманки, сизнинг газабингизга сабаб бўладиган ҳеч нш қилгани йўк, машинада бир бора ўинишганимизни ҳисобга олмаганида, деб ўйлади ичида Билл, лекин буни Гордон билиши шарт эмас, деб гапириб ўтирмади. — Мен ундан жуда хавотир оляпман. Сиз жуда омадли одамсиз, Форрестье. У бетақрор аёл. Тирик қолишини мен ҳам сиздан қам тиламаяпман. Балки кўпроқ тилаётгандирман? Шунинг учун ёрдам бергим келяпти, ёнида бўлгим келяпти...

— Уни тинч қўйинг. Шундок ҳам уни ўлдиришингизга бир баҳя қолди. Бемахалда у билан битта машинада нима килиб юргандингиз? Наҳотки, одамлар нима дейди, деб ўйламадингиз? Панарациларга суратга туширтириб, ўзингизни ҳам, мени ҳам аҳмоқона вазиятга солиб қўйдингиз. Ҳаммаси босди-босди бўлиб кетади, деб ўйлаган бўлсангиз керак-да? Лекин ундай бўлмади. Яхшиси унинг палатасидан ҳам, бизнинг ҳаётимиздан ҳам узоқроқ юринг. Сизнинг иштирокингиздаги можароларнинг менга кераги йўк.

— Менинг иштирокимда ҳали ҳеч қандай можаро бўлгани йўк! — Энди Биллнинг ҳам жаҳли чиқди.

— Йўғ-э?! Нима бўлганида ҳам мен сизга унинг палатасига киришни тақиқлаб қўяман Тушундингизми?

— Нега уни бунчалар ёмон кўрасиз? — секингина сўради Билл чиқиб кетаётган Гордондан. У ўқ текқандек қотиб қолди, кейин секин ўтирилди:

– Аклдан озганмисиз? Нега уни ёмон кўрарканман?! У менинг хотиним-ку! Сизнингча, нега унда hozir мен бу ердаман?

– Бошқа иложингиз ҳам йўк-да! Келмасангиз, ўзингизни унинг учун кайғураётгандек қилиб кўрсата олмасдингиз. Нега бу ердалигингизни ик-каламиз ҳам яхши биламиз. Шунчаки, хўжакўрсинга, одоб юзасидан келиб ўтирибсиз. Изабелнинг тақдири сизни умуман ташвишлангирмайди. Форрестье, олдин ҳам унинг учун ташвишланганмисиз-йўкми, буни фақат худо билади.

– Сиз... итвачча экансиз! – ўқирди Гордон ва югуриб чиқиб кетди. Унинг хотинига бўлган муносабатини Билл фақат Изабелдан билиши мумкинлигидан ғазабланарди. Бу итдан таркаган менинг оилам хақида кўп гапни билади, шекилли, ўйлади Гордон. У ўзини кўйишга жой тополмасди.

Синди кизлари Биллни кўргани келганида у хали-хамон жанжал таассуроги билан ётарди. Улар бир оз гаплашиб ўтиришди, кечки овқатни Оливия дадаси а қошиқчада едириб кўйди. Бўйидаги қисқич хамон Биллга мустақил ҳаракат қилишга ҳалал берарди.

– Доктор ҳеч нима демасми? – сўради Синди кетиш олдида.

– Хотинингиз сиздан узоқроқ юрсин деди, – шивирлади Билл жавобан. Синдининг кўзлари ёшланди.

– Ҳазиллашдим-ку! Доктор айтдики, кўп ишласам оёғимни кимирлатадиган бўларканман. Зўр-а! Ким билади, дейсан, балки мўъжиза рўй бериб юриб кетарман? – у хали ҳам умидини узмаганди. – Даволашни уч хафтадан кейин бошлашаркан.

Даволашни уйда давом эттирса ҳам бўлар, – юмшоқлик билан сўради у. Ҳали ҳам эрининг кўнгли юмшашидан умидвор бўлиб.

– Билмадим, кўрамиз. – у мавзунини ўзгартириш учун гапни бурди. Қизларининг ёнида гапни давом эттиргиси келмади. – Ўзингдан гапир. Қачон уйга кетмоқчисан? – хорғин сўради Билл. Эрталабки можаролар уни холдан тойдирганди.

– Қизлар яна бир хафта қолишмоқчи. Агар ахволнинг яхши бўлса, мен ҳам улар билан бир икки кунга Парижга бориб келарман. Кейин яна ёнингга қайтаман, – У Биллга ялинганиамо нигоҳ ташлади. Биллнинг унга раҳми келса-да, юмшамади:

– Керак эмас, – деди у юмшоқлик билан. – Ҳаммаси жойида бўлади, ҳавотир олма. Қизлар билан кетавер. Ота-онанинг кўргани Мэнга бормоқчи эдинг, бориб кела қол. Мен яқинда барибир Штатларга кетмоқчиман.

Биллнинг қиладиган ишлари кўп эди. Ҳали яхшироқ гиббиёт муассасаси ва яшайдиган жой топиши керак. Энг аввал эса Оливия билан Жейн-

га қарорлари ҳақида айтиши лозим. Асосийси, буни Синди билан бирга қилиши керак. Қизлари ота-онаси дўст бўлиб қолишларини билишлари шарт.

Синди қизлари билан меҳмонхонага кетди. Билл эса туни билан кўз юммасди. У Изабелни кўргиси келса ҳам таваккал қилгиси йўқ, чунки Гордон хоҳлаган пайтда келиб қолиши мумкин. Бугун оғир кун бўлди. Кун давомида у энди ҳеч қачон юра олмаслигини, эркакдек тўлақонли ҳаёт кечирмаслигини, ажрашишга қарор қилгани, Изабелнинг эри билан тортишиб қолгани...

– Ҳалоқатдан кейин шунча гап бўлиб ўтибди, деб ўйлаб хўрсинди Билл.

VII ҚИСМ

Гордон Форрестье душанба куни эрта саҳарлаб Парижга учиб кетди. Кетишдан олдин у шифохонага қўнғироқ қилиб, вазиятни суриштирди. Ўзгариш йўқлигини билгач, Изабелнинг ҳамма нарсасини йиғиштириб, ўзи билан олиб кетди. «Лондонда ўтираверганим билан ҳеч нима ўзгармайди, шифокорларнинг ўзи ҳам Изабель хушига келадими ёки комада ётганича ўлиб кетадими, аниқ айтишолмаяпти», деб ўйлади. Ҳалоқатга беш кун бўлган бўлса-да, Изабелнинг ҳамон тириклиги яхши аломат бўлиб, ҳар бир янги кун имкониятига имконият қўшарди.

Самолёт Парижнинг Шарль де Голл аэропортига келиб қўнғач, Гордон бахтсиз ҳодисани болаларга айтиш керак, деган хулосага келди. Изабелнинг соғайишидан умид қилиб, бу мавзуни ҳар кун орқага суриб келаётганди. Лекин яқин орада Изабелнинг соғайишидан умид йўқлигини тушунгач, бошқа чораси қолмади. Софи катта қиз бўлиб қолган, ҳақиқатдан хабардор бўлишга ҳаққи бор. Тедди эса хоҳласа-хоҳламаса, билиши лозим. Гордон қизи Португалиядан келгандан сўнг Теддига бор гапни айтмоқчи эди. Ҳарқалай опаси уни бироз овута оларди. Таксига ўтирган Гордон бетгачопар америкалик билан бўлиб ўтган можарони эслади. У ҳали ҳам Биллнинг сурбетлигидан ўзига келолмасди. «Гапини қаранг: нега хотинингизни ёмон кўрасиз, эмиш! Уят дегани йўқ буларда», ўйлади Гордон.

Бировнинг оиласини яқиндан билмаган одам бундай савол беролмайди. Билл бундай маълумотни фақатгина Изабелдан олиши мумкинлиги Гордоннинг кўнглига ғулғула солди. Аслида у хотинини ёмон кўрмасди. Тедди туғилгандан кейин шунчаки Изабелнинг борлигини унутган. Унинг назарида оиласи бошига тушган кулфатларга фақат Изабель айбдор. Хуллас, Изабель унинг учун хотин эмас, балки Теддининг ҳамширасига айланган эди. Балки Изабель Билл билан муносабатини «эрим мени ёмон кўради», деб оқламоқчи бўлгандир? Газеталар таъкидлагани тўғри чиқиб, улар ростдан

хам «Аннабелз»га бирга боришган бўлса, демак, муносабатлари у қадар беғубор эмас. Демак, Билл Робинсон ёлғон гапирган. Гордоннинг хаёлида шу қаби саволлар чарх урар, лекин жавоби йўқ эди...

Нохуш хаёллар Гордоннинг гашига тегар, лекин буни рашк деб бўлмасди. Чунки анча йиллардан буён хотинига нисбатан ҳеч қандай тўйғуси қолмаган. Шифохонадан кета туриб, у америкаликни хотинининг палатасига киришни қатъий тақиқлаганди. Ҳамширанинг гапларини диққат билан эшитиб, ёзиб олган бўлса-да, лекин Гордон буйруғи бажарилишига унчалик ишонмади. Чунки уни шифохона ходимлари ёқтирмай қолишганди. Билл Робинсонни эса инсон сифатида ҳам, сиёсатдон сифатида ҳам ҳурмат қилишарди. Тан олиб айтиш керакки, Робинсон ҳақиқатан ҳам қудратли одам.

Гордон аэропортдан тўппа-тўғри офисга йўл олди. Иш бўйича бир-икки жойга қўнғироқ қилди. Котибасига вазиятни тушунтирди. У эса «Интернэшнл геральд трибюн»да Изабель ва Биллнинг суратини аллақачон кўрганини айтиб ўтирмади. Раҳбарининг феъли оғир, иш топиш эса қийин. Гордон Софига – Португалияга қўнғироқ қилишни котибасига буюрди. Лекин Софи дугоналари билан чиқиб кетган бўлиб, телефон гўшагини ҳеч ким кўтармади. Гордон унга хабар қолдиришга мажбур бўлди. Софи отасига анчадан кейин қайта қўнғироқ қилди. Гўшакни кўтаришдан олдин Гордон чуқур тин олди.

– Лондон қандай экан? – сўради Софи қувнок қайфиятда. – Ойим билан яхши дам олдингларми?

– Лондонга борганимни қаердан биласан? – хайрон бўлди Гордон. У Лондондалигини ўғли билан унинг ҳамширасидан бошқа ҳеч кимга айтмаганди.

– Дам олиш қуни Тедди билан гаплашгандим. У сизга айтмадими?

– Ҳали Теддини кўрганим йўқ. Аэропортдан тўғри банкка келдим.

– Унда ҳозир уйга қўнғироқ қиламан. Ойимдан баъзи нарсаларни сўрашим керак...

– Ойинг сен билан гаплаша олмайди, – шошиб кизининг гапини бўлди Гордон.

– Охирги кунларда у анча толиққанди. Энди бу чалкашликни ҳам ҳал қилиши керак.

– Нега, бирор жойга кетдиларми?

– Ҳа, ойинг ҳозир Лондонда.

– Наҳотки, нега қолдилар? – Софи ойиси Теддини шунча кундан буён ёлғиз ташлаб кетганига ишонгиси келмасди. – Энди қачон қайтадилар? – хайрон бўлиб сўради у.

– Ҳозирча номаълум, – деди Гордон яна бир бор нафасини ростлаб олди-да, деди: – Софи, ойинг автохалокатга учраган...

Гўшакдан жавоб келмади.

– Жуда жиддий ҳалокатга. Менимча, сен уйга қайтишинг керак.

– Қандай килиб? Аҳволлари яхшими? – Софи йиғидан энтикиб гапиролмай қолди.

– Ойинг ўтирган машинага автобус келиб урилган. Ҳозир у комада. Жароҳатлари жиддий, шунинг учун ҳар нарса бўлиши мумкин. Сенга бу хабарни телефонда гапирётганимдан афсусдаман. Парижга тезроқ қайтишга ҳаракат қил, – Гордон кизини канчалик яхши кўрмасин, гаплари ўта расмий чиқаётганини сезди. У бировнинг, ҳатто энг яқин одамларининг ҳам дардига шерик бўла олмасди.

– Вой худойим... худойим! – Софи ўзини тутолмай бакириб йиғлаб юборди. Кўринишдан отасидек совуқкон бўлса-да, бу даҳшатли хабар уни ларзага солганди. Софи бир умр укасини йўқотиш мумкинлигига ўзини тайёрлаб келганди, лекин онасини... У гарчи билдирмасликка ҳаракат қилса-да, онасини жуда яхши кўрарди.

– Дада... ойимнинг аҳволлари шунчалик оғирми? Ўлиб қолишлари мумкинми? – у ўзини тўхтатолмай йиғларди.

Гордон дарров жавоб қайтармади.

– Бўлиши мумкин, – шивирлади сўнг ўзига ўзи гапиргандек. Шунда унинг ёдига онаси ўлган пайтдаги хотиралар ёширилиб келди ва чорасизликдан довдираб қолди. – Лекин ойинг хали тирик, – деди нохуш хаёллари миясидан қувишга ҳаракат қилиб. – Ҳар ҳолда умид қилсак бўлади. Фақат аҳволни унчалик яхши эмас.

Софи янада каттиқроқ йиғлади. Гордон сабр қилиб унинг тинчланишини кутди. Лекин кизини овутишни хаёлига ҳам келтирмади. У ойини ҳар дақиқада дунёдан кўз юмиши мумкинлигини болалари билиши шарт деб ҳисобларди.

– Тедди-чи, унинг хабари борми? – кўрка-писа сўради Софи.

– Йўқ. Унга сен келганингдан кейин айтмоқчиман. Иложи борица тезроқ қайт.

– Майли, – хўрсинди Софи ёш боладек. – Лекин аввал Лондонга борсам-чи, ойимни кўргим келяпти.

– Йўқ, аввал тўғри уйга кел! – Жеркиб берди Гордон.

У Теддига нохуш хабарни ёлғиз ўзи айтишдан кўркканидан кизига каттик гапириб юборди.

– Яхши, – йиғлаб рози бўлди Софи.

– Йўлга чиқишдан олдин менга кўнғирок қил. Сени кутиб олишга одам жўнагаман, – ўзи чиқиб кутиб олиш хаёлига ҳам келмади. Ҳатто шундай оғир вазиятда жондан ортик кўрадиган кизи учун ҳам у ўз қобидан чиқмади.

– Бугун кечқурун етиб боришга ҳаракат қиламан, – деди Софи. Лиссабонгача икки соатлик йўл бўлса-да, Софи кечгача етиб боришга сўз берди. Аке ҳолда эртанги рейсга қолиб кетиши мумкин.

Қизи билан гаплашиб бўлгач, Гордон уйига кетди. Тедди яхши кайфиятда уни кутиб олди ва дарҳол онасини сўради.

– Ойим кани? Пастдами? – у ойсини жудаям соғинган, тезрок кўриш истагида ёнарди.

– Йўқ, у бошқа жойда, – ноаниқ минғирлади Гордон. – Кечкурун Софи келади Португалиядан.

– Ростданми? – хурсанд бўлди болакай. – Ойим Софини икки ҳафтадан кейин келади дегандилар-ку. Нега у вақтли кайтмапти? – хушёр тортиб сўради Тедди. Чунки онаси билан телефонда гаплашганда у кайтиш ҳақида оғиз очмаганди. Ҳеч нимани тушунмаган Тедди яна саволини кайтарди: – Ойим кани?

Гордон тўғриси айтишга қўрқди. Лекин болакай жуда сезгир, фахмли бўлиб, уни узоқ пайт алдаб туриш қийин эди.

– Мен ҳозир келаман, бир-икки жойга қўнғирок қилишим керак, – жавобдан кочди Гордон.

– Ойим кани? – кичкирди Тедди яна дадаси эшикни ёпаётганда.

Гордон Софи келгунча вақтни қискартириш учун кутубхонага кирди. Лекин қўп ўтмай эшик секин очилди. Остонада ранги оқарган, ҳаяжонланган Тедди турарди. Гордоннинг оғзи очилиб колди, ўғли ҳамширага ҳам қулоқ солмай ўзи мустақил зинадан тушиб келганди.

– Сиз ниманидир яширяпсиз, – ҳолсиз ўтириб колди Тедди.

Гордон бир умр ўзини ўғлидан олиб қочиб юрган, лекин ҳозир унинг катъияти олдида ўзини иложсиз колгандек ҳис қилди. Илгари ўғлини сира бундай ҳолда кўрмаганди. Назарида Тедди бир неча ёшга улғайиб колгандек эди.

– Мен ойимнинг каердалигини билишим керак, – у ўтириб олиб буйруқ оҳангида гапирди. Бу ердан Теддини фақат куч билан чиқариб бўларди. Гордон ўғлига ғазабланиб тикилди, лекин ичида кўркув бор эди. «Энди ҳақиқатни айтишдан ўзга чорам йўқ», ўйлади Гордон.

– Ойинг ҳозир Лондонда, – гапни чўзишга ҳаракат қилди у. Тедди ундан кўзини узмади.

– Нега?

– У ерга кўрғазмани томоша қилишга борганди, – кўзини олиб кочди Гордон.

– Бунга ўзим ҳам биламан. Олти кун бўлди. Ойим нега сиз билан кайтиб келмади, деб сўраяпман.

Гордон ўғлини биринчи марта кўраётгандек тикилди. У ўғлининг ҳаёти кил устида турганини билгани учун ҳам жавобгарликдан ва шу килнинг узилишига сабабчи бўлиб қолишдан қўрқарди.

– Ойинг... У автоҳалокатга учраган, – деди секингина Гордон кўзини ердан олмай.

Теддининг нафаси ичига тушиб кетди. Бироздан кейин овози зўрға чиқиб шивирлади:

– Яхшимилар ишқилиб?

– Ҳаммаси яхши бўлишидан умидворман. Ҳозирча ҳеч нима деёлмайман. Аҳволи оғир. Бундан афсусдаман.

Тедди Гордон кўрққанидек йиғлаб, тўполон кўтармади. У сўзсиз отасига тикилиб қолганди. Ниҳоят тилга кириб:

— — — — — Ойимнинг ўлиб-қолишига йўл қўйманг, — деди ялиниб.

– Бу менинг ихтиёримда эмас. Ўзинг тушунасан-ку, ойингга бирор гап бўлишини мен ҳам хоҳламайман.

Тедди индамади ва отасига ишонқирамай тикилди. У онасининг қанчалик бахтсизлигини яхши биларди. Гордон ғалати бўлиб кетди. Шу икки кун ичида Гордонни Изабелга нисбатан ёмон муносабатда иккинчи марта айблашлари эди. Бу Гордонга ёқмади.

– Демак, Софи шунинг учун қайтаётган экан-да? — сўради Тедди. Отаси бош ирғаб қўйди. Хона тўрида керилиб ўтирган Гордон ногирон ўғлини овутиш учун кучоқлаб қўйишга ҳам ярамади.

– Мен сиз ёки Софи билан бирга Лондонга боришим керак, — деди Тедди узил-кесил қилиб. — Сиз қачон отланяпсиз? Ойим ёлғиз қолмаслиги керак.

– Билмадим, — елка қисди Гордон. — Мен сенинг ёнингда бўлишим керак деб ўйлагандим.

Тедди отасининг гапига эътибор бермади. У ўз хаёли билан банд эди. Ўғлининг йиғи-сиғи қилмагани Гордонга қаттиқ таъсир қилди. Ўғли у ўйлагандан кўра иродалироқ экан.

– Ойим билан гаплашмоқчиман. Ҳозир қўнғироқ қилсак бўладими?

– Йўқ. Ҳалокатдан кейин ойинг ҳали ўзига келгани йўқ... Бошидаги жароҳат сабаб қомада.

– Худойим! — шу вақтгача ўзини тутиб турган Тедди бор даҳшатни ҳис қилиб йиғлаб юборди. — Ҳозироқ ойимнинг ёнига бораман, ҳозироқ!..

– Борганинг билан ойинг барибир билмайди, кейин бу сен учун хавфли... Лондонга бориш соғлигингга тўғри келмайди.

– Мен соппа-соғман, — кўз ёшларини артиб бақирди отасига. — Биз унинг ёнида бўлишимиз керак. Ойим ҳар доим менинг ёнимда бўлганлар. Энди менинг навбатим. Ойимни ёлғиз қолдиришимиз яхшимас дада, яхшимас!

– Кел, Софи қайтгунча кутиб турайлик, — уф тортди Гордон. — Ҳозир эса юқорига чиқиб бироз дам ол. Бу сенга ёмон таъсир қилиши мумкин.

Тедди билганидан қолмади. У фақат битта гапни тақрорларди. Унинг учун махсус қурдирилган лифтда кўтарилганда ҳам, ўрнига кириб ётганда ҳам нуқул «ойимнинг ёнида бўлишим керак» деб йиғларди. У ҳеч ўзини босолмасди. Хавотирланган ҳамшира унинг иссиғини ўлчади. Ҳарорати баланд

эди. Нохуш хабар нимжон болага қаттиқ таъсир қилганди. Гордон ҳам худди шундан кўркканди.

Софи етиб келганида Тедди хали ухламаган эди. У соат саккиздаги рейсга улгуриб, ярим тунда Парижга етиб келди. Машина шовқинини эшитган Гордон эшикка чиқди. Отасини кўрган Софи йиғлаганча ўзини унинг бағрига отди:

– Илтимос, дадажон... ойимнинг ўлиб қолишига йўл қўйманг; – Гордон илгарни кизини ҳеч қачон бу қадар қайғули кўрмаганди. Софи бироз тинчланиб олгач, юқорига – укасининг олдига кўтарилди. Опа-ука узок вақт кўришмагандек бир-бирини маҳкам бағрига босиб, юм-юм йиғлашди. Остонада болаларини кузатиб турган Гордонга бу қаттиқ таъсир қилди. У шунча воқеадан кейин биринчи марга ротакамига эзидди.

– Мен ҳам сизлар билан Лондонга, ойимнинг ёнига бораман, – хиқиллади Тедди опасини кучоғидан қўйиб юбормай. Гордоннинг қовоғи уюлди.

– У ерга боришинг шартмас, – дарров эътироз билдирди у. Хонада Теддининг борлигига эътибор ҳам бермай. – ахволи оғирлашиб қолиши мумкин.

– Ойим ҳам бунга рози бўлмаган бўлардилар, Тедди, – деди Софи отасининг гапини бироз юмшатиш учун.

– Ойимни кўргим келяпти. Хушсиз бўлсалар ҳам майли. Мен ёнларида эканлигимни сезадилар.

– Ойинг сезадиган аҳволда эмас, – қаршилик билдирди Гордон. У ўғлининг сафарга чиқишини бефойда ва хавфли деб ҳисобларди.

– Агар ойим ҳеч нарсани сезмасалар, унда сен нега боряпсан? – опасидан сўради Тедди.

– Чунки Софи соғлом, – кизининг ўрнига жавоб берди Гордон. – У Лондонга учади, мен эса сен билан қоламан.

– Сиз бормайсизми? – хайрон бўлди Софи. Отаси бош чайкагач, индамай қўя қолди.

– Мен сен қайтганингдан кейин бораман. Итасанг, у ерда бир кеч қолишинг мумкин.

– Бир-икки кун қолсам дегандим.

– Ихтиёринг, лекин узок қолиб кетма, – шундай дея у Теддини опасига топшириб, елкасидан тоғ ағдарилгандек хонадан чиқди. Софи туни билан Теддининг бошида ўтириб чиқди. У уйғонганида опаси йўлга шай бўлиб турарди.

– Кетяпсанми? – уйкусираб сўради у. – Мен ҳам бораман... – деди, лекин ҳолсизлигидан бошини ҳам кўтара олмади. Софи анчадан буён укасини бу қадар оғир аҳволда кўрмаганди. Ёмон хабардан Тедди ўзини анча олдириб қўйганди.

– Мен тезда қайтаман, – дея укасининг қўлидан ўпди Софи ва шошиб хонадан чиқди. У йўл олдидан отаси билан ҳам хайрлашмоқчи эди, лекин

у аллақачон банкка кетиб бўлганди. Қизининг бориши ҳақида «Клэриж»га хабар бериб қўйишни унутмаган, ҳайдовчи уни пастда кутиб турарди. Ярим соатдан кейин Софи аэропортга етиб борди. Кун ярмидан оққанда эса самолёт Хитроу аэропортига қўнди. «Клэриж» меҳмонхонаси машинаси уни тўғри Авлиё Фома шифохонасига олиб кетди. Софи кап-катта қиз бўлиб қолганига қарамай, худди ёш боладек кўрқа-писа шифохонага кирди. Унинг кимлигини билгач, ҳамшира Изабель ётган палатага қараб йўл бошлади. Қарама-қарши хонада ётган эркак киши йўлакка термулиб ётганига Софининг кўзи тушди. Оёқ учида палатага киргач, онасини кўриб қотиб қолди. Изабелнинг юзида қон йўқ, бутун танаси ўраб ташланган. Фақатгина аллақандай узатгичлару резина ичаклар кўриниб турарди. Софи кўз ёшларини тўхтатолмай қаравотга яқинлашди ва онасининг кўлидан тутди. Ҳамширалардан бирининг фаҳми етиб унга стул суриб бермаса, шу аҳволда тураверарди.

Софи онасининг қўлини ўпиб тинмай йиғлар, ўлиб қолмаслигини ўтиниби сўрарди. Лекин монитордаги чироқлар ҳаракатини ҳисобга олмаганда Изабелда жон асари сезилмасди. Онасининг аҳволи Софи ўйлагандан кўра оғирроқ эди. Унинг тирик қолишига ишониш қийин. Софи онасининг ёнида узоқ қолиб кетди. Рўпарадаги палатада ётган киши ҳамон унга қараб турарди. Ҳамширалар ўша беморга Софининг кимлигини айтишди, аслида Билл қизни бир кўргандаёқ таниганди. Унинг қаршисида ёш Изабель турарди.

Қиз «Софи» деган овоздан чўчиб тушди. У бегона жойда кимдир отини айтиб чақирганидан ҳайрон эди. Секин ўрнидан туриб қарама-қарши палатага яқинлашди.

– Мени чақиряпсизми? – деди бироз каловланиб.

– Менинг исмим Билл Робинсон. Ойингизнинг дўстиман. Мен ҳам ўша машинада эдим, – деди нотаниш киши кечирим оҳангида. – Бўлган воқеадан афсусдаман.

Софи ундан кўз узмай бош силкиди. Онасидан бу дўсти ҳақида сира эшитмаганди. Робинсон унга яхши одамдек туюлди. Бирга ҳалокатга учраган бўлишса-да аҳволи дурустроқ экан, ўйлади Софи.

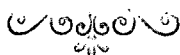
– Аҳволингиз яхшими? – сўради у остонада турганча. Бу одамнинг кимлиги-ю, нега онаси билан битта машинада юрганини тушунолмасди.

– Бўйним ва умуртқам шикастланган, холос. Ойингизнинг аҳволи меникидан оғирроқ, – ғамгин жавоб берди Билл. Унинг ўрнида бўлиб қолишга ҳам розиман, Софи. Иложи бўлса, жонимни ҳам берардим.

Бу гаплардан Софи қаттиқ таъсирланди. Лекин кўчага камдан-кам ҳолларда чиқадиган ойисининг бу одам билан қандай, қачон дўстлашганини сира ақлига сиғдира олмасди.

– Бу хабарни Тедди қандай қабул қилди? Унга айтдингларми? – сўради Билл.

– Дадам кеча кечқурун айтдилар, – жавоб берди Софи баттарроқ ҳайрон

бўлиб. Бу одам оиланинг барча аъзоларини биларди. – У жуда хафа бўлди, иссиғи чикиб кетди. Бу ёкка келишни нстаганди... Тедди учун эртагаёк қайтишимга тўғри келади. Аслида бир-икки кун юрмокчи эдим. Лекин ҳозир унга керакман, ахволи оғир укамнинг.

Биллнинг кўзларига ёш тўлди. Софи худди онасининг ўзи эди.

– Софи бирор ёрдамим керакми? – ўзи ёрдамга муҳтож бўлса-да, ҳозир ғамга боғган кизга мадад бергиси келди.

– Йўқ, раҳмат. Ҳаммаси жойида, – деди Софи. Лекин ҳаммаси жойидамаслиги кўришиб турарди.

– Қаерга жойлашдингиз?

– «Клэриж»га.

– Менинг хотиним ва кизларим ҳам ўша ерда. Бирор ёрдам керак бўлса, бемалол уларга кўнғирок қилишингиз мумкин. – у гапини тугатмасдан эшикдан Синди ва кизлари кириб келишди. Билл уларни бир-бирларига таништирди. Шундан сўнг Софи уларга халакит бермаслик учун одоб билан хайрлашди.

– Унинг кизими? – секингина сўради Синди.

– Ҳа. Ўғлиям бор. Фақат у оғир касал.

Синди индамади. Кизлари эртага Парижга кетаётганини, бир ҳафтадан сўнг яна Лондонга қайтиб келишларини маълум қилди. Бу фикр Биллга ҳам маъқул келди. У ажрим ҳақида кизларига Париждан қайтиб келишганидан кейин айтишни хотини билан келишиб олганди. Улар кетгач, Билл яна Изабель ҳақида ўйлади. Кечга яқин Софи яна келди. Бу сафар у Биллнинг палатасига ҳам кирди.

– Ўзингизни яхши ҳис қиляпсизми, жаноб Робинсон? – ҳол сўради у.

– Ҳаммаси ўша-ўша. Ўзингиз-чи?

Софининг кўзлари ёшланди. Онасининг ахволидан унинг юраги эзилиб борарди. Билл уни тушунди. Чунки ҳамширалар Биллга Изабель шу ахволда йиллаб ётиши ва хушига келмай оламдан ўтиши ҳам мумкин, деб айтишганди. Билл буни ўта адолатсизлик деб ҳисобларди. Изабелнинг ўрнига ўзи ўлиб кетшига ҳам рози эди.

– Ойим билан қандай танишгансизлар? – сўради Софи унинг хаёлларини бўлиб. Отаси онаси билан яна қимдир ҳалокатга учраганини айтмаганди. Бу жумбок кизга жуда ғалати туюлди.

– Биз ойингиз билан анча йиллар илгари Париждаги Америка элчихонасида танишганмиз, – у Изабель ҳақида гап очилганидан хурсанд эди. – Баъзан бирга тушлик қилардик, баъзида эса телефон орқали гаплашардик. У менга сиз ва Тедди ҳақида кўп гапириб берган.

Софи «бир-бирингизни севарминдигиз», деб сўрамокчи бўлди-ю, лекин ўта одобсизлик бўлишидан чўчиб оғиз очмади. Онаси дўсти ҳақида нега гапирмаганлигини ҳеч тушунолмасди.

– Дадам билан ҳам танишмисизлар? – қизиқди у.

Билл жилмайиб қўйди:

– Ҳа, танишмиз. Ҳалокат туфайли у мендан қаттиқ хафа. Айтишича, ўшанда бирга кечки овқатга бормаганимизда ҳалокат ҳам рўй бермас экан. Унинг ўрнида мен бўлганимда ҳам шундай ўйлаган бўлардим.

– Сиз айбдор эмассиз. Ҳамширалар ҳайдовчингиз ҳам вафот этганини айтишди. Нега бу бахтсизлик рўй берди, тушунмайман, – Софи йиғлаб юборди. – Менинг ойим жуда ҳам яхши, нима учун қулфатга дучор бўлишлари керак, бу адолатсизлик...

– Ҳа, ойингиз ростдан ҳам яхши аёл.

– Мен кўпинча уйимизни яхши тутмас эдим, – тан олди бир оз сукутдан сўнг Софи. – Жаҳл қилардим. Кичкиналигимда эса ойим кўп вақтини Тедди билан ўтказишидан хафа бўлардим.

– У сизни жуда яхши кўради, Софи. Ҳар доим «ажойиб қизим бор», деб сизни мақтарди, – Билл унинг кўнглини кўтаргиси келди, қўлидан бошқа ҳеч нарса келмасди.

– Ўша тунда ойим бахтлимидилар? – дея ғамгин сўради Софи. Бу ғалати савол эди.

Билл ўша тунда биринчи ва охириги бўсаларини эслади.

– Ҳа. Ўша куни биз ажойиб кўрғазмани томоша қилдик. У жуда бахтиёр эди. Кейин эса бирга овқатлангани бордик. Мен аслида Лондонга Америка элчиси билан учрашгани келгандим, – ёлғон гапирди Билл. – Ойингиз билан «Клэриж»да учрашиб қолдик ва айланиб, бирга кечки овқатга боришга қарор қилдик. Анчадан буён учрашмаган эдик-да! – Билл Софига Изабель билан тасодифан учрашиб қолмаганини, уни қаттиқ севишини айтгиси келмади.

– Ойимнинг қувончли кунлари жуда кам. Ҳар доим Теддининг ёнидалар. Уйдан бошқасини билмайдилар.

– Биламан. У бошқача йўл тута олмайди ҳам, чунки сиз билан Теддини жудаям яхши кўради. Софи маъқуллагандек бош ирғади. Улар анчагача жим қолишди. Кейин Софи ўрнидан турди. Ҳалигача Биллнинг кимлигини била олмаган бўлса-да, негадир кўнглида унга нисбатан хайрихоҳлик уйғонди:

– Эртага сиздан яна хабар оламан. Уйга кетишимдан олдин, албатта, кириб ўтаман, – деди у.

– Хурсанд бўламан. Мен билан суҳбатлашганингиз учун раҳмат, Софи.

Эртасига эрталаб Синди қизлари билан келиб хайрлашиб кетди. Кейин Софи келди. Онасининг ёнида бир соатча ўтиргач, Биллнинг палатасига кирди. Биллнинг хомуш ўтирганини кўриб, оиласи кетиб ёлғиз қолганлигидан, деб ўйлади.

– Хайр, жаноб Робинсон, – деди у кета туриб. – Тезда соғайиб кетасиз, деб умид қиламан.

Билл, яна қачон келасиз, деб сўрамоқчи бўлди. Лекин, саволи ноўрин туюлиб, фикридан қайтди.

– Ўзингизни эҳтиёт қилинг.. ойингиз ҳаққи. Софи, Теддига ҳам эътибор қилинг, – унинг кўзлари ёшланди. – Сизни унутмайман.

– Мен черковга бориб сизнинг ҳақкингизга дуо қиламан, – ваъда берди Софи. У онасининг шундай ёқимтой, меҳрибон дўсти бўлганлигидан қувонди.

– Мен ҳам дуо қиламан, – Билл кизнинг қўлидан ўпди. Софи хижолатомуз жилмайиб хонадан чиқди. Билл анчагача кўзлари уни юмиб уни ўйлаб ётди.

Бироздан кейин уни яна Изабелнинг ёнига олиб боришди. У ҳамон ҳаракатсиз ётарди.

– Қизинг жуда ажойиб, Изабель. У билан нега бунча фахрланишингни энди тушундим, – Билл Изабель уни эшитиши мумкинлигидан аллақачон умидини узган бўлса-да, гапирарди. Бир оздан сўнг уни палатасига қайтаришди. Билл умидсизликдан чарчаганди. Шифохона ходимлари унинг кўшни палатага қиладиган «сайр»ларига кўникиб қолишганди. Қолаверса, баъзи ҳамширалар Изабелни фақат Билл ҳаётга қайтариши мумкин, деб ҳисоблашарди.

VIII ҚИСМ

Софи йўл бўйи Билл ҳақида ўйлаб борди. У жуда маданиятли ва андишали одам экан, онаси бежизга дўст тутинмаган. Ҳамширалардан бири Биллнинг энди ҳеч қачон юра олмаслигини айтди, лекин Биллнинг ўзи бу хусусда оғиз ҳам очмади. У фақат Изабель ҳақида қайғурарди. Софи онаси билан укасини ўйлайвериш кийиналиб кетди. У иккаласидан қайси бирининг ёнида кўпроқ бўлиши лозимлигини билолмай азобланарди. Охири бир-икки кун уйда – Теддининг ёнида бўлиб, кейин яна Лондонга учибга қарор қилди. Таксидан тушгач, уйларидаги ғалати сукунатдан Софининг юраги орқага тортиб кетди.

Ҳаммаёқ жим-жит, отасининг хонасида ҳам чирок кўринмасди. Софи югуриб Теддининг хонасига кўтарилди ва укасининг ахволини кўриб кўркиб кетди.

– Шифокор ҳозиргина кетди, – тушунтирди ҳамшира. – Агар шу кеча ҳам иссиғи тушмаса, шифохонага ётқизишимиз керак экан.

Онасининг оғир ахволидан ҳали ўзига келмаган Софи бу хабардан баттар довдираб қолди.

– Нима бўлди ўзи? – сўради у ҳолсиз креслога ўзини ташлаганча. Тедди уни келганини сезмади ҳам. Унга тинчлантирувчи дори бериб ухлатиб қўйишганди.

Ойингиз учун қаттиқ қайғурди, – пичирлаб тушунтирди ҳамшира. – Неча кундан буён туз тотгани йўқ, ухламаяпти ҳам. Доктор бугун томчи дори

килмокчи эди, лекин у дод солиб йиғлагач, яна бир кун кутайлик, деб фикридан кайтди. Тедди ўзини анча олдириб кўйди...

– Дадам кани? – наришон сўради Софи. Охирги кунларда у кўпроқ Изабелга ўхшаб юрарди.

– Қаёкқадир кетди, – жавоб берди хамшира елка қисиб. Умуман олганда, Гордонни кечадан буён кўрмаганди, лекин бу хақида Софига айтгиси келмади.

– Хонимнинг ахволлари яхшими? – сўради у.

– Ҳеч ўзгариш йўқ. – хўрсинди Софи. – Нима бўлиши ҳам номаълум. Шифокорларнинг айтишича, комада узок ётса ҳам кейинчалик ўзига келиб соғайиб кетаркан, – деди йиғламолираб. Гарчи, шифохонада унга онангиз хар дақиқада кўз юмиши мумкин дейишган бўлса-да, у хамон онасининг қайтиб келишига умид қиларди. – Бир-икки кундан кейин яна бораман деди.

Хамшира Теддининг юрак уришини яна текшириб кўрди. Соат тун ярмидан ўтган бўлишига карамай отаси хамон йўқ эди. Хайрон бўлган Софи хамширадан «дадам Теддини ахволдан хабардорми?» – деб сўради.

– Бугун офисга кўнғирок қилгандим, келиб қолса керак – деди хамшира.

Соат тунги учдан ошганда ҳам Гордон йўқ. Софи отасини кута-кута Теддининг хонасида ухлаб қолди. Эрталаб тура солиб отасининг хонасига югурди. У ерда ҳеч ким йўқ эди.

– Жозефина, бугун дадам уйда тунадиларми? – сўради хайрон бўлган Софи хизматкордан. У жавоб ўрнига бош чайқайди ва хонадан чиқиб кетишига шошилди. «Наҳотки, дадам ростдан ҳам уйга келмаган бўлса?» – кўрқиб кетди Софи. Бирор гап бўлган бўлса-я! Бир оғиз айтмасдан қаёкка кетдилар экан. – ичини хавотир емирган Софи отасининг офисига телефон қилди. Бамайлихотир ишлаб ўтирган Гордон гўшакни кўтарди.

– Тедди оғриб қолди, – деди Софи йиғламолираб.

Отасига унинг хавотирини таъсир қилмади.

Биламан. Биламан. Кеча Марга айтган эди. Ҳозир унинг шифокори билан гаплашдим, – Гордон кизига бутун гашвишини ортиб қўйганидан хижолат ҳам бўлмади.

Бугун уйда тунамадингиз?...

– Буни ҳам биламан. – захархандалик билан кизини гапини бўлди Гордон. – Дўстларим билан шаҳар ташқарисига чиққандик. Кечга қолиб кетганим, бироз ичганим учун уйга қайтмай, ўша ерда қолавердим...

Софи ойиси бир ахволда бўла туриб ичкилик кўнғилига сиккан отасига қойил қолди.

– Ҳозир Лондонга кўнғирок қилувдим. Ҳеч ўзгариш йўқ. – хўрсинди у хамон отасини тунда уйга келмаганлигини кечиролмай. Теддига бир гап бўлса, бир ўзим нима қилардим, ўйлади Софи. Отаси, ҳатто ўзини қаердан топиши мумкинлигини ҳам айтиб кетмаганди. Лекин Гордон ўзини айбдор ҳисобламасди. Шунда Софининг хаёлига «балки дадаси илгарила-

ри ҳам тез-тез уйга келмай юрган бўлса-чи», деган фикр келди. Чунки у ҳеч қачон кечкурун ҳам, эрталаб ҳам отасини кўрмас эди. Кутилмаганда Софи ота-онасини яхши билмаслигини, олдинги ҳаёти дарз кетганини ҳис қилди. Отаси билан фахрланарди. Энди эса унинг ҳаётидаги қоронғу томонлар кўплигини сезиб турибди. Онасининг уйда ўтириши ва ётоғини алоҳидаликка фақат Тедди туфайли эмасдек туюлди Софига.

– Бугун уйга келмайсизми? – хавотир аралаш сўради отасидан.

– Ҳа, бораман. Бугун кечкурун иш бўйича учрашувим бор эди. Ухлагунларингча етиб боришга ҳаракат қиламан.

– Теддини шифохонага ётқизишга тўғри келиб қолса, бир ўзим эплай олмайдман-ку, – нолиди Софи.

– Шифокор ваҳима қилган кўринади. Менимча, уканг ойнингни эшитиб кўриқиб кетган. Бу ўтиб кетади.

– Илоҳим ўтиб кетсин-да, – хўрсинди Софи. – Лондонга қачон бормок-чисиз?

– Бир-икки кундан кейин борарман. Ҳозир боришим бефойда. Тайинлаб қўйганман, бир гап бўлса, бизга қўнғирок қилишади.

– Бирор гап бўлиб қўнғирок қилишса, Париждан Лондонга етиб бор-гунимизча ойим у ёқда жон берса... Шу ҳаёлла Софининг ўпкаси тўлиб йиғлаб юборди. У ҳозирок ойисининг ёнига учиб боргиси келарди-ю, лекин Теддини ўйлаб ўзини тўхтатарди. Энди отаси ҳар доим ҳам уйда тунай-вермаслигини билиб олгач, укасининг ёнидан жилмаслиги лозимлигини тушунди.

Софи кун бўйи укасининг ёнида бўлди: китоб ўқиб берди, қизик воқеаларни гапириб қулдирди, онасини эслашди. У онасининг ўрнини босишга ҳаракат қилди. Отаси ишдан қайтганида Софи ўлгудек толиққанди. Гордон юқорига болаларнинг ёнига кўтарилмади, балки кутубхонада ҳаёл суриб ўтираверди. Илгарилари у Софи билан анча илиқ муомала қиларди, энди эса ўзини олиб қочадиган бўлган. Бу Софига сезила бошлади.

– Чарчамадингизми, дада? – кўрка-писа сўради Софи.

– Унчалик эмас. Ўзинг-чи, кунинг яхши ўтдими? – ҳол сўраган бўлди Гордон.

– Кун бўйи Теддининг ёнида бўлдим, – Софи отасининг саволларга кўмиб ташлашини кутиб бироз сукут сақлади. Лекин Теддининг отини эшитган заҳоти Гордоннинг қовоғи уюлди.

Яна нималар қилдинг? – ҳеч гап бўлмагандек давом этди Гордон. Софи дадасининг бепарволигидан ғалати бўлиб кетди. Ахир ойиси ҳушсиз ётибди, укасининг ҳарорати тоҳ тушиб, тоҳ чиқиб турган бўлса... Хавотир ҳам олмайди-я! Шунда у Билл Робинсонни эслади. У ойиси хақида қанчалик қуюниб, ташвишланиб гапирганди.

– Бошқа ҳеч нима қилмадим, дада. Фақат Теддининг ёнида ўтирдим. У қаттиқ таъсирланган.

Гордон индамай бош силкиб қўйди. Кутилмаган қўнғироқ овозидан Софи бир сапчиб тушди. Телефон овозини эшитса, унинг юраги ўйнайдиган бўлиб қолганди. Қўнғироқ Лондондан эмас эди. Гордон «кейин ўзим қиламан» дея гўшакни жойига қўйди.

– Энди бориб ухла, – деди у қизига ўгирилиб. – Бугун сен учун оғир кун бўлибди, – қизи билан гаплашишга хуши йўқ эди унинг.

Софи ўзини ҳар қачонгидан ҳам ёлғиз ҳис этди. Ўрнидан туриб секин сўради:

– Лондонга қачон бормоқчисиз?

– Қачон лозим топсам ўшанда бораман! – бақириб берди Гордон. У борган сари онасига ўхшаб бораётган қизига зўрага тоқат қилиб турганди. Охири бўлмади, портлади.

– Сиз билан бормоқчийдим, – деди Софи отасининг ғазабига парво қилмай.

– Сен шу ерда қолсан. Укангга кераксан.

– Мен ойимни кўрмоқчиман! – энди Софи ҳам жаҳлга минди.

– Ойингга сен ёнида бормисан-йўқми, фарқи йўқ. Мен учун укангнинг ёнида бўлишинг муҳимроқ. Бу бола ва унинг ҳамширалари ташвишидан кутқар мени. Банкка тинимсиз қўнғироқ қилавериб, безор қилиб юборишди. Мен бекорчи эмасман-ку! Буларнинг муаммоларига вақтим борми, Софи? Бу ишларни ўзинг қил, – Гордон қизидан илтимос қилмади, балки буюрди.

– Бу бола – сизнинг ўғлингиз дада! Унга онаси ва опасидан ташқари ота меҳри ҳам керак. Нега у билан гаплашгингиз ҳам келмайди? – Софи ўзини босиб туролмади. Ичидагини тўкиб солди.

– У билан нимани ҳам гаплашардим? – ғазабдан ўшқирди Гордон. – Сенинг маслаҳатингга эса зор эмасман, тушундингми?

Гордон ўғли ҳақида эшитишни ҳам истамасди. Ҳозир Софи айтаётган гапларни Изабель қайтаравериб чарчаган, фойдаси йўқлигини билгач эса, индамай қўя қолганди. Олдин Изабель жонига тегди, энди эса Софи. «Соғлом бўлса ҳам майли эди», ўйлади Гордон.

Софи йиғламсираб хонадан чиқиб кетди. Илгарилари у Тедди билан дадаси ҳақида гаплашганда кўп тортишиб қолишарди. Софи доим отасининг ёнини оларди. Энди эса ноҳақ эканини тушуниб турибди. Отаси ўтакетган худбин одамлигига ўзи гувоҳ бўлди. Гордон Теддини ортиқча юк деб ҳисобларди. Шунинг-учун ўғлини, унга қўшиб хотинини ҳам ҳаётидан ўчириб қўя қолганди.

Софи кўз ёшини артиб, укасининг хонасига кирди. Ҳамшира унинг яна иссиғи чиққанини хабар қилди. У укасини бағрига босганча юм-юм

йиғлади. Ойиси тезрок ўзига келиб, тузалишини худодан ўтиниб сўраб, йиғларди. Агар ойиси тузалмаса қандай яшашларини тасаввур ҳам қила олмасди. Бугун отасининг асл башарасини кўрган Софи ойиси ва укасига кўп йиллар давомида қанчалик қийин бўлганини тушунди. Ҳозир ўзи ҳам суянчиксиз, ёрдамга муҳтожлигидан эзилиб йиғларди.

IX ҚИСМ

Авлиё Фома шифохонасида ишлар бир тарзда кетарди. Ҳамширалар Биллни қон яхши айланиши учун тез-тез у ёқдан-бу ёққа ағдариб кўйишарди. Билл учун кунлар бир зайлда кечар, бирдан-бир қувончи ҳар замонда Изабелни кўриб туриш эди.

Гордоннинг тақиқларига ҳамширалар эътибор ҳам беришмаганди, аксинча Биллни тез-тез «учрашув»га олиб бориб туришарди. Буни беморнинг тузалиши учун фойдали деб ҳисоблашарди. Бу «сайр»дан кейин Биллнинг кайфияти кўтарилар ва навбатдаги «учрашув»ни сабрсизлик билан қута бошларди. У секин-аста соғая бошлаганди. Бўйни билан елкаси оғриб турсада, лекин энди бир оз ҳаракат қилар, оёғини ҳам ҳис қила бошлаганди.

Билл ҳамшираларнинг барчасига ёқиб қолганди. Улар доим Изабель билан Биллнинг муносабатлари ҳақида гапиришар, лекин уларни нима боғлаб турганини ҳеч ким аниқ билмасди. Кўпчилик иккаласини жазман деб ҳисоблар, хатто, хотини билан ажрашмоқчилигини ҳам эшитиб қолишганди. Лекин нима бўлганида ҳам барча уни ёқтирарди. Ҳамширалар йиғилди дегунча Биллни гапиришарди.

– Уни деб ҳушимдан айрилай деяман, – қулди ҳамширалардан бири қахва ичиб ўтиришганда. – Бирам ёқимтойки! – гарчи Билл ҳамшираларга бирдек ҳушмуомала бўлса-да, ҳеч бирига ортиқча такаллуф қилмасди. Шунга карамай, уни ҳамма яхши кўради. Албатта, ёнига казо-казоларнинг, айниқса Америка элчисининг тез-тез келиб туриши ҳам шифохонадагиларнинг назаридан четда қолмаган.

– Жаноб Робинсон ўзи нима иш қилади? – сўради ҳамшираларнинг иккинчиси. У беморнинг «катга» одамлигини билар, лекин қайси соҳадалигига ақли етмасди.

– Сийсат билан шуғулланади, шекилли? – тахмин қилди Изабелнинг ҳамшираси. – У бизнинг хонимни жонидан оргик яхши кўради. Лекин афсус...

Синди қизлари билан Париждан қайтиб келди. Лекин Гордон қорасини ҳам кўрсатмади. Софи ҳам келолмади.

Ота-онасининг ажрашмоқчилигини эшитган Оливия ва Жейн даҳшатга тушишди.

– Бу нимаси? – йиғлаб юборди Оливия. – Ахир бир-бирингизни яхши кўрасизлар-ку!.. Нега жимсизлар?

Қизлар ота-онаси бир-бирини яхши кўришига ишонишарди. Уларнинг ажрашиб кетишларини тасаввур ҳам қилолмадилар. Билл анчадан буён бирга яшамаётганликларини, ажримлари расмийлаштирилса, ўзларига яхши бўлишини қизларига ётиғи билан тушунтирди. Лекин у хотинининг хиёнатлари, қанчалик бахтсиз эканликлари ҳақида оғиз очмади. Қизларига ажрим ҳақида хабар берган Биллнинг елкасидан тоғ ағдарилгандек бўлди. Хотини, «Париждан қайтиб келгунимизча, балки фикрингдан қайтиб қоларсан», деганди, аммо Билл қарорини ўзгартирмади. Изабель билан бирга бўлолмаган тақдирда ҳам ёлғонга ботиб яшашни ортиқ хоҳламади. Яқинлари кетгач, Билл ўйга толди. Қизлари ҳали ҳам отасининг қароридан ўзларига келолмаганди: «Бу балки ҳалокатнинг таъсиридир, ўтиб кетар», деб сўрашди онасидан. Синди ғамгин жилмайди ва бош чайқади:

– Йўқ, отангизнинг ақли жойида. Мен ўзим бир пайтлар ақлимни еганман. Мен яхши хотин бўлолмадим... – деб тан олди. – Унинг муваффақиятидан қувониш ўрнига ғазабландим. Мустақиллиги, эркинлиги ғашимга тегарди.

– Дадам энди бир ўзлари қандай яшайдилар? – ташвишланди Жейн. – Ахир юролмайдилар-ку.

– Билмадим... – хўрсинди Синди. – Лекин отанг жуда мағрур ва лаёқатли. Бирор нима ўйлаб топар, фикридан қайтмаслиги аниқ. У ҳечам қарорини ўзгартирмайди, ҳатто хато қилган бўлса ҳам. Мен бу фикрга қаршиман, лекин у ўйламай иш қилмайди. У ажраша туриб жанжаллашмаймиз, дўст бўлиб қоламиз деганди, бунга ҳам эришди. – Синди эрига яна бир бор қойил қолди. Аммо у қизларини ўйлар, ўзининг мавҳум келажаги ҳам кўрқитарди. Энди ҳаётида Биллга ўхшаган бебаҳо инсон қайта учрамаслигини яхши биларди.

– Дадамнинг Изабель Форрестье билан алоқаси бўлган, деб ўйлайсизми? – қизиқди Оливия.

– Тўғрисини айтсам, билмайман. Ўзининг айтишича, ҳеч қандай алоқаси йўқ. Отанг ёлғон гапирмайди. Менимча, отанг уни яхши кўради, лекин муносабатлари чуқурлашмаган. Изабель бу муносабатларга бор-йўғи қизиқиш ёки дўстлик деб қараган.

– Агар у тирик қолса, дадам унга уйланадиларми? – хавотир аралаш сўради Жейн.

– Ҳозир бу мавзунинг мавриди эмас. Шўрлик аёл ўлим ёқасида ётибди. Менимча, уйланмаса керак. Чунки отанг Форрестьени ташлаб кетмайди, қолаверса, ногирон ўғлига ҳаётини бағишлаган деганди.

– Дадам уйга... тўғрироғи Америкага қайтгач, нима қилмоқчилар?

– Билмадим. Ўзига турар жой топиб, яна ишга шўнғиса керак. Ҳали узоқ даволанади, яқин икки ойларда шифохонадан чиқмаса керак.

Билл қарорини ўзгартирмаслигини Синди биларди. У доим, ҳар қандай қийинчиликларга қарамай мақсади сари олға интиларди. Синди

Биллни кагтик ҳурмат қилишини, қадрига етмаганини тушуниб афсусланди. Билл ҳамма айбни бўйнига олган бўлса-да, Синди ажримга кўпроқ ўзи сабабчилигини яхши биларди.

Эртаси кун эрталаб улар Штатларга учиб кетишди. Қизлар отаси билан йиғлаб хайрлашди. Улар кетгач Билл хомуш тортиб қолди. У бутунлай ёлғизланиб қолганини биринчи бор ҳис қилди. У ўзини ташқи оламдан узилиб қолгандек сезарди. Ҳар замонда ҳалокатни эшитган таниш-билишлари кўнғирок қилиб қолишар, ўзи ҳам иш юзасидан бир-икки жой билан хабарлашиб турарди. Атрофида шифокор ва ҳамширалардан бошқа ҳеч ким йўқ. Бирдан-бир яқин одамнинг эса руҳи ҳамон узок-узоклардан қайтмаган. Олдинда уни соғлиғини тиклаш учун машаққатли йўл турар, таскин бўладиган ҳеч гап йўқ эди. Ўша бахтсиз кунга ҳам икки ҳафта бўлиб қолганди. Биллнинг ахволи кундан-кунга яхшиланиб боряпти. Гордон Форрестье қорасини кўрсатмай қўйгани учун Билл энди Изабелни кўришга кунга икки марта бориб турарди. Адашиб қолган руҳига нолам етармикан, деган умидда унга ташириб ўтирарди. Ҳамширалардан Форрестье ўғлининг соғлиғи ёмонлашгани сабаб келолмаётганини эшитиб қолган Билл болакайга ачинди. Тезроқ Изабель ўзига келиб, болаларига бош бўлишини худодан сўрарди. Мана учинчи ҳафта ҳам ўтяпти. Билл энди Изабелнинг уйғонишидан умидини уза бошлади. У Штатларга кетса, Изабелнинг ёлғиз қолишидан хавотирланарди. Уни ёлғиз қолдириб кетишга кўнгли бўлмай қийналарди. Биллни Изабелнинг палатасига олиб келинганида ҳамширалар жилмайиб кутиб олишарди. Бугун ҳам одатдагидек меҳмонга олиб келишди. У Изабелнинг қўлини тутиб кагтик соғинганини, овозини эшитишни хошлаётганини айтди. Очик деразадан кўчанинг шовқини эшитилиб турарди. Шу тобда у негадир «Аннабелз»га борганларини эслади, вақтни орқага қайтаргиси келди.

– Эсингдами, қанчалик бахтиёр эдик ўшанда? – шивирлади у Изабелнинг қўлларидан ўйиб. – Сен билан рақе тушиш нақадар завқли. Тузалсанг, албатта, яна рақе тушгани борамиз... – Билл хотираларга чўмиб хўрсинди. Шунда худди Изабелнинг бармоқлари қафтини қисгандек бўлди. Аввалига Билл, менга шундай туюлгандир деб ўйлади. Лекин ҳаракат яна такрорланди. Ҳаяжонланган Билл нафасини ичига ютиб бироз кутди, кейин яна сўзида давом этди: – Ҳозир бармоқларимни сиккандек бўлдинг, назаримда, илтимос, агар рост бўлса, яна бир бор қайтар, – деди у. У узок кутди, лекин ҳеч қандай ҳаракат сезилмади. Унга ишонқирамай тикилиб турган ҳамшира хижолат қилмаслик учун нигоҳини олди.

– Илтимос, Изабель, қўлимни яна бир бор сиккин. Бир уриниб кўргин, ўтинаман сендан... – шунда худди ўзга дунёдан унинг овозини эшитиб қайтаётгандек Изабель секингина бармоғини кимирлатди. Билл ишониб-ишонмай хавотир аралаш жилмайди. – Жуда яхши, – дала берди у. – Энди эса кўзингни оч, ҳеч бўлмаса салгина очгин... Менга бир бор қарасайдинг...

Изабелнинг юзи ҳаракатсиз қотиб тураверди. Лекин бармоқлари яна кимиради. Билл тушқунликка тушди. Изабель шунчаки ғайриихтиёрий ҳаракат қилган экан, деган хаёлга борди. Шунда Изабель секингина бурни-ни тириштирди. Лекин кўзлари ҳамон юмуқ эди. Биллнинг юраги ҳапқириб кетди. – Изабель қайтпти! Азизам бўшашма. Балки жилмайиб қўйсан-а? – у тинмай гапирар, ҳозир Изабелни қайтариш учун жонини беришга ҳам тайёр эди. – Мен учун азизам, бир марта кўзингни оч. Ҳеч бўлмаса жилмайиб қўй. – Унинг кўзларидан дув-дув ёш оқарди. – Сени жудаям соғиндим... – Билл йиғлаб, ўтиниб ярим соатча гапирди. Ҳолдан тойса ҳам таслим бўлмади.

– Яна бир бор бурнингни тириштиргин. Сенга жуда ярашади.

Изабель секингина қўлини кўтарди, бироқ шу заҳоти оғирлик қилгандек ташлаб юборди.

– Яхши жонгинам, жуда яхши. Чарчадинг, шекилли? Энди бироз дам олгин. Кейин яна қайтарамиз.

Изабель анчагача ҳаракатсиз ётгач, секин киприкларини қимиради.

– Вой худойим! – қичқириб юборган ҳамшира докторни чақиргани югурди.

Уч ҳафта ўлим ёқасида жон талашиб ётган Изабель Биллнинг саъй-ҳаракатлари билан ҳаётга қайтаётганди.

– Изабель, сен кўзингни очишинг керак, азизам. Бунинг қийинлигини билман, лекин энди уйғонишинг керак... – Худди шу гапни кутиб тургандек Изабель секин кўзини очди. Бундай бўлишини кутмаган Билл шошиб қолди. У ҳали анча ҳаракат қилсак керак деб ўйлаганди. – Яхши, энди менга қара. Бир нигоҳ ташлашингга қачондан буён интиқман...

Палатага кириб келган доктор аралашмай бир чеккада турди. Чунки Биллнинг ўзи яхши эплаётганди. Мана, ниҳоят у кўзини очди ва инграганча секин ўгирилиб Биллга қаради. Жилмайганча гапиришга уринди, лекин удалай олмади. Анчадан кейин зўрға унинг исмини айтди: – Билл...

Билл йиғидан гапира олмас, лекин ҳозир Изабелга кўпроқ гапириш кераклигини, яна ухлаб қолишига йўл қўймаслик лозимлигини тушунарди. У Изабелнинг қўлларини тинмай ўпиб:

– Сени севаман, Изабель... Энди таслим бўлма, сенга ишонаман...

– Ҳа, – шивирлади Изабель кўзини очмай, – мен ҳам сени севаман...

– Назаримда худди шу ерда тўхтагандик, – кўз ёш аралаш жилмайди Билл.

Биринчи бор бўса олганидан буён бир дунё вақт ўтгандек гўё. – Сени жуда узоқ вақт кўрмадим, соғиниб кетдим.

– Мен билан гаплашгин, – илтимос қилди Изабель. Бу гапидан шифкордан тортиб ҳамшираларгача кулиб юборишди. Чунки Билл уч ҳафтадан

бери тақдирга тан бермай, факат у билан гаплашганди-да. – Сўзларингни соғиндим, – зўрға давом эттирди у.

Билл унинг чарчаганини ҳис қилди.

– Овозингни эшитиш нақадар ёқимли! Бу дақиқаларни қанчалик узок кутгандим. Қасерда эдинг шу пайтгача?

– Узокларда, – синиқ жилмайди Изабель кейин хайрон бўлиб сўради: – Орадан қанча вақт ўтди?

– Уч ҳафта, – тўғриси айтди Билл.

– Шунча кўпми? – қийналиб сўради Изабель.

– Шунча кўп, – Билл унга кўп нарсалар хақида гапирмоқчи бўларди-ю, лекин толиктириб кўйишдан чўчирди.

Изабель нималарнидир эслашга ҳаракат қилиб безовталанди, кейин:

– Тедди. Софи соғ-саломатми? – деб сўради.

– Ҳа, яхши юришибди, – жавоб берди Билл ўзининг гапига ўзи ишонмай. Аслида улар хақида анчадан буён хабар эшитмаганди. Қолаверса, Теддининг ахволи айтарли яхши эмаслигини биларди. Лекин бу хушхабардан кейин Теддининг соғайиб қолишига ишонарди. – Софи сени кўргани келганди. Ажойиб кизинг бор экан, худди ўзингга ўхшайди.

Изабель жилмайган кўйи кўзини юмди. Кейин яна шошиб кўзини очди-да, Биллга савол назари билан қаради.

– У ҳам келди, – жавоб берди Билл Изабелни тушуниб.

Изабелнинг пешонаси тиришди: – Бошим оғрияпти... ҳамма жойим зиркираб кетяпти.

Доктор унга саломатлиги борасида бир-иккита саволлар берди ва бироз дам олишни тавсия этди. Санитарлар Биллни палатасига олиб ўтиш учун кирганларида Изабель дарҳол безовталаниб қолди.

– Йўк... йўк керакмас... – ўтинди у Биллнинг қўлини маҳкамроқ ушлаб.

– Қолаверсам бўлмайдимми? – шифокорларга қаради Билл.

Доктор жавоб беришдан олдин ўйланиб қолди. Рад қилишга айтарли сабаб ҳам йўк. Қолаверса, Биллнинг шунча жон куйдирганини кўриб, йўк дейлмади.

– Ёмон фикр эмас, – маъқуллади доктор бошини қашиб.

– Ҳар доим ёнимда бўлишингни хоҳлайман, – деди Изабель. Бу унинг ҳаётидаги энг бахтли кеча эди. Изабель ўзига келди, энди улар яна бирга. Шифокор унинг ахволини қониқарли деб топди. Ҳамшира факат тунги чирокни қолдириб, қолганларини ўчирди. Кейин Биллни ёнбошига ўтириб қўйди. Энди Изабелга қараб ётишни мумкинлигидан Билл қувониб кетди. У ухламасдан термулиб чиқишга ҳам рози эди.

– Жуда чиройлисан, – пичирлади Билл. – Сени жонимдан ҳам ортиқ кўраман.

– У ерда сени соғиндим, – деди Изабель.

– Буни каердан биласан? – хайрон бўлди Билл.

– Билмадим, менга шундай туюлди.

Доктор билан ҳамшира бир-бирларига маъноли караб олишгач, секин чикиб кетишди. Изабелнинг тирик қолишига ҳеч ким ишонмаганди. Бу бир мўъжиза эди. Доктор хонасига борган захоти хушхабарни етказиш учун Парижга кўнғирок килди. Гордон уйда йўқ эди. Доктор хизматкорга: «Шифохонадан кўнғирок килишди деб қўйинг», деди.

Билл билан Изабель худди бир умр бирга яшагандек ўзларини эмин-эркин хис қилишарди.

– Ўзингга нима қилди? – сўради Изабель.

– Бўйним билан белим шикастланган. Ҳозир анча яхшиман, – жилмайди Билл.

– Ростданми?

– Рост. Ҳозир ҳар қачонгидан ҳам бахтлиман.

– Мен ҳам. Лекин ҳеч нимани эслай олмаяман. Бу ерга қандай келиб қолдик?

– Бунинг тарихи узун азизам, ҳаммасини эртага айтиб бераман. Бизнинг машинамизга автобус келиб урилди. – У ўн бир киши ўлганини айтиб ўтирмади. – Охири эсимда қолгани сендан бўса олганим. Кейин шифохонада кўзимни очдим.

– Уни мен ҳам эслайман. – уйку аралаш жилмайди Изабель.

Билл уни яна ўпмокчи бўлди-ю, кимирлай олмади. Фақат қўлини силаб қўйди.

– Бир кун сендан яна бўса оламан. – деди Изабель хаёлга чўмганча.

Билл жавоб бермади. Орага сукунат чўкди. Билл тўлақонли эркак бўлиш учун имкониятлари қай даражада эканлигини ўйлаб ўзиларди. Унинг ўйларидан беҳабар Изабель «болаларим тинчмикан, ишқилиб», деб сўради.

– Ўзингга келганини эшитишса хурсанд бўлишарди. – ишонгирди Билл.

– Соғайганимни эшитса, у яна келарди. – ғамгин хўрсенди Изабель. Билл унга эри икки ҳафтадан буён бирор марта келмаганини айтмади.

– Кел. ҳозирча шу ҳақда ўйламайлик, яхшиси, кўзингни юм. Бироз дам ол.

– Ўзинг уйғонишимни хоҳлагандинг-ку, – ҳазиллашди у.

Кўп гаплашиш мумкин эмас, толиқиб қоласан, – меҳр билан жилмайди Билл.

– Сен билан тонггача суҳбатлашиб чиқишга ҳам тайёрман. – Кейин бир нима ёдига тушиб қўшиб қўйди: – Яна раке тушмокчиман сен билан.

– Бир куни албатга раке тушамиз жонгинам. – Билл ичидан зил кетса-да, ишонч билан гапирди.

«Гаррининг бари»га боргим келяпти.

– Ҳозир-а? – кулди Билл.
– Майли эртага. «Аннабелз»га ҳам борамиз, хўпми? Уч хафтамиз бекор ўтиб кетибди, – хўрсинди Изабель.

– Ўзингни яхши тутмаяпсан... Бунақада доктордан гап эшитамиз. – Билл Изабель яна ўз холига, ҳазилкашлигига қайтаётганидан бахтли эди.

Изабель кулиб юборди.

– Мен ёнимда бўлишингни хохлаяпман, холос... Биласанми, энди биз тунни бирга ўтказдик, дея оламиз...

Билл ёлғондан ковоғини уйди:

– Яна ўзингни ёмон тутяпсан. Ҳозир бунақа нарсаларни ўйлашнинг маврди эмас, – Билл уни бағрига босгиси келди. Бугундан эътиборан Изабелни ўзиники деб ҳисоблай бошлаганди. Бундан кейин нима бўлишидан қатъи назар, уни ҳеч кимга бермайман, деб ўйлади у.

– Сен билан ёлғизоёқ йўлдан нурга қараб кетаётганимизда болаларимиз чақириб қолишди... Кейин сен мени ортга қайтишга мажбур қилдинг.

Бу гапни эшитиб, Билл тахтадек қотиб қолди. Ахир у ҳам худди Изабель айтаётган нурни кўрганди.

– Батафсилроқ гапир-чи?..

– Нур кўзни камаштирадиган даражада эди. Мен эса ҳолдан тойиб, йўл четидаги тошга ўтирмоқчи бўлдим... Сен қўярда-қўймай мени ортга қайтишга ундай бошладинг.

Изабелнинг тасаввураридаги воқеалар Биллники билан бир хил эди.

– Ўша ерда мен ҳам бўлганман, Изабель. Мен ҳам худди сен таърифлаган тушни кўрдим, – деди Билл ҳеч нимани тушунмай.

– Албатта, сен ўша ерда эдинг. Мени қўлимдан тутиб, ортга қайтардинг, – деди Изабель табиий ҳодиса ҳақида гапиргандек хотиржам.

– Нега ахир? Наҳотки шунақаси ҳам бўлса? Нур ҳақида қўнлардан эшитганман. Лекин икки киши бир хил туш кўриши мумкинми? Демак... бизнинг рухларимиз бошқа оламда бирга бўлишган экан-да...

– Мен фақат сенинг илтимосинг билан қайтдим, – секингина давом этди Изабель. – Кейин яна адашиб қолдим. Назаримда, йўл бўйида ухлаб қолдим шекилли.

– Агар яна шундай қилсанг каттик хафа бўламан, Изабель, энди мени ҳеч қачон ташлаб кетма.

– Хўп, – рози бўлди у ва Биллнинг қўлларини ўнди. – Мени қутганинг, қайтарганинг учун раҳмат, азизим. – у яна нимадир демокчи бўлди-ю, лекин уйқу қучлилиқ қилибми, толиққани учунми ухлаб қолди.

Изабелга тикилиб турган Билл яна туши ҳақида ўйлади. Шунақаси ҳам бўлиши мумкинлигини ҳеч ақлига сиғдира олмасди. Лекин бу бир мўъжиза эканига имони қомил. Изабелга тикилиб туриб, ҳаётида шундай оқила, гўзал аёл борлигидан қувониб, жилмайиб қўйди.

Х ҚИСМ

Эртаси куни эрталаб доктор Гордонга кўнғироқ қилди. Яна ўша овоз «жаноб уйда йўқ», деб жавоб берди. Ниҳоят соат ўнларда доктор Гордонни ишхонасидан топди. Янгиликдан таажжубга тушган Форрестье шу заҳотиёқ Изабель билан гаплашмоқчилигини билдирди. Шунда унинг палатасида телефон йўқлиги маълум бўлди. Доктор зудлик билан бу масалани ҳал қилишга сўз берди ва куннинг иккинчи ярмида у билан бемалол гаплашиши мумкинлигини айтди.

Болалар, албатта, онаси билан гаплашишни хоҳлайди, – деди Гордон хаёлга чўмганича. У энди Изабель ҳеч қачон уйғонмаслигига ўзини ишонтирган эди. Шунинг учун бу хабар уни шошириб қўйди. Албатта, у қувонди, лекин вазиятнинг ўзгариши режаларини ҳам ўзгартириши ёқмасди.

– Бу қандай содир бўлди? – қизикди Гордон.

Доктор дарҳол жавоб бермади. У қувончли воқеанинг асосий сабабчиси Билл Робинсон эканлигини айтгиси келмади.

– Ҳаммаси кутилмаганда рўй берди, – ниҳоят жавоб берди доктор.

Гордон бу жавобдан қониқди. Тафсилотлар уни қизиктирмади ҳам.

– Яхши натижа, – деди Гордон худди теннис матчи ёки гольф турнири ҳақида гап кетаётгандек қувватлаб. Унинг овозида ҳаяжон, қувончни сезмаган доктор Изабель хотини эканлигига ҳам ишонмай қолди. Айниқса, Билл Робинсон билан муносабатини кўргач, шубҳаси янада ортди, лекин доктор бировларнинг ишига бурнини тикишни ёмон кўрарди. Қолаверса, кечаги воқеалар ҳеч қандай изоҳ талаб қилмасди ҳам. Доктор ўзи билмаган ҳолда Гордоннинг Лондонга келишини хоҳламаётганди. У Билл билан Изабелни ёқтириб қолганди. Қаршисидаги мўъжиза яратган муҳаббатга бефарқ қараб туролмасди. Бундай муҳаббат ҳаммага ҳам насиб қилавермаслигини ва худо суйган бандаларигагина бебаҳо туйғуни тухфа қилишини яхши тушунарди.

– Уйга қайтганимдан кейин кечга яқин кўнғироқ қиламан, хотинимга айтиб қўйсангиз, – маълум қилди куруққина қилиб Гордон. Доктор бунга етказишга сўз берди.

Палатага телефон келтиришганида ҳамшира доктордан эшитган гапларини етказди. Изабель болалари билан тезроқ гаплашиш учун сабри чидамай бораётган бўлса-да, эри билан сўзлашишни хоҳламасди.

– Энди нима қиламиз? – сўради у бирга тушлик қилиб ўтирган Биллдан.

– Нимани айтяпсан? Боғда сайр қилармиз, балки крикет ўйнармиз, – ҳазиллашди Билл, лекин Изабель ҳазиллашадиган кайфиятда эмасди.

– Бир оз ўзимга келсам, Гордон мени Парижга олиб кетади, – у болаларини қаттиқ соғинган бўлса-да, Биллдан айрилгиси келмасди.

– Бунга ҳали анча бор, менимча, – босиқроқ жавоб беришга ҳаракат қилди Билл. – Ҳозирнинг ўзидаёқ ирғиб туриб юриб кетолмасанг керак.

Эрталаб доктор Изабель шифохонада яна бир ойлар ётиши мумкинлигини айтган эди. Худди шунча вақт Биллни ҳам олиб қолишмоқчи бўлишди.

– Кейин-чи? — сўради Изабель ҳамшира тутган овқатдан хўшлаб. Унинг кўллари хали ўзига бўйсунмасди.

– Кейин бир гап бўлар... — Билл ўзини келажакда нималар кутаётгани хақида Изабелга хали гапирмаганди. Ортикча гашвишга қўйишни хохламади. Чунки барибир Изабель соғайгач, эрининг, болаларининг ёнига қайтиши аниқ. Яна илгаригидек телефон оркали гаплашиб юришни, бундан ортикчасига йўл кўя олмаслигини ўйларди Билл.

У Изабелга ногиронлар аравачасида, ёрдамга мухтож бўлиб кўришишни сира хохламасди. Ҳозирча Изабель Биллнинг соғайиб бораётганига ишончи қомил. Қолаверса, Билл унга ажрашаётганини ҳам айтиб ўтирмади.

Гордон кўнғирок қилганида Билл ўзининг палатасида эди. У хотинига соғайганидан хурсандлигини билдирди. Гордон ўзини бева қолган, деб ҳисоблай бошлагани учун фикрини жамлаб ололмасди. У Изабелдан Билл туфайли хафа эканлигини билдириб қўйиш учун атайлаб захарханда қилиб гапирарди. Эр-хотиннинг суҳбати ҳеч қовушмади. Лекин Софи билан Тедди онасининг овозини эшитибок қувончдан йиғлаб юборишди. Изабель ўғлининг ахволи хақида батафсилроқ билиш учун Теддини сўради.

– Теддининг ахволи ёмон эмас, — бепарво жавоб берди Гордон. — Сени қанча олиб қолишмоқчи у ерда?

– Докторларнинг айтишича, бир ойча.

Умуман олганда, Изабелнинг ахволи яхши эмас эди. Лекин бу Гордоннинг парвойига ҳам келмасди.

– Бир ой жуда кўп эмасми? Менимча, ўзинг сўрасанг, сени вақтлироқ қўйиб юборишлари ҳам мумкин, — у «Изабель атайлаб вақтни чўзанти», деб шубҳалана бошлаганди. Шу сабабли кўрсалик билан гапни қисқа қилди: — Ҳечқиси йўқ, докторлар билан ўзим гаплашаман. Керакли тиббий ёрдамни ўзимизда олишинг мумкин.

Кўркиб кетган Изабель бу хабарни дарров даволовчи шифокорга етказди.

– Ўзингиз нима дейсиз, Изабель? Умуман олганда, бир ҳафтадан кейин сизни Париждаги шифохонага ўтказишимиз ҳам мумкин. Лекин уйингизга хали жавоб беролмаймиз.

– Мен шу ерда қолмоқчиман, — тўғриси айтиб қўя қолди Изабель.

– Бўлмаса бу ишни менга қўйиб беринг, — жилмайди доктор. У ажал қомидан қайтган Билл ва Изабелга ростдан ҳам ёрдам бермоқчи эди. «Болалар кутиб туришади», ўйлади у.

Бироздан кейин Изабель ўғлининг соғлиғидан хавотирда эканлигини Биллга билдирди. Теддини ҳамшира ва шифокорларга буткул ишонса-да, узок вақт уни ёлғиз қолдирганидан сикилаётганди.

– Бу хабар унга ёмон таъсир қилганига ишончим қомил. Қолаверса, Гордон совуқ хабарни қай тарзда етказганини ҳам ёлғиз худо билади. Лекин

энди Тедди овозингни эшитди, бир-икки ҳафтадан кейин уйга қайтишингни билгач, анча соғайиб қолади, – тинчлантирди уни Билл.

– Илоҳим шундай бўлсин-да, – хўрсинди Изабель. – Яхшиямки, ёнида Софи бор. У мени кўргани келмоқчи эди, бироқ ҳозир Теддини ёлғиз қолдириб бўлмайди. – У Биллнинг ёнида бўлишни хоҳласа-да, болаларини ҳам соғинганди. – Ўзингнинг хотининг-чи? У яна келадими?

– Йўқ, – Билл сабабини тушунтиргиси келмади. – Қизларим ёз бўйи банд бўлишади. Энди фақат Штатларга борганда учрашамиз.

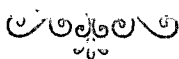
У докторлардан оёғи ва ажрим ҳақида Изабелга оғиз очмасликни сўраганди. Изабель унинг соғайишига узоқ вақт, бир-икки йил кетади, деб ўйлашни хоҳларди. Агар Изабель эри билан ажраша олганида Билл унга оёқлари ҳақида айтган бўларди. Лекин ҳозирги вазиятда уни ортиқча ташвишлантиришнинг кераги йўқ. Энди эри билан муносабатлари янада қийинлашади. Гордон билан шахсан учрашганидан кейин Билл шундай хулосага келди. Бу одам на муҳаббатни, на раҳм-шафқатни билади. Энди у Изабелдан қилган гуноҳлари учун ўч олишга, бир умр айблаб эзиб яшашга уринади. Агар Изабель эҳтиёт бўлмаса, Гордон унинг ҳаётини дўзахга айлантириши тайин. Ўлаётган хотинининг ёнида, ҳатто бир кеча қолишга кўнмаган одамдан нимани кутиш мумкин? Гордон тез орада доктор билан боғланди. Доктор, камида бир ой ичида Изабелни ўрнидан қимирлатиш мумкин эмас, деди. Бундан жаҳли чиққан Гордон шифокорларни ваҳимачиликда айблади. Бунга жавобан доктор ҳам уни асоратлар билан кўрқитди. Гордон билан суҳбатини Изабелга кула-кула айтиб берган доктор:

– Бу ишим учун лицензиямдан айрилишим мумкин, – деб қўшиб қўйди.

Доктор беморларини бирга бўлиш бахтидан маҳрум қилгиси келмаётганди. Уларни бу бахтга эришиш учун қанчалар қийналаётганликларини биларди. Қолаверса, ҳали яна кўп азоб чекишини, айниқса, Биллга осон бўлмаслиги маълум. Нью-Йоркка қайтгач, у оёғини бирмунча ҳаракатлантириш учун анча даволаниши керак. Ҳозирча эса мана шу бир ой ичида бир-бирларининг дийдорига тўйиб, бир-бирларига меҳр ва муҳаббат кўрсатиб яшашга ҳақлари бор. Иккаласи учун ҳам шифохона муҳаббат оролчасига айланган эди. Яна ўша шовқин-суронли ҳаёт оқимига тушмасларидан олдин бир оз тин олишсин. Улар ҳар куни бирга китоб ўқишар, қарга ўйнашар, бир-бирлари билан орзу-ниятларини бўлишар эди.

Изабель авайлабгина малҳам суртиб қўярди. У Биллнинг оёқлари умуман ҳаракатланмаётганини сезиб қолди. Лекин Билл кейинги, шифохонадан чиққанидан кейин бўладиган учрашувларга, албатта, ўз оёқлари билан юриб боришга уни ишонтирди. Изабель ишонди. Бунинг ҳайрон қоларли жойи йўқ. Ҳалокатга эндигина бир ой бўлган. Изабель Биллга ўз болалиги ҳақида гапириб бераётганди. Билл унинг кўзларига қаттиқ тикилди.

– Нега менга бундай қараяпсан? – деди ҳикояга берилиб кетган Изабель тўхтаб. – Бувам ростдан ҳам яхши одам бўлган.

– Бунга шубхам йўк. Шунчаки гапларингни эшитмай кўйганимга беш дакиқадан ошди, – тан олди у. – Мени бир истак тинч кўймапти, – шундай дея у секин Изабелнинг лабларидан ўнди. – Биласанми, Изабель, шивирлади у. Ишончим комил эмас-у, лекин... Бир ҳаракат қилиб кўрсакми, дейман...

Кучли хоҳиш унинг бутун танасини ўраб олганди. Лекин ҳали иккаловни ҳам заиф эди. Умуман олганда, бу хоҳиш унда илгари ҳам бор эди. Фақат Билл бу мавзуга яқин келмасди. Энди эса умид билан Изабелга тикилиб турарди.

– Яхши, азизим, – бирга кечирган шунча азобдан кейин у Биллга йўк деёлмасди. Буни хоҳламасди ҳам. – Балки, эшикни беркитармиз?

– Бизни шифохонадан ҳайдаб юборишмасмикан, – кулди Билл Изабель эшикни ёпиб келгач. У кучли асабийлашганидан ва ичини куйдираётган истакдан саросимага тушиб, бошқа нарсани ўйламай кўйганди.

– Битта хонада ухланга рухсат берганида шифокорлар буни назарда тутишмагани аниқ, – жилмайди Изабель ҳам.

– Ўйламай иш қилишган-да, улар, – ҳаяжонланиб лабларига лабини босди Билл.

– Билл, сени огохлантириб қўяй, нима бўлган тақдирда ҳам мен сени севаман. Мен учун асосийси – сен, бошқаси муҳим эмас.

Доктор Биллга, ўзингизни тўлақонли эркакдек ҳис қилишингиз мумкин, деганди. Билл унинг гапларига ишонгиси, бир уриниб кўргиси келди. Аксинча бўлса... тушқунликка тушиши аниқ. Аммо у ичини кемираётган шубҳаларини Изабель билан бўлишмайди. Изабелнинг ўзига раҳм-шафқат кўзи билан қарашини хоҳламасди у. Изабель эҳтиётлик билан Биллнинг эғидаги шифохона ҳалатини ечди. Кейин ўзиникини. Билл титраганича Изабелни бағрига босди. Уларнинг шикаста танаси энди оғрикни сезмасди. Ёқимли туйғудан тўлиб-тошган Изабель Биллни тинмай ўпар, эркаларди... Лекин...

Чорасизлик ва номусдан Биллнинг ўпкаси тўлди. Чексиз муҳаббат ва хоҳишга қарамай, танаси унга бўйсунмасди. Умуртка поғонасиними, миясиними боғлаб турган қандайдир ришта узилганди. Вакт ўтгани сайин у даҳшатга туша бошлади. Телбанамо истакка таслим бўлгани учун ўзини сўқди. Изабель ҳам гап нимадалигини тушунди. У шунақа бўлиши мумкинлигини ҳам биларди. Билл оғир жароҳатлар олганини ва танасидаги аъзоларининг барчаси бирдек тикланмаслигини ва бу табиий жараёнлигини яхши тушунарди. Изабель Биллнинг кўзларидаги даҳшат, таҳликани кўриб ҳавотирга тушди.

– Ҳаммаси жойида, азизим... Ҳаммаси жойида... фақат вақт керак... – Биллни тинчлантириш учун шивирлаганича юз-кўзларидан ўпар, лекин Билл ундан ўзини тортиб, ўгирилиб олди. У ҳозир фақат ўзининг исноди ҳақида ўйлар, Изабелнинг овутишлари қулоғига кирмасди. Изабелнинг чексиз меҳр-муҳаббатига қарамай, у ўзини таҳқирланган ва бахтсиз ҳис қиларди. Ёу-

гун унинг ҳаётидаги энг оғир кун бўлди. У ўзини ҳақиқий эркак киши деб ҳис қила олмасди. Энди ҳеч ким ҳеч қачон уни яна бир бор уриниб кўришга кўндиролмасди. Айниқса, Изабелнинг ёнида у номусдан ерга кириб кетгудек бўлди.

– Кейин, – деди у. Изабель шошилмади, лекин ортиқча ҳаракат ҳам Биллни багтар хафа қилиши мумкинлигини тушунди ва устини ёпди.

– Қўрқинчли жойи йўқ. Билл, – мулойимлик билан гап бошлади у. – Бу фақат бошланиши, севгилим. Ҳали ҳаммаси жойига тушиб кетади.

У Биллнинг юзидан ўпди. У эса кўз ёшларини кўрсатмаслик учун юзини ўгирди. Ҳозир Билл узоқ-узоқларга қочиб кетгиси, ҳеч кимни кўрмаслик учун бекиниб олишни хоҳларди. Лекин бунинг ҳам иложи йўқ.

– Бу бошланиши эмас, – ғазаб билан тўнғиллади у, – ниҳояси!

– Ҳеч қанақа ниҳояси эмас, – деди у ёш бола билан гаплашаётгандек. – Ахир, доктор огоҳлантирганди-ку, вақт керак деганди-ку!

Билл кўзларини юмди, ичини кемираётган кўркувни сездирмасликка ҳаракат қилди. Аёл киши бунинг қанчалик даҳшат эканлигини тасаввур қилолмасди. Бугун, айнан севган одамнинг – Изабелнинг висолига етаман деганида... Бугун у кўп нарсани йўқотди. Энди айрилишлари лозимлигига ишонди. Бундан ташқари, ўзига нисбатан ҳурмати ва Изабель билан бирга бўлиш умидидан бутунлай жудо бўлди. Изабель учун эса ҳеч нарса ўзгармади. У бир кун келиб ҳаммаси яхши бўлиб кетишига ишонарди. Аксинча бўлган тақдирда ҳам у вазиятга кўнишга тайёр эди. У Биллни жонидан ортиқ севарди. Агар Биллнинг ҳозирги ўй-хаёлларидан бохабар бўлганида даҳшатга тушиши аниқ. Унинг учун ҳаётда энг муҳими Биллнинг борлиги бўлиб, бошқаси муҳим эмас эди.

XI ҚИСМ

Муваффақиятсизлик Биллнинг кайфиятига ёмон таъсир қилди. Ҳали ҳам битта палатада ётишларига қарамай, у энди уриниб кўрмасликка қасам ичди. Қайта хўрланишни кўтара олмасди у. Изабель тасалли бериш учун секингина гап бошлаганди, Билл дарҳол унинг гапини бўлди. У бу мавзу ҳақида гаплашишни истамасди. Билл ўзини бутунлай маҳкум деб ҳисоблай бошлаганди. Вақт эса шамолдек елиб ўтяпти. Энди Билл билан физиотерапевтлар ишлай бошлаганди. Изабелни эса ҳар томонлама текширувларга солишди. Иккаласи ҳам секин-аста тузала бошлаганди. Бу – айрилиқ онлари яқин дегани. Икки ойни ўтказиш уларга жуда қимматга тушганди. Шундай бўлса-да, улар бир-бирларига қаттиқ боғланиб қолишганди. Билл Изабелнинг барча текширувларида қатнашар, бирга овқатланишар, кечқурун эса ёнма-ён каравотларда ухлашарди. Улар ўзларини бир умр бирга яшаган, бахтиёр эр-хотинлардек ҳис қилишарди. Фақат... Билл ичидан эзилар, Изабель эса ҳеч қачон бу қадар бахтли бўлмаганини тилдан қўймай тақрорларди.

– Назаримда, бирорта курорт шаҳарда яшаётгандекман, – деб хазилла-шишарди ҳамширалар ҳам бир-бирларига.

Изабель соғайган сари Гордон уни тезроқ Парижга кайтишга ундарди. Изабель эса Биллдан айрилишни хоҳламасди. Чунки яна қачон учрашишлари фақат худогагина аён. У болалари билан ҳар куни телефонда гаплашарди. Уни Софининг ҳорғин овози хавотирга сола бошлади. Теддининг соғлиғи маъсулияти бутунлай Софининг зиммасида эди. Изабель ўғлини охириги марта кўрганидан буён унинг аҳволи анча ёмонлашган. Шу сабабли у, гарчи икки ойдан буён шифохонада ўзининг айби билан ушланиб қолмаган бўлса-да, ўзини айбдор ҳисобларди. Баъзан улар айрилик ҳақида гаплашиб қолшарди. Шунда Изабель яна аввалгидек учрашиб юришлари мумкинлигини таъкидларди. У йилига бир-икки марта учрашишга рози эди. Фақат ўрталаридаги алоқа узилмаса бўлгани. Билл эса бу гапларга мужмал жавоб берар, ҳозир у ўзи ҳақида ўйлашни хоҳламасди. Тушқунликка тушгани сабабли Билл Изабелдан кўра секин тузалаётганди. Биллнинг назарида келажакни соғайиш жараёнига қараб режалаштириш лозим. У Изабелга оргикча юк бўлишни хоҳламас, лекин усиз қандай яшашни ҳам тасаввур қила олмасди. Шифохонада ўтказган кунларидан кейин энди улар фақат телефондаги суҳбатларга қоника олмасликларини яхши тушунарди.

– Менимча, сен бор ҳақиқатни билмайсан, шекилли? – деди у бир куни Изабелга. Гордон ҳалоқат юз берган тунда бирга бўлганимиздан хабардор. Қолаверса, сени кўргани келганида парироқда юришимни талаб қилганди. Уйингдан осонликча чиқолмайсан энди. Ишончим қомилки, у сендан кўз узмайди, ҳушёр туради. Балки телефонни ҳам пойлар?

Ҳақиқатан ҳам Гордон кўз остида биров билан шакаргуфторлик қилиб юргани учун Изабелдан қаттиқ ранжиганди. Билл эса ногиронлар аравачасига миҳланиб қоладиган бўлса, Изабелга оғирлигини ташламасликни режалаштираётганди. Нафақат Изабелга, балки оиласига ҳам юк бўлишни хоҳламасди. Ўз оёғи билан юриб кетган тақдирда ҳам, шифокорлар тўлақонли эркак бўлишга қафолат берсагина Изабель билан учрашиши мумкин эди. Аксинча бўлса, учрашув ҳақида гап бўлиши ҳам мумкин эмас. Охириги кунларда Биллни кўп муаммо кийнаётганди. Ўзининг гамгин кайфиятини сездирмасликка ҳаракат қилса-да, Изабель уни сўзсиз тушунарди. Билл ҳар ҳолда шифокорга ўзининг муваффақиятсиз тажрибаси ва аччиқ таассуроти ҳақида гапириб беришга ўзида қуч тона олди. Доктор, ўз навбатида, уни тинчлантиришга ҳаракат қилди.

– Айтиб берганларингизнинг ҳаммаси ҳам сиз ўйлаганчалик ёмон эмас. Аксинча, жароҳатларингизни ҳисобга оладиган бўлсак, бу табиий ҳол. Бу бир-икки йил ичида ҳаммаси изга тушиб кетади, дегани. Афсуски, бироз шошқалоклик қилибсиз... – Доктор ишонч билан гапирган бўлса-да, Биллни кўркув тарқ этмади ва у фикрини ўзгартирмасликни кўнглига тугиб қўйди.

Изабель ҳам ўз хаёллари билан яшарди. У болаларини ўйлаб ҳеч қачон Гордон билан ажраша олмасди, лекин шу билан бирга Биллдан айрилишни ҳам хоҳламасди. Авваллари «жазман» деган сўзни таҳқир деб тушунар, ўзи ҳеч қачон Биллнинг жазмани бўлишини тасаввур ҳам қила олмасди. Энди эса бу уни олдингидек ваҳимага солмайди, чунки бошқа иложи ҳам йўқ. У Билл билан бирга ўтказган дамларини ҳеч нимага алиштирмас, у билан жуда бахтиёр эди. Баъзан, Билл билан руҳимиз битта бўлса керак, деб ўйларди. Дунёда ҳеч нарса уни бу бахтдан воз кечишга мажбур қила олмасди. Гордон билан эса кунора гаплашиб турарди. У котибасига шифохона билан боғланиб туришни топширганди. Гордон ҳали ҳам у билан совуқ гаплашишни қўймаганди. Изабель эрининг гапириш оҳангидан ишдан қолдирдиммикан, деб хижолат бўларди. Изабель Парижга қайтгач, муносабатларини аниқлаштириш учун кескин тўқнашув бўлишини сезиб турарди. Билл билан ярим тунда битта машинада юргани-ю, ресторанларга борганининг ўзи етарли. Гордон, ҳатто бир куни: «Сен мен ўйлаган Изабель эмассан. Ўзим ҳам асли кимлигингни билломай қолдим», деди. Изабель шундай пайтларда виждон азобида қийналар ва Билл билан муносабатларига чек қўймоқчи бўларди. Лекин бу унинг ихтиёрида эмас эди. Бир умр бахт нималигини ҳис қилмай яшаган аёл бирдан-бир умиди муҳаббатидан воз кеча олмасди. Кечқурун Изабель Биллнинг оёқларини уқалай туриб Гордоннинг гапларини айтди.

– Энди у ҳеч қачон менга ишонмайди, – хўрсинди у. – Афсуски, Гордон ҳақ... Уйда мени нима кутаётганини тасаввур қилолмайман. У ўйланиб қолди, кейин Билл хотини ҳақида умуман гапирмай қўйганини эслаб, сўради:

– Синди-чи? У нима деди, қаттиқ ранжигандир-а?!

– Ҳа, ҳар ҳолда хурсанд бўлмади. Лекин мен сенга бўлган муносабатимни ундан яширмадим. Тўғриси айтдим.

– Наҳотки, бундан хафа бўлмаган бўлса? – ҳайрон бўлди Изабель.

– Балки ҳайрон бўлгандир? Лекин нима ҳам қилардик?! Ўзининг ҳам яширган гаплари меникидан зиёд. Қолаверса, муҳаббат гуноҳ эмас. Севиб қолишни тақиқлаб бўлармиди? Синди анчадан буён ўз ҳаёти билан яшайди.

– Мен эса Гордон ҳеч қачон хиёнат қилмаганига ишонаман. У жуда тарбияли ва андишали одам, – ўйчан гапирди Изабель.

Билл унинг гапига қўшилмади. Хотинига шу қадар бефарқ, совуқ одамнинг четдан кўнгилхушлик қидирмаслигига ишониш қийин эди. Қолаверса, Гордон Форрестье кимгадир, ҳатто хотинига ҳам садоқат, вафо кўрсатадиган одамга ўхшамасди. Унинг Изабелга оддий буюмдек совуқ муносабатда бўлишининг ўзи жазмани борлигидан далолат эди. Лекин Билл одоб юзасидан фикрини Изабелга билдирмади.

– Нега шундай деб ўйлайсан? – секингина сўради Изабелнинг кўнглини оғритиб қўймаслик учун. У эрининг ёнига қайтмоқчи бўлиб турганида кўнглини шубҳага тўлдиргиси келмади.

– Шунчаки муҳаббат қийматсиз нарса. Қолаверса, эр-хогинлик муносабати ҳам... Биз кўп йиллардан буён бирга яшамаймиз, – тўғриси айтиб қўя қолди Изабель хўрсиниб. Билл жилмайди. У Изабелнинг софдил ва соддалигини биларди. У ҳеч қачон эрининг асл башарасини кўрмаслигини тушунарди.

Кейинги ҳафтада уларнинг бахтли онлари поёни эканлиги маълум бўлди. Изабель охири марта текширувдан ўтиши ва натижалари яхши чикса уйга кетиши лозим эди. Улар шифохонада икки ойдан кўпроқ қолиб кетишди. Бундан каттик асабийлашган Гордон ҳар куни кўнғирок килиб, шифокорларни очикдан-очик хотинига атайлаб жавоб бермаётганликда айбларди. Энди уларнинг бири Парижга, иккинчиси эса Америкага кайтиши лозим. Бунга кўниш қанчалик қийин бўлмасин, бошқа иложлари ҳам йўқ.

– Ҳар куни кўнғирок килиб туришга сўз берасанми? – йиғламсираб сўради Изабель.

– Иложим бўлса, бир кунда ўн марталаб кўнғирок қиламан, – уни бағрига босиб сўз берди Билл. – Сен ҳам мени унутиб юборма.

– Албатта. Сен ухлашга ётмасингдан гаплашиб олиш учун ҳар куни тонгдан уйғонаман, – у Гордон телефонни текшириши мумкинлигини ўйламасди ҳам. Билл камида бир йил даволалиши кераклиги уни хавотирга соларди, ҳолос. – Тезроқ тузалгин, хўними? – деди Изабель ёш болани эркалагандек унинг юзидан ўпиб.

– Сен иложи борица тезроқ тузалиб Парижга боришинг керак, мен ўзим сени кўргани боролмайман, – шундай дея Изабель ўғлини эслади. Софи шўрлик укасига қарайман, деб қийналиб кетганини ўйлаб эзилди. У болаларини каттик соғинганди.

Билл эса Изабелнинг тезроқ тузалишига ундашига эътибор бермади. Чунки у, агар тузалмай, ногиронлар аравачасига миҳланиб қоладиган бўлса, секин-аста Изабелнинг ҳаётидан кетишини мўлжаллаётганди. Иккинчи ногиронга қараш Изабель учун оғирлик қилади, деб ҳисобларди у. Бундан ташқари Билл Изабель ўзига ўғлига қарагандек меҳрибонлик ва раҳм-шафқат билан муомала қилишига чидай олмасди. Лекин у билан ҳеч бўлмаса телефонда суҳбатлашмасдан, беғубор табассумини кўрмасдан яшаш мумкинлигини ҳам тасаввур қила олмасди... Гарчи хасталикда бўлса ҳам бирга ўтказган дамлари унинг ҳаётидаги энг бахтли онлари эди. Унинг умидлари кўп эди, фақат уларнинг амалга ошишига ишончи йўқ.

Изабелнинг текширув натижалари ижобий чиқди. Биллнинг ҳам ҳамма ҳужжатлари тайдёрланди. Гордон аввалига ўзи келиб Изабелни олиб кетмоқчи бўлди-ю, охири дамда иши кўплигини ўйлаб, фикридан қайтди. Изабель ҳам бундан хафа бўлмади. Изабелнинг эрталаб жўнаб кетиши, Биллнинг эса кейинги ҳафтада чиқishi маълум бўлгач, ҳамширалар уларни ёлғиз қолдиришди.

– Наҳотки, эрталаб кетсам? – йиғлади Изабель Биллни маҳкам кучоқлаб.

– Ўзингни эҳтиёт қил, азизам, – деди Билл.

Улар бир-бирларини сўзсиз тушунишарди. Энди айрилиққа кўникишлари керак. Эртага уйининг остонасидан ўтгач, этни жунжиктирадиган яна ўша совуқ муносабатга юзма-юз келишини ўйлаб йиғлади у.

– Мен сенсиз яшолмайман, бир кун ҳам яшолмайман...

– Яшашинг керак азизам, бизни масофа айиролмайди, кўрқма, – Билл шундай деди-ю, бироқ ўзининг гапига ўзи ишонмади. Гордон Изабелдан ўч олиш учун бор хунарини ишга солишини биларди. Шу ҳалокатнинг ўзи етарли жазолигини тан олмаслиги аниқ эди.

Улар кўкдаги ойга термулиб тонг оттиришди. Охирги дақиқагача, ҳамшира кириб Изабелнинг кетадиган пайти бўлганини эслатмагунча бир-бирларини бағридан қўйиб юбормай тураверишди. Изабель кийиниб тайёр бўлгач, йўл олдидан ўтиришди. Изабель ўзини тутолмай хўнграб йиғлаб юборди.

– Ҳаммаси яхши бўлади азизам. Етиб боришинг билан сенга қўнғироқ қиламан, – овутарди Билл ўзини зўрға босиб. – Йиғлама севгилим, йиғлама...

Гордон Париждан жўнатган кийимлари Изабелнинг эғнида қопдек осилиб турарди. У жуда озиб кетганди. Шу рангпар, озғин ҳолида ҳам у Биллга чиройли кўринди. Уларнинг бахтли ҳаёти тугаб, ҳақиқий ҳаётга қайтадиган пайтлари етиб келди. Бу ҳақиқий ҳаётда бирга бўлолмасликларини билишарди.

– Сен ҳам ўзингни эҳтиёт қил... ва тезроқ ёнимга қайт, – йиғи аралаш шивирлади Изабель.

– Сени қанчалик севишимни унутма.

– Бардам бўл, азизам... Мен ҳам сени севаман.

Иродасини тўплаб Изабель ўзини қўлга олди ва охирги марта Биллга қаради. Кўз ёши аралаш жилмайганича эшикка йўл олди... Уни кузатишга чиққан шифокор ва ҳамшираларга миннатдорчилик билдириб хайрлашди. Кейин Гордон ёллаган ҳамшира билан лифтга чикди. Унинг орқасига қараб югургиси, палатасига қайтгиси келди. У қайта комага тушишга ҳам рози эди. Нима бўлса ҳам майли, фақат Биллнинг ёнига қайтса бўлгани... У кўз ёшларини тиёлмай шифокорларга охирги бор қўл силтади. Лифтнинг эшиги ёпилди.

Биллнинг хурматини қилиб, Изабель кетгач, анчагача ёнига ҳеч ким кирмади, унинг йиғлаганини биров кўрмади. Сўнгги умидидан, муҳаббатидан айрилиб, ўксиб-ўксиб йиғлаганига ҳеч ким гувоҳ бўлмади. Бу муҳаббатига ҳеч қачон ета олмаслигини билган эркак кишининг дил ноласи эди. Бу чорасизлик ва охирида ўладиган умидга тутилган мотам эди. Шу сабабли бу мард, софдил кишини ўз дард-аламини тўкиб олиши учун имкон беришди. Бир неча соатдан кейин ҳамширалар кирганида Билл чарчаб ухлаб қолганди.

ХИ ҚИСМ

Самолёт Шарль де Голл аэропортига келиб кўнганида соат икки бўлганди. Бир-иккита китоб ва болаларининг суратлари солинган сумкани ҳисобга олмаганда унинг ортиқча юки йўқ эди. Изабелни аэропортда ҳеч ким кўтиб олмади. Гордон ўзи чикмаганига яраша Софига рейснинг аниқ вақтини ҳам айтмади. Йўл толиктирганидан Изабель оёғини зўрға кўтариб босарди. Ҳамширанинг қистови билан у ногиронлар аравачасига ўтирди. Йўл бўйи эса фақат Билл хақида ўйлади, тезроқ уйга етишни, болаларини бағрига босишни хоҳларди. Автомобилда кета туриб Изабель Парижни умуман соғинмаганини, Эйфель минораси олдингидек кўзини қувонтирмаётганини хис қилди. Ҳозир у шифохонада Биллнинг ёнида бўлиб қолишни истарди. Лекин машина Гренель кўчасига қайрилгач, уни ғалати ҳис-туйғулар чулғаб олди – ниҳоят болаларини кўради! Ҳовлига кира туриб, Изабель деразаларга кўз югуртирди. Ҳеч кимнинг сояси кўрилмади. Бундай пайтда Гордон уйда бўлмади. Унинг иши кўнглигини Изабель соддадиллик билан тўғри тушунарди. Автомобилдан тушган Изабелни қайтгани билан ҳеч ким табрикламади. Фақат эшик оғаси бош иргаб кўришиб қўйди. Изабель эшик кўнғироғини босди. Эшикни очган Жозефина бекасини кўриб йиғлаб юборди-да, кучоклаб олди.

– Хоним... – йиғирма йиллик хизмати давомида Жозефина уни туғишганидек яхши кўриб қолган эди.

Сизларни яна кўриш қандай бахт! – деди Изабель холлга кира туриб. У атрофга аламлиди – ҳамма нарса бегона ва ғамгиндек кўриниб кетди. Бироз нафасини ростлагач, секин зинадан кўтарила бошлади. Шунда ўғлининг овози кулоғига чалинди. Изабелнинг кўз олди қоронғилашиб кетди, секин бориб эшикни очди.

Тедди тўшакда ҳамшираси Марга билан гаплашиб ётарди. Овозидан ўғлининг соғлиғи яхшимаслигини сезган Изабелнинг кўзларига ёш келди... Онасига кўзи тушган Тедди қувончдан кичкириб юборди ва сакраб ўрнидан туриб уни маҳкам кучоклаб олди:

– Ойи, ойижон, нахотки қайтган бўлсангиз?! – у тинмай онасини ўпар, маҳкамроқ бағрига босарди.

Изабель мувозанатини йўқотиб йиқилишига бир баҳя қолди. Ҳамшира уни чакконлик билан тутиб қолди.

– Тедди, болагинам, сени шунчалик соғиндим-ки... кўзларимга ишонмаяпман... – у йиғлаганича ўғлини қаравоғга ўтказди ва кўзларига тикилди. Тедди озиб-тўзиб кетган, бир йўтал гутса тўхтатиш кийин, ранги ҳам бир аҳволда эди. Тумбочканинг усти дори-дармонга тўлаллиги ҳам вазиятни кўрсатиб турарди.

– Тузукмисан? – деди Изабель ўғлини қундузи ҳам тўшакдалигидан хавотирланиб.

– Доктор туришга рухсат бермаяпти, – бепарво жавоб берди у кўзлари чақнаб. Ойиси уйга қайтгач, уни соғлиғи ҳам безовта қилмай қўйганди. – Кеча бокка чиқмоқчийдим, Софи қўймади. Унинг доктор билан тили бир. Менга ҳеч нарса қилгани қўймайди.

– Сени деб қайғурганидан бу, – жилмайди Изабель. – Демак, менинг йўқлигимни билдирмабди опанг.

– Ахволингиз яхшими? – сўради Тедди йўталдан тўхтаб. Унинг қўллари титрарди. Нафас олиши қийинлашганида бериладиган дорилари юрагига таъсир қиларди. Шу сабабли Изабель бу дори-дармонларни ишлатмасди.

– Дадамнинг айтишича, комада бўлган экансиз, энди тузукмисиз?

– Ростдан ҳам комада узоқ ётдим, энди яхшиман.

– Хушдан кетиш қанақа бўларкан? – ўйчан қизиқди Тедди. – У ёқлар чиройли эканми? Бирор нарсани эслай оласизми?

– Йўқ. Фақат бир тушимда сени кўрганим эсимда. Мен кўзни қамаштирадиган нурга қараб кетаётганимда сен орқага қайтишга мажбур қилдинг.

– Каттиқ азобландингизми? – сўрашда давом этди болакай. Тедди Сент-Экзюперининг «Кичик шаҳзода»сига ўхшарди. Ўн тўртга кирса-да, бирор марта мактабга бормаган, уйдан кам чиқар, шу сабабли дўстлари йўқ эди. Унинг ота-онаси ва Софидан бошқа ҳеч кими йўқ эди.

– Аввалига оғриқ кучли эди. Кейинчалик, анализлар топширдим, даволандим. Бироз тузалгач эса уйга – сенинг ёнингга қайтдим.

– Сизни жудаям соғиндим.

– Мен ҳам сени соғиндим, – ўғлининг сочларини силади у. – Опанг қани?

– Дарсларини тайёрляпти. Кейинги ҳафта ўқиши бошланади. Вақтида келдингиз, Софи кетиб қолса, нима қилардим? Дадам уйда бўлмайдилар.

– Майли, ҳамма ўз ишини қилаверсин. Иккаламиз бирга китоб ўқиймиз, бошқотирмалар ечамиз. Энди ёнингдан бир қадам жилмайман.

Изабель Гордоннинг уйда бўлмаганидан хафа бўлса-да, билдирмади. Хонага бир даста журнал кўтарган Софи кириб келди. Укасининг ёнида ўтирган ойисига кўзи тушиб хурсандлигидан қичқириб юборди.

– Ойижон! – қўлидагиларни улоқтириб отди, лекин эҳтиёт бўлиш кераклиги охириги дақиқаларда ёдига тушиб, ўзини тўхтатиб қолди. – Мунча озиб кетибсиз, ойижон?

– Шифохонада овқат беришмади, – кулди Изабель. Ҳақиқатан кийимлари копдек осилиб турарди.

– Ҳозир тузукмисиз? – хавотир аралаш сўради Софи. Ойиси йўқлигида оиланинг ҳақиқий бекасига айланиб улгурганди у.

– Сизларни соғ-саломат кўриб, ўзимни яхши ҳис қиляпман, – самимий жавоб берди Изабель.

Болалари қуршовида яна бир соатча ўтиргач, ҳамшира унга дам олиши кераклигини эслатди. Диванга хорғин чўзилган Изабель серҳашам хонасига

кўз югуртирди. Болалар билан овуниб Биллини бироз унутганди, яна соғинч кийнаиб бошлади. Йўл толиктирганидан бироз дам оламан, деган Изабель Софи кириб уйғотмагунича ухлаб қолди.

– Ахволингиз яхшими, ойижон? – меҳрибонлик билан елкасини снлади Софи.

– Ўзимни яхши хис қиляпман, азизам. Шунчаки чарчабман, кўзим илинибди.

– Тедди чарчагиб қўймадимми? Сизни кўрганидан қувончи ичига сиғмаяпти.

– Жуда озиб кетибди, – хўрсинди Изабель.

– Ўзингиз ҳам, – у ойисига диққат билан тикилди. Ростдан ҳам Изабель анча ўзгарган эди. Худди қайта туғилгандек. Умуман олганда, ҳақиқатан ҳам бир ўлимдан қолиб, қайтиб келди. Бундан ташқари севиб қолди. Ўзгаришлар ҳатто ўн саккиз ёшли кизга ҳам сезилаётганди.

– Теддига жуда яхши қарабсан, – кизини мактади Изабель. У бемор болага қараш қанчалик қийинлигини яхши биларди. Тедди ювош, меҳрибон бўлишига қарамай, талаб-эҳтиёжлари кўп. Тинимсиз парвариш, эътибор керак.

– Лондонда узок ушланиб қолганим учун кечир, – юмшоқлик билан сўзлади Изабель.

– Мен учун тирик қолганингизнинг ўзи бахт, – хорғин жилмайди Софи.

– Сен бироз дам олининг керак. Эртадан Теддига ўзим қарайман. Сен эса дам ол.

Софи жилмайди. У онасига қанчалик қийналгани, ўзини ёлғиз хис қилганини айтиб ўтирмади. Барча дугоналари саёхатга кетган бир пайтда у ёз бўйи бемор укасига қараб ўтирди. Қолаверса, отаси умуман ёрдам бермади. У Тедди ҳақида эшитишни ҳам хоҳламас, кизига эса қўл остидаги одам билан гаплашгандек муомала қиларди. Изабель ювишиб-тараниб олгач, Биллига қўнғирок қилмоқчи бўлди-ю, лекин Гордон келгунича улгуролмаслигини ўйлаб фикридан қайтди. Гордон эса соат еттига яқин кириб келди. Изабель Теддининг хонасида эртақ ўқиб ўтирганида у йўлакдан хонасига ўтиб кетди. Тўхтамади, сўрашмади! Эртақни тугатгач, Изабель китобни олиб қўйди ва ўғлига тезда қайтишга сўз бериб йўлакка чиқди. Гордон ким биландир телефонда гаплашиб турарди. У Изабелни кўриб хайрон бўлгандек пешанасини тириштирди. Изабель эрининг хатти-харакатларига ўрганиб қолган бўлса-да, ҳозир қўнғили оғриди. Умуман олганда, Гордон ҳеч қачон кетишда хайрлашмас, ишдан келганидан кейин ҳам дарҳол ўз хонасига ўтиб кетарди. Ҳатто, бугун ҳам ўз одагини тарк этмади, қачондан буён кўрмаган хотини билан кўришишни ўзига эи кўрмади.

– Йўлда чарчамадингми? – сўради Гордон ўрниндан жилмай.

– Йўқ, раҳмат, – улар худди бегоналардек гаплашишарди. – Ҳамшира ёрдам бермаса, чарчаб қолардим... Болаларимни соғ-саломат кўриб хурсанд бўлдим, – секингина қўшиб қўйди у.

Теддининг озиб-тўзиб кетгани, Софининг салкам беш ёшга улғайиб қолгани ҳақида гапирмоқчи эди-ю, лекин эрини болаларининг ташвиши умуман қизиқтирмаслигини эслаб ортиқ гапирмади.

– Аҳволинг яхшими, ўзи? – хавотир аралаш сўради Гордон. Бу Изабелни ҳайрон қолдирди. Эридан бунақа меҳрибончиликни кутмаганди.

– Бироз чарчадим, шекилли. Бутунлай соғайиб кетишимга ҳали анча бор. Бош оғриғи турса, дарҳол шифокорга мурожаат қилиш зурурлигини тайинлашганди.

– Кўринишинг ёмон эмас, – номига илтифот қилди Гордон. Улар ҳамон уйнинг икки бурчагида туриб гаплашишарди. Гордон ўзига маълум сабабларга кўра, ўтган икки ойни эслашни хоҳламасди. У Билл ҳақида оғиз очмаган бўлса-да, совуқ муомаласидан алами тарқамаслигини билиниб турарди.

– Овқатландингми? – курукқина сўради у.

– Йўқ ҳали. Сени кутгандим. Тедди овқатланиб бўлди. Софи эса айланишга кетди.

– Келганингдан ётиб ухлагандирсан, деб ўйлагандим, – қовоғи уюлди Гордоннинг. – Бугун оғир кун бўлди-ку сен учун. Менинг эса иш юзасидан учрашувим бор, бангкоклик муҳим миждоз билан.

– Майли, яхши, – секингина бош силкиди Изабель. Эрининг хонасига кадам қўйишга ҳадди сиғмади унинг. Чунки Гордон руҳсатсиз хонасига киришни барчага таққилаб қўйганди. Бу буйруқ хотинига ҳам тегишли.

– Ҳозир Жозефинага айтаман, бирор егулик олиб келади.

– Шундай қила қол. Эртага бирга овқатланармиз.

Илгарилари Изабель Гордоннинг кўполлигига эътибор бермасди. Ҳозир эса негадир ранжиди. Эри на соғайгани билан қутлади, на очиқ чехра билан кутиб олди. Ҳатто, кучиб ҳам қўймади. Кета туриб Гордон Изабелнинг хонасига бош суқди.

– Овқатланган бўлсанг, бир оз дам ол. Теддининг ёнида ўтириб ўзингни толиқтирма. Ахир ҳамшираси бор, – Гордон ҳар доимгидек совуқ гапирди. У фақат одамларнинг кўз ўнгида Изабелга хушмуомалада бўларди. Бундай пайтларда Изабель хурсанд бўлиб кетар, лекин уйга қайтгач, яна эски ҳолатига ўтиб, эшигини қарсиллатиб ёпганича хонасига кириб кетарди. Биллнинг меҳрига йўғрилган муомаласини кўрган Изабелга Гордоннинг ҳаракатлари оғир ботди.

– Эртага кўришамиз, – деди Гордон уйдан чиқа туриб. Изабелнинг назарида у шошмаётгандек, бироз яқинроқ келмоқчидек кўринди, йўқ, Гордон шошилишч хонадан чиқиб кетди.

Изабель хўрсинди. Турмушга чикаётганида канча орзу-ниятлари бор эди... Лекин ҳеч нарсани ўзгартириш қўлидан келмагач, нима ҳам қиларди. Кўнишга мажбур. Эри кетгач, у Лондонга кўнгирак килди. Билл қувониб кетди.

– Ҳозиргина сени ўйлаб ётгандим, – Изабель ўзи билмаган ҳолда эрининг гап оҳангини Биллники билан солишгирди. – Болалар қалай экан?

– Яхши, – кўзига ёш қуюлди унинг. – Мени кўриб хурсанд бўлишди. Софи роса чарчаган экан.

– Тедди-чи, аҳволи яхши эканми?

– Унчалик эмас. Яна иссиғи кўтарилибди. Озиб ҳам кетибди. Бугун ўзини бир оз яхши ҳис қилди. Эртага кун бўйи унинг ёнида бўлмоқчиман.

– Ўзингни чарчатиб қўйма. Ҳали заифсан.

– Биламан азизим. Ўзингдан гапир, кун бўйи нималар қилдинг?

Бугунги куннинг ўтиши қийин бўлганлиги, ёлғизликдан эзилганлигини Билл гапирмади. Энди олдингидек телефондаги суҳбатга кўнишдан бошқа чоралари йўқ эди.

– Ўзимни жуда яхши ҳис қилдим, – ёлғон гапирди у. – Факат сени каттик соғиндим. Кейинги ҳафтада менга жавоб беришади. Соғликни тиклаш марказига бориш мен учун камокдек туюляпти. – қулди у. Билл ўта каттик тартибдаги тикланиш марказини танлаган эди. Худди ўша ерда яхшироқ натижаларга эришишим мумкин, деб ўйлади. Келажаги ҳам шунга боғлиқ эди. Улар болалар ҳақида бир оз гаплашишгач, Билл Гордон борасида сўради:

– Қалай у?

– Ўша-ўша. Сира ўзгармаган. Ишдан кеч қайтади, кейин яна каергадир кетади. Ҳечқиси йўқ. Эътибор бермадим. Юрагимнинг ярми сенга, ярми болаларимга тегишли. Унга ўрин йўқ. Агар Биллни учратмаган тақдирда ҳам шундай бўлиши аниқ эди. Чунки уларнинг оиласи помигагина сакланиб қолганди.

– Сенга жahl қилмадимми? – хавотирланиб сўради Билл. Чунки у Форрестьенни жahlга минганида кўрганди.

– Сездирмади. У захрини қутилмаганда сочади. Ҳали мендан ўч олмай қўймайди. Ҳозирча тинч.

– Сени каттик қийин-кистовга олмаса эди, деб кўркаман. Машинада биргалигимиз каттик ғазабини қўзғаган уни. Албатта, жahl чикишига асоси бор, лекин...

– Синди қандай? Гаплашдингми? – гапни бурмоқчи бўлди Изабель. У Билл хотини билан телефон орқали ҳам гаплашмай қўйганини сезиб юрарди.

– Қизимнинг айтишича, у ҳозир Саутгемптонда экан, энди Синди билан факат Нью-Йоркда учрашамиз.

Билл эртага кўнгирак қилинганга сўз берди. Ўшакни қўйишдан олдин яхши кўришини яна бир бор таъкидлади. Изабель ўрнига ёта туриб ўз уйида ўзини бегона сизди. Унинг жойи Лондонда – Биллнинг ёнида эди. Ярим тунда маши-

на овозини эшитган Изабель эрининг қайтганини сизди. Эрталаб эса Гордонни йўлакда учратиб қолди. У қўл силкиб қўйиш билан кифояланди. Кейин яна ишга кетди. Изабель ўғли билан вақтини яхши ўтказди. Теддининг шифокори келиб, аҳволи бироз яхшиланганини айтди. Уни кузатишга чиққан Изабелга доктор:

– Аҳволи айтарли яхши эмаслигини биласизми, Изабель? – деди.

– Биламан, лекин бугун аҳволи яхши дедингиз-ку, – умид билан гапирди у.

– У сизнинг қайтганингиздан хурсанд, холос. Кундан-кунга соғлиғи заифлашиб борапти. Буни тўғри тушунишингиз керак. Юрак фаолияти ёмонлашиб, ўпкаси ҳам яхши аҳволда эмас.

– Нима демоқчисиз? – қўриқиб кетди Изабель.

– Ўғлингиз ўсган сайин юраги билан ўпкасига оғирлик тушапти.

– Балки... операция йўли билан бошқа аъзолар қўйсак-чи?

– Буни кўтаролмайди. Ўғлингизнинг кунлари санокли... У дам олиб, бироз ўзига келиши керак. Қолаверса, ўзингиз ҳам, Изабель, – куйинчаклик билан қўшимча қилди доктор.

– Ҳаракат қиламан. Ўғлим билан семирамиз энди, – кулди Изабель. – Энди ёнидаман, худо хоҳласа, ҳаммаси яхши бўлади, – деди ишонч билан у.

– Бир-икки кунда яна келаман. Агар бирор муаммо бўлса, тортинмай қўнғироқ қилаверинг.

Тедди муаммо туғдирмади, аммо Гордон... Кечқурун у ишдан нохуш кайфиятда қайтди. Ҳеч ким билан гаплашмади. Ёлғиз ўзи хонасида овқатланди. Ярим тунда эса эшикни қарсиллатиб ёпиб, яна қаергадир чиқиб кетди. Изабель унинг қаерга кетганини тушунолмай ҳайрон бўлди. Эртасига эрталаб Гордоннинг ошхонада газета ўқиб ўтирганида учратди. Эри анчагача уни сезмаганга олиб ўтирди. Изабель унинг нимадандир каттиқ жаҳли чиққанини сезиб турарди. Лекин неғалигини билмасди.

– Лондонлик дўстинг билан яна гаплашдингми? – кутилмаганда ўшқириб сўради Гордон.

Изабель чўчиб тушди. Лекин ёлғон гапиргиси келмади.

– Ҳа, – деди секингина.

Гордон қутуриб кетди.

– Сенингча шу одобданми, Изабель? Оз бўлса ҳам виждонинг бўлса керак, деб ўйлагандим. Ўшанинг сени ўлдиришга бир баҳя қолдирди-ку, жин урсин!

– Иккаламиз ҳам ўлишимиз мумкин эди. У айбдор эмас.

– Агар у билан бормаганингда, фалокат ҳам юз бермасди. Болаларинг фалокат пайтида бегона эркак билан бирга бўлганингни билишларини хоҳламасанг керак? – у очикчасига таҳдид билан гапирди.

– Бу гапинг тўғри. Лекин қолганларида ноҳақсан. Мен у билан дўст бўлганман, холос, – у ўзини босишга ҳаракат қилса-да, юраги така-пука бўлиб кетди.

– Демак, дўстлигингга нукта кўйилди, шундайми?

– Мен ундай демадим, – у кўрка-ниса эрига караб олди. Эрининг кекчилигини билгани учун кўркиб турарди. Агар унга карши уруш бошласа, албатта ғолиб чиқарди. Гордоннинг хар доим кўли баланд келган. – Энди хавотир олмасанг ҳам бўлади. Мен энди уйдаман-ку!

– Гап бунда эмас! Огоҳлангириб кўй, Изабель, ўт билан ўйнашма. Жахлимни чиқарсанг, ўзингга ёмон бўлади.

– Сенинг жахлингни чиқармоқчи эмасман. Шунақа ноқулай вазият юзага келганидан ўзим ҳам афсусдаман, – ерга каради Изабель.

– Зўр таъриф бердинг-ку! – хотинига еб кўйгудек тикилди Гордон. Эрингни алдаб туриб, ҳалокатга учраганинг, ноқулай вазият экан-да, кара-я!

– Сени алдамагандим. Шунчаки бирга овқатланишга кетаётгандик, юмшоқрок гапиришга уринди Изабель.

– Раке тушишга ҳамми? Ярим тунда-я?!

Изабель эридан, ўзинг қаерда тунадинг, деб сўрамоқчи бўлди-ю, хадди сиғмади. Гордон турмушларининг бошидаёқ сезилмаган қонунини ўргатганди. Фақат унинг айтгани бўлади, у бутунлай эркинликка эга. Изабелнинг эса савол беришга ҳам, шубҳаланишга ҳам ҳақки йўқ. Аксинча бўлса, каттик жазоланарди. Изабель оиласидаги муҳитни ўзгартира олмаслигини тушунарди. Фақат шунча йилдан буён бунга қандай чидаб келганини тушунолмасди. Шу ҳам онла бўлди-ми?

– Оилали аёл эканлигингни унутган кўринасан? – эслатди унга Гордон. – Ўзингни шунга муносиб тутишинг керак. Гапларимдан тўғри хулоса чиқарасан деган умиддаман.

Изабель жавоб бермади. Гордон ҳалокат пайтида бирга бўлганликларни учун шунчалик ғазабга миндим, демак, шифохонада битта палатада ётганликларини билса... Изабелни ажрашиш кўрkitмасди. У фақат Теддини ўйларди. Ногирон мурғаккина боласига бу машмашалар ёмон таъсир қилишидан чўчирди.

– Бахтингга сени кечирдим. Агар ўзингни муносиб тутсанг ёки учрашганингни билиб қолсам, кейин мендан хафа бўлма. Унга айтиб кўй, кўнғирок қилишни бас қилсин.

Изабель ҳеч қачон бундай қилолмасди. Чунки телефон кўнғирокларидан бошқа ҳеч нимаси йўқ эди унинг. Гордондан одамгарчилик кутмаса ҳам бўлади. У портфелини олар экан, орқа-олдига карамай хонадан чиқиб кетди. Айтадиганини айтиб кўнглини бўшатиб олганди. Изабель анчагача ўрнидан кимирай олмади. У ўз хаёллари билан банд эди. Олдин вазиятни тўғри баҳолай олмасди. Лекин ҳозир ўзини қўл-оёғи боғлиқ қулдек ҳис қила бошлади. Битта ортикча ҳаракати учун Гордон каттик жазолаши тайин. Энг даҳшатлиси, ажрашингач, Гордон Теддини тортиб олиши ҳам мумкин. Ҳаммасига чидаса ҳам Изабель шунисига тоқат қилолмайди. У Биллга кўнғирок қилгисен, гаплашгиси келди-ю, лекин кўрқканидан бу ишга қўл урмади.

Билл физиотерапияларни олиб бўлгач, ўзи кўнғироқ қилди.

– Салом, азизам, ишларинг яхшими? – тетик овозда сўради у. Аммо Изабелнинг гап оҳангидан нохушлик юз берганини сезди. – Нима бўлди?

– Ҳеч нима. Ҳаммаси жойида, – ёлғон гапирди у. Билл кўявермагач, ростини айтишга мажбур бўлди.

– У сени шунчаки кўрқитган. Таҳдид йўлига ўтибди-да, – демак, шунинг учун шифохонага уни кўргани келмай қўйган. Хотини ўзини айбдор ҳис қилишини хоҳлаган, лекин бу иши уларга жуда қўл келишини билмаганди у. – У ҳеч нарса қилолмайди, кўрқма. Теддини ҳам тортиб ололмайди.

Билл ҳар қанча овутишга уринмасин, Изабелни хавотир тарк этмади.

– Бизда судьялар оталарнинг ёнини олишади. У мени ёмон она бўлганликда айбласа нима қиламан?

Билл Изабелга юраги ачиди.

– Ахир, қандай қилиб сени ёмон она деб айблаётлади? Ўн тўрт йил давомида туну кун ўғлингни парвариш қилганинг учунми?! Шунчаки сени кўрқитмоқчи бўлган. Бу қўлидан келган кўринадиди, – Изабель ҳақиқатан ҳам Гордондан кўрқарди.

– У ҳар доим менга таъсирини ўтказа олган, – хўрсинди у.

– Менга бу қилиғи ўтмайди! – жаҳли чикди Биллинг. У жон деб Форрестье билан яккама-якка гаплашган бўларди-ю, лекин Изабелга қийин бўлишини ўйлаб индамади. – Эътибор берма, азизам. Ўз ишингни қилиб юравер.

– Шундай қиламан ҳам.

– Бугун кечки овқатни бирга қиласизларми?

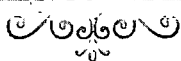
– Билмайман. У мени олдиндан огоҳлантирмайди.

Изабелнинг қийнаётганини сезиб турган Билл ич-ичидан эзиларди. Лекин ёрдам беролмасди. Изабель эридан ўлгудек кўрққанидан сўзсиз бўйсунарди. Билл ҳар қанча Изабелга тушунтиришга ҳаракат қилмасин, у болаларини ўйлаб қулоқ солмасди. Изабелнинг маблағи йўқ бўлиб, ногирон ўғлига қиммат дори-дармонлар топиб бера олмаслигини ўйларди. Билл жон деб унга уйланишга, ўғлини ҳам таъминлашга рози.

Гордонга ўхшаганлар мақсадига эришиш учун ҳар доим йўл топишади. Ҳозирда кўркувни курул қилиб олганди у. Билл энди-энди Изабелга шу йиллар давомида қанчалик қийин бўлганини, хўрликларга чидаганини ўйлади. Лондондаги ҳалокатнинг шов-шув бўлиб кетгани Гордоннинг фикрини янада мустаҳкамлаган.

– Иложи борича кўзига камроқ кўрингин. Ўзим сенга кўнғироқ қилиб турман, – унинг телефон рақами тўлов варақасига тушмасди. – Жуда зарур бўлсагина ўзинг сим қоқ, бўлмаса кўнғироқ қилмай қўя қол, – қўшиб қўйди Билл. Улар яна бир оз гаплашиб ўтиришди. Билл кўнғироқ қилишга сўз берди-ва яна даволаниш машғулотларига кетди.

Гордон бугун кутилмаган иш қилди. У Изабелни жиноят устида қўлга тушириш учун атайлаб ишдан вақтли қайтди. Лекин у бироз адашган-

ди. Келгунча Изабель Билл билан гаплашиб бўлиб, Тедди иккаласи карта ўйнаб ўтирарди. Ўўлакдан ўта туриб кўл силкиб кўйди, аммо тўхтамади. Софи ҳам отасининг шу йўсинда кўришишларидан кейин унга нисбатан фикри ўзгарган. Гордон кизи билан гаплашган тақдирда ҳам Теддини назар-писанд қилмагандек эътиборсиз қолдирарди. Унинг муносабатини хис қилган Тедди ҳам, ўз навбатида, отасига нисбатан на хурмат, на меҳр намоиш этарди. Софи энди оналасидаги ҳақиқатнинг асл киефасини кўра бошлаганди.

– Нега сизга бундай муомала қилишларига йўл қўясиз? – сўради онасидан кечкурун гаплашиб ўтирганида.

У ойиси учун кайғурар, ўзини оилада эркинроқ тутишни хоҳларди.

– Даданг атайлаб қилмайди, феъли шунақа ўзи. – Изабель болаларининг олдидан эрининг ёнини оларди. Софи бу гапларга ишонмасди. У шу ёзда отасининг феъли қанақалигини яхши билиб олган. Энди отасини олдингидек жон-дилидан яхши кўрмас, бутунлай онаси томонга ўтган эди.

– Дадам ҳар доим сизга кўполлик қилади. Теддига эса бегонадек бефарқ, жаҳлдан кизариб кетди Софи.

– Кўйсанг-чи, ҳечам унақа эмас... – унинг гапини бўлди Изабель.

– Дадам фақат ўзини ўйлайди. Ҳатто, менинг ҳам ташвишимни қилмайди.

– Сен билан жуда фахрланади.

– Балки шундайдир? Лекин сиз билан Теддига қилган муомалалари нотўғри. Бунга ҳаққи йўқ.

Гордон кизига бошқаларга нисбатан яхши муносабатда эди. Лекин охириги пайтларда шуни ҳам йиғиштирди. Энди Софи отасини совуққон, қаҳри қаттиқ одам деб била бошлаган. Албатта, бу феъли билан Гордон тижоратда қатта ютуқларга эришган, аммо уйда чидаш қийин эди.

– Илтимос, кизишма! – уни босишга ҳаракат қилди Изабель. – Даданг яхши одам.

Софи онасининг гапларига ишонмади. Гордон яхши ҳам, меҳрибон ҳам эмас.

– Даданг билан муносабатимиз яхши. Ташқаридан ёмон кўринса-да, аслида унақа эмас.

Софининг кўзларида «ўзингиз шу гапларга ишонасизми?» деган савол айланди. У аҳвол бундан ҳам ёмонроқ эҳақлигини тушунарди. Ота-онасининг ётоқхонаси нега алоҳидалигини энди тушунди. Онаси шифохонадалигида отаси умуман уйда бўлмади. Баъзан кечалари уйда тунамасди ҳам. Онасига бу гапларни айтиб ўтирмади. Софи отасининг жазмани борлигига ишона бошлади. У ҳеч қанақа телефон рақамини қолдирмасди.

– Дадам ҳар доим шунақа бўлганми? – Софи отасини бирор марта ҳам онасига яхши гапирганини эслолмасди. Тедди туғилгач эса, хоналарини алоҳида қилиб олишган. Буни Изабель Теддининг ёнига тез-тез

бориб келавериб отасини безовта қилмаслик учун, деб тушунтирганди. Лекин Софи гап факаг шунда эмаслигини тушунганди. Болалигида у онасидаг кўра отасини кўпроқ яхши кўрган. Ҳозир эса бунга афеус қилиб ўтирибди. Онаси уйда йўқлигида Софи кўп нарсани тушунди.

– Оила курганларингда далам бошқача эдим? – ҳамгин савол берди Софи онасига ачиниб.

– Ҳ мехрибон, катъиятли эди. Мени яхши кўради, деб ўйлардим. Ўшанда жуда ёш эдим. Сен дунёга келганигда ҳам даданг ўзини яхши тутарди. Жуда бахтиёр эдим ўшанда. Изабель Гордоннинг биринчи фарзанди ўғил бўлишини жудаям хоҳлаганини кизига айтмади. Тўрт йил ўтгач, Тедди туғилди. Шу билан ҳаммаси тугади. Гордон Тедди чала туғилгани учун Изабелни агай қилганликда айбларди. У касал болани кўришни ҳам хоҳламасди. Кейинчалик эса Изабелдан ҳам узоклашди. Ўша пайтларда Изабель эрининг мададига, бир оғиз илик ганига мухтож бўлган. Унинг учун оғир қунлар бошланди. Ҳаётининг дастлабки икки йилида Тедди бир неча марта оғир аҳволга тушиб, ўлишига бир баҳя қолганди. Изабель изтироб чекарди, Гордон эса уни айбладан бўшамасди. Шу тарзда Гордон хотинининг ўзига шибатаган ишончини бутунлай синдирди. Изабель айби нимадалигини тушунмасе-да, ўзини гуноҳкор сезиб, виждони кийналарди. У, агар яхши хотин, яхши она бўлганимда Гордон мени севган бўларди, деб ўзиларди.

Бугун эрталаб ҳам одадагидек Гордон ҳамма айбини Изабелга ағдарди. У яна ўзини гуноҳкор сеза бошлаганида Билнинг гаплари далда бўлди. Албатта, Изабель Лондонда Бил билан яширинча учрашиб юргани яхши эмаслигини тушунади. Лекин шифохонага тушмагунча у ҳеч бир айб иш қилмаган. Ҳаммаси ҳалоқатдан кейин ўзгарди. Энди эса у Билни жонидан ортик севар ва муҳаббатини сақлаб қолиш учун ҳамма ишга тайёр эди.

Нега дадамга турмушга чиққанингизни тушунолмадим, оий? – деди Софи кета туриб.

Чунки севардим, – хўреинди Изабель. – Ўшанда бор-йўғи йиғирма бир ёшда эдим. Назаримда, бизнинг оиламиз энг бахтли оила бўладиган эди. Даданг ақли, келишган, омадли эди. У отамга ҳам ёккан. Буванг Гордонни мен учун муносиб куёв, деб ҳисобларди. Мен ҳам ишонгандим бунга.

Ўтгиз саккиз ёшида Гордон банкни бошқарар, Изабелни эса жамиятда ўз ўрни бор эди. Аввалига янги оиласининг алоқалари Гордонга жуда қўл келди. Лекин юкори доирага кириб олгач, Изабелни нари суриб қўйди. Яна беш йил ўтгач эса умуман безътибор бўлиб қолди. Қувнок йиғитдан кўпол, бемехр кишига айланди. Бу вақтга келиб Изабелнинг отаси дунёдан ўтди. Ана шундан сўнг унинг азобли қунлари бошланди. Лекин Изабель ҳеч кимга чурк этмасди. Биринчидан, уят-номус йўл бермаса, иккинчидан, Гордон ўзинг айбдорсан, деган ганини унинг миясига синдирган эди. Шундан сўнг Изабель факаг болаларига боғланиб қолди. Бахтсиз аёл ҳамма вазифасини яхши урдаганига жон-жаҳди билан ўринарди. Лекин...

Билл эса уни жуда оқида, саришта, чаккон аёл деб хисобларди. Изабель бу икки эркак уни икки хил назар билан кўришидан хайрон. Шунга карамай, болалари учун барча азобларга умрининг охиригача чиданга рози у.

Софи кетгач, Изабель яна ёлғиз қолди. Бу гал Гордон Изабель билан бирга овқатланди. Эрталабки тўкнашув сабаб иккаласи ҳам лом-мим деб гаплашишмади. Гордон гаплашишга хуши йўқлигини маълум қилмоқчидек ковоғини очмади. Изабель ҳам эрининг гашига тегмаслик учун индамади. Умуман олганда, уларнинг гаплашадиган гаплари ҳам йўқ эди. Чунки Изабел, асосан, болалари хақида гапирарди. Гордоннинг эса бу мавзу гашига тегарди. Овқатланиб бўлишгач, Изабель қахвасини кўтариб, Теддининг хонасига кетди, Гордон эса яна ўз хонасига камалиб олди. Уйқуга ёта туриб Изабель кизининг гапларини ўйлади. Софи отасининг хатти-ҳаракатидан ранжиган бўлса, онасининг индамаслигини оқламади. У онасини бироз дадилроқ бўлишга даъват қилиб турганида Изабель яна эрини оқлаб ёнини олиб гапирарди. Изабель эри қачон чиқиб кетганидан бехабар қолди. Эрталаб уни қидириб хонасига мўралаганида ўрнининг тахи бузилмаганини кўрди. Туни билан қаерларда юрганини тасаввур ҳам қила олмади, кимдан сўраниши ҳам билмасди. Шунда хаёлига бир фикр келди: эри олдинлари ҳам кўпинча уйда тунамас, фақат бунга кўз юмиб келарди. Хўрлиги келган Изабель эрига кўнғирок қилиб, тунни қаерда ўтказганини сўрамоқчи бўлди-ю, лекин Биллнинг гапини эслаб, индамай ўз ишини қилиб юраверди. Кечқурун Гордон ишдан қайтгач, Изабель ундан ҳеч нарса сўрамади. Кечки овқатдан сўнг Гордон ҳеч кимга сездирмаслик учун секингина уйдан чиқиб кетди.

XIII ҚИСМ

Биллга Изабель кетганидан кейин беш кун ўтиб жавоб беришди. Билл учун шу беш куннинг ўтиши жуда қийин кечди. У ўзини ёлғиз хис қилди. Лекин бунга кўнгикиши керак эди. Олдинда уни қийинчиликларга тўла йўл кутаётганди. Орзу-хаёлларга берилмай, фақат меҳнат қилиш керак эди. Оёққа туриб кетиши бутунлай қафолатланмаса-да, ҳар ҳолда тушқунликка тушмаслиги лозим эди. Докторлар уни қаттиқ умидсизликдан химоя қилиш мақсадида олдиндан оғоҳлаштириб қўйишди. Жароҳатларининг оғирлигини хисобга олганда мўъжизага ишонини ҳам қийин эди. Ҳамшираларнинг барчаси уни кўзда ёш билан кузагиб қолди. Уларнинг барчаси бу ёқимтой беморларга боғланиб қолишганди. Қолаверса, Биллнинг Изабелга бўлган мухаббати ҳам уларни бефарқ қолдирмаганди. Уларнинг дахшатли ҳалокатдан тирик қолиб, ажалнинг домидан қайтиб келганликлари реанимация бўлими ходимларини руҳланштириб юборганди. Билл ҳамшираларнинг ҳаммасига Нью-Йоркдан фабрикнома йўллашга сўз берди ва барчаларига «Харродз»дан совғалар буюр-

ди: ҳамшираларга чиройли тилла билагузук, даволовчи шифокорларга «Патек Филипп» соати. Бу сахий ва меҳрибон одамни ҳали кўп соғинишларини қайта-қайта таъкидлаб, тезроқ соғайиб кетишини тилаб шифохона ходимлари у билан хайрлашишди. Битта ҳамшира билан санитар уни аэропортгача кузатиб, самолётга ўтқозишди. Соғломлаштириш маркази ходимлари уни Нью-Йорк аэропортида кутиб олишлари лозим эди. Учишдан олдин Билл қизларига кўнғироқ қилиб марказда учрашишга келишиб олди. Синди билан эса гаплашмади. Ажрашишга қарор қилишгач, камроқ кўришганимиз яхши, деб ҳисобларди у. Ажрим қоғозларини Билл бир ой олдин расмийлаштириб хотинига дала ҳовли, бир нечта машина ва анчагина қимматбаҳо қоғозлар қолдирди. Синди эрининг сахийлиги ва виждонлилигига яна бир бор тан берди. Эрининг шошганини тезроқ Изабелга уйланишга йўйди. Сафарининг дастлабки соатларида Билл ўзини яхши ҳис қилди. Кейинчалик эса бели ва бўйнида оғриқ турди. Докторлар ҳамшира ҳамроҳлигида кетишни тавсия қилишига қарамай, Билл қайсарлик билан рози бўлмаганди. Лекин йўл давомида қилмишидан пушаймон бўлди. Яхши ҳам шахсий самолётида учаётган эди. Шунинг учун бемалол ётиб кетди. Аэропортда уни иккита санитар ва машина ҳайдовчиси кутиб олишди. Божхонадан ҳам муаммосиз ўтди. Ҳамма жойи қақшаб оғриётганидан у ҳолдан кетиб борарди. Кузатувчилар уни автомобилга жойлаштиришди.

– Яхши етиб келдингизми? – сўради улардан бири жилмайиб.

– Ҳаётимдаги энг оғир ва энг узоқ йўл бўлди ўзиям, – уф тортди Билл.

У учун ётиб кетиш ҳам дўзах азобидек эди ҳозир. Шунда у соғайиб кетишига ҳали анча борлигини ҳис қилди. Соғломлаштириш марказига етгунча ярим соатлар юришди. Кенг ва ёруғ бино шифохонадан кўра шаҳар ташқарисидаги клубларга ўхшаб кетарди. Атрофни бемалол томоша қилишга ҳам кучи қолмаганди Биллнинг. У ҳозир тезроқ ўрнига ётишни ўйларди, холос. Йўлда унга қўлтиқтаёқли ва аравачада ўтирган эркак-аёллар учради. Худди шундай ногиронлар аравачасидаги икки жамоа баскетбол ўйнардди. Замбилларда ётган томошабинлар эса уларни қўллаб-қувватлаб туришарди. Бу ердаги муҳитнинг дўстоналиги, одамларнинг қувноқлиги Биллнинг кайфиятини кўтармади.

У ўзини уйдан узоқдаги интернатга жўнатилган ўқувчидек ҳис қиларди. Изабелни, Авлиё Фома шифохонасини кўмсарди. Коннектикутдаги уйини эса ўйлашни ҳам хоҳламасди. Энди ўтмишини хотирасидан бутунлай ўчириши керак эди. Уни аравачасида хонасига олиб киришганида кўзларига ёш тўлди. У ҳеч қачон ўзини шу қадар ёлғиз ҳис қилмаганди.

Ҳаммаеи-жойидами, жаноб Робинсон?

У бош силкиб кўйди. У яшаши керак бўлган хона одатий меҳмонхоналарга ўхшарди. Нархининг осмондалигига қарамай бу ерда мижозларни ортиқча ҳашамга ўрашмасди. Замонавий мебель, бир кишилиқ каравот, полдаги гилам,

девордаги картина – мана шу хонанинг жиҳози. Бундан ташкари, унинг ихтиёрида ваннахона, факс, компьютер ва телефон ҳам бор эди. Микротўлқинли печ ишлатишга руҳсат йўқ. Сабаби, уларнинг одамлардан ажраб ёлғиз қолишидан сақлаш эди. Билл ҳам кафетерийда овқатланиши, спорт мусобакаларида катнашиши, дўст орттириши керак эди. Булар ҳаммаси соғломлаштириш жараёнининг бир қисми ҳисобланарди. Бу ерда беморнинг кимлиги, ўтмишида ким бўлганлиги ҳисобга олинмасди. Беморлар бу ернинг муҳитида фаол иштирок эгиши шарт эди. Хонани кўздан кечириб ўтирган Билл котибасига кўнғирок қилиши кераклигини эслаб қолди. Ўтган икки ярим ой ичида унинг сиёсий фаолияти йўққа чиқай деганди. Шифохонада ётганида унинг барча ишлари тўхтаб қолганди. Ховлига яна бир нигоҳ ташлаб олган Билл олдинги фаолиятига қайтиши учун хали камида бир йил вақт борлигини тушунди. Хона бурчагида кичкина музлатгич турарди. Нуфузли оталарда бўлганидек, бу ерда ҳам музлатгич салқин ичимликларга, шоколад ва енгил яхна овқатларга лик тўла эди. Кузатувчилар кетгач, Билл Изабелга кўнғирок қилмокчи бўлди. Лекин Гордон уйда бўлиши мумкинлигини ўйлаб фикридан қайтди. Ёлғизликка чидамаган Билл сабри чидамай охири таниш ракамни терди. Парижда соат тунги ўн бир эди. Гўшакда кадрдон овоз эшитилди.

– Бевақт кўнғирок қилмадимми?

Изабель кулиб юборди.

– Жуда вақтида қилдинг. Сени ўйлаб ўтирдим. Гордон Мюнхенга кетган. Йўлда чарчамадингми?

– Жуда чарчадим, – тан олди Билл. – Худди камоқда ўтиргандекман.

У яна атрофга аланглади. Хона яхши жиҳозланганига карамай, бу ердаги муҳит умуман ёкмаганди.

– Бу ер менга умуман ёкмади, – тўнғиллади у ёш боладек.

– Ҳечқиси йўқ, ҳадемай ўрганиб кетасан, кўрасан, хали ҳаммаси яхши бўлади, – овутишга ҳаракат қилди Изабель. – Бор-йўғи бир-икки ой бўласан у ерда. У Биллга нима қилиб ёрдам беришини билмасди.

– Балки икки йил қолишимга тўғри келса-чи? – худди аразлагандек давом этди Билл.

– Баҳс бойлайманки, яқин орада у ердан чиқасан. Айтгандек, у ердаги одамлар қанақа экан? – унинг назарида соғломлаштириш марказида факат кекса ва ярим фалаж одамлар бўладигандек. Билл улар билан тил топишиши кийин эди. Лекин беморларнинг ярмидан кўпи ёшлар. Марказда асосан автомобиль ҳалокатига учраганлар, гимнастика залларида жароҳат олганлар эди.

– Ёмон эмас, – шундай деганча Билл деразадан кўриниб турган бассейнга қаради. Унда беморлар сузиб юришар, кирғоқда эса аравачалар

турарди. – Шунчаки бу ерда колгим келмаяпти. Вашингтонда ишлаганим ёки сени кўргани Парижга борганим яхши эди. Назаримда, хаётим бефойда совурилайтгандек.

Лекин Билл ингилаётган жойларда ҳам уни ҳеч қандай яхши хабар кутмаётганди. Олдинги иш фаолиятига қайтиши учун у мустақил ҳаракатлана олиши, узундан-узок мажлисларда ўтира олиши керак эди. Бундан танқари, Билл энди уни сиёсат оламида қандай қарши олишларини билмасди. Кимлардир уни чиқитга чиқариб қўйиши, сайлов кампанияларини ўткази олишига ишонмаслиги мумкин эди. Шунинг учун у аввало оёқларини ҳаракатлантириши лозим эди. Изабель учун бунинг аҳамияти йўқ. Унинг мухаббати Билл юриб кетмаган тақдирда ҳам заррача сусаймаган бўларди. Ҳеч кимга муҳтожлик бўлмаслик ҳисси Биллни тинч қўймасди. У оиласига ҳам, ҳамкасбларига ҳам, ҳатто Изабелга ҳам қарам бўлишни хоҳламади.

– Теддининг аҳволи яхшими? – ҳамхўрлик билан сўради Билл. – Ўзинг-чи?

– Ўзим яхшиман. Софи кеча ўқишга кетди. Тедди ҳали анча заиф, ундан жуда хавотирдаман. Бир қарасанг, аҳволи яхшилангандек бўлади, кейин яна иссиғи чиқиб кетади... лекин кайфияти яхши.

Оливия билан Жейн ҳам ўқишга тушиб кетишди. Яқинда мени кўргани келишмоқчи.

Синди ҳам келадими? – Изабель ўзи тан олмаса-да, барибир Биллни рашк қиларди. Бу эса Биллга ёқиб тушарди. Билл ҳарчанд уни қайтаришга уричса-да, Синди ростдан ҳам қизлари билан бирга келмоқчи. Изабель ҳамон уларнинг ажрашаётганларидан бехабар эди. Билл учун шуниси маъқул. Бўлмаса Изабель ўзини айбдор ҳис қилиши мумкин эди.

– Келолмаса керак, қаёққадир кетаман, деганди... – бепарво жавоб беришга уричди Билл. Изабель Синдининг эркин қушдек хаёт кечирishiга яна бир бор қойил қолди.

– Гордон ҳам ҳозир Мюнхенга кетган, аллақандай конференцияга. – Лондон воқеасидан кейин Изабель эрининг сайру саёҳатларига эътиборсиз бўлиб қолганди. Улар ҳудди бегоналардек эдилар.

– Бугунга қандай режаларинг бор, азизим, – мулоимлик билан сўради Изабель. У Биллнинг чарчаганини, ҳамгинлигини ҳис қилиб турарди.

– Ётиб ухлайман. Овқатлангим ҳам келмаяпти, – оғриқлар унга қаттиқ азоб бераётганди. Шунга қарамай, у оғриқ қолдирувчи дорилардан қайсарлик билан воз кечганди. Ўрганиб қолишдан қўрқарди.

– Балки айланиб келарсан. Шу баҳонада атрофдагилар билан танишардинг, – Изабель Биллнинг хонасида ёлғиз қолишини хоҳламади.

– Эртага танишарман. Умуман олганда, хоҳишим ҳам йўқ. Терапия эрталаб еттида бошланиб, кечкурун бешда тугаркан. Интимвом бу ерда қаттиқ. Эрталаб сенга кўннироқ қиламан, ўшанда сизларда пешин бўлади.

– Ўзим ҳам сенга кўнғирок килиб турсам бўларди, – деди Изабель. У Билл билан тез-тез гаплашишни хоҳларди. Гаплашиб бўлган захоти яна соғинишни бошларди. Лекин Билл таваккал қилишни хоҳламай рози бўлмади.

Улар бир-бирларига соғинганлигию, севишини қайта-қайта таъкидлаб хайрлашишди. Изабель Биллни бағрига босгиси, кўнглини кўтаргиси келардию, бироқ бунинг иложи йўқ эди. Улар телефон кўнғироғи билан кифояланишга мажбур эдилар. Эртасига эрталаб Билл зўрға ўрнидан турди, санитар ёрдамида аравачага ўтириб душга йўл олди. Ўзини бироз енгил хис қилгач, яна Изабелга кўнғирок қилди. Сўнгра муолажаларга йўл олди. Муолажалар кутганидан ҳам кийинроқ эди. У ўзини денгиз флоти жангчисидек хис этди. Ногирон аравачасида ўтирган холида унга ритмик гимнастика қилдиришди. Тренажёрда машқ қилиб, оғир юклар кўтартиришди. Бўйни ва бел учун махсус машқлар бажартиришди... соат бешда у шу қадар холдан тойдики, хонасига базўр егиб борди. Унга ўрнига ётишга ёрдам берган санитар кўнгила сўради:

– Толиқиб қолмадингизми, жаноб Робинсон? – илгари спортчи бўлган, беш йил олдин жароҳат олиб, ҳозирда физиотерапевтликка ўқиётган афроамерикалик бўлган бу йигит жуда хушмуомала эди.

– Ҳазиллашяпсизми? – тўнғиллади Билл. – Бугун мени ўлдирмоқчи бўлишди, шекилли.

– Бир-икки хафтада ўрганиб кетасиз. Кейин ўзингизга ҳам ёкиб қолади, – санитар беморни массаж қилиб бўлгач, чиқиб кетди.

Билл кечки овқатни рад этиб ухлашга ётмоқчи эди. Шунда эшик тақиллади. Хонага аравачаси билан ёш йигит кириб келди.

– Салом. Менинг исмим Жо Эндрюс. Қўшнингизман. Сизни соат саккизда бўладиган ўйинга таклиф қилмоқчиман, – Эндрюс йиғирма ёшлардаги чиройли йигит бўлиб, ярим йил илгари тўрт кишининг ҳаётига зомин бўлган автохалокатга учраган. Унинг бигга қўли ишламасди.

– Баскетболга?! Қўйсангиз-чи! Ўйинда фақат копток бўлиб туришим мумкин. Бошқасига ярамайман.

– Бошида кийин бўлади, – қулиб юборди Жо. – Кейинчалик ўрганиб кетасиз. Бу ажойиб муассаса. Ярим йил олдин менинг фақат кўзим кимириларди, холос. Бошимни қашиш мен учун бир бахт эди.

Бу гаплардан кейин Билл инкиллаб-синкиллаб ўрнидан турди.

– Сиз ёшсиз, мен эса қариман.

– Бу ерда ёш-қари деган тушунча йўқ. Баскетбол гуруҳи капитанининг ёши нечада, биласизми – саксон иккида.

– Йўғ-эй, мен ҳеч қачон ундай бўлолмайман.

– Ўрганиб кетасиз. Сизга бир гап айтайми? Бу ерда соҳибжамол аёллар кўп...

Билл ўзини коллежга тушиб қолгандек ҳис қилди. Йигитча унга маъқул келди. Унинг кўзлари кулиб турар, истарали эди.

– Вақтни бекор ўтказмайсизлар шекилли, кулди Билл. Жонинг севган кизи ўша машъум автоҳалокатда вафот этганди.

– Дам олиш кунлари мен Нью-Йоркка бораман. Хоҳласангиз, бирга юринг. Поезда йигирма дақиқалик йўл.

– Яхши фикр, аммо ҳозир ўрнимдан базўр кимираяпман-ку...

– Унда ҳеч бўлмаса томоша қилинг. Сизни баъзи бировлар билан таништириб кўяман, – ў Биллни ҳол-жонига қўймади. Жо шу қаватнинг раҳбари бўлиб, унинг вазифаси янги келган беморларни ёлғизлатиб қўймаслик, нима бўлса-да жамоага қўшиш эди. Унинг ўзи ҳам марказга янги келганида жонига қасд қилмоқчи бўлганди. Ҳозир эса ҳаётга қизиқиши кучайган.

– Қизлар масаласи қалай бу ерда? – ҳазиллашди Билл.

– Уйланганмисиз? – Жо одамлар билан тил топишишга уста, дилкаш йигит эди. Шундай йигитни ногиронлар аравачасида кўриш Билл учун оғир эди.

– Йўк, тўғриси ажрашяпман.

– Ёмон бўпти... – хўрсинди Жо, кейин кўзлари чакнаб қўшиб қўйди: – Жамоамизда икки қиз бор: бирининг ёши ўн саккизда.

– Мен учун анча ёшлиқ қиларкан. Иккинчиси-чи?

– Олтмиш уч ёшда, – энсасини қотирди Жо.

– Шунисини ола қоламан. Ёши тўғри келаркан.

– Ўзингиз неча ёшдасиз?

– Эллик икки. Лекин, назаримда, тўқсонни уриб қўйгандекман.

– Овқатландингизми?

– Иштаҳам йўк, – у кеча ҳам овқатланмаганди.

– Бекор қиялпсиз. Олти яримда сизни чақираман. Тайёр бўлиб туринг, – у Биллнинг жавобини кутмай аравачасини буриб чиқиб кетди.

Билл энди ухламоқчи бўлиб турганида эшик тақиллади. Кириб келган йигит ўзини Жо деб таништирди. У Биллни баскетбол ўйнашга таклиф қилди. Билл эса фақатгина томоша қилишга рози бўлди...

Эндрюс вазифасини яхши бажарди. Соат олтидан ўтганида Билл шайланиб ўтирар, кайфияти ҳам анча яхши эди. Жо ошхонага боргунича йўлда учраганларнинг барчаси билан таништириб борди. Сухбат давомида Билл Жонинг Минеполисданлиги, ёши йигирма иккидалигини билиб олди. Йигитча яқинда коллежни тугатган, кейинги йили университетнинг ҳуқуқшунослик факультетига ҳужжат топшириш ниятида экан. Унинг иккита опаси бўлиб, эгизак укаси ўша автоҳалокатда вафот этган эди. Жонинг қайлиғи ва укаси, иккинчи машинадан эса яна иккита киши ҳалок бўлганди. Юракни эзадиган бунақа воқеаларни мазкур даргоҳда

кўплаб эшитиш мумкин эди. Аксарият беморлар нафакат физиотерапияга, балки психиатр ёрдамига мухтож. Лекин соғломлаштириш марказини улар ҳаётга ишонч ва иштиёқ билан тарк этишарди. Ушбу муассасада икки юз киши ётиб даволанса, яна уч юз нафари катнаб даволанарди. «Ерлик аҳоли» худди бир қатта оиладек, бир-бирига меҳрибон. Кафетерийдаги шовкин-сурон коллежни эслатарди. Беморлар кулишар, гаплашишар, режалар тузишарди... Уларнинг қувноклиги, хушчакчаклиги Биллни хайрон қолдирди. У муҳитнинг бунақа бўлишини ҳаёлига ҳам келтирмаганди.

– Кейинги ҳафтада теннис турнири ўтказилади, катнашмайсизларми? – сўради Жо стол атрофидагилардан.

Даволанувчиларнинг ярмидан кўпи йигирмадан ўттиз ёшгача бўлган эркеклар эди. Столга соҳибжамол бир қиз яқинлашди. У моделчи бўлиб ишлаган, суратга олиш пайтида зинадан йиқилиб боши қаттиқ лат еганди. Саккиз ой кома ҳолатида ётган, гапирмаганидан нутқи норавон бўлиб, дудукланиб гапирадиган бўлиб қолганди. Унинг исми Елена эди. Яқин дугонаси автомобиль ҳалокатига учраган балерина қиз бўлиб, у яна саҳнага қайтишга қаттиқ ишонарди. Бу ердагиларнинг иродаси ва қатъиятига қойил қолмай илож йўқ. Овқатланиб бўлишгач, Жо билан Елена Биллни ўйинда ишгирок этишга ундай бошлашди. Билл томошабин сифатида катнашишга зўрға кўнди.

– Ҳали кўрасиз, улар яхши ўйнашади, – чиройли жилмайди Елена.

У ҳам ногиронлар аравачасида ўтирарди. Лекин юра олмаганидан эмас, балки тўсатдан боши айланиб кетишидан кўрқарди. Аравачада ўзини хотиржамдек ҳис қиларди. Билл унинг аллақасери Изабелга ўхшаб кетишини ўйлади. Жонинг айтишича, қиз Нью-Йорк, Париж ва Миланда ишлаган, ҳалокатга йўлиққанига қадар суратлари машҳур «Воч» ва «Херрерс базар» журналлари муқоваларида чоп этилган.

– Майли, бироқ кейинги гал, албатта, ўйнайман, деб сўз беринг.

– Сўз бераман, – қулди Билл.

Оёқларининг узунлигига қараганда Елена бу ердаги эркекларнинг аксариятидан баландроқ эди. Билл кўпчилик эркеклар унга завқланиб тикилаётганини сизди. Лекин қизнинг ўзи ҳеч кимга эътибор қаратмас, чунки даволаниш тугагач, сураткаш йигитга турмушга чикмоқчи эди. Унинг кўлида никоҳ узуги ҳам бор эди.

Ишқибозлар иккала жамоани ҳам бирдек қўллаб-қувватлаб туришарди. Бу ерда матч уюштирилишининг ўзи қатта ғалаба.

– Уйланганмисиз? – кизикди Елена. Бу шунчаки кизикиш эди.

– Ажрашганман. Тўғрироғи, энди ажрашмоқчиман.

– Афсус! – хўрсинди у, кейин кўзларини қув ўйнатганича қўшиб қўйди: – Демак, бу ерда жуда машҳур бўлиб кетаркансиз-да!

Билл жилмайиб қўйди. Умуман олганда, у ўзини эркин ҳисобламасди. Чунки Изабелни севарди, қолаверса, бу ерда анчайин ёш ва келишган йигитлар кўп.

– Севганингиз борми?

Билл ёлғон гапиргиси келмади, шунинг учун тўғриси айтди:

– Ҳа.

– Уни а уйланасизми? Елена бир гапни охиригача етказмаса қўймасди.

– Йўқ, – Билл охиригача рост гапиршига қарор қилди. Унинг оиласи бор, ажрашмоқчи эмас. Вазиятни ўзгартириш кўлимдан келмайди.

– Нега?

– Чунки мен ўз муаммоларимни унга юкламоқчи эмасман. Севгилимнинг бемор фарзанди бор, қолаверса, ногирон эрга ҳам қараш оғирлик қилади.

– Унинг ўзи шу фикрдами?

– Албатта, йўқ. Бу менинг фикрим. Унга ортиқча юк бўлгим йўқ.

– Жула марҳаматли экансиз-ку! Булар ҳақида ҳам шундай фикр дамисиз? – шундай деб Елена жон-жаҳди билан ўйнаётган майдондагиларни кўрсатди. Ҳаммасининг юзида гурур аксланиб турарли. – Улар ҳам ортиқча юкми, сизнингча?

– Менинг уларга уйланиш ниятим йўқ, – гапни ҳазилга бурди Билл. Кейин жиддий тусда давом этди. – Биласизми, Елена, мен оёқларимда юролмасам, раке тушолмасам, ўз ишимга қайтаманми-йўқми, хали буни-си номаълум. Ногирон одамнинг кимга кераги бор. У бошқа гаплар ҳақида оғиз очмади.

– Ким бўлиб ишлагансиз? Конькичи бўлмаганмисиз, мабодо? – киноя билан сўради у.

Билл қулиб юборди. Еленанинг сўзлашиш тарзи унга ёққан эди.

– Сиёсатчи бўлганман.

– Сиёсат билан ўтириб шуғулланса бўлмайдимиз? Янгилик-ку!

– Нимани назарда тутаётганимни тушунмаяпсизми?

– Албатта, тушундим. Мен ҳам олдин ўзимни кераксиз ҳис қилганман, кейинчалик аҳмоқлик қилганимни тушундим. Тўғри, мен яхши гапиролмайман, айрим нарсалар эсимдан чиқиб кетади, баъзан суҳбат ўртасида ўчиб қоламан. Аввалги ишимни эплашим ҳам гумон. Лекин бу билан ҳаёт тугаб қолгани йўқ-ку, жин урсин. Бошқа иш билан шуғулланишим мумкин. Кўринишим ҳам чакимас, – камтарлик қилди у. Улар дўстлашиб олишга улгуришганди. Бу ерда одамлар тез дўстлашиб кетишади. – Ақлим ҳам жойида, баъзан жинчилигим тутиб турса ҳам. Кимгадир ёкмаса – қатта қўча! Асосийси, қайлигимни бу ташвишга солмайди, агар ақсинча бўлса, у билан орани очик қиламан. Шунинг учун сиз ҳам ўша хонимга имконият беринг, ўзи хал қилсин.

– Ҳаммаси сиз ўйлагандан мушкулроқ.

– Ростданми? Ўзингизни ҳақ деб ҳисоблайсизми? Чиройим ҳаққи касам ичаманки, агар муҳаббатингизга лойиқ бўлса, сизнинг юриш-йормаслигингизнинг фарқи йўқ унга. – Билл Еленанинг гапларига қўшилса-да, фикрини ўзгартирмади. У аллақачон бир қарорга келган – фақат оёкка турагина Изабель билан учрашади, бўлмаса йўқ.

– Биласизми, Елена, сиз билан шу гапингиз учун баҳс бойлашга розиман.

– Қайси гапим учун?

– Чиройингиз ҳаққи... – аниқлик киритди у.

Иккаласи бирваракайига кулиб юборишди.

– Ўзингизни босинг, жаноб! Сизнинг севганингиз бор. Менинг эса бошим боғлиқ.

– Шуниси ёмон-да! – ёлғондан хўрсинди Билл.

Ўйин охиригача улар кадрдон дўстлардек суҳбатлашиб, кулишиб ўтиришди. Жонинг жамоаси ютиб чиқди. У бахтдан ял-ял ёниб, уларга келиб қўшилди. Ҳаммаларни кафетерийга йўл олишди. Вактичоғлик билан вақт ўтганини ҳам сезмай қолишди.

– Хўш, – ҳазиллашди Жо, Елена хонасига кетгач, соҳибжамолимиз фотиҳасини бузадиган бўлдимми?

– Ҳозирча йўқ. Бирок ҳаммаси олдинда, – худди шу оҳангда жавоб қайтарди Билл.

Ҳазил ўз йўлига, лекин Еленанинг тўйи баҳорга белгиланганди. Чунки бўлажак келиш меҳроб ёнига ўз оёқлари билан юриб бормоқчи эди.

– Еленанинг синглиси бор, опасини кўргани келиб туради, – деди йўл-йўлакай Жо. – Фақат қурбакага ўхшаб кетади.

Билл хо-холаб кулиб юборди.

– Уларнинг опаси бошқа бўлса керак. Елена синглисини менга таништирганида оғзим очилиб қолган. Лекин ўзи жуда чиройли.

Билл маъқуллаб бош ирғаб қўйди.

– Хўш, кейинги гал биз билан ўйнайсизми? – сўради Жо хонасига киришдан олдин.

– Менга томошабин роли ёқди, – у Елена билан суҳбатдан бир олам завқ олган бўлса-да, фикридан қайтмаганди.

– Эртага биз билан Нью-Йоркка кетмайсизми?

– Жон деб кетардим-у, аммо эртага қизларим келишмоқчи.

– Қизларингиз неча ёшда? – кизикди Жо.

– Биттаси ўн тўққизда, иккинчиси йнгирма бирда. Сизни улар билан таништириб қўяман.

– Биз кечқурун олтида кетамиз, чунки кундузи сузиш бўйича мусобакам бор, – у коллежда сузиш жамоасининг капитани эди.

– Сизни ўзим топаман, – улар хайрлашиб хоналарига кириб кетишди.

Билл Изабелга кўнғироқ қилишга улгурмаганидан афсусланди. Ҳозир Парижда соат тонги беш. Бир-икки соат кутиб, кейин кўнғироқ қилишга қарор қилди. Уйқусини қочириш учун бир соатча китоб ўқиб ётди. Ярим тун бўлгач, таниш рақамларни терди. Изабель гўшакни дарҳол кўтарди.

– Тузукмисан? Хавотирлана бошлагандим.

– Ёмон эмас, баскетбол мусобақасини томоша қилдим. Кун бўйи машғулотлар жолдан тойдирди. Бу ерда зерикишга вақт йўқ экан, – у танишган одамлари ва эшитган воқеалари, машқлари ҳақида гапириб берди.

– Вой, бунақа машқларни мен ҳеч қачон қилолмаган бўлардим, – хайрон бўлди Изабель.

– Ўзим ҳам ўзимга қойил қолдим. Эртага қизларим келишяпти, уларни роса соғиндим. Ўзингнинг ишларинг қалай, азизам?

– Яхши. Тедди ухлаб ётибди.

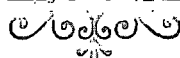
Улар яна бирпас гаплашиб ўтиришди. Тедди уйғонгач, Изабель Билл билан хайрлашди. У ўғлига эрталабки дориларни ичирди. Тедди яна ухлаб қолди. Изабель оғир хўрсиниб, ўрнидан турди ва деразадан кузги боққа узоқ тикилиб қолди. Билл билан ҳали-бери кўришмасликларини тушунди...

Билл ўрнида Изабелни ўйлаб ётди. Еленанинг гапларида жон бордек туюлди, назарида. Лекин у фикридан қайтмади. Елена ёш, чиройли, қолаверса, у аёл киши... ҳеч қачон Биллни тушунолмайди. Агар Изабелнинг ҳаётига ўз оёқлари билан кириб боролмас экан, демак, безовта қилишнинг ҳожати йўқ.

XIV ҚИСМ

Оливия билан Жейн отасини руҳи тетик, бардам кўриб қувонишди. Билл қизларини марказ бўйлаб айлантирди. Кейин холи бурчак топиб, тоза ҳавода гаплашиб ўтиришди. Қизлар тинмай соғинишганлиги, ажримдан хафаликларини гапиришар, отасини хушқайфият кўриб, қувончлари ичига сиғмасди. Кечга яқин улар тамадди қилиш учун кафетерийга йўл олишди ва ўша ерда Жони учратиб қолишди. Ёшлар дарров тил топишиб кетишди. Университет ва курсдошлари ҳақида қизгин суҳбатга киришган ёшлар бир дам Биллни ҳам унутиб кўйишди. Жонинг ногиронлар аравачасидалигининг аҳамияти йўқдек эди, гўё. Кафетерийдан қайтишда Билл Жонинг Жейн билан ёнма-ён қайтаётганига эътибор берди. Уларнинг қизиқиши бир хил чиқиб қолди. Жо қизлар кетгунича уларнинг ёнида бўлди. Ниҳоят ота-болалар ёлғиз қолишгач, Билл кўшнисини қизларга мақтаб гапирди.

– Жуда ёқимтой экан, – кўшилди Жейн. Оливия эса кулиб юборди.

Жо ростдан ҳам яхши йигит эди. Ёшларнинг ўйинкароклигини кузатиб Биллнинг завқи ошди. Қизларини кузатиб кайтган Билл уни кутиб ўтирган Жони кўрди.

- Сиздан бир нарсани сўрамоқчи эдим. - деди хижолат торганича у.

- Бемалол сўрайвер, Жо, - далда берди Билл.

- Гап шундаки... мен...

- Хўш. - ҳазиллашди кулиб Билл. - Мендан машинамни сўрамоқчидек намунча довдирамасанг? Огоҳлантириб кўяй: менинг машинам йўқ, қолаверса, иккаламиз ҳам уни бошқара олмаймиз.

Жо ҳам кўшилиб кулди, кейин:

- Шунга айтмоқчийдимки... яъни... - у чуқур нафас олгач дадилланиб: - Жейнга кўнғирок килиб турсам, қарши бўлмайсенми, демоқчийдим, деди ниҳоят. - Агир норози бўлсангиз, кўнғирок килмайман. Қолаверса, хали Жейннинг ўзи ҳам мени кўришни хоҳлайдими-йўқми? Хуллас, тўғри тушунинг...

- Жуда яхши, - Жейн оиласининг қаршилигига карамай, икки йил мобайнида бир йигит билан учрашганди. Лекин бир йил олдин у билан орани очик килиб, шундан буён ҳеч кимга эътибор бермай қўйганди. - Менимча, бу масалани қизимнинг ўзи билан ҳал килиб олганингиз маъкул.

- У кўнғирок килишимга руҳсат берди. Уй, университет рақамини ҳам берди. Фақат... олдин сизнинг фикрингизни билмоқчи бўлгандим.

Билл ёшларга яна бир бор койил қолди.

- Оббо, чакконлар-ей! Нима ҳам дердим, - кулди у. - Демак, у Еленанинг синглисидан кўра яхшироқ экан-да?

- Ҳазиллашманг! Уларни такқослаб бўлмайди. Жейн жуда ажойиб киз! Ҳалиги... Еленанинг синглиси ҳам яхши киз, бироқ...

- Тушунарли. Фақат қурбакага ўхшайди, шундайми?

- Менинг гапларимни Еленага айтиб қўйманг, илтимос, - ростдан хавотирланди Жо. - Чунки унга синглинг ёқимтой ва ақлли киз экан, деганман.

- Айтмайман, хавотирланма. Жейн билан дўстлашиб олганларингдан хурсандман. Қизларим билан фахрланаман. - Жо уни тушунгандек маъқуллади. Оливия ҳам ажойиб киз эди. Фақат унинг ёши катта ва бир оз мағрур эди. Жейн эса очиккўнгил, хушчакчак туюлди унга.

- Демак, бугуноқ кўнғирок киламан.

- Бунишини энди ўзларинг ҳал қилинлар, - жиддий гапирди Билл. - Шу дақиқадан бошлаб мен ўйиндан чикаман. Қизларим катта бўлиб қолишган.

Ўзининг кўнглидагидек чиккан бу йигит Жейнга ҳам маъкул келгани Биллни қувонтирди. У одобли, меҳрибон бу йигитга фақат яхшилик

тиларди. Лекин негалир Жо билан Жейн хакида гап кетганда унинг ногиронлиги Биллга тўенқдек туюлмади. Ўзига қолганида...

Эртасига кизлари кўнғирок қилиб, Биллдан яна ҳол-аҳвол сўрашди. Суҳбат давомида Жейн отасига Жо хакида сўз очмади. Унинг ўзи ҳам индамади. Шундай қилиб, ёшлар бир-бири билан гаплашишдимми-йўқми, номаълумлигича қолди. Гўшакни кўйишга улгурмасиданок Синди ундан боришга руҳсат сўради. Бироз иккиланиб тургач, Билл рози бўлди. Қолаверса, улар ажримдан кейин ҳам дўст бўлиб қолишга келишишганди. Орадан икки кун ўтгач, Синди уни кўргани марказга келди. Синди ҳайронликдан ўзига келолмасди. Атрофдаги одамлар бир-бирлари билан чақчақлашиб суҳбатлашишар, ногиронлар аравачасида ёки замбилда ўтиришиганига қарамай, улар ҳаётга чанқок ва бахтиёр эдилар. Бу ерда ҳамма бир-бирини танир, дардини тушунарди. Бунақа дўстона муҳитни Синди анчадан буён кўрмаганди. Билл Синдини Елена билан таништирди.

- Ким у? - сўради Синди киз аравачаси билан нари кетгач. - Жуда гўзал экан.

- Ҳа, - маъқуллади Билл. - У фотомодель.

- Кўз остига олиб қўймадингми мабодо? - рашк ўтида ёниб сўради Синди.

Билл кулиб юборди.

- У фотиҳа қилинган!

Бахти қулган йигит экан, ким бўлса ҳам, - енгил тортди Синди.

- Мен ҳам шу фикрдаман, - жилмайди Билл.

Улар яна бир оз гаплашиб ўтиришди. Синди ҳар доимгидек дид билан кийинган эди. Ўзини сано тутаётган бўлса-да, ажрим хакида гап бошланганида асабийлаша бошлади.

- Ажрашиш шартмикан бизнинг ёшимизда? Бирга ярим умримизни ўтказганимиздан сўнг бу иш аҳмоқликмасми?

- Энди фойдаси йўқ. Синди, - бош чайқади Билл. - Ўртамизда ҳеч нима қолмаган.

- Қолган, қолган, Билл. Мен сени севаман. Яна бир бор имконият бер менга.

- Жон деб рози бўлардим-у, лекин бунинг иложи йўқ, - тўғрисиин айтди Билл. - Сенга муносабатим яхши, лекин ҳеч нимани ўзгартира олмаймиз. Чунки мен ишга қайтсам, яна илгаригидек суткалаб ишлайман. Сен эса яна хафа бўлиб, эски гапларни бошлайсан. Агар мен ишдан чиқиб уйда ўтирадиган бўлсам, сен ўзинг билан ўзинг яшайсан, бундан эса мен ранжийман. Қўй, яхшиен алоҳида яшайлик. Ўз тенгингни топарсан.

- Менинг тенгим сенсан, - кўзига ёш олди Синди.

- Балки шундайдир?

– Мен аҳмоқлик килдим, биламан. Лекин аклимни йиғиб олдим-ку!

– Иккаламиз ҳам кап-катта одамлармиз. Кел, шунга муносиб иш тугайлик.

Синди жавоб бермади. Фақат хўрсиниб кўйди. Кўлидан ҳеч нима келмасди. Эри бир қарорга келдими, тамом, ўлса ҳам уни ўзгартирмайди. Кўнишдан бошқа иложи йўқ эди Синдининг.

– Изабел-чи? – кизиқди Синди.

– Изабель? Ҳеч нима? – Билл бу мавзуда гаплашгиси йўқ эди.

– Нега? – хайрон бўлди Синди.

Билл Изабелни шунчалик каттик севардики, ундан осонликча воз кечганига ишониш қийин эди.

– Унинг онласи бор. Мен эса бу ерданман. Демак, ҳеч қанака гап бўлиши мумкин ҳам эмас.

– Осонгина таслим бўлиш сенга хос эмас. Лондонда унинг эрини кўрганман. Бунақа одам билан яшаи осон бўлмаса керак. Кўринишидан ҳақиқий аблаҳлиги маълум эди унинг.

– Нафақат кўринишидан... лекин унинг ногирон ўғли бор. Изабель ажрим ўғлига қаттик таъсир қилишидан кўрқади. Қолаверса, уни даволатишга маблағи йўқ. Биласанми, Синди, унинг пароти сен ўйлагандан кўра оғирроқ. Мен ҳам ўз муаммоларимни унга юқласам инсофдан бўлмайди. У ҳам одамдек яшашига ҳақли. Худди шундай сен ҳам.

– Шунинг учун ажрашмоқчи экансан-да! – қичқириб юборди Синди. Хаёлига келган фикрдан у даҳшатга тушганди.

– Қисман шунинг учун ҳам, – тан олди Билл. – Лекин бошқа сабаблари ҳам бор. Буни ўзим учун қиялман. Изабель учун эса ундан узоқроқ юрмоқчиман. Яна ким биледи дейсан, балки мўъжиза рўй бериб қолар!

– Лондонлик шифокорлар сенга очиғини айтишган. Мўъжиза рўй бермайди. Бу ердан қилдиракли қоньқида чиқишини гумон Билл. Кўп нарса кутма.

– Кутганим ҳам йўқ. Бироз соғайишга умид қиялман, холос. Ҳозирги аҳволимда эса ундан узоқроқ бўлишга ҳаракат қиламан.

– Изабелнинг хабари борми? – сўради Синди. Севганидан шу таззда айрилиш никоҳ бузилишидан ҳам баттарроқ эканлигини ўйлади Синди. – Изабель нима сабабдан ундан айрилмоқчи эканлигини билладими? – Синди уларга ачинди.

Билл бош чайқади.

– Унинг ҳеч нимадан хабари йўқ. Ўртамиздаги масофа секин-секин бир-биримиздан узоқлашишимизга ёрдам берар. Унинг ўз ҳаёти бор. Кўникиб кетади, деб умид қиламан.

– Кўникишига шубҳа қиялман. Назаримда, унинг ҳаёти бўшлиқдан иборат. Ўзинг-чи, ўзинг нима қилсан? Биласанми, агар Изабель рост-

дан ҳам мен тасаввур қилгандек бўлса, сенинг ногиронлигинг унинг учун ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас. Сен тўрт мучаси бут баъзи эркаклардан яхшироқсан. Лекин шу қарорга келаркансан, бунчалик оташин муҳаббатнинг нима кераги бор эди?!

– Балки, ҳақдирсан. Лекин мен бошқача бўлолмайман. У ҳам Форрестъедан ажрашмайди.

Синди кетгач, Билл анчагача ўйланиб ўтирди. Нега ҳамма уни ногиронлар аравачаси ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас, деб ишонтиришга астойдил ҳаракат қиляпти. Билл учун бу жуда муҳим. Изабель учун эса кейинчалик аҳамият касб этиши мумкин. Синди нотўғри гапирди. У вазиятни тўла ҳис қила олмайди. Билл эса тўғри фикрлайди. У бир кун келиб хотини уни ёмон кўриб қолишини аниқ билади. Изабель билан ҳам шундай ҳолат юз беришини хоҳламасди у. Агар самолётдан ўз оёқлари билан тушиб боролмас экан, Парижга қайтиб оёқ босмайди. Лекин Синди бир нарсада ҳақ эди: умидга берилиб кетмаслиги керак.

Кунлар оқар сувдек тез ўтиб борарди. Билл машғулотлар билан шунчалар банд эдики, нафас ростлашга ҳам вақти йўқ. Марказнинг чаққон, ақлли шифокорлари Биллга жуда маъқул келганди. Фақат интим муносабатлар бўйича мутахассис Линда Харкортнинг маслаҳатлари унда шубҳа уйғотарди. Уришиб қолишгудек бўлса, Билл дарҳол унинг маслаҳатларига эҳтиёжи йўқлигини маълум қиларди.

– Нега? – унга хотиржам тикилиб сўради Линда Харкорт. У ёқимтой, маданиятли аёл эди. – Ростдан ҳам ҳаммаси жойидами? Билл унга ёлғон гапирмоқчи бўлди-ю, лекин ичида нимадир бунга йўл қўймади. У ўзининг аҳволини муҳокама қилмоқчи эмасди, лекин бу ёқимтой шифокордан қочиб кетишга ҳам уялди.

– Касаллик тарихингиздан уйланганлигингизни ўқидим, – хотиржам давом этди Харкорт. – Балки, хотинингиз билан гаплашиб кўрарман.

У Биллнинг саломатлиги жойида эмаслигини аниқ биладигандек ишонч билан гапирарди. Чунки беморлар ҳар доим у билан хижолат тортиб гаплашишарди. Билл бош чайқади.

– Мен ажрашяпман, – деди у қатъий қилиб.

– Қизиқ. Ҳалокат сабабми?

– Йўқ. Бунга олдинроқ қилишим керак эди. Ҳалокат туртки бўлди, холос.

У саволларни одоб сақлаб мулоимлик билан берганди, Билл ўзи билмаган ҳолда ҳамма гапни сўзлаб берди.

– Сизнинг жароҳатларингизни ҳисобга олсак, шундай бўлиши табиий. Ҳикоянгни эшитиб шундай хулосага келдим: келажакда сиз тўлақонли ҳаёт кечири оласиз.

Билл индамади. Шифокорнинг хулосасидан қувонмади ҳам. Чунки у таваккал қилиб яна хўрликка дуч келишдан қаттиқ кўрқарди.

– Мавзуга яна қайтамиз.
– Йўқ. Мен учун бу мавзу ҳозир муҳим эмас, – қаршилик қилди Билл.
– Ҳозирчами ёки умуманми? – уларнинг кўзлари тўқнашди. Харкорт ҳам қайсарликда ундан қолишмасди.

– Умуман, доктор. Ўзимни алдашни хоҳламайман. Бу бефойда.
– Адашаётган бўлсангиз-чи, хали ёшсиз... тирик одам тириклигини қилиши керак, ахир!

– Хавотирланманг. Менинг ишим бошимдан ошиб ётибди.
– Менинг ҳам, – жилмайди Харкорт ва унга тиббиётга доир китоб узатди. – Диккат билан ўқиб чиқинг. Келгуси ҳафтада имтихон! Сўнг Биллнинг кўзидаги хайрат аралаш кўркувни кўриб қулиб юборди.

– Ҳазиллашдим! Ўйлайманки, бу китоб сизни қизиқтиради.

Шу билан суҳбат тугади. Биринчи марта учун старли эди. Доктор Харкорт қайсар беморларнинг кўпини кўрган. Шунинг учун умидсизликка тушмади. Хонасига қайтган Билл китобни жаҳл билан қаравотга улоқтирди. Уни нохуш ҳаёллар чулғаб олганди. Китоблардан алламбалоларни ўрганиш унинг нафсониятига теккан. У Изабелга ҳам Линда Харкорт билан бўлган суҳбат ҳақида оғиз очмади. Мутахассис қайфиятини баттар туширганди. Шу сабабли у гавсия қилган китобни бир неча кундан кейин қўлига олди. Китобни очиб лол қолди. Унда ёзилишича, бўлиб ўтган ишлар табиий ва тушқунликка тушишнинг умуман ҳожати йўқ экан. Китобдан кўп нарса ўрганганига қарамай, Билл фикрини ўзгартирмади ва Линда Харкортдан узокроқ юришга қарор қилди. Мутахассиснинг кейинги учрашувини бекор қилди. Харкорт унга иккита рисола бериб хайрлашди. Биллнинг назарида шифокор таслим бўлгандек эди. Ақлли, очиккўнгил Харкорт Биллга ёккан, фақат у билан ўз муаммосини бўлишишни хоҳламасди. Билл иккинчи бор хўрликка чидай олмайди.

Вақт ўтиб, Биллнинг эски кадрдонлари унинг қаердалигидан хабар топиб улгуришди. Кўриш учун Вашингтон ва Нью-Йоркдан тез-тез келиб туришарди. Жисмоний ҳолатига ҳеч ким эътибор бермас, ундан маслаҳат олаверишарди. Байрам арафасида унга тинмай кўнғирок қилиб, ҳатто даволаннишга ҳам қўймасдилар. У ишни иккинчи даражага суриб туришга қанча ҳаракат қилмасин, дўстлари сиёсатга қайтаришга жон-жаҳдлари билан киришишганди. Умуман олганда, бу Биллнинг ўзига ҳам ёкарди. Одамлар ундан маслаҳат сўрар, ўз режаларини гапириб ёрдам кутишмоқда.

Рождествони Билл онласи билан бирга Гринвичда кутиб олишга рози бўлди. Қизларидан Синдининг ҳаётида янги дўст пайдо бўлганини эшитган эди. Бундан хафа бўлмади, балки ҳаммаси муваффақиятли яқун топганидан қувонди. Машина Гринвичга яқинлашганида Биллни аллақандай хис-туйғулар чулғаб олди. Бу қадимий бинони у жудаям

ёқтирарди. Қизларини кўргач, бор дарду алами унутилди. Аравачаси билан меҳмонхонага кириб келганида қизлари энди ролжество арчасини безатишаётган экан. Синди жуда очилиб кетган. Қизлари билан кўриша туриб Билл Жо Эндрюсга кўзи тушди.

– Сиз бу ерда нима қиляпсиз?

Бир неча соат олдин уни марказ кафетерийсида кўрганди.

– Жейн университетда қайтаётиб кирганиди, – тушунтирди секингина. Биллнинг жахли чикмаганини кўргач, сенил тин олди. Жейн унинг ёнига келиб туриб олди.

– Биз сизга қутилмаган совға қилмоқчи эдик, – иккаласи ҳам қувончдан ял-ял ёниб туришарди. Билл ёшларга қойил қолди. Чунки Жейн танишганидан кейин бирор марга ҳам Жо у хақида гап очмаган. Маълум бўлишича, ўтган уч ой давомида улар дўстлашиб, учрашиб юришган экан. Ҳақиқатан ҳам қутилмаган совға бўлди, жилмайди Билл. Жо яхши йингит.

Ҳаммалари бирга овқатланишди. Кейин черковга бориб келишди. Синдининг янги дўсти эса эртаси кунни уларнинг сафига қўшишди. Истарали, одобли, тўртга боласи билан бева қолган бу одам Синдига жуда меҳрибон эди. Билл бундан қувонди. Ҳатто хотинини заррача рашиқ қилмаётганидан хайрон бўлди. Ажрашнинг қарор қилиб адашманги. Кечқурун эса Жо билан бирга марказга қайтдилар. Ҳозир Биллга фақат Изабель етишмаётганди. У бир неча марта Изабелга кўнғирок қилганди. Ҳаммаси яхши деса-да, унинг овозидан асабийлиги сезилиб турарди. Охири икки ой давомида Гордон билан муносабатлари кескин тарашилганди. Тедди эса кундан-кунга сўлиб бораётганди.

Жейн билан дўстлашишимга қарши эмасмисиз? эҳтиётлик билан сўради Жо.

Билл жилмайиб бош чайкади.

– Қизимнинг сендай дўсти борлигидан нега хафа бўлай? Қолаверса, сен ҳам қурбакадан чиройлироқ қизга муносивсан.

Иккаласи ҳам Еленанинг синглисини эслаб қулиб юборинди. Еленанинги ўзи эса қайлиги билан ролжествони кутиб олиш учун Нью-Йоркка кетганди. Билл қизи ҳам, Жо ҳам муносабатларини жиддий тус олишларига ишонмасди. Хавотирга ўрин йўқ. Оливия отасига янги дўсти хақида гапирган. Таниш сенаторнинг ёрдамчиси Биллга маъқул тушди. Энди Биллдан бошқа ҳамманинги яқин кишиси бор. У ҳамон Изабелни севар, лекин маҳбубасига қўли етмаётганини тушуниб эзиларди. Ниҳоят, ўз хонасида ёлғиз қолган Билл бу дунёда қанчалик ёлғизлигини ҳис қилди. Чалғиш учун китоб ўқишга тутинди. Қутилмаган кўнғирокдан чўчиб тушган Билл ҳали кимгадир кераклигидан қувониб қўйди.

– Мендан хафамисиз, дада? худди Жога ўхшаб кўрка-ниса сўради Жейн.

– Албатта, йўқ! – кулди Билл. – Нега хафа бўлишим керак?

– Мен Жонни жуда яхши кўраман. Бунақа меҳрибон, очиккўнглик йигитни сира учратмаганман.

– Жо менга ҳам маъқул. Кўн кийинчилик кўрган шўрлик. Оёғидан, укасидан, кайлиғидан бирдан ажралиб қолиш хазилакам гап эмас.

– У менга гашириб берди. Севгилиси бағрида жон берган экан. Дада, бунинг учун бир умр ўзимни кечиролмайман, – дейди.

– Билишимча, халокатда Жонинг заррача ҳам айби йўқ. У тирик қолгани учун, бошқалар жон берганига ўзини айблайди. Вақт даво дейишадик, ўтиб кетади хали.

– Мен уни ёнида бўлмоқчиман, дада.

Орага сукунат чўкди. Билл қизининг мақсадини тушунолмай, тутилди:

– Бу билан н-нима демокчисан, Жейн?

Наҳотки улар турмуш қуришмоқчи? Йўқ! Билл бунга ҳеч қачон рози бўлмасди. Жонинг хаёти тўсикларга тўла, у ҳеч қачон юра олмайдди. Жейнга кийин бўлади, ахир!

Билл хаёлида чарх ураётган карама-қарши фикрлардан довдираб қолди. Уларни шунчаки дўст, деса...

– Жиддий гаширяман, дада...

– У ҳам шу фикрдами?

– Умид қиламанки, шу фикрда. Лекин бу ҳақда хали гаплашганимиз йўқ. Албатта, Жо жиддий, ишончли йигит. Лекин ногиронлиги...

– Хали ўқишинг бор, бунақа жиддий қарорлар қабул қилишга ёшлик қиласан... Бу ҳақда кейин гаплашамиз... – у мавзунини ўзгартириниша ҳаракат қилса-да гаплари қовушмади. Жейн эртага, албатта, қуриш учун боришга ваъда бериб, гўнақни кўйди.

Қизи билан суҳбат Биллга қаттиқ таъсир қилган эди.

Кечқурун Изабелга кўнғирок қилганида ҳам Билл порози бўлиб тўнғиллади.

– Қизим унга турмушга чиқишини хоҳламайман. – тўғрисиини айтди у. – Жо ажойиб йигит, лекин таассуфки...

– Унда нега улар турмуш қуришолмас экан? Кўн йигит-қизлар айнан шу ёшда оила қуришади. Жейн ёш бўлса-да ақлли, унинг ёш боши эса нималарни кўрмади.

– Қизим учун бу никоҳ омадсиз яқун топади. Изабель. Жейн хали ёш, у ўйнаб-қулиб яшаш керак. Бир кун келиб фарзандли бўлишни хоҳлаб қолар, Жо эса бир умр аравачага миҳланишга мажбур... Жейннинг бахтиёр яшашга ҳаққи бор, у бахтга муносиб... Албатта, Жо ҳам, лекин унинг имкониятлари чегараланган.

– Гапларинг мени чўчитарти. Билл. – порози бўлди Изабель. – Жейн дугоналари билан хоҳлаганича ўйнаб-қулишни мумкин. Бунинг нима аҳамияти

бор?! Улар бир-бирини севишига қарамай сен қаршисан, тўғрими? Бунга сабаб эса Жонинг ногиронлиги, шундайми? Фақат велосипед ҳайдай олмаслиги учун қизингни унга беришга норозисан... Наҳотки шу аҳмоқона гапларингга ўзинг ҳам ишонсанг, Билл?

– Мен нима деяётганимни биламан! – қайсарлик қилди Билл.

– Йўқ, билмайсан! – шарт кесди унинг гапини Изабель. Бу уларнинг биринчи тортишувлари эди. – Жейннинг ойиси сендан кўра фаҳмлироқ деб умид қиламан. Умримда бундай аҳмоқона гап эшитмаган эдим. Ишқилиб, бу фикрингни Жейнга айтмадингми? У сени ҳеч қачон кечирмайди, билиб қўй!

Изабель қизишиб кетди. Бироз тинчланиш учун Билл гапни бошқа мавзуга бурди. У хотини ва болалари билан роджествони қандай ўтказганини гапириб берди. Синдининг янги дўсти ҳақида эса оғиз очмади. Изабель эса Гордон Санкт-Морицга дўстлари билан дам олишга кетганини, ўзи ўғли билан уйда ёлғиз қолганини гапирди. Гордоннинг эътиборсизлиги ва худбинлигидан Биллнинг жаҳли чиқди. Лекин ҳеч бўлмаса бир-икки кун Изабель тинч яшашини ўйлаб, кўнгли таскин топди. Улар узоқ гаплашдилар. Биллни соғинч қийнарди. Улар тўрт ойдан буён кўришишмаган, қачон учрашишлари ҳам номаълум эди. Билл гўшакни кўйгач, Изабелнинг Жейн ва Жо ҳақидаги гапларини анчагача ўйлаб ётди. «Йўқ, у ноҳақ, ўйлади Билл, иккаласини олдинда қандай қийинчиликлар кутаётганини тушунмаяпти». Жонинг ёмон йигит эмаслигини билса-да, қизига бундай оғир тақдирни раво кўролмасди. У Жейндан шошилмасикни талаб қилишни ўйлаб қўйди. Бир оз вақт ўтса, иккаласининг ҳам ақли кириб қолар, деб умид қиларди.

XV ҚИСМ

Гордон Санкт-Морицга, Софи эса Куршевелга кетган, уйда оғир сукунат ҳукм сурарди. Изабель кун бўйи Теддининг ёнидан жилмасди. Рождество байрамида Теддига бир дунё китоб ва ўйинчоқлар совға қилишди. Изабель эса ўғлига катта пахмоқ айиқча ҳам олди. Афсуски, у ўғлига тансихатлик ҳадя қила олмасди. Гордон уйда йўқлигида Билл тез-тез кўнғироқ қилиб турди. Изабель уйдан чиқмас, ҳеч ким билан гаплашмасди ҳам. Эри йўқлигида почтани саришталай туриб, эр-хотин Форрестъелар номига йўлланган таклифномага кўзи тушди. Таклифнома Изабель шахсан танимайдиган, лекин машҳур оила номидан эди. Бу оиланинг Изабелга эри-кекса-граф, хотини мода юлдузи эканлиги маълум эди. Улар январь ойида белгиланган қизининг тўйига таклиф қилишганди. Изабель уларга совға тайёрлашни кўнглига тугиб қўйди. У тўй-тантаналарда кўпам қатнашавермас, эри ҳам бирга олиб юрмасди. Ўтган икки кун

ичида Изабель Билл ва Теддидан бошқа ҳеч ким билан гаплашмади. Билл янги йилни саломатлик марказида кутиб олишга қарор қилди. У ерда миждозларга катта байрам қилиб беришарди. Билл Париж вақти билан ярим тун бўлганида Изабелга кўнғирок қилишга сўз берди. Изабель эса Нью-Йорк вақти билан соат ўн иккилар атрофида сим қоқалиган бўлди. Шу тарзда янги йилни «бирга кутиб олиш»га келишишди. Кўнғирок жиришлаганида Билл билан Изабель шоша-пиша гўшакни кўтаришди.

– Вой, мен эсимни еб қўйибман! – ширакайф аёл овози эшитилди гўшакдан. – Узр, бошқа рақамни терибман, фақат рейсга кечикканимни айтиб қўймоқчи эдим... – шундай дея номаълум хоним гўшакни қўйди.

Унинг кимлиги, қаёққа учмоқчилиги жумбоқлигича қолди. Хоним ростдан ҳам адашгандир, деб ўйлади Изабель ва суҳбатни унутди. Шундан сўнг Билл кўнғирок қилди ва уни Париждаги янги йил билан табриклади. Тонгги соат олтида эса Изабель Биллга кўнғирок қилди. Улар яна бир бор янги йилни «кутиб» олдилар. Кеч ухлагани сабабли Тедди бугун кечроқ уйғонди. Бекорчиликдан Изабель газеталарни қўлга олди. Ғийбатларга ажратилган бурчақда эрининг ҳам номи бор эди. Гап Гордоннинг Санкт-Морицга келгани ҳақида эди. Дўстлари орасида Оғохон, шахзода Чарльзнинг ҳам исмлари қайд этилган. Хабар охирида уларнинг сафига графиня де Линье ҳам қўшилиши кутилаётгани ёзилганди. Айнан шу хоним уларни кизишинг тўйига таклиф қилган. Изабель бу аёл Гордон билан дўст бўлса керак, деган хулосага келди. Шунда ўтган кунги кўнғирок ёдига тушди. Ўша аёл рейсдан кечга қолганини маълум қилганди. Изабель хушёр тортиди. Унга Гордоннинг уйига кўнғирок қилиш нима учун керак бўлдики? Нега энди айнан де Линье хоним? Хабарда айтилишича, графинянинг исми Луиза. Изабель Гордон бу исми тилга олганини эслай олмади. Балки ўша хоним дам олишга борганларнинг бошқа бирортаси билан дўстдир? Лекин бу тасодиф Изабелнинг миасидан кун бўйи кетмади. Ўйлай-ўйлай, шу қарорга келди: кўнғирок қилиб, графинянинг овозини эшитади! Маълумотномадан ҳеч бир қийинчиликсиз унинг телефон рақамини топти. Кейин ярим соат иккиланиб ўтиргач, ниҳоят рақам тера бошлади.

– Лаббай, эшитаман? – деган жавоб келди нариги томондан.

– Бу де Линье хонимми, – атайлаб фамилиясига ургу бериб сўради Изабель.

– Ҳа.

– Мен Санкт-Морицга учинш-учмаслигингизни билиш учун кўнғирок қилаётгандим, – деди у таваккал қилиб.

– Мен сизга эртага уча олмаслигимни маълум қилдим-ку! Эрим касал, – жаҳл билан жавоб берди де Линье. Изабель ўзини кизиктирган масалани аниқлади. Ўша кеча ярим тунда кўнғирок қилган овоз эди бу.

– Афв эгинг, хоним. Шеригим адашган, шекилли. Яна бир бор узр, де Линье хоним.

– Бошқа саволингиз йўқми? – киёр билан сўради бека. Гап оҳанги худди Гордонникидек.

«Улар эгизак», ўйлади Изабель.

– Йўқ, раҳмат. Хайрли парвоз тилайман, – хушмуомалалик билан жавоб берди Изабель ва гўшакни кўйди. Унинг ич-этини шубҳа тирнай бошлади. Нега графиня Гордонга кўнғирок килди экан? Негадир Изабеллни эри билан ушбу хоним ўртасида қандайдир алоқа бор, деган гумон кийнарди. Хоним Гордонга – Санкт-Морицга кўнғирок киламан, деб мастлиги туфайли рақамни адаштириб юборган.

– Ким билан гаплашдингиз? – сўради Тедди ойисининг тапшишли чехрасини кўргач хавогирланиб. Тинчликми?

– Ҳа, мен... мен шунчаки даланга – Санкт-Морицга кўнғирок килувдим. Қаёққадир чиқибди, шекилли.

– Чанги учинишми, бирор бир қабулгами кетгандирлар, – тинчлангирди ўзинча Тедди.

Били кўнғирок килганида Изабель у билан ўзининг гумонларини бўлишди.

– Балки, бу шунчаки узунқулок гаплардир, лекин хотинларнинг сезгисиз панид бермайди, дейишади.

Унда нега кўнғирок килганини ўзим ҳам тушуна олмаяйман. Балки ростдан ҳам рақамларни адаштиргандир? Лекин нега гўшакни кўйиб кўя қолмади? Нима учун бизни кизининг тўйига таклиф қилди?

– Сен ҳақ бўлсанг, демак, Гордон тўйига бормаслигингга ишонтирган. У эса шунчаки одоб юзасидан таклиф қилган.

– Борсаммикан, тўйга?

Намунча кизиқиб қолдинг? – сўради Билл. Изабель, мана, неча йилдан бўён ўз уйида ҳўрланиб қун кўради. Гордон унга ўз чўрисидек муносабатда. – Балки шу сабабли эринг мисини чиқиб, аёл башарасин очилишини хоҳлаб қолгандир? Қачонгача эзилиб, зулим остида яшаш мумкин?!

– Нимани ҳис қилаётганимни ўзим ҳам билмайман, – тап олди Изабель. – Қаҳрми, хўрликми ёки енгил тортишми? Балки улар шунчаки дўст бўлишса-чи?

– Буни аниқлаштирсанг, ўзинг ҳам тинчланардинг.

– Қандай қилиб? Гордон ўлса ҳам тап олмайди. Мен эса ҳар доим унинг қаерларда юришини, нималар қилишини, кимлар билан учрашишидан беҳабарман.

– Детектив ёлларсан, балки? – таклиф қилди Билл.

– Агар у хабар топиб қолса, шўрим қурийди кейин. – кўрқиб кетди Изабель.

– Унда эҳтиёт бўл. Газеталардан бохабар бўлиб тур.

– Гордон жуда айёр, уни билмайсан...

Изабель гўшакни кўйгач, миясига келган фикрдан қувониб кетди. Омад соҳасида унинг бир танишини – Натали Вивье бор эди. Улар мактаб даврида қалин ўртоқ бўлишган. Фақат Тедди тугилганидан кейин муносабатлари узи-

либ кетганди. Маълумотномага яна қўнғирок қилиб, Наталининг рақамини аниқлади. Мода оламида Наталининг нуфузи баланд. Ўзини кийнаётган жумбоқлардан бир йўла кутулиб, енгил тортишга қарор қилган Изабель дугонаси билан боғланди. У ўзини таништирганида Натали қувончдан кичкириб юбораёзди:

– Вой худо, кўришмаганимизга ҳам минг йил бўлди-ёв! Ўғлиниг тузукми?

Изабель дугонасига ўн тўрт йилдан буён ўғлининг атрофида парвона бўлиб умри ўтганини гапирди.

– Ўзим ҳам шундай деб ўйлагандим. Ҳамма сени тарки дунё қилган, деб билади. Чизишни ҳам ташлаб қўйгандирсан?

– Вақтим йўқ.

Улар бирмунча вақт янгиликлардан гаплашиб ўтиришди. Натали онаси дунёдан ўтганини, отаси эса бошқасига уйланганини, ўзи эса бир сенатор билан ўн йил яшаб ажрашганини гапириб берди. Фарзанди йўқ эди. Улар мактабда яқин дугона эдилар. Изабель турмушга чикқач эса ажрашиб кетишганди. Калондимоғ Гордон Наталига умуман ёкмаганди ўшанда.

– Сендан бир гап сўрамоқчийдим... – ниҳоят гап бошлади Изабель. – Албатта жавоб беришга мажбурмасан. Фақат мени тўғри тушун, сўрайдиган бошка ҳеч кимим йўқ.

Орага сукунат чўкди...

– Нимани аниқламоқчисан? – хайрон бўлди Натали.

– Менга бир аёл ҳақида маълумотлар керак. Ҳеч кимга айгмасликка сўз бераман. Фақат ростини айтсанг бўлгани. Луиза де Линье ҳақида нималар биласан?

– Хўш, у жуда истеъдодли, – енгил тин олиб гап бошлади Натали. – Аклли, биздан ёши кагтарок бўлса-да, кўрниниши зўр. Баъзан кўполлик қилиб туради. Анча такаббур, жиззакилиги ҳам бор. Лйтишларича, унинг модалар уйи пулга кўмилган. Албатта, эри сотиб олиб берган. Эри салкам юз ёшда. Бундан ташқари касал, хуллас, қариб-чуриб қолган. Аввал оилали бўлган. Эри ўлса, Луиза де Линьеге қатта микдорда пул қолади. Гап-сўзларга қараганда, эрининг болалари уни жуда ёмон кўришади. Луиза эса ота-болаларни уруштириб қўйиш учун қўлидан келганича ҳаракат қилган. Бу билан фахрланади ҳам. Луиза графга пул бериш учун теккан ва келажакини мустақамлаб олиш учун туғиб олган. Де Линье Франциянинг энг бой одамларидан бири, лекин кўпга бормайди. – бу маълумотлар кизик эди-ю, аммо Изабелни бошка нарса кизиктирарди.

– Яна нималар биласан, у ҳақда?

– Изабель, азизам, сенга булар нимага керак? Бошингни қотириб нима қиласан? Ортиқча муаммо-ку!

– Ҳақиқатни билмоқчиман. Сен ҳамма гапдан хабардорсан, шундайми?

Натали жимиб қолди.

– Тўғрисини айтсам, бу ҳаммага маълум «сир», – ниҳоят тилга кирди у.

Изабелнинг юраги така-пука бўлиб кетди.

– Демак, унинг Гордон билан алоқаси бор.

Натали жавоб бериш ўрнига кулди. Изабель ҳамон ёш боладек содда эди.

– Луиза ўн-ўн икки йилдан буён эрингнинг жазмани. Ҳамма жойга очиқчасига бирга боришади. Шу пайтгача сенга ҳеч ким айтмаганига хайронман.

– Гап шундаки, мен ҳеч кимни кўрмайман. Гапларинг ростми?

– Албатта...

– Биласанми, мен ҳеч ким билан гаплашмайман, – хижолатомуз гапирди Изабель. – Жиддий сўзлаяпсанми?

– Албатта. Эринг унга кўплаб қимматбаҳо тақинчоқлар совға қилган. Яқинда эса машина олиб берди. Менимча, чап қирғоқда Бак кўчасида уйлари ҳам бор. Ёзда бирга «Отель дю Кап»га дам олишга боришди. Ўтган йили уларни Сен Тропезеда учратгандим. Эринг сен билан ажрашмоқчими? – қизикди Натали. – Агар шундай бўлса, бир дунё пул талаб қил ундан. Миш-мишларга қараганда, эринг ўйнашига пулни аямай сарфлайди.

– Ишонгим келмаяпти? Балки адашаётгандирсан?

– Текшириб кўришинг мумкин, эски танишларингдан хоҳлаганингга кўнғироқ қилиб кўр. Улар ҳам худди шу гапни айтишади. Эринг Луиза билан кўп йиллардан буён худди эр-хотиндек яшайди.

– У мен билан ажрашмоқчи эмас... – хаёли қочиб жавоб берди Изабель. – Фақат кеча алланималарни сезиб қолдим, лекин вазият бу қадар жиддийлигини тасаввур қилмагандим.

Изабель нари борса, эрим менга хиёнат қилгандир, деб ўйлаганди. Лекин у бемор боласини парвариш қилиб уйда ўтирганида эри бошқа аёл билан яшаб юрган экан.

– Ҳозир сен билан ажрашишга ҳеч қандай асоси йўқ, албатта. Лекин агар унга уйлангиси келиб қолса, сира иккиланмай сен билан ажрашади. Луиза жуда бадавлат ва қудратли. Граф ўлмагунича кутишдан бошқа чораси йўқ уларнинг. Яна ким билади дейсан! Балки Гордон унинг жонига теккандир?! Нима бўлган тақдирда ҳам эҳтиёт бўл, у аёл эмас, иблиснинг ўзгинаси. Агар йўлига тўғаноқ бўлмоқчилигингни билиб қолгудек бўлса, яхшилик кутма. Унинг мода оламида йўлидан чиққанларни қанчалик бешафқатлик билан суриб ўтганига ўзим гувоҳ бўлганман. Чолни учратмагунича у ҳеч ким эди. Луизани эри графиня даражасига кўтарди ва модель устахонаси сотиб олиб берди. У энди ўрнини бировга бермаслик ва мавқеини янада мустаҳкамлаш учун ҳар қандай пасткашликка тайёр! Лекин яна қайтараман, эҳтиёт бўл! Агар эринг унга керак бўлса, тумшуғингнинг тағидан илиб кетади. Сендан сўраб ўтирмайди.

Изабель индамади, чунки Луиза эрини аллақачон илиб кетиб бўлганди.

– Энди мен нима қилсам экан? – йиғламсираб сўради. Шу пайтагча аҳмоқ бўлиб юргани, ўзининг ўйнаши бўла туриб, тагин эри уни айблаганига хўрлиги келиб кетди.

– Афсус, сенга ёрдам беролмайман, – раҳми келди Наталининг.

Гордон айнан ўғли туғилганидан кейин Изабелни ётоғидан, ҳаётидан, юрагидан ҳайдаб чиқарганди. «Балки ўғлимга кўпроқ эътибор қаратганим учун Гордон шундай йўл туттишга мажбур бўлгандир» – у ҳар доимгидек ўзини айблаб бошлади.

– Ундан ажрашганинг яхши, эринг худбин. Одамгарчиликни умуман билмайди – жаҳли чикиб кескин жавоб берди Натали.

Улар бироз гаплашиб туришгач, яна телефонлашишга келишиб хайрлашдилар. Анча вақтгача хаёлга ботиб ўтиргач, Изабель Биллга кўнғирок килди.

Изабелнинг хикоясиин эшитиб, Биллнинг уйкуси учиб кетди. Янгилик уни довдиратиб кўйганди. Ўн йилдан ортиқ вақт жазмани билан яшаб, яна хотинини айблаш... Билл бу «французча муҳаббат»ни ҳазм қила олмасди. Одатда бундай ҳолатларда ажрашиб кетишарди. Лекин графиня эрининг меросига эга бўлиш учун у ўлгунича кутишга мажбур! Бошқа иложи ҳам йўқ.

– Қойил! Гапларинг ҳақиқатми ўзи? – у Форрестъенинг хақиқий аблаҳлигига яна бир бор амин бўлди.

– Ҳаммаси ҳақиқат. Чунки Натали хамиша ҳамма гапдан хабардор бўлиб юради. Фақат мен беҳабарман бутун Париж билган гапдан.

– Одамлар сенинг хабаринг бор, деб ўйлашган. Шунчаки қайта таъкидлайвериш ярашга туз сепишни хоҳлашмаган, – Билл шундай деди-ю, ўйланиб қолди: Синдининг қиликлари ҳақида ҳеч ким юзига айтмаса-да, ўзи ҳаммасини сезарди.

– Мен нима қилсам экан? – хўрсинди Изабель.

– Ўзинг нима деб ўйлайсан?

– Билмадим. Гордон уйга қайтгач, ҳаммасини юзига айтиб ташласамми ёки Санкт-Моришга кўнғирок қилсаммикан? Лекин бу аҳмоқлик бўлади. Чунки Гордон жимгина қараб турадиганлардан эмас.

– Менимча, ҳозирча индамаганинг маъқул. Агар яна сени азоблашни бошласа, кейин гапирарсан. Ундан кетмоқчимсан? – Бу саволга Изабелнинг жавоби тайёр эди. У Теддини ўйлаб бирдан ажраша олмасди.

– Агар ҳамманинг хабари бўлса, бизнинг ажримимиз у қадар шов-шувга сабаб бўлмаса керак?

– Сабаб бўлади. Чунки эрингнинг жазмани борлигидан ҳамма хабардорлиги ва ундан изох талаб қилиб жанжал кўтаришинг бошқа-бошқа масала. Сенинг қўлингда бемор ўғлинг бор. Матбуот сен томонда бўлади. Бундай вазиятда эринг нима бўлса ҳам никоҳини сақлаб қолишга уриниши габний. Гордон аҳмоқ эмас, унга ажримнинг ҳозир ҳожати йўқ, чунки жазманининг

эри хақида айтдинг-ку! Унинг эри ўлса, Гордон кетади. Сендан сўраб ҳам ўтирмайди, билиб кўй. Аблахлигини билганим учун шуни аниқ айта оламанки, ажрашган тақдирида ҳамма айбни сенинг бўйнингга кўйиб ажрашади. Агар ҳозир унга таъна қилсанг, ўзингни енгилликда айблайди. Шунинг учун эҳтиёт бўл, азизам. Эринг ўзининг обрўси учун хотинини ҳам ботқоққа ботиришдан қайтмайдиганлар тоифасидан. Айрим сабабларга кўра, у сенга уйланиши керак бўлган. Мақсадига етгач, энди сен ортиқчасан. Жазмани ҳам худди ўзи экан. Чол эрини ўлимидан олдин хафа қилса, нима бўлишини яхши билади. Хуллас, эҳтиёт бўл, азизам. Улардан ҳар балони кутиш мумкин.

Изабель унинг маслаҳатига амал қилишга сўз берди: лекин хўрликдан ичини ит тирнаб, нима қиларини билмасди. Демак, Гордон ўша графиняни деб уйдан, болаларидан воз кечган. «Дўстларим билан дам олишга чиқамиз», деб Луиза билан бирга бўлган. Кун-кунора уйда тунамаслигининг сабаби ҳам шу. Изабель хаёлан унинг.. «дам олиш»ларини санади. Натали ҳақ эди. Бу ростдан ҳам ўн икки йил илгари бошланганди.

– Ғалати, – деди Изабель. Ўз турмуш ўртоғини умуман билмаслиги ростдан ҳам ғалати. Луиза де Линье ундан минг чандон ақлли ва маккора эди.

– Ўйламасдан иш қилма, – огоҳлангирди Билл. У Гордон Изабелни қаттиқ ранжитиши мумкинлигидан хавотирда эди.

– Хўп.

– Агар сен таъна қилсанг, «қўрқоқ олдин мушт кўтарар» қабилида хужумга ўтиши мумкин.

Изабель унинг гапини маъқуллади. Чунки Гордоннинг феълини яхши билади. Тинч яшайман деса, унга тегинмаслиги керак.

Бу масалани улар яна кўп марта муҳокама қилишди. Лекин Изабель бир қарорга кела олмади. Бир неча кун ўтгач Гордон уйга қайтди. У жуда мамнун ва кайфияти аъло эди. Изабель графиня хақида оғиз очмади. Фақат хатларни саришталай туриб, таклифномани кўргани хақида гапириб ўтди.

– Теддининг доктори менга тез-тез уйдан чиқиб туришимни тавсия этди. Менимча, у ҳақ. Билишимча, де Линьелар билан танишсан, шунинг учун таклифларини қабул қилишга ва қарши бўлмасанг, сен билан бирга боришга қарор қилдим.

– Албатта. Қарши эмасман, – хотиржам жавоб берди Гордон.

Изабель Натали адашдимикан, деган хаёлга борди. Лекин шунда Гордон беозор кўшиб кўйди:

– Бу Линьелар жуда зерикарли одамлар, ахир, қариялар қанақа бўлиши ҳам мумкин? У ерда зериксанг керак. Кўнгил-очин-ниятинг бор экан, бошқа жойдан бошласанг бўларди.

– Қария бўлишса, қизлари келинга бўладиган ёшдами? – ҳеч гапдан беҳабардек сўради Изабель.

– Келин дегани, бу ёнгина дегани эмас-ку! Балки у кўрименгиз киздир?! Менга буларнинг барчаси кулгули туюляпти.

Изабелга эса Гордон жон-жаҳди билан йўлдан қайтараётгани кулгули туюлди.

– Тўғри айтасан, у ерда ростдан ҳам зериксам керак. Балки боролмаймиз, деб кўнгирак қилиб кўйсаммикан ёки покулай бўладими? Нима дейсан?

– Хавотирланма, бу ишни ўзим тинчитаман. Айтгандек, таклифнома кани?

– Столинда.

– Кетаётганимда оларман. Котибам шуғулланади бу иш билан.

– Раҳмат, Гордон. Уларга яхшироқ совға тайёрлайман.

– Овора бўлма. Буни ҳам котибам бажаради. Ўзингнинг ташвишнинг бошингдан ошиб ётибди, – шундай деб Гордон банкка йўл олди.

Изабель бу суҳбатни Биллга ганириб берганида у котиб-котиб кулди.

Сен ҳам ёмон экансан! Лекин гапларимни унутма, эҳтиёт бўл, у ахмок эмас. Агар миш-мишлар сенинг ҳам кулоғингга етганини сезиб қолса, ўзингга чоҳ казийди.

– Мен ҳеч нима қилмокчи эмасман.

Изабель кейинги кунларда Гордоннинг уйда тунаш-тунамаслигини кузата бошлади. Тахминлари рост чиқди. Эри умуман уйда тунамас, кеч тушиши билан Бак кўчасига, жазманининг ёнига йўл оларди. Кейинги бир ой давомида улар «мушук-сичкон» ўйнаб юришди. Ташқаридан ҳеч нима ўзгармагандек туюлса-да, Гордон кўп вақтини бошқа аёл билан ўтказиши равшан бўлди. У Изабелнинг эмас, графинянинг эридек эди худди.

Ана-мана дегунча, Билл соғломлаштириш марказида беш ой яшаб кўйди. Энди у ўзини анча соғлом, тегик ҳис қиларди. Бўйни безовта қилмас, елкалари ҳам аёл ҳолатига келиб қолганди. Лекин ҳамон оёғида тура олмасди. Қомагини тик туттиш учун мўлжалланган ҳар хил махсус мосламалар ахволини багтар қийинлаштирарди. Изабелга доир қарори қулдан-қунга мустаҳкамланиб бораверарди...

Билл доктор Харкорт билан учрашиб турар ва ҳар гал кизикишларини фақат назарий деб уқтиришдан чарчамасди. У ўзининг ғам-ташвишга кўмилиб юрган кунларидан бирида Жейн билан Жо уни кўргани келишди. Улар никоҳдан ўтмокчиликларини маълум қилишгани Биллга каттик зарба бўлди.

– Дада, биз ёш бола эмасмиз. Нима қилаётганимизни яхши биламиз. Етти ойдан бери учрашиб, бир-биримизни ўргандик...

Жо юролмас, фақат битта қўлини ишлата оларди.

– Йўқ, сен нима қилаётганингни билмаяпсан. – эътироз билдирди Билл. – У бутунлай сенга қарам бўлиб яшайди. Ҳам жисмонан, ҳам маънан...

– Ундай эмас. Жо менга ғамхўрлик қилади. Сизни ҳисобга олмаганда ҳеч бир одам менга бу қадар меҳрибон бўлмаган. У ҳукукшунос бўлмокчи.

Ҳалокат учун олган товон пулини тўғри сарфлаб, катта бир компаниянинг акцияларини сотиб олди. Жо меҳрибонлик билан бирга удабурон ҳам. Тоққа чиқиш, рақсга тушишга келсак, бу ишлар мени умуман ташвишлантирмайди.

– Ҳозирча шундай ўйлайсан, кейин...

– Сиз ҳам ойим билан ҳеч қачон уй ишларини қилмагансиз. Гарчи ўшанда юра олардингиз.

– У ногирон, – сўзида қатъий туриб олди Билл. – Сенга ташвиш келтиришини тасаввур қилолмаянсан... агар мен ўшанда ҳозирги аҳволимда бўлсам, уйланишни хаёлимга келтирмаган бўлардим.

Билл қизини Жо билан таништирганига қаттиқ пушаймон қилди. У икки ҳафта давомида Синди билан ҳам, Изабель ва қизлари билан ҳам тортишавериб чарчади. Охири йигитнинг ўзи билан гаплашиб кўришга қарор қилди.

– Мен сизни тушунаман, Билл, – деди хотиржамлик билан Жо. У ҳамма гапдан бохабар эди. Отасининг қаршилигидан жаҳли чиққан Жейн уни норози қилиб бўлса-да, тўйни бошламоқчилигини айтганди. Лекин Жо Эндрюс Биллни қаттиқ ҳурмат қилгани учун ундай қила олмади. – Биз иккаламиз ҳам осон бўлмаганини тушуниб турибмиз. Никоҳ ўйин эмаслигини ҳам биламиз. Менинг ота-онам ажрашиб кетишган. Сизлар ҳам. Ҳеч ким ажрашишдан кафолатланмаган, олдиндан бир нима деб бўлмайди... Лекин бизнинг Жейн билан муносабатимиз жиддий, ҳаммаси яхши бўлади, деб умид қиламан. Мен уни ҳимоя қилиш, ғамхўрлик қилиш учун ўзимни аямайман. Муҳаббатнинг шунчаки ҳавас эмаслигини исботлайман, – унинг кўзлари ёшга тўлди. Билл кўнгли бўшаб кетмаслик учун тесқари ўгирилди. – Лекин мен сизга қарши чиқолмайман, чунки жудаям ҳурмат қиламан. Сизнинг фикрингиз мен учун қадрли. Сиз ҳам яхши оила ва ҳаётга лойиқсиз. Юролмаслигим ва фақат чап кўлимни ишлага олганим учунгина мендан муҳаббатимни тортиб олиш адолатданми? Қаршилиқ қилаётганингизга қарамай, ўзингиз ҳам фикримга кўшиласиз. Агар сиз Жейнга уйланишимни хоҳламасангиз, мен унга фикримдан қайтдим, деб айтаман. Мажбуран оилангизга кириб боролмайман. Хуллас, ҳал қилувчи қарор сиздан.

Йигитнинг гапларини Билл юрак-бағри эзилиб эшитди. У Жога ишонгиси келди, аммо қизалоғини ҳимоя қилиши лозим эди.

– Жейннинг ёнида тўлақонли эркак киши бўлишини хоҳлардим. Агар фарзанд кўра олмасаларинг-чи? – Билл учун бу муҳим эди. Бир кун келиб Жейн учун ҳам асосий масалага айланишини биларди.

– Унда бола асраб оламиз. Жейн билан келишиб олдик. Ахир кўринишидан соғлом кўринган кўпгина оилалар ҳам фарзанд кўролмадлигини биласиз-ку!

Билл қизи учун Жодан ортиқ яхши йигитни топ олмаслигини биларди. У ақлли, муомалали, андишали, ўқимишли, бадавлат йигит. Қолаверса, Жейнни жонидан ортиқ севади ҳам. Лекин... У умрининг охиригача ногиронлар арвачасига маҳкум. Билл ҳаётидаги энг оғир қарорни қабул қилаётганини ту-

шуниб турарди. Ва у бир қарорга келди. Жонинг гапларини кўзида ёш билан эшитгани учун оғир хўрсинди:

– Майли, ярамас бола, – деди. Кейин йигитни бағрига босди: – Сизлар айтганча бўла қолсин. Лекин огоҳлантириб қўяй, бахтсиз қилсан, сени ўлдирман.

– Жейини бахтли қилиш учун қўлимдан келган барча ишни қилишга қасам ичман! – Бу сўзларни эшитган Билл ортиқча талабга ҳожат йўқлигини тушунди. Улар кўз ёшларини артиб бир-бирларига жилмайишди.

– Хўш, қачон никоҳ ўқитмоқчисизлар? – сўради у.

Жонинг елкасидан тоғ ағдарилгандек бўлди.

– Менимча, июнь ёки июлда. Университетга қатнай бошласам, бизга оилавий ётоқхона ҳам беришади.

Кузда Жейн йигирмага киради, Жо эса йигирма учга. Улар ҳали ёш эдилар. Билл тақдир иккаласини ўзидан кўра кўпроқ сийлашини тилаб жим қолди.

– Бу ердан қачон чиқмоқчисан?

– Бир-икки ойдан сўнг. Келганимга ҳам бир йил бўлибди. Миннеаполисдаги уйимда бир оз вақт яшамокчиман.

Жонинг гаплари ақлли ва бамаъни эди. Агар у ногирон бўлмаганида, Биллнинг қувончдан боши осмонга етарди. Жо хонасига қайтгач, Жейнга кўнғирок қилди. Йигит Билл билан суҳбатдан ўлгудек кўрकканди. Бахтига ҳаммаси яхши тугади. Орадан беш дақиқалар ўтгач, Жейн отасига кўнғирок қилди ва дам йиғлаб, дам қулиб миннатдорчилик билдирди. Кейин тўшакни онасига берди.

– Сен тўғри йўл тутдинг. Хавотир олаётгандим.

– Нега ишонч билан гапирясан, хайронман? – ташвишланди Билл.

– Кўриб турибсан-ку, муносабатлари жуда жиддий. Фақат кўрқяпман. У кизимизга муносиб, қолганини тақдирга хавола қилайлик.

– Мен Жони огоҳлантирдим. Бир гап бўлса, кўрадиганини кўради, – хазиллашди Билл.

– Сен билан фахрланман.

– Қўйсанг-чи! Шунчаки жуда яхши йигит, йўқ, дея олмайдим.

– Хурсандман.

Изабель ҳам Синдининг гапларини такрорлади.

– Агар рози бўлмаганимда сени кечира олмасдим, – деди у.

Билл туни билан ухламай болаларини ўйлаб чиқди. Худодан уларнинг бахтини сўради. Жо ёш бўлишга қарамай, кўп азоб-укубатларни бошидан ўтказиб улгурган. Бу ёғи ҳаммаси яхши бўлишга умидвор эди.

Парижга баҳор келиб, теварак-атроф уйғониб, барқ уриб чирой оча бошлади. Охириги икки ой ичида Изабеллнинг ҳаётида ташқаридан қараганда ҳеч нима ўзгармагандек эди. Лекин у учун Гордонга нисбатан муносабаги кескин ўзгарганди. Энди ўзини эрининг олдида айбдордек ҳис қилмасди.

Ундан нарирок юришга ҳаракат қиладиган бўлганди. Изабель учун эри шунчаки битта уйда яшайдиган кўшига айланди.

Билл одатдандек, ҳар кун унга кўнироқ қилиб турарди. Соғломлаштириш марказида етти ой яшаб қўйганига карамай, айтарли ўзгариш рўй бермаган. Шифокорлар унга жавоб бериш мумкин, деган қарорга келишди. Энди Биллга ҳеч қандай жаррохлик операцияси таъсир қилмаслиги маълум эди. Бутун умр ногиронлик аравачасига миҳланишга мажбур. Унинг ўз ҳолатига кўнишдан бошқа иложи қолмаганди. Биллнинг юра олмаслиги Изабель билан қайта кўришмайди, деган гап эди. У энди Изабелга, ҳаммаси тамом, дейиши керак. Билл фикрини ўзгартирмасликка ўз-ўзига сўз берганди. Дўстлари хали ҳам унга Вашингтондан кўнироқ қилиб турнашар, истиқболли номзодлардан бири сайлов кампаниясини юритишнинг ундан илтимос қилиб келганди. Кандидат тўрт йилдан кейин президентликка номзодини қўймоқчи. У президентлик қурсынни олиб беришга фақат Билл қодирлигини биларди. Билл бу ҳақда Изабелга айтиб берди. У, ўз навбатида, ишга қайтишини маслаҳат берди. Соғломлаштириш марказидан ҳам Биллнинг ҳафсаласи пир бўлди. Шифокорлар кўлидан келган ишни қилишган бўлеа-да, энди у ўзини ишга уришга қарор қилди.

Изабель олдинидан ўзини анча яхши ҳис қила бошлаганди. Уни бош оғриғи унчалик қийнамас, танасидаги яра ва чақалар ҳам битиб, оғриқлари қаймаганди. Фақат чап қўлидаги артерия тикилган жойнинг чандиғи шифохонани бега солиб турарди. Изабель уни қаттиқ соғинганди. Марказдан чиққач, Парижга келишни таклиф қилганида Билл ноаниқ жавоб берди. Ўзига ҳам ўтган етти ой бир асердек туюлди. Изабель билан учрашгани келеа-да, ўзини босиб турарди. Шифокорларнинг ҳукмидан кейин Билл учун ҳамма нарса ўзгарди. Энди Изабель билан гаплашганида ҳам ўзини ёлғончидек ҳис қиларди. Билл Изабелни соғайиб кетганлигига ишонтирмоқчи бўлди. Лекин ҳар гал энди айтаман, деганида тили айланмасди. Гарчи Изабелга яхши бўлишини ўйлаб шу ишга кўл ураётган бўлеа-да, юраги дов бермасди. Жо билан Жейннинг қарорини ҳам у подонликка йўйганди.

Билл ўз муаммолари билан ўраланиб юрганида Изабелнинг ҳаётида қувончли ўзгаришлар рўй бера бошлади. Охириги икки ой ичида Теддининг саломатлиги сезиларли даражада яхшиланди. Бу об-ҳавога боғлиқми ёки шунчаки омади қулдими, ҳар қалай, болақай ўзини яхши ҳис қила бошлади. Ораси билан бирга тамадди қиларди, ҳатто Изабель уни Булон ўрмонида сайрга олиб чиқди. Хайвонот боғида бирга музқаймоқ ейишди. Тедди тўдақлигидан буён бу ёқларга келмай қўйганди. Изабель қувончдан тўлиб-тошиб, буларни Биллга гапириб берди.

Биринчи май кун Тедди ўн беш ёшга тўлди. Эртаенга Билл чекинишга тайёргарлик кўра бошлади. Бугун у биринчи бор Изабелга ёлғон гапирди. У виждони қийналеа-да, шундай қилишни лозим деб ҳисобларди. Билл

Изабелни шунчалик севардики, унинг учун ҳатто ўзини ҳам, муҳаббатини ҳам қурбон қилишга тайёр эди. Ўйлаганини амалга ошириш учун ҳозир жуда қулай пайт. Ҳозир Теддининг соғлиги яхшиланган, Гордон ҳам Изабелни ўз ҳолига қўйганди. Юраги дукиллаганча Билл унга янгилик борлигини айтди. Изабель уни яхши билгани учун ёлғонни сезиб қолади, деб қўрқарди Билл. Лекин Изабель ишонди. У оёғи сал-пал жонланиб, бугун биринчи бор мустақил қадам ташлаганини айтди. Изабель қувончдан йиғлаб юборди. Бундан Биллнинг юраги баттар эзилди. Шунга карамай, ўзини ҳақ деб ҳисобларди. Изабель уни тинмай сўроққа тутар, қачон турганини, қўрққан-қўрқмаганини, ўзини қандай ҳис қилганини сўрарди.

Кейинчалик Билл ўзи тўқиган сюжетни секин-секин кенгайтириб юборди. Лекин Изабель билан гаплашиши учун ҳар ракам терганида юраги сиқиларди. Уни алдаш Билл учун оғир эди. Изабель жуда беғубор, ишонувчан, меҳрибон. Аммо афеуски, Билл ўзини яримжон ҳисобларди. Бу аҳволда Изабель билан яшашни хоҳламасди. Изабелни алдаб юриб, у Вашингтондан яшаш учун ўзига замин тайёрлай бошлади. Номзодга июнь ойида сайлов кампаниясини ўтказиб бериши ваъда қилди. Ушгача ўзига турар жой топиб, номзоднинг ҳужжатлари билан танишмоқчи эди. Жо ва Жейннинг тўйи июнь ойига белгиланди: Гринвичдаги уйларида ўтказиладиган бўлди. Тўйга тайёргарлик ишлари кизгин бошланиб кетди. Синди тикувчи ва гулчиларга буюртма бериб чарчамасди. Бўлажак келин-куёв хурсандликларидан ичларига сиғмасди. Жейн Жоннинг ота-онаси билан танишиш учун Минеаполисга бориб келди. Олавий ётоқхона учун ариза ҳам беришди. Асал ойини эса Италияда ўтказишга келишиб олдилар. Жо билан ҳар гаплашганида Билл Изабелни ўйлаб эзиларди. Изабелга нисбатан қаттиқ адолатсизлик қилаётганининг билса-да, энди ортга йўл йўқ эди.

– Аҳволингиз яхшими? – сўради Жо муолажалардан қайтаётиб, – негадир жимиб қолдингиз.

Жо Биллни яхши тушунар, чунки ўзининг бошидан ҳам худди шундай воқеалар ўтганди. Ҳеч қандай ўзгариш бўлмаслигини билиш, ҳақиқатнинг кўзига тик қараш кийин эди.

– Шунчаки ҳақиқий ҳаётга қайтишга тайёрланыпман. Тўйларингиздан кейин дарҳол ишга киришиб кетмоқчиман, – лекин гап бунда эмасди. Охирги кунларда Билл машғулотларга кизикмай, шифокорлар билан ҳам суҳбатлашмай қўйганди. У ҳали яна бир ой марказда яшаш керак бўлса-да, лекин ҳаёли узоқларда эди. Танишларига ҳам эътибор бермас, парижонхотир бўлиб юрарди. Май кунларининг бирида Билл Еленага тўқнаш келиб қолди. Ошхонадан кўзида ёш билан чиккан киз унинг аравачасига урилиб ўтиб кетди.

– Эй-й, ҳалоқат жойидан қочиш – бу жиноят! – ҳазиллашиб қичқирди Билл. Елена таққа тўхтади-ю, юзини қўллари билан ёпиб йиғлаб юборди. Билл унга яқин бориб елкасига қўлини қўйди:

– Тинчликми? Ёрдамим керакмасми?

У йўқ дегандек бош силкиди. Билл негадир унинг бармоқларига эътибор берди. Унинг никоҳ узуги йўқ эди. Ўша қайлиғи совға қилган катта олмос кўзли узук кўринмади. Ҳаммаси равшан!

– Хоҳласангиз суҳбатлашиб ўтирамиз, – таклиф қилди Билл. Улар Биллнинг хонасига йўл олишди.

– Мени кечиринг, кўз ёшларим билан сизнинг ҳам юрагингизни эзвораман. Ўзингизнинг ҳам ташвишингиз етарли... – Елена йиғлаётганда ҳам чиройли эди.

– Нима бўлганини ўзингиз айтасизми ёки топайми?

– Ҳаммаси Сержони деб... У охирги пайтларда жуда ўзгариб қолганди. Миланда ишлаётганди. Унга кўнғироқ қилиб ҳеч тушуна олмадим. Бир-икки ой олдин унинг таклифи билан тўйни тўхтатгандик... Жин урсин, Билл... Биз ахир олти йилдан буён учрашиб юрамиз. Мана шу фалокат юз бермагунча ҳаммаси яхши эди. Мен ҳам бошида Сержо ўзини айбдор ҳисоблаяпти, деб ўйлагандим. Чунки ўша кунни айнан у билан ишлаётгандим.

У мени зинадан тинмай чиқиб тушишга мажбур қилганди... Йиқилиб тушмагунимча... Энди эса у менга турмуш қуролмаймиз, деб айтди. Муаммоси кўп эмиш. Менга кўп эътибор бериши керак эмиш... Айтишича, унга мустақил аёл керак эмиш. Ҳаммаси мана шуни деб! – шундай дея Елена йиғлаб аравачасини уриб кўйди. Охирги тўққиз ой давомида Еленанинг нутқи анча яхшиланганди. Лекин шунга қарамай, Билл қизи билан Жонинг муносабатлари ҳам худди шундай якун топишидан кўрққанди. Изабелдан ҳам шу сабабли воз кечмоқчи эди...

– Балки у шунчаки кўрқиб кетгандир, – тушунгандек бош чайқади Билл. Сержо энг муваффақиятли сураткашлардан ҳисобланарди. Ҳозир у билан ишлашга тўрт мучаси соғ ҳар қандай модель рози бўлади. Еленага берган ваъдасининг устидан чиққанида яхши бўларди, албатта, бироқ...

– Биласизми, Елена, агар у ўзида етарлича мардлик ва чидам тополмаган экан, унда ўз вақтида анлагани яхши бўлибди. Сиз ҳам тенгингизни топасиз. Бу ҳақда тўйдан кейин билганингизда нима бўларди? – Сержонинг қилиғи Биллнинг «соғлом одамлар яримжонлар билан ҳаётини боғламаслиги керак», деган фикрини яна бир карра тасдиқлади. – Бир кун келиб шундай бўлганидан ўзингиз хурсанд бўласиз, Елена. Ишонаверинг.

Бу таскиндан Елена баттар йиғлаб юборди. У Сержони ҳамон севар ва Биллнинг гапи унга оғир ботганди. Тўйга ҳамма нарса тайёр: тўй кўйлаги, оркестр, сураткашлар... Аммо, афсус, бир нарса етишмаётган экан...

– Нимасидан хурсанд бўлишим керак экан? – алам билан ҳиқиллади Елена.

– Чунки акси бўлганида сиз унга тирик товон бўлардингиз ва кейинчалик у сизни ёмон кўриб қоларди.

– Ҳеч қачон даҳмаза бўлмасдим, – энди жаҳл билан бақирди у. – Мен илгари қанақа бўлсам, ҳозир ҳам ўшанақаман! Мутлақо ўзгармаганман.

– Афсуски, биз ҳаммамиз ўзгарганмиз. Бошқача бўлиши мумкин ҳам эмас. Энди бизнинг ҳаётимиз қисман чекланган. Баъзи ишлар қўлимиздан келмайди, – хўрсинди Билл.

– Масалан, рақсга гушишти, чанғида учишти? Бунинг нима кераги бор?

– Мана, Сержога керак экан булар. Ҳеч бўлмаса унинг ростгўйлигини кадрланг.

– Кадрламайман! У номард экан! Нега мени ташлаб кетди? Унга ҳеч қандай ёмонлик қилмагандим-ку!

– Албатта ёмонлик қилмагансиз. Шунчаки омадингиз чоппади, холос. Ҳаммамиз ҳам омадсизмиз. – Бўлмаса шу ерда ўтирармидик!

– Аҳволимиз шунақа бўлгани учун энди бизни ҳеч ким яхши кўрмайдими? Йўқ, сиз нотўғри гапиряпсиз! Мана, Жо билан Жейн бир-бирини севадику!

– Сиз улардан қаттароксиз, шунинг учун ақлироқ бўлишингиз керак, – у эндигина йигирма саккизга кирганди. Айни ўйнаб-қулиб яшайдиган, фарзанд эркалайдиган, рўзгор тугадиган пайти. – Мен ҳали ҳам уларнинг ишидан норозиман ва бир куни қаттиқ пушаймон бўлишди, деб ўйлайман. Балки Жейн ҳам вақти келиб Сержога ўхшаб фикридан қайтиб қолар? Хўш, ўшада нима бўлади? Унгача фарзандли бўлишса, кейин болаларнинг ҳаёти ҳам бузилади.

– Сиз ростдан ҳам биз ҳеч кимга керак эмасмиз, деб ўйлайсизми? Ахир бу аҳмоқлик-ку! Наҳотки тушунмасангиз? Биз ҳам бошқаларга ўхшаб яшанга ҳақлимиз, ахир!

– Бунга шубҳам бор. – ковоғини уйди Билл. – Бошқалар учун жавоб беролмайман-у, лекин шахсан ўзим бировга даҳмаза бўлишни хохламайман. Бу адолатдан эмас.

– Ақлдан озибсиз, Билл, – унга ҳайрон бўлиб тикилди Елена. – Нима деяётганингизни биласизми? Сержо – ҳақиқий аблаҳ. Балки сиз ҳақдирсиз, унинг вақтида кетгани яхшидир? Лекин бу тақдирга барча ногиронлар маҳкум эмас-ку! Балки у мени ҳеч қачон севамагандир, балки бошқасини хохлаб қолгандир?

– Мен ўз фикримни ўзгартирмаганман, – овозини кўтарди Билл.

Еленанинг кўзларида қаҳр ўтлари чакнади.

– Қанақа фикр! Сиз довдираб қолгансиз, ёлғизлик чўчитяпти. Аравада ўзингизни бечора ҳис қиляпсиз. Шу сабабли севилишга ҳақким йўқ, деб ўйлаяпсиз. Мен эса умуман бошқа фикрдаман. Дунёда яхши одамлар кўп. Уларни оёғимизда турмаганимиз қизиқтирмайди. Албатта, ҳозирги ҳолатимдан кўркмайман, лекин илож қанча? Хўш, сизнингча, ногиронда кўнгил йўқми, у ҳеч кимни севомайди? Наҳоки шунчаки ожиз бўлсангиз, ҳеч ишонгим келмайди.

– Балки унақа эмасдир, – ён берди Билл. У ич-ичидан Еленанинг гаплари ростлигини ҳис қилиб гуларди. Агар Изабель ногирон бўлиб қолганида ҳам

уни севишдан тўхтамаган бўларди. Мен шунчаки ҳамма ҳам бу кийинчиликка чидай олмаган бўларди, демокнийдим. Агар бировни каттик севсанг, унга машаққатли ҳаёт тиламайсан.

– Унда бизни бирор чўлу биёбонга олиб бориб ташлашсин. Шунда ҳамма муаммо ҳал бўлади. Ҳеч кимнинг раҳм-шафқатига муҳтож бўлмаймиз. Биласизми, нима?! Мен Жейн билан Жоннинг қарори олдида бош эгаман. Улар бир-бирига ишонинади ва тўғри қилишади. Бошқа нарса эса муҳим эмас мен учун. Агар мен ростдан севсам эримнинг кўр, қар ёки соқовлинига қараб ўтирмасдим... Барибир севаверардим. Мана бу ногиронлар аравачасининг ҳам ҳеч қандай аҳамияти йўқ, агар муҳаббат бўлса!

– Яхши, унда менга турмушга чиқинг, – ҳазиллашди Билл кизишиб кетган Еленани қулдириш учун.

У кўз ёши аралаш жилмайди:

– Сизнинг турган-битганингиз даҳмаза-ку! Дунёқарашингиз ҳам ёмон. Эҳтиёт бўлинг, ўзингизга бир фалокат соғиб олманг тагин.

– Масалан? – кизариб кетди Билл.

– Масалан, ортикча юк бўламан, деб севган оламингиздан айрилиб қолман. Нега сиз яқинларингиз учун қарор қабул қиласиз? Ким сизга бунақа ҳуқуқ берган?

Бировни севса, уни ҳимоя қилишга, озор бермасликка ҳаракат қилади, киши.

Бунақаси кетмайди, – жаҳли чиқди Еленанинг. – Одамлар ўз фикрларига эга бўлишга ҳақли. Ҳамма гап ҳурматда.

– Балки ҳақдирсиз? Лекин мен сиздан анча каттаман. Сизнинг ёшингизда бўлсам, эҳтимол мен ҳам дадилроқ бўлардим. Балки Сержо ростдан ҳам аблаҳдир?! У билан ҳаётингизни боғламаганингиз, ўз вақтида хабар тошанингиз яхши бўлгандир?

– Тўғри айтасиз, бироқ барибир алам қиларкан.

– Албатта, алам қилади, лекин ҳаёт шунақа, нима ҳам қилардик! Ширинидан аччиғи кўп. Баъзи одамлар ёмонлик қилиш учун келишади бу дунёга. Улардан узокроқ юрган маъқул. Сержо худди шунақалардан бўлса керак, хўрсинди Елена.

– Кейинги гап узугингиз бўлмаса-да, танлаганингизнинг бағри кенг бўлсин. Улар яна бир оз гаплашиб ўтиришди. Кейин ... Елена хонасига кетди. Билл анчагача унинг гапларини ўйлаб ўтирди. Қизнинг жисмоний нуқсонлик ҳеч қандай аҳамиятга эга эмаслигига ишончи қомил эди... Лекин у аёл. Агар бирор мард эркак топилиб ғамхўрлик қилса, бу табиий кўринарди. Биллнинг ҳолати эса бошқача. У эркак ва ўзи кимгадир ғамхўрлик қилиши, асраб-авайлаши лозим. Акеничаси эса, хўрликдек гуюларди унга. Кўн ўтмай Изабель кўнғирок қилди.

– Овозингдан толиккандек кўринадан, – у дархол кайфиятини пайқади. – Бугун кўн юрдингми? – Изабель унинг гапларига ростдан ҳам ишонган эди. Бундан Биллнинг виждони кийналди. У ўз-ўзига Изабелни кайта кўрмасликка ҳукм чиқарганди.

– Шунақа бўлса керак, жўнашимдан олдин ишларим кўпайиб кетди.

– У ердаги шифокорлар жуда яхши экан, – хавас билан гапирди Изабель.

Елена ҳақ эди. Изабель ўз фикрига эга бўлишга ҳақли. Билл эса уни шу ҳуқуқдан маҳрум этган. Изабель жуда меҳрибон. Ўзига қолса ҳеч қачон Биллни ташлаб кетмасди. Табиатан жуда сезгир Изабель охириги кунларда Биллнинг гап-сўзлари ўзгариб бораётганини сезмай қолмади. Сабабини эса англай олмасди. Балки соғломлаштириш марказидан чиқиб, янги ҳаётга қадам қўйишга чўчитаётгандир, деб ўйлади.

– Тўйга тайёргарлик қандай кетяпти? – қизиқди Изабель.

– Синди югур-югур билан овора. Мен эса аралашганим йўқ. Менинг вазирам ҳисобварақаларини тўлаб туриш. – қолди Билл. – Тедди яхшими?

Изабель унинг мавзудан четлашганидан ва негадир суҳбатлари борган сари қисқариб бораётганидан хайрон бўлди.

– Яхши. – деди Изабель.

Билл бундан хурсанд бўлди. Чунки Теддининг ахволи ёмон бўлса, у ўйлаганини амалга оширолмасди.

– Хурсандман.

У Вашингтондан уй қидираётгани ҳақида гапирганида Изабель яна:

– Парижга келмайсанми, – деб сўради. Балки тўйдан кейин бир келиб кетарсан? Ишга тушиб кетишингдан олдин бир неча кунга бўлса ҳам келсайдинг.

– Билмадим. Эҳтимол, кейинги ҳафтада сайлов комиссияси билан банд бўларман, – бу навбатдаги ёлғон. Июнь ойи охиригача Билл бекор эди. Факат тўғрисишни айтмади. – Кейин кўрармиз.

Гаплашиб бўлишгач, Изабелнинг кўнглига ғашлик чўқди. У Биллнинг ўзидан узоқлашиб бораётганини ҳис қилиб турар, аммо сабабини билолмай хайрон эди. Изабель охириги суҳбатларини бирма-бир эслай бошлади, хафа қилиб қўймадиммикан, деган ҳаёлда. Билл худди ундан аразлагандек узоқлаша бошлаётганди. Айрилганларига тўққиз ойдан ошибди. Изабель уни соғинган. Аммо ўзи эса хоҳласа ҳам боролмайди...

Жейннинг тўйи арафасида Изабель ростдан ҳам ваҳимага тушиб қолди. Чунки Билл бир неча марта, ишим кўн, деб тўшакни қўйиб қўйди. У Вашингтондан уй топиб, сенаторликка номзодини қўйган киши билан учрашиб улгурганди. Тўйдан кейин ҳам кўнгирак қилмади. Изабелнинг эса биринчи бўлиб сим қоқишга негадир ҳалди сиғмади. Тўй ажойиб тарзда ўтди. Қуёв ногиронлар аравачасида, унинг ёнида келин қўлларидан

тутганича бир-бирларига қасамёд қилишганида йиғламаган қолмади. Ҳаммадан кўпроқ Билл кўз ёши тўкди.

– Аҳволинг яхшими? – сўради Синди базм бошлангач. – Жуда толиққан кўринасан.

– Шунчаки ишимни ўйлапман, бепарво гапиришга ҳаракат қилса-да, Синди уни нимадир безовта қилаётганлигини сезиб турарди.

– Нимадандир хафасан, назаримда, – балки қизини узатаётганидан кўнгли бузилгандир, – ўйлади Синди.

– Тўй қизиганида Жейн отаси билан рақсга тушиши лозим эди... У буваси билан рақсга тушди. Биллнинг кўнгли бузилиб кетди! Тўй ажойиб ўтаётган бўлса-да, кўнгли ёришмади. Соғломлаштириш марказига қайтаётиб, у фақат Изабель ҳақида ўйлади. Кейинги икки кун давомида эса хонасидан чиқмади. Муолажаларга ҳам қатнашмади. Хавотирланган Изабель бир неча бор кўнғироқ қилди. Билл эса била туриб гўшакни олмади. У оғир дақиқаларни бошидан ўтказаётганди. Охири бор иродасини тўплаб, ўзи Изабелга кўнғироқ қилди.

– Қаерда эдинг? – ташвишланиб сўради Изабель. – Келин-куёвларга кўшилиб тўй саёҳатига жўнавордингми, деб ўйлай бошлагандим, – ҳазиллашди у.

Билл Изабелнинг хафа бўлганлигини сезиб турарди. Лекин бу ранжишлар ҳали ҳолва. Изабель олдинда ўзини нима кутаётганини билмасди. Беш йиллик танишувдан кейин уни ҳаётдан ўчириб ташлаш осон бўлмаслигини биларди Билл.

– Тўй яхши ўтдимми?

– Жуда яхши. Никоҳ маросимида ҳамма йиғлади. Кейин эса ўйин-кулгу қилишди.

– Батафсилроқ гапир.

Тўйни таърифлаб бўлгач, Билл баланд чўққини забт этмоқчидек чуқур тин олди.

– Изабель, сенга бир гапни айтишим керак, – унинг аъзойи бадани музлаб кетди. Изабель бирор нохушлик рўй беришини сезиб турарди. – Биз Синди билан яна бирга яшашга қарор қилдик.

Изабель дод деб юбормаслик учун оғзини беркитди ва гапнинг давомини сабр билан кутди.

– Марказда яшаган пайтимда кўп нарса ўзгарди ва биз шундай қилсак, қизларимиз учун яхши бўлади, деган қарорга келдик.

– Қачон бу қарорга келдиларинг? – у титраб-қақшаб турса-да, овози ўзгармади.

– Бир неча ҳафта олдин.

– Қандайдир нохушлик бўлишини сезгандим, – Изабель рост гапирарди. Чунки беш йилдан буён унинг феълени яхши ўрганган. – Шунинг учун Парижга келиш фикридан қайтдингми? Бу қароринг бизнинг муносабатларимизга таъсир қиладими?

– Менимча, энди гапланмаганимиз маъқул, – Биллнинг гаплари автобус зарбасидан ҳам оғир бўлди. Изабель шу сониядаёқ тилдан қолаётганди. Ҳаво етишмаётгандек ҳис қилди ўзини. Билл уни тириклай гўрға тикқандек бўлди, гўё. Нима деб жавоб беришни билолмасди. Бунақа гапни кутмаганди сира, лекин Биллни ҳам айбламади. Чунки Гордон билан ажрашолмайман, деб ўзи айтган. Телефон кўнғирокларидан бошқа ҳеч нима уларни боғлаб турмасди. Шу сабабли Биллнинг Синди билан яшаши ҳайрон қоладиган эмас. Лекин Изабель Биллни шу қадар севардики, унга фақат яхшилик тиларди.

– Нима дейишга ҳам ҳайронман. Бахтли бўлсанг бўлгани, Билл, – унинг йиғлаётганини эшитиб турган Биллнинг юраги эзилса-да, бироқ кейинчалик хурсанд бўлади, деб ўйлади.

– Ўзингни эҳтиёт қил. Гордон сени эзишига йўл қўйма. Кундошингнинг эри тирик экан, Гордон сен билан ажрашмайди. Ўзингни хафа қилдириб қўйма. – Билл ростдан ҳам Изабель учун қуйиб-пишарди. Уни Гордоннинг домига ёлғиз ташлаб кетаётганидан, ҳимоя қила олмасликдан қийналарди.

– Менинг ташвишимни тортаётганингдан хурсандман, – овози қалтираб деди Изабель. – Лекин бир нарсани тушунмаяпман... Синди билан алоқаларинг яхшилангани ҳақида гапирмаганинг?

– Ўзим ҳам билмайман. Балки болаларимиз никоҳдан ўтишга қарор қилишганида биз ҳам ярашишга келгандирмиз.

Аслида улар март ойида Жейн билан Жо тўйи ҳақида биринчи бор оғиз очишганида ажралишганди. Синди ўзига яхши дўст топиб ҳам улгурган.

– Сенга бахт тилайман Билл. Ким билан бўлсанг ҳам мен сени барибир севаман, – хўрсинди Изабель.

– Биладан... – Биллнинг кўз ёшлари юзини ювиб, овози титради. Мен ҳам сени севаман, – Изабель. Умримнинг охиригача фақат сени севаман, дейишдан зўрға ўзини тийди Билл. – Ўзингни асра. Агар бирор нима керак бўлса, иккиланмай кўнғирок қилавер, ҳар доим ёрдамга тайёрман.

– Синдига менинг кўнғирокларим ёкмаса керак, деб ўйлайман...

Ўттиз йил кам муддат эмас, йўлларни айро тутиш осон бўлмас экан, – аслида гап бунда эмас эди. Изабель нима деб ўйлаган тақдирда ҳам Билл бир умр фақат уни севарди.

– Сени жуда соғинаман, – ичидан отилиб келаётган йиғини зўрға босиб шивирлади Изабель. – Бахтли бўл... Сен бунга лойиксан.

Ҳозир қилган иши учун Билл дўзах оловида ёнишга муносиб бўлса-да, лекин ўзини ҳақ деб биларди. Ҳаммасини Изабелнинг фойдасини кўзлаб қиялман, деб ҳисобларди.

– Хайр, – Билл секингина гўшакни жойига қўйди...

Изабель энтикиб-энтикиб узок йиғлади. У яқин одамидан айрилгандек ўкениб, қалби ҳувиллаб қолди. Ҳаётнинг кизиғи қолмади.

– Сизга нима бўлди, ойижон? – хонага ташвишланган Тедди кирди. У ойининг йиғисини йўлакда туриб эшитганди. Олдинига Изабель эптикиб гаширолмади, кейин бир амаллаб ўзини кўлга олди:

– Ҳозиргина яқин дўстим дунёдан кўз юмди... – у ҳолатини бошқача тушунтира олмади. Қолаверса, Билл энди унинг учун ўлган, бир умрга йўқолган эди, Изабель усиз қандай яшашни тасаввур ҳам қила олмасди. – Ҳаммаси жойида, ўғлим, шунчаки бироз хафа бўлдим.

– Мен бироз айланиб келай, – шундай деб у ўғлини хонасига кузатиб, бокка чиқиб кетди. Изабель шу кетганича тушга яқин қайтди. Ранги оқариб кетган, кўзлари йиғидан кизарган ҳолда кўрган хамшира кўриб кетди.

– Ахволнингиз яхшими, хоним? – секингина хол сўради у.

Ҳа, – зўрма-зўраки табассум қилди Изабель.

Лом-ним демай тушлик қилинди. Ўғлига китоб ўқиб бераётиб ҳам Изабелнинг кўз ёшлари тинмади. Ойинини нима деб овутишни билмаган Тедди унинг кўлини силаб қўйди. Ўзини зўрага тутиб турган Изабель яна хўнграб йиғлаб юборди.

– Ойижон, жуда афеусламан, – маҳкам кучоқлади Тедди.

Ўзим ҳам, – хўрениди Изабель.

У туни билан мижжа қокмади. Ҳеч қачон ўзини бу қадар бечора, ожиз ҳис қилмаганди. Энди суянадиган, инсонадиган ҳеч кими йўқ. Гордон Форрестъенинг бир умрлик асираси бўлиб қолиш ҳам энди уни ташвишлантирмай қўйганди. Умуман, ҳеч нима ташвишлантирмас, кўнгли бутунлай вайрон бўлди. Софи ва Тедди учун бир амаллаб қолган умрини ўтказишга рози эди.

Билл ҳам ухламай тонг оттирди. Гўшакни жойига қўйгач, у усиз йиғлаганди. Ўзини ҳақ деб ҳисоблаши юпанч эди, тўё.

XVI ҚИСМ

Билдан айрилгач, Изабелнинг нурсиз, қувончсиз, зерикарли қулилари бошланди. Ҳеч нима кўнглига таскин беролмас, ғамдан ўзини ўнглай олмай, қундан-қунга шамдек сўниб борарди. У олдингидек бемор ўғлини парварниш қилар, лекин энди уларнинг қайси бири бемор эканлигини фарқлаш қийин эди. Изабель туз тоғмас, ухламас, ҳеч ким билан гаплашмасди. Ўзини тубсиз коронғиликка улоқтирилгандек ҳис қиларди. Биллни соғинганидан қуйиб тамом бўлар ҳолга келди... Шундай бўлса-да, ҳаётида Биллни учратгани учун тақдиридан миннатдор эди. Бирок айрилиқ азобига чидаш осон эмас. У баъзан хали ҳам тириклигидан, айрилиқ ғамидан ўлиб қолмаганидан хайрон бўларди. Уйда жуда кам бўладиган Гордон ҳам Изабелнинг озиб-тўзиб бораётганини сезмай қолмади. Таътилда уйига қайтган Софи эса ойинини кўриб даҳшатга тушди.

– Саломатлигинг жойидами? – сўради бир кун Гордон понушга кила туриб.
– Ўзимни ёмон ҳис қиляпман. Бош оғриғи азоб берапти, – тушунтирган бўлди Изабель. Унинг ўзи ҳам ранги жонсиз одамникидек бўлиб колганини билар, лекин кўнрок овқат ейишга, ухлашга ўзини мажбур қила олмасди.

– Халокатнинг оқибати бўлса керак бу, – ҳатто бироз ташвишланди Гордон. – Шифокорларингга, албатта, кўнғирок кил, – охирги ойлар мобайнида у хотинига биринчи бор эътиборлироқ бўлиши эди. – Кейинги ҳафтада мен иш билан кетаман, ўшангача аниқлаб қўйсанг яхши бўларди.

«Луиза билан кетса керак», ўйлади Изабель. Ўтган ёзда Изабель шифохонада ётганида ҳам Гордон Луиза билан бирга дам олганди. Лекин бу галгиси Изабелга зиғирча таъсир қилмади. Одатий гапдек туюлди.

– Қаерга кетяпсан? – сўради у худди қизиқатгандек кўрсатиб ўзини. Вахоланки, ТеДДидан бошқа ҳеч нима қизиқтирмасди уни уйда.

– Франция жанубига. Битта миждоз билан учрашишим лозим.

Ўша «миждоз», «албатта» Луиза. У кетишидан олдин шифокорга кўнғирок қилишини Изабелга яна бир бор гайинлади. Лекин Изабель кулоқ солмади. У шифокорсиз ҳам ўз касаллини биларди. Изабелнинг юраги яраланганди, бунинг автохалокатга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Ахир орадан бир йил ўтиб кетди. У ҳамон Биллдан жудо бўлганига ишонмас, ишонгиси келмасди. Баъзида ўзини ўзи ўлдиргиси келиб қоларди. Айрилиқ дарди йўқолиш ўрнига кундан-кунга қучайиб борарди. Изабель ҳаётдан буткул умидини узди. Бир кун келиб тақдир унга ҳам қулиб боқиши мумкинлигига сира ишонмасди. Барча орзу-умидлари билан бирга Билл уни ташлаб кетди. Энди фақат хотира ва дард бор. Асосийси эса, у ҳамон Биллни севарди, ҳатто ташлаб кетганида ҳам ёмон кўриб қолмаганди. Ҳозир Изабель жароҳатланган, ўлиш учун жой қидираётган охуга ўхшарди.

– Ойижон, сизга нима бўлди? – хавотирланди Софи.

– Ҳеч нима, кизим. Шунчаки чарчаганман.

Софи ишонмади. У хизматкорлар билан бирма-бир гаплашиб, нима бўлганини суриштириб чиқди. ТеДДи телефонда бир дўстининг ўлими ҳақида хабар тошғач, касал бўлиб қолганини айтди. Лекин бошқалар боланинг гапига эътибор беришмади. Кечқурун Гордон, шифокор билан учрашдингми, деб сўраганида, Изабель бош ирғаб қўйди.

Бошқа гапларни суриштириб ҳам ўтирмади. Кейин у Изабелнинг аянчли кўринишига сабаб Билл эмасмикан, деган ҳаёлга борди. Аммо дарҳол бу гапни ҳаёлдан қувди.

Ўртаси куни Гордон жанубга йўл олди. Уни «Отель дю кар»да уч ҳафта бўлиши режалаштирилганди. Изабель эътироз билдирмади. Аксинча, ахволи ёмонлиги учун ҳисоб беришдан қутулганига қувонди.

Уч ҳафта ўтиб қайтган Гордон хотинини кўриб қотиб қолди. У худди мурдага ўхшарди. Софи йиғлаб ойнаси ҳақида гапирмоқчи бўлганида

эшитишни хоҳламади. Гордон учун докторнинг, хавотирланишга асос йўқ, деган гапи етарли эди.

Августда Гордон яна иш билан кетди. Бу гал Италия ва Испанияга. Софи эса Британияга дугонасиникига йўл олди. Изабель ўзини қўлга олишга ҳарчанд уринмасин, урдасидан чиқолмасди. Ҳар тонг Биллнинг хаёли билан уйғонар ва ҳали ҳам тириклигидан ўқинарди. Айнан Гордон ва Софи йўқлигида Теддининг саломатлиги ёмонлашди. Аввалига шунчаки шамоллагандек кўринган касаллик кескин оғирлашди. Иссиғи кўтарилиб, дори-дармон таъсир қилмай қолди. Уч кун ўтгач, ўпка шамоллаши бошланиб, уни ши-
фоҳонага ётқизишга мажбур бўлдилар.

– Мен ўламанми? – ойсининг кўзларига тикилиб сўради Тедди.

– Йўқ, жиннивой, – бошини силади Изабель. – Аллақачон тузалишинг керак эди. Битта вирусни деб шунча ётиб қолишинг уят, – жилмайишга уринди у.

Тунда Теддининг ҳарорати қирқ учга чиқиб кетди. Капалаги учган Изабель Гордонга кўнғироқ қилди.

– Унинг аҳволи ҳар доим ёмон! – жаҳл билан ўшқирди Гордон.

Ҳозир у Тосконда эди. Қандай иши бўлиши мумкинлигини Изабель тушунмасди. Албатта, Луиза билан бирга у.

– Барибир ҳеч қандай ёрдамим тегмайди.

– Мен ўғлингнинг аҳволдан бохабар бўлганинг яхши, деб ўйлабман, – деди Изабель ва кўнғироқ қилганига пушаймон бўлди. У шунчаки одоб юзасидан хабар берганди. Гордондан ҳеч қандай ёрдам сўрамоқчи эмасди.

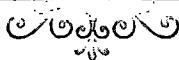
– Аҳволи оғирлашса, менга хабар қил.

– «Бундан нима наф?» ўйлади Изабел, лекин эрига индамади. Яна икки кун сабр қилгач Изабель Софига кўнғироқ қилди. Бу вақтга келиб Тедди алаҳлай бошлаганди. Шунча дори-дармонга қарамай, ўпкаси ва юраги ишдан чиқа бошлади. Софи дарҳол ойсининг ёнига етиб келди. Иккаласи киприк қоқмай болақайнинг ёнида ўтиришар, у эса гоҳ ўзига келиб, гоҳ ўзидан кетиб ётарди. Эрталабга яқин Тедди ҳушига келди. Иссиғи баландлигига қарамай овқатланаман, деди. Кечкурун шифокор Изабелга ўғлининг аҳволи чатоқлигини маълум қилди.

– Бу билан нима демоқчисиз?

– Унинг юраги дош беролмайди. Саломатлиги яхши эмас.

Шу аҳволда яна бир ҳафта ўтди. Софи билан Изабель ҳам унинг рангига қараб ҳолдан тойишди. Ўтган икки ҳафта ичида Гордон бир марта ҳам кўнғироқ қилмади. Изабель эри ўғлини аллақачон тузалиб кетган, деб ўйлагандир, дея тахмин қилди. Учинчи ҳафтага бориб Тедди бутунлай хушсиз ётди. Зотилжам кучайиб борарди. Изабель йўлакка чиқиб-йиғлаб-йиғлаб олар ва яна ўғлининг бошига келиб термулиб ўтирарди. Тунда у яна эрига кўнғироқ қилди. Гордон ростдан ҳам ўғлини соғайиб кетган, деб ўйлаб юрган экан. Ўғлининг ўлим тўшагида ётганлиги уни ларзага солди.

– Ҳали-бери уйга қайтмоқчи эмасмисан? – сўради Изабель.

– Қайтишим керакми? – таклиф ёкмаса-да, Гордоннинг овози ташвишли чикди. Вазият у ўйлагандан кўра анча қалтис эди.

– Ўзинг ҳал қил. Теддининг ахволи оғир...

Гордон хотинига, эртага яна кўнғирок қил, деб топшириқ бериб, иўшакни кўйди. Тонгги бешда Тедди кўзини очди. Ойисини таниб жилмайди. Софи билан Изабель қувончдан йиғлаб юборишди. Бир оз гаплашиб ўтиришгач, доктор болани текшириб кўрди. Лекин ҳеч қандай хушхабар айтмади. Теддининг юраги ўзига бўйсунмай кўйган эди. Ўтган ўн беш йил давомида Изабель шу дакикаларни юрак ховучлаб кутган. Аммо ҳозир қандайдир хотиржамликни ҳис қилди. Ҳаммаси тақдирнинг қўлида.

Ойиси ва опасининг қўлларидан маҳкам тутган Тедди тинмай жилмаярди. Ўғлининг ёниб турган пешанасидан ўнган Изабель ўзини тутолмай йиғлаб юборди.

– Ўзимнинг болагинам, сени жуда яхши кўраман, – Тедди ҳар доим мулозим, чидамли ва ширингина бола эди.

Бир умр оғриқ билан яшаган бўлса-да, шикоят қилмасди. Ҳозир у икки дунё ўртасида жонсарак эди. Изабель жон-жаҳди билан ўғлини чексизликдан саклаб қолишга уринарди. Теддидап айрилиб қолиши мумкинлиги уни дахшатга соларди. Лекин энди ёрдам бера олмайди.

– Мен бахтиёрман ойижон, – шивирлади Тедди, кейин опасига ўгирилди. – Сени яхши кўраман, Софи...

Шундай дея сезилар-сезилмас хўрсинди ва руҳи бир умр азобда яшаган танасини осойишта тарк этди...

Изабель унинг жонсиз танасини кучиб йиғлаб юборди. Она-бола титраб-қакшаб йиғлаб туришгач, охириги марга эркатойларини ўпиб, кучиб палатадан чиқишди. Изабель ўғлининг хонасига кириб, узок йиғлади. Ўғли бемор бўлса-да, ягона қувончи эди. Энди у ҳам йўқ. Бироз ўзини босиб олгач, эрига кўнғирок қилди. Совуқ хабардан донг қотган Гордон кечга яқин уйда бўлишга сўз берди. У ҳар доимгидек совуқкон эди. На бир юнатувчи сўз айтди, на ачинаётганини билдирди. Гап-сўзсиз гўшакни кўйди. Изабель Биллга кўнғирок қилгиси келди-ю, лекин фикридан қайтди. Унинг тинч ҳаётига аралашмасликни маъқул кўрди.

Куннинг иккинчи ярмида улар Софи билан дафн бюросига бориб, маросимга доир ишларни ҳал қилишди. Изабель ўғли учун оқ атиргуллар, ландишлар буюрди. Тедди билан хайрлашишга ҳамшираси, опаси ва онасидан бошқа ҳеч ким келмади. Чунки у мактабга бормаган, дўстлари ҳам йўқ. Ҳаммасининг ўрнини онаси босарди. Изабель энди бу ёғига қандай яшашни тасаввур қилолмасди. Гордон тунда Римдан қайтиб келди. Эртасига ҳаммалари дафн бюросига бордилар. Изабель тобут ёпик бўлишини талаб қилган эди. У ўғлини охириги марга ўлган ҳолда кўришни хохламасди. Гордон эса

ўғлига бир қараб қўйишни ҳам раво кўрмади. Отаси учун Тедди ҳар доим бегоналигича қолганди. Энди эса бунинг фойдаси ҳам йўқ... Тедди худди позик қапалакдек нимжон эди. Ниҳоят уларни ташлаб, учиб кетди. Изабель шундай ўғли бўлганлиги, унинг меҳри учун тақдиридан миннатдор эди...

Дафн маросими эртаси куни ўтказилди. Қабристонга боргунча Изабель адоийи тамом бўлди. Ўғлини шу ерга ташлаб кетишни тасаввур қилгач, чидай олмай дед солиб юборди. Уни тобутдан ажратиб олишди. Ёдгорлик учун ўғлининг қабридан битта оқ атиргулни ўзи билан олиб келди. 1 амдан тамом бўлган Изабель оёғини зўрға судраб босар, Софи уни бир амаллаб хонасига олиб чикканида ортик чидай олмай ўзини каравотга отди. Кечқурун Гордон унинг хонасига кирди. Ранг-рўйи бир аҳволда бўлган хотинини кўриб раҳми келиш ўрнига ғашланиб сўради:

– Сенига нима бўляпти ўзи, тушунмаяпман, – охирига найтларда Изабелнинг юриш-туриши унинг асабини буза бошлаганди. – Туркингга бир кара, бугун Теддини эмас, сени кўмиб келгандекмиз, гўё. Нима гап ўзи?

– Мен ҳозиргина ўғлимдан айрилдим, – эрининг гапларидан лол бўлди Изабель.

– Мен ҳам. Лекин сен икки ойдан буён шу аҳволдасан.

– Шунақами? Унда узр сўрайман.

– Софи сени деб қуюн्याпти, ахир!..

– Мен эса ўғлимдан айрилганимга қуюн्याпман, – ҳолсиз жавоб қайтарди у.

– Бир кун келиб шундай бўлишини билардик, – эслагди Гордон. У ўғлининг вафотидан унчалик қуюнмаганди. Маросимда ҳам худди бегонадек тутди ўзини. ҳагто узок қариндош ҳам ўзини бу қадар совук тутмаган бўларди. Унга қараб ҳозиргина ўғлини йўқотган ота деб бўлмади.

– Хўш, энди нима қилмоқчисан? – хотинига қизиксиниб тикилди Гордон. Изабель бу гапга тушунмади.

– Нимани? Хонамними? Кийимларимними ёки ҳаётимними?

– Охириги ўн беш йил умринг фақат Теддига қараш билан ўтди. Лекин ўзингни унга қўшиб кўмиб келолмайсан-ку!

Гордоннинг охириги гапи Изабелга маъқул тушди. Ростдан ҳам Теддига қўшилиб ўлиб кетишга рози эди. Теддисиз, Биллисиз ҳаётнинг унга қизиғи йўқ. Софини ўйларди фақат.

– Менимча, сен Софи билан Греноблга кетишинг керак. Тўрт девор ичида бир умр ўтирмайсан. У билан яшасанг, яхшироқ бўларди.

Изабель эрининг фикрини дарҳол тушунди. У Изабелни кизи билан жўнатиб, ўзи Луиза билан яшамокчи. Теддининг ўлими унга жуда қўл келганди. Шу баҳонада хотинидан қутулиб қолмоқчи.

– Жиддий гапиряпсанми? – Изабель эрига қараб қулиб юборишдан зўрға ўзини тийди. Гордон ўзини жонқуяр кўрсатмоқчи бўларди-ю, хотинидан

тезрок кутулмоқчи бўлаётгани сезилиб қолаётганди. У энди Изабель олдингидек эр-хотин муносабатларини тиклашга ҳаракат қилади, деб хавотирланаётганди. – У ерда нима қиламан? Софининг оёғи остида ўралашиб нима бор менга?

– Бу ерда бекор қўл ковуштириб ўтиролмайсан-ку! – жahl қилди Гордон.

– Сенингча, мен ҳар доим бекор юрган эканман-да? – бу гапдан Изабелнинг ҳам сабр қосаси тўлди. У шунча йилдан буён ёлғонга ботиб яшашдан чарчаган эди. Гордон хохлаётгандек энди кизининг ҳаётига ҳам аралашини хохламасди.

– Сенинг нима иш қилишингни мен умуман тушунмасдим, – кескин жавоб берди Гордон. – Шу болага қарашдан бошқа нима ҳам қилардинг ўзи?

– Ўша бола сенинг ҳам ўғлинг ва уни хозиргина ерга қўйиб келдик. Ҳеч бўлмаса арвоҳини ҳурмат қил. Қолаверса, мени ҳам! – У умрида биринчи бор эрига тик қараб гапирди. Бу эса Гордонга ёкмади.

– Ўзимни қандай тутишим кераклигини менга ўргатма, Изабель! Ўтган йилги қилиқларинг эсингдан чиқибди-да? Билиб қўй, мен бошқа бунақа қилиқларингни кўтармайман.

– Йўғ-эй?! – энди Изабелнинг ҳам жahlли чиқди. Гордон хаддидан ошиб кетганди. – Хўш, қандай иш қилган эканман?

– Нимани назарда тутаётганимни яхшигина билиб турибсан. Ўшанда Билл Робинсон билан муносабатларингга кўз юмгандим. Худога шукр қил, сен билан ажрашмаганимга!

Ғишт қолипдан кўчганди. Энди Изабель ҳам ҳеч нимадан кўркмас, Телдининг ўлими уни тап тортмайдиган қилиб қўйганди.

– Йўк, аксинча, сен шукр қил. Йигирма йилдан буён ўзимга, ўн беш йилдан буён ўғлимга қилган муносабатингга чидаб келганим учун! – Изабель бир кун юзма-юз гаплашишлари кераклигини биларди, лекин ўша суҳбат айнан шу бугун – ўғли ўлган санада рўй беришини кутмаганди. У эри асл башарасини намойиш қилишини кутиб юрганди. Бугун худди шу кун келди! Ўғлини кабрга қўйган кунда! Эрининг шунчалик бағритошлигидан аслида хайрон қолмаса ҳам бўларди. Лекин барибир кўнгли оғриди. Гордон унга қаҳр билан тикилди, гарсаки гуширмоқчи бўлди-ю, ҳадди сиғмади.

– Эҳтиёт бўл, Изабель, яна садақа сўраб кўчада қолмагин!

– Энди мени кўрkitолмайсан, Гордон! – унинг йўкотадиган ҳеч нимаси қолмаганди. Агар Гордон ростдан ҳам кўчага хайдаса, бундан факат хурсанд бўларди. – Сендан зиғирча ҳам кўркмайман.

Гордон хотинининг жилдий гапираётганини сизди.

– Хўш, кўчага улоқтирдим ҳам дейлик, унда қаерга бормоқчисан? – заҳарханда қулди Гордон.

Изабель унга хотиржам тикилди.

– Балки, графиня де Линье билан менга илтифот кўрсатиб, Бак кўчасидаги уйларида яшаб туришимга рухсат берарсизлар? Тушунишимча, мени ҳайдаб, бу уйда у билан яшамоқчисан? – Изабель бу гапларни хотиржам, мулойимлик билан айтганига қарамай Гордон ғазабдан титраб-қақшаб кетди.

– Нима деяётганини биласанми? – кичкирди у. Бунақа зарбани кутмагани учун бир дам мувозанатни йўқотиб қўйди.

– Мен билмаслигим мумкин, лекин бутун Париж хабардор, яна ўн йилдан буён! Янги йил арафасида хониминг янглишиб уйга кўнгироқ қилувди. Менимча, ширакайф бўлган, унинг шарофати билан ниҳоят кўзим очилди. Шундай экан, Билл Робинсонни тинч қўйсанг ҳам бўлади. Бу ишларга унинг алоқаси йўқ.

– У билан ҳали ҳам муносабатларинг борми? – Гордон Изабелнинг нафақат ҳамма гапдан бохабарлигидан, балки сабрига ҳам қойил қолди.

– Йўқ, – деди Изабель. – Лекин графиня сенинг ҳаётингда катта роль ўйнайди. Билишимча, Италияда у билан бирга бўлгансан. Айтишларича, у эри ўлмагунча сенга турмушга чиқа олмасмиш! Бу, албатта; сенга ёқмаса керак-а? Хўш, мендан қандай қутулмоқчи эдинг, Гордон? Режаларинг қанақа эди? Ахир Софига қўшиб жўнатиш билан қутулолмайсан-ку!

– Эсингни еб қўйибсан! Ўғлингнинг ўлими сенга шундай таъсир қилган, шекилли! Бунақа аҳмоқгарчиликларни эшитишга тоқатим йўқ! – у чиқиб кетмоқчи бўлди.

– Йўқ. Менинг ақлим жойида, фақат юрагим, қалбим дарз кетган. Охири йилларда ростдан ҳам ақлим бўлмаган, чунки атрофимдаги мунофиқликларни сезмаганман. Сенинг уйда тунамаслигинга ҳам эътибор бермаган эканман. Энди ҳаммаси тугади.

– Йўқол, менинг уйимдан! – ғазабдан қалтираб бўкирди Гордон.

– Кетаман. Фақат ҳозир эмас, қачон лозим топсам. Ҳозирча эса ўзингни озод деб ҳисоблашинг мумкин.

Гордон унинг хонасидан отилиб чиқиб кетди. Бир неча дақиқадан кейин ташқари эшикнинг қарсиллагани эшитилди. Бу антиқа томошанинг якуни Изабелга умуман таъсир қилмади. Ҳозиргина эри ташлаб кетган бўлса-да, юраги ҳатто қилт этмади.

Теддининг ўлими уни барча ташвишдан халос этган эди. Энди Софидан бошқа ҳеч кими қолмаган. Тедди билан бирга шунча йиллик хўрлик, ёлғон ҳам тарк этгандек бўлди.

– Дадам сизга нима деди, ойи? – секингина сўради Софи. Изабель унинг кирганини сира сезмади. Қизи қаттиқ кўрқиб кетганди.

– Аҳамияти йўқ, – хўрсинди Изабель.

– Йўқ, аҳамияти бор! – эътироз билдирди Софи. – Ойи, дадам сизни хўрлайди. Албатта, у менинг дадам, уни яхши кўраман, лекин сизга

килган муомаласига чидай олмайман. Бугун Теддининг маросимини ўтказдик, ахир...

Изабель кизига тикилди. Бўлган воқеани у энди англай бошлаганди. У менга уйдан тезроқ йўқолишимни буюрди. Ўзини зўрға босиб жавоб берди у.

– Сиз кетмоқчимисиз? – кўркиб кетди Софи.

– Ха, кетмоқчиман. Чунки бу дадангнинг уйи.

Уларнинг оилавий ҳаёти Теддига кўшилиб кабрға кўмилган эди. Балки шуниси маъкулдир.

– Қаерга борасиз? – Софининг кўзлари ёшланди.

– Ижарага уй топарман. Буни илгарироқ қилишим керак эди. Лекин уканг учун ҳаммасига чидаб юргандим... – Изабель оилавий ҳаёти поёнига етганини тушунди. У ишонган, яхши кўрган, умид қилган, меҳр қўйган нарсаларининг барчасидан айрилди.

Софи секин ойисини бағрига босди. Айнан Тедди уни Гордон чангалидан халос қилганди, кўлидан тутиб нарига олиб кетди. Билл шундай қилолмаганди, шу сабабли биринчи бўлиб ўзи ташлаб кетди. Теддининг ўзи ҳам бир умрлик азоблардан халос бўлиш билан бирга ойисини ҳам қувончсиз ҳаётдан қутқарганди. Бу унинг сўнгги совғаси эди. Ниҳоят Изабель озод эди.

XVII ҚИСМ

Гордон шу кетганича бир неча кун қорасини кўрсатмади. Изабель, агар хоҳласа, қаердан топини кераклигини биларди. Лекин истамасди. У уйда ёлғиз кезар, Теддининг хонасида соатлаб ўтирар, йиғлар, баъзида эса ёкимли хотираларни эслаб жилмаярди. Атроф-мухитдан бутунлай узилгандек. Бир кун кечкурун ўғлининг буюмларини йиғишга тушди. Теддининг буюмлари кам эди: китоблар, ўйинчоқлар, диний мақолалар. У онаси ва онасининг суратларини жуда қадрларди. Отасининг эса фақат битта никоҳ тўйидаги сурати бор эди. Изабель туни билан йиғлай-йиғлай йиғиштирди. Эрталабга яқин ишни тугатиб ухлашга ётди. Кечга яқин Гордон келиб унинг режаларини сўради.

– Хозирча ҳал қилмадим. Теддининг буюмларини йиғиштирдим.

– Хизматкорларга буюрсанг ҳам бўларди, – тўнғиллади Гордон.

У бунақа туйғуларни тушунишга қодир эмас. Чунки ўзидан бўлак ҳеч қимми севмасди. «Луиза билан муносабати қанақа экан?» – ўйлади Изабель. Мансаб ва даража қизиқтира керак инкаласини ҳам.

– Охириги марта суҳбатлашганимизда ўзингни жуда ёмон тутганинг, – яна сиқувга олди Гордон.

Изабель эътибор бермади. Бунака гаплардан чарчаганди у. Гордон эса хотини Луиза билан алоқасини юзига солишга қандай ҳадди етканига ҳайрон эди. Умуман олганда, Изабелнинг ҳамма гапдан хабардорлигининг ўзи ҳайрон қоларди. Гордон Луизадан ростдан ҳам уникига кўнглироқ қилдинми, деб сўраганида, аниқ эсалай олмади. Тасодифий бир хато Гордон неча йиллардан буён асраб келаётган ёлгон ва хиёнатини фожия қилиб қўйганди. Лекин Луизага ҳам таъна қилолмасди.

Ёмон вазият аллақачон юзага келиб бўлган, – хотиржам таъбирди Изабель. – Мен ҳар доим сенинг совуққонлигингда ўзимни айблаб келгандим. Умидларингни оқлай олмаяпман, деб ҳисоблаганман. Тебди билан овора бўлиб, сенга кам вақт ажратаяпман, деб виждоним қийналган. Лекин маълум бўлишича, мен билан Тебдининг бўнга умуман алоқамиз йўқ экан. Ҳамма гап ўзингда экан.

– Барибир сен айбдорсан, – ўша оҳангда давом этди Гордон. – Яхши хотин бўлишга уринганингда, бундай бўлмасди.

У ҳар доимгидек хотинини айблаб, сувдан қуруқ чиқишга ҳаракат қиларди.

– Мен яхши хотин бўлишга ҳаракат қилганман, Гордон. Аввалига сени севардим ҳам. Лекин сен ўртамизга девор солдинг, мендан юз ўнгирдинг. Бунда мен айбдор эмаслигимни ўзинг яхши биласан. Осонликча ўзимни оқлайман, деб ўйлама.

– Аввал бошидан кўнглимни тополмагансан, – у яна Изабелга ақл ўргатишга тушди.

Изабелнинг муҳаббати Гордон учун ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас эди. Узок йиллар давомида у эрининг буйруғини сўзсиз бажариб келди.

Гордон ўзига керак нарсаларнинг барчасига эга бўлган эса, уни чиқитга чиқариб қўйди. Бу Луизани ҳам шу аҳволга солар?! Бойвачча графинянинг эри деган ном қозонгач, уни ҳам ташлаб кетар?! Чунки у ҳеч кимга, ҳагто жазманига ҳам кўнгли беришга қодир эмас эди. Худбининги ҳаммасидан устун чиқарди.

Ҳалокатдан кейин ақлдан айрилибсан, шекилли, – совуқ жилмайди Гордон. Изабель унинг нима демокчилигини тушуниди. Энди «Изабель қомадан кейин ақлдан озган эди, ўғлдан айрилгач эса бутунлай жинни бўлиб қолди», дея одамларни ишонтирмоқчи. Хотинидан қутилишнинг энг осон йўли эди бу! Изабель даҳшатга тушди.

– Чўзишдан фойда йўқ. Тезроқ кетинининг ҳаракатини қилсанг яхши бўларди, – деди Гордон.

Изабель эрига ортиқча юк бўла бошлаганди. Қолаверса, уни айбланларини сира ёқтирмади.

– Қачон ижара уй топсам, ўшанда кетаман. Ўғлнинг ўлган захоти мени кўчага ҳайласанг гап-сўзга қоласан. – ҳорғин жавоб берди Изабель.

– Мен одамларга хотиним жинни бўлиб қолган, уйдан кочиб кетди, дейман. Ҳалокатда миянгиинг лаг егани қўл келади менга, - бу ишда Луизанинг ҳам қўли борлиги сезилиб турарди.

– Одамлар сенга ишонишармикан? Негадир бунга шубҳам бор. Мени билганлар жинни эмаслигимдан, балки сен кўп йиллардан буён алдаб келатган жабрдийда эканлигимни яхши билишади. Одамларни бир умр алдаб бўлмайди. Ҳатто, мени ҳам.

Ўғлининг қабри совимай эрининг килик чиқаргани Изабелга ёмон ботди. Ҳар қандай баттол одам ҳам бундай ишга қўл уролмасди. Ғам бир келса устма-уст келавераркан. Такдирнинг қакшатқич зарбалари Изабелни адоий тамом қилди. Бор умиди ва ишончидан бир йўла маҳрум бўлди. Энди у фақат осойишталикни хоҳларди. Уни ўз хаёллари билан тинч қўйишса бўлгани эди.

– Қачон кетишни ўзинг ҳал қил. Фақат мен беҳабар қолмай, олдиндан огоҳлантириб қўй. Бугун адвокатим билан гаплашдим. У мол-мулкни бўлиш масаласини ҳал қилди...

Изабель жилмайиб қўйди. «Шошилишига қараганда граф де Линьенинг саломатлиги ёмонлашган шекилли? Аксига олгандек мен ҳам қизим билан яшашга қўймадим. Шунда Гордон мени тушқунликдан ақдан озди, энди эса даволањяпти деб ҳаммага жар солади», деб ўйладим.

Унинг ўйланиб қолганини ўзича тушунган Гордон қўшимча қилди:

– Буюмларингни йиғиштираётганда фақат ўзингни нарсаларингни олгин, яъни отангникидан олиб келган, қолганлари эса менга тегишли.

– Албатта, – худди ўзидек заҳарханда қилди Изабель. Гордон таъкидла-маса ҳам, Изабель фақат ўзининг кийимлари, Теддига тегишли баъзи бир нарсалар ва отаси берган қимматбаҳо буюмларнигина олмоқчи эди. Умуман олганда, қимматбаҳо буюмларни ҳам бир кун келиб Софига бериш учун олмоқчи эди. Ўзини ҳеч нарса қизиқтирмасди.

– Ижарага уй олган заҳотим сенга хабар бераман, хавотирланма.

Кейинги бир неча ҳафта саросимада ўтди. Изабель тиним билмай уй қидирди. Софи университетга қайтгач, у бироз енгил тин олди. Чунки қизи бўлаётган воқеалардан қаттиқ қайғураётганди. Сентябрь ойининг охирига келиб, у Варене кўчасидан ўзига муносиб маскан топди. Уй икки ётоқхона, битта залдан иборат бўлиб, эски урфдаги мебеллар билан жиҳозланган, кўхна бинонинг учинчи каватида жойлашганди. Бино ўн саккизинчи асрда қурилган бўлишига қарамай яхши сақланганди. Уй соҳиблари кекса-ийиб қолишган бўлиб, замонавий таъмирлашга қурблари етмасди. Ижара шартномасига имзо қўйгач, Изабель Гордоннинг адвокатига хабар берди, кейин Софини ҳам хабардор қилиб қўйди. Софи қувонишни ҳам, хафа бўлишни ҳам билмасди. Бир томондан, онасининг хотиржамлигини ўйлаб қувонса, иккинчи томондан, ёлғиз қандай яшашини ўйлаб сиқиларди. У Парижга келганида аввал отасининг уйига қўнди. Онаси ва Теддисиз уй

харобадек хувиллаб қолганди. Бу вақтга келиб Изабель Гордондан мол-мулкани тақсимлаш ҳақидаги ҳужжатни олиб улгурган эди. Унга эридан деярли ҳеч вақо тегмади. Энди олдингидек тўкин-сочин яшашни умид қилмаса ҳам бўларди. Бундан ташқари, Гордоннинг адвокати Изабелга моддий ёрдам кутмасликни, аксинча бирор иш топишни маслаҳат берди. Гордон Изабель башорат қилганидек бор давлатини ўзига олиб қолди. Агар у аввалроқ ажрашганида Теддини очлик, муҳтожликка маҳкум қилиши тайин эди. Изабелга ҳеч бўлмаса эрининг Гренель кўчасидаги уйини олишни маслаҳат беришди. Лекин Изабель рози бўлмади. У эрининг миннатли мурувватига қараб қолишни истамасди. Октябрнинг ўрталарида у Варене кўчасидаги уйига кўчиб ўтди ва дидга мослаб жиҳозлаб олди. Тедди билан ўтказган яхши-ёмон кунларини ўтказган уйни ташлаб кетиш осон бўлмади унга. Хизматкорлар у билан йиғлаб хайрлашдилар, йўқлаб туришга сўз бердилар. Кўп ўтмай Софи меҳмонга келди. У ўз хонасини кўриб қувониб кетди.

– Ажойиб хона экан, ойижон, – деди қувончи ичига сиғмай.

Софининг хонасини жиҳозлаш учун Изабель бор маҳоратини ишга солганди. Умуман олганда бу уй Гренель кўчасидаги ҳашаматли уйдан кўра кўпроқ маъқул бўлди. Бу чин маънода унинг ўз уйи эди. У янги ҳаётга жуда тез мослашганига баъзан ҳайрон қоларди. Гордонни умуман соғинмасди, фақат Теддини эслаб эзиларди. Янги уйга кўчиш, жойлашиш уни нохуш хаёллардан бироз чалғитди. Янги уйда азоблари олдингидан кўра бироз пасайди. Илгари ҳар қадамда Теддининг нигоҳи, босган изларини ҳис қилиб, ўғлининг энди йўқлигидан баттар қуюнарди. У Теддини қанчалик соғинса, Биллни ҳам шунчалик соғинганди.

Орадан беш йил ўтиб, обдан боғланиб қолганидан кейин Билл ташлаб кетганига сира тушуна олмасди. Биллдан бу қадар шафқатсизликни кутмаганди. У умрининг охиригача Биллни унута олмаслигини, энди ҳеч қачон севиб қолмаслигини яхши биларди. Бахтсизлигига Гордонни айбламас, чунки ундан яхшилик кутмай қўйганига анча бўлганди. Қаттиқ меҳр қўйгани, ишонгани Биллдан хафа эди. Энди умрининг охиригача юрагидаги шунча ғам билан яшашга мажбур.

Кўчиб ўтганига икки ҳафта бўлгач, бироз тинчиган Изабель «Геральд трибюн»да Биллнинг суратини кўриб қолди. Мақолада Америкада ўтказиладиган сайлов ҳақида ёзилганди. Хабарда Биллнинг ҳам иштирок этиши ва яқинда унинг фалокатдан тирик қолгани, даволангани, энди эса кучга тўлиб яна сиёсатга қайтгани эслатиб ўтилганди. Албатта, унинг ҳозирги жисмоний ҳолати ҳақида газетада ҳеч нима ёзилмаганди. Лекин Изабель суратга тикилиб, унинг кўриниши яхши эканини сизди. Мақола Билл ўзининг аҳволидан Изабелни хабардор қилмоқчидек ёзилганди. Мақолани ўқиб бўлгач, Изабель йиғлаб юборди ва газетани улоқтирди.

Орадан бир неча кун ўтгач, Изабель Биллини «CNN» каналидан кўрсатилаётган сенат йиғинида кўрди. У узун стол атрофида ўтирганча кўмитага бюджетдан ажратилган маблағ борасида нутк сўзларди. Зерикарли ва тушунарсиз масалалар хақида гапирётган бўлса-да, Изабель худди гипновз килингандек ундан кўз узолмай қолди. Аслида телевизорни Теддини ўйлаб сиқилаверганидан бироз чалғиш учун кўйганди. Шунда Билл бироз бошини буриб тўғри камерага қараб гапирга бошлади. У худди Изабель билан юзма-юз гапланаётгандек эди.

- Аблах! – шивирлади Изабель ғазабдан титраб.

У Биллининг Синди билан бахтли бўлишини истаса-да, лекин ич-ичидан қуюнарди. Билл қаттиқ озор етказганди унга. Изабель охириги суҳбатларини ҳар бир сўзини ёддан эсларди. Ҳар сўзи тошдек ботган юрагига. Бунақа муомалага, муносабатга лойиқ ҳеч нш қилмаганди у. Биллини жонидан ортиқ севар, бирга жуда бахтли эдилар.

Лекин... у ҳамон ўша оғриқларни унутолмаганди. Ҳозир эса қайтадан бошидан ўтказгандек бўлди. Шунда камера нарига сурилди ва у Биллининг аравачасини кимдир суриб нарига олиб кетаётганини кўрди! Изабель ох тортганча жойида қотиб қолди. У кўзларига ишонмасди. Ахир у юриб кетганини қайта-қайта таъкидлаганди-ку! Ўзи эса ҳамон ногиронлар аравачасида... Нега? Нима максатда? Биллининг кимларгадир қўл еилкиб сахнадан узоклашаётганини кўриб турган Изабель унинг охириги гапларини эслади. Ҳали шифохонадалигидаёқ юра олмаса, унга ортиқча юк бўлмаслигини қайта-қайта таъкидлаганди. Ўшанда Изабель буни тушқунлиқнинг оқибати деб ўйлаганди. Энди эса Биллининг жиддий гапирганига гувоҳ бўлиб турибди. Изабель анчагача жойидан кимирламамай ўтирди. У ҳақиқатни аниқлаш учун нима қилишни ўйларди. Ҳозирок Биллга қўнғирок қилиб, саволларга кўмиб ташлаган келди. Лекин яна фикрдан қайтди. Агар у Изабелга ҳақиқатни айтишни хоҳлаганда, ёлғон гапирмаган бўларди.

Парижда соат кечки олти. Вашингтонда эса ҳозирча пешин. У миёсига келган фикрдан қувониб, телефон орқали Биллининг хизмат рақамини аниқлади. Нима дейишни аниқ билмаса-да, шошиб рақам терди. Унга Биллининг ёрдачисини улаб беришди. Изабель ўзини жанубий шаҳарчадан болалар саводини ошириш кўмитасининг вакили деб таништирди. Билл бу мавзуга эътибор беришни яхши биларди.

- Мен сизни эшитаман! – иштиёқ билан гапирди ёрдамчи.

- Биз жаноб Робинсон ва у кишининг рафикасини декабрь ойида ўтказиладиган тадбиримизга таклиф этмоқчимиз. Балки Робинсон хоним бизнинг фахрий рансимиз бўлишига рози бўлар?

Орага сукунат чўкди.

Жаноб Робинсон, албатта қатнашади, бунга шубҳам йўқ. Агар аниқ саводини айтсангиз, унинг қундалигига киритиб қўяман. Лекин... менимча, хо-

ним катнаша олмаса керак... чунки, умуман олганда борини хам мумкин-у... Тўғрисини айтсам, улар ажрашнган. Балки талбирга бирга боринга рози бўлар? Хоҳласангиз рақамини бераман. Лекин жаноб Робинсон албатта катнашади. Фақат дастур хакида мақола ва ўтказиладиган санани менга жўнагсангиз бўлгани.

- Албатта, бугунок жўнагаман, - Изабелнинг кўли титради. Билл уни яна айтганди. У хотини билан ажрашган... Изабелга хаммаси кундек равшан бўлди. Билл хаммасини Изабель учун қилган, унга дахмаза бўлишни хоҳламаган... «Балки мени севмай кўйгандир» деган хаёлдан сесканиб кетди. Ҳозирча икки нарсани аниқлаб олди: У Синди билан ажрашган ва юра олмайди.

- Сизга катта раҳмат, - хўрсинди у.

- Санасини айтмадингиз...

- Ўнгирманчи декабрда.

Нем-шарифини из?

Салли Жонс, - Изабель оғзинга келган немни айтиб юборди. Биллнинг нега бундай қилганини хамон тушуна олмасди. Бир лахзада хамма нарсая остин-устун бўлиб кетди. Охириги беш ой ичида илк бор хаётга бошқача нигоҳ билан қаради.

Ярим тунгача хаёлга берилиб ўтирган Изабель ниҳоят бир қарорга келди. Авиакомпанияга кўнғирок қилиб чинга буюрди. Сайловга бориўғи тўрт кун қолган. Учрашнш учун нукулай пайт бўлса-да, у бошқа кута олмасди.

Изабель Софига кўнғирок қилиб бир неча кунга Вашингтонга кетаётганини айтди.

Нега? - хайрон бўлди Софи. Лекин янгиликдан қувонди. Чунки ойинен охириги пайтларда хамма нарсаяга бифарк бўлиб қолганди. Шу сабаб қаергадир отланганидан хурсанд бўлди.

- Эски дўстимни кўришга кетяман, - тушунтирди Изабель.

- Мен уни танийманми? - ойинининг овозидаги хам хаяжон, хам кўрқув уни хавотирга солаётганди.

- Танийсан. У Билл Робинсон. Бирга автохалокатга учрагандик.

Софи онасини тушунгандек жилмайди.

Биз у билан танишимиз ойи. Сизни кўргани ниғохонаяга борганимда менга жуда яхши муомала қилганди. Икки кизи ва соҳибжамол хотинини хам танийман. Ушани?

- Худди ўзи.

- Сиз унга жуда ёқасиз, ойи... - соддалик билан кўшимча қилди Софи.

У хам менга ёқади, - қулди Изабель. Етиб борганимдан сўн сенга кўнғирок қиламан.

Бемалол, шошилмай бориб келаверинг.

Раҳмат.

Изабель тонг отгунча киирик кокмади. Эрталабдан аэропортга йўл олди. Йўл бўйи хаяжондан ўзига келолмасди. У Билл билан қандай учрашишни ва нималар дейишни тасаввур ҳам қила олмас. «Балки мени севмас», деган хаёл тинчлик бермасди. Лекин ичидан нимадир бари нотўғри эканини тасликлаб турарди. Билл нотўғри йўл тутган. У ўзини қурбон қилмаслиги керак эди. Чунки Изабель учун Биллнинг ногиронлиги ҳеч қандай аҳамият қасб этмайди. Барибир севаверади. Уни тонаман-у ўзига ҳамма гапни айтаман, деб қарор қилди Изабель. Лекин Биллни ўлгудек қайсар, гап укмаслигини билгани учун сал чўчиди. Самолёт ерга қўнғач, Изабель худога нола қилиб, Билл унга қуюқ солишини ўтиниб сўради. Совуқдан, хаяжондан дир-дир тиграб, таксига ўтирди ва хона буюргирган меҳмонхонаснинг номини айтди. Энди Биллнинг қаердалигини аниқлаш қолган эди.

XVIII ҚИСМ

Изабель меҳмонхонага жойлашгунча соат тўрт бўлди. У Биллни қаердалигини аниқлаш учун шошилиш кераклигини ўйлади. Фақат қай йўл билан? Қўнғирок қилсинми ёки тўғри офисига борсинми? Балки, Билл уни энди севмас?... Анчагача иккиланиб ўтиргач, у Биллнинг ишхонаси рақамини терди. Гўшакни қотибаен кўтарди.

– Сизни соқчилар хизматидан безовта қиламиз, – деди у овозига жиддий тус беришга ҳаракат қилиб. – Жаноб Робинсонни соат нечада кутишимиз лозим?

– Эй, худойим-эй, мен қаердан билай, бугуннинг ўзида олтита талбир бор, – жавоб берди қўнғироклардан чарчаган қотиба. – Қаердансиз?

– Биз ҳалиги... кечки овқатни ташкил қиламиз.

– Ха-а, унда... жин урсин, кечки овқатни бекор қилмоқчий-дик-ку! Йўк! Тўғри... соат тўққизда боради. Сизлардан узр сўраймиз, лекин ундан олдинроқ боролмайди. Сизлардаги талбир бугуннинг ҳисобидан тўрттинчиси. У қўп қолмайди – вақти зик. Шунга қараб иш қилинлар. Айтгандек, у ногиронлар аравачасида, биласизми?

– Мени огоҳлантиришган, – жавоб берди Изабель.

– Сиз стол ёнидан битта стулни олиб қўйишингиз керак. У мустақил ҳаракат қилишни ёқтиради. Агрофида ҳадеб парвона бўлаверманг. Ҳа яна уни аравачада суратга тушириш тақиқланади... Эсингиздан чиқмасин. У сенатор Жонсон билан ён эшикдан кириб, ўша ердан чиқиб кетади.

– Яхши, – Изабель ҳамма топшириқларни қабул қилди-ю, лекин учрашув қаерда бўлишини билмасди. Қандай сўрашни билмай турганда қотибанинг ўзи унга ёрдам берди.

Сенатор Жонсоннинг ўз соқчилари бор. Улар худди ўтган галгидек Кеннеди помидаги марказда кутиб олишади.

– Худого шукур, демак, Кеннеди номидаги марказда, – шивирлади Изабель. – Жаноб қора галстукда бўладими?... Шунчаки тезроқ таниб олиш учун сўрадим...

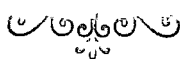
– Йўқ. Лекин бунинг аҳамияти бўлмаса керак, деб ўйлайман...

– Албатта.

Улар учрашувини икир-чикиригача аниқлаб, гаплашиб туришди. Изабелни булар қизиқтирмасди. Асосийси, Биллнинг бугун соат тўққизда Кеннеди номидаги марказда бўлишини билиб олди. Соат ўнга яқин эса бошқа тадбирга кетади. Уни тадбирга киришида ёки қайтишида учратиш мумкин. Изабель Билл билан учрашувни ҳар хил тасаввур қилиб кўрар, охири нима билан тугашини билмаса-да, бир ҳаракат қилиб кўришга қарор қилганди. Ниҳоят, у Биллни қайтаётганда қўлга туширишга қарор қилди. Яъни, ўнда. Унгача олти соат вақт бор. Кутганда вақт имиллаб ўтади.

Изабель навбатчига кўнғироқ қилиб, кечкурунга машина буюриб қўйди. Кейин эса ўтириб, Биллга нима дейишни ўйлай бошлади. Чунки у умуман қулоқ солмаслиги, ўғирлаб кетиб қолиши ҳам мумкин. Қайсарлиги сабаб Билл вақтида ўз билганидан қолмай ундан воз кечган эди. «Юра бошладим, хотиним билан ярашдим», деб уни алдаган. Беш ой давомида Изабель ўзидан ўтганини ўзи билади. Нега Билл бирдан алоқани узгани, фикрини ўзгартиргани уни ўйлантирар, аммо саволларига жавоб тополмасди. Биллнинг ортиқча ташвиш бўлмаслик учун муносабатни узган бўлиши ҳақиқатга яқиндек туюла бошлаганди унга. Энди Изабелга баъзи тафсилотлар равшан бўла бошлади. Демак, шунинг учун Билл Парижга бормаган. Агар борганида, Изабель ҳамон аравачада эканлигидан хабардор бўлиб қоларди. Лекин у Биллга нотўғри иш қилаётганини қандай тушунтиришни билмасди. Бугун эса ихтиёрида бор-йўғи бир неча дақиқа бор, боз устига Биллнинг ёнида сенатор ҳам бўлади. Нима деб гап бошлашни билмай ўтирган Изабель уни кўрган заҳоти «сени севаман дейман», деб ўйлади. Лекин бу Билл учун янгилик эмас эди. Ҳатто, айрилаётганларида ҳам севишини биларди. У бошқа гаплардан беҳабар эди: Теддининг ўлими, Гордон билан ажрашгани... Қолаверса, уни ташлаб кетиб юргани қаттиқ жароҳатланганини билмасди. Асосийси эса, Изабель учун Биллнинг ногиронлигини умуман аҳамияти йўқлигини англамасди. Изабелнинг бу дунёда бирдан-бир тилаги уни ёнида бўлиш, умрини охиригача фақат уни севиб яшаш эканлигини билмасди Билл.

Изабель фикридан қайтмоқчи ҳам бўлди. Чунки Билл ҳозир сайловлари деб қаттиқ чарчаган, гаплашадиган аҳволда эмас эди. Лекин, иккинчи томондан, у эртага бирор жойга кетиб қолиши ҳам мумкин... Изабель кутишдан чарчаганди. Шундоқ ҳам керагидан ортиқ кутишга тўғри келди. Етар энди... Изабелнинг иштаҳаси умуман йўқолди. Бир амаллаб вақтни кеч қилгач, у машинага ўтириб, Кеннеди номидаги марказга йўл олди. Яқин қолган сайин уни ваҳима боса бошлади. Етиб боргач Биллни кўздан қочирмаслик учун кириш эшиги ёнида туриб олди. Ҳавонинг

совуклиги ва шамол билан ураётган қор кўзни очирмасди. Вахимадан қалт-қалт титраётган Изабель изғирин жон-жонидан ўтиб кетса-да, ичкарига қирмади. Соат ўндан ўн беш дақиқа ўтганда ҳам Билл кўринмасди. Балки бошқа эшикдан чиқиб кетгандир, деб хавотирлана бошлади Изабель. Ёки режалари ўзгариб кетдимикан? Соат ўн ярим бўлганда Изабель бутун умидидан айрилди. Билл билан сенатор аллақачон кетиб бўлишганига ишончи қомил бўлса-да, ўн биргача кутишга қарор қилди. Ўн бирга яқин эшик олдида қандайдир ҳаракат бошланди. Аввалига эшикдан икки полициячи, кейин соқчилар, орқасидан басавлат киши кўринди. У шамолдан юзини тўсганча ўзини тўғри машинага урди. Бир дақиқа олдин бу машина йўқ эди. Қачон пайдо бўлиб қолганига Изабель ҳайрон бўлди. Бу кишини сенаторга ўхшатди. Лекин эшикдан бошқа ҳеч ким кўринмади. Унинг умидлари буткул сўнди...

Шунда оҳиستاгина чиқаётган аравача кўринди. Унда ўтирган одам бўйнига юзи аралаш қалин шарф ўраб олган, атрофи тўла одам эди. Изабель дарҳол таниди. Юраги дук-дук урганича Биллнинг нишаб йўлакдан аравачаси билан секин тушиб келишидан кўз узмай қараб турди. Қузатувчилар қордан қочиб, тезла ортга қайтишди. Ҳозир тақдири ҳал бўлишини сезган Изабель шошилиб пешвоз чиқиш учун югурди ва аравачанинг йўлини тўсиб туриб олди. Билл қордан бошини кўтармай «руҳсат этинг», деди гулдираб.

– Сен менга ёлғон гапирибсан, – деди Изабель овози алам, гина, соғинч, кўркувдан титраб.

Бошини кўтарган Билл кутилмаган учрашувдан тили айланмай қолди.

– С-салом, Изабель! Бахтли тасодифни қара-я! – деди гулдираб.

– Тасодифнинг алоқаси йўқ бу ерда, – очикчасига хужумга ўтди Изабель. – Мен Париждан атайлаб сен билан учрашиш учун учиб келдим.

Билл нима дейишни билмай қолди. Кийими ошпоқ қорга беланган Изабель худди маликалардек гўзал эди. Биллнинг юраги орзиқиб қутса-да, ўзини хотиржам кўрсатди.

– Кечирасан шошилиб турувдим. Машинада Синди кутиб қолди, – у тезроқ кетиш учун бошқа баҳона топа олмади. Изабелдан эмас, ўзидан қочмоқчи бўлди, гўё.

– У сени қутаётгани йўқ, – деди Изабель совукдан қалтираб. – Аллақачон ажрашгансизлар Синди билан! Менга яна ёлғон гапирдинг.

– Тўғри... мен бироз ёлғон гапирдим, лекин бир ҳақиқат бор, уни инкор қилолмайсан – мен учун ҳаммаси тугагани бор гап.

У ўзини ҳар қанча кутишга уринмасин, кўзлари меҳрини сотиб қўйди.

– Нега ундай деясан? – Агар Билл. «сени бошқа севмайман», деса, индамай қайтиб кетишга тайёр эди Изабель. Нима бўлганида ҳам уни кўриши, бу гапни ўз оғзидан эшитиши лозим эди.

Баъзан шунақаси ҳам бўлиб туради. Мени кўявер, Тедди қалай? – сўради у гаши бўриш учун.

– Теддинини ўлганига уч ой бўлди. Афсеуски, сени у билан таништира олмасдим...

– Жуда афсеудаман, – ростдан ҳам ачинди у. Шундай пайтда Изабелнинг ёнида бўлолмаганидан қаттиқ қуюнди. – Ўзинг яхшимисан?

Билл Изабелни бағрига босгиси келдию, лекин ўзини тутди. У, ҳатто аёлининг кўзларига қарашга кўрқарди. Чунки Изабель Ёнрон гапирётганини билиб бўлган. Билл, энди йўлларимиз айро тушди, қайта учрашмаймиз, деб айтишга аниқ ишониб турганди...

– Унчалик эмас, лекин вақт даво, секун-секунд кўнарман. Ҳозирча эса ўғлимнинг йўқлиги жудаям билинаётти. Қаттиқ соғиндим уни, сени ҳам... Ўзинг қалайсан? – унинг «мени соғиндингми, қилган ишларингдан ваҳотки пушаймон бўлмасанг?» деб сўрагиси келди.

Яхши. Ҳар қачондан ҳам яхши. Ишларим кўп, сайловга ҳам уч кун қолди. У соатига қаради, кейинги учрашувига бир соат кечикқавди. – Мен ростдан ҳам шошяман, – деди узр сўраб.

Бу учрашув унга қандай таъсир қилгани юз-кўзидан сезилмасди.

– Мен сени ҳамон севаман, Билл, шошиб хаяжонланиб гапирди Изабель. Рақе тушолмасак ҳам, юра олмасанг ҳам майли, ўзи мен тузукрок рақега тува олмайман. Менга бунинг аҳамияти йўқ.

Билл ҳамгин жилмайиб унинг кўлидан тутди.

– Сен ростдан ҳам бу ерга мени кўргани келдингми?

Изабель сўзенз бош ирғади. Кўзларидан дув-дув ёш оқарди.

Сени «Си эи эи» каналдан кўрдим ва нега мени алдаганини тушундим. Бир нарсаи билиб қўй: сенинг ногиронлигини мен учун ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас.

– Биламан, – мулозимлик билан гапирди Билл. – Буни ҳар доим билганман. Лекин бу ўзим учун муҳим. Сени бахтенз қилишни истамайман. Қаттиқ севганим боис бундай тақдирни раво кўролмайман сенга. Ҳатто Гордендан ажрасанг ҳам... Айтганча, у сени хафа қилмаяптими?

Бу саволдан Изабель жилмайди.

– Тедди вафот этгач, сенинг маслаҳатингга амал қилиб захирамдаги бор қуролимни унга қарши ишлатдим. Натижада эса у мени кўчага улоқтирди. Энди Софи билан ижарада яшаймиз.

Унинг ҳаётида кўп нарса ўзгарганди. Лекин Биллнинг қарори ўзгармади. Демак, Изабель озод экан, ҳаётини ўзига муносиб киши билан қайта қуриши лозим, деб ўйлади Билл.

– Ростданми? – деб қўйди у.

– Шошаётганини кўриб турибман, – деди у юзидан қор учқунларини аргиб. – «Тўрт фасл» отелида тўхтаганман. Хоҳласанг кўнгирок қил.

Билл бош чайқади:

– Сенга кўнғирок қилмайман, Изабель. Беш ой олдин тўғри қарор қабул қилганмиз. Энди ортга йўл йўқ.

– Фикрингга кўшилмайман. Мендан воз кечсанг ҳам барибир сени севараман...

– Вақти келиб мени унутасан, – ишонғирди уни Билл. Изабель унга йўл берди. – Ўзингни оҳтиёт қил, – деди Билл ниҳоят кўзига тик қараб ва машинага чиқди.

Сенатордан узр сўраб, дўстини учрағиб қолганини айтди. Шундан сўнг у йўл бўйи оғиз очмади. Ҳамроҳлари ҳам тушунгандек халакит беришмади. Шу билан Билл ярим тунда уйига қайтди. Изабелга кўнғирок қилмади. Туни билан Изабелни ўйлаб қийналиб чиқди. Теддининг ўлими унга қаттиқ зарба бўлганини биларди. Лекин Гордоннинг зуғумидан қутилганига қувонди. Кўз ўнгиди қор учқунлари остида турган чиройли, ғамгин Изабель сира кетмасди.

Изабель меҳмонхонага қайтганида хануз қор ёғарди. У ҳаммаси тутаганини, Билл энди ҳеч қачон кўнғирок қилмаслигини биларди. Кўзлари ҳамон севишини айтиб тура-да, қайсарлиги йўл бермасди. Изабель кўншидан бошқа иложи йўқлигини тушунди. «Қувончли қушлар кўнга чўзилмайди. Ҳаёт йўқотишлардан иборат, бошқа чора йўқ», деб ўйлади у. Йиғлай-йиғлай ухлаб қолган Изабель тушида Биллни кўрди... Телефоннинг қаттиқ жарангидан чўчиб уйғониб соатига қаради: тонгги тўғри!

– Бемаҳал кўнғирок қилганим учун узр. Ухлаётганимнинг? – секингина сўради таниш қадрдон овоз.

– Ҳозиргина кўзим илинибди. Қаердасан?

Билл дарҳол жавоб бермади.

– Пастда. Меҳмонхонанинг қағта залида. Мен ҳам сенга ўхшаб девонаман, шекилли. Сени қайта кўра олмаيمان, деб кўрқдим. Чунки эртага Нью-Йоркка кетишим керак. Шунинг учун ўйладимки... Сен шунча йўл босиб келибсан, демак, гаплашиб олишимиз керак.

Сухбат жуда бемаврид пайтда бўлаётгани иккаласининг ҳам хаёлига келмасди.

– Келганингдан хурсандман. Чикасанми?

Беш дақиқадан сўнг эшик кўнғироғи жириқлади ва хонага ногиронлар аравачасида Билл кириб келди.

– Бевозта қилганим учун узр, лекин ухлай олмадим. Мени кўргани шунча йўл босиб келганингни ўзи аҳмоқлик... – бу гапни у ранжиб эмас, ҳаяжонланиб айтди.

Изабелнинг келиши у зўр бериб ўзидан бекитишга уринган туйғуларини уйғотган эди.

– Теддини эшитиб жуда хафа бўлдим. Нима бўлди ўзи?

Изабель ўғлининг охириги қушларини гапириб берди. Билл унинг қўлидан ўтди.

– Шўрликкинам, – деди меҳрибонлик билан.

– Кимлардир балки Тедди учун шуниси маъқул, дейиши мумкин... Лекин мен уни қаттиқ яхши кўрадим, ҳозир ҳам соғиняпман. Тедди йўқ, Софи ўқишга кетди, мен эса бутунлай ёлғизланиб қолдим.

– Кўникишинг учун вақт керак, кўп нарса ўзгарибди ҳаётингда. Нима дейишга ҳам ҳайронман, энди учрашмасак керак, деб ўйлагандим... Ҳаётингни барбод қилишга ҳаққим йўқ менинг. Ёнингда сени бахтли қила оладиган одам бўлиши лозим. Мен эса бир ногирон, норасоман...

– Ким сени норасосан деди? – Унинг кўзларига тикилди Изабель.

– Буни иккаламиз ҳам биламиз, – Билл куёвидан фарқли равишда шу аҳволида уйланишни хоҳламасди. У Еленанинг гапларига қўшилса-да, куёвини ҳам, Еленани ҳам ёшлигига бориб, енгил фикрлашади, деб ҳисобларди. «Балки муҳаббат фақат ёшларга ярашар», деб ўйлади у. Ҳозир эса фақат Изабель билан очиқчасига гаплашиб, хайрлашиш учун келган. Буни ўз бурчи деб билар, чунки унга жуда ёмон муносабатда бўлганди.

– Сен билан шунчаки хайрлашмоқчийдим, ўзини оқлади Билл. Аслида ўшанда сени Лондонга чақирмасам бўларкан. Ҳаммасига мен айбдорман, виждон азобида қийналяпман энди.

– Сен менга ҳақиқий муҳаббатни бахш этдинг, Билл – кўзига ёш олди Изабель. Бунинг учун кечирим сўрашнинг кераги йўқ.

– Афсуски, сенга бундан ортиқ нарса беролмайман... – Биллнинг томоғига бир нима тикилди. Жуда афсусдаман... – қайтарди у.

Шунда Изабель энгашиб Биллни секингина ўпди. Билл эса беихтиёр унинг қўлларидан тутиб тиззасига ўтқазди ва бағрига босди. Кейин эса бир пайтлардагидек уларни ҳам яқинлаштирган, ҳам ўлимга рўбарў қилган эҳтиросли муҳаббат билан бўса олди. Билл бир дам ўз муаммоларини унутгандек бўлди, танасига ширин титроқ таралди. Изабель бир сўз демай, унинг диванга ётишига ёрдамлашди. Билл охирги дақиқаларда иккилангандек бўлдию, лекин кучли истак, эҳтирос устунлик қилди. Асосийси, у ҳеч кимни Изабелни севганчалик севмаслигини тушунди.

Изабелнинг меҳрли муҳаббати ундаги кўрқувни енгиб ўтишга мажбур қилди...

Энди Билл ногиронлигига қарамай ўзини тўлақонли эркакдек ҳис этарди. Изабель анчагача унинг кўксига бошини қўйиб ётди. Уларга сўз ортиқча, узоқ кутилган бахтдан масрур қалblлари оромда эди... Кийиниб ваннахонадан чиққан Биллнинг қовоғи осилганди. Изабель унга ҳайрон бўлиб қаради.

– Бу ерга келиб аҳмоқлик қилдим, – деди жиддий оҳангда. Унга кўрқув ва айбдорлик ҳислари қайтганди. – Бундай қилмаслигим керак эди.

У Изабелда ёлғон умидлар уйғотишдан кўрқарди. Энди вазият яна жиддийлашиши мумкин. Билл ўзини соғлом пайтдагидек ҳис этаётган бўлса-да, юрагини кўрқув тарк этмасди.

– Тушундим, – бош чайкади Изабель. – Иккаламиз ҳам кап-катта одамлармиз. қолаверса, бошимиз очик. Сен ҳам, мен ҳам ажрашганмиз. Ёш боламиз йўк. Муаммо яратишнинг нима кераги бор. Ҳаёт шундоқ ҳам зиддиятларга тўла, баттар қийинлаштирмайлик. Ношукрлик ҳам эви билан-да. Лондонда халокатда ўлиб кетишимиз ҳам мумкин эди, ахир! Лекин тирик қолдик, кел энди тақдир тухфа қилган бахтдан юз ўгирмайлик.

– Янглишяпсан. Изабель, – кескин жавоб қайтарди Билл. – Ногирон, мажрух одам билан яшаш тақдир тухфаси эмас.

– Мен эса севган одамнинг билан яшаш Аллоҳ томонидан берилган бахт деб ҳисоблайман! – Бўш келмади Изабель ҳам. – Шунча кўрган азобларининг хузури ҳам бўлиши керакку, деб ҳисобларди.

– Йўк, Изабель! – Қатъий гапирди Билл. – Мен бунга йўл қўя олмайман. Ҳозир бўлиб ўтган иш эса... масъулиятсизлигимдан...

– Бу масъулиятсизлик эмас, одамийлик. Ўз бахтингни ўзинг йўкка чиқарсанг, эрта бир кун пушаймон бўлмайсанми? – У зўрма зўраки жилмайди. Баттар чигаллаштиришнинг нима кераги бор? Ахир бир-биримизни севамикку! Шунинг ўзи етарли эмасми?

– Баъзида етарли бўлмайди! – эъгироз билдирди у. – Сен қайси йўлдан бораётганингни билмаяпсан, Изабель.

– Йўк, биламан! Мен ўн беш йил давомида оғир касал бўлган ўғлимга қараганман, лекин сира ўқинмаганман, уни ҳозиргача яхши кўраман. Сен эса касал эмассан, шунчаки юра олмайсан, холос. Нима бўпти? Агар... Агар сен тўлақонли эркакдек бўлмаганингда ҳам мен барибир сени севишдан тўхтамасдим. Мен учун ёнимда бўлганинг кифоя.

– Етар, бас. мен бу ерга хайрлашгани келдимми, демас. хайрлашишимиз керак.

– Нотўғри йўл тутяпсан. Сени қўйиб юбормайман.

– Бундай қилолмайсан. Биз бошка кўришмаймиз.

– Хўш, кейинчи? Қайсарлигинг туфайли умримизнинг охиригача ёлғизликка ва пушаймонга маҳкум этмоқчимисан? Нега? Кимни енгмоқчисан? Ўзимизни жазолашимиз худога ҳуш ёқади, дейсанми? Балки ҳаётимиз силлик кечмас, лекин бу дунёда камчиликсиз ишнинг ўзи борми? Ҳозир ҳаммаси яхшику, бузишнинг нима кераги бор? Биз шундоқ ҳам кўп ғам чекдик... Худо хайрингни берсин, бу фикрингдан қайт... – у кўз ёшларини тиёлмади.

– Афсус... – сўзида туриб олди Билл ва пешонасидан ўпиб эшикка йўл олди, лекин остонага етганида чидай олмай ортига ўтирилди.

– Нега бундай қилдинг? – йиғлаб юборди Изабель. – Мақсаднинг нима? Иккаламизни ҳам қийнашдан муддаонг нима ўзи? Муҳаббатимиз кучлилигини исботлаб, уни яна тортиб олишдан нима маъно? Сен айтгандек нотўғри иш қилаётган бўлсак, нега унда бирга бахтлимиз?

– Балки сени унчалик яхши кўрмасман? – ғамгин деди Билл. – Ёки кейинчалик сен мени ҳозиргидек севмай қўярсан?

– Кераги йўк бу гапларни. Билл. Мен сени севаман!

Билл бош чайқади.

– Мен сен ўйлагандек бўлмайман, – у Изабелни кучтиса, овултиса келдию, лекин ўзини тутди.

– Менга ким кераклигини ўзим хал қилишимга имкон бер. Мен учун қарор қилишга ҳақнинг йўк.

Ҳақким бор! – шундай дея у эшикни қарсиллатиб ёнганча хонадан чиқиб кетди.

Изабель ҳўнграганча ўзини ёстикка отди.

XIX ҚИСМ

Изабель Вашингтонда тўрт кун қолиб кетди. Сенатор сайловда ғолиб чиқди. Бунда албатта, Биллнинг хизмати катта эди. Изабель уни ян ишларда кўрди. Билл бир чеккада ғамгин, ҳеч нимага алоқаси йўк кишидек ўтирарди. У Изабелга бошқа кўнғирок қилмади. Изабель ҳам ғамдан юраги адо бўлса-да, қайтаришга уринмади. Энди кўнишдан бошқа иложи йўк. Ҳар ким ўз билганидан қолмади. Изабель бирга бахтли бўлардиқ деса, Билл ортиқча ташвиш бўлишни истамасди. Нима бўлганда ҳам Изабель шундай муҳаббати бўлганидан бахтли, фахрланарди унда. Шунинг учун Биллни ўз ҳолига қўйишга қарор қилди. Қандай хоҳласа, шундай яшасин эди.

Сешанба кун сайловлар ўтгач, Изабель Софига кўнғирок қилди ва қайтаётганидан хабардор эди.

– Дўстнингиз билан учрашдингизми? – сўради у.

– Ҳа, – секингина жавоб берди Изабель. – Аҳволи яхши.

Юриб кетибдими?

– Йўк.

– Ўзим ҳам шундай бўлса керак деб ўйлагандим. Шифохонада аҳволи аянчли эди.

– Эртага кечқурун уйда бўламан, кизим. Бўпти, кўришгунча.

– Дам олиш кун кўнғирок қиламан, ойн. Пойтахтда яхши дам олдингизми? – Софи ойисининг ҳорғинлигини ўзича тушунди.

– Унчаликмас, лекин нушаймон эмасман.

Нима бўлганда ҳам муносабатларига ойдинлик киритиб олишди, ахир! Бундан ташқари, Изабель бекор ўтирмай бир нечта музей ва кўرғазмаларни бориб кўрди. Чунки яна Луврга ишга қайтмоқчи. Қолаверса, Биллни унутиш учун ўзини ишга уриши керак. Балки бир кун келиб унутарман уни, деб ўйлади.

Чоршанба кун эса буюмларини йиғиштира бошлади. Соат бирлаги рейга улгуриши керак. У эди эшикни ёпаётганда хонасида телефон жи-

ринлади. Етиб боргунча эса ўчди. Вестибюлга тушгач, мехмонхона ходимдан кўнгирок килдингизми деб сўради. У кўнгирок килганини билгач, кўнгли чўкди. Изабель Билл килдимикан деб ўйлаганди. Ошшөк қор билан қопланган Вашингтон кўчалари чиройли эди. Аэропортдан рўйхатдан ўтгач, йўлда ўкинш учун бирор нима харил қиларман деб дўқонга кирди. Қалби тош босгандек оғир... Ниҳоят шубҳалар тугади. Ҳаммасини хотиржамлик билан қабул қилганига ўзи ҳам хайрон эди. Ҳаёлидан Билл ҳақидаги ўйларни хайлаб, дўқондан китоб ва журналлар сотиб олди. Энди кетмоқчи бўлганида ортидан қаддон овоз эшитилди.

— Биласанми, сен ҳақиқий девонасан! Шунақалигини аввалдан билардим.

Изабель алаҳчаянманми деб бир дақиқа кўзларини юмди. Чунки бўлиши мумкин эмас! У секин ортига ўтирилди ва қаршисида турган Биллга кўзи тушди.

Барибир сен эсингни егансан, - шивирлаб давом этди Билл.

— Мени кузатиб юрибсанми ёки бирор жойга отландингми? - сўради Изабель юраги дуқуллаб. Бу мўъжизами ёки тасодифлигини биллолмай хайрон эди.

— Мехмонхонага кўнгирок қилувдим, кетиб қолибсан?

— Қизик, ўша сенмидини? - хотиржам гапиришга уринди Изабель ва қўлини титроғини сездирмаслик учун журналларини тижимлади. Мехмонхона ходими мен кўнгирок қилдим, делдику.

— Мен ундан кейин қилган бўлсам керак... Биласанми, бўлган ишлардан умуман пушаймон эмасман. - икковлон йўлнинг ўртасида туриб қолишган, одамларга халақит беринлар, ҳамма уларни айланиб ўтарди. - Лекин сен барибир ортиқрок бахтга муносибсан.

Бу гапини кўн эшитганман, - гапини бўлди Изабель. - Афсус, сендан бошқаси билан бахтли бўлолмайман. Теддин йўқотдим, энди йўқотадиган ҳеч нимам қолмади. Фақат кизим бор. Муҳаббатдан қочиб бўлармиди, лекин нима ҳам дердим. Сен шунга ҳаракат қилгансан. Изабель энди Биллни фикридан қайтаринишга уринмас, чунки у қайсарлигини, ҳатто муҳаббатга ҳам бош эгмаслигини маълум қилганди.

— Мен шунчаки ўзинишга муносиб одам билан яшашингни хоҳлагандим...

— Мен эса севган одамим билан яшашини, унга бир умр ғамхўрлик қилишини, ҳаётимнинг охиригача ҳурматини йўқотмай яшашини хоҳлагандим. Севганимнинг юра олмадлиги ҳеч нимани ўзгартирмайди, бир умр ўтирса ҳам майли. - Изабель бу гапларни Билл танилаб берган тақдирига кўнган оҳангда хотиржам гапирди. У қурашиндан қарчаган эди.

Нега бунча ишонч билан гапиргансан, Изабель?

– Агар шу аравачада сенинг ўрнингда мен ўтирганимда мени севарминдиги? – Кўзларига жиддий тикилиб сўради у.

Билл анчагача жавоб бермади, кейин оғир хўрсиниб:

– Ҳа, – деди.

– Нега унда мени бошқача деб ўйлайсан?

Билл жавоб бермади. Индамай унинг кўлидан тутиб, секин тиззасига ўтказди. Кейин кўзларига узоқ тикилди ва лабларига лабини босиб қаттиқ бўса олди.

– Буни нима деб тушунай? – Энтикиб сўради Изабель. «Салом» дейми ёки «хайр»?

– Танлаш навбати сеники. Ўзинг ҳал қил. – «Елена барибир ҳақ экан», – ўйлади Билл жилмайиб. – У Изабель учун танлашга сизнинг ҳаққингиз йўқ, ўз тақдирини ўзи ҳал қилишига қўйиб беринг», – деганди.

– Унда салом! – Қувончдан ял-ял ёниб шивирлади Изабель ва Биллнинг бағрига бошини қўйди.

Холиг Хусайний

Шамол орқидан югуриб...

I

Декабрь, 2001 йил.

Бундан 26 йил муқаддам киш кунлари юз берган ўша машъум ходиса мени тамоман бошқа одамга айлантирди. Баъзан ўтмишни эсларканман, ичимни аламли изтироб тилкалай бошлайди.

Бу йил ёз кунларининг бирида Покистондан эски кадрдоним, отамнинг дўсти Рахимхон кўнғирок килиб, тез егиб боришим лозимлигини айтди. Ошхонада турганча унинг тахликали овозини тингларканман, бу шунчаки таклиф эмаслигини англадим. Сухбатни тугатиб, сайрга отландим. Сан-Францисконинг сокин хиёбонларини кезарканман, беихтиёр хаёл мени олис болалик дамларига етаклади. Мусаффо осмонда сузаётган варраклар ҳам худди ўша болалик пайтимида дўстим Ҳасан билан учирган варракларга жуда-жуда ўхшаб кетарди. Бобо, Али, Ҳасан ва Кобул кўчалари...

II

Ҳасан билан болаликдан дўст эдик. У билан кўпинча уйимиз олдида ўсган тераклар шохига мингшиб олиб, чўнтагимиздаги ёнғок ва тутмайизларни еб ўтирдик. кўлимиздаги ойна парчаси билан деворларга куёш нурини йўналтирдик.

Шунда хизматкоримиз, Ҳасаннинг отаси Али бизни кўриб колса, беозоргина койиб, пастга туширарди.

Менинг отамни Бобо деб чакиришарди (Мен ҳам шундай деб атай қолай!). Бизнинг уйимизни Кобул шимолидаги бадавлат кишилар яшайдиган туман – Вазир Акбархондаги энг ҳашаматли қаср деса ҳам бўларди. Ҳовлимизда сара гуллар кулф уриб очилиб ётар, хоналарда энг қиммат гиламлар

тўшалган эди. Менинг ва отамнинг хонаси уйнинг иккинчи каватида ёнма-ён жойлашган эди. Отамнинг хонасига кўннича унинг танишлари меҳмон бўлиб келар, алламаҳалгача ўтириб, турли мавзуларда суҳбатлашишарди. Одатда бундай пайтлар биз – болаларни бу хонага киритишмасди.

Биринчи каватдаги меҳмонхонада бобомнинг кирол Нодиршоҳ билан тушган расми, ота-онамнинг тўй куни тушган суврати, уларнинг ёнида эса мен, отам ва Раҳимхон аке эгган яна бир сурат осилганди.

Бөгимизнинг бир четида эса, ота-бола хизматкор – Али ва Ҳасаннинг кулбаси мунғайибгина турарди. Кун бўйи Ҳасан билан бирга уйнасак-да, кеч тушиши билан у ўз кулбаси томон, мен эса, ўзимнинг ётоғимга йўл олардик.

Ҳасанларнинг уйида ранги ушиққан палос, иккита ёски тўшак ва девордаги гиламчадан бошқа кўза кўринадиган бирор нарса йўқ эди.

Менинг таваллудимдан бир йил ўтиб, шу кулбада 1964 йилнинг киш чилласида Санобар Ҳасанни дунёга келтирганди. Менинг онам кўп кон йўқотиш натижасида оламдан ўтган. Ҳасан эса, бир хафталик чақалоқлигида онасидан айрилган. Йўқ, Санобар ўлмаган, аммо ундан баттарроқ бўлган: саёк масҳара-бозлар тўдасига кўшилиб, кочиб кетганди.

Ҳасан онасини умуман эсламасди. Қушларнинг бирида Ҳасан билан уйимиз яқинидаги кинотеатрга тушмоқчи бўлдик. Энг яқин йўл казарма худудидан ўтарди. Отам бу йўлдан юришимизга рухсат бермасди. Аммо у ўшанда дўсти Раҳимхон билан Нокистонга кетганди.

Биз девордан сакраб ўтдик. Казарманинг ботқоқ худудида ёски гап-лар панасида аскар ва зобитлар қарга ўйнаб ўтиришарди. Улардан бири бизни, тўғрироғи Ҳасанни кўриб қолди ва бизга эшиттириб шеринга тўнғиллади:

– Анави ҳазорий болани кўряпсанми? Мен унинг онасини танирдим. У билан жуда яқин эдик. Бир куни анави ариқнинг лабида у билан маишат ҳам қилганман.

Шериклари қах-қах урганча кулиб юборишди.

Кинозалда сеане бошланган, Ҳасан эса, хик-хик йиғлаб ўтирарди. Мен унинг елкасидан кучиб овулган бўлдим.

– Ҳасан, у сени кимгадир ўхшатди. У бошқа аёлни айтди. Менга ишона-вер...

Ҳасаннинг онаси ҳақидаги узункулоқ гапларни мен ҳам кўп маротаба эшитганман. Фақат кўпчилик покдомон, Куръонни ёддан биладиган Али нима учун ўзидан 19 ёш кичкина, бунинг устига енгилтак ва ахлоксиз аёлга уйланганига тушунолмасди.

Улар аслида амакиваччалар бўлиб, оталарининг кистови билан турмуш қуришган, ҳазорийлардан эди ва шиа мазҳабига эътиқод қилишарди. Санобарнинг мовий кўзлари, қирмизи ёноклари ҳар қандай эркакнинг ҳаёлини ўғирларди. Ҳар қалай шунақа деб эшитганман.

Алининг эса, бир оёғи болаликдан оқсар, юзлари фалаж натижасида худди хайкаликкидек қотиб қолган, хурсандлиги ё хафалигини фақатгина кўзларидан пайқаш мумкин эди. Шунинг учун болалар кўпинча уни орқасидан «Бабалу» (алвасти) деб эрмак қилишарди.

Ота-боланинг юзлари барча хазорийларга хос яналоқ, бурунлари пачок эди.

Мен мансуб бўлган пуштун кавми хазорийларни азалдан ёктирмас, уларга наст назар билан қараб келар, «пачоқбурун», «сичқонхўр», «хаммол эшак» сингари таҳкиромуз сўз ва иборалар билан чакирарди.

Санобар гарчи эри билан бир уруғга мансуб бўлса-да, Алини кўрарга кўзи йўқ эди. Унга эшиттириб, «ер ютени сени, сендан кўра қари эшакка тек-каним яхши эди», деб қарғаб юраркан. Али эса, ҳеч қачон, ҳатто ўзига озор етказганларга ҳам қаттиқ гапирмаган.

Санобар эри ва биғга доянинг қарамоғида ўз гўдагини осоқликча дунёга келтирган, худди отаси сингари Ҳасан ҳам она қорнидан беозор бўлиб туғилган, ҳамма гўдак йиғлаб туғилса, унинг юзида табассум порлаб турган экан. Шунда ҳам Санобар эрига қарата:

– Мана сенинг ўзинга ўхшаган аҳмоқ бола! – дея идлао қилган, чақалоғини ҳатто кўлига ҳам олмаган, – ол, энди у ҳам сенинг устиндан кулиб юрсин!

Шу тарика орадан бир ҳафта ўтиб, аёл зим-ғойиб бўлган.

Бобо (яъни отам) Ҳасанга аввал мени эмизган бир хазорий аёлни энага қилиб ёллаган. Биз Ҳасан билан эмақдош ака-ука бўлган эканмиз. Биз Ҳасан билан бир онани эмганмиз, бир ўтлоққа бирга қадам қўйганмиз. Мен биринчи бўлиб «бобо» деган сўзни айтдим, у эса «Амир», яъни меннинг отимни айтиб тили чиккан...

Энди, орадан 26 йил аввалги мезийга назар солиб, шу илк сўзлар бизнинг тақдиримизни ҳам белгилаганига амин бўламан.

III

Айтишларича, отам Белужистонда Ҳимолай айиғини ўз кўллари билан бўғиб ўлдирган экан. Бу ростми, ёлғонми билмадим, лекин Бобо чиндан ҳам баланд бўйли, алпқомат, пахлавон, чўртқесар одам эди.

Шу боис дўсти Раҳимхон уни Тўфон оға деб атарди. Баъзан у билан бир хонада ётсам, шунақа қаттиқ хуррак отардики, қулоғим битиб қолай дерди. Билмадим, онам бечора қандай чидади экан бу хурракка?

Отам 60-йилларнинг охирида етимлар учун бино қуриб берди. Бинонинг лойиҳасини эса Раҳимхон чизиб берган дейишади. Унинг очилиши қатта маросимга айланиб кетганди.

Отам кўпинча бўш пайтларида мен билан Ҳасанни Кобул ташқарисидаги Қарға кўли соҳилига саёҳатга олиб борарди. Нимагадир бунақа пайтларда

Ҳасаннинг биз билан боришига ғайирлигим келарди. «Ҳасан ичбуруғ бўл қопти, у боролмайди», дея баҳона қилардим. Бечора Ҳасан ҳам индамай бош ирғаб менинг гапимни маъқулларди.

Отам ҳар кимга ҳам ишонавермасди. Раҳимхон унинг энг яқин дўсти ва ҳамкори эди. Улар гилам экспорти бўйича ширкат тузишган, биргаликда очган дорихона ва ресторанлари ҳам бор эди. Раҳимхон нимагадир ҳалигача уйланмаган эди.

Отам онамни ёқтириб уйланган эди. Онамнинг исми София Акрабий бўлиб, у Кобулнинг энг гўзал қизларидан бири экан, университетда талабаларга форс мумтоз адабиётидан сабоқ бераркан. Онамдан менга бой кутубхона мерос бўлиб қолганди.

Бобо диний чеклашларга ҳам истехзо билан қарар, ичиш, чекишдан қайтмасди. Мен мактабда муаллимларимдан эшитган маърузаларни эслатиб, ичиш ва чекиш худога хуш келмаслигини айтсам, отам мийиғида кулиб, «э болам, худонинг мендан бошқа ишиям кўп», деб қўя қоларди.

– Дунёда битта оғир гуноҳ бор, – дерди отам. – бу ўғирлик. У барча гуноҳларнинг отасидир. Қотил ҳаётингни ўғирлайди. Аёллардан эрини, болалардан отасини тортиб олади. Ёлғон бошқаларнинг ишончини ўғирлайди. Қаллоб адолатни ўғирлайди. Тушуняпсанми? Ҳаммасининг замирида ўғирлик ётади.

Отамни тушунардим. У беш ёшга тўлганида, бобомнинг уйига ўғри тушган ва уни бўғизлаб кетган. Тез орада ўғрини туттишган ва бомдод намози-га икки соат қолганда уни қайрағоч шохига осиб ўлдиришган. Шунинг учун отам ўғриларни ҳаммадан баттар ёмон кўраркан. Буни менга Раҳимхон айтиб берганди.

Мен ҳар доим отамнинг менга нисбатан аллақандай совуққонлигини сезардим. Балки, мен уни севимли хотинидан жудо қилганим учун унча ёқтирмас?

Мен болалигимдан адабиётга қизиқардим. Мактабдаги баҳрибайт мусобақаларида кўпинча ғолиб чиқиб, хурсандчилигимни отам билан баҳам кўрмоқчи бўлардим, Бобо эса, лоқайдгина қўл силтаб қўя қоларди.

Гарчи онамдан жуда кўп китоб қолган бўлса-да, топган пулимни китоб со-тиб олишга сарфлардим.

Сезардим, отам менинг шеър ихлосманди бўлишимни эмас, балки мард, жасур, кучли йигит бўлишимни истарди. 1970 йилда бўлиб ўтган футбол бўйича жаҳон чемпионатини уйдан силжимамай, ҳамма ишни четга суриб томоша қилганди. Отам менда ҳам футболга қизиқиш уйғотишга уриниб кўрди. Қайсидир жамоага бориб ёздириб келди. Майдонда чилчўпдек оёқларим билан югурарканман, тўпга етолмас, ўйин тугаши билан шаталоқ отганча уйга чопардим.

Шунда отам мендан футболчи чиқмаслигини англаб етдим, тинч кўйди. Кунларнинг бирида отам мени кўпқари мусобақасига олиб борди.

Лекин бир чавандоз отдан йиқилиб, отларнинг оёғи остида пийпаланиб кетганида, кўрканимдан йиғлаб юборганман.

Ўшанда йўлма-йўл ҳикиллаб келдим. Отам машинасини ҳайдаб бораркан, ўзича норозилик билан сўкинарди.

Шу кунни кечки пайт ётоғимга кирарканман, отамнинг Раҳимхон билан қилаётган мунозараси кулоғимга чалинди:

– Нима кинти, тўрт мучаси соғ, ҳавас қилса арзигулик ўғил!

– Лекин, китобга ўралашиб, қизмижоз бўлиб катта бўлаётганидан ҳавогирдаман. Мен бунақамасдим. Ерга урса, осмонга санчирдим.

– Ҳа, энди бола-да!

– Биласанми, баъзан кўчада болалар билан ўйнашини кузатиб ўтираман. Болалар уни мазах қилишади, турткилашади. Қўлидаги ўйинчоқларини тортиб олишади. У эса, индамай ўтираверади.

- Сал мулойимроқ йиғит бўлса нима кинти?

– Йўк, унда йиғитларга хос нимадир егишмайди. Кеча деразадан кузатиб турсам, болалар уни урмоқчи бўлишди. Ҳасан келиб, ҳаммасини ҳайдавормди. Уйга келгач, «унинг юзига нима қилди?» деб сўрасам, «йиқилиб тушди» дейди. Қара-я! Биласанми, хотиним уни кўз ўнгимда туғмаганида, бу бола менинг пушти камаримдан бўлганига умуман ишонмасдим. Ҳасан бошқача! Унга ҳавас қилса арзийди.

Эртаси кунни нонушта пайти Ҳасан мендан нима учун хафарок эканимни сўради. Мен эса, ўзимни босолмай ўшқирдим:

- Ўчир овозингни!

IV

Зоҳиршоҳ тахтга ўтирган, отам туғилган 1933 йилда Қобулда икки бой-вачча маст ҳолатда машинасини ўқдек учириб кетаётиб, эр-хотин ҳазорийини уриб кетади. Улар ҳалок бўлишади. Беш яшар боласи етим қолади.

Бобом судья бўлган. Айбдорларнинг икковини ҳам Қандаҳорга мажбурий ҳарбий хизматга жўнаттиради. Улар қибор хонадондан бўлгани, жабрдийдалар эса, бечора ҳазорийлардан бўлгани учун бундан каттиқроқ жазо беролмасди.

Мархумларнинг етим қолган боласини уйга олиб келади. Шу тарикка Бобо Али билан бирга катта бўлишади. Худди мен билан Ҳасанга ўхшаб.

Али Бобога ҳаддан ортик содиқ бўлса-да, уни отам бирор марта дўстим деб атамаган. Мен ҳам негадир Ҳасанни ўзимга дўст деб билмасдим. Уни ўзимдан пастрок кўрардим.

Бироқ, болалигимдан Ҳасандан бошқа яқинроқ кишим йўк эди. Қиш келди дегунча варрак учиршидан бўшамасдик. Унинг киртишланган боши, шалининг кулоқлари, килтирик гавдаси, касаллик туфайли очилиб қолган лаб-

ларидаги донмий табассум мен учун бутун Афғонистоннинг тимсоли бўлиб туюлади.

Дарслар бошланиши билан мен эринчоклашиб борардим. Мен эрталаб аранг кўз очган пайтимда, Ҳасан отаси билан намоз ўкиб, мен учун понушта ҳам тайёрлаб қўйган бўларди. Понуштадан сўнг отам мени «форд-мустанг» машинасига ўтказиб мактабга олиб борарди. Ҳасан эса, отаси билан уй ишларига шўнғиб кетарди.

Мактабдан қайтишим билан уйимиз ортидаги тепаликка чиқиб, Ҳасан билан китобхонлик килардик. Тепалиkning бир четида эски кабрстон бўлиб, унинг дарвозаси олдида бир туپ анор ўсарди. Унинг танасига бир пайтлар пақким билан «Амир ва Ҳасан – Кобулнинг хукмдорлари» дея ўйиб ёзиб қўйгандим. Тўғри, Ҳасан кўшлаб ҳазорийлар сингари саводениз эди. Лекин мен китоб ўкиб берсам, у кулок кокмай эшитар, бироқ айрим китобий сўзларнинг маъносини тушунмас, баъзан шундай оддий саволлар берардики, кулгидан ўзимни аранг тутиб қолардим.

- Амир оға, телба дегани нима?
- Бу ҳалиги ақлли, одобли, тиришқок, билимли деган маънони беради.
- Ҳа, шунақами?
- Истасанг, мен сени телба деб чакираман. Бўладими?
- Эй, қўйсанг-чи, одамни уялтирма!

«Шоҳнома» ҳар иккимизнинг энг сеvimли китобимиз эди. Айниқса, Ҳасан Рустам ва Сухроб киссасини қайта-қайта эшитишни истарди.

Эсимда, кунларнинг бирида мен ўзимнинг илк ҳикоямни ёздим. Атиги ярим соатда. У бир камбағал одам ҳақида эди. У фақир яшаса-да, жуда қувнок одам эди. Камдан-кам кўз ёш тўқарди. Кунларнинг бирида унинг қўлига сеҳрли кадаҳ тушиб қолади. Агар унинг ичига кўз ёши томса кимматбаҳо дур-жавоҳирларга айланарди. Қадахнинг хусусиятини англаган ҳалиги одам эди фақат йиғлашга сабаб кидира бошлайди. Ҳикоя шундай маъзара билан тугайди. Ҳалиги одам кўз ёш тўкиб ўтирибди. Қадахдан эса, дур-гавҳарлар тошиб чиқмоқда. Қўлида конли пичок, оёғи остида эса, хотинининг чавақланган мурдаси...

Мен ҳикояни тугатиб бўлишим билан отамнинг хужрасига югурдим. У Раҳимхон билан бирга тамаки чекиб ўтирарди. Отамга ҳикоя ёзганимни айтиб, икки варақни унга гутказдим. Отам кулиб қоғозларга бир қур кўз ташлади ва қайтариб берди.

Яхши қилибсан!

Нимадир бўғзимга қадалди. Чиқиб кетмоқчи эдим, Раҳимхон қўл-ёзмамни олиб қолди. Хонамга кириб, тўйгунча йиғладим. Томиримни кесиб, унда оқайтган отамнинг конини вужудимдан сиқиб чиқаргим келди. Бир пайт қарасам, кимдир елкамни охиета турятти. Қарасам, Раҳимхон:

– Табриклайман, – деди пешонамдан ўйиб. – Зўр чикибди. Бўшашма! Сендан умидим катта!

Раҳимхоннинг бу илик сўзларидан эриб кетаёдим. Эртаси куни хикоямни Ҳасанга ҳам ўкиб бердим.

– Ўзинг ёздингми? – Ҳасаннинг қорачикларида хайрат ва қувонч балқиди. Мен камтаринлик билан бош ирғадим.

– Мошоолло, Амир оға! Қойил!

– Сенга ростдан ҳам ёқдим?

– Ёқди, Амир оға! Сен ҳали катта ёзувчи бўласан! Сенинг асарларингни бутун дунё севиб ўқийди. Факат, битта нарсани сўрасам майлими?

– Сўрайвер!

– Бояги одам нимага хотинини ўлдирди? Кўздан ёш чикиши учуми?

Мен бош ирғадим.

– Унда одам ўлиши шарт эмас-ку! Ҳалиги одам пиёз тўғрасаям бўларди-ку!

Мени чакмок чакқандек бўлди. Нега шу фикр менинг миямга келмади. Демак, ёзганларим бир пулга қиммат экан-да! Ҳа, Ҳасан менинг биринчи танқидчим ва адабиётдаги биринчи устозим бўлди.

– Биласанми, – энди гап бошлаганимда нимадир гумбурлаб кетди. Шу сопиядан менинг Ваганим тамомила ўзгарган эди.

V

Ер дарзага келганди. Автоматларнинг тариллаши эшитилди. Биз мехмонхонадан югуриб чиқдик. Али оксоқланганча бизни вестибюлда қарши олди.

– Дада, нима бўляпти? – сўради Ҳасан отасининг пиижига тикилиб. Али иккимизни ҳам бағрига босди.

Кўчаларда тартибсиз отишмалар бошланганди.

– Кўркманлар, болаларим, ўрдак овлашяпти, бизни гинчлангирди Али.

Кўчаларда одамларнинг бақир-чақир яққол эшитилиб турарди. Улар тунги либосларда кўчаларга югуриб чиқишган, уларнинг мудрок юзларида саросима акеланарди.

Биз бир-биримизнинг пижимизга тикилганча тонг оттирдик. Кўп ўтмай отишмалар ҳам гинди. Бундай нотинчлик биз учун янгилик эди. У пайтлар афғон болалари отишма, кўркув, таҳлика нималигини билишмасди.

Отам тунда Раҳимхон билан чиқиб кетган экан. Эргалаб ховлида унинг машинаси кўринди. Қарасам, отамнинг ранг-қути ўчган, бир ахволда. Мен уни бу киёфада ҳечам кўрмагандим.

Тунда ҳеч қандай ўрдак ови бўлмаганини кейинроқ билдик. 1973 йилнинг 17 июль куни Зоҳиршоҳнинг Италияга сафарга кетанидан фойдаланиш амакиваччаси Довудхон давлат тўнтаришини амалга оширган, мамлакатда монархия йўқ қилинган эди.

...Эртаси куни Ҳасан билан чўнтақларимизни ёнғоқ ва тутмайизга тўлдириб, сеvimли тепалигимизга йўл олдик. Орқа кўчадан югуриб борарканмиз, дафъатан Ҳасаннинг елкасига чақалоқнинг муштидек тош келиб тегди. Орқамга қарадим, биз томонга келаётган Асеф ва унинг икки ошнаси Вали ҳамда Камолни кўриб, дамим ичимга тушди. Асеф отамнинг яқин дўсти, фуқаро авиацияси учувчиси Маҳмуднинг ўғли эди. Улар биздан бир маҳалла нарида, баланд деворларидан пальма шохлари кўриниб турадиган ҳашаматли уйда турарди. Қўлидан ялтироқ кастет (юпқа металлдан ясалган муштлашув куроли) тушмайдиган бу бола Вазирободда отнинг қашқасидай танилган эди. Немис онадан туғилган, мовийкўз, малласоч бу бола баланд бўйи, ўта бераҳмлиги билан ажралиб турарди. Унинг гапига кирмаган бола борки, кастетнинг зарбидан бенасиб қолмасди.

Асеф қандайдир бир болани то хушидан кетгунча кастет билан дўппослаганини ўзим кўрганман. Уни орқаваротдан «гушхўр» (қулоқхўр) деб ҳам чақиришарди. Варрақлар мусобақасида бир бола Асефни мағлуб этгани учун унинг қулоғини тишлаб узиб олганди. Алини «Бабалу, ғилай эшак, япалоқбурун» деб ҳақорат қилиб қочадиган болаларнинг энг ашаддийси ҳам Асеф эди.

Мана, у қўлини чўнтагига тикиб, биз тарафга одимлаб келяпти.

– Салом, такалар! – бу унинг энг юмшоқ мурожаати эди. Учови ҳам бизга яқинлашди.

Одатда Бободан кўрққани учун Асеф менга унча тегинмасди. У тўғри келиб, Ҳасаннинг тумшуғидан тутиб ўзига қаратди:

– Эй, япалоқбурун Бабалу яхши юрибдими?

Ҳасан индамади. Фақат бир қадам тисарилди.

– Янгиликни эшитдингларми, болалар, – сўради Асеф тишларини ғижирлатиб. – Энди шох йўқ. Яшасин Довудхон! Айтганча, у отамнинг таниши.

– Мениям... – дедим ўзим нима деётганимнинг фарқига бормай. «Мениям», Асеф лунжини қийшайтириб, мени масхара қилди. Шериклари унга кўшилиб хохолади. Эҳ, қанийди, Бобо ёнимда бўлганида эди.

– Агар Довудхон бизникига кеп қолса, мен у билан юзма-юз, эркакчасига гаплашаман, – қариллади Асеф. – Гитлердай бўлиш керак! Ундан ўрناق олинг, дейман!

Ундан нафратланиб кетдим. Гитлердек қонхўрни мактаб турган одамдан яна нимани кутиш мумкин?

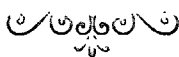
Асефнинг мовий кўзлари Ҳасанда тўхтади:

– Афғонистон – пуштунлар юрти. Манави пачоқбурунлар эса, мамлакатимизга умуман ярашмайди. Буларни йўқотиш керак дейман Довудхонга!

«Довудхон аҳмоқ экан-да, сен мишиқи билан начакилашиб ўтирса!»

– Мен Довудхонга «иркит ҳазорийларни йўқотишга шохнинг журъати етмаганди, сиз бунга қодирсиз» дейман!

– Бизнинг йўлимизни тўсма, – дедим овозим титраб. – Биз сенга тегмаймиз.

– Ростданми? – Асеф яна мазаммат килди ва чўнтагидан ҳаммада даҳшат уйғотувчи ўша машъум, яркирок кастетини чиқарди. – Жа тега-сан-да! Айниқса, манави ҳазорий билан ёнма-ён юришнинг ёмонам ғашимга тегади. Сен бу билан қандай қилиб ўйнайсан? Шу бола сенинг дўстинг бўлдимми?

– У менинг дўстим эмас, хизматкорим!

Наҳотки мен шу гапни айтдим? Ахир Ҳасан менга дўстдан ҳам, укадан ҳам яқин эди-ку! Фақат отамнинг дўстлари уйга болалари билан келганда Ҳасанни ўйинга қўшмас, ҳеч ким йўғидагина у билан ўйнардим.

Асеф кастетини бармоғида айлангирди:

– Агар ҳазорийларнинг бошини силайдиган сен ва сенинг отангдек аҳмоқлар бўлмаганида, биз бу сичқонхўрлардан аллақачон қутулган бўлардик. Буларни ота-боболарининг майити чириб ётган Ҳазоражот гупроғига ҳайдавориш керак. Сен, Амир, Афғонистонга иснод келтирясан.

Мен кўрка-пиеа унга қарадим. Унинг шияти жиддий эди. Мана, муштини дўлайгирди. Ҳозир қанчаларимни ёрса керак.

Ҳасан зудлик билан эгилиб ердан нимадир олди. Вали ва Камоллар ҳам дафъатан ортга тисарилишди. Ҳасан доим ўзи билан олиб юрадиган рогатка-сига ёнғоқдек тош жойлаб, Асефнинг пешонасини мўлжалга олиб турарди.

Бизни тинч қўй, оға, – деди Ҳасан майин оҳангда. У хатто ҳозир ҳам Асефга ҳурмат билан мурожаат қилаётганди.

– Рогаткани гашла, ҳароми ҳазорий! Кўрмаяпсанми, биз уч кишимиз! Сенлар эса, иккига!

– Лекин, орамизда фақат бир кишида рогатка бор! Яхшиси, туёғингни шикиллат! Бўлмаса, энди одамлар сени «Асеф кулоқхўр» эмас, «Асеф биркўз» деб чақирадиган бўлишади. Тош ўнг кўзингни қосасидан чиқаради...

Ҳамма жим эди. Асеф эса, тошга эмас, Ҳасаннинг кўзларига қараб турарди. Ниҳоят мушт бўлиб тутилган қўлни ёзиб юборди:

Ўв, ҳазорий, мен сабрли одамман. Бугунги воқеанинг давоми ҳам бўлади. Сен эса, Амир, бугунги воқеани эсингдан чиқарма! Сенинг манави итваччанг жуда катга хато килди.

Кейин улар ғойиб бўлди. Ҳасан титроқ қўллари билан рогаткасини липа-сига қисгирди.

...Тўнгаридан кейин ҳам Қобулда деярли ўзгарини бўлмади. Ҳаёт ўз оқимида давом этарди. 1974 йилнинг кишида ҳовлида Али билан қордан уйча ясаб ўтирардик. Шу пайт отам Ҳасанни чақириб қолди. Ўша куни Ҳасаннинг туғилган куни экани эсимдан чиқай дебди. Отам ҳар йили Ҳасаннинг ҳамда менинг туғилган кушимизда бизга бирор совға берарди.

Бу гал Ҳасан учун қандай совға ҳозирлагани кейинроқ маълум бўлди.

Бобонинг ёнида саватдек салла ўраган хинд дўхтир ўтирарди. У шластик операциялар жарроҳи экан. Отам Ҳасаннинг туғилганидан бери

кўтарилиб турадиган юкори лабини операция кишини учун Дехлидан жаррох чакирибди.

Пластик жаррохлик нима эканини хали билмасдик. Доктор Кумар инсон юзидаги нуксонларни операция йўли билан даволаркан. Бу Ҳасан учун чиндан-да кутилмаган совға эди.

Операция муваффақиятли ўтди. Қинга бориб, унинг ўрни ҳам билинмай кетди. Лабидаги нуксон сабаб унинг кифаси ҳар доим кулиб турарди. Операциядан сўнг бирор мартаба унинг лабида табассум кўрмадим...

...Киш. Ҳовлимиз, томларимиз, отамнинг машинаси, ҳамма-ҳаммаси қорнинг ошшоқ кўрпаси остида қолди.

Кобуллик болалар кишини интиқлик билан кутарди. Қишда уч ойлик таътил бериларди-да! Яна киш афғон болалари учун варрак учирини мавсуми саналади. Варрак эрга гушиши билан унинг ортидан қонардик. Биринчи бўлиб ким етиб келса, варрак ўшаники бўларди.

Отам ҳам варракбозликка кизикарди. Бу эса, бизни бирмунча яқинлаштирарди. Ҳар йили қишда Кобулда туманлар бўйича варраклар мусобақаси ўтказиларди.

Биз Ҳасан билан ухламай варрак ясаб чиқардик.

Варрак беллашувлари эрга тоғида бошланар ва осмонда битгаям варрак қолмагунча давом этарди. Сўнгги варрак эгаси тоғиб саналарди. Болалар томларда, тепалиқларда туриб, ўз яқинларини олқишлаб туришарди. Мусобақанинг асосий шартлари ўз варрагинини тўғри тарафга йўналтирини, керак пайғда инни торғиб туриш ва рақиб варрагинини инини қирқишдан иборат эди. Ҳар бир интироқчининг қуролбардори бўлар. У инга боғланган маҳсуе тиканли сим билан рақиб варракларининг инини қирқини билан шуғуланарди. Ҳасан менинг ана шундай қуролбардорим эди.

Рақиб варраги қирқилганидан кейин у албағта қаергадир бориб қўнади. Агар варрак ортидан югуриб, ким биринчи уни қўлга киритса, варрак ўшанда қолади. Шамол эса, варракни нестаган тарафга учириб кетарди. Болаларининг ҳаммаси ҳам унинг қўнадиган жойини аниқ билюлмас, бу борада ҳеч ким Ҳасаннинг олдига тушолмасди. У ҳар қандай варрак тушадиган жойини олдиндан билар ва варракдан аввалроқ бориб турарди. Варрак осмонда айлана-айлана Ҳасаннинг кучоғига келиб тушар, варрак ортидан тиллари осилиб чопган болаларининг хафсаласи нир бўлиб қолаверарди.

1975 йилининг киш ойлари. Шунда Ҳасан сўнгги бор варрак қувган. Ўшанда мусобақа Вазир Акбархон, Карге-Чор, Карге-Парван, Микрорайон ва Қоте Санги туманлари ўртасида ўтказилганди.

Мусобақадан бир кун аввал кечқурун Али билан Ҳасан ўз қулбасига кириб кетганди. Отам билан ўтириб, чой ичдик, овқатландик.

– Менимча, эргага сен ғалаба қозонасан, нима дейсан?

Жим қолдим. Отамнинг овозида аллақандай ишонч ва умид бор эди. Бунақа оҳангда олдин ҳечам гапирмаган эди. Шунинг учунми, юрагимнинг туб-тубида қандай бўлмасин ғолиб бўлиш, эртанинг ўзида сўнгги варракни уйга олиб келиш истаги туғилди. Отам ҳамиша ҳар ишда ғолиб бўлиб келган, ўғли ҳам шундай бўлишини истарди. Демак, мен ютиб чиқаман.

Эргаси куни эрталаб кўчалар оламга тўлиб кетди. Томларнинг усти ҳам томошабинлар билан тўлганди. Ҳасан иккимиз варрагимиз билан ўзимизга ажратилган майдонни эгалладик. Бу ердан уйимизнинг томи ва унда бизга умидвор кўз тикиб турган Бобо ҳам яққол кўриниб турарди.

- Ҳасан, бугун энг сўнгги ракиб варрагини отамнинг олдига олиб боришим керак!

- Нишоолоо, Амир оға, сен бугун албатта ғолиб бўласан!

Мана, мусобақа бошланди. Осмон кўк, кизил, сарик варракларга тўлиб кетганди. Куч билан варрагимни ҳаволатаман. Варрак мусобақасида икки нарсани эдан чиқармаслик керак. Биринчи - ўз варрагининг ҳимоя қил. Иккинчидан, ракиблар варрагини уриб тушириш пайида бўл.

Мана, варраклар сафи ҳам қисқара бошлади. Маҳсуе чангаклар ракиб варракларини уриб туширишда асқолади. Имкон борича варрагинг томонга отилаётган чангакларга чап бериш лозим. Ҳасан бу борада менга энг яқин маслаҳатчи, кўмакчи. Қайси варракни уриб тушириш ва қандай чап беришни ҳам у менга айтиб турди.

Осмонда иккитагина варрак қолди. Меники ва яна битта кўк варрак. Демак, ғолибликка атиги бир қадам. Мана, чангак тўғри нишонга тегса бўлди, марра меники.

- Амир оға, кес, кес варракни! - Мана чангак отилди, иши қирқилган ракиб варраги қафасдан чиққан қушдек шамол қанотида овоз парвоз қила кетди.

Чор-атрофини кичкирик тугди. Ана, отам менга мамнун кўл силқимоқда. Туғилганимдан бери отамни қойил қолдирадиган иш қилмагандим.

- Амир оға, сен ютдинг! - Бу мени бағрига босиб турган Ҳасаннинг дўстона габриги.

«Йўк, мен эмас, биз ютдик!» - бу менинг айтишим лозим бўлган, аммо айтмаган гап. Ҳа, агар Амир бўлмаганида мен ғолиб бўлолмасдим.

Ҳали мутлак ғалабага бироз бор эди. Бунинг учун ўлжа - ракиб варрагини қўлга қиритишим лозим эди. Қоида бўйича «ўлжа»ни олиб қайтиш қуролбардорнинг иши.

- Амир оға, мен варракни топиб келаман.

- Албатта, - дедим мен ғолибона табассум билан. - Варраксиз қайтма!

У олдинга елиб кетди. Иши йиғиб олинган варрагимга мамнун боқдим. Ҳамма мени табриқларди. Ўзимда йўқ шод эдим. Уйга учиб бордим. Эшик олдида мени Али қарши олди. Унинг фақат кўзлари қулиб турарди.

- Сенинг ғалабагини Яратгандан сўраб турдим, ўғлим!

– Раҳмат Али амаки. – дедим миннатдорлик ила. Варрагимни унинг кўлига тутказиб, яна кўчага отилдим. То ўлжамни кўрмагунимча, кўнглим жойинга гушмасди.

Вазир Акбархоннинг гор кўчаларида Ҳасанни узок изладим. Негадир унинг қораси кўринмасди. Том устида ғалабамга гувоҳ бўлганлар мени кизгин табриклардилар.

– Табриклайман Амир, сен ғолиб бўсан, – деди орқа кўчада турадиган, акаси билан тўн тепаётган Умар.

– Раҳмат, мабодо, Ҳасанни кўрмадинми?

– Ҳазорий малайингними? Боя бир кўргандек бўлувдим. Бозор томонга қараб чошиб кетди жинниларга ўхшаб.

Бозор гарафга югурдим. Шом азони эшитилди. Кеч гушиб борарди. Бозор ҳам таркалаётганди. Ҳасандан эса, дарак йўқ.

Кекса нистафурушнинг яқинига бориб, ундан Ҳасанни сўрадим.

Чол пешонасини тириштириб, ўйлашиб қолди:

– Ҳа, анави ҳазорий қулваччани айтяпсанми? Боя кўк варракни қўлтиклаб анув ёкка ўтиб кетди.

– Ростданми? – севинчим ичимга сиғмасди.

– Ҳа, орқасидан икки-учта бола қувиб кетди. Менимча, етиб олиб роса уришса керак! – деди чол бепарволик билан нисталарини қоша жойларқан.

Ракега гезлигида жойимдан кўзгалдим.

Демак, чол адашмаган. Қўлида кўк варракни ҳам кўрибди-ку! Менга энг муҳими кўк варрак эди. Қоронги тушиб боряпти. Ҳасанни тона қолсам эди. Бу аҳволда уйга қандай қайтаман?

Шу пайт қулоғимга аллақандай овозлар кела бошлади. Бозордан чиқаверишда торгина йўлак бор эди. Йўлакдан ўтарканман, овозлар аниқ-тиник эшитила бошлади. Йўлакнинг икки четида қатор сарвлар саф тортган. айни пайт улар қор юки остида майишиб туришарди.

Ҳасан йўлакнинг бошида, мушглариини қисганча, таҳдидли киёфада қаккайиб турар, кўк варрак унинг орқасидаги деворга суяб қўйилганди. Мана, Бобонини қалб эшигининг қалти.

Ҳасаннинг олдини уч нафар бола тўсиб турарди. Менга орқа ўгирилиб турган бўлса-да, уларни овозидан танидим. Булар тунов қуни Ҳасан роғатка билан кўрқитган Асеф ва унинг шотирлари Вали ҳамда Камол эдилар.

Юрагимни ваҳм босиб, ўзимни дарахтлар панасига олдим.

Асефнинг қўлида ўша ялтироқ қастет айланарди.

– Роғатканг қани ҳазора? – сўради Асеф қувлик билан. – Ўшанда нима девдинг? «Сени биркўз Асефга айлантираман» дебмидини?

Мен нафас олишга ҳам кўрқардим, оёғим ерга михланиб қолганди.

– Омадинг бор экан, ҳазора! – давом этди Асеф. – Бугун қайфиятим зўр. Сени кечирсамми деб турибман, нима дейсенлар, жўралар?

«Жўралар» ялтоқланиб, илжайишди:

– Қанчалар олийжаноблик!!!

– Бахшида, – деди Асеф тиржайиб. – Кечираман. Аммо, илтифотга яраша жавоб бўлиши лозим. Сендан кўп нарсга сўрамайман. Варракни бер-да, кета-вер, йўлинг очик! Мен ҳалол нарх кўйдим. тўғрими йигитлар?

– Она сутидек ҳалол, — яна «пахта» кўйишди йигитлар.

Ҳасаннинг кўзларига тикилдим. У бош чайкади.

– О, содикликни қаранг! Итдай содиксан-а ҳазора!

– Ит – ҳазора! Қанчалик гўзал ўхшатиш. – Камол яна ялтоқланди.

– Аммо, ўйлаб кўр! Сен хожанг учун жонингдан ҳам кечишга гайёрсан! У-чи? Сени назарига илармикан? Библиб кўй, унинг учун сен уйда боқиладиган бир кучукваччасан! Зериккан пайтидагина сен билан ўйнашади. Сен аҳмок бўлса, ўз кадрингни бил ва варракни бер буёкка!

– Амир оға менинг дўстим! – деди дадиллик билан Ҳасан.

– Сенга сўнгги имконият, ҳазора, берасанми йўқми? – Асеф титраб кетди.

– Йўқ! – Ҳасаннинг овози уникидан ҳам жарангли эди. Шунда Асеф нимадир имо қилди. Болалар унга яқинроқ боришди.

– Унда ўзингдан кўр, ҳароми, – у шундай дея қуртқасини тош уюми устига ташлади. – Майли, ҳозир шундай бир иш қиламанки, варрак бир умр ана шу ишдан сенга эсдалик бўлиб қолади.

Асефнинг ишораси билан шериклари Ҳасанни чалиб йиқитишди. Мен кўзларимни чирт юмиб олдим. Мушт бўлиб тугилган қўлларимни тишладим.

Торкўчанинг гўрида бир уюм чикинди тош ва темир парчалари, эски газета-журналилар қалашиб ётарди. Менинг кўзим эса, фақат деворга суяб кўйилган кўк варракка қадалган. Унинг ёнида, гишт парчалари устида Ҳасаннинг духоба шалвори ётарди..

– Отам, бунақа иш гуноҳ... деб айтганди. – Валининг журъатсиз овозини аранг эшитдим.

– Ишнинг бўлмасин, сенлар типирчиламаслиги учун қўл-оёғидан маҳкам ушлаб турсанглар бўлди.

Шериклари итоаткорона бош эгишди.

Кўз олдимда рўй бераётган қабоҳат қаршисида тамоман ўзимни йўқотиб кўйгандим. Ҳали-хануз кўз олдимдан Ҳасаннинг оғрик ва норозиликдан тиришган юзи, қулоғим остидан Асефнинг хансенраган товуши кетмайди.

Қўлимда қандайдир иликликни ҳис эгдим. Муштимни гишлаб қонатиб юборибман. Кўзимдан ёш қуйилиб борарди. Нимадир қилишим керак. Ҳасанни бу ҳайвонларнинг қанғалидан қутқаришим керак.

Балки қочарман?

Мана, қочиб боряман. Бошқа иложим йўқ. Асеф мени ҳам тутиб олганида нима бўларди? Ўшанда дўстимни жирканч кимсалардан қутқаришни эмас, фақат ўз жонимни асрашни ўйлардим. Тамом.

Отамнинг меҳрини қозониш мен учун қимматга тушди.

Торқўчадан аранг чиқиб олдим. Бозорда ҳеч зоғ кўринмас, агроф тун зулматига бурканганди. Катта кўчага чиқиб олгач, дуч келган дарвоза олдидаги майдончада ҳолсиз чўккалаб қолдим.

Кўп ўтмай, шовқин ва қадам товушларидан ҳушимни йиндим. Дарвозага ёшнидим, хайрият ичкаридан қулфланмаган экан. Ўзимни панага олдим. Мана, Асеф икки шериги билан югуриб ўтиб кетди.

Яна ўн дақиқалар ўтиб, кўчага чиқдим. Ҳозир мен қочиб келган тарафга қарайдим. Рўпарамдан... оқсоқланганча Ҳасан келарди. Кийимлари лойга боғган, ёқавайрон... Қўлида эса, ўша лаънаги кўк варрак.

– Қаерларда юрувдинг? – овозимга атайин дағал тус бердим. – Сени боятдан бери қидириб юрибман!

У ени билан кўз ёшлари ва мишиғини артди. Бечора, нима ҳам дея оларди?

Қоронғида юзларимизни аранг кўриб турардик. Шунисиям яхши эди. Ахир мен унинг юзига қандай қарай олардим? У боя мени кўрдимикин? Ҳасан нимадир демоқчи бўлар, аммо гапиролмасди. Мен ҳам бошқа савол бермадим.

– Менимча... оға-соҳиб роса хурсанд бўладилар, деди ниҳоят аранг чайналиб (у Бобони шундай чакирарди).

Мана, уйга етиб келдик. Бобо хужрасида Раҳимхон билан чой ичиб, радиотинглаб ўтирарди.

Отам мени кўриши билан ўрнидан турди ва бағрига босди. Мен эса, унинг кен қўкрағига бошимни яширганча йинглаб юбордим.

VI

Ҳасанни бир ҳафта кўролмадим. Ҳар куни эргалаб турсам, понуштам дастурхонда тайёр, кийимлар дазмолланган туради. Одагда Ҳасан кийимларимни менинг олдимда, ўз тилидаги эски қўшиқларни хирғойи қилганча дазмолларди. Энди эса...

Қуналарнинг бирида Али бир қучоқ ўтин кўтариб кирди. Ундан Ҳасанни сўрадим.

– Ишларини битириб, ётишга кириб кетди, – деди у печкага ўтин қаларкан.

– У бугун мен билан ўйнамасмикин?

Али қалдини ростлаб менга қаради:

– Билмадим, ўша, варраклар мусобақасидан ҳаммаёғи конга беланиб кайтганди. Кийимлари ҳам бир ахволда эди. Сўрасам, шунчаки, болалар билан варрак галашиб уришдим, деганди.

Мен бошимни эгтапча тухум арчиш билан машғул эдим.

– Билмадим, мен биров билан урунганиниям кўрганим йўқ, дея тўнғилладим.

Отам бизни жума куни Жалолободга олиб бормокчи эди. Кечки пайт отамнинг ёнига кириб, шу ҳақда сўрадим. У кўзойнагини бурнига кўндирганча газета ўқиб ўтирарди. Менга қараб жилмайди.

– Албатта, борамиз ўғлим. Ҳасан ҳам биз билан боради.

Бирдан ковоғим солинди.

– Унинг мазаси йўқ, боролмаса керак, дея минғирлаб бурнимни тортдим. Али айтди, мазаси йўқ экан, бир-икки кун ёғиши керак экан.

– Нега кўринмай қолди, десаам, гап буёқда экан-да, бош чайкади Бобо.

Хуллас, икки микроавтобусни тўлғизиб, Жалолободга борадиган бўлдик. Бобонинг узок қариндоши Ҳумоюн амакининг Жалолободда ҳовлиси бор эди.

У ҳам икки хотини, болалари, хиротлик қариндошларини эргаштириб борадиган бўлди. Учга микроавтобус тўлди. Бобо, Раҳимхон ва мен битта машинада кетдик. Йўл-йўлакай гап меннинг варрак мусобақасида эришган галабам устида борди.

Айниқса, отам юзлаб рақиблар орасидан ютиб чиққанимни ғурур билан гапириб борарди. Хамроҳлар мени самимий табриклашди. Фақат Раҳимхон жим борарди.

Машина ойнасида гашқаридаги қир-алирларга маъносиз боқиб борарканман, бошим айланиб, кўзим тинчаётганини, кўнглим ағдарилиб бораётганини ҳис этдим.

Ҳумоюн амакининг ҳашамагли, икки қаватли ҳовлиси бор экан. Ҳовлининг ўргасида мрамар ҳовуз. Ҳумоюн амаки меҳмонлар шарафига яхшигина зиёфат берди. Дастурхон турли поз-неъматларга тўлиб-тошди. Дастурхон бошида ҳам мен ҳақимда илик фикрлар билдирилди. Менинг эса, томоғимдан ҳеч нарсая ўгмасди. Худди игнанинг устида ўтиргандек эдим.

Пинҳоят ҳамма ухлагани кетди. Мен, Бобо, Ҳумоюн амаки ва Раҳимхон бир хонада тунадик. Мендан бошқа ҳамма тарракдек қотганди.

Мен Ҳасаннинг қандай расвойи радди қилганини кўрдим! – оғзимдан бу гап қандай чиқиб кетганини билмайман. Отам ҳамон котиб ётар, хона хуррак овозидан зир гитрарди.

Мени ҳеч ким эшитмаганига амин эдим. Ахир бу даҳшатли сирни мен қандай ўзимга сиздира оламан?

Минг лаънат, бу дардин кимга ҳам айта оламан?

Кўзимни юмишим билан ўша машъум кун, ғишт тўдаси устида турган Ҳасаннинг духоба иштони кўз олдимга келаверади. Шу кундан бошлаб уйқусизлик менинг доимий ҳамроҳимга айланди.

Кейинги ҳафтанинг ўрталарига қадар Ҳасан билан бир оғиз ҳам гап-лашмадик. Бир куни у идиш-товоқларни юваркан, мен дастурхон бошида кавшаниб ўтирардим. Дафъатан «тепаликка чиқмаймизми» деб сўраб қолди. Мен бироз ўйланиб рози бўлдим.

— Мана, тепаликдамиз. Ҳеч нарса ўзгармаган. Анор бағридаги битик ҳам ўша: «Ҳасан ва Амир – Кобулнинг ҳукмдорлари!» Ҳасан «Шоҳнома»дан бирор нима ўқиб беришимни сўради. Мен эса, бунга хоҳиш билдирмадим. Тезроқ уйга қайтгим келаётганини айтдим...

1975 йилнинг қишидаги бу воқеа ҳаётимдаги энг изтиробли саҳифа бўлиб қолди.

Отам билан муносабатларимиз анча яхшиланган эди. У билан энди соатлаб турли мавзуларда баҳслашиб ўтирардик, ҳатто унга янги ҳикояларимни ҳам ўқиб берар, отам жимгина эшитарди. Қаранг, биргина қоғоз варрак бизни шунча яқинлаштирдими?

Кунлар бир маромда ўтиб борарди. Ҳасан эса, ўзини худди орамизда ҳеч нарса бўлмагандек тутарди.

Хонада китоб ўқиб ўтирганимда, Ҳасан кириб келди.

– Нима дейсан? – дедим китобдан бош кўтармай.

– Юр, ташқарида ўйнайлик!

– Бор, ўйнайвер, – дедим тўнглик билан.

– Амир оға, мен сенга нима қилдимки, мендан бунчалик безгансан? – сўради Ҳасан ўқинчли овозда. – Айт, бирор айбим бўлса, тўғирлайман.

Бошимни тиззаларим орасига қисдим.

– Мени тинч қўй, – дедим кўзларимни чирт юмганча. – Мендан узоқроқ юр, қорангни кўрмай!

О, қанийди менинг бу кўрслигимга жавобан бирор оғиз гап қайтарса... Балки юрагимни икки ҳафтадан бери ғижимлаётган оғриқ сал бўлса-да, босилармиди? Ҳасан индамай чиқди-кетди.

Каравотга юзимни босиб, хўнграб юбордим. Чин, мен энди Ҳасандан узоқроқ бўлишни, йўлларимиз ҳеч қачон бирлашмаслигини истардим. Агар у менинг ёнимда бўлса, негадир ҳаво сийраклашиб бўғилиб кетаётгандек бўлардим. Ҳасан умуман ёнимда бўлмаганида ҳам атрофдаги ҳар бир жиҳоз, ҳар қандай манзара уни эсга солаверарди. Қаёққа юз бурмай, унинг масъум кийёфаси, чексиз ва манфур садоқатига дуч келардим. —

Баҳор келиб, мактабда машғулётлар бошланган бўлса-да, мен аввалги ҳаловатни топа олмадим. Бу пайтда отам ҳовлимизга лола экарди.

– Бобо, балки хизматкоримизни янгилармиз, – сўрадим ерга лола пиёзчаларини суқиб чиқаётган отамдан.

Отам менга бакрайганча караб колди.

– Мен... шунчаки айтдим-кўйдим, – дея отамнинг ўкдек қадалган кўзларидан ўзимни олиб кочдим.

– Сен хали кекса, садоқатли хизматкоримизни ҳайдаб юборишимни истаяпсанми? – Бобо кўлидаги эски кўлоқини бир четга зарда билан ирғитди.

– Агар Ҳасан билан орангизда нимадир гап қочган бўлса, бунга катталарни аралаштирма. Мен Али билан бирга катта бўлганман. Отам уни ўз фарзандидек кўрарди. Али бу хонадонда салкам қирк йилдан бери яшайди. Сен эса, уни ҳайдашимни истаяпсан?! – Отамнинг юзи ҳам лоладек кизариб кетганди. – Амир, шу пайтгача мен сени чертмадим. Аммо, бу гапни яна бир марта оғзингга оладиган бўлсанг, хафа бўлма, бола!

Бошимни қуйи солганча:

– Ота, кечиринг, – дея олдим, холос.

– Ҳасан ҳам биз билан қолади, – деди Бобо. – У шу ерда туғилган. Унинг уйи шу ер. Бунақа аҳмоқона гапларни каллангдан чиқариб ташла!

Мана ёз ҳам келди. Ҳасанга янги хикоямни ўқиб беришга ваъда бериб, уни ўша эски тепаликка олиб чиқдим. Менинг қутилмаган бу таклифимдан у шошиб колди.

Эски кабристон девори олдидаги анор сояси остида ўтирибмиз. Фарк пишан меваларини кўтаролмай қолган дарахт шохидан беш-ўнга анор узиб олдим. Иккита анорни қафтимда ғилдиратиб ўйнарканман, Ҳасанга ўйчан тикилиб колдим.

– Ҳасан, мана шу анорни сенга ирғитсам, нима қилардинг?

Ҳасаннинг юзи тундлашди. Назаримда, унинг юзи жуда қаримсенк кўришиб кетди. Ўзимни бошқара оладиган ҳолда эмасдим. Қандай қилиб унга караб анорни ирғитганимни ҳам билмай колдим. Чақалокнинг калласидек анор гурсиллаб унинг кўкрагига урилди. Ҳасан оғриқданми, ҳайратданми, бакириб юборди.

– Энди... мени ур, – дея бакирдим. – Анорни от менга!

Ҳасан менга анграйганча караб колди. Навбатдаги анор унинг елкасига бориб тегди. Қип-кизил шарбат унинг юзига сачради.

– От, менга от, нега гапимга кирмаяпсан, – бўғилиб кичкирдим мен. – Сенга айтяпман, аяма, ур мени, ур! Мени бу азоблардан қутқар! Қачонгача сени деб ухлолмай чиқаман, Ҳасан!

Мевалар кетма-кет у томонга уча бошлади. У эса, кимирламасди.

– Кўрқок, – бакирдим бор овозимда. – Сен лапашанг ва кўрқоксан!

Бечорани неча марта анор билан савалаганимни ўзим ҳам билмайман. У бошдан-оёқ кизилга бўялганди. Мен эса, холсизланиб тиззалаб ўтириб колдим.

Шу пайт Ҳасан ўрнидан туриб, ердан яна бир анорни олди-да, қок пешонасига уриб пачоқлади:

– Мана, – шарбат унинг юзларини кон мисоли ювиб тушарди. – Энди кўнглинг жойига тушдими? Сал бўлсаям енгил торгдингми?

У шарт бурлиб, тепаликдан гушиб кетди.

Тиззалаб ўтирарканман, кўзимдан шашкатор ёш оқа бошлади:

– Нима қилай сени, Ҳасан? Айт, сени нима қилсам бўлади?

Кўз ёшларим қуриб, уйга йўл олганимда, уни нима қилиш хақида яқдил қарорга келиб бўлгандим.

Ўша йили ёзда 13 га тўлдим. Бу пайтда ҳали юртимизда гинчлик-хотир-жамлик ҳукм суради.

Отам хизматкорни алмаштириш хақидаги таклифимдан кейин мендан сал ранжигандек эди.

Ҳар йили гуғилган куним катта тантанага айланиб кетарди. Уйимизга юзлаб, ҳатто мен умуман танимаган оламлар таъриф буюришарди. Совға-саломларни-ку айтмаса ҳам бўлади.

Менинг 13-таваллуд куним ҳам ҳақиқий байрам тусини олди. Уйимизда Бобонинг яқин дўстлари, ҳамкорлари, қариндош-уруғлар жамланишди. Ичкилик ҳам ариқдек оқди. Дастурхонда минг хил нозу неъмаг муҳайё этилди. Боғимиз гўрида санъаткорлар учун махсус сахна қурилган эди. Афғон булбули Аҳмад Зоҳирнинг ўзи келиб, аккордеон чалиб, кўшиқ айтди.

Мен эшик олдида таниш ва бегоналар билан кучоклашиб кўришар, уларнинг табрик ва совғаларини қабул қилардим.

– Амиржон дўстим, гуғилган кунинг билан!

Таниш овоздан сергак торгдим. Не кўз билан кўрайки, рўпарамда Асеф турибди. Ўша мараз Асеф. Ёнида отаси Маҳмуд ва онаси – немис аёли Тая! Кўзим тиниб кетгандек бўлди.

– Хуш келибсизлар, азизлар, – дея уларни қарши олди отам хушмуомалалик билан. Отам азалдан Асеф билан дўстлашишимни хоҳларди. Мана, Бобо ҳозир ҳам Асефнинг кўлини сиқиб табрикляпти. Асефнинг ҳам, ота-онасининг ҳам юзида табассум. Фақат мен ясама бўлса-да, жилмайишни энглаётман.

– Камол билан Вали ҳам келишди, – елкамга кўлини кўйди Асеф. Бейх-тиёр тисарилдим. – Эртага бизнинг ховлимизда волейбол ўйнамоқчимиз. Сен ҳам Ҳасан билан бор. албатта!

– Мен волейболни ёмон кўраман. – дея гудрандим.

– Энди уни кечирасан, Асеф, ўғлим, – отам уни а гуноҳқорона термулди. – Бизнинг ўғилга китоб бўлса бас!

Нима? Отам мен учун Асефдан кечирим сўраяптими? Шу ярамасдан-а? Қанчалар аламли. Аммо, нима учун менинг дамим чикмаяпти?

– Ҳечкиси йўқ, – кулди Асеф. – Амиржонни биламан-ку! Шунинг учун ҳам унга китоб олиб келдим. Мана, дўстим, мендан совға!

Қарахт алфозда унинг кўлидаги китобни олдим у боғчанинг гўрига, Асефдан узоқроққа югурдим. Токатим шу ергача етди, холос. Боғчамиз деворига

суянганча, Асеф тутказган китоб муковасига кўз ташладим. Бу Гитлернинг таржимаи холи баён этилган асар эди. Худди нажасни тутиб тургандек ирганиб, китобни боғча девори оша улоқтирдим.

Негадир ҳолсизланиб, ўтлоқ устига ўтириб қолдим.

– Ўғлим, нега меҳмонларнинг ёнига чиқмаяпсан? – Раҳимхоннинг меҳрли овозини дарҳол танидим. Ундан шароб хиди аңқиб турарди.

У оҳиста келиб ёнимдан жой олди.

– Сизам ичасизми? – сўрадим ҳайратимни яширолмай.

Раҳимхон елкамни қоқиб қўйди.

– Ҳа, энди, гоҳ-гоҳида ичиб туришнинг айби йўқ..

Раҳимхон билан анча гаплашиб ўтирдик. У шу аснода менга ўзининг хазин ишқ киссасини гапириб берди:

– Нима учун шу пайтгача уйланмаганимнинг сабабини биласанми? Билмайсан! Мен ҳам бир пайтлар қад-қомати келишган 18 ёшли йигитча эдим. Ҳумайра исмли ҳазорий кизни севардим. У кўшимиз хизматкорнинг кизи эди. Шунака чиройли эдики, хуснига кўкдаги ой ҳасад қиларди. У билан боғимиздаги олма дарахти тагида отамдан яширинча учрашиб турардик. У билан ширин-ширин хаёллар сураддик. Келгусидаги ҳаётимизни, уйимизни, болаларимизни ўзимизча тасаввур қилардик.

Отам бу сирдан воқиф бўлгач, ҳамма орзуларимиз саробга айланди. Онам ҳазорий хизматкорнинг кизини севиб қолганимни эшитиб, ҳушидан кетди... Жалол акам уйдан милтик кўтариб чиқди, отам тўхтатиб қолганида, билмадим нима бўларди.

– Кейин нима бўлди, – у жим қолгач, аранг юрак ютиб сўрадим.

– Нима бўларди. Отам эртаси кунёк Ҳумайрани оиласи билан Ҳазора-жотга кўчиртириб юборди. Кейин мен уни умуман кўрмадим. Шунда, уйланмасликка қасам ичдим. Мана, кўриб турибсан, шу қасамимга содиқ қолиб қеляпман.

Орага совуқ сукунат чўқди.

– Ичингдаги дардни кимгадир айтсанг, енгил тортасан, – деди Раҳимхон енгил хўрсиниб. – Мана, сен билан бироз гаплашиб, менинг ҳам қўнглим ёзилди. Нимадир сенинг ҳам дилингни хира қилиб турган бўлса, айт, Амир-жон, енгил тортасан!

Нега у бундай деди? Балки у варрак билан боғлиқ гаплардан хабар топган, фақат ўзим иқрор бўлишимни кутгандир. Ҳар қалай бу мен учун сир бўлиб қолди.

– Айтганча, бу сенга, – у менга жигарранг чарм муковали дафтарчани тутқазди. – туғилган кунинг муборак бўлсин.

...Олдинма-кейин ховлига ўтдик. Зиёфат давом этарди. Тасодифан кўзим Ҳасанга тушди. У қумуш идишларда Асеф ва унинг ҳамтовокларига таом таркатаётган эди...

Эртаси куни мен ўз ётоқхонамда бир уюм совғалар ичида ўтирардим. Ялтироқ қоғозга ўралган кутиларни бирма-бир очар ва лоқайдлик билан бурчакка улоқтирардим. Улар орасида турли ўйинчоқлардан бошлаб «полароид» фотоаппаратигача, спорт анжомларидан тортиб конвертга солинган пулларгача бор эди. Биламан, отам бу зиёфатни менинг ғалабам шарафига уюштирди. Мен эса, бунга лойиқ эмасдим.

— Отамнинг ўзи менга иккита нарса совға қилди. Биринчиси, кўрган кўзни кувнатадиган, кобуллик ҳар бир боланинг орзуси бўлган «Швинн Стингрей» велосипеди. Иккинчиси эса, кўк циферблатли, миллиари олтиндан ясалган қўл соати.

Мен учун ҳатто бу икки совғанинг ҳам қиймати йўқдек эди. Соатни ҳам совғалар уюми устига ирғитдим.

Фақат Раҳимхон берган блокнот бошқа совғалардан фарқланиб турарди. Блокнотни кўлимда айлантирарканман, Раҳимхон ва унинг бахтсиз муҳаббати ҳақида ўйлардим. Кейин эса, кўз ўнгимда Ҳасаннинг Асеф ва Валига овқат ташиб юргани жонланди. Бечора Ҳасан. Бунга қачонгача чидаш мумкин? Энди мен учун ҳаммаси кундек равшан: бу уйда ё мен яшайман, ё Ҳасан. Иккимиз учун бирга яшаш қанчалар оғир...

Ҳасан ва Али кечаги зиёфатдан сўнг ивирсиб кетган ҳовлини тартибга келтириш, идишларни ювиш билан банд эдилар.

Али мен билан илиқ сўрашди. Кейин кўли билан кутиб туришимни ишора қилиб, кулбасига йўрғалади. Бироз ўтиб, тугунча билан қайтди.

— Амир, ўғлим. Кеча ур-тўполонда Ҳасан билан мен совғамизни сенга топшира олмагандик. Гарчи арзимаса ҳам шу совғани ол, сенга ёқади, деб умид қиламиз.

Ярим овозда раҳмат айтдим. Тугунчада Фирдавсийнинг «Шоҳнома»си ўроғлиқ экан. Кўзларим яшнаб кетди.

— Ҳасан айтувди. Сенинг китобинг анча эскириб, варақлари титилиб кетган экан. Бу кўлёзма нусха, суратлари ҳам қўл билан чизилган.

Ўпкам тўлиб йиғлаворишимга оз қолди. Мен бу совғага номуносиб эканимни билсам-да, айтолмадим.

Хонам совғага лиқ тўлган эди. Негадир бу китобга кўзим тушишини истамай, уни совғалар ичига кўмиб қўйдим.

Уйкуга ётиш олдидан отамнинг ёнига бориб, ўзи совға қилган соатни кўрган-кўрмаганини сўрадим. Эрталаб эса, Али ва Ҳасаннинг бозорлик қилгани кетишларини кутдим. Мана, ота-бола аравачаларини судраб, чиқиб кетишди. Мен совғалар уюмидан пул солинган иккита-конверт-ва-отам совға қилган тилла соатни олиб, оёқ учида хонамдан чиқдим. Отамнинг хужраси олдидан ўтаётиб, ичкарига кулоқ тутдим. Бобо телефонда ким биландир гилам савдоси хусусида гаплашарди.

Зиналардан оҳиста настлаб, ота-боланинг кулбасига кирдим. Ҳасаннинг тўшаги остига соат ва пулларни жойлаштириб, ортимга қайтдим. Кейин орадан бироз ўтиб, отамнинг хонасига кирдим ва кечаси билан ёд олиб чиккан ёлғонларимни айтдим. Ич-ичимдан ўзимга бошқа ёлғон гапирмасликка сўз бердим.

Ҳасан ва Али бозордан гўшт, нон, мева-чева билан қайтишди. Мен уларни хонамнинг деразасидан кузатиб турардим. Отам ҳовлида экан. Алига нимадир деб хужрасига кўтарилди. Али ҳам бош ирғаб, кулбасига йўл олди.

Кўп ўтмай, Бобо хонамнинг эшигини тақиллатди:

– Менинг ёнимга кир, гап бор!

Унинг хужрасида ота-бола шолғомдек кизарганча қўл ковуштириб туришарди. Йиғлашган бўлса керак, икковининг ҳам кўзлари кизарган. Бу муштипар ота-болани ҳам йиғлатибман-да! Наҳот яна бир кабоҳатга қўл урдим?

– Демак, пулни ҳам, Амирнинг соатини ҳам сен олгансан? – сўради бироз ўтгач отам бошини кўтариб.

– Ҳа! – бўғиқ овозда жавоб қайтарди Ҳасан.

Унинг бу жавоби юзимга тарсакидек урилди. Қалқиб кетдим. Юрагим сикилди. Шууримга шу нарса ёриб кирдики, Ҳасан яна бир карра ўзини мен учун қурбон қилаётир. Агар Ҳасан отамнинг саволига «йўк» деб жавоб қилганида, отам унга чиппа-чин ишонар, чунки Ҳасан шу пайтгача ҳеч кимни алдамаганди. Шунда, ҳаммасини тап олишга тўғри келар, асл айбдорнинг кимлиги очилиб қоларди. Бобо эса, менинг бу ишимни мутлако кечирмаган бўларди. Яна бир нарсани аниқ сездим. Ўша машъум кунда, ивириб ётган торкўчада бир четда бикиниб ўтирганча, кўз ўнгимда рўй берган ноҳақликка аралашмаганимни Ҳасан ҳам билган, балки мени кўрган ҳамдир? Мен унга хиёнат қилаётганимни била туриб ҳам мени қутқаришга уринаётир. О, Ҳасан, сени қанчалик яхши кўришимни ўшанда англадим. Ҳеч кимни сепчалик яхши кўрмаганман, Ҳасан! Мен сенинг қўйнингдаги илон эдим. Сенинг марҳаматингга муносиб эмасдим. Мен ёлғончи, хоин, аблах ва ўғриман. Аммо, ўша онда қалбимдаги бу изтироб ўрнини аллақандай қувонч эгаллади. Мана, ҳозир ҳаммаси тугайди. Бобо хизматкорларни қувиб юборади ва ҳаммаси янгитдан бошланади.

– Мен... сени кечираман!

Ҳайратдан доғ қотдим. Кечиради? Қанақасига? Ахир отам учун энг ярамас иллат ўғирлик эмасмиди? «Ўғирлик – ҳамма гуноҳларнинг ўзаги», деган ҳам отам эмасмиди?

– Биз кетамиз, оға-соҳиб, – деди Али. – Биз энди бу уйда яшай олмаймиз.

– Мен ўғлиниг кечирдим, деяман, Али, эшитмадингми?

– Йўк, оға-соҳиб! Энди бу ерда бир кун ҳам туролмаймиз, – дея Али Ҳасанни худди кимдандир яшираётгандек бағрига босди. У ўғлини кимдан

яшираётгани менга равшан эди. Демак, Али ҳамма гапдан хабардор. Ҳасан унга айтган.

– Тунурдим ўша пулгаям, соатгаям, – отам ўрнидан туриб кетди. – Гап тамом. Ўтган ишга салавот. Мен ҳеч нарсани кўрганам ҳам, эшитганим ҳам йўқ.

– Кечиринг, оға-соҳиб! Биз ҳамма нарсамизни тайёрлаб қўйганмиз.

– Али, эсингни йиғ, – отам тутакиб кетди. – Мен шу пайтгача сенга ёки ўғлинга бирор ёмон гап гапирдимми? Мен сени ўз инимдек кўраман, буни биласан.

Улар орасидаги мунозара анча давом этди. Аммо, Алининг қарори қатъий эди.

– Қаерга борасан? – сўради отам сўник оҳангда.

– Ҳазоражотда амакиваччам яшайди. Ўша ерда бир кунимизни кўрармиз. Фақат бизни юкимиз билан автовокзалгача олиб борсангиз бас!

Ёзда Кобулда ёмғир кам ёғади. Бироқ, отам Али билан Ҳасанни машинасида олиб кетган кунни ёмғир худди челақлаб қўйгандек ёғди. Ўша кунни момоқалдирукнинг тулдуриси хануз қулоғим остидан кетмайди. Ҳасан кулбасидан ўраб боғланган кўрпа-тўшакни орқалаб чиқди. Бобо машина ичида ҳам Али билан анчагача тортишди. Чамаси, у сўнгги бор ота-болани қолинига кўндирмокчи бўлди. Аммо, фойдаси бўлмади.

Машина кўзгалди. Шундагина мен ўз хатоимни бутун борлигим билан идрок этгандим. Мен билган, мен таниган аввалги ҳаётим, болалигим худди шу нуқтада тутаган эди.

VIII

Март, 1981 йил.

Қаршимизда оч яшил либосдаги жувон ўтирарди. У юзини ҳарир рўмол билан тўсиб олган. Юк машинаси ҳар силкиганда, у бенхитёр «бнемилло»ни тилга оларди. Унинг эри эса кичкина тўдакни қўйнига олганча, нималарнидир шивирлаб кетиб борарди. Юк машинасининг кузовидан ўрин олган 10–12 нафар йўловчи орасида мен билан отам ҳам бор эдик. Биз Кобулдан тунги соат учда чиққандик. Негадир менинг бошим айланар, кўнглим айнирди. Шунда бояги киши менинг аҳволимни тушуниб, кабинани чертди ва хайдовчи Каримдан машинани тўхтатишни илтимос қилди.

– Биз ҳали Кобулдан унча узоклашмадик. Озрок чидасин.

Қайт қилиб юбормаслик учун ўзимни аранг тутиб борардим. Ҳар қалай 18 га тўлган ўсирин учун йўл азобига бардони беролмаслик уят, ахир.

Бу юк машинаси Каримнинг ягона тирикчилик манбаи. У шўравийлар (советлар) томонидан ишол қилинган Кобулдан одамларни яширинча олиб чиқиб, нисбатан хавфсизроқ бўлган Покистонга элтиб кўярди. Келишувга кўра Карим бизни Жалолободга олиб бориши, у ердан эса, биз – йўловчилар

унинг акаси Тўранинг машинасига алмашишимиз. Тўра анчайин кагта ва тез-юрар машинаси билан бизни Пешоварга етказиши лозим эди.

Ниҳоят Карим машинасини Моҳинар шаршараси яқинида тўхтатди. Биз отам билан бу йўлдан тинчлик вақтида неча марталаб ўтганмиз. Бу ердаги манзараларни жаннатда ҳам учратиш мушкулдир.

Машинадан сакраб тушдимۇ йўл четига. тубсиз жарлик лабига бориб ўкчий бошладим.

Наҳотки, биз кадрдон уйимизни ташлаб кетяпмиз? Ҳамма-ҳамма нарса, отамнинг оҳорли кийимлари, онамнинг беҳисоб китоблари, менин болаликдаги ўйинчоқларим, ошхонамиздаги идиш-товоклару ётоқдаги кўрпа-гушақлар ҳаммаси қолиб кетди. Фақатгина уйимиз деворини безаб турадиган портретларнигина ўзимиз билан олганмиз. Айтганча, Раҳимхон совға қилган блокнот ҳам ёнимда.

Чикиб кетаётганимизни янги хизматкоримиз Жалолиддинга ҳам айтмаганмиз. У бизни бирор ёкка меҳмонга кетган деб ўйлар.

Кобулда ҳеч ким бир-биринга ишонмай қолганди. Пул ёки жонни қутқариш учун ҳамсоя ҳамсояни, дўст дўстни, ўғил отани, ака укани, хизматкор хожасини сотишга тайёр эди. Масалан, туғилган кунимда кўшиқ айтган Аҳмад Зоҳир машинасида дўстлари билан қаёкқадир жўнаган, эртаси кунни йўл четида боши мажакланган ҳолда тоғилганди...

Хуллас, ҳаёт буткул издан чиққанди.

Мен эса, жарлик лабида ўтирганча, ҳамон ўкчирдим. Мен ярим кечаси, куннинг совуғида ўз уйимдан юзлаб чакирим йироқдаман. Балки бу ҳаммаси тушдир? Эрталаб ўзимизнинг тинч-хотиржам уйда кўзимни очарман. Кўчаларда қоровуллик қилаётган шўравий аскарлари ҳам, ваҳимали танк ва БТРлар ҳам, кўрқинчли отишмалару портлашлар ҳам бўлмас...

Қизиқ, ҳозир Ҳасан нима қилаётган экан-а? Яна кўнглим ағдарилиб келди.

Орадан 20 дақиқалар ўтиб, биз Моҳинар блок-постида турардик. Чамаси бизни шўравийлар тўхтатишган эди. Баданимни ваҳима босди.

Ташқарида ёндиргичнинг чиқиллагани, кимнингдир русчалаб «спосибо» дегани, рус талаффузида эски афғон кўшинини бузиб қуйлагани эшитилди.

Аэста боро, Маҳман, аэста боро.

(Оҳиста юр, ой юзли гўзал, оҳиста юр).

Шу чоқ машинанинг брезент ёпкичи кўтарилиб, ташқаридан Карим ва икки аскарнинг боши кўринди. Аскарнинг бири афғон, иккинчиси рус эди. Рус лабида сизарета қисқирганча, афғонча ашулани замзама қиларкан, йўловчиларга бирма-бир қараб чиқди. Ташқаридан тушаётган ой нури маши-

нанинг ичини ёритиб турарди. Ҳаво салқин бўлса-да, баданимни совуқ тер босаётган эди.

Руснинг кўзлари машинадаги ёш жувоннинг юзларига қадалганча тўхтади ва Каримга нимадир деди. Карим эътироз оҳангида нимадир деганди, рус унга бақира кетди. Орага афғон аскар аралашди. Руснинг дағдағаси эса тобора ошиб борарди.

Ниҳоят Карим йўловчиларга юзланиб, рус аскарлари жувон билан ярим соат бирга бўлиш истагида эканини айтди. Аёл илкис юзига чодрасини туширганча, йиғлаб тоборди. Боласини-бағрига босиб-кетаётган эрининг ранги докадек оқарганди. Каримга қараб:

– Мистер соҳибга тушунтиринг, бизга раҳм қилсинлар! Жанобларининг ҳам волидалари, сингиллари, балки рафиқалари ҳам бордир?

Карим таржима қилди. Рус баттар тутатди.

– Бу иш йўл ҳақи ҳисобига ўтади, деяпти, – ерга тикилганча руснинг раъйини билдирди Карим.

– Биз йўл ҳақини тўладик-ку! – қайсарлик қилди эркак. – Буёғига сиз жавобгарликни бўйнингизга олгансиз.

Карим рус аскарлари билан яна анча тортишди. Шу чоқ отам ўрнидан турди. Мен унинг оёқларидан ушлаб қолишга уриндим. Аммо у силтаниб, пастга отилди.

– Ундан бир нарсани сўрамоқчиман, – дея Каримга юзланди Бобо. – Бунда ор-номус борми ўзи?

Карим аскарга таржима қилди, аскар ҳам жавоб қайтарди:

– Урушда ор-номус бўлмайди, деяпти, – таржима қилди Карим.

– Бу итга айтиб қўй, урушда ор-номус тинчлик пайтидагидан ҳам кўра кўпроқ аҳамиятга эга.

Юрагим кинидан чиқкудек потирларди. Отам ҳам қахрамонликнинг зап вақтини топди ўзиям. Шунча одам жим турганда, орага суқилиб нима қиларди?

Руснинг гапларини эшитиб бўлгач, Карим отамга юзланиб мураса оҳангида сўз қотди:

– Оға-соҳиб, булар руслар, улар бизга ўхшамайди, ор-номус, уят нималигини билишмайди.

– Нима деяпти?

– Айтяптики, сизни... пешонангиздан дарча очиб, ҳамманинг кўз ўнгида мана буни... – Карим боши билан жувон томонга имо қилди.

У гапини тугатмай туриб, рус сигаретасини улоқтирди ва ғилофидан тўппончасини чиқариб, отамнинг пешонасига тиради.

Кўзларимни чирт юмиб олдим. Наҳот, отамнинг пешонасида шундай қисмат битилган бўлса? Мактабда ўрганган дуоларимни пичирлай бошладим.

– Унга айт, – отамнинг ўктам овози жаранглади. – Мени илма-тешиқ қилиб ташласаям, бир муслиманинг шармисор қилинишига йўл қўймайман.

Дафъатан Ҳасаннинг оғриқдан тиришган башараси кўз олдимга келди, кулогим остида Асефнинг хайвоний пишкириши...

Мен ўшанда гинг деёлдимми? Балки, мен ростдан ҳам мана бу мард одамнинг фарзанди эмасдирман?

– Айт унга, – деди Бобо. – Агар у мени битта ўк билан ўлдиролмаса, мен уни тилкалаб ташлайман, ҳе падарига лаънат!

Мен юзимни кўлларим билан бекитиб олгандим. Тепки босилди. Ўк овози янгради. Тамом. Мен энди етимман! 18 ёшли етим. Энди отамни қандай кўмаман? Ўзим қасрга бораман?

Бирдан кўзимни очдим. Бобо ҳануз жойида қилт этмай турар, машина олдида яна бир рус пайдо бўлган, унинг кўлидаги тўппончанинг оғзи хавога қаратилган, ундан буруксиб тутун чикиб турарди.

Отамни отмоқчи бўлган аскар эса тўппончасини ғилофига жойларди.

Ҳозиргина пайдо бўлган оксоч рус офицер русча талаффуздаги форсийда биздан узр сўради.

Афу эгасизлар, урушга манавинака она сути оғзидан кетмаган гўдакларни жўнатишади. Бу ерда нима кўп – гиёҳванд молдалар кўп. Чекиб олишади-да, дуч келганга қурол ўқталиб, кўнглига келган номаъқулчилигини қилишади.

...Орадан чорак соат ўтган, машинамиз олиб борарди, ҳеч ким чурк этмасди. Тонгга бирор соат қолганда, Жалолободга кириб бордик. Карим зудлик билан бизни қалин акациялар орасидаги қулбага жойлаштирди. Этни жунжиктирувчи совук шамол эсарди.

Карим олакороғни хонанинг эшигини зичлаб ёпди-да, нардаларни туширди. Унинг айтишича, унинг акаси Тўра бизни Пешоварга олиб боролмас эмиш. Бир ҳафта илгари машинасининг мотори ёниб кетибди, эҳтиёт қисмлари йўқ экан.

– Бир ҳафта олдин бўлган бўлса, нега бизни бу ёкка ошқелдинг? – дея қимдир уф тортди. Шу чок қимдир одамлар орасидан ажралиб чиқдию ҳайдовчининг ёқасидан тутиб, ердан ярим газ юқори кўтарди. Бу Бобо эди.

– Мен айтаман нима учунлигини, – у фақат ўз чўнтагини ўйлаган. Бизни бу ёккача ошқелиб қулимизни олди. Қолгани билан нима ишни бор? Тўғрими? Сени ҳозир ўлдираман!!!

Карим типирчилаб, хирилларди, оғзидан кўник сиза бошлаганди. Мен аниқ билардим, отам айтган ишини қиладиган одам.

Одамлар ҳайдовчини унинг қанғалидан халос этишга уринишди. Ниҳоят орага бояги, отам рус аскарнинг кўлидан қутқарган аёл ўртага тушгач, Бобо қанғалини ёзиб юборди. Каримнинг танаси полга гурсиллаб тушди.

Қисматнинг ўйинини қаранг, отам боягина ўзи танимаган бир аёлни ажнабийнинг қанғалидан озод этганди, энди ўша аёл бошқа бир инсоннинг ҳаётини асраб қолди.

Шу пайт пол остидан аллақандай шовқин эшитилди.

- Нима гап, тиңчиликми? – сўради кимдир.

- У... улар кочкинлар, – нишиллаб жавоб қайтарди Карим. – Улар ертўлада. Сизларга ўхшаб... кетишлари керак эди. Кутишяпти.

– Қачондан бери кутишяпти? – сўради отам.

Икки ҳафтадан бери.

– Сен боя машина бузилганига бир ҳафта бўлди, демовмидинг?

Билмадим, ога, балки икки ҳафта олдин бузилганмиди? Эсимда йўқ!

Машинани қачон тузатасанлар, – отамнинг кичкириғидан Карим яна деворга бикилди. «Бу гап аниқ ўлдирлади» деган фикр ўтди хаёлимдан.

Карим Бобонинг амри билан ертўланинг конкоғини очди. Ичкаридан зах, моғор ва яна аллақандай қўланса хид буруксиб чиқди. Бирма-бир настига тушдик. Ертўлада жуда кўп одамлар менга нигоҳини қадаб тургандек туюлди. Ертўла шифтига осилган мойчирокнинг заиф нури ичкаридаги шарпаларни ёра-шира ёритар, одамларнинг шивир-шивири, томчининг чакиллаши ва аллақандай чийилдок товушлар эшитиларди. Бобо хўрсинганича чамадонини ерга қўйди. Карим уч-тўрт кун ичида акасининг машинаси тузалишини ва бизни Пешоваргача олиб боришини айтди. Биз бир ҳафтача ертўлада қолиб кетдик. Ертўла каламуш билан лик тўла экан.

Кўзларим қоронғига ўрганганида, ертўладаги одамларни санаб чиқдим. Чамаси ўттизгача бор эди. Елкама-елка ўтириб, қотирма, пон, ёнғоқ, олма сингари ўзимиз билан олиб келган егуликларни қисмагдонларимиз билан баҳам кўрардик.

Эрақлар беш маҳал ертўланинг бир бурчагида йиғилиб намоз ўқир, фақат отам уларга кўшилмасди.

Ертўлага биздан аввал келиб жойлашганлар орасида Камол ва отаси ҳам борлигини пайқадим. Ҳа, худди ўша, Ҳасаниннг қўлларини орқага қайириб, оёқларини босиб турган болалардан бири.

Унинг отаси Бобони таниб, қуюқ сўранди.

Мен эса, Камолнинг юзларига зимдан тикилдим. Камолнинг кифаси хисиз ва рангсиз, ёноқлари чаккасига ёпишиб кетган, кўзлари маъносиз боқарди.

Унинг отаси Қобул кинотеатрининг хўжайини эди. Отам билан суҳбати асносида унинг аёли кўчада дайди ўқдан ҳалок бўлганини билдим. Шунингдек, отамнинг қулоғига шивирлаб айтаётганида эшитиб қолдим:

– Ўғлимнинг бир ўзини ташлаб кетмасам бўларкан, тўртга бўлиб келишибди. Бечорани расвойи радди қилишибди хайвонлар. Келиб қарасам, қонга беланиб ётибди. Мана, ўшандан бери... тилдан қолган.

«Худодан қайтибди!» – хаёлимдан кечгани шу бўлди.

Бир ҳафта ўтиб, Карим акасининг машинасини тузатиш имкони йўқлигини билдирди.

– Фақат битта йўли бор, – деди Карим. – Амакиваччамнинг бензин ташийдиган машинаси бор. Ҳозир у Жалолободда. Менимча, ҳаммангиз сифасиз.

Кекса чол-камширдан бошқа ҳамма бу таклифга рози бўлди. Ўша оқшом ҳаммамиз Каримнинг каришдоши Азизнинг бензовоз машинаси бортидан жой олдик. Эсимда, отам машинага чиқаётиб, тамакидонига бир ховуч тупроқ солиб, кўзига сурган, кейин уни чап кўкрак чўнтагига жойлаштирганди.

Бензовознинг ичи нақ дўзахнинг ўзи. Нафас олишнинг имкони йўқ. Ўпкалар худди бу ифлос ҳавони ютишдан бош тортгандек сиқилиб тораяди. Қўлларим калтирайди, баданимни совук тер босади. Бакирай дейману ҳаво етмайди, ҳаво. Даҳшат!

Ертўладаги ҳаёт бензовознинг тор ва сассик ҳавоси олдида ҳолва экан. Назаримда ҳаво ҳам аллақандай қуюқлашиб қолган.

Қулоғимга гўдак йиғиси, она алласи чалинади. Кимдир йўталади, кимдир бакириб, советларни сўқади.

– Бирор яхшироқ нарса ҳақида ўйла, болам, енгил торгасан, – қулоғим остида шивирлайди Бобо.

Менинг энг бахтли, қувончли дамларим Ҳасан билан бирга кечганди. Ўтлоқларда чонқиллаб ўйнаганларимиз, Уйимиз ортидаги тепалик, исмларимиз бигилган анор дарахти, осмонни тўлдириб учган варраклар... Ҳа, мен ўша пайтлардагидек лаззатли, қувончли бошқа ҳеч қаерда учрагмадим.

Кўксимга оқиб кирган мусаффо ҳаводан энтикиб кетдим. Биз цистерна ичидан ёруғ оламга чиққандик. Яратганга шукур!

– Биз Покистондамиз, Амир, – деди отам елкамга кокаркан. – Ҳозир автобус келиб, бизни Пешоваргача олиб кетади.

Кўз ўнгимда отамнинг бақувват оёқлари, чамадонларимиз, цистерна ичидан ёруғ дунёга чиқаётган қочкинлар, йўл четида турган бензовоз...

Олдида эса, бинафшаранг далалар, санокенз тепаликлар оралаб, уфққа тутаниб кетган узун йўл. Очик ҳаводан тўйиб нафас олгим келади.

Шу чоқ ёнгинамизда даҳшатли чинкирик янгради. Кимдир «бензиндан захарланибди» деди. Издиҳом ўргасида чўккалаб ўтириб олган бечора ота Камолнинг жонсиз танасини кучганча, унинг кулранг юзларидан пайдарпай ўшарди.

– Кўзингни оч, жон болам, мени кўрkitма, – дея телбаларча кичкирарди ота. – Эй, парвардигор, жон керак бўлса меникини ол, ўғлимни қайтариб бер.

Бобо унга яқинлашиб, тасалли бериш учун елкасига қўлини қўйди. Камолнинг отаси эса, худди қутургандек отамнинг қўлини силтаб ташлади ва Каримнинг камарига кистирилган тўппончани суғуриб олди. Карим эса, ранг-кути ўчиб, тиз чўкди ва ёловора бошлади:

– Илтимос, мени ўлдирманг, тўртта боламнинг увозига қолманг!

Ҳеч ким қимирлашга-да журъат этолмасди. Камолнинг отаси тўппончанинг дўлини оғзига тикди-да, тепкини босди. Ўқ овози ва атрофга сочилган қон фаввораси бир умр ёдимда қолди. Икки букилганча ўтириб қолдим.

IX

Фримонт, Калифорния, 1980-йиллар.

Бобога Америкадаги ҳаёт тарзи ёқарди. Биз тез-тез ота-бола бўлиб, Элизабет кўли яқинидаги хиёбонга сайр қилгани борардик.

Бу ерда афғонлар, араблар кўп эди. Отам уларнинг даврасида кўп бўлар, сиёсат ҳақида баҳслашишни ёқтирарди. Бундай баҳсларда Бобо кўпинча арабларни Фаластинни жухудлардан ҳимоя қилолмаганликда айблар, Совет–Америка муносабатларини эринмай таҳлил қилар, президент Картерни ношудликда айбларди.

Фақат отамга сершовқин шаҳарнинг дим ҳавоси, машиналари олағовури ёқмас, Калифорния ўсимликлари таратаётган чангдан отам тинимсиз йўталар ва аксирарди. Кейин бу ернинг ҳавоси биздагидек мусаффо, мевалари афғон замини неъматлари сингари лаззатли, суви Кобул сувидек тоза эмасди.

Бобо ёнилғи куйиш шохобчасида ишларди.

Мен отамни инглиз тили курсига ёзилишга чандон уринсам-да, унамас, бепарво кулиб кўя қоларди.

– Энди ўқиб гўр бўлармидим?

1983 йилнинг баҳор ойлари эди. Отам билан сайр қилиб юрганимизда, мен китоб дўконига кирмоқчи эканимни айтдим. Мен дўконга кираётиб, отамнинг қарама-қарши томондаги озиқ-овқат дўконига кираётганини кўрдим. У ерда ўта сермулозамат вьетнамлик эр-хотин Нгуенлар савдо қилишарди. Отам мистер Нгуен билан анчадан бери таниш эди.

Мен китоб рафидан янги детектив асарни варақлаб кўраётганимда, Нгуенлар дўконидан кучли шовқин эшитилди. Варақлаб турган китобимни ташлаб, кўчага отилдим.

Эр-хотин бурчакка биқиниб олган, мистер Нгуен аёлини маҳкам кучоқлаб турарди. Полда апельсинлар сочилган, журнал столи ағдарилган, отамнинг оёғи остида ерга тушиб синган банкадаги димланган мол гўштининг сели ҳар ёққа сачраб кетганди. Маълум бўлишича, отамнинг апельсин сотиб олишга нақд пули йўқлиги учун чек ёзиб берган, Нгуен эса, ундан ҳужжат талаб қилган экан.

– Ҳужжатни кўрсат эмиш, – тўнғиллади отам форсчалаб. – Мен бу итваччадан бир йилдан бери мева-чева сотиб оламан, буям мендек мусофир,

бир нима фойда қилсин деб, фақат шунинг дўконидан савдо қиламан. Бу эса, мендан ҳужжат сўраб ўтирса.

– Ота, улар ҳақ. – дея уни тинчлантиришга тиришдим. – Бу ерда тартиб шунақа. Бу ер – Америка!

– Ҳе, ўша... – отам ғудраниб сўқинди.

– Йўқолинг иккалангиз ҳам, – мистер Нгуен хотинини гавдаси билан тўсиб, хассаси билан эшикни кўрсатди. – Иккинчи бу ерга кадам босманглар. Ҳозир полиция чақираман.

– Илтимос, полицияни безовта қилмасангиз, – ўгиндим улардан. – Биз ҳозир кетамиз.

Мен дарҳол чўнтагимдаги бор пулни чиқариб, уларга етказилган зарарни тўладим.

Эр-хотинларнинг қўли ҳамон қалтираб турарди.

Рост, Кобулда ҳамма бир-бирини танир, ишонарди.

У ерда кредит картаси ўрнида ясси таёқчалар олиб юриларди. Баъзан Ҳасан билан нон олгани борар, новвой таёқчанинг бир четини кертиб қўяр, ойнинг охирида отам таёқчадаги белгиларга қараб, новвой билан ҳисоб-китоб қилар, ҳеч қандай ҳужжат талаб қилинмасди.

Х

...Пешовардан келганимиздан бери орадан бир ярим йил ўтганига қарамай, отам Америкага ҳечам қўника олмасди. У иккинчи бор уйланиб, биринчи аёлини унута олмаётган эркакка ўхшарди. У ҳамон Жалолободнинг шакаркамниш ўсадиган далаларини, Пағмон боғларини кўмсар. Шўрбозор расталарини кезишни, таниш-билишлар билан қўл олиб кўришишни орзу қиларди. Америка мен учун эски хотиралар қабристонини, отам учун эса, ўтмиш изтироблари масканига айланди.

Биз Пешоварда муҳожират хизмати томонидан виза берилгунга қадар ярим йил яшагандик. Гарчи ўта ғарибона қулбада яшаган бўлсак-да, у ер Бобо учун кадрдон эди. Бу қулбага отам кўпинча ўзимизга ўхшаб виза ку-таётган ҳамюртларимизни меҳмонга чақирарди. Кўпинча меҳмонлардан бири албатта бирор чолғу кўтариб келар, тонгга қадар қулбамиздан қуй-қўшиқ садолари аримасди.

– Ота, балки Покистонга қайтармиз, – дедим бир куни унга кечки овқат устида. – Ҳар қалай у ерда ўзингизни худди Ватандагидек ҳис этардингиз!

– Албатта, мен учун Пешовар яхши, – отам чой хўшлаб хўрсинди. – Сенга эса, Америка. Ахир бу ерга сени деб келганман, болам!

Зимдан отамнинг қадок боғлаган қўлларига қарадим. Бу қўллар менинг оқ пахтадек момик, қизларникидек нозик қўлларимдан фарқ

киларди. Бу қўллар менга нималарни ҳаля этмади. Америка ҳам Амирга Бобонинг кимматли совғаси бўлди.

Америкага келганимиздан сўнг бир ой ўтиб, отам ёкилги шохобчасига ишга жойлашди. Отам ҳафтада олти кун, кунда ўн икки соатлаб ишлар, бензин қуяр, чек уриб берар, ёғ алмаштирар, ойна артарди.

Бобо ишга жойлашган куни биз Сап-Хосега, бизнинг ишимиз билан шугулланувчи ижтимоий таъминот хизматчиси, ҳабаш аёл, миссис Добинсининг қабулига кирдик. Отам озик-овқат учун берилган бир даста талонларни хонимнинг столи устига қўйди.

– Мен ҳаминша понимни ҳалоллаб еганман, – деди Бобо. – Сизга қагга раҳмат! Энди мен иш тондим. Ўз понимни ўзим топиб ся оламан.

Миссис Добинс бизга ҳайратланиб термулиб қолди.

– Ўн беш йилдан бери ишлаб, бундай ҳолатга илк бора гувоҳ бўлиб турирман.

Идорадан отам худди хавфли ўсмадан ҳалое бўлган бемордек енгил тортиб чиқди.

1983 йилнинг ёзида ўрга мактабни битирдим. Битирув окшомида отам ҳамманинг олдида мени кучиб табриқлади. Унинг кўзлари қувончдан порлаб турарди.

Ўша куни кечқурун у мени Хэйворддаги афғон кабобхонасига олиб борди. Шу куни биринчи бор отам мен билан пиво ичди. Мен-ку, бокалнинг чорагини бўшатганимча, отам уч бокални бўшатди. Кейин отам бироз ширакайфлик билан атрофдагиларни ҳам пиво билан сийлади.

Кабобхонадан чиққанимизда атрофга қоронғилик ўз чойшабини ташлаганди. Отам ҳайдаб юрган эски «бьюик-сенчури» рулига ўтириб, машинани уйга ҳайдадим. Салон тамаки ва пиво ҳидидан димиқиб борарди.

– Қўрталнинг охирига қараб ҳайда! – буюрди Бобо сархуш овозда.

Кўчанинг охиридаги автомашиналар майдончаси а етганимизда тўхташни буюрди. Кейин эса, чўнгагидан қалит чиқариб, қаршимизда турган гўк рангли, эски русумдаги «форд» машинасига имо қилди.

– Бу сенга совға. Фақат янги амортизатор қўйсанг бас. Биноидек машина! Насиб этса, коллежга кирсанг, миғиб борасан.

Кўзларимга ишонгим келмасди. Мана буни чинакам совға деса бўлади. Бенхтиёр кўзларим ёшланди. Овозим бўғилиб, «ташаккур, отажон» дея олдим, холос.

Иккимиз «форд» салонига ўтдик. Отам машинанинг орқа ўриндиғида ястаниб ўтирарди. Иккимиз ҳам жим қолдик.

– Ҳасан ёнимизда бўлса қандай яхши бўларди-я. – деди отам ўзи билан гаплашаётгандай бир оҳангда. Ҳасан! Бу номни эшитишим билан кимдир томоғимдан хишна бўғиб олгандек бўлди.

– Кузда коллежнинг биринчи курсига ўқишга кираман, – дедим эрталаб отамга. У совук чой ичиб, кардамон дорисини чайнаб ўтирарди. – Инглиз тилини пухта ўзлаштиришим керак. – дея қўшиб қўйдим. – Адабий маҳоратимни оширмоқчиман.

– Ёзувчи бўласанми, – отам менга тикилганча чой хўплади. – Яхши пул тулашадими?

– Агар зўр ёзсам, машҳур ёзувчи бўлолсам... – дедим тунд овозда.

– Сен ёзувчиликка ўқиғунингча, машҳур бўлгунингча пулни касрдан топасан? Агар уйлансанг-чи, хотинингни қандай боқасан?

Ишласам керак.

– Қизиқ, – елка қисди отам. – Ўқиш учун бир неча умрингни сарфлаб, кейин яна пул топиш учун менга ўхшаб қора иш топасанми? Унақада ўқишнинг нима кераги бор?

Отам жим қолди. Мен унинг ошқозон яраси туфайли қорайган бармоқларига тикилдим. Бечора отам!..

Баъзан отам совға қилган «форд»да Сан-Франциско кўчаларини соатлаб айланардим. Шаҳарнинг бой ва фақир қағламлари яшайдиган кварталлар бўйлаб узок изғирдим. Гоҳида уммон соҳилига бориб, Тинч океанининг соҳир манзараларини хаёлчанлик ила кузатардим. Болалигимда океанни фақат экранларда кўрган, у ҳақда китобларда ўқигандим. Мен Ҳасанга: «Ҳали пайғи келади, икковимиз тўлкинлар тинимсиз ювиб турадиган қумли соҳилларни оёкяланг кезамиз», деб айтардим. Мана, қаршимда, шундок оёқларим остида уммон шовуллайди. Худди экранда кўрганимдек. Фақат, Ҳасан бу соҳир манзарадан бенасиб.

Мен Американинг тенгсиз гўзаллигига мафтун бўлаётган айни дамда менинг Ваганимда қирғинбарот давом этар, ҳар кунни қанчадан-қанча бегуноҳ одамлар, кексалар, аёллар ва болалар ҳаёт билан видолашар, аҳоли жон ховучлаб кун кечирарди. Американинг гўзал манзаралари эса, ҳаёгдан баҳра олишга, нохуш хислар ва хотиралардан қўз юмишга ундарди. Бу ерда қўрқув ҳам, таҳлика ҳам, сирли шарпалар ҳам, афеус ва надоматлар ҳам, дилни ўрговчи азобли хотиралар ҳам йўқ. Фақат шунинг учун ҳам сенга таъзим қилишга гайёрман. Америка!..

1984 йилнинг ёзида 21 ёшга тўлдим. Отам ўша йили «бьюик»ни сотиб, етмиш биринчи йилда ишлаб чиқарилган «фольксваген» микроавтобусини сотиб олди.

Бобо тирикчилиكنинг янги йўлини топганди. У шанба кунлари мени эрталаб уйғотар, кейин биргаликда Фримонт, Юнион-Сити, Ньюарк, Хэйворд, Сан-Хосе сингари йўналишларда йўлга чиқар, одамлардан эски-туски нарсаларни арзон нархларда сотиб олардик. Улар орасида бир қўз Барби қўғирчоғидан эски тикув машиналаригача, ёғоч теннис ракеткасида

тортиб, тори узилган гитараларгача топиларди. Куннинг ярмига бориб, машинамиз салони ана шундай ашқол-дашқолларга тўлиб-тошар ва биз ортага қайтардик. Эртаси куни сахарда биз Сан-Хоседаги эски буюмлар бозорида бўлардик. Бу ерда 25 центга олинган «Чикаго» гуруҳининг эски пластинкасини бир долларга, ўн долларга харид қилинган «Зингер» машинасини ҳам тўрт бараварига пуллаш имкони бор эди.

Айтиш жоизки, Америкада эски буюмлар савдоси муҳожир афғонлар учун энг еердаромад-иш саналарди. Шу боис, ушбу бозорнинг асосий сотувчилари ҳам афғонлар эди. Савдо сусайган пайтда сотувчилар бир пиёла чой устида бир-бири билан ўтмиш ҳақида, кўрган-кечирганлари ҳақида, бу ердаги таниш-билишларнинг шахсий ҳаёти ҳақида (афғонлар ғийбатни ёқтиришади) гурунглашиб ўтиришарди. Бу «эскифурушлар» орасида чилангар ва тикувчиларни ҳам, собиқ элчилар, жарроҳлар ва профессорларни ҳам учратиш мумкин эди.

Ана шундай кунларнинг бири. Отамнинг ёймаси ёнига икки финжон қаҳва билан қайтсам, Бобо кексароқ, оқсоч бир эркак билан гаплашиб ўтирибди.

– Амир,– деди у мени ҳалиги одамга таништириб, – ўғлим, бу киши генерал-соҳиб Иқбол Тоҳирий жаноблари бўладилар. Кобулда мудофаа вазирлигида катта лавозимда ишлаганлар.

Тоҳирий! Қаерда эшитганман бу фамилияни? Унинг қорасидан оқи кўп сочлари орқага силлиқ қилиб таралган, қалин қошлари ҳам оқара бошлаганди.

Ийманибгина унга салом бердим.

– Салом, бачам, – деди генерал менга қўл узатаркан. Унинг кўллари илиқ, нам ва юмшоқ эди.

– Амир келажакда ёзувчи бўлмоқчи, у коллежнинг биринчи курсини тугатди.

– Мошооллоҳ, – елкамга қоқди Тоҳирий. – Бизнинг шўрлик халқимиз, бечора Ватанимизнинг, унинг бошига тушган кулфатларни ҳам ёзгин, ўғлим!

Раҳимхон совға қилган чарм муқовали блокнотдан ўнтача ҳикоям жой олганди. Негадир бу одам билан менинг ижодий изланишларим ҳақида гапириш ноқулайдек туюлди.

Тоҳирий отам билан ёшлик хотиралари ҳақида анча суҳбатлашди.

– Зиндаги меғузарад, – ҳаёт ўтавераркан, биродар, – енгилгина хўрсинди генерал ва менга ўтирилди. – Бачам, сенинг отанг беназир одам. Бу билан фахрланишинг керак.

– Муболаға қиляпсиз, – камтаринлик билан томоқ қирди Бобо.

– Надари бузруквор, чой дамлаб келувдим!

Беихтиёр қиз боланинг ипақдек мулойим товушидан энтикиб кетдим. Ортимда баланд бўйли, сочлари кифтлари оша шаршарадек ёйилган париваш қўлида елим пиёла ва термос тутиб турарди. Қалдирғоч қанотидек қалин ва

кора кошлари тарок тишларидек киприклари билан бўйлашиб, жолу кўзлар малохатини яширмоққа чоғланиб турарди.

– Барака топ, кизалоғим, – генерал жилмайиб, унинг кўлидаги термос ва пиёлани олди. Қиз шуни кутиб тургандек хуркаклик билан биздан икки катор наридаги жигарранг фургон тарафга юрди. Шу лаҳзада кулоғи оркасида ярим ойни эслатувчи кичкина, кизил нори борлигини пайқадим.

Фургон олдидаги ёймада эски китоб ва пластинкалар териб қўйилганди. Орамиз анча узок бўлса-да, бозор санжоб бўлгани боис, уни яққол кўра олардим.

– Менинг кизим -- Сурайё, – деди Тоҳирий унинг ортидан термулиб коларкан ва оғир хўрсиниб, бизга юзланди. – Энди менга рухсат.

Генерал биз билан қуюк хайрлашиб, кизининг ортидан кетди. Мен кун бўйи унинг кулранг фургонидан кўз узмай ўтирдим.

Фақат кеч кириб, уйга қайтаётганимизда, Тоҳирий фамилиясини каерда эшитганимни эсладим.

– Ота, генералнинг кизи хақида қандайдир миш-мишлар юрармиди? – дея сўрадим Бободан имкон қадар бефарқ оҳангда.

– Мени биласан-ку, – деди отам машина рулини бошқариб бораркан. – Гийбат, миш-миш бор жойдан ўзимни олиб қочаман. Хўш, нимага унга кизикиб қолдинг? – отам пешойна оша айёрона жилмайди.

– Шунчаки сўрадим-да, – гудрандим мен.

– Шунга де? Балки кизи юрагиндан урганدير? – сўради отам мендан нигоҳини узмай.

– Ота, қўйсангиз-чи!

У жилмайиб қўйди. Биз 680-шоссе бўйлаб елиб борардик.

– Шуни биламанки, шўрлик кизнинг ҳаёти бир номардни деб излан чиккан. – деди отам ҳазин товушда. – Уни жула ақлли, меҳнаткаш киз деб эшитгандим. Ўша воқеадан кейин генералнинг эшигини бирорга совчи тақиллатмади.

...Кечаси билан Сурайё хақида, унинг ярим ойга ўхшаган кизил нори, маъсум кўзлари, аянчли қисмати хақида ўйлаб, ухлолмай чиқдим. Сурайё! Эски бозордан топган маликам менинг!

XI

Шарк шоирлари хижрон кечасини Ялдо тунига менгашган. Бу туннинг машаққати ва изтиробини эса, Сурайёнинг ишқига мубтало бўлган англадим. Унинг гўзал чехраси, шахло кўзлари мени тинимсиз таъкиб этарди.

Яшанба кунларини орзикиб қутардим. Мана у, сарғайган китобларни пеш-тахтага тартиб билан тераётир. Мен соғлаб уларнинг дўконидан кўз узмай ўтиришга ҳозир эдим.

Сурайёжон, кора тун зулматини йиртган порлок куёшим!

Кунлар ўтиб борарди. Мен эса, Сурайё билан гаплашиш учун баҳона кидирар, тўё шушчаки ўткинчи сифатида унинг дўкони ёнидан ўтиб кайтар, ammo оғиз очишга на журъат, на баҳона топа олардим.

Куёшнинг заррин нурларини тўкиб ёз, атрофни хазонрезига тўлдириб куз, қордан оппоқ пояндоз тўшаб киш ўтди, дарахтлар куртак ёзиб, кўклам нафаси еса ҳам менга тил битмади.

1985 йил май ойининг охирлари. Коллеж имтиҳонларини ҳам бешга топширдандим. Яқшанбаларнинг бирида отам билан савдога чиккандик. Кун исик бўлишига қарамай, савдо ҳам кизирди. Қўлимиз қўлимизга тегмасди. Шу чок миямга зўр фикр келди.

- Ота, кун исиб кетди, кола ичиб келай! Сизга ҳам олиб келаман!

- Майли, фақат эҳтиёт бўл!

- Нимага? - ажабландим.

- Нима, сенинча мен аҳмоқка ўхшайманми?

- Тушунмадим!

- Унутма, Тоҳирий тиш-тирноғига қадар пушгун миллатига мансуб. Унинг учун ор-номус ҳамма нарсадан устун. Айниқса, сўз унинг оиласи. аёли ёки кизи ҳақида борганда. Ўғлим, ҳаммасини сезиб, билиб юрибман. Менинг бошимни эгиб қўймасанг, бас.

- Ота, хавотир олманг, - дея олдим, холос.

...Тоҳирийнинг кулранг микроавтобуси олдида у бир ўзи савдо қилаётганди. Оёқлари, этаги узун оқ кўйлақда. Аввалига унинг дўкони ёнидан низиляб ўтиб кетмоқчи эдим. Лекин... ўлай агар, қандай қилиб унинг ёнида пайдо бўлиб қолганимни билмайман.

- Салом, - дедим қулоғимгача қизариб. Кечирасиз, генерал-сохиб йўқмидилар?

- Салом, - деди қиз қўлидаги китобдан бош кўтараркан, қўнғирок овози билан. - Отам анави ёкка кетди, - қиз билагузукларини жаранглатиб, қўли билан ўнг тарафни кўрсатди.

- Отангизни зиёрат этгани келувдим, - дедим бошқа баҳона тополмай. - Менинг исимим Амир, шунчаки қим қилганини билишингиз учун... Энди мен бораёй... безовта қилдим...

- Йўқ, йўқ, бемалол, - деди қиз. Танишганимдан хурсандман.

- Унда... мен бора қолай, - яна шу гапни такрорладим. Худо хофиз! - Бир қадам юриб, яна тўхтадим - узр, қандай китоб ўқияпсиз?

Нима қияпман ўзи? Назаримда ҳаммаёқда жимлик. Бозордаги бутун афғонларнинг бутун эътибори бизга қаратилгандай. Гарчи бу ер Америка бўлса-да, атрофни афғонлар ўраб олган. Бизда йиғит ва қиз ўртасидаги муносабат мутлақо бошқача баҳоланади.

Сурайё бепарволик билан китобнинг муковасини кўрсатди.

– Ўқиганмисиз?

«Яшин водийси». Мен бу асарни ўқигандим. Қимгиниб бош ирғадим.

– Ҳа, жуда ғамгин воқеа.

– Одагда ғамгин воқеалар чиройли асарларга асос бўлади, деди Сурайё қувлик билан ва кўшиб қўйди. – Эшитишимча, сиз ҳам ёзиб гузаргансиз?

Ана, холос! У каердан эшитдйкин? Наҳот отаси айтган бўлса? Ўзи отасидан сўраган бўлиши ҳам ақлга сиғмайди. Бирор одобли афғон кизи отасидан ўзи тенги йигит ҳақида сўрай олмайди.

– Ҳа, истасангиз, ҳикояларимни сизга ўқишга беришим мумкин! – ўз овозимни аранг танидим.

– Жон дердим.

«Жон дердим!»

Шу чоқ унинг ёнида бир сумка мева кўтарган аёл пайдо бўлди. Мен уни каердадир кўргандим. Унинг юзларида табассум ёйилди:

Амиржон, тузукмисиз, мен Жамиламан, Сурайёнинг ойиси. Отангиз яхшимилар?

Салом, холажон, дедим ўнгайсизланиб. – Раҳмат, тузуклар!

– Бобонгиз Ғози соҳиб судья эдилар. Биз улар билан узокрок кариндош эдик. – Аёл жилмайиб қўйганида, тилла тишлари яраклаб кетди. – Келнинг, ўғлим, ўтиринг! Сурайё, кизим, акангга стул опкел! Манави шафтолилардан ювиб кел! Шунанга шириинки, асалнинг ўзгинаси!

Бу табассум ва илғифот мендаги тараддудни хиёл таркатиб юборди.

– Йўқ, раҳмат, отам кутяптилар. Боришим керак!

Унда шошмай туринг, – аёл бир нечта киви ва икки дона шафтолини қоғоз пакетга солиб, қўлимга тутказди. – Отангизга биздан салом айтгинг:

– ...Сен қола опкеламадан деб кетмаганмидинг? – отам қўлимдан меваларни оларқан, зимдан термудди. (Жин урсин, қола опкеламадан деб кетгандим). Мен ўзимча нимадир деб гудрандим. – Ўғлим, фақат бояги гапларим эсингдан чиқмасин!

Кейинги олти кун, олти оқшом яна мен учун ялдо тунларидек узун туюлди. Ахир мен уни фақатгина яқшанба кунлари кўра олардим.

Шу тахлит кунлар кетидан ҳафталар ўтаверди. Мен кизининг ёнига бориш учун генералнинг қаёққадир гум бўлишини кутардим. Жамила хонимдан хайиқмай қолгандим. У ҳар гал мени очик чехра билан қарши олар, чой ва қулча билан сийларди. Улар билан Қобул хотиралари ҳақида баҳаслашардик. Ана шундай суҳбатларнинг бирида мен Сурайё билан ёлғиз қолгандим. Гап қасб танлаш масаласига бориб такалди. Сурайё ўқитувчи бўлиш истагида эканини айтди.

– Болалигимдан ўқитувчи бўлишни орзу қиламан. Онам ҳам Кобулда қизлар мактабида форс тилидан сабоқ берарди. Мен Кобулда тўртинчи синфга бораётганимда, отам уйимизга янги оқсоч қиз топиб келди. Унинг исми Зебо экан. У саводсиз эди. Баъзан Эронда яшовчи опасига хат ёзиб беришимни илтимос қилар, опасидан келган хатларни ҳам менга ўқитарди. Бир куни мен унга: «Кел, сенга ўқиш-ёзишни ўргатаман, кейин ўзинг истаганча хат ёзишинг, китоб ва газеталарни ўқишинг мумкин», дедим. Зебонинг қувончдан кўзлари чарақлаб кетди. Ҳар куни бир-икки соат у билан ошхонада ўтириб, дарс қиладиган бўлдик. Бир йил деганда унинг саводи тўлиқ чиқди. У болаларга мўлжалланган китобларни бемалол ўқийдиган бўлди. У мени ҳар гал муаллим деб атаганида таним яйраб кетарди. Бу хитоб менга шундай ёқарди ва мен, катта бўлсам албатта муаллим бўлишга аҳд қилдим. Сиз мени тушуняпсизми?

– Ҳа!

Аслида... уни тушунишга менга йўл бўлсин. Ахир мен ҳам Ҳасанга ўқиш-ёзишни ўргатсам бўларди-ку! Нега шундай қилмадим? У бунга лойиқ эмасмиди? Аксинча, мен ўз саводимдан уни мазах қилишда фойдаландим. Уни «телба» деб кулганим-чи? Йўқ, мен бориб турган аблахман!

Шу чоқ нимадир эсимга тушиб, сергакландим.

– Эсимдан чиқай дебди, манавини сизга опкелувдим, – чўнтагимдан қистирғич билан бириктирилган бир даста варақни чиқардим. – Ваъда қилганимдек...

– Демак, эсингиздан чиқмабди-да, – Сурайёнинг кўзларида севинч учкунлари порлади. Аммо зум ўтмай юзларидаги қувонч қаёққадир ғойиб бўлди. Орқамда кимнингдир шарпасини пайқаб ўгирилдим. Генерал Тоҳирий!

– Амиржон, сени кўриб турганимдан бағоят хурсандман. Ижодлар қалай кетяпти?

– Салом, генерал соҳиб, – дедим шоша-пиша. – Раҳмат... мен...

– Бугун ҳаво жуда ажойиб бўлди-да, Амиржон! – Генерал савдо пештахтаси томон ўтаркан, қизи томонга кўл узатди. Сурайё ҳозиргина мендан олган варақларни отасига берди. – Лекин, ҳафтанинг охирига бориб ёмғир ёғармиш.

Генерал варақларни ғижимлаб, бурчакда турган ахлат қутисига ирғитди ва елкамга оҳиста кўл ташлади.

– Ўғлим, мен сени жуда яхши кўраман. Виждонли, ор-номусли йигитсан. Лекин, баъзан сендек ёшларни ҳам тартибга чақириб туриш керак. Сенга шуни айтиб қўйишим керакки, биз бозордамиз ва ҳамма бизга қаттиқ тикилиб турибди. Бу ерда ҳамма ўзича ижодкор, шунақа тўқиб-бичинадики... – Тоҳирий беозор кулимсиради. – Отанга саломимни етказгин!

Кечкурун отамга ҳаммасини айтиб бердим. (Отам барибир бундан хабар топарди.) Отам бош чайқаб хўрсиниб қўя қолди.

Кейинги ҳафтада отам шамоллаб қолди. Ҳаммаси шамоллаш ва қурук йўталдан бошланди. Борган сари соғлиғи ёмонлашаверди.

Бобонинг доктор ва шифохонага аввалдан тобу тоқати йўқ эди. Бирор марта соғлиғидан шикоят қилиб, дўхтирга борганини эслолмайман.

Орадан бир-икки кун ўтиб, унинг ортидан ювиниш хонасига киргандим, чапоққа қон тупураётганини кўриб, юрагим орқага тортиб кетди.

– Ота, анчадан берими... шунақами?

– Тушликка нима қилдинг, – сўради жавобан.

– Дўхтирга бормасангиз бўлмайди!

Сан-Хоседаги округ госпиталига бордик. У ердаги захил юзли врач рентгенга жўнатди. Бироз ўтиб, ҳамшира бизни унинг кабинетига чақирганида у нималарнидир ёзиб ўтирарди. Кейин тўлдирилган бир варақни узатаркан:

– Рўйхатхонага олиб боринг, – дея буюрди.

– Нима бу? – сўрадим мен.

– Пульмонологик клиникага йўлланма. Отангизнинг чап ўпкасида қорайиш бор. Мутахассис кўригидан ўтиши керак.

– Саратонми? – негадир босиқлик билан сўради отам. Этим жимирлаб кетди.

– Бўлиши мумкин, – шифокор яна нималарнидир ёзишга гутинди. – Аввал компьютер томографиясидан ўтказиш керак. Текширувдан ўтасиз, улар икки ҳафтада телефон қилиб, аниқ ташхисни айтишади.

Икки ҳафта-я, айтишга осон! Бу икки ҳафта биз учун қанчалик оғир кечини билармикин? Ноилож, йўлланмани тегишли жойга тоширдик.

Ўша кунни кечаси билан отамга шифо беришини Яратгандан сўраб чиқдим. Икки ҳафта ўтса ҳам ҳеч ким телефон қилмади. Ўзим бордим. Йўлланмани йўқотишган экан. Яна сарсонгарчилик...

Бизни текшириши керак бўлган доктор асли россиялик эканини эшитган Бобо «қирмайман» дея тўполоқ кўтарди. Уни кўндиришга ҳар қанча уринмай фойдаси бўлмади. Фақат, эронлик Амоний деган пульмонологни тошқачгина отам текширишга руҳсат берди.

Доктор Амоний калин мўйловли, сочларига оқ оралаган киши экан.

Янги текширув натижалари чиққунича, яна бир ҳафта кутдик. Натижалар қутилганидан ҳам ёмон чиқди. Доктор умидсиз бош чайқади:

– Отангизнинг умрини кимёвий даволаш орқали бироз чўзиш мумкин, холос. Аммо, даволашнинг имкони йўқ.

– Тушунарли, – бош ирғади отам. – Сизга қатъан раҳмат. Менга ҳеч қандай кимёвий даволашнинг зарурати йўқ.

– Ота!

– Амир, – Бобо менга юзланди. – Илтимос, одамлар олдида мени шарманда қилма! Аллоҳнинг иродаси!

Генерал Тоҳирӣ «башорат» қилган ёмғир икки ҳафта кечикканди. Биз кўчага чиққанимизда машиналар гилдираклари атрофга сувни фавворадек сачратиб ўтарди. Отам индамай борарди. Уйимиз эшиги олдида юрак ютиб гап бошладим.

– Ота, балки, кимёвий даволаш...

– Ўғлим, биласан, мен битта гашираман. 22 та тўлдинг. Катта эркак бўи қолдинг. Мен буни аллақачон билганман. Барибир сенга айтганим керак эди. Сендан илтимос, ҳеч кимга оғиз очма! Шов-шув кўтаришни, одамларнинг менга раҳми келишини нстамайман.

Нима ҳам қила олардим?

Кунлар яна ўз оқимида оқа бошлади. Бобом ҳеч нарса бўлмагандек мол йиққани мен билан шаҳарма-шаҳар кезар, бозорга қатнарди. Бу кунлар бизни муқаррар ва мудҳиш ҳақиқатга тобора яқинлаштириб борарди.

Бора-бора шанба кунлари мол йиғишга ўзим чиқадиган бўи қолдим. Отам фақат мен билан бозорга чиқар, таниш-билишлар отамни кундан-қунга озиб бораётганини кўриб, «нархез яхши наф беришганим» деб қўйишарди. Кун сайин шўрликнинг чаккалари тортишиб, териси осилиб, ранги сарғайиб, чўпдек озиб борарди.

Совуқ кунларнинг бирида отам оғирлашиб қолди.

Отамнинг бошига етиб келганимда, оёқ-қўлларини гипирчилатиб ётарди. Бир зумда агрофимизни одамлар ўраб олишди. Отам безак тутгандек гинимсиз қалғирарди, оғзидан қон аралаш кўник кела бошлаганди. Чинқирганча «Тез ёрдам» машинаси етиб келди.

Ўша оқшом отамнинг бошида ўтириб тонг оттирдим.

Эргаси куни госпиталь қабулхонаси таниш-ноганиш афғонларга тўлиб кетди. Улар бирма-бир палатага кириб, отамнинг аҳволини сўраб кетишарди. Отам анча ўзига келиб қолганди.

Тушга яқин генерал хотини ва кизи билан кириб келди. Сурайё билан нигоҳларимиз бир лаҳзагина тўқнашиб кетди.

– Сизга нима бўлди, биродар? – сўради генерал отамнинг кўлини оҳиёткорлик билан сикаркан.

– Сизни овора қилиб қўйганимдан хижолатдаман, – капелъницага кўз кирини ташлаб, синик жилмайди отам. – Келиб кўнглимни шод этдингизлар.

Кўйсангиз-чи, биродар, – генерал менга ўтирилди. – Амиржон ўғлим, агар нима керак бўлиб қолса, бизга айтарсан. – Унинг овозидаги оталарча ғамхўрлик оҳангидан кўнглим эзилиб кетди. Томоғимга нимадир келиб тикилди. Кўз ёшимни уларга сездирмаслик учун қабулхонага чиқиб кетдим.

Кўп ўтмай, эшик охиёта очилиб, Сурайё пайдо бўлди. Ўғнида қулранг свитер, жинси шим, сочлари елкаси билан битта қилиб ёйилган. О, қанийди ҳозир унинг кучоғига сингиб кетолсам!

– Амир, жуда таассуфдамиз, – деди у ширин овозда. – Биз отангинг тоби йўклигини билгандик. Аммо, бунака касаллигини...

– Отам ҳеч ким билмасин, деганди.

– Сизга ҳеч нарса керакмасми?

– Йўқ, – дедим жилмайишга уриниб. У менинг кўлларимдан тутди. Бутун баданим бўйлаб самовий ҳарорат ёйилди.

– Сурайё, сиз, бора қолинг... яна тунов кунгидек отангиз келиб қолмасин. Келганингиздан қанчалик хурсанд эканимни тасаввур ҳам этолмайсиз.

Икки кун ўтиб отамга руҳсат беришди. Ҳар қанча кўндиришга уринмай, отам кимёвий даволаш курсларига рози бўлмади. Уни ўзи совға қилган «форд» машинада олиб кетдим.

Ўша кун диванда, бир боғ ўтиндек қуруқшаб қолган отамнинг ёнида ўтириб, овқаглантирдим.

– Ота, айтинг, яна нима қилай?

– Ҳеч нарса керакмас, болам. Балки, сенга бирор нима керакдир?

Отамнинг чўкиб қолган кўзларида ганиш айёрона ифода порлади.

– Ота, агар йўқ демасангиз... генералнинг қизини... сўраб кўрасизми?

Бобонинг юзларида анчадан бери кўрилмаган табассум жонланди.

– Ўғлим, қароринг қатъийми?

Қатъий, ота!

– Телефонни олиб бер!

Отам зарур рақамни териб, гўшакни қулоғига тутди.

– Ассалому алайкум, Жамила хоним тузукмисиз? Раҳмат, шуқур! Генерал соҳиб уйдадилар? Раҳмат! – орадаги сўзсизлик ичида отам менга қиё бокиб, кўз қисди. – Ассалому алайкум, генерал соҳиб, раҳмат, тузукман. Эртага бир юмуш билан хонадонингизга борсам, қабул қиласизларми, дегандим? Лаббай? Соат ўн бирларда! Ташаккур, худо хофиз!

Отам дастакни иларқан, дафъатан менга қараб, баралла қулиб юборди.

Эртаси кун отамнинг оҳорли, жойрави кийимларини кийишга ёрдамлашдим. Бир пайтлар унинг миқти гавдасидан тўлиб турадиган костюми энди худди хомага илингандек шалпайиб қолди.

Генерал билан Фримонтдаги афғон маҳаллаларидан бирида яшарди. Машинада отамни унинг уйи ёнигача олиб бордим.

– Уйда бўл тур, – деди отам машинадан тушаркан. – Бир соатларда сенга ўзим телефон қиламан.

Мана, кузагиб турибман, отам ишончсиз қадам билан генералнинг хонадонига кириб бораётир. Ўзининг сўнгги оталик бурчини бажо этиш учун.

Уйимиз қанчалик торлигини ўшанда билдим. Вақт ўтиши мунча қийин бўлмаса? Ошхонага чиқаман, уйга қираман. Нега отам кўнғироқ қилмаяпти. Генерал рад этса-чи? Балки, мен унга ёкмасман.

Телефон жириллаши билан таҳлика ичида гўшакка ёпишдим.

– Генерал – рози! – Отамнинг бу гапидан турган еримда сакраб тушаёзим. – Лекин, Сурайё сен билан гаплашиб олмоқчи. У ҳозир хонасида.

Бир муддат жимликдан сўнг гўшакдан Сурайёнинг тиниқ овози янгради.

– Амир! Салом! Отам рози бўлдилар.

– Эшитдим, Сурайё, мени бир оғиз сўзинг билан бахтли эта оласан (уни илк бора сенсирашим эди).

– Фақат... биласанми? Сенга бир муҳим гапни айтмоқчиман. Ҳозирнинг ўзида.

– Кулоғим сенда!

– Сен ҳали мен ҳақимда кўп нарсани билмайсан. Орамизда бирор мавҳумлик бўлишини истамасдим, – орага бироз жимлик чўкди. – Биз аввал Виржинияда яшаганмиз. Мен ўшанда 18 ёшда эдим. Бир афғон йигит билан уйдан қочиб кетганман.... У эса, қип-қизил гиёҳванд бўлиб чиқди. У билан бир ойча бирга яшадим. Виржиниядаги ҳамма афғонлар тилидан тушмай қолгандик. Отам, охири бизни қидириб келди ва судрагудек қилиб мени уйга опкетди. Мен ўшанда унга бақирдим, чақирдим. Дунёни бошимга кўтариб йиғладим. – Телефон жимиб қолди. Алоқа узилдимикин деб ўйлагандим, йўқ, у йиғлаётган экан. – Менинг бу шармандали ишимдан онамнинг ўнг юзи фалажланиб қолган экан. Бечора онам? Мен аҳмоқни деб... Кейин биз Калифорнияга кўчиб келдик.

– Ҳозир отанг билан муносабатингиз қандай? – сўрадим юрак ютиб.

– Отам билан ҳар доим гапимиз бир жойдан чикмаган, – деди Сурайё бурун тортиб, – бироқ, мен ундан миннатдорман. У бўлмаса, мен ўлиб кетардим.

Ўшанда қай аҳволга тушдим? Ахир мен ҳали аёл кишининг қучоғини кўрмаган мужаррад эдим. У эса... Аммо, нима бўлганда ҳам, мен қароримни ўзгартирмадим. Мен уни бахтсиз ўтмиши учун айблаб олмасдим.

– Сиз... яна ўз фикрингизда қоласизми?

– Сурайё, – дедим овозим титраб. – Илтимос қиламан, менга турмушга чиқ!

Сурайёнинг ўксик йиғисидан гўшак ҳам титраб кетгандек бўлди.

Унга ҳавасим келди. У ўз сирини очиб, кўнглини бўшатиб олди. Энди уни ҳеч қачон виждон дарди қийнамайди. Мен-чи! Ҳасанга қилган ноҳақликларим, уни мараз Асефнинг қўлида хўрланишига йўл қўйганим, буям етмагандек унинг гарданига тухмат тамғасини босганим, ота-болани қирқ йиллик кадрдон уйдан қувганим ҳақида кимга арз эта оламан, кимга?

XII

Тўйимиз барча афғон раём-русумлари асосида ўтди. Отам Фримонтдаги бир афғонга тегишли ҳашаматли ресторани ижарага олди. Тўйимизга атроф-жавонибда яшайдиган афғон борки, барчаси таклиф этилди. Кўни-қўшнилари ҳам жам бўлишди.

Ниҳоят окшом чўкди. Бизни гўшангага кузатиб қўйишди. Ўша окшом мен илк бор... илк бор аёл тафтини, аёл хароратини хис этдим. Табиат аёл зотига бахш этган бетимсол нафосат ва назокат лаззатини тота олдим...

Қизик. Ҳасан ҳам уйландимикин? Ҳозир унинг ҳам кучоғида бирор позани тўлғонаётганмикин? Унинг сочларини қай париваш эркалаб силаётган бўлса?..

...Сурайё хонадонимизга файз олиб кирганди. У энди отамга ҳам худди ўз надари бузрукворидек ғамхўрлик кўрсата бошлаганди. У хар куни эрталаб отамга нонушта тайёрлар, ётиш-туришига кўмаклашар, кийимларини ювар, газеталар ўкиб берар. Бобо ёктирган афғонча шўрва тайёрлар, хар куни уйимиз атрофида сайр қилдирадди.

Кунларнинг бирида уйга эртарок келганимда Сурайё ниманидир отамнинг адёли остига яширганини пайкаб қолдим. Кела солиб, адёл қатига қўл суқдим. Бу ўша, туғилган кунимда Раҳимхон совға қилган блокнот эди. Мен ҳамма хикояларимни шу блокнотга ёзиб борардим.

– Бунақа ажойиб хикоялар битишингизни билмаган эканман.

Отам ёстикдан аранг бошини кўтарди:

– Блокнотингни мен бердим унга! – Томоғимга яна нимадир тикилиб, хонадан ўқдай учиб чикдим.

...Ярим окшомда отам бизни ёнига чақирди. Хар иккимизнинг пешонамиздан ўпди.

– Дорингизни олиб келайми? – сўради Сурайё тавозе билан.

– Шарт эмас, – отам синик жилмайди. – Бугун ҳеч қаерим оғримаяпти.

– Яхши дам олинг, – Сурайё унинг устини оҳиста ёпиб қўйди. Бобо оҳиста кўзларини юмди ва қайтиб очмади.

...Хўйвордлаги масжиднинг олдида машина тўлиб кетганди. Атроф-жавониблагги афғон борки, бари отамнинг жанозасига тўпланди. Мен эшик олдида, генерал Тоҳирийнинг ёшида бел боғлаб, қўл қовуштириб турар. келганлар бирма-бир таъзия билдириб айвон томонга ўтишарди. Уларнинг кўпини танимадим. Лекин улар отамни танишаркан. Уларнинг хар бири отам хақилага илқ гапларни айтиб, унга Яратганнинг раҳматини тилашарди.

Уларнинг назарида мен ўша инсоннинг ўғли эдим, холос, бошқа ҳеч ким эмас. Бобо энди йўқ. Энди ким менинг бошимни силайди? Ким менга тўғри йўл кўрсатади? Энди мен унингсиз қандай яшайман. Мени нега ташлаб кетдингиз отажон? Мен бу мудҳиш воқеликни алланечук карахт алфозда кузатиб турардим.

Отамни қабристоннинг мусулмонлар қўйиладиган қисмида дафн этишди. Одамлар оҳиста гаркала бошлашди. Мен отамни кимсасиз қабристонда, туяроқ остида ёлғиз ташлаб, ортимга қайгарканман, хўнграб юбордим...

Вақт яна ўз оқимида давом этарди.

Мен вақт ўтиши билан Тоҳирийлар хонадони билан боғлиқ кўп нарсаларни билиб олдим. Масалан, генералнинг мигрень касали билан оғришини, баъзан дард хуруж қилганида кун бўйи коронти хонасида камалиб ўтиришини ҳам кейин билдим. Бундай пайтларда ҳеч ким уни безовга қилолмас экан.

Сурайёнинг айтишича, у эсини танигандан бери генерал ва Жамила хоним алоҳида хоналарда ётишаркан.

Яна шуни билдимки, генерал оиласини асосан давлат томонидан ажратиладиган ёрдам пули эвазига боқар, эски бозорга эса, шунчаки вақт ўтказиш, афғон танишлари билан чакчаклашиш учунгина чиқаркан. Генерал эртами-кечми Афғонистон озод бўлишига, у ўз юртига оиласи билан қайтиши, яна аввалгидек юкори лавозимлардан бирини эгаллашига ишонарди. Қайнонам Жамила холаининг бекиёс даражада гўзал овози борлиги, халқ кўшиклари, мумтоз ашулаларини маромига етказиб қуйлашини ҳам кейинроқ эшитдим. Бироқ, генерал мусикани, санъатни ёқтирса-да, аёлининг бошқалар олдида кўшик айтишини умуман етгамас экан.

Қайнонам мени ўз ўғлидек кўрарди ва буни мендан яшириб ҳам ўтирмасди. Ҳагто эрига айтишга журъат етолмаган гапларни ҳам мен орқали етказарди. Сурайёнинг айтишича, миясига қон қуйилгач, унинг саломатлиги анча ёмонлашиб қолганди.

Жамила хола турли гап-сўзларга сабаб бўлган қизини никоҳимга олиб, бу бадномликдан уларнинг оиласини қутқазганим учун ҳам мендан миннатдор эди.

Қушларнинг бирини Сурайё менга Виржинияда юз берган похуш воқеани ҳам гапириб берди.

Ўшанда Сурайёнинг яқин қариношларидан бири Шариф амакининг қизининг тўйидан чиқиб келаётгандик. Йўл-йўлакай Сурайё йиғлаб келди.

– Мен... сизга муносиб эмасдим, – деди у ўзини тўхтага олмай, – Ахир сиз ҳам шундай, хали чимилдик кўрмаган, иффагли, бокира қизга уйланишингиз мумкин эди. Мен... мен...

Мен унинг ёнокларини ювиб оқайтган кўз ёшларини қафтим билан артдим.

– Сизга ҳаммасини айтмагандим. Ўша кун... отам бизни топиб келди. Қўлида мигтик. Ўша... йиғитга: «Мигтигимда иккита патрон бор, биттаси сенинг, иккинчиси меннинг умримга нукта қўяди», деб айтди. Ўшанда... оғзимга келган гапларни айтдим, додладим, бакириб-чақирдим. Унга... ўз отамга ўлим тиладим. – Сурайё ҳамон тинимсиз йиғларди. – Ўз отамга! Отам индамай қўлимдан тутиб, олиб чиқиб кетди. Уйда онам мени кўз ёш билан қарши олди. Мени қучоқлаб туриб юм-юм йиғлади. Нимадир демокчи бўлар, лекин мен унинг гапларига тушунмасдим. Ҳа, менинг йўқолишим онамга қаттиқ зарба бўлганди. Унинг нутқи ҳам алланечук тушунарсиз бўлиб қолганди.

Шунда отам мени ётоғимга олиб кирди-да кўлимга қайчи тутказиб, сочимни тагидап киркишни буюрди. Унинг амрини бажаришдан бошқа чорам йўқ эди. Бир неча ҳафта уйдан ташқарига чиколмадим. Кўчага чикканимда эса, ҳамма менга кўлини бигиз қилиб кўрсатаётгандек бўлаверарди.

Бу гаплар бундан уч йил аввал, уч минг чақирим олисда юз берганди. Сурайёнинг ёшли кўзларида негадир табассум жилваланди. — Отангиз совчи бўлиб борган куни, сиз билан телефонда гаплашганимда, бунақа балном кизга уйланмайсиз, деб ўйлагандим.

– Ахир, мен бундай ўйлашим мумкин эмасди.

– Мен канчалар бахтлиман. Сиз мен таниган афғонларга умуман ўхшамайсиз.

У кучоғимга сирғалиб кирди. Унинг нам ёнокларига оҳиста лаб босдим.

Бобонинг ўлимидан сўнг биз Сурайё билан бир хонали квартирага кўчиб ўтдик. Отамнинг микроавтобусини сотиб юбордим ва эски бозордан тамоман кадаминини уздим. Бироқ, ҳар жума куни отамнинг қабрини зиёрат қилишни қанда қилмасдим. Кўпинча отамнинг қабри устида Сурайё олиб келган янги гулдасталар турарди.

Ёзда Сан-Хосе университетига ўқишга кирдим. Ўқишдан сўнг, мебель дўконига қоровул бўлиб ёлландим. Ҳамма ишдан кетиши билан мен қоровулхонадаги диван устида ястапганча китоб мутолаа қилар, дарс тайёрлар, ижод қилардим. Дастлабки романимни ҳам шу ерда ёза бошладим. Кейинги йили Сурайё ҳам шу университетга, отасининг истагига қарама-қарши ўларок, педагогика йўналиши бўйича ўқишга кирди.

1988 йили, шўравийлар Афғонистонни тарк этишидан бир йил аввал мен илк романимни ёзиб битирдим. Унда воқеалар Қобулда, ота ва ўғил ўртасида рўй берганди.

Мен ушбу асаримни чоп этиш бўйича ўнлаб нашриётларга маълумотнома жўнатдим. Ниҳоят Нью-Йоркдаги нашриётлардан бири асарнинг тўлиқ матнини юборишимни сўради.

Олти ҳафта ўтиб, Нью-Йоркдан Мартин Гривнолт исмли киши телефон қилиб, асар чоп этилишини, унинг ўзи менинг муаллифлик ҳуқуқимни химоялашга масъул эканини айтди. Бу бизнинг оиламиз учун жуда ҳам қувончли воқеа бўлди.

Сурайё кўзига ёш олиб, мени кучоқлади:

– Қанчалик хурсандлигимни билсангиз эди. Афсуски, амаким бу кунларни кўра олмадилар.

Рост, отам бу кунни кўрганида борми? Ахир у менинг келажагим, истиқболим учун ўз ватанидан, ўтмишидан воз кечмаганмиди?

Шу онда Раҳимхоннинг қачонлардир айтган гаплари ёдимга тушди: «Ўғлим, ҳали сен буюк ёзувчи бўласан. Сеннинг асарларингни бутун жаҳон ўқийди».

Ха, тақдир менга чинакам тухфа ато этганди. Аммо, мен бунга лойик эдимми?

Кейинги йилнинг ёзида китобим нашрдан чиқди. Нашриёт меми бешта шаҳар бўйлаб китобнинг тарғибот сафарига жўнатди. Мен америкалик афғонлар орасида ҳақиқий юлдузга айланаёздим.

Мен бахтли эдим. Фақат бу бахтнинг тўқислиги учун бир нарса етишмасди. Фарзанд! Ҳар гал ота бўлиш ҳақида ўйласам юрагимни аллақандай ҳаяжон ва ҳатто кўрқув чулғаб оларди. Мен худди Бобо сингари ота бўла олармикинман? Қанийди?

Вакт ўтиб борарди. Сурайё билан ҳар ой бирор янгиликдан умид кутардик. Вакт ўтгани сайин Сурайёнинг умидлари сўниб, тушқун, жиззаки аёлга айлана борди. Жамила хола ҳам авваллари эҳтиёткорлик билан бу хусусда гап кистирган бўлса, эндиликда очик-ошкор буви бўлиш орзуси ушалмаётганини баралла айта бошлади. Гарчи генерал бу хусусда оғиз очмаседа, унинг қарашларидан нигоронлик аломатини сезиш қийин эмасди.

Ана шундай рутубатли кунларнинг бирида Сурайёга гаскин бердим:

- Яна бироз кутайлик. Ҳаммаси яхши бўлади.

- Яна қанча кутамиз? Нега бундай бўляпти? Мен бошқа кутолмайман, Амир!

- Бўпти, дўхгирга борармиз, - дея уни тинчлангирган бўлдим.

Розен фамилияли шифокор ҳар иккимизни пухга текширувлан ўтказди. Мен-ку дастлабки текширувлан яхши ўтдим. Менда ҳеч бир муаммо чиқмади. Аммо, Сурайё... Уни бир неча бор текширувлан ўтказишди. Пешоб таҳлили, қон таҳлили, яна аллаббалолар! Ҳамма ҳулосалар билан тапишиб чиққан Розен умидсиз бош чайкади. Тиббиётда камдан-кам учрайдиган бундай ҳолат «сабаби ноаён бенуштлиқ» деб номланаркан. Ўргилдим сендака шифокордан. Сабабини билмасанг, нима қилиб ўтирибсан бу ерда?

Шунда ҳам бизга бир кучок дори ёзиб берди. Хуллас, Сурайё ҳам, унга қўшилиб мен ҳам даволанишнинг турли йўллариини бошимиздан кечирдик. Ҳеч қандай наф бўлмагач, Розен сунъий уруғлангирнишни таклиф этди. Аммо бунинг учун жуда қатта харажат талаб қилинаркан.

Биринчи романимдан олинган аванс пулини айнан шу ишга сарфладик. Ҳар қалай мусулмон эркак киши учун аёли билан қанчадан-қанча номаҳрам ҳақимлар кўригидан ўтиш, жинсий ҳаёт билан боғлиқ гапларни уларнинг муҳокамасига ташлаш... жуда оғир бўларкан. Ва ниҳоят, қанчадан-қанча нохуш амалиётлар сўнгиде яна доктор Розен қабулига қайтдик. Бу гал доктор столни черта туриб, илк бора «фарзандликка олиш» хусусида сўз очди.

Бу 1991 йилнинг март ойида содир бўлганди.

Ўша кунин Сурайё йўл-йўлақай йнглаб келди. Шу ҳафтанинг охирида биз қайнотамникига бордик ва сўнгги янгиликларни гапириб бердик. Дастурхон

устидаги бу галги учрашувимиз унча кўр емади. Қайнонам пишириб келган баликнинг хушбўй хиди ҳам иштахамизни китиклай олмади.

– Болаларим, бола асраб олиш... биз афғонларга тўғри келмайди, – ниҳоят генерал ўз мушоҳадасини билдирди. – Бир кунмас бир кун бола ота-онам деб билгани бегона бўлиб чиққанини англаса, каттик рухий зарбага дучор бўлади. Барибир қон тортади, деган гап бор. Бегона бола ўз ота-онасини кидириб кетади. Бизнинг халқимиз киз беришда, келин туширишда етти авлодни бекорга суриштирмайди. Сизлар асраб оладиган бола кимнинг зурриёди, отаси ким, онаси ким, валади зиноми, бошқами, қаердан биласизлар?

– Бўлди, бу ҳақда бошқа гапиришни ҳам, эшитишни ҳам истамайман, – куруккина қилиб лукма ташлади Сурайё...

Сурайё ҳам, генерал ҳам бола асраб олишга рўйхушлик беришмади. Мен ҳам насли-насаби номаълум болага оталик меҳримни беришим лозимлигини ўйласам, музлаб кетардим. Аммо, начора, тақдир ҳукмига бўйсунмай иложим йўқ эди. Балки бу қилган гуноҳларим эвазига берилган жазодир?

Бир неча ой ўтиб, иккинчи романим учун аванс пулини олдим ва уй учун биринчи бадални тўладим. Сан-Францискодан олинган бу уй бироз эскирок бўлса-да, икки кишилик оила учун барча шароитлари муҳайё эди.

Кечалари алламаҳалгача Сурайёнинг ёнгинасида очик деразаларнинг гичирлаши, чирилдоқларнинг оласини эшитиб ётар ва шу аснода фарзандсизлик аталмиш мусибатни бутун моҳияти билан англагандек бўлардим. Мана ўша мусибат, у ҳар доим биз билан бирга, қувонч ва андуҳимизга шерик... Тунлари ҳам худди кўндоқдаги боладек иккимизнинг ўртамизда ётади...

XIII

Июль, 2001 йил.

Мен телефон дастагини кўйгач, бир муддат жим қолдим. Фақат Афлотуннинг овозидан хушимни бир жойга тўплалдим.

– Нега рангингиз оқариб кетди? – сўради Сурайё Афлотуннинг устини аёёл билан ўраб кўяркан.

Сурайё олти йилдирки мактабда дарс берар, кечқурунлари ўқувчиларининг дафттарини уйга олиб келиб, текширарди. Бир неча йил олдин сотиб олинган көкер-спаниел зотли итимизга генерал қадимги юнон файласуфининг номини берганди.

Ўтган ўн йил ичида Сурайё анча тўлишди. Бакбақалари ҳам осила бошлаган, сочлари орасида ок толалар пайдо бўлганди. Бирок у мен учун ўша-ўша – хуснда тенгсиз малика эди.

– Покистонга кетишим керак, – дедим енгил тин олиб. – Раҳимхон оғир бетоб экан.

– Халиги... амакимнинг дўстларими? – хавотир аралаш сўради Сурайё. Мен унга болалик хотираларим, Ҳасан ва Али, Раҳимхон хақида кўп гапириб бергандим.

– Бормасам бўлмайди. У болалигимда катталар орасида биринчи ва содик дўстим бўлган

– Анчага кетасизми?

Билмадим. – елка кесдим. – У мени зудлик билан кўриши керак экан. Муҳим гани бормиш.

– Тинчликмикан ишқилиб?

– Хавотир олма, ҳаммаси яхши бўлади, – шундай дедим-у, бироқ, калбим хавотирга тўла эди. – Бирпас айланиб келмоқчиман.

«Олтин дарвоза» хиёбонини анча пайт сарсари кездим. Хиёбоннинг шимолӣ чегараси – Спекелье кўли соҳилидаги ўриндиклардан бирига хорғин чўкдим. Ана, сал нарида бахтиёр ога ўғилчаси билан қошток ўйнапти. Осмонда эса, қирмизи варраклар эркин парвоз этмоқда.

Мен кўзларимни юмганча, ҳозиргина мен билан телефонда гаплашган Раҳимхоннинг киёфасини кўз олдимга келтиришга уриниб кўрдим. Мана, унинг маҳзун, меҳрибон чехраси... Менимча, у ҳаммасидан хабардор, машъум варрак воқеаси, Асефнинг маразлиги, Ҳасанга қилинган тухмат... ҳаммасини билади.

«Ўғлим, сен ўзингнинг қанчалик мард ва ориятли эканингни кўрсагадиган вақт келди».

Ҳа, Раҳимхон худди шундай деди.

Ўй а қайтсам, Сурайё онаси билан телефонда гаплашаётган экан.

Икки йил илгари генерал йнқилиб белини синдирган, ўшандан бери гўшакка миҳланиб қолди. Унинг иссиқ-совуғидан Жамила хола эртаю кеч бо-хабар эди. Эндигина генерал хотинининг кўмагида ташқарига чиқа бошлаганди. Баъзан Сурайё отасини кўргани бориб, уни сайр қилгани олиб чиқарди.

...Ўша куни алламаҳалгача ухлолмай ётдим. Тонгга яқин кўзим илинди. Тушимда Ҳасанни кўрибман. Қобул яқинидаги яйловларда варрак қувиб юрганмиш. Ортидан югуриб етолмасмишман.

...Орадан бир ҳафта ўтиб, мен Покистон авиакомпаниясининг хаво лайне-рида булутлар бағрини ёриб, учиб борардим.

XIV

Самолёт ерга қўнгандан уч соат ўтганида, мен таксининг орқа ўриндиғида ўтирар, маҳаллий хайдовчи Гулом Пешоварнинг серкатнов кўчаларидан олиб борарди.

Пешоварда охириги марта 1981 йилда бўлгандик. Шаҳар деярли ўзгармаган. Кўчалар, машиналар, одамлар, пасткам уйлар нимаси биландир менга Қобул-ни эслатарди.

Пешовар университетининг кизил томли биносидан ўтгач, афғон даҳаси бошланади.

– Бу ерда сенинг ҳамюртларинг кўп, – деди Фулом. – Кимдир ўз йўлини топиб олган, аммо кўнчилиги қашшоқликда кун кечиради.

Раҳимхонни охириги марта 1981 йилда, биз Кобулдан кўчиб кетаётган пайтимизда кўрганман. Ўшанда у бизни кузатишга келганди. Биз АҚШга кетганимиздан кейин ҳам Бобо Раҳимхон билан тез-тез кўнироқлашиб турар, кўпинча гўшакни менга ҳам тутказарди. Охириги марта Раҳимхон билан отамнинг ўлимидан кейин гаплашдик. Нохуш хабар Кобулга етиб борган чоғи Раҳимхон мендан кўнғил сўраб сим коққанди.

Ниҳоят кўлимдаги бир парча қоғозда битилган манзилни топиб бордим ва эшик кўнғирогини босдим. Эшик очган коқсуяк қарияни даставвал таниёлмадим. Менинг хотирамда қолган барваста Раҳимхондан ному нишон қолмаганди.

Биз анча гурунлашиб ўтирдик. Очик деразадан кўча шовқини ва қуёш нури кириб турар, ногга афғон гиламлари тўшалганди. Бурчакда иккита эски курси ва самовар кўйилганди. Ўзим ундан чой куйиб олдим.

Гап орасида ўн беш йил аввал уйланганимни қистириб ўтдим.

– Кимга уйландинг? – сўради Раҳимхон қош чимириб.

Айтдим, Раҳимхон қайноғамни ҳам, қайнонамни ҳам яхши таниркан.

– Фарзандлар нечта бўлди?

– Фарзандимиз йўқ, – дедим бош эгиб. Раҳимхон ҳам менга узрли қараб, хўрсиниб кўйди. Орага ноқулай жимлик чўқди. Кейин эса, мавзунини бошқа тарафга бурдик. Мен унга Америкада отам билан кечган кунларимиз, эски бозордаги савдоларимиз, оилам хақида гапириб бердим. Тўртта романим чоң этилганини айтганимда, Раҳимхоннинг кўзларида қувонч порлади.

– Туғилган кунимда менга блокнот совға қилганингиз эсингиздами? Биринчи ҳикояларимни ўша дафтарга ёзгандим.

– Билмадим, – қулмисиради Раҳимхон. – Эслолмаянман.

Гап бориб, Афғонистондаги вазиятга такалди. Бу пайтда голиблар мамлакатни тамомила ўз қаламравига олиб улгурганди.

– Ахвол ростдан ҳам чатокми, – сўрадим ундан.

– Нимасини айтасан, – деди Раҳимхон. – Толиблар худонинг юборган балоси экан. Улар одамни одам ўрнида кўришмайди. Манавини кўряпсанми? – у чап қоши устидаги чандикни кўрсатди. Ўшанда Ғози стадионида футбол бўлаётганди. Адашмасам, Кобул билан Мозори шариф жамоалари ўйнаётганди. Футболчилар узун иштонлар кийиб олишган, трусида ўйнаш тақикланган. Хуллас, Кобул рақиб дарвозасига гол урди. Ёнимдаги йигит қувонганидан бақириб юборди. Шу чоқ рўнарамда 17-18 ёшли, қуролланган голиб пайдо бўлди-ю, сўрамай-нетмай автомат қўндоғи билан башарамга туширди. «Яна бир марта бақирсанг, тилингни суғуриб оламан, қари эшак». –

дея сўкинганча нари кетди. Мен эса, қонли юзимни чапгаллаб қолавердим. Ҳолбуки, мен унинг бобоси тенги эдим... Ана шунақа, болам. Раҳимхон яна бир марта чандиғини силаб қўйди.

У менга Кобулда бошидан кечирганларини бирма-бир айтиб берди.

Биз Пешоварга боришимиздан сал аввал Бобо уйимизни Раҳимхоннинг номига расмийлаштириб кетганди. Отам эргамни-кечми Кобулга қайтишимизга ишонарди.

Нега сиз ўшанда биз билан кетмадингиз, сўрадим ундан.

– Ватанни ташлаб кетиб бўлмайди, – деди Раҳимхон. Отанг сенин келажакингни ўйлаб, ўз юртини ташлаб кетингга мажбур бўлганди. Мен эса, ўзинг биласан, ёлғизман... Айтганча, Истиклол мактаби ёнидаги кўча ёсиндами?

Ҳа, эсимда. Худди шу кўчадан ўтаётганимизда, казармадаги аскарлардан бири Ҳасаннинг онасини ҳақорат қилганди.

– Толиблар Кобулни эгаллаганда ҳамма шу кўчага чикиб байрам қилган, кўшик айтиб, раке тушганди. Чунки, уруш одамларнинг меъдасига урганди. Толибларни ҳамма худди қаҳрамондек қарши олди.

– Ниҳоят тинчлик қарор топибди-да!

– Э, бу тинчлик ниманинг ҳисобига келганини билсанг эди? – Раҳимхонни йўтал тутди. Бечора йўталавериб, букчайиб қолди. Лабларига босган рўмолчасидан қон сизаётганини кўриб, юрагим орқага тортиди. Бу манзара мен учун таниш эди.

– Сиз каттик бетобсиз. Фақат яширмай айтаверинг!

– Ҳа, менинг куним битган, – Раҳимхон яна йўталишга тушди. Кейин аввал қонталаш лабини, тер босган пешонасини артди. – Ёзгача етаманми-йўқми, билмадим.

– Мен сизни Америкага олиб кетаман, – дедим унга. У ерда яхши врачлар бор. Ҳозир тиббиёт анча ривожланган. Ҳар қандай касалнинг давосини топишяпти. – Мен йиғлаб юбормаслик учун тез-тез гапирмоқда эдим.

– Сен ҳақиқий америкаликка айланибсан, – деди Раҳимхон бироз ўзини қўлга оларкан. – Ҳа, Американи Америка қилган ҳам айнан олгимиз. Биз афгонлар эса, жуда тажани халқимиз. Фақат зорланишни ва тақдирга тап беришни биламиз. Зиндаги мегузарад деб қўяверамиз... Қўй, болам, энди яшаб ниманям кўрардим. Яратганининг иродасига қарши бориб бўлмайди. Мен сени бу ерга фақат видолашини учун эмас, жиддий бир гапни айтиш учун чақирганман.

– Қанақа гап?

– Мен отангнинг уйида шу пайтгача яшаб келганимни биласан-а?

– Ҳа!

– Мен бу ховлида ёлғиз яшамадим. Ҳасан мен билан бирга эди.

Ҳасан! Мен бу исми анчадан бери тилга олмагандим. Яна бирданига виждонимда оғрик турди. Атрофимдаги ҳаво куюклаша бошлади. Нафасим қисилди.

– Мен аввалига бу ҳақда сенга ёзиб юбормоқчи эдим. Аммо, сен буни билишни истайсанми-йўқми, менга қоронғи эди. Сендан бир нарсани қатъий илтимос қилмоқчи эдим. Фақат ундан аввал Ҳасан ҳақида баъзи гапларни айтиб берсам. Эшитасанми?

– Ҳа. – дедим талмовсираб.

У хикоясини бошлади.

«1986 йиллар. Бу пайтларда менинг таниш-билишларимдан айримлари ўлдирилган, айримлари мамлакатни ташлаб кетган, қолганлари ҳам ўз ташвиши билан овора эди. Ким билан гаплашишни, қаерга боришни билмасдим. Бутун шаҳар руслар ихтиёрида эди. Қаерга борма, рус аскарлари патрулига дуч келасан. Шунинг учун кўпинча уйдан ташқари чикмасдим.

Бунинг устига артрит азоб берарди. Баъзан оғриқнинг зўридан белимни кўтаролмай қолардим. Ҳатто уй ишларига ҳам ярамай қолгандим. Мен отанг қайтгунича уйини саранжом-саришта саклашга, сизларга омонатни бус-бутун тоштиришга аҳд қилгандим.

Отангнинг ўлгани ҳақидаги хабарни эшитишим билан дунё кўзимга қоронғи кўринди. Мен бўм-бўш юрак билан бўм-бўш ховлида ёлғиз ўзим яшолмаслигимни ҳис этдим.

Қулларнинг бирида машинага ўтириб, тўғри Ҳазоражотга, Али ва Ҳасанни қидириб йўлга тушдим. Улар бу ховлидан ҳайдалганидан кейин, Алининг қайсидир бир амакнваччасининг уйига кўчиб кетишганини отангдан эшитгандим. Бу пайтда Ҳасан 22–23 ёшларга тўлган навқирон йигит бўлиши керак эди.

Ярагганининг инояти билан Ҳасаннинг уйини осонликча топиб олдим. У Бомиеън яқинидаги қишлоқлардан бирида, паҳсадан қилинган девор ортида, томсувок уйда яшаркан. Қарасам, ховли ўртасида қорамағиз бир эркак бошига оқ рўмол тағиб ер чопяпти. Мени кўриши билан белқуракни итқитиб, мен томон пешвоз чиқди. Бўйи мендан баланд, ўсиб азамат йигит бўп кетибди. Ранги ҳам Бомиеъннинг қуёшида анча қорайибди, олд тишлари тушиб кетибди. Аммо, лабининг устидаги билинар-билимас тиртик, мовий, қисик кўзлар ўша-ўша эди.

Қучоқлашиб кўришдик. У мени уйига таклиф қилди. Уйнинг бурчагида оқ юзли ҳазорий аёл кашта тикиб ўтирарди.

– Бу менинг аёлим – Фарзона, – таништирди Ҳасан. Аёл Ҳасанни қанчалар яхши кўриши унинг шундоққина юз-кўзидан билиниб турарди. Аёл оғироёқ экан.

– Қачон неварали бўламиз? – сўрадим Ҳасандан ҳазил аралаш.

– Насиб эгса, шу йили қишда. – қулмасираб ерга қаради Ҳасан. Агар худо ўғил берса, унга отамнинг немини қўяман.

Айтганча, Али кўришмайдими?

Ҳасаннинг юзи бирдан аянчали тус олди. Али ва унинг амакиваччаси – мана шу уйнинг эгаси икки йил аввал Бомбей яқинида манага тушиб портлаб кетишибди... Амиржон, ҳозир ҳар куни ўйлаб афғонлар шу тахлит аянчали ўлим гоимокда. Бейхитёр полиомнелиг асорати туфайли бир оёғини аранг судраб босадиган беозор инсоннинг гамини чехраси кўз олдидан ўтди. Биз ва отанг у билан бирга улғайгандик. Эсимни таниганимдан бери Али меннинг ёнимда эди. Али оғир касал бўлганида отанг билан тепасида йинлаб тургандик.

Фарзона шу куни афғонча шўрва иширди. Танқирда пишган нон билан шўрва яхши кетади. Аммо, Алининг ўлими мени тамоман гапигитиб кўйганди. Томоғимдан икки тўтрам нон ўтди, холос. Дастурхон устида Ҳасанга мен билан Кобулга кетишни таклиф қилдим. Уй қатга эканини, у ҳам оиласи билан бемалол ёзилиб-яйраб яшашни мумкинлигини айтдим. Эр-хотин бир-бирларига маъноли тикилиб қолишди.

– Уйимиз шундоққина шаҳарнинг биқинида. Бу ерда қариндош-уруғларимиз кўп. Кечиринг бизни, Раҳимхон оға! Боролмаймиз!

Мен ҳам уни тушуниб турардим. Шу бонс ортқ киегамадим. Кейин анча гурунлашиб ўтирдик. Сен ҳақингда кўп сўради. Уйландимикин? Ўқишга кирибдими? Болалари борми? Бахғлимикин? Ҳозир ҳам варрак учирармикин?

Дарвоқе, у Бомбейда бир форс тили ўқиғувчиси билан танишиб, ўқиш ёзишни ўрганиб олибди. Сенга хат ёзиб беришни айтиб, унга етказишни мендан илгимос қилди. Унга отангнинг ўлимини айтганимда юзларини бекитганча хўнграб юборди. У эрталабгача йинлаб чиқибди.

Оқшом уларниқида тулаб қолдим. Эрталаб Ҳасан хотинини олиб мен билан Кобулга боришни айтди.

Оға, очини бизни бу ерга боғлаб турадиган хеч нарса йўқ. Биз сиз билан кетамиз. Сизга ўзим қарайман. Уйни ўзимиз тартибга келтириб, кўз қорачиғидек асраймиз.

Уларнинг кўч-кўрони машинаминин юкхонасига бемалол жойлашди. Машина кўзғалғач, Ҳасан то уйи кўздан йўқолгунча машинанинг орқа ойнасидан кўз узмади. Ҳасан Кобулга келишимиз билан ўзининг беки қулбасига кўчиб кирди. Хўжайинининг уйига киришни негамади.

Бу уй Амир оғага тегишли. У урушдан кейин Кобулга қайтса, мен унинг уйига кириб олганимни кўрса, нима деб ўйлайди?

Ҳасан отангга аза тугиб, қирқ кун қора кийди.

Улар келган кундан бошлаб, ховлига файз кирди. Фарзона ховлини ҳар куни эрталаб чиннидай килиб сулуриб чиқарди. Ҳасан уйининг шикаст-реҳгини тўғирлади. Уйнинг ракета тегиб қулаган деворларини қайта тиклаб чиқди.

Кеч қузда Фарзона ўлик кизча гугди. Фарзонанин уй бурчағида тикилганча хўн-хўн йинлагани, Ҳасаннинг ўлик чақалоқнинг тағнадек юзчаларидан ун-

сиз ўпаётгани кўз ўнгимдан кетмайди. Девор ортида уруш, отишмалар давом этар, отангнинг уйи эса тинч ва беҳавотир туюларди бизга. Кейинги пайтларда кўзим хиралаша бошлади. Ҳасан онангнинг кутубхонасидаги китобларни менга ўкиб берарди.

Тўксонинчи йилнинг бошларида яна Фарзонанинг бўйида бўлди. Ёз ойларида дарвозамиз олдида чачвон-паранжи ёнинган бир аёл пайдо бўлди. Ҳовлига кириши билан тиз чўкканча котиб қолди. Ундай нима кераклигини сўрадим. У индамай турарди. Ҳатто тик туришга ҳам мажоли йўқдек эди.

– Кимсиз? – дея сўрадим. Аёл кесилган дарахтдек гурсиллаб қулади. Ҳасанни чакириб, аёлни икковлашиб кўтардик-да, меҳмонхонага олиб кирдик. Паранжисини олдик. Қаршимизда тишлари тўкилган, сочлари оқарган, юз-кўзлари қонга беланган бир ожиза ётарди. Юзидаги тўғ яраси пешонасидан бошланиб, чап кўзининг устидан иягига қараб чўзилганди.

– Ҳасан қани? – Аёл кўзини очиши билан берган саволи шу бўлди.

– Шу ердаман, – Ҳасан аёлнинг қоксуяк қўлларини кўлига олди.

– Сени кўриш учун қаерлардан келаётганимни биласанми? Сени худди шундай тасаввур қилгандим. Қандай қатга йиғит бўлиб кетибсан! – У Ҳасаннинг қўлларини ўпди. – Битта жилмайгин, илгимос. – Ҳасан зўрма-зўраки қулимсиради. Аёл эса, йиғлаб юборди.

– Қулишларинг... худди менинг ўзим! Сенга ҳеч ким буни айтмагандир? Ўғлим, мени кечир! Мен ҳатто бир марта бўлсин сени қўлимга олмагандим. Худонинг ўзи кечирсин!

Ҳа, у Санобар эди. 1964 йил ўғлини туғиб ташлаб кетганидан кейин ҳеч ким уни қайғиб кўрмаганди. Амир, сен билмайсан, у ёшлигидан шунақанги сулув аёл эдики, таърифига ҳар қандай тил ожиз қоларди. У кўчадан ўтса, бирор эркак қайрилиб қарамаслиги мумкин эмасди. Ҳозир эса...

Ҳасан унинг қўлларини кўйиб юборди ва уйдан отилиб чиқди. Мен кун бўйи унинг ёнидан жилмадим. Қош қорайганида ҳам Ҳасандан дарак бўлавермади.

– Бекорга қайғиб келибман, – дея афеусланди Санобар. – Кетиб бир хато қилувдим. Келиб яна янгилишибман. Ўғлимнинг ярасини янгилабман.

Ҳасан эртаси кун эрталаб кириб келди. У уйнинг орқасида, сизлар ёқтирган тепалиқда, анор панасида тонг оттирган экан. Кела солиб, онасининг қўлларини ўйиб кўзига суртди.

– Онажон, йиғламанг, мени кечиринг, сизга итоатсизлик қилдим. Ўз уйингиз, ўз оилангиз. Шу ерда биз билан қолинг! Санобар ўғлини бағрига босди. Ҳаммамиз йиғладик.

Санобар шу кундан биз билан яшай бошлади. Унга биринчи қаватдан хона ажрағилди. Томорқала етиштирилган сабзавотлар, помидор, саримсоқ, қалампирларни она-бола парваришлар, уларни бозорда сотиб, рўзғор учун бошқа зарур нарсаларни харид қилиб келишарди.

Ҳасан шу пайтгача онаси қаерда бўлгани ҳақида сўрамас, онаси ҳам бу ҳақда оғиз очмасди.

1990 йилнинг декабрида Ҳасан ўғилчали бўлди. Ўшанда қор ёғиб турарди. Санобар жун аёлга ўралган чақалоқни кулбадан кўтариб чиққани, унинг кулоғига азон айтганим кечагидек эсимда. Ҳасан ўғлига «Шоҳнома»даги сеvimли қаҳрамони Сухроб исмини берди.

Чақалоқ шунақа ширингина эдики, худди отасининг ўзи дердинг. У бувижониси Санобарнинг жони-дили эди. Кечалари келини ухлаётганида ҳам чақалоқнинг бошида ўтириб тонг оттирар, ҳар кўни хонада исирик тутатарди.

Сухроб тўрт ёшга тўлганида Санобар оламдан ўтди. Онасининг ўлими Ҳасан учун катта зарба бўлди. Биз уни ҳовлимиз орқасида, тепалик ёнидаги эски қабристонга қўйдик. Жажжи Сухроб эса, «Саса» деб бувисини излайди.

Кейин... ҳокимиятни Аҳмадшоҳ ва Раббоний бошчилигидаги мужоҳидлар эгаллади. Уруш, отишма, портлашлар авжига чиққанди. Эрталаб уйғонган одам кечгача тирик юришига ишонмай қўйди. Қулоқларимиз ўқларнинг чийиллашига, кўзларимиз турли уруш даҳшатларию ўликларга кўникиб кетганди. Фақат бизнинг туман – Вазир Акбархон нисбатан тинчроқ эди. Ҳасан ўғлининг тарбиясига катта эътибор берар, уни ҳайвонот боғига, кинога олиб борарди. Бўш пайтларда рогаткада отишни машқ қилдирарди. Тез орада Сухроб ғирт мерган бўлди-қолди.

Қишда Ҳасан ўғли билан томга чиқиб варрак учирарди. Албатта эски замонлардаги каби варрак мусобақалари кенг миқёсда ўтмаса-да, гоҳ-гоҳида бўлиб турарди. Эсингдами, у ипи узилган варраклар қаерга қўнишини ҳаммадан яхши биларди. Ўша қобилияти хануз йўқолмаганди.

Лекин орадан кўп ўтмай, толиблар варрак учиршни ман қилишди. Орадан икки йил ўтиб, 1998 йилда Мозори шарифда толиблар ҳазорийларни қўйдек бўғизлашди...

...Раҳимхон ҳикоясини тугатганида анча ҳолдан тойганди. Кўчадан урду тилидаги сўкинишлар, эшакларнинг ханграши эшитилиб турарди.

– Ҳасан ҳалиям бизникида турибдими? – сўрадим ундан.

– Бу сенга, – Раҳимхон менга тўрт букланган хат узатди. Хат ичида полароид плёнкасида туширилган сурат ҳам бор экан. Суратда баланд бўйли, кенг яғринли, одмигина кийинган эркак жилмайиб турар, унинг олдида эса, боши қиртишлаб олинган, баайни Ҳасаннинг болалигини эслатувчи оёқяланг болакай отасидек илжайиб турарди.

Хат форсийда, чиройли хуснихатда битилган эди:

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳим!

Муҳтарам Амир оғага!

Ушбу хатим Сенга етиб боришини аёлим Фарзона, ўғлим Сухроб билан бирга эртаю кеч Яратгандан сўраб турибмиз. Тез орада хатим сенга етиб боришидан ва сенинг жавобингни олишдан умидворман. Мен Фарзонага,

Сухробга сен ҳақингда, болалигимиз, бахтиёр дамларимиз, ўйинларимиз ҳақида завқланиб гапириб бераман. У кунларни энтикиб эслайман.

Амир оға! Сен ва бизнинг бахтиёр болалигимиз ўтган Афғонистон эди йўқ. Бу ер котиллик, биродаркушлик, даҳшат ва қирғин маконига айланган.

Яқинда хотиним билан бозорга боргандим. Фарзона дехқондан картошканинг нархини сўради. Дехқоннинг қулоғи оғирроқ эканми, эшитмади. Фарзона каттиқроқ овозда сўраганди, оломон ичидан бир толиб ажралиб чиқди ва автомат кўндоғи билан аёлимнинг оёғига туширди. Бечора ерга йиқилиб тушди. Ундан «нега бундай қиласан?» деб сўрасам, «вазирнинг буйруғи чиққан, аёллар овозини кўтариб гапирмаслиги керак», дея ўшқирди. Мен хотинимга қўл кўтарган бу маразни бир бало қилишим мумкин эди. Аммо, у ўша захоти мени отиб ташлар, хотиним тул, ўғлим етим қоларди. Ахир уларга чекланмаган ҳуқуқ берилган.

Нахот ўғлим Сухробни ҳам шундай қисмат қутаётган бўлса? Сен ўғлимни кўрганингда эди. Шунақанги иқтидорли. Бизнинг анор дарахтимиз эсингдами? Ҳозир у қуриб қолган бўлса-да, мен учун қадрли. Ҳар кунни ўғлим билан унинг соясида ўтириб, «Шоҳнома» ўқиб бераман.

Амир оға! Раҳимхон соҳиб оғир касал. Бир неча кундан кейин Покистонга кетмокчи. Ўша ерда яхши врачлар бор деб эшитдик. Ишқилиб яхши хабар билан қайтиб келсин. Кейинги пайтларда ёмон тушлар кўрялман. Стадиондаги қонли қатллар, дорға тортилган бегуноҳ одамлар... Баъзан яхши тушлар ҳам кўраман. Сени жуда соғиндим. Қобулга қачон келасан? Бу ерда сени интизорлик билан кутамиз.

Сени Аллоҳ ўз паноҳида асрасин!

Ҳасан!»

Хатни икки марта ўқиб чиққач, Раҳимхонга юзландим.

– У яхши юрибдими ҳозир?

– Хат ярим йил аввал, мен Покистонга келмасимдан бир неча кун илгари ёзилган. Сурат ҳам ўша пайтларда туширилган. Бир ой ўтиб менга қўшим телефон қилиб, ноҳуш бир янгиликни айтди.

Мен Пешоварга кетганимдан кейин уйимизга толиблар келиб, Ҳасанни сўроқ қилишибди. Бу уйда нима қилишини сўрашибди. Ҳасан бу уйда олдин хизматкор экани, уй эгаси сафардалигини айтибди. Толиблар ҳазорийларга бундай уйларда яшамаслиги лозимлигини айтиб, унга чиқиб кетиш учун бир кун вақт беришибди. Ҳасан уйни эгасиз ташлаб кетолмаслигини айтибди. Шунда толиблар Ҳасанни кўчага олиб чиқишибди ва...

– Йўқ, – негадир бақриб юбордим мен.

– ...Аввал тиз чўктиришибди...

– Йўқ, э худо!

– Кейин пешонасидан отиб ташлашибди.

– Йўуўқ!

– Кейин Фарзона уйдан дол солиб югуриб чикибди.

– Йууук...

– Уни ҳам ўша ернинг ўзида отиб ташлашибди.

– Йўк, йўк, йўк... – телбаларча шу сўзни кайтарар, тилим бошқа гапга айланмасди. Теграмни ўлим талвасаси ўраб олган, мен эсам, хануз тирик эдим.

– Уйни толиблар эгаллаб олишди, – хотиржам гапида давом этди Раҳимхон. Уйдагиларни ўзганинг мулкини эгаллаб олганликда айбланшди, қотилликни эса, ўз-ўзини мудофаа деб баҳолашди. Хеч ким эътироз билдиролмади... Ахир иккита фақир хазорийни деб ким жонини хавф остига қўя оларди?

– Сухробга нима бўлди? – сўрадим ўзимни аранг қўлга олиб.

Шу аснода Раҳимхонни йўтал тутиб қолди. Юз-кўзлари зўриққанидан кизариб кетди.

– Уни Карге-Седаги етимлар уйига жўнатилишибди деб эшитдим, – деди аранг пишиллаб нафас оларкан. – Амиржон, сени бу ерга чақириндан мақсад фақат ўлим олдидан видолашни эмасди. Сенга зарур ганим бор. Сен Кобулга бориб, Сухробни топишинг ва бу ерга олиб келишинг керак.

Аввалига унинг гапини у қадар чуқур идрок этолмадим. Чунки хали Ҳасанининг ўлими хақидаги хабар дахшатидан ўзимга келолмай турардим.

– Пешоварлик танишларим орасида эр-хотин америкаликлар Томас ва Бетти Колдуэллар бор. Жуда яхши одамлар. Улар кичик хайрия жамиятини бошқаришади. Асосан афғон болаларини химояланга мўлжалланган етимлар уйини ҳам очишган. Ўзим кўрганман, улар болаларга жуда яхши ғамхўрлик қилишади. Мен Сухроб хақида уларга айтганимда, жон деб қабул қилишларини айтишди.

– Раҳимхон оға, сиз ҳазиллашянсиз чоғи?

– Болалар тақдири билан ҳазиллашиб бўлмайди, ўғлим. Кобул кўчаларида қаровсиз болалар тикилиб кетган. Сухроб ҳам улардан бири бўлиб қолганини нстамайман.

– Оға, бундай пайтда Кобулга бориш камида аҳмоқлик билан баравар.

– Сухроб жуда иқтидорли бола. Биз бу ерда унга янги ҳаёт, янги умид бахш этамиз. У яхши одамлар қуршовида улғаяди.

– Нега энди мен боришим керак Кобулга? Бирортасини ёлласа бўлади-ку! Агар қанча пул керак бўлса, мана мен турибман.

– Гап пулда эмас, Амир. – Раҳимхон сал кизишиб олди. – Мени хафа қиялсан. Мен ўладиган одамман! Мен учун пул ҳеч қачон биринчи ўрида бўлмаган. Нега сени гаплаганимнинг боисини ўзинг яхши биласан.

Ҳа, у нимани назарда гутаётганини сезиб турардим.

– Лекин, гушунинг, Америкада менинг оилам, уйим, обрў-эътиборим бор. Кобул мен учун жуда хавфли. Ахир мен жонимни хавф остига қўйиб, аллақайси...

Ганимни йўқотиб қўйдим.

– Бир пайтлар отанг менга сенинг табиагиндан хавотирда эканини айтганди. У сени кўрқокликда, катъиятсизликда айблаганди. Нахотки у ҳақ бўлса?

Мен кўзларимни пирриратдим.

– Ўлим олдида сендан шуни ўтиниб сўрамоқчи эдим, – у меннинг жон жойимдан тутганди. Хонада сукунат сузарди. Мен эса, гапирришга сўз тополмасдим. Яна ёзувчи эмишман!

– Ҳа, Бобо ҳақ экан, – хўрсиндим нима дейишни билмай.

– Жиддий гапиряпсанми?

– Ахир ўзингиз ҳам шундай фикрдасиз-ку?

– Мен бунақа фикрда бўлганимда сени чакириб ўтирмасдим.

– Сиз ҳамиша мен ҳақимда жуда яхши фикрда бўлиб келгансиз, – ҳасёлчанлик билан бармоғимдаги узукни айланттирдим.

– Сен эса, ўзинг ҳақимда ҳамиша паст фикрда бўлиб келгансан, – хўрсинди Раҳимхон. – Лекин ўртада яна бир гап борки, бу ҳақда сен билмайсан...

– Қанақа гап? – илкис сергакландим.

– Санобар Алининг биринчи аёли эмасди. Унинг биринчи хотини Жохурдан эди. Улар уч йил бирга яшашди. У пайтларда сен хали туғилмагандинг. Фарзандсизлик туфайли улар ажрашди. Кейин ўша аёл хостлик бир кишига турмушга чиқиб, уч киз кўрди... Сенга айтмоқчи бўлган гапим шу эди.

Мен аввалига ҳеч нарсани тушунмадим.

– Бу гапларнинг менга нима алоқаси бор?

– Али бепушт эди, – тушунтирди Раҳимхон.

– Қанақасига? Ҳасан-чи?

– Алидан зурёд туғилмаган.

– Унда Ҳасанининг отаси ким?

– Ўзинг ўйлаб кўр, ким бўлиши мумкин?

Назаримда тубсиз жарликка кулаб кетаётгандек бўлдим. Кўз олдимда ҳамма нарса чархналак бўлиб айлана бошлади.

– Ҳасан билармиди? – титроқ лабларим менга бўйсулмаётган эди.

Раҳимхон кўзларини юмиб бош чайкади.

– Аблахлар, – ўрнимдан ирғиб турдим. – Шунчалик ҳам пасткашлик бўладими? Ёлғончи лўттибозлар!

– Илтимос қиламан, ўтир!

– Ахир сизлар буни мендан, ундан яшириб келдинглар?

– Ўзинг ўйлаб кўр. Ахир отангнинг бутун обрўси, шаъни бир пул бўларди. Фиск-фасод кўпаярди. Бизнинг одамларнинг феъли ўзингга маълум-ку!

Раҳимхон менга қараб қўл чўзганида жаҳл билан қўл силгаб ўзимни эшикка урдим.

– Ўттиз саккиз ёшга кирган одам бутун ҳаёти ёлғондан, сохтакорликдан иборатлигини билса қай аҳволга тушади, Раҳим оға? Энди менга тасалли бермоқчи бўласизми? Сизга айтадиган гапим йўқ.

Эшикни зарб билан ёпдим.

Қуёш ботиб борар, уфқ алвон тусга кираётганди. Раҳимхон яшаётган уй ортда қолиб кетганди. Кўчаларда одам қайнар, машиналар, рикшалар бир-бирини қувиб ўтмоққа ошиқарди. Мен эса, ўзимга номаълум бўлган тарафга сарсари кетиб борардим.

Назаримда, узоқ уйқудан сўнг мутлақо бошқа хонада уйғонгандек эдим. Бошқа уй, бошқа мебеллар, бошқа жиҳозлар... Мен йиллар давомида уйғониб кўрадиган одатий манзаралардан олис чекинган эдим.

Кўзим қаерда эди? Ахир далиллар етарли эди-ку! Бобо Ҳасанни пластик операция қилиш учун доктор Кумарни таклиф этиши, янги хизматкор олиш ҳақида айтганимда отамнинг ғазаб отига миниши, Али кетмоқчи бўлганида, отамнинг кўзларидан томган ёшлар...

Официант стол устида бир финжон сутли чой келтириб қўйганида маҳаллий емакхоналардан бирида ўтирганимни англадим. Анчадан бери ичмаганим – сутли чойдан хўпларканман, Америкадаги ҳаётим, Сурайё, генерал, Жамила хола, энди ёза бошлаган янги романим бирма-бир кўз олдимдан ўтди. Олдимдан ҳар хил одамлар ўтиб қайтар, қўшни столга тақалган транзистордан рубоб садолари янграр, аммо менинг ҳаёлимни ҳеч нарса тўзғита олмасди. Яна ўтмиш хотиралари бош кўтарди. Бобо битирув кечаси менга нима деганди? «Қанийди ҳозир Ҳасан ҳам ёнингда бўлганида!»

Отам қанақасига шу пайтгача мени ҳам, Ҳасанни ҳам алдаб келди экан? Ахир отам ўзи ҳар доим «фақат биргина гуноҳ бор – ўғирлик! Ҳамма жинойтнинг замирида ўғирлик ётади. Ёлғончи ўз дўстининг ишончини ўғирлайди» демаганмиди? Демак, Бобо ҳам ўғри экан. У менинг укамни, Ҳасаннинг отасини, Алининг ор-номусини ўғирлади!

Отам Алининг кўзларига қандай боқди экан? Али ўз шаъни, кадр-қиммати топталаётганини, аёли ўз хожасининг тўшагини гуллатаётганини била туриб, бу хонадонда қандай яшади экан? Мен-чи? Шу пайтга қадар отамнинг сиймосида энг мукамал, энг комил инсонни кўрардим-ку!

Олма олманинг тагига тушади, деб бежиз айтишмас экан. Мен ҳар гал ўзимни отам билан қиёслар эканман, ундаги фазилатларни ўзимда топа олмасдим. Энди ўйлаб кўрсам, иккимиз ҳам бир эканмиз. Биз иккимиз ҳам ўзимизга ўла-ўлгунча содиқ бўлган одамларни сотдик. Уларга хиёнат қилдик. Мана, ҳаммаси учун ҳисоб-китоб қиладиган пайт келди. Мен ўзимнинг ва отамнинг гуноҳларини ювишим лозим. Рост, мен Алини миналаштирилган далага бошлаб бормадим, мен Ҳасаннинг чаккасига милтиқ тираб отиб ташламадим. Аммо, мен ота-болани уйимиздан қувмаганимда, эҳтимол отам уларни ҳам биз билан Америкага олиб кетармиди? Ҳасан ҳам ҳозир ҳамма

эркин, тўк, фаровон заминда, унинг хазорий кавмига мансублиги айбситилмайдиган, кўнчилилик хазорийлар ким эканини ҳам билмайдиган мамлакатда, ўз уйида, ўз онласи бағрида яшаётган бўлармиди?

Рахимхон мени бу ерга чакирмаганида эди! Мен ҳозир ҳаётимни остин-устун қилиб юборган аччиқ ҳақиқат қаршида мушкул аҳволда қолмаган бўлардим.

«Нима учун сени танлаганимнинг бонсини биласан» дедими? Эраққ бўлгач гуноҳингни юв, деганими бу? Бунинг учун Қобулга боришим, Сухробни қилдириб топишим ва бу ёққа олиб келишим керак.

Рикша ёллаб, Рахимхоннинг уйига қайтарканман, бояги фотосуратни чиқариб, томони қилишга тушдим. Ҳасан менга ҳар доимгидек меҳр ва садоқат ила боқиб турарди. Ҳеч ким мени Ҳасанчалик яхши кўрмаган. Унинг ўғли ҳозир Қобулда, менинг йўлимга кўз тикипти.

Рахимхон жойнамоз устида дуога қўл очиб ўтирарди. У намозни тугатгач, салом бердим ва Қобулга боришга тайёрлигимни айтдим.

– Яратган отам сени ҳаминча паноҳида асрасин, – деди кекса дўстим кўзига ёш олиб.

Йўл азоби – гўр азоби. Хайбар довоғига етиб келгунча бўларим бўлди. Мазам қочаётганини сезган хайдовчи йиғит – Фарид менга совуқкина нигоҳ ташлаб кўйди. Унинг нигоҳларида душманга қарагандек рутубат сезиларди. Биз Жамруддан йўлга чиққан бўлсак, у хали мен билан тузук гаплашгани ҳам йўқ.

Бу илонизи йўллар, яланг қоялар менга таниш. Бу йўллардан отам билан кўн ўтганмиз.

Лимон шимасанми? – сўради Фарид. – Кўнглинг айниётган бўлса, ёрдам беради.

Керакмас, – дедим афтим буришиб. – Ўзи жиғилдоним қайнаб турибди-ю, яна алақандай нордон лимон шимармишман.

– Бу сенга американинг химикати эмас, халқ табобати. Онам менга айтганчи. Узок йўлга чиққанда лимон шимиш керак деб.

Бер-чи.

У машина ғаладонини очиб яримта лимон чиқарди. Бир бўлагини оғзимга солгандим, ярим дақиқа ўтмай, ўзимни тетик сеза бошладим.

Фарид қорасоч, қорақўз, тор яғришли, бўйни узун тожик йиғит эди. У ҳам худди мендек кийиниб олганди: эғнида пахталик ва нимча, бошида устма-уст кўйилган патир поини ёслатувчи қалпоқ...

Мени Фаридга Рахимхоннинг ўзи рўпара қилди. Унинг иккита хотини, бешта боласи бор экан. Яна иккита кичкина кизчаси Жалолободда миёнага тушиб халок бўлишган, ўзининг ҳам бир қўлининг тўртта бармоғи учиб кетган экан. Шундан сўни онласи билан Пешоварга кўчиб келибди. Ёшн ўғтига бормаган бўлса ҳам қирқдан ошганга ўхшаб кўринаркан.

Пешоварда Раҳимхон менга ҳамма ишларимнинг режасини тузиб, пиши-тиб берганди. Аввал доллар майдаладик. Кейин афғонларга хос кийим-кечак харид қилдик. Ҳасан ва Сухробнинг раемларини қўнайғириб олдим. Кейин энг асосийси, Пешовар бозорида ясама сокол ясаи билан шугулланадиган одамдан ўзимга мос сокол ясашиб олдим. Бу одам бир пайтлар европалик журналистларга ҳам шундай соколлар тайёрлаб берган экан. Чунки айни дамда Афғонистонда соколсиз юриш ўлим билан барабар.

Мен Афғонистон ҳақида Сурайёга бир оғиз ҳам гапирганим йўқ. Акс ҳолда у биринчи рейс билан бу ерга учиб келган бўларди.

Мана, ниҳоят мен ўз Ватанимда, кашпоқлик, бахтензлик ила тўлиб-тошган она юртимданман. Паст-баланд теналик орасида худди болаларнинг кубикчаларидек бетартиб сочилган кулбалар. Аҳён-аҳёнда уваладан ясалган лагга копток тениб футбол ўйнаётган болалар кўзга ташланади. Шўравийлардан қолган эски танклар панасида ўтирган чоллар вайронадаги қарғаларни ёдга солади. Бошдан-оёқ ўраниб олган оёкяланг аёл елкасида кўза билан сув олиб кетяпти.

Қизик, ўз юртимга сайёҳга ўхшаб келяман.

Ҳали сен бу ерни ўз юртинг деб биласанми? – истехзол илжайди Фарид.

– Менинг болалигим шу юртда ўтган.

Бир гап айтсам хафа бўлмайсанми? – у жавобимни кутмади. – Менимча, сен ҳашаматли ховлида турардинг. Обруди хонадонининг фарзанди эдинг. Икки ё уч қаватли қаерингиз бор эди. Отанг чет эл машинасида юрарди. Уйларинида ҳазорий хизматкорлар хизмат қилишарди. Уйингизда казо-казолар меҳмон бўлиб туришарди. Зиёфатлар тез-тез бўлиб турарди. Тўғри гапирдимми?

Сен... қаердан биласан?

– Ахир ўзинг айтдинг-ку, мен бу юртда сайёҳга ўхшайман, деб. Мана-ви эгинидаги кийимларни ҳам умрингда биринчи марга кийиб турибсан. Билиб қўй, ҳаминча бу юртда сайёҳ бўлиб яшагансан. Қасам ичаман – Фарид уваладага бурканган чоллар, болалар, хароба уйларни кўрсатди. Мана мен билган Афғонистон. Сен бундай манзаралардан, бундай одамлардан йироқ яшагансан. – Фарид чириган тишларини кўрсатиб илжайди.

Индамадим. Раҳимхон айтган эди: сени ўз юртингда қучоқ очиб қарши олишмайди, шунга тайёр тур деб. Мана, бошланяпти.

– Нима учун келаётганини ҳам биламан. Отангдан қолган ховлини сотиб, пулини белнига боғлаб, Америкага, онашнинг ёнига қайтмоқ-чисан.

Онамни гинч қўй, – овозим титраб кетди. – У мени дунёга келтирган онда омонатини Ҳакка тоширган.

Фарид индамади.

Кечга яқин Жалолободга кириб келдик. Биз кечаси шу ерда, Фариднинг акасиникида тунаб қолишга қарор қилгандик. Майин шабада яқин атрофдаги шакарқамини даладаридан ширин бир неси олиб келиб димокка урарди. Яланғоч тераклар ва пураган лойсувоқ деворлар оралаб, биз паҳса уйлardan бирининг эшиги олдига келиб тўхтадик. Уйни оппоқ либосдаги аёл киши очди. Фаридга таъзим ила салом бераркан, менга ётсираб қараб қўйди. Фарид билан изма-из уйга кирдик. Бизни кенг елкали, калин соқоли ўзига ярашиб турган ўрта ёшли киши қаршилади. Фарид у билан кучоклашиб кўришгач, бизни танишгирди.

– Бу менинг акам – Воҳид! Бу эса, Амир оға, Америкадан.

– Қалайсиз, меҳмон, – у елкамини дўстона қокди. – Қийналмадан етиб келдингларми?

Биз торғина хонадан жой олдик. Шифтда хира чирок нур сочар, тўрда учта болакай чордана қуриб ўтиришарди.

– Қани, онаси, сен чойга қара. Овқатга ҳам униворинглар. Меҳмонлар узок йўздан келишяпти.

Нарини хонадан аёлларнинг овози эшитилди.

– Хўш, меҳмон, Америкада нима иш қиласиз?

– Ёзувчиман, – беихтиёр оғзимдан чиқиб кетди. Ака-ука сирли кўз уриштириб олишди.

– Афғонистон ҳақида ҳам ўзганмисиз?

Мен қизариб кетдим. Тўғриси, бир пайтлар ўзганман, лекин...

– Қачонлардир ўзганман, – дея мингирладим.

– Балки, яна ўзарсиз? Толиблар халқимизнинг, Ватанимизнинг бошига қандай қушларни солганини оламга шобён қиларсиз?

Шу онда бояги аёл чойнак ва пиёла кўтариб кирди. Лаби учган пиёлада қайноқ, ифорли чой ичарканман, танним яйрагандек бўлди.

– Биродар, бу ерларга келишга сизни яна нима мажбур қилди?

– Ака, наҳотки билмасангиз, буларнинг мақсади бир. Келишади. Отасидан олган ховли ё боғни пуллашади-да, яна ўзлари жойлашиб олган Канадагами, Мексикагами равона бўлишади. Шу кетганларича қоралари ҳам кўринмайди.

– Бае, – Воҳиднинг овозидан уйнинг деворлари зирқираб кетди. Меҳмонга ҳам шунақа дейдим, аҳмоқ? – Кейин менга юзланди. – Айбга буюрмайсиз, кўрселик бу укамизга қўндоқда теккан қасаллик.

– Ўзим айбдорман, – жилмайишга ҳаракат қилдим мен. – Унга келишимнинг сабабини айтмагандим. Мен бу ерга отамдан қолган ховлини соғини учун эмас, бир болани излаб келганман.

Чўнтагимдан кўпайтирилган сураглардан бирини чиқариб унга узатдим.

– Ҳазорий болага ўхшайди-ку, – кўзларини қисиб сурагга қаради Воҳид.

– Ҳа, суратдаги йигит боланинг отаси, менинг калли дўстим эди. Уни ўлдиришган.

– Шу... сизнинг дўстингизмиди? – ажабланди Воҳид.

Барибир тан олишга мажбур эдим.

– Бу йигит менинг ота бир, она бўлак укам бўлади. Жиянимни кидириб топиб, Пеноварга олиб кетаман. У ерда ишончли одамларим бор.

Воҳид суратни қайтариб бераркан, елкамни яна бир карра қоқиб қўйди.

– Яшанг биродар, асл афғон мана шундай бўлади. Сиздек мард инсон уйимда меҳмон эканидан фахрлапаман.

Ичимда нимадир сикилгандек бўлди.

Қўч ўтмай, бояги аёл биттадан шапшати пон, бир косадан сабзабот шўрва олиб кирди. Димоғимга афғонча шўрванинг ёқимли хиди охиета кириб ўрнашди.

– Айбга буюрмайсиз, овкатга гўшт сололмадик. Ҳозир гўштимизни фақат голиблар ейишяпти.

Унинг сўз ўйини менга хуш ёқди. Қулишиб олдик.

– Бай-бай-бай, мазасини қаранг, – дедим овкатдан бир қошиқ ичарканман. – Ўзларинг-чи?

– Сиз келмасингиздан аввал биз овкатланиб бўлувдик, – деди Воҳид. Биз Фарид иккимиз ишгаха билан овкатни тушира бошладик. Сочлар киртишлаб олинган болакайлар негадир қўлимдан кўз узинмасди. Кичкинаси катгасининг қулоғига нимадир деб шишиди. Акаси бош ирғаб қўйди. Назаримда улар қўлимдаги кварц соатга кизикиб қолинганди. Овкатни еб, хонадон бекасн келтирган областа ва дастшўда қўл чайганимиздан сўнг, соатимни ечиб, болаларининг кичкинасига узатдим. Аввалига Воҳид менинг ҳадямни қабул қилишга қарши турди. Кейин индамай кўя қолди.

Болалар гаъзим билан ташаккур айтишди, соатни бироз кизикениб кўздан кечиришгач, полининг устига ташлаб кетишди.

– Нега менга аввалроқ айтмадинг, – сўради Фарид хонадон соҳибаси уй гўрида ҳозирлаган жойда шифтга термулиб ётган пайтгимизда.

– Ўзинг сўрамадинг-ку, – дедим бедор кўзларимни шифтдан узмай. Фарид мен тарафга ўгирилди:

Жиянингни топишга ўзим ёрдам бераман, бўнгими?

– Раҳмат, биродар!

Кейин яна хонада жимлик чўқди. Йўл давомидаги толиқини ўз ишини килди. Мудрай бошладим.

...Унинг кўзлари боғланган, қўллари орқага қайирилган, тиз чўктирилган. «Амир, мен сен учун ҳамма нарсага гайёрман», – пичирлайди унинг тиртик лаблари. Мутелик билан саждага бош қўймоқчидек гавдасини олдинга эгяди. Унинг чаккасига автомат тиралади. Тенки боенлади. Атрофни ваҳимали чинкирик тутади. Бошида қора сазла ўраган, соқолли қотилнинг кўзларига

тикиламан ва... даҳшатдан тош котаман. Мен котилнинг кийёфасида... ўзимни кўраман.

Сапчиб уйғондим. Яхшиям бакирмабман. Аке холда мезбонларни ҳам безовта қилган бўлардим. Ўрнимдан сирғалиб ташқари чиқдим. Тиник осмонда юлдузлар чакнайди. Қўл узатсанг етгудек. Баргларини тўка бошлаган дарахтлар баркашдек тўлин ойнинг кумуш ёғдусига чўмилади. Олисдан чирилдоқлар бетиним чириллайди, аҳёнан итлар хуради, дарахт шохларида тунги саболар эркаланади. О, афғон тунлари! Мен илк бор ўз Ватанимга қайтганимни хис этиб турибман. Бутун вужудимда ажиб фароғат хис этиб, кўзларимни юмганча, паҳса деворга суяндим.

Ичкаридан, девор тиркишидан келаётган овозлардан сергақландим. Овоз эгаларидан бири аниқ уй эгаси Воҳид эди:

– Бўлди қиласанми, йўқми, онаси, эзвординг-ку!

– Ахир болалар оч...

– Биз оч бўлсак ҳам, ор-номусимизни еб қўйганимиз йўқ. Ахир у меҳмон-ку! Нима қилишимиз керак эди?

– Эртага уйимизда урвоқ ҳам қолмади. Болаларга нима едираман энди?..

Оёқ учида юриб, уйга кирдим ва кўрпага ўралиб олдим. Кеча болалар нимага қўлимга бунчалик тикилишганини энди тушундим. Оч одамнинг соат билан нима иши бор, банди подон?

Биз эрталаб йўлга отландик. Машинага ўтираётиб, Воҳидга меҳмондорчилик учун қуюқ ташақкур билдирдим. Уч ака-ука девор тагида қатор тизилиб турар, энг кичигининг қўлида кечаги соат ялтирарди. Машина кўзгалди. Ота-болалар машина филдираклари тагидан кўтарилган чапг ортида қолиб кетди.

Ҳа, айтганча, эрталаб ўрнимдан тураётиб, тўшак остига ўн дона юз долларлик банкнотни жойлаб қўйдим. Худди, 26 йил илгари Ҳасаннинг кўрпаси қатига бир даста пулни яширганим каби...

XV

Машинамиз Жалолобод – Кобул автомагистрალი бўйлаб олиб борарди. Бу йўлдан бир неча йил аввал отам билан усти брезент копламали машинада ўтганмиз. Ўшанда отам бизга ҳамроҳ бўлган ёш жувошни шўравий аскарининг зуғумидан асраб қолганди. Урушнинг мудҳиш манзаралари йўлнинг ҳар икки томонидан манаман деб кўзга ташланади. Томи учиб кетган, кимсасиз харобалар, эски танк қолдиқлари, портлатилган БТР парчалари...

Фарид кечадан бери анчайин очилиб қолганди. Уни дастлаб кўрганимда умрида қулимсенрамаган бўлса керак, деб ўйловдим. Йўқ, бинойиндек жилма-яркан. Табассум ёйилганида юзи ҳам бирмунча мулоиймлашаркан. У билан дилдан гаплашиб борардик. Фарид бу йўллардан кўн марталаб ўтиб қайтгани

учун, деярли ҳар бир кишлоқдан кимнидир танир, аммо эски танишларидан қай бири ўққа учгани, қай бирови қочқин бўлиб ўзга юртларга бош олиб кетганини афсусланиб хикоя қиларди.

Анави тепалик ортидаги кишлоқда бир уста танишим бўларди. Велосипед тузатарди. Толиблар уни биласи билан кириб ташлашди. Кишлоқнинг ҳам кулини кўкка совуришди...

Машинамиз қултепага айланган кишлоқ оралаб борар, атрофда одам туғулит ҳам кўринмасди. Моҳинар шаршарасига яқинлашганимизда, Фарид мени огохлаттирди:

— Сен билган Кобулдан асар ҳам қолмаган. Кўриб таниёлмай қоласан!

Билардим. Барибир аҳвол менинг тасаввуримдан ҳам бошқача экан. Ҳа, чиндан ҳам мен билган Кобулдан ном-нишон кўринмайди. Фарид бепарволик билан сизкамга қокди:

— Она шахрингга хуш келибсан!

Қаёққа қарамай, тош уюмларини тиланчилар тўдаси. Уларнинг ҳам асосийси болалар. Болаларини бағрига босганча, бошдан-оёқ ўралаб олган аёллар ҳам кўп. Эски увалалар орасидан чиллакдек қўлларини чиқариб, «бахшиш» сўрашади. Уруш туфайли эркак зотига киргин қелган кўринади.

Қурукшаб қолган Кобул дарёси ҳам ортда қолди. Карге-Се туманида бир пайтлар энг гавжум саналган Жадди Майванд кўчасидамиз. Қушчиқар тарафда Шердарвоза тоғ тизмаси ястаниб турибди, сал қуйроқда Боло Ҳисор қалъаси харобалари. Қуш асрларини кўрган бу обида ҳам ачинарди ҳолга келиб қолган.

Бу кўчада бир пайтлар варракчи Сайфоннинг дўкони бўларди. Ўзимча гўлдираган бўлдим. — Шундоқ полиция маҳкамасининг ёнида. Мен ундан неча маргалаб варрак сотиб олганман.

Полиция маҳкамаси-ку, жойида турибди, синик илжайди Фарид. — Аммо, энди паники Жадди Майвандда, балки бутун Кобулда битта варрак дўконини тополмайсан.

Қизик, бир пайтлар йўлнинг икки тарафи манзарали дарахтлар билан тўла эди. Энди эса... Ҳаммаси чанг, чиқиндилар, ақалли бирорга бута кўринсанчи!

Фариднинг айтишича, дарахтларнинг кўпини шўравийлар снайперлар бекитиб олмаслиги учун кесиб ташлашди. Қолганини кишлоқ одамлар ўтин сифатида кесиб кетишибди.

— Бир пайтлар отам Эскишаҳарда етимлар учун бошиана тикланганди.

— Биламан, икки йил аввал вайронага айланган.

— Шу ерда тўхтаг. — дедим Фаридга ва машина тўхташи билан ташқариладим.

Ҳавода аллақандай қўланса ис сузиб юрарди.

— Нима сасияпти? — сўрадим, бурчимни беркитиб.

– Солярка. Шаҳарнинг катта қисмида электр йўк. Бойроқ одамлар уйларига дизель-генератор ўрнатиб олган. Фақирларнинг уйида эса қорачирик милтирайди. хўрениди Фарид.

– Бир пайтлар бу кўчаларда кўзичок тўшгидан пиширилган кабоб хиди уфуриб турарди. – ўз овозимни аранг эшитдим.

– Ҳа, ҳозир кўйи тўшги толибларнинг ўзидан ортмаяпти. – Фарид машинасини секкилатди. – Жин урсин, ортимизда патруль ходимлари келишипти.

Шу чоқ биз тарафга қизил пикап елдек учиб кела бошлади. Мен толибларни аввал телевизорда, интернетда, газета-журналларда кўргандим. Аммо, уларнинг ўзи билан юзма-юз келмагандим. Мана улар, мендан аниги бир неча қадам нарида. Қизил пикап биздан сая ўтиб, тўхтади. Салонда юзини соқол босган, бошига қора салла ўраган, елкаларига автомат осган толиблар ўтирарди. Машинадан тушган 20 ёшлардаги, соқоли ўзига ярашмай турган қорақош ўсирини биз томон келди. Аввал машинамизнинг ичини, кейин бортини кўздан кечирди. Кўзларимиз тўқнашиб кетди. Мунча совук қарамаса? Соқолим сохталанигини сезиб қолса-я? Жосу деб ўйлаб, дорга тортишармикин? Худога шуқур, оғзидаги носини бир четга тупуриб, нари кетди.

– Эсинг жойидами? – Фарид ранги қув учганча менга қараб турарди.

– Нима қилдим?

– Уларнинг юзига тик қараш мумкин эмас. Қонда шунақа! Улар билан юзма-юз келдингми, дарров ерга қараб ўтир.

– Ошпангиз тўғри гапиряпти, қутурган итнинг гашига тегиб бўлмайди.

Ўйибор қилмабман, шуқудок ёнигинамизда инфлос салла ўраб олган тиланчи чол турарди. Унинг бир кўзи йўк эди.

– Ога-соҳиб, худо йўлига беш-гурт танга салақа қиллолмайсенми?

– Бас, етар. – чик машинага, кетамиз. – енгимдан тортиди Фарид. Мен ҳамёнимни қавлаб, юз мингталик афғоний чиқардим. Бу тахминан уч долларга тенг келарди. Пулни чолга узатарканман, қариянинг кўзларини қосаси чиққудек бўлиб кетди. У пулни олиш учун менга яқинлашганида, бурнимга анчадан бери сув тегмаган одам тапасининг ноҳуш хиди урилчб, кўнглим беҳузур бўлди. Чол пулни олиб, шоша-пиша белбоғига қистираркан, узундан узок дуо қилди.

Ўзр. Карте-Седаги етимлар уйи қаердалигини билмайсенми?

– Орқага қайтиб, Дориломон хиёбон тарафга ўтасизлар. – деди чол. Эски болалар уйи ракета хужумига учрагач, етимларни ўшаққа ошкетинди.

– Раҳмат. – дея ортимга ўтирилганимда, яна чолнинг хастахол товушидан тўхгадим.

– Ога-соҳиб, сиз толибларни энди кўриб турибсиз, чоғи?

Мен индамадим. Қария оғзидаги сапоқли тишларини кўрсатиб иршайди:

– Булар Кобула кириб келганида аҳоли қанча хурсандчилик билан кутиб олганди. Ҳамма эди тиричлик бўлади деб ўйлаганди. Э воҳ! «Кў Эшк осон на-муд аввал, вале афтод мушкилҳо!» («Кўрипти аввал ишк осону, сўнгра тушти мушкуллар»).

– Ҳофиз Шерозийданми, сўрадим кулимсираб. – Сиз қаердан биласиз бу мисрани?

– Э, ўғлим, мен бир пайтлар Кобул университетига мумтоз адабиётдан дарс берганман.

– Наҳотки! ҳайратимни яшира олмадим.

– Филология фанлари докториман, 38 йил талабаларга Умар Хайём, Румий, Жомий, Навоий, Саъдий ижодиётидан сабоқ берганман, чол яна тишларини кўрсатди. – 1971 йилда Техронда Бедил фалсафаси хақида маъруза қилганимда, бутун зал жунбушга келиб қарсақ чалганди.

– Менинг онам ҳам университетда шу фандан сабоқ берган. – дедим эн-тикиб.

– Ким эди исми?

– София Акрамий.

Чолнинг кўзларида ўт чакнагандек бўлди.

– Сиз Софиянинг ўғлимисиз? – Чолнинг кўзлари намланди. Онанигини яхши танирдим.

Чол билан иккимиз йўл четидаги харсанглардан бирига ўтирдик.

– Онанигиз билан бир кафедрада ишлардик. Охириги марта у билан та-лабалардан имтиҳон олиб бўлгач, факультет ошхонасида бир бўлакдан бодомли пирот еб, бир пиёладан чой ичгандик. Ўшанда айтган гаплари халиям эсимда турибди.

Нима деганди, – нафасим бўғзимга қадалиб сўрадим.

– Ўшанда, агар аданмасам, у сизга оғирроқ эди. «Доктор Расул, мен жудаям кўркаман», – деди. Нимага, десам, «Мен шу қадар бахтлиман-ки, бу бахтдан ўзим ҳам кўркиб кетаман, чунки, ҳар бир яхшилик ортидан қандайдир нохушлик бўлади», деганди. – Мен унга тасалли бергандим. Ора-дан кўн ўтмай... факультетга нохуш хабар етиб келди.

Қизиқ, отам билан қанча пайт бирга яшадик. Ҳар гал ундан онам хақида сўрасам, «онани бебаҳо аёл эди» деган гап билан чекланарди. Ким билсин, балки ўтмиш хотиралари азобидан кўркқани учун шундай дермиди? Ҳар қалай тиланчи чолдан эшитганим шу икки оғиз гап менга онам хақида бир олам таассурот бахш этганди.

– Юр, кетишимиз керак, – яна кўлимдан гортқилади Фарид.

Чиндан ҳам вақтимиз оз эди.

– Мен хали сизнинг ёнингизга қайтаман, – дедим қария билан хўшлашар-канман. – Албатта, хали бир гурунг қиламиз!

Қақраб ётган Кобул дарёси кирғоғида, Карге-Сеннинг шимолий қисмида жойлашган етимлар уйи насткам, ёғоч деворлар билан ўраб олинган эди. Му-

ассаса жойланган худуд, Фариднинг айтишича, урушдан энг кўп талафот кўрган экан. Яқин атрофдаги ташландик уйлар харобага айланиб улгурган, бутун қолган деворда эса, «Яшасин толиблар!» деган шиор кўзга ташланиб турарди.

Эшикни баланд бўйли, котмадан келган ўрта ёшли киши очди. Эгнида уринган пиджак, бошида кичкина дўппи, узун бурнининг устида ойнаси дарз кетган кўзойнак кўндириб олган, унинг ортидан эса, коп-кора кўзлари йилтираб кўринарди. Салом-алиқдан сўнг, мен унга суратни тутказдим:

– Биз мана шу болани кидириб юрибмиз!

Кўзойнакли киши суратни кўлига ҳам олмай, тезгина жавоб кайтарди:

– Йўқ, мен бу болани танймайман.

– Хеч бўлмаса, суратга яхшилаб карагин, – ўдағайлади Фарид. – Акс холда ёмон бўлади.

Кўзойнакли киши кўрка-писа расмни кўлига олиб, диққат билан тикилгач, бош чайқади:

– Афу этасиз, мен бу ердаги ҳар бир болани яхши танийман. Лекин бу болани кўрмаганман. Хафа бўлмайсизлар, ишларим кўн эди. – У шундай дея эшикни беркитиб, ичкаридан тамбалади. Мен эса эшикни дўмбира килиб чертдим:

– Оға, илтимос, эшикни очинг, биз у болага ёмонлик қилмаймиз.

– Биз толиблардан эмасмиз, – эшикка оғзини яқин тутиб гапирди Фарид. – Биз болани хавфсиз жойга олиб кетмоқчимиз.

– Мен Пешовардан келдим, – ялинишда давом этдим мен. – У ерда етим болаларни парвариш қилувчи бир америкалик танишим бор. – Бир оз жим туриб кўшиб кўйдим. – Боланинг исми Сухроб. Мен унинг отаси билан дўст эдим. Отасининг исми Ҳасан, онаси – Фарзона. Бувисини «Саса» деб чакирарди. У ўқиш-ёзишни биллади. Роғаткадан оға олади. Мен болани бу кулфатхонадан олиб кетгани келдим. Илтимос, очинг, оға! Мен унинг амаки-симан!

Эшик зулфини шиқирлаб, чала очилди ва бояги кишининг кора кўзлари бир менга, бир Фаридга қараб жовдиради.

– Сиз фақат битта нарсада адашдингиз, – деди у менга қараб. – Роғатка отиш бўйича унга тенг келадигани йўқ. У ҳар доим роғаткасини ёнида олиб юради. – Кейин эса ўзини таништирди. – Исми Замон, етимлар уйи директори. Қани юринглар менинг хужрамга!

Торгина йўлак бўйлаб, ялангоёқ болалар сафини оралаб кетиб борардик. Қия очик турган эшиклардан ичкаридаги ғариб манзаралар кўзга ташланарди. Ерга тўзиган палослар ташланган, нарда ўрнида деразага эски газета парчалари ёпиштирилган, айрим темир каравотлар устида ҳатто тузукрок тўшак ҳам йўқ...

– Бу ерда қанча бола бор? – сўради Фарид.

– Икки юз эликтича. Ундан ортигини қабул қилолмаймиз. Уларнинг ҳаммаси ҳам етим эмас. Баъзиларининг отаси ўлган, онаси эса ҳеч қаерда ишламайди. Боқолмай шу ерга опкелиб ташлаб кетган. Ҳар қалай қорни понга тўяди-ку, дейишади. Бу бино аввал гилам омбори эди. На иссиқ сув бор, на совуқ сув. – Замон овозини пастлатди. – Толиблардан битта қудуқ казино учун неча марталаб пул сўрадим. Нуқул «пул йўқ» деб туриб олишадди. Қаранг, ҳагто кўрпа-гўшаклар ҳам етарли эмас. Адёлни-ку айтмаса ҳам бўлади. Анави кизчани кўряписизми? – Замон арғамчида сакраётган 8-9 ёшлардаги кизчани кўрсатди. – Ўтган кишида бир нечта болани битта адёлна ўрашга мажбур бўлдик. Унинг акаси эса шамоллаб... побуд бўлди. – Адокенз коридор бўйлаб юришда давом этдик. – Гуручимиз шу ойнинг охиригача етмаса керак. Кейин болалар чою поп билан қолишади. Униям икки маҳал ейишади, холос. Эрталаб ва кечқурун. Бу болаларни бола дейишга ҳам гилнинг бормайди. Улар алақачон болалик билан видолашишган. Ҳали бу болаларнинг омади чошгани. Ҳар куни олдимга аёллар боласини бошлаб келади. Мен эса уларни қайтаришдан бошқа чора тополмайман. – Замон яна менга юзланди. – Демак, Сухробни кутқариш учун келгансиз? Факат... кеч бўлмадимикин?

– Бу нима деганингиз?

Замоннинг кўзлари яна жовдиради. Биз бу пайтда тўрт яланг девордан иборат кабинетга кириб келгандик. Биз киришимиз билан оёғим орасидан муштдек қаламуш чошиб ўтди.

– Ҳозир мен чой кўяман.

– Керакмас. – дедим тоқатим етмай. – Сухробга нима бўлди?

– Сизга олдин бир савол берсам: сизга жияянигиз жудаям зарурми? Тўғридаги хона эшиги очик турар, унда болалар давра куриб, раке тушишар, бир оёғи тиззасидан кесилган кизалоқ уларга кизиксиниб қараб ўтирарди. Мен айни лаҳзада бу ердан Сухробсиз кетолмаслигимни аниқладим.

– У қаерда?

– Факат... бу ишга мени аралашгирмасангиз, айтаман.

– Сўз бераман.

– Сиз сир сақлаганингиз билан барибир менга яхши бўлмаслигини биланман. Бирок, менда ҳам гуноҳ кўн. Агар Сухробга бироз бўлса-да ёрдамим тега, балки бироз тасалли топармидим?

Бир муддат сукунат чўкди.

– Бу ерга ойда бир ё икки марта олий рутбали толиблардан бири келиб туради. Бироз пул бериб, эвазига бирорта қизчани опкетади. Баъзида ўғил болаларни ҳам.

Фарид овози титраб, директор столига яқинлашди:

– Сен эса бунга йўл кўясан, тўғрими?

– Бошқа иложим ҳам йўк, уларга бас келиб бўлмайди.

– Демак, сен болаларни сотасан? – Фарид Замоннинг бўйнидан ғипша бўғиб олди. Кейинги воқеалар кўз илғамас тезликда рўй берди. Қарасам, директор полга парчинланиб ётибди. Фарид тиззаси билан унинг кўкрагини бошиб турибди. Стол ағдарилди ан, қоғозлар ҳар тарафга сочилган...

Шартта уларни ажратишга тутиндим.

– Фарид, ўзингни бос! Нима қиляпсан?

– Қўй, тегма, уни ўлдирсам савобга қоламан.

– Болалар қараб туришибди. Фарид, қўйвор уни!

Фарид бошини кўтариб, эшикдан кўркув ила мўралаб турган болаларни кўрдию ўрнидан туриб, тиззаларини қокди. Кейин эса куч билан Замоннинг юзига тупурди. Замон ҳам аранг ўрнидан тураркан, ени билан юзларини артди. Унинг лаблари ёрилган, дўпписи полда ётар, кўзойнаги ҳам учиб кетганди. Оксоқланганича ерда ётган дўпписи ва кўзойнагини кўлига олди. Анчагача ҳеч ким гапирмади.

– У Сухробни бир ой илгари опкетувди, – хириллади Замон.

– Яна ўзингни директорман деб юрибсанми, ит?

Замон бу гал Фаридга тик қаради.

– Ярим йилдирки, менга бир чака ҳам маош беришгани йўк. Ўзимнинг йикқан-герганимни ҳам шу етимларга сарфладим. Шу болалар оч қолмасин, деб уйимдаги кўлга илингулик ҳамма нарсани чиқариб сотдим. Нима. Покистонда, Эронда менинг қариндошларим йўкми? Борсам, мен ўша ерда нонимни топиб еёлмайманми? Мен ҳам бошқаларга ўхшаб, бу худо қарғаган мамлакатдан қочиб кетишим мумкин эди, лекин мана бу қоракўзлар нима бўлади? – Замон эшикка имо қилди. Шер ва она эчки ҳақидаги эртак эсингиздами? Она эчки ҳамма болаларини бирданга еб қўймаслиги учун шерга ҳар ой биттадан улукчасини бериб туради. Мен ҳам худди шундай эдим. Агар мен битта бола бермасам, у ўнтасини тортиб олади. Унга кучим етмайди. У берган ифлос пулларни олиб бозорга бораман-да, мана шу етимлар учун ул-бул егулик олиб келаман.

Фарид ерга тикилиб қолди.

– У олиб кетган болаларнинг кейинги тақдири нима бўлади?

Замон кўзларини артди:

– Баъзиларини қайтариб юборади. Баъзилари эса дом-дараксиз кетади.

– Ким ўзи у? Қаердан топсам бўлади? – сўради мен.

– Эртага «Ғози» стадионига келинг. Матчнинг ўртасида у билан кўришишингиз мумкин. Фақат угина қора кўзойнак тақиб юради. – Замоннинг кўллари титради. – Энди кетинглар, болалар кўркишмасин!

Вазир Акбархон туманига қараб йўл олдик. Мана кўприкдан ўтиб, Пуштистон майдонига ҳам етдик. Бир пайтлар бу ердаги «Хайбар» ресторанида Бобо билан кўп бора кабохўрлик қилганмиз. Мана ўша ресторан. Пештокидаги харфларнинг ярми тушиб кетган, эшигига кулф урилган... Ресторан томи устига қурилган дорда эса... угада кийимдаги ёшигина йиғитнинг жасади шамолда сокин тебранади. Ўткинчи бу дахшатли манзарадан кўзларини олиб қочишга уринадилар. Туман ва чанг қоплаган осмонда қуёш худди парда орқасидаги чирок сингари хира нур сочади.

Қайсидир чорраҳага етганимизда Фарид ниманингдир устида бемураса тортишаётган икки эркакни кўраётди.

– Ногирон эркак ўзининг ясама оёғини сотяпти. Хеч бўлмаса, бирор ой қозони қайнайди-да.

Биз ганиш кўчага яқинлашганимизда юрагим ҳаприка бошлади.

– Анави кўчага бур, – дедим ҳаяжоним бўғзимга тикилиб. – Бу ёкка, бу ёкка!

Отам ҳар доим болалигимда уқтирарди: «Агар адашиб қолсанг, эсингда тут, кўчамизнинг охирида биттагина пуштиранг бино бор...». Мана ўша пуштиранг уй. Анча нураб қолган бўлса-да, хали бус-бутун. Отамнинг ҳовлиси эса...

Таниш кадрдон дарвоза олдида машинани тўхтатдим. О, мен бу дарвозадан неча бор шодон хатлаб ўтдим экан? Деворнимиз ёнида ям-яшил ўтлоқ ва гулзор бўларди, энди бу ер чиқиндиларга тўлиб кетибди. Деворларимиз нурай бошлабди. Дарвозахонада, бир пайтлар Бобонинг «фольксваген» машинаси ўрнида қирмизи «Жин» турибди. Кимники бўлдийкин?

Машинадан туриб, қанча пайт лол-хайрон бокиб турганимни билмайман. Фариднинг сигналидан ҳушимни йиғдим.

– Оға, бу ерда туриш хавфли. Кетдик.

– Яна озрок гўхта, – дедим аранг тўн иллаб.

Бу ҳашаматли уйнинг аввалги салобатидан асар ҳам қолмабди. Дераза ойналари ўрнига аллақандай полиэтилен қоплама ёпиштирилган. Иккинчи қаватдаги анави учинчи дераза менинг ётоқхонамга тегишли эди. Мен 25 йил аввал челақлаб қуяётган ёмғир остида ота-боланинг қандай кўчиб кетаётганини худди шу деразадан туриб қузатгандим.

– Амир оға, – Фарид яна сигнал берди.

– Ҳозир!

Назаримда ҳозир болаларча чакқонлик ила мана шу остонадан хатлаб ичкари кираману ҳовлида тимирскиланиб юрган Алига дуч келаман, бурнимга печкада қуйдирилган апельсин пўстлоғининг ёқимли ҳиди урилади, қулоғимга Ҳасан қуйлаётган эски хазорий кўшиғининг мушги оҳанги чалинади. Йўқ, бу Фарид босган сигналнинг овози экан.

Машинада ўтирган Фарид атрофга олазарак боқарди.

– Биродар, илтимос, яна ўн дақиқа сабр қил, бир жойга ўтиб келай.

– Факат тезроқ, – деди Фарид. – Жуда хаёлпараст экансан. Ҳалеб юрагингга яқин олаверма. Ўтган кун қайтиб келмайди.

Унинг гапларига эътибор бермасликка тиришиб, уйимиз ортидаги тепаликка қараб кетдим. Ҳасан билан ҳар гал бир ҳаглаб чиқиб олардик ва бу ерда қувлашмачок ўйнардик. Тепаликдан аэропорт ва ундаги самолётлар яққол кўришиб турарди. Бу гал тепаликка чикқунимча ўнқам оғзимга тикилди. Мана, эски қабристон. Ҳасаннинг ойиси ҳам шу ерга қўйилган. Бу ер ҳам чиқиндиларга тўлиб кетибди. Ҳасан болалигимиздаги анор дарахти мева қўйганини ёзганди. Энди дарахтнинг ўзи ҳам қуриб адо бўлди. Факат дарахт танасида битилган сўзлар йўқолмабди, холос: «Амир ва Ҳасан – Қобул ҳукмдорлари». Мен титроқ кўлларим билан дарахт танасини сийналадим. Бир парча нўстлок қўлимга илинди.

Тепаликдан бутун Қобул қафтдек кўришиб турарди. Мана ўша шаҳар. Болалигим кечган замин. Бир пайтлар шаҳар ям-яшил хилқатга ўралгандек туюларди менга. Ҳар бир ҳовлидан бир нечта дарахт кўкка бўй чўзиб турарди. Энди тап-тақир биёбон.

Фарид яна чўзиб сигнал берди. Вақтим тугаганди.

Яна Пуштунистон майдонини кесиб ўянимиз. Қаршимиздан ичи соқолли одамларга тўла бир нечта кизил шкап ўтди. Фарид ҳар гал уларни кўрганида паст овозда «хе оналарингги...» деб сўқиниб кўярди. Шаҳар марказидаги одмигина меҳмонхонага етиб келдик. Меҳмонхона маъмури сўраган 75 долларни ортиқча савдолашмасдан узатдим. Бу ердаги шароитлар ҳаминкадар эди. Исик сув йўқ. Ҳожатхона чаноғидаги қумғон тортқичи ҳам ишламас экан. Хона четида битта темир қаравот, устида биттагина эски адёл, бурчакда битта ёғоч стул... Бизга берилган «қароргоҳ»нинг бор дов-дастгоҳи шу эди. Кўчага қараган деразанинг ойнаси тўкилиб тушган, деворда бир парча қон доғи қорайиб қолганди.

Фаридга пул бериб, бирор егулик онкелишни буюрдим. Кўп ўтмай, Фарид бир товоқ гуруч, иккита шанати нов орасида тўрт сих қабоб билан қайтиб келди. Қабобни ютоқиб чайнардикман, оғзимда таниш, қадрдон лаззатни туйдим.

Мен қаравотда, Фарид эса ерда ёталиган бўлди. Хўжайиндан қўшимча тўлов эвазига яна битта адёл сўраб олдик. Хонани синик деразадан тушаётган ойнинг олачалшок ёдуси ёритиб турарди. Билишимизча, икки кундан бери марказий генератор ишдан чиққани туфайли бутун Қобулда электр йўқ экан. Фарид билан анча гаплашиб ётдик. Латифалар айтишдик.

– Битта янгиси эсимга тушди, – менинг кизиқшимни сўрамай туриб бир кикирлаб олди-да, хикоясини бошлади. – Бир куни Насриддин афандининг кизи отасининг ёнига «орим урди» деб йиғлаб келибди. Фарид негадир хикоясини тўхтатиб менга юзланди. Эшитганмисан?

– Айтавер-чи, кейин нима бўпти?

– Кейин афанди кизининг юзига яна бир шаналок туширибди. «Нега урасиз» деса, «агар эринг менни кизимни урадиган бўлса, мен унинг хотинини ураман», деб жавоб қайтарибди.

Мен мириқиб кулдим. Ҳа, халкимизда юмор туйғуси халиям йўқолмабди. Негадир кўнглим кўтарилгандек бўлди.

– Яна биттаси бор. Бир куни афанди эшагига оғир юк ортиб кетаётса, биттаси унга таъна килти: «Оғайни, ўзи эшагини қилтириқ экан, устига шунча юк ортиб, яна сўлакмондек ўзини ҳам миниб олибсан». Шунда афанди эшакдан тушмай туриб, юкни бошига кўтариб олибди: «Мана, энди эшакка енгилроқ бўлди!».

Фарид шундай оғирқарвон кўрингани билан кўп «афанди» биларкан. Улар орасида сал «анақарок»лари ҳам кўп экан. Ичагим узилаёзди. Ниҳоят Фариднинг захираси тугадими, жимиб қолди. Бироз сукунатдан сўнг мутлақо жиддий оҳангда сўради.

– Амир оға, ростини айт, сен нега келдинг бу ерга?

– Айтдим-ку сабабини.

– Битта хазорий шиани деб океан ошиб келганингга ҳечам ишонол-маяман.

Бояги кувнок кайфият бирдан сўнди. Дарров девор томонга ўтирилиб олдим.

– Уйқум келяпти. Чарчадим...

XVII

«Ғози» стадионида одам қайнарди. Ўриндиклар ораси турли қоғоз нарчалари, ахлатларга гўлиб кетганди. Жулдур кийимдаги ўспиринлар елим тоғораларда ниета, снгарет, ёнғок ва турли ширинликларни сотиб юришарди. Қоксуяк бир йигит тирсагимдан тутиб, кулоғимга шивирлади:

– Зўр суратлар бор, олмайсизми? Ёмон уятсиз суратлар.

Йигитнинг югурик кўзларида хавотир ўйнади. Истар-негамас суратга қарадим. «Уятсиз суратлар»да қайсидир хинд фильмидан олинган лавҳа аке этган, беҳаёликдан асар ҳам йўқ эди.

– Ёмонам уятсиз-а? – ўз фикрини мендан тасдиқлашига уринди сотувчи.

– Хў, шипана, тутиб олишса, терингни шилишади, – ўдағайлади ёнимда турган Фарид ўспиринга қарага. Ўспирин шу захоти ерга киргандек ғойиб бўлди-қолди.

Бир пайтлар бу стадион маркази ям-яшил майсазордан иборат эди. Энди эса майдонда бир гиёҳ кўринмайди. Футболчиларнинг оёғи остида чанг

кўтарилади. Икки томонда дарвоза устуни ўрнида иккита чуқур қазилган. Ўриндиклар оралаб маҳсуе таёқчалар кўтарган толиблар изғишади. Ким бақирса тамом – башарасига таёқ тушади. Биринчи тайм тугаши билан ҳамма негадир ўридан турди. Майдонга менга таниш бўлган иккита қизил пикап кириб келди. Машиналарнинг бирида паранжига бурканган аёл. Иккинчисида эса кўзлари боғланган эркак ўтқазилган эди. Машиналар майдоннинг ўртасига келиб тўхтади.

– Қўрасанми, – деди Фарид негадир афти бурнишиб.

– Йўқ, – дедим, лекин барибир биз охиригача қолишимиз керак.

Толиблар икки маҳкумни машинадан туширишди. Аёл ерга ўтириб олганди. Уни тик турғизмоқчи бўлишганда, аёл аллақандай ваҳший овозда ўкириб юбордики, мен бу овозни ўлгунимча унутмасам керак. Мен шундагина майдонда нима мақсадда чуқур қазилганини тушуниб етдим. Толиблар ҳар иккаласини чуқурга тушириб, елкасигача ерга кўмишди. Қатл майдошида пайдо бўлган оқсоқол мулла микрофонга яқин келиб бир-икки томоқ кирди:

Аввалига Қуръондан узун сура ўқиди. Унинг ширали овозини чала кўмилган аёлнинг аҳёний чинқириғи бузиб турарди. Қироатни тугатиб, мулла форсий тилдаги ваъзини бошлади:

– Мухтарам аҳли ислом, биродарлар! Бугун биз Яратганининг амрини ижро этмоқка жам бўлдик. Алҳамдулиллоҳ, бу кун бизнинг Афғонистонда Яратганининг ҳукми ва пайғамбаримизнинг – пастрок овозда «ул зотга салом ва салавоглар бўлсин» деб қўйди, – суннати билқул барқарордур. Биз ҳаммамиз Аллоҳнинг қаршисида тенгдирмиз ва унинг амрига тобемиз. Парвардигор барча бадаларига ношаръий яқинликни харом қилган. Динимизда зинокор хоҳ эркак, хоҳ аёл бўлсин тошбўрон қилиш буюрилган. Бинобарин биз мана бу икки гуноҳқорни ҳам ушбу жазога мустаҳик қилгаймиз.

Стадион сув қуйгандек жимжит эди.

– Яна булар мусулмонмиш, – оҳиста шивирлади Фарид.

Шу чок машинадан бошдан-оёқ ошпоқ кийинган, кенг яғринли толиб тушди. Майдонда алпанечук шовқин турди. У худди хочга миҳланган Масиҳдек қўлларини кенг ёйиб, агрофига мағрур бўйланди. Унинг кўзларига худди Жон Леннонники сингари катта қора кўзойнак кўндирилган эди.

Мана шу одам, – қулоғимга пичирлади Фарид.

Толиб шахдам қадамлар билан учинчи машинага яқинлашди ва унинг бортида ортилган қатта-қатта тошлардан бирини олиб одамларга намоён қилди. Майдондаги ғала-ғовур янада кучайди. Толиб бейсбол тўпидек қатталикдаги тошни баланд кўтариб, халққа намоён қиларкан, нақ кўзи боғлиқ йиғитнинг пешонасини мўлжаллаб оғди.

Бугун стадион «ох» деб юборди. Аёл жонҳолатда додлади. Мен кўзларимни кафтим билан беркитдим. Стадиондаги шовқин, бакир-чакир давом этарди. Бирок вақт ўтиб, кўзимни очмай Фаридни туртдим:

– Тугадими?

– Йўқ, хали.

Бу мудхиш вокелик яна қанчага чўзилди, билолмадим. Бирдан яна атрофдаги ган-сўзлар кулоғимга чалина бошлади:

– Ҳали ёшигина йигит экан-а?

– Йигирма а ҳам оорман чикар.

– Ростдан ўша иш устида тутишибдими?

– Билмадим, бир вайронада кучоклашиб туришган экан, дейишди.

– Ўлди шеклини? Қимирламаяпти-ку!

Кўзларимни очдим. Маҳкум йигитнинг қонга бўялган боши бир тарафга оғиб турарди. Бояги толиб эса, хандакакдек келадиган гошни ҳеч нарса бўлмагандек ўйнаб турарди. Шу чок стетоскоп қўтарган киши (доктор чамамада) маҳкумнинг томир уришини текшириб, бош ирғаб қўйди. Томошабинлар инграб юборишди.

Қатл маросими тугагач, жасадларни машиналарга ортишди. Четда турган уч-тўрт одам белкурак билан ўраларни кўма бошлашди. Яна майдонда узун иштон кийган футболчилар пайдо бўлди. Иккинчи тайм бошланганди.

Бизнинг ишимиз эса ҳамирдан қил суғургандек осон кечди. Ҳеч қандай расмийатчилик, қоғозбозлик бўлмади. Фарид таёк кўтариб юрган толиблардан бирининг кулоғига шишиган эди, у майдонда югуриб юрган шерикларидан биринга пушту тилида алланима деб бакирди. Шериги эса «Ленно»нинг ёнига бориб, унга чамаен бизнинг хоҳишимизни билдирди.

Ҳалиги толиб бизнинг ёнимизга келиб, «оға-соҳиб бизни соат учда ўз уйида қабул қилишини» айтди.

XVIII

Сараки Мемона Вазир Акбархоннинг толиблар ва уларнинг раҳнамолари яшайдиган энг серхашам кўчаси эди. Фарид машинани касрмонанд уйининг ёшиги олдида тўхтатди.

– Етиб келдик, – деди Фарид моторни ўчираркан. – Сени машинада кутаман. Бу ерда менинг ёрдамим тегмаса керак.

Мен бир муддат тараддуддан сўнг шахд билан машинадан тушиб, темир дарвозанинг кўнгироғини босдим. Жимлик. Демак, хали электр келмабди. Эшикни тақиллаштишга тўғри келди. Зум ўтмай бўсағада елкасида автомат билан икки толиб пайдо бўлди. Улар мени бошдан-оёк найпаслаб, бирор хавфли қуролим йўқлигига амин бўлишгач, ховлига киритишди. Атроф-

га разм солдим. Ҳаммаёқ саранжом-саришта. Гуллар барқ уриб очилиб ётибди. Ҳовлининг бурчагида кудук кўзга ташланади. Мен сокчилар ихотасида зинапоаялардан юкори кўтарилдим. Нихоят мени меҳмонхонага олиб киришди. Кенг залда иккита яшил диван жойлашган бурчакда текис экранли телевизор қўйилган, деворда Макка тасвири туширилган гилам-жойнамоз осилганди. Сокчилар автомат учи билан «ўтир» дегандек диванни кўрсатишди.

Диванда ўтириб кута бошладим. Танамда кон музлаб қолгандек эди. Бугунги учрашув нима билан, қандай якун топишини ҳатто тасаввур ҳам этолмасдим. Ўзимни бутун борлиқдаги танҳо жонзотдек ҳис этдим. Қизик, мен нима учун минглаб чақирим йўл босиб, нақ жаҳаннам эшиги оғзида кўз олдимда икки бегуноҳни ўлдирган жаллодни кутиб ўтирибман. Кўз ўнгимда Сурайё жонланди. Наҳотки, у 36 ёшида бевага айланса?..

Диваннинг шундоққина ёнида қаҳва столи турарди. Столнинг пасткам оёқлари унинг тепа қисмига ёнғоқдек келадиган зўлдирлар билан биркитилганди. Стол устидаги патнисда тоифи узум қўйилган экан. Беихтиёр бир донасини узиб, оғзимга солдим. Бундай ширин тоифи узум дунёнинг бошқа ҳеч бир бурчагида ўсмаса керак.

Шу чоқ уй эшиги очилиб, қаршимда бояги кўзойнакли толиб икки сокчиси билан пайдо бўлди. У қаршимдаги дивандан жой олиб, менга синчков назар ташлади. У бояги оқ либоси устидан қора нимча кийиб олган, бидагида тилла соат ярақларди.

Қизик, унинг ранги сокчиларникига нисбатан анча оқ, соқоллари ҳам ханага бўялгандек малларанг эди.

Ассалому алайкум. – деди толиб ниҳоят жимликни бузиб.

– Салом. – дея қаловландим.

– Анавини опташла. – толиб сокчига имо қилди. Мен нима бўлганни англамай туриб, ясама соқолимни сокчининг чангалида кўрдим.

– Нима кераги бор ўзингизни ортиқ кийнашнинг. – толиб бармоқларини шакирлатди. – Бугунги томоша сизга ёқдими?

– Ҳали бу... томошамиди. – овозим қалтираб чиқди.

– Намойишқорона қатл – энг макбул томоша. Драма. Кўнгилхушлик. Энг асосийси – яхши ибрат. – Толиб яна бир шакирлатганида сокчи чўнтагидан сигарета чиқарди, иккинчиси ёндирғич тутди. Толиб сигаретни буруксентиб, кафти билан тутушни ҳайдади.

Бундан ҳам зўрини тўксон сакқизинчи йилда Мозори шарифда кўрсатганмиз. Биз ўшанда жасақларни итларга майдалаб берганмиз. – Толиб ниманидир эслаб, ҳузурли жилмайди. – Биз уйма-уй юриб, эркакларни тутиб, қариялар, аёллар ва болаларнинг кўз ўнгида отиб ташлаганмиз. Кўринсин, билинсин бу ярамас ҳазорийлар ўз жойи қаерда эканини. О, бунинг завқини

билсангиз эди. Тиз чўкканча сиздан шафқат сўраб ёлворишадн, сиз эса, кннрнк кокмай автомаг тенкисини босасиз. Эсингдами Жовид?

Сокчи илжайди.

Мен Мозори шарифда хазорийларнинг киргнн қилингани хакида Америкада тонгги газеталарнинг бирида ўкнгандим.

– Шахар ўликларга тўлиб кетди, – вкор билан ҳикоясида давом этди толиб. Ўликларни олиб кетнш учун келганларни ҳам ўкка тутдик. Уларнинг ўзингнни итлар гажиди. Ҳа, итга ит ўлими! – Толиб кўшнни мушт килиб, менга ўгирилди. – Сиз Америкадан келдингизми?

– Ҳа, соҳиб.

– Нима хизмаг?

– Мен бир болани кидириб юрибман.

– О, канака бўлсаям бўлаверадими? – толиб кулимсираб шерикларига қаради. Сокчилар ҳам нос чекавериб сарғайган тишларини кўреатиб тиржайишди.

– Билишимча, у сизнинг қўлингизда экан. Исмн Сухроб.

– Хўш, ўзингиз шундай кийн дамда Ватанга хизмаг қилиш ўрннга фиску фужур ўлкасида нима килиб юрибсиз?

– Мен анча аввал кетганман Афғонистондан. – Тилимга ўнг келган жавоб шу бўлди. Захар танг қилиб тургани учун оёқларимни маҳкам жуфтладим.

– Бу жавоб эмас, – толибнинг овози жаранглаб чиқди. – Ватанга мадад керак бўлиб турган пайтда уни тарк этиш бу хиёнат. Гарчи ўз ихтиёрингиз билан қайтиб келганингизда ҳам сизни ҳибсга олиш учун асосимиз бор. Нега бунча рангннгиз оқарди. Демак, кўрқяпсиз.

Нима деганимни англолмадим. Фақат кўз ўнгимдан Сурайё, унинг кўнғирокдек сочлари, қулоғи оркасидаги ярим ойни эслатувчи нор, у билан кечирган лаззатли онлар бирма-бир жонланди. Толиб нимадир деганини ҳам англолмай қолдим.

– Маъзур тутинг...

– Сиз, демак, менинг эркатойимни кўрмокчисиз?

– Ҳа, соҳиб.

Сокчи хонадан чиқиб кетди. Зум ўтмай, эшик ортидан кўнғирокчаларнинг майнн жингирлаши эшитилди. Сокчи елкасида катта стереомагнитофон билан қайтди, унинг ортидан узун оқ яктакча кийган болакай эрганиб чиқди. Худди ўша! Отасининг қуйиб қўйгандек ўзи. Раҳимхон берган суратдаги боланинг ўзгинаси эди у. Сочи худди суратдагидек қирғишлаб олинган, фақат кўзларига сурма тортилган, юзлари кизариб турарди. Сокчи магнитофон тугмасини босиши билан таниш пуштун муснкаси янгради. Демак, толибларга мусика эшитиш тақиқланмаган экан. Уй соҳибн ва сокчилар қарсақ чала бошлашди. Бола эса, худди раккоса кизлардек нозик

ҳаракатлар ила мусиқа оҳангига қараб рақс туша бошлади. У кўзларини маҳкам юмиб олганди.

Бироздан сўнг толиб магнитофон тугмасини босиб, мусикани ўчирди. Боланинг ҳаракатлари бир нуқтада қотиб қолди.

– Келақол кўзим, кел, – дея болақайни ёнига имлади толиб. У Сухробни маҳкам бағрига босди. – Жуда истеъдодли-да менинг ҳазорам, – у шундай дея қўлларини кифтлари оша настига сирғалтира бошлади. Соқчилардан бири «пик» этиб қулганди, уларга қараб ўшқирди.

– Йўқолларинг!

Соқчилар ерга киргандек ғойиб бўлишди.

Толиб боланинг юзини менга қаратиб, қўллари билан боланинг қоринини чангайлади. Кейин Сухробнинг торгина елкасига иягини қўйиб, менга тикилди. Бола уялганидан нима қилишини билмай, ерга қараб турарди.

– Қиз-зик, – тишларини ғижирлатиб, гап бошлади яна толиб. – Кекса ба-балу ҳозир нима қилиб юрибдийкин?

Мени жин урдими? Нега бунча қалтирамасам? Оёқларим музлаб кетдими?

Толиб қах-қах отди:

– Нима, ясама соқол билан мени таниёлмайди деб ўйлаганмидинг? Эсингда тут. Мен одамнинг юзини жуда яхши эслаб қоламан. – У Сухробнинг қулоғидан секин тишлаб олди. – Отанг ўлибди деб эшитдим. Уй соҳиби кўзойнагини ечди. Унинг мовий кўзлари қонга тўлганди. Нафасим бўғзимга тикилиб қолди. Бўлиши мумкин эмас. Яна мен ўтмиш издиҳомида қолдим. Ич-ичимдан қарғиш ва нафратлар билан ўралган, қабоҳатнинг энг жирканч тимсолига айланган бир исм тилимга қалқиб чиқди:

– Асеф!

– Амиржон!

– Сен... нима қилиб юрибсан... бу ерда. – тилимга бундан ҳам аҳмоқона савол чиқмади.

– Мен, – Асефнинг қошлари кўтарилди. – Бу саволни мен беришим керак сенга?

– Сенга сабабини айтдим, – дедим гўлдираб. Ўх, жин урсин, мунча қалтирамасам. Сал дадилроқ бўлсам-чи!

– Сенга мана шу бола керак-а? Хўш, нима учун? Билсак бўладими?

– Айтган пулнигни бераман. Менга пул кўчириб беришади.

– Қанақа пул? – ҳиринглади Асеф. – Сен Рокинхемни эшитганмисан? Бу жаннатнинг Австралиядаги бир бўлаги. Ота-онам ҳозир ўша ерда яшайди. Денгиз қирғоғида ўз виллалари, яхталари бор. Гольф майдони, бассейн. Маза. Ўша ерда отамнинг бир қанча афғон ресторанилари, заргарлик дўконлари бор. Қанча пул керак бўлса, жўнатишади. Мен шўравийларга қарши пул туфайли курашдимми? Толиблар сафига ҳам пулни ўйлаб ўтмадим. Нима учун ўтганимни айтайми?

Оғзим куриб қолган. лабимни муттасил ялардим.

– Сув ичасанми? – сўради Асеф ҳамон Сухробни кучоклаб тураркан.

Йўқ, керакмас.

– Нима деётувдим. Ҳа, шундай қилиб, нега толибларга ўтганимни айтмоқчи эдим. Биласан, мен умримда динга кизикмаганман. Бир воқеа сабаб мен шу йўлни тутдим. Эшитасанми?

Мен индамадим.

– Бабрак Кармалнинг даврида коммунистлар мен ва отамни уйимиздан ушлаб кетишди. Ҳар биримизни музлаткичдек келадиган тор ва совуқ камеларларга гиқишди. Бизга ўхшаган маҳбуслар кўп эди. Ҳар биримизни биттадан хазорий комендантнинг хонасига олиб кетишарди. Унинг тегиқисини еганлар анча пайтгача ўзига келолмай ётарди. Навбат менга келди. Ўша пайтлар пешобим кон аралаш келадиган бўли қолганди. Буйрагимдаги тош шунақа азоб берардики, кўяверасан. Хуллас, мени унинг ёнига опкиришди. Унинг этиклари пошпасига тақа қокилган бўлиб, сўроқ қилаётганида агайин киийиб оларкан. У бикинимни пойлаб бир тегиган эди, буйрақдаги тош жойидан чиқиб кетса бўладими? Шунақа енгил тортидим. У қулаётганимни кўриб, қаттиқроқ тепа бошлади. Шунда худо мен тарафда эканини аншладим. Унинг учун хизмат қилишим лозимлигини пайқадим. Орадан йиллар ўтиб, тақдирни қараки, ана шу комендант аёвсиз жанг пайтида оёғим остидан чиқиб турибди-да! У Маймана яқинидаги қишлоқда, оқоқда яраланганча инграб ётарди. «Мени танияпсанми» деб сўрадим. «Йўқ» деди. Мен эса, бир кўрган одамимни ўлгунимча эслаб қоламан. Ўзимни танитдим-да, автоматни чотига тираб тегишни босдим. Мана, шундан бери Яратганининг ҳақ йўлидан кетяпман.

– Ҳақ йўл? – Ўз овозимни арағи эшитдим. – Сенингча, бегуноҳ севишганларни тошбўрон қилиш, порасида гўдақларни зўрлаш, хазорийларни қатли ом қилиш ҳақ йўлми? Ахир бу исломда ҳам қораланган-ку!

«Тамом, ўйладим мен. Бу гаплардан кейин тирик қолишим дарғумон».

Асефнинг юзларида таажжуб зухурланди:

Сиз хоинлар кўп нарсаларнинг фарқига бормайсизлар, ўз ватанингиз, анъаналарингиз, тилингизни ҳурмат қилмайсизлар. Афғонистон чиқиндиларга тўлган чиройли бир хонадонга ўхшайди. Кимдир уни бу чиқиндилардан халос этиши керак!

– Демак, сизлар Мозори шарифда уйма-уй юриб, чиқиндиларни йўқотибсизлар-да?

Худди шундай, – безбетларча бош ирғади Асеф.

– Ғарбда бунга этник тозалаш дейишади.

– Шунақа де? – Асефнинг кўзлари чакнаб кетди. – Чиройли жумла экан. Эслаб қоламан. Этик тозалаш.

– Мен фақат мана шу болани олиб кетишим керак, – дафъатан Сухроб билан кўзларимиз тўкнашди. Унинг маъсум кўзлари худди кассобга тикилган кўзичокники сингари мўлтираб турарди.

– Нима қиласан уни? – Асефнинг пешонасида тер резалари жилдиради. – Ё сен ҳам...

– Нақадар пастканлик?

– Бир нарсгага тушунолмаяман, – Асеф менга синчков нигоҳини ўқдек қадади. – Наҳот сен шу ҳазорий болани деб океан ошиб келган бўлсан?

– Бунинг ўзига яраша сабаблари бор, – дедим бироз довдираб.

– Яхши, ол, онкет, – Асеф болани олдинга итариб юборди. Ваза устидаги узум доналари ерга, Сухроб эса, узумнинг устига келиб тушди. Унинг узун кийимлари қирмизи шарбатга беланди.

Мен Сухробнинг туришига кўмаклашдим. У менинг кўлларимдан маҳкам ушлаб олди. Биз эшик томон юрарканмиз, унинг оёғидаги кўнғирокчалар тинимсиз жириглади. Оркамиздан Асефнинг ўктам овози янгради:

– Шошма, боланинг хақини ким тўлайди?

– Мендан нима истайсан?

– Мендан қарзинг бор эди. Эсингдами?

Эсимда. Ўша. Довудхон тўнтариш қилган қуни Асеф шериклари билан йўлимизни тўсиб хиралик қилган, шунда Ҳасан роғатка билан Асефнинг пешонасини мўлжалга олиб: «Сени биркўз Асефга айлантираман», дея таҳдид қилганди. Бунинг учун у Ҳасандан ўта қабихона қасос олди. Мана, ниҳоят навбат менга келди.

– Нима танинг бор?

Бошқа нима ҳам дердим. Ундан тиз чўкиб марҳамат тиланидан ҳам фойда йўқ. Асеф сокчиларини чақириб уқтирди:

– Эсинларда бўлсин. Ҳозир мен эшикни ёпаман. Бизнинг эски ҳисоб-китобларимиз бор. Орани очди қилишимиз керак. Хонага кириш қатъиян тақиқланади. Ҳар қандай шароитда ҳам жойингиздан қимирламайсиз. Бу ердан фақат бир киши тирик чиқади. Агар у чиқса, демак, ўз эркини қўлга қиритибди. Тегманлар, кетаверсин.

– Бироқ, оға-сохиб...

– Қайтараман, у соғ чиқиб кетолса, қўл теккизмамлар. Гап тамом.

Сокчилар бу гал тортишиб ўтирмадилар. Сухробни олиб кетишмоқчи эди. Асеф йўл бермади:

– Тегманлар, у қолсин, кўрсин, уни а фойдаси бор.

Эшик ёнилагач, Асеф кўкрак чўнтағига қўл солди ва у ердан ўша... таниш ялтирок пўлат қастетни чиқарди ва шошилмасдан бармоқларига тақиб олди.

Кейин... кейин нима бўлди?

Ҳозир ўша дамда юз берган ҳодисаларни кўз олдимга келтирарканман, улар узук-юлук хотирамда жонлангандек бўлади. Мана, Асеф, кастет тақилган кўли билан магнитофон тугмасини босди. Шу тобда негадир деворга осилган гиламча ерга келиб тушди ва чап кўтарилди. Мана, унинг салласи бир томонга учиб, тишларини сочлари елкасига ёйилди... Асеф узум доналарини юзимга иритди, тишларини ваҳшиёна гижирлатди, кўзлари ўйнади.

Яккама-якка жангнинг сўнги сахналари барча тафсилотлари билан эсимда қолган.

Кўз ўнгимда кастет яшидек ярақлайди. Кастетнинг оғрикли зарбидан ўзимни йўқотиб қўйдим. Оркам билан девордан туртиб чиккан миҳга урилдим. Сухроб чинкирди. Муеика садолари тинмайди. Навбатдаги зарба жағимга урилди. Тишларим халқумимни тирнаб ўтаётганини пайкадим. Эсеиз, бу тишларини бир кунда икки марта лаб ювардим. Ўримдан турнишга уридим. Ёрилган лабимдан оққан қон пуштирани гиламга сочилди. Навбатдаги зарбанинг оғирлигидан букчайиб қолдим. Қуриган шох синганда чиқадиган овоз эшитилди. Кейинги мушқдан ёноғим билан телевизор киррасига бориб урилдим. Чап кўзим тагида ўт чакнади. Яна Сухроб чинкирини эски пуштун муеика оҳаншларига қўшилиб кетди. Асеф сочимдан тутиб афгимни ўзига қаратди. Яна бир зарба. Қаншарим қарсиллаб синди чоғи. Энди тена бошлади шеклениш.

Қутилмаганда, дафъатан ичимдан кучли қахқаҳа портлаб чиқди. Бу кулганининг қудраги олдида коворғам, дунжим, аъзой баданимни измига олган оғрик ҳам босилгандек бўлди.

Нега қуласан, – Асеф мушт устига мушт ёғдирар, оғзидан тупук сачрарди. Нега қақиллайсан?

Бу гал чап коворғам қарсиллаб синди. Мен эса, ҳамон ўзимни кулгидан тўхтатолмасдим. Айни пайтда шунча шафқатсиз азобларга қарамай, ўзимни кушдек енгил сезардим. О, мен бу енгилликни, бу хотиржамликни йнгирма олти йилдан бери қутардим. Ҳа, шунча пайтдан бери бутун жиему жонимни бир дард, бир оғир юк эзиб келарди.

Кўз ўнгимда ўша кадрдон тепалик, қари анор дарахти жонланди. Мана, қаршимда Ҳасан содиқлик билан менга мутеларча термулиб турибди. Қўлида қағтакон анор. У анорни пешонасига уриб ёради ва мендан махзун кнёфада сўрайди:

«Энди кўнглинг жойинга тушдими? Энди сая бўлса-да енгил торгдингми?»

Енгил торгдим, Ҳасан! Елкамдан тоғ ағдарилди, Ҳасан! Ҳа, мени 26 йил тинимсиз азоблаб келган ҳасталиқдан мана шу шафқатсиз мушт ва тешиқлар, миселсиз азоб-укубатлар ичида халос бўлдим, Ҳасан! Мен қулмай ким қулсин яна?

Бу олишувнинг интихоси то ўлгунча хотирамдан чикмаслиги аниқ.

Мен чалқанчасига беҳол ётардим, аммо кулгу мени тарк этмаганди. Абгор жисмим эса, устма-уст тушаётган пўлаг зарбаларга нишон эди.

– Бас, – ишгичка, аммо баланд овоздан иккимиз ҳам сергак тортиб, ўша томонга қарадик. – Илтимос қиламан, оға, бас қилинг!

Болалар уйининг директори (исми Замонмиди?) айтган гап кулоғим остида жаранлагандек бўлди: «Рогатка отиш бўйича ҳеч ким унга тенг келолмайди. Туну кун рогаткасини ўзи билан олиб юради».

Сухробнинг кўзидан оқаётган шашкатор ёшлар унинг кийригидаги сурмаларни ҳам сидириб, мишинига қўшилиб, пастга сирғаларди. Бир қўлида рогатканинг айрисини тутиб, иккинчисида резинасини тортиб, Асефнинг пешонасини нишонга олиб турди. Рогатка «ўқдон»ида нимадир ялтираб турибди: э, бу бояги, узум турган столнинг зўлдир эмасми?

– Оға, уни кийнашни бас қилинг, – деди боланинг овози титраб. – Илтимос, бошқа кийнаманг уни!

Асефнинг лаблари ғазабдан пир-пир учди:

– Бу нима қилганинг ҳароми?

– Илтимос, оға! – ёлворди Сухроб. – Уни қўйворинг!

– Рогаткани ташла! – илондек вишиллади Асеф. – Бошинга итнинг кунини соламан, ҳазорийвачча!

– Уни кийнаманг!

– Ташла делим!

– Илтимос қиламан!

– Ташла итвачча! – Асеф мени янчиб ўтганча бола гарафга отилди. Нимадир чийиллаб кетди. Ҳа, Сухроб рогатка резинасини қўйворган экан, Асеф хўкиздек бўкирганча чап кўзини чангаллаб ўтириб қолди. Бармоқлари орасида кон аралаш аллақандай шаффоф суюқлик сизиб оқиб чиқди. Ҳа, қайсидир дарёда кулоғимга чалинганди. Бу кўз косаси суюқлиги. Асеф кўзини чангаллаб, ерга ағанаркан, Сухроб кўлимдан тутиб, кулоғимга шипшиди:

– Юринг, қочамиз!

Ҳар бир қадам босишимиз жон бериш билан барабар эди.

– Чиказворинглар! – кичкирди Асеф ортимиздан. Чиказворинглар, тезроқ!

Эшик олдида соқчилар бизни кўриб бақрайиб қолишди. Кейин ажабланганча бир-биринга қаради.

– Қочдик, – кўлимдан торткилади Сухроб. Мен эса, гамоман ҳолдан тойган, аранг одимлардим.

– Чиказинглар деяман.

Беихтиёр оркамга ўгирилдим. Соқчилар Асефнинг устига эгилиб нимадир қилинаётганди. Ўла-а, кўз косасига бояги зўлдир пикилиб қолди.

Еру осмон назаримда чирширак бўлиб айланарди. Сухробга суяниб зиналардан тушарканман, Асефнинг йирткичларча ўкириги биздан тобора олис-

лаб борарди. Мана, кўчага ҳам чикиб олдик. Баракалла Сухроб, агар сен бўлмаганингда анави жаллоднинг кўлида аллақачон жон берган бўлардим. Фарид бизни кўриши билан машинадан тушиб, ёрдамга ошиқди:

– Ло хавло ва ло куввато, — дея менинг қўлтигимдан олиб, машинанинг орка ўридиғига ўтқизди. Кейин Сухроб ва Фарид машинага жойлашди. Эшиклар ёпилганини, мотор ўт олганини эшитдим. Пешонамда жажжи майин кафтнинг ёкимли ҳароратини ҳис этдим. Машина ойнасидан сирғалиб бораётган қурушқоқ шох ва новдалар кўзимга ташланади. Сухроб тенамда тинимсиз энтикади. Фарид эса битта дуони ҳадеб такрорлайди «Ло хавло ва ло куввато...»

Элас-элас хушимни йўкотаётганимни илғайман...

XIX

Зулмат хийла ёришиб, ёира-ширада менга кадалиб турган ҳар хил каллалар кўзга ташланади, нималарнидир сўрашади. Айрим саволларни тушунгандек бўламан: Отинг нима? Бирор еринг оғриягтимми? Кимлигимни билиб турибман, ҳаммаёгим қакшаб оғриётгани ҳам бор гап. Лекин жавоб беролмайман. Гапирини пак азобнинг ўзи. Мен буни юзи кизартирилган, кнприклари бўялган болакай ҳақида нимадир дейишга чоғланганимдаёқ тушунганман. Ушандан бери бир йил ўтдим, икки йилми, ўн йилми, эслолмайман. Мана ўша бола: биз машинада қаёққадир кетянимиз, рулни Сурайё бошқаряпти. Қизик, у машина ҳайдашни билмасди-ку!

Яна мовий калпоқчалар остидаги нотаниш каллалар кўринади. Биттаси кўзимга жуда таниш кўрнпяпти. Неми Ойша экан. Қалпоқ остидан оқарган сочлари тошиб чиккан, бурнига булоки такиб олибди, кўзлари кўзойнак ортидан янаям каттароқ бўлиб кўрнаркан. Қўллари мунча юмшоқ, ёкимли бўлмаса? Кўкрагимга ниманидир кадаб қўйишибди.

Зум ўтмай яна зулмат қаърига қулайман. Каравотим устида турган мана бу йиғит ким бўлди? Бошида бир жуфт патирни эслагувчи калпоқ. Қорасоч, қоракўз бу йиғитни қаердадир кўрганман. Мен кўп йиллар бурун унинг машинасига чикканман. Яна қоронғилик ўз қонига торғади.

Қизик, оғзимга ниманидир тикиб қўйишибди. Нимадир билкиллаяпти. Унг кўлим ловуллай бошлади. Бояги булоки таккан аёл менга капельница қўйяпти. Унинг овози узок-узокдан эшитилгандек бўлади:

Калий, бироз оғритишни мумкин. Худди ари чаккандек бўлади.

Нимадир демокчи бўлдим, оғзим очилмади. Кўкрагимга қадаланган парса нима бўлдикини? Яна қоронғиликка қулайман. Қаршимда Ҳимолай айниги устида менга қараб қулнимсираб турган одамни ҳам танидим. У менга дўстона кўл чўзди: «Баракалла ўғлим, бу сенинг ўлжани, сен уни енидинг!»

Нжис кўзимни очдим. Мана, бояги корасоч йигит. Эсладим, унинг исми Фарид. Унинг ёнидаги бола ҳам менга таниш. Шу чок кудогим остида кўнгирокчалар жаранги эшигилди. Чанқаб кетдим. Сув ичгим келяпти. Яна коронгулик денгизига шўнғиб чикаман. Манави ингичка мўйловли одам ким бўлди? Кайсидир телесериал қахрамони-ку?

Ўйк, унинг исми доктор Фарукий, жағ-юз соҳаси бўйича жарроҳ экан. Негадир: – Мен каердаман? – деган савол бўғзимдан хатлаб чиқолмайди. Оғзимни очишга уришишим билан нимадир бўйнимни хиппа бўғади.

– Ҳали бироз эрта. Амир, – деди доктор. – Ҳадемай хаммаси ўтиб кетади. Фақат сим каркасни ечишимизни кутишга тўғри келади. Сиз каерда бўлганингиз, бунча жароҳатни каерда олганингизни эслолмасангиз керак. Мени бу ерга операциядан кейин чақиринди.

Доктор бироз жим колди. Негадир юзи жиддийлашди:

– Сиз ҳозир Пешовардаги госпиталдасиз. Сизни бу ерга жуда оғир ахволда олиб келишди. Омадингиз бор экан, тирик колдингиз, биродар! – у кўрсаткич бармоғини соат қапгиридай ликиллашди. – Сизнинг талоғингиз ёрилган, яхшиям ички кон кетиши дарҳол тўхтаган, аке холда сиз бу ергача етиб келолмасдингиз. Умумий жарроҳлик бўлимидаги хамкасбларим сизнинг талоғингизни олиб ташлашди. Ундан ташқари, етти коворғангиз синган. Биттасида пневмогораке юз берган. Яъни синган коворға ўпкани жароҳатлаган. – Жарроҳ менга бир учи кўксимга қадалган шаффоф пластмасса ичакни кўрсатди. – Биз сизнинг кўкрак қафасингизга шлеврал дренаж ўрнатдик.

Ичакнинг иккинчи учи ярмигача сув билан тўлғизилган, махсус сепюга ўрнатилган шиша идишга уланган эди. Мана билқиллаш товуши каердан келяпти.

– Сизнинг танангизда жароҳат жуда кўп эди. Энг ёмони, устки лабингиздагиси эди. Лабингиз иккига бўлинган, этнинг бир қисми узилиб хам тушганди. Хавотирланманг, пластик жарроҳларим чиройли килиб тикиб кўйишади. Фақат чандири қолади. Кейин ёнок суяги хам синган, агар зарба сал юкорирокка урилганида, кўзингиздан ажраб коларкансиз. Оғиз бўшлиғидаги каркас олти хафталардан кейин олиб ташланади. Унгача фақат суюк овкатлар билан чекланасиз.

Доктор Фарукий оҳиста елкамни қокиб чикиб кетди. Бироздан кейин Ойша кириб, капельницани алмаштирди. Бу пайтда менинг тасавуриим хам тиниклашиб борарди.

Ол-а! Талоғим ёрилган, ўпкам тешилган, ёнок суякларим синган, коворғалар мажақланган, энг асосийси, лабим йиртилибди, лабим. Демак, мен хам куёнтумшук бўлиб коларканман!

Эртаси куни Фарид билан Суҳроб келди.

– Мени танидингми? – деди Фарид кулимсираб. Бош ирғадим.

– Аллоҳга шукур, ҳаммаси ортда қолди.

– Раҳмат Фарид, – овозим аллақандай ғўлдираб чиқди. Гапираётганим-да аллақандай бўшлиққа ботаётганини сездим. Тишларимнинг анчасини «овор»ганимни эсладим. – Яхшиям сен бор экансан.

– Қўйсанг-чи, – қўл силтади Фарид. Мен Суҳробга қарадим. У қора дўнни, жигарранг яқтак кийиб олган, ўзига сал катталиги сезилиб турарди.

– Биз сен билан ҳали танишиб олмадик, – дея унга қўл узатдим. – Менинг немим Амир!

Суҳроб менга қараб жилмайди:

– Сиз ўша, оғам айтган Амир-оғамиси?

– Ҳа!

Шу аснода Ҳасанининг хатидаги сағрлар эсимга тушди: «Мен Суҳробга сен ҳақингда кўп гапириб берганман!»

Сен мени қутқариб қолдинг, – дедим жиянимга. – Кийимларинг ярашибди ўзингга.

Ўғлимники, – тушунтирди Фарид. – Унга кичкина келиб қолган. Суҳробга лойиқ экан.

Демак, Суҳроб унинг уйида экан-да!

Бир муддат жимликдан сўни, Фарид сўради:

– Ўша куни анув толибнинг уйида нима бўлганди ўзи?

Ҳа, икковимиз ҳам қилмишимизга ярашасини олдик, – дедим бу ҳақда гапиришни истамаслигимни сездириб. У бошқа сўрамади. Мен эса, беришим лозим бўлган саволнинг жавобидан қўриқиб индамай турардим. Аммо, барибир сўрашим керак эди:

– Раҳимхон қаерда?

– У йўқ, – деди Фарид ва менга буклоғлик қоғоз ва биғта қалитни узатди. – Квартиранинг эгаси менга шуларни бериб қўйишимни гайишлаган. Ўзи эса, биз кетган кунимиз изсиз йўқолган. – Кейин у соатига қаради, – менга руҳсат боришим керак. Юр, Суҳроб!

– Балки, Суҳробни кейинроқ оқкетарсан, – шундай дея Суҳробга қарадим. У елка қисди.

– Майли, – деди Фарид. – Мен ҳуфтон намозидан олдин келаман.

Палагада мендан гашқари яна уч бемор бор эди. Улардан бири, оёғи гишланган қария Суҳробдан неғадир кўзини узмасди. Ҳамхоналаримдан бири астма билан оғриган, иккинчисининг кўричаги олиб ташланган экан. Уларнинг ёнига қариндошлари, таниш-билишлари бетўхтов келиб турнишар. урду тилида нималариндир кизгин муҳокама қилишар, баъзан қах-қах отиб қулишарди.

Дарвоқе, Фарид ва Сухроб келишидан сал аввал баланд бўйли, жигарранг кийим кийган соқолгой келиб, Ойша билан урду тилида нималарнидир гаплашди, кейин эса, Ойшанинг жавобини кутмай чикиб кетганди. Галати!

Сухроб бир нуктага кадалганча жим ўтирарди. «Нима ейсан?», «Кўнглинг нимани тусаятти?», «Балки бирор гапинг бордир?» – шу каби саволларнинг ҳеч бирига тайинли жавоб ололмадим. Қачон кўзим иллинганини билмайман, кўзимни очганимда у яна ўша алфозда жимгина ўтирарди. Фарид келиб, Сухробни олиб кетганидан кейин Раҳимхон қолдирган мактубни очиб ўқишга гутиндим:

«Амиржон! Агар бу хатимни ҳозир ўқиётган бўлсанг, демак, ишшооллох, сафардан қайтиб келгансан. Сен ҳаксан. Ҳасан билан ораларингда ўтган барча гап-сўзлардан хабарим бор. Сен тўғри йўл тутмагансан, бироқ буни кечирши мумкин. У пайтлар бола эдинг, оқ-қорани яхши танимасдинг. Мен ўша кунни сенинг кўзларингда сўнгсиз изтироб ва надомат изларини кўриб, анча енгил тортидим. Чунки, фақат аблах инсонларгина қилган хатолари учун пушаймон бўлмайдилар. Ўйлайманки, сен ўз бурчингни бажариб, бу надоматдан қутулгансан.

Амиржон, шунча пайт бу мудҳиш сирни сендан яшириб келганимиз учун бизни кечир. Сенинг ҳолатингни тушунаман, лекин бизни ҳам тушунишни керак эди. Биз вазият такозоси юзасидан буни сир сақлашга мажбур эдик.

Отанг болалигингда сенга нисбатан қаттиққўл эди. Сен эса унинг меҳрини, эътиборини қозонишни истардинг. Бироқ, отанг ўз меҳру муҳаббатини сен ва Ҳасан ўртасида тақсимлар эди. У ҳар иккингини бирдек яхши кўрар, аммо Ҳасанга бўлган оталик меҳрини пинҳон сақлашга мажбур эди. Сен ҳам ғазабинг босилгач, тушуниб оларсан. Отанг сенинг тимеолингда ҳамиша ўзини кўрарди ва шу боис сенга нисбатан қатъий ва талабчан эди.

Отанг бутун умрини эзгу ишларга бағишлади. Менимча, у шу тахлит умрида йўл қўйган энг қатта хатони ювишга ҳаракат қилган.

Яратганининг қарамни кенг, ишшооллох, у сени ҳам, мени ҳам, отангни ҳам кечиргай! Сен ҳам отангни, мени ва энг асосийси, Ўзингни кечирिशга ҳаракат қил! Агар сенга пул керак бўлса, меникени ишлат! Мен бор бойлигим сақланаётган банк ячейкасининг қалитини сенга қолдиряман. Бу пуллар сенинг харажатларингни қоплашга бемалол етади.

Вақт кутиб турмайди. Мен сўнги кушларимни ёлғизликда, хилватда ўтказишга қарор қилдим. Сендан илтимос, мени қидирма! Аллоҳ ҳамиша мадалқоринг бўлсин.

Дуо ва салом билан Раҳимхон!»

Хатни ўқиб, кўз ёшдан ивиган юзларимни ҳолатининг кенг енгига артидим.

Айни тонда Америкада отам ва мени нима бу қадар яқинлаштирганини англаб етдим. Ҳар иккимиз ҳам бир умр виждон азобида яшаганмиз. Отам-ку, айбини енгиллатиш учун кўплаб хайрли ишлар қилди. Мен-чи? Нима қилдим?...

Эртаси кунни кўкрагимга қадалган трубкани олиб ташлашди. Доктор Фарукий суюқ овқат ичишимга руҳсат берди. Ҳамшира Ойна тутган кўзуда ўз аксимни кўриб, юрагим оркамга тортиб кетди. Назаримда кимдир юзимни худди шардек нуфлаб шиширганга ўхшарди. Кўзларим қисилиб кетган, оғзим бир тарафга қийшайган, ҳаммаёғим яра, чандик, чоклар...

Яна Фарид билан Сухроб келди. Фариднинг юзларида хавотир аломатларини кўрдим.

– Иложи борича, Пешовардан тезроқ чикиб кетишнинг керак, деди у имкон қадар босиқлик билан. – Бу ерда толибларнинг тумашталари изғиб юришибди. Сенига бирор зиён-заҳмат етказишмасе деб кўркаман.

Илкис кечани жигарранг кийимли совуқбашара одам кўз олдимга келди.

– Менимча, улар аллақачон мени тоғиб бўлишган, дедим хастаҳол овозда.

Фарид менга яқинроқ келиб, елкамдан тутди.

Сен оёққа турвишинг билан Целомободга олиб кетаман. У ерни ҳам у қадар хавфсиз деб бўлмайди. Аммо, ҳар қалай Пешовардан кўра тинчроқ-да! Ўнг муҳими, вақтдан ютамиз.

Фарид, сени ҳам роса овора қилдим. Ишқилиб сенинг ҳаётинг хавф остида қолмайдими?

Текин ишламаяниман-ку, пулини тўлайсан, кўзини қисиб қўйди Фарид.

Бўлмасам-чи, жинмайишига уридим мен ҳам. Раҳимхон айтган одамларни кидириб тоғишга ёрдам бер. Уларнинг немини Жон ва Бетти Кондуэлл деганди.

Шошма, нима дединг, – Фарид чўнтағидан бир парча эски қоғоз чиқариб, мен айтган исмларни ёзиб олди. Мен уларни ҳозирок излашга тушаман, кечга яқин келиб Сухробни оқкетаман, – кейин у Сухробнинг елкасини қоқиб қўйди. – Яна мен келганимча амакинингни уриштириб қўймагин.

Сухроб дераза олдига қўниб, нон увокларини чўкилаётган кабутарлардан кўз узмай ўтирарди.

Фарид кетгач, мен Сухробни суҳбатга тортишга, унинг юрагини фикимлаб турган андуҳни йўқотишга йўл изладим. Ниҳоят у билан амаллаб пил тоғишини а муваффақ бўлдим.

– Қўйиб қўйгандек отанга ўхшаркансан, – дедим унинг юзидаги чизгилардан кўз узмай. – Отанг билан иккимизни битта аёл эмизган.

– Биламан, – деди у деразадан кўз узмай. – Отам сиз ҳақингизда жуда кўп нарсга гапириб берганди. Икковингиз жуда қалин дўст бўлган экансизлар.

– Афеуски, мендан содик дўст чикмади, – дедим хўрсиниб. – Кел, иккимиз дўст бўламиз. Балки мен сенинг муносиб дўстинг бўла оларман.

Охиста Сухробнинг елкасига кўлимни ташладим. У эса, дераза ойнасига пешонасини тираб, олисдан кизариб кўринаётган уфқдан кўзини узмай ўтирарди.

Кўп ўтмай тиббий биродар ҳамшира билан келиб, мени хона бўйлаб юргизиб кўришди. Бутун баданим шунақа какшаб оғридики... О, қанийди шу пайтда Сурайё ёнимда бўлса?

Шу тариқа орадан яна икки кун ўтгач, мен доктор Фарукнийга кетишим лозимлигини айтдим. Аввалига таажжубдан Фарукийнинг кўзлари катталаниб кетди. Кейин бунинг сираям иложи йўклигини уқтирди. Мен эса, сўзимда туриб олдим.

– Ҳаммаси учун раҳмат, доктор. – дея унга миннатдорлик билдирдим. – Бу ердан тезроқ чиқиб кетсам, сизга ҳам яхши бўларди. Мендан бошқа хавотир олмасангиз ҳам бўлади. Ҳозир бемалол бошқаларнинг кўмагисиз юра оляман.

Ўзимча тузган режамга биноан, шифохонадан чиқишим билан банкдаги пулни олишим, Сухробни Колдуэлларнинг болалар уйига гонширишим, кейин Иеломободга жўнаб, у ердан уйга йўл олишим лозим эди. Бирок эртасига эрталаб Фарид келтирган хабар ҳамма режани пучга чиқарди.

– Сен айтган одамлар Пешоварда умуман яшашмас экан.

Бу пайтда мен кетиш учун ҳамма нарсамни тайёрлаб тургандим.

– Бу нима деганинг? Қанақасига йўк бўларкан?

– Сен мени тушунмадинг чоғи, деди Фарид. Бунақа одамлар умуман Пешоварда йўк, бўлишмаган ҳам. Америка консулхонасига борганимда шундай дейишди. Балки бошқа шаҳарладир?

Начора? Иккимиз бориб, банк ячейкасидан Рахимхоннинг пулини олдик. Бир халта пул. Ҳеч ким кўл теккизмаган. Бунча пул билан Пешоварни айланмиш эса, ўта хавфли. Бирорта соқолли одам учраб қолса, кўзимга Асеф ёллаган қотил бўлиб кўринади. Яна денг, бунақа соқолтойлар ҳар кадамда оёғим остидан чиқиб турса!

– Сухробни нима қиламиз энди? – сўрадим Фарид билан госпитал ҳисобхонасидан чиқаётганимизда. Бу пайтда Сухроб «Тойота»нинг ойнасидан биз тарафга қараб турарди. – Уни Пешоварга ташлаб кетиб бўлмайди.

– Йўк, бу ер хавфли. – чамаси Фарид менинг сўзларимдаги яширин саволни дарҳол пайқайди. – Мен бирор ёрдам...

– Тушунаман, Фарид, – дедим унинг сўзини бўлиб. – Шундок ҳам сени анча қийнаб қўйдик. Ўзинг кўл учида оила боқиб турган бўлсанг... Сухроб иккимизни Иеломободга олиб бориб қўясан.

Покистон пойтахтига қадар гўрт соғ йўл босдик. Йўл бўйи мудраб кетдим. Шу аснода худди босинқирашдек турли хотирот лавҳалари бирма-

бир мињада чакнай бошлади. Сокин мусика, Сурайёнинг хиюли кўлларини кафтимда сиқиб турибман... Мана, Бобо менинг туғилган кунимда сўйилган кўйининг гўнгини тузляпти... Ҳаммаёк ошроқ қор. Қор устида эса, Ҳасаннинг қонли излари... «Қон қудратли куч болам», — бу генералнинг сўзлари... «Ҳаммаси Ярағанининг иродасига боғлиқ, болам», — бу Жамила хола айтган гап. «Сен ўз мардигинингни кўрсатадиган пайт келди», — бу Раҳимхоннинг телефондаги илтимос...

XXI

Пешовар нимаси биландир Кобулни эслагса, Пеломобод тамоман бошқача шаҳар экан. Эҳ-хе, менинг она шаҳрим яқин йиллар ичида бундай хушман-зара, саранжом гўшага айланмаса керак. Кўчалар ойнадай сийлик, ҳаммаёк кўкаламзор, йўл четида ҳафсала билан экилган анвойи гуллардан баҳринг очилади.

Фарид бизни шаҳар четидаги кичикроқ меҳмонхонага бошлади. Биздан сая нарида дунёдаги энг қатта масжид — Қирол Файсал масжиди жойлашган экан. Сухроб машина ойнасидан анча пайтгача масжиднинг баланд минораларидан кўз узмай борди.

Меҳмонхонадаги шаронлар ҳам Кобулдагидан кескин фарқланарди. Бизга ажратилган хонада барча қулайликлар мавжуд эди. Телевизор тутмасини босдим. Қайсидир каналда урду тилида кўнирчоқ фильм берилётган экан. Сухроб диванда тиззаларини кучоклаб чайқалганча, кизикини билан экранга термиди.

— Энди бизга руҳсат. Амир ога, — деди Фарид ҳамма юқларимизни хонага таниб кираркан. — Болаларимдан хавотирдаман. Кечгача уйга етиб бормасам бўлмайди. — Эшик оғзида тўхтаб, Сухробга кўл силкиди: — Сухробжон, мен келдим.

Сухробнинг бутун фикри-ёди экранга қалалган эди. Икковлон коридор бўйлаб кета бошладик. Унга аввалдан тайёрлаб кўйилган конвертни тутқаздим.

Сенга қандай миннатдорлик билдиришни ҳам билмайман, биродар. Фарид конвертни очаркан, кўзлари чарақлаб кетди.

Бу ерда... қанча бор?

— Икки ярим минг атропоида... доллар...

Икки ярим... Фариднинг лаблари титраб кетди. — Бу жуда кўп эмасми?

Мен қилган яхшиликларингнинг миндан бирини ҳам қайгаролмадим, дўстим. — дея унинг елкасидан кучдим.

Шу-шу биз қайтиб учрашмадик.

XXII

Хонага қайтганимда, телевизор ўчирилган, Сухроб каравоёда тиззасини кучоклаганча кўзларини юмиб ўтирар, ухляяптими, хаёл суряптими, билиб

бўлмасди. Оғриқдан белимни ушлаб, каравотга жойлашдим. Бу оғриқлар қачон мени гинч кўярқин-а? Ётсам ҳам, турсам ҳам, ўтирсам ҳам ҳаммаётим зиркирайди.

Сухробни нима қилиш керак? Мен ич-ичимдан бу саволнинг жавобини билсам-да, бу ҳақда негадир ўйлашга кўркардим.

Кўзим яллиғибди. Бир пайт уйғониб қарасам, Сухроб жойида йўқ. Юрагим қинидан чиқай деди. Заиф овозда уни чақирдим. Жавоб бўлмади. Ваннада ҳам йўқ. Аранг кўзгалиб, коридорга чиқдим. Ундан ном-нишон кўринмасди.

Биринчи қаватда меҳмонхона маъмури бурнининг устига кўзойнагини омонат кўндириб газета ўқиб ўтирарди. Ундан Сухробни сўрадим, ташки тузилишини тасвирлаб бердим.

Болаларга эҳтиёт бўлиш керак, оғайни. – бепарволик билан газетадан кўз узиб менга кўзойнаги оша мўралади маъмур.

Намунча тўнка бўлмаса бу одам?

– Мен бу ерлик эмаман, дедим нафасим тикилиб. – Уйғонсам йўқ. Чикиб кетибди. Қаердан топишни билмаяман.

Э, мениям учга болам шунақа шўхки, ерга урса осмонга сапчийди. Ҳа, болаларни талгайтириб юбормаслик керак!

Илтимос. – дея овозимни баландайдим, чўнгаги устидаги битикдан исмини ўқиб оларканман. – Фаёз соҳиб, айтинг, кўрдингизми ё йўқми?

Фаёз соҳиб бамайишхотир яна кўзойнагини кўндириб, қўлига газета олди.

Йўқ, афеуски, кўрганам йўқ!

Энесам қотиб, чикни эшигига яқинлашарканман, яна ортимга ўтирилдим.

Уни қаердан топишим мумкинлигини айтолмайсизми? – Гарчи ундан тайинли жавоб чиқмаслигини билсам-да, назаримда ҳозир менга ундан бошқа ҳеч ким ёрдам бера олмасди.

Ўтнингиз нимага қизикади ўзи? Масалаи, менинг ўтиларим жангари фильмлар деса ўзини томдан ташлайди.

Масжид! – Хаёлимга урилган биринчи фикр тилимга кўчди. Қирол Файсал масжиди ёнидан ўтаётганимизда, Сухробнинг кўзида миселсиз жонланнишни кўргандек бўлувдим. – Илтимос, мени ўша ерга олиб бора олмайсизми? Айтган пушингизни бераман.

Маъмур бир хўрсиниб кўйдн-да, кейин бош ирғаб, ичкарига кириб кетди.

Бир неча дақиқадан сўнг, биз ўша мухташам масжидга етиб келдик. То етиб келгунча нима хаёлларга бормадим. Хайриятки, Сухроб автокўналга яқинидаги ўтлоқда мовий кўзларини бир нуктага тикиб ўтирган экан. Фаёз «мен боришим керак» деди-да, машинага ўтириб кетворди.

– Кўрқитиб юбординг-ку, – дедим унинг тўлкинсимон сочларидан снлаб. Сухроб кўзларини масжиднинг баланд, улуғвор тумбазларидан узмай

Ўтирарди. Ёнимиздан машиналар тинимсиз ўтиб кайтар. Сухроб эса, бир нуктага қадалганча, дунё ва ундаги бор нарсаларни унутгандек эди. Шу чоқ масжид минорасидан хуфтон азони эшитилди.

– Мозори шарифда бўлганмисиз? – сўради Сухроб ҳамон миноралардан кўз узмай, кейин жавобимни кутмай илова қилди. – У ерда ҳам худди шундай масжид бор. Кўкмачинг дейишади. Масжид ховлисида кабутарлар донлаб юришади. Мен ҳам дадам, сасам билан борганимда, кабутарларга нон майдалаб берганман. Кейин ўша ердан дадам менга шишириладиган елим маймунча соғиб олиб берганди...

Бейхитёр мен ҳам болалигимда Бобо билан Мозори шарифга борганимни эсладим. Кўксимда нимадир зириллаб кетгандек бўлди.

– Ота-онамни соғиндингми? – сўрадим овозим титраб.

У ота-онасини тоғлиблар қандай ўлдиришганини кўрганмикин?

– Сиз-чи, сизам соғинасизми?

– Мен онамни кўрмаганман, – дедим хўрсиниб. – Отам эса, бир неча йил олдин вафот этди. Албатта соғинаман. Баъзан тушларимга кириб чиқади. Ҳатто хиди ҳам димоғимдан кетгани йўқ. – Шу аснода отамнинг миқти гавдаси, кўнғир сочлари, тийрак кўзлари намоён бўлди.

– Мен ота-онамнинг кичёфаларини эсдан чикаряпман. Бу ёмон-а?

Шу тобда ҳамон кўкрак чўнтагимда юрган сураг эсимга тушиб, уни Сухробга узатдим. У сурагга узок термулиб қолди. Ферузарани, маъсум кўзларидан ёш пирқиради.

«Афғонистонда болалар кўп, аммо болалик йўқ». Қачондир эшитганим шу жумла кулогим остида жарағлади.

Шу чоқ ёнимизда кўш от кўшилган фойгун гак-гук қилганча ўтиб кетди.

Кейинги пайтларда фақат масжидлар хақида ўйлайдиган бўлиб қолганман. – деди Сухроб ҳаёлчанлик билан. – Амир оға, анави одамга қилган ёмонлигим учун дўзахга гушаманми?

Мен уни маҳкам бағримга босмоқчи бўлдим. У эса, негадир ўзини четга олди.

– Бунақа гапларни унут. Сен фариштадек бегуноҳсан.

– Отам ҳар донм: «Ҳеч кимга, ҳатто ёмон одамларга ҳам ёмонлик қилма. Вақти келиб улар ҳам яхши одамлар каторига ўғиши мумкин», – деди.

– Ҳар донм ҳам эмас, Сухроб, – дедим унинг бошини силаб. Асеф ҳеч қачон яхшилар каторига ўтмайдиган ёмон инсонлар тоифасидан эди. Мен уни болалигимдан биламан. Ўшанда тахминан сен билан тенг бўлсам керак Асеф мени... урмоқчи бўлганди. Отанг кутқариб қолган. У ҳаминша менинг оркамда тоғ бўлиб турарди. Қушларнинг бирида Асеф отандан шифқатсизларча ўч олди. Мен эса, уни кутқариб қололмадим. Болалигимдан

бери Асефдан аламимни ололмай юрардим. Менинг ўрнимга бу ишчи сен қилдинг.

– Мен дадамни, онамни, ҳамма яқинларимни соғинаман. Аммо, бир ҳисобдан улар ҳозир мени кўришмаётганидан хурсандман. – деди Сухроб ўкинч билан. – Чунки мен гуноҳга ботганман.

– Сенда гуноҳ йўқ, Сухроб, – дедим унинг озғин кўлларидан тутиб. – Мен сени ҳеч қачон ранжитмасликка ваъда бераман.

Мен уни бағримга босдим. Бу гал у индамай кўз ёшга ивиган юзларини менинг кўкенимга босди.

– Мен билан Америкага кетасанми? – сўрадим ундан. Сухроб индамади.

Биз бир неча кун давомида Исломободнинг энг диққатга сазовор масканларини томоша қилдик. Бу вақт ичида мен ҳам анча ўзимни ўнглаб олдим. Кунларнинг бирида, меҳмонхонада телевизор томоша қилиб ўтирганимизда, Сухробга яна ўша саволни эслатдим.

– Мен кўркаман, – деди Сухроб экранда эркакларнинг шорги кийиб юрншини қизғин муҳокама қилаётган оқ саллали муллалардан кўз узмай. – Ахийри мен сизнинг жонингизга тегиб қолсам-чи? Хотинингиз-чи, у мени қандай қарши оларкингиз? Ахир мен сизга бегонаман-ку! Лекин мен энди ҳеч қачон яна стимулар уйига қайтишни истамайман.

– Сен бегонамассан, – дедим унга қарата, менимча, ундан ҳеч нарса ни яширмаслигим керак. – Биз отанг билан ака-укамиз, сен эса, менинг жияним бўласан.

Сухроб менга бақрайганча, тикилиб қолди.

XXIII

Учинчи уринишда Сан-Франциско билан телефонда боғланишга муваффақ бўлдим. Ҳозир Исломободда кеч соат саккиз ярим. Сан-Францискода эса, эрта тонг. Бир неча дақиқадан сўнг Сурайёнинг сўник овозини эшитдим.

– Сурайё, бу мен, – дедим ширингина ухлаб ётган Сухробдан кўзимни узмай.

– Амир, – унинг овози жаранглаб чиқди. – Тузукмисиз? Нега шу пайтгача телефон қилмадингиз? Мен шунақа хавотир олдимки... Қардасиз?

– Покистонда...

Сухбатимиз салкам бир соатга чўзилди. Табиийки, унга Афғонистонга борганим, у ерда кўрган-кечирганларимни айтмадим. Узоғи билан икки хафтанинг ичида етиб боришимни айтдим.

– Фақат, мен бир ўзим бормайман, – дедим нимагадир унинг жавобидан хавфсираб. – Бунинг тарихи узун, борганимда албатта айтиб бераман.

– Нима гап? Яширмасдан айтаверинг.

Ҳа, шунча яшириб келганим етар. Энди оз бўла-да, елкамни эзиб келган юкдан кугулганман. Ўзи, Сурайёга бу ҳақда аввалроқ айтишим керак эди. Аммо, ҳозир вазиятни тушунтиришдан аввал ўша кечмишни эса олши зарур.

Мен ҳикоямни тугатганимда телефондан унинг йиғлаётганини эшитдим.

- Мен розиман, - деди у бироз жимликдан сўнг, - Ахир шўрлик боланинг биздан бошика яна кими бор?

XIV

- ...Сиз боланинг амакисен бўласизми? - сўради менинг гапларимни хафсала билан эшитган Америка элчихонасининг масъули ходими Реймонд Эндриос синчков кўзлари билан мени ва Сухробни назардан ўтказаркан. Хўш, буни тасдиқлайдиган бирор одам борми?

Консулнинг гунд юзидан бирор маъно уқини мушкул эди.

- Бор эди, - дедим гўнғиллаб, - Лекин у одамнинг ҳозир қаердалигини билмайман.

Эндриос аллақандай такаббуруна, мағрур нигоҳларини биздан узмай турди:

- Сизга қискагина бир маслаҳат берсам майлими? - сўради ынагини бузмай, - Яхшисен бу фикрдан қайтинг!

Устимдан бир челақ совуқ сув куйилгандек бўлди.

- Бундан бир иш чиқши кийин, - деди Эндриос, - Сиз болани фарзандликка ололмайсиз.

- Нега?

- Биринчидан, боланинг егим эканини ҳукукий жиҳатдан исботлаш керак. Сиз унинг ота-онасини оғиб ташлашган деяйсиз. Хўш, кўлингизга уларнинг ўлими ҳақидаги ҳужжат борми?

- Афғонистонда кўп одамларнинг ҳағғо паспорти йўқ. Ўлим гувоҳномасини кимдан оламан?

- Начора, қонусларни мен тузмаганман. Ҳар қанча қизишманг, барибир сиз боланинг ота-онаси ўганини исботлаб беришингиз керак. Иккинчидан, сиз уни бошика давлатга олиб кетяйсиз. Бунинг учун бола туғилган мамлакат ҳукуматиининг расмий розилиги керак бўлади. Афсуски, Қобулда элчихонамиз йўқ. Бу эса вазиятни янада мушкуллаштиради.

- Тушунсангиз-чи, - дедим бўғилиб, - Болани кўчага ташлаб кетолмайман. Биласизми... уни расвойи радди қилинган.

- Албатта, афсусдаман, - деди Эндриос лоқайдлик билан эспаркан. Аммо, жиянингизга виза беришимиз учун асос бўлолмайди.

Тоқатим тоқ бўлганди.

- Юр, Сухроб, - дедим унга форечалаб, Эшик олдинга етганда яна консулга юзландим, - Узр, сиздан бир нарсани сўрасам майлими?

– Эшигаман.

– Сизнинг фарзандиңиз борми?

Эндрюснинг юзи бирдан ўзгарди.

– Нима фарқи бор? – деди паст овозда.. Борми-йўқми?

– Сиздан шу жавобни кутгандим. – дедим ладиллик билан. – Сизнинг ўриниңизда фарзанд кадрини биладиган, фарзандли бўлиш истагини тушуна оладиган одам ўтириши керак эди.

– Мен ҳам сизга бир савол бермоқчиман. – деди бу гал алланечук синик овозда. – Сиз болага: «Америкага олиб кетаман». деб ваъда бердингизми?

– Хўш, нима бўлгги шунга? – дедим тўнглик билан.

– Болага ваъда бериш жула хавфли, хуеусан ваъдани из амалга ошмаганида. Сиз ҳалиям фикрингиздан кайтмадингизми?

– Йўқ, кайтмайман.

– Унда сизга мана бу оламга учрашни тавеня этаман. – у менга таширфнома узатди. – Умар Файсал, кучли адвокат. Мени айтсангиз, сизга ёрдами тегиши мумкин.

Қабулхонадан чиқарканман, ойнага караб лабини бўяб ўтирган сариксоч котиблага юзландим:

– Хўжайиниңиз ҳамма билан шунака кўпол гарзда муомала қиладингизми? – сўрадим чикиб кетиш олдидан бироз захримни гўкиш учун.

Котиба лаб бўёғини бир четга қўйди.

– Бечора Реймонд, кизи ўлганидан кейин шунака жижзакни бўлиб колган. Икки ойча илгари ўзини осиб қўйган..

Таксида меҳмонхонага қайтарканмиз, Сухроб ойнадан сирғалиб ўтаётган шаҳар манзараларидан кўз узмай борарди. У албатта инглиз тилидаги Эндрюс билан суҳбатимизнинг маънисига етмади. Аммо, чамаси менниң гапириш оҳангимдан, кайфиятимдан вазият хақида тушунчага эга бўлган, бу ҳақда сўрашга юраги дов бермаётган эди.

Меҳмонхонага қайтганимиздан сўнг, Сухроб ваннахонада чўмилаётганидан фойдаланиб, яна уйимизга телефон қилдим. Унга вазиятни тушунгирдим. У ҳам фарзандликка олиш бўйинча бир қанча агентликларга кўнирок қилиб кўрибди. Афғон болаларини фарзандликка олиш масаласи бўйинча бирорга агентлик шуғулланмас экан.

– Шариф амакимга кўнирок қилдим. – дея илова қилди Сурайё. – У мухожират хизмати ходимлари билан гаплашиб кўрадиган бўлди.

Бу янгилик кайфиятимни анчайини кўтарганди.

Мен гўшакни илишим билан Сухроб ваннадан чикиб келди. У Эндрюснинг ёнидан қайтганимиздан бери камган бўлиб колганди. У ўрнига чўзилиши билан пишиллаб ухлаб колди.

Умар Файсал очик чехрални, юзида кулгичи ўйнаб турадиган одам экан. У хар бир ганини табассум ва узрхохлик билан бошларкан. Сухроб бир кўзи билан телеэкранда мультфильм томоша қилганча, иккинчи кўзини меҳмондан узмай ўтирарди.

– Реймонд Эндрюс сиз ҳақингизда яхши гапларни айтди, – дедим унинг чаккошлик билан сумкасидан блокнот ва каламларини олишини кузатарканман.

– Ҳа, Эндрюс гилла одам, у менга кўнғирок қилиб, сизнинг масалангиз ҳақида айтувди.

Яхши, демак, сиз вазиятдан бохабарсиз?

Мен фақат Эндрюснинг оғзидан эшитдим, ўзингиз батафсил тушунтириб берарсиз, – кейин у Сухробга ўгирилиб фореча мурожаат қилди:

– Хўш, йингитча, ҳамма муаммо сизнинг устингизда экан-да?

Сухроб тавозе билан унга салом берди.

– Сухроб, ажойиб исм. Сизга паҳлавон Рустамнинг ўғлининг номини беришган экан-да!

Сухроб индамай яна телевизор томонга ўгирилди.

– Форс тилини яхши биларкансиз, – дедим Файсалга қараб.

– Ҳа, Қорачида туғилганман, Кобулда бир муддат яшаганман, Берклида ўсганман, – деди у реза-реза тер оқиб турган пешонасини артиб, кейин Сухроб тарафга ўрнича қараб олди. – Келинг, энди инглизчалаб гаплашайлик.

Мен унга Раҳимхон билан учрашувдан тортиб, то Пешовар госпиталига тушгунимча бўлиб ўтган воқеаларни айтиб бердим. Файсал айниқса Асеф билан тўқнашувимизни тингларкан, бир неча бор бош чайқаб «ух-ух»лаб қўйди.

– Олдингизда жуда катта тўсиклар бор, Амир, – деди у. – Сизга Эндрюс айтган бўлса керак. Афғонистонда вазият оғир. Болани эса, етим эканини исботлаш керак. Қим билсин, балки ота-онаси тирик бўлиб, боқолмаганидан етимхонага топширгандир? Ота-онаси бир қочоқлар лагерига, бола бошқа бирига тушиб қолгандир?

– Ахир сизга айтдим-ку!

– Мен ишонаман, – бош ирғади Файсал. – Лекин бошқалар одамларга эмас, қоғозларга ишонишади.

Хуллас, Файсалдан ҳам айнан Эндрюснинг гапларини эшитдим.

– Хуллас, нима маслаҳат берасиз, – дедим унинг чайналишидан токатим тоқ бўлиб.

Файсал кўксини тўлдириб нафас оларкан, кўлидаги каламни иягига тираб узок жим қолди.

– Сиз фарзандликка олиш бўйича ариза ташлаб кўяверинг. Боланинг шахсий истаги асос бўлиб хизмат қилади. Бироқ бунинг учун конунчиликка кўра, сиз Покистонда Сухроб билан икки йил яшашингиз керак бўлади. Кейин унинг номидан сиёсий бошпана сўрайсиз. Шунда болага гуманитар виза беришлари мумкин. Яна бир йўли бор, – адвокатнинг кўзлари чараклаб кетди. – Сиз Сухробни болалар уйига топширасиз. Кейин эса, уни фарзандликка олиш бўйича ариза берасиз. Муҳожират хизмати томонидан махсус хужжатлар расмийлаштирилади. Кейин сизнинг оилавий шароитингиз ўрганиб чиқилади.

– Лекин мен Сухробни энди етимхонага топширмасликка ваъда берганман.

– Барибир бошқа йўлингиз йўк.

Кейин мен адвокатни машиналар қўналғасигача кузатиб қайтдим. Сухроб хонада мени сабрсизлик билан кутиб турарди. Унга ҳаммасини ётиғи билан тушунтирдим.

– Нима? Яна етимхонами? – Сухробнинг юзлари илкис тундлашди. – Амир оға, энди ҳеч қачон етимхонага бормайсан, дегандингиз-ку?

– Сухробжон, тушунсанг-чи, – дедим уни қандай овутишни билмай. – Бу ер сенга Кобул эмас. Шароитлар умуман фарк қилади. У ерда кўп турмайсан. Мен сендан тез-тез хабар олиб тураман. Кейин сени у ердан оламану, икковимиз Америкага учиб кетамиз.

– Йўк, фақат етимхонага бормайман, – айтганида туриб олди Сухроб. – У ерда мени хафа қилишади. Кўрқаман! Амир оға, худо ҳақки, мени етимхонага топширманг! Илтимос қиламан!

– Тишш, – болақайнинг титрабгина турган вужудини бағримга босдим. – Ҳаммаси яхши бўлади.

– Мени етимхонага топширмасликка ваъда беринг, Амир оға! Илтимос қиламан!

Ваъда беринг! Яна ваъдамда гурулмасам-чи? Табиийки, индамадим. Уни секин жойига ётқиздим, устини яхшилаб ўраб қўйдим. Ўзим ҳам кўп ўтмай ухлаб қолибман. Телефон товушидан уйғондим. Бу пайтда аллақачон қоронғи тушган, тунги соат ўн иккиларга яқинлашиб қолган эди.

Гўшакни кўтардим. Нарёдан Фаёзнинг мудроқ товуши эшитилди.

– Сизни Америкадан сўрашяпти.

Ваннанинг чироғи ёник турарди. Демак, Сухроб ювингани кирган бўлса керак.

– Салом! – бу Сурайёнинг овози эди.

Салом!

– Хўш, адвокат нима деди?

Мен уни а бор гапни айтиб бердим.

– Сиз кўнам куёнаверманг: – деди хотиним. – Ҳозиргина Шариф амаким билан гаплашдим. У чорасини топганга ўхшайди. Ҳеч қандай муаммо бўлмас экан. Ўзи гуманитар виза олишга ёрдам бераркан.

– Ростданми? Зўр-ку. – дея кичкириб юбордим.

Гўшакни олишим билан каравотдан санчиб турдим:

– Сухроб, зўр янгилик! – дея ванна эшигини такиллашдим. – Калифорниядан Сурайё кўнгирак келди. Энди сен ҳеч қанақа болалар уйига бормайсан! Биз Америкага кетамиз, Сухроб!

Жавоб бўлавермагач, шарт эшикни очдим... Ва жон ваҳмида кичкириб юбордим. Мен чўккалаб олганча тўхтовсиз кичкирардим. Тишимни тишимга боетганча, бўғзим йиртилгунча кичкирардим.

«Тез ёрдам» етиб келганида ҳам бақириб ётган эканман. Кейин нима бўлганини менга айтиб беришди.

Ичкарига кириш мумкин эмас экан. Уни замбилга солиб, жонлангириш хонасига олиб киришди. Ортидан кирмоқчи эдим, хиредек бақувват йиғит йўлимни тўсди. Хушмуомалалик билан ишлизчалаб, шу ерда кутиб туришимни тайинлади.

Кутиш зали узундан-узук, деразасиз коридордан иборат эди. Деворга такаб кўйилган металл ўридиклар одамларга тўнган. Баъзилар жой йўқлиги туфайли полга, узун гилам-пояндоз устига ўтириб олган. Ҳамманинг юзи тунд, ҳамманинг кайфияти наришон...

Юрагим намунча безовта тенмаса? Нақ коворғаларим орасидан чиқиб кетгудек... Беихтиёр чан томондаги кичкина бўш қазони кўриб, миямга ажойиб бир фикр келди. Полга тўшалган кичкина гиламчалардан бирини олиб, ҳамшира киздан қиблани сўрадим...

Сўнги бор бундан 15 йил аввал ибодат қилган, жойнамоз устида ўтирганча отамнинг дардига шифо сўрагандим.

Қизик, мусулмон бўла туриб, намоз қандай ўқилишини билмасам? Нима фарқи бор? Яраган отамнинг қарами кенг. У қандай кўринишда бўлмасин, баъдасининг истагини англайди, унинг мушкулни осон қилади!

Тасодифий «жойнамоз»ни ерга тўшаб, бошимни саждага қўйдим.

– Ё Аллоҳ, сендан қудратли, сендан меҳрибон ва раҳмлироқ зот йўқ бу оламда. Ўзинг борсан, ўзинг барҳақсан! Менки, сенинг бир гуноҳкор, осий банданман! Рост, сенга итоат қилолмадим, аммо айни дамда сендан бошқа ҳеч қимдан мадад кутолмайман. – Беихтиёр кўзларимдан томчилаган ёш жойнамозга ёйилди, елкаларим унсиз силкина бошлади:

– Парвардигорим, биттаю битта жигарбандим Сухробнинг жонини асра!

...Бу дераза, туйнуксиз коридорда тун билан кунни фарқлаш кийин. Бу ерга келганимга қанча бўлдикин? Назаримда орадан йиллар ўтгандек. Кўзимни жонлангириш бўлимнинг қўш тавақали эшигидан узмасдим. Икки олам ўртасидаги бўшлиққа тушиб қолгандек ҳис этардим ўзимни. Қачондир қим-

дир чикиб, мени хушхабар билан ёруғ оламга қайтаради ёхуд шумхабарни эшигини билан йўқлик уммонига фарк бўламан.

Кимдир елкамни туртганида қалкиб кетдим. Қаршимда оғзига никоб таккан ноганини шифокор турарди. У ўзини доктор Навоз деб таништирди:

– Писка боланинг томирларини жуда чуқур кесган экан. Болага анчагина қон қуйишга тўғри келди. Яхшиям боланинг организми кучли экан. Болани асраб қолдик. Ҳаммаси яхши!

Доктор мендан кўзини узмай жилмайди. Яна нималариндир гапирар, аммо қулоғимга бошқа гап кирмасди. Унинг қўлларини ўнарканман, бўғзимдан оғилиб чиққан йиғини тўхтагиб қололмадим.

Доктор Навоз билан изма-из тор йўлакдан кета бошладик. Ниҳоят Сухроб ётган палатага кириб бордик. Чорхари, кўк рангли хона. Сухробнинг билагаги бинг билан ўраб ташланган, кўзлари юмук, ранги докадек оқарганча ҳаракатсиз ётарди. Каравот ёнидаги стулга охиёта ўрнашдим. Бенихтиёр уйку элига бошладим. Кўзимни очганимда тонг отган, хона қуёш нурида чароғон бўлиб кетганди.

Уч кундан сўнг Сухробнинг оғзидаги нафас олинги трубкасини олиб танилашди ва бошқа палатага ўтказишди. Мен эса, ҳамшираларга Сухробга кўз-қулоқ бўлишни гайинлаб, ўзимиз жойланган меҳмонхонага йўл олдим. Хонамизни гартибга келтириб, ҳаммаёқни тозалаб қўйишган экан. Табиийки, ваннахонадаги қон изларини ҳам йўқотишган. Шундай бўлса-да, бу эшикни очишга юрагим бетламади. Бенихтиёр кўз олдимда қандай қилиб, Сухробнинг ваннахонага киргани, устарадаги пискани олиб, томирини кесаётгани жонландию, тиграб кетдим. У қўлларини кесаётгиб, нима ҳақда ўйладийкин?

Холда жаноб Фаёз билан тўкнаш келдим.

– Биласизми? – деди меҳмонхона маъмури бироз хижолатланиб. – Хафа бўлмангу, меҳмонхонани тарк этишга мажбурсан. Ўзингиз тушунасиз. Бу воқеалардан кейин миждозларимиз ҳам хавфсираб қолди. Бир-иккитаси лаш-лушини олиб жўнаворди. Буёғи... тирикчилик!

Пачора! Ҳисоб-китоб қилиб, меҳмонхонани тарк этдим.

Сухробнинг янги палатасида ёшгина тиббий биродар жилмай навбатчилик қилиб ўтирган экан. Киришим билан постни менга топшириб чиқди. Сухроб юзини девор тарафга бурганча жим ётар, унга етарлича қон қуйилган бўлса-да, юзи ранг олиб унгулмаганди.

– Тузукмисан? – сўрадим унга яқинлашиб. – Доктор Навознинг айгишича, бир печа кундан кейин сенга жавоб беришаркан. Сен у-бу нарса еб олдингми? – Стол устида кичкина идишда нўхат бўтқаси турарди. – Истасанг егизиб қўяман.

Сухроб билинар-билинмас бош чайқайди.

– Биласанми, сенга нима оқелдим, – елимхалтгадан боғгина китоб дўқонидан сотиб олинган «Шоҳнома»ни чиқардим. – бу «Шоҳнома», отани

иккимиз болалигимизда севиб ўқирдик бу асарни. Истайсанми, сенгаям ўқиб бераман. «Рустам ва Сухроб» достонини эшитганмисан?

Сухроб кўзларини хали чаңдиғи битмаган кўллари билан ёпиб олди. Мен эса, ўлмас асарнинг шохбайтларини ўқишга тушдим.

- Чарчадим, – деди Сухроб бир бобни ўқиб тугатганимда.

- Майли, – китобнинг шу жойига бел и кўйиб, ёпдим. – эртага давом эйтирамиз. Ҳали жудаям кизик жойлари олдинда.

- Ҳаммасидан чарчадим, – деди болакай.

- Айт, кўнглинг нимани тусаяпти? Ҳаммасини сен учун бажо келтираман.

- Қанийди аввалги ҳаётим қайтиб келса, – у кўлини негадир томоғига яқинлаштирди. - Қанийди ота-онам ёнимда бўлса. Саеса ҳам. Раҳимхон соҳиб ҳам. Ўзимизни ёеки уйимизда бирга яшасак. – У бармоқлари билан кўзларининг ёшини артди.

Томоғимга нимадир текилгандек бўлди. Ахир бу ... ахир бу менинг орзуларим эмасмиди? Ахир Сухроб айтган уй менинг уйим-ку! Мен ҳам Бобо, Раҳимхон, Ҳасан ва Алилар билан яшаган давримни кўмсамадимми? Сухроб иккимизнинг ҳам дардимиз, оғриғимиз, ушалмас армонимиз бир. Наилложки, ўтмишга қайтиб бўлмайди. Биз кўмсаган оламлар энди йўқ. Фақат сен ва мен бормиз...

- Бунинг иложи йўқ. – дедим сўник овозда.

- Сиз мени кутқармаганингизда...

Унака дема!

- Ўлгим келяпти!

- Сухроб, унут бунака гапларни! – дедим унинг ингичка билагидан ушлаб. – Энди ўтмишини эмас, келажакни ўйлаш керак. Мен ўша пайти, сен вапнахонада пайтинг, бир хушхабар эшитгандим. Сенга Америкада виза беришади. Мен сени опкетаман. Ҳеч қандай етимхонада қолмайсан, Сухроб, бу гал ваъдамни бажаришининг имкони бор. Мен билан кетасанми?...

...Орадан бир ҳафтача вақт ўтиб, биз мухташам ҳаво лайнерида Америка заминини томон парвоз қилиб борардик.

2001 йил жазирама август кунларининг бирида уйга етиб бордик. Сурайё бизни аэропортда қарши олди. Мен уни минг йилдан бери кўрмагандим. У менинг кучоғимга ўзини опганида ва димоғим унинг сочидан таралаётган олма ифорига тўйинганида, бу соғинч қанчалик улкан эканини ашладим.

- Сен гун ортидан порлаб чиккан қуёшимсан, – дея шивирладим унга.

Кейин у Сухробнинг икки юзидан ўпиб сўрашди.

- Яхши етиб келдингларми, Сухробжон? Мен сенинг Сурайё холанг бўламан.

Бенхгир Сурайёнинг шахло кўзларига боқдим. О, бу кўзлар! Унда соғинч ҳам, меҳр ҳам, мухаббат ҳам, қувонч ҳам, қадар ҳам зоҳир эди.

Сурайё биз келгунимизча Сухроб учун алоҳида хона тайёрлаб қўйган экан. Чойшаб устида кўм-кўк осмонда парвоз қилаётган варраклар аке эганди. Стол устида турли ўйинчоқлар, китобчалар, рангли қалам ва бўёқлар тартиб билан терилганди. Сухробнинг юзларида бирор ўзгариш, қувонч ё кизикиш нишонасининг йўқлигидан қалбим зирқиради.

- Хона сенга ёқдим? – сўради Сурайё. Сухроб эса, бошини ҳам қилганча, бориб, қаравотига беҳол чўзилди. Биз уни холи қолдириб чиқдик. Орадан беш-ўн дақиқа ўтиб, унинг хонасига кирганимда, бола уйқуга кетганди. Ёстиғи тагидан қандайдир қоғоз парчаси чиқиб турарди. Секин тортиб олдим. Бу ўша, мен Ҳасан билан тушган сурат эди. Ҳасан менга бахтиёрлик ва мамнуният билан боқиб турарди. Печукдир сипил тортгандек бўлдим. Яна сездирмай суратни жойинга қўйдим.

Орадан бир неча кун ўтиб, Жамила хола ва генерал меҳмон бўлиб келишди. Биз қучоқлашиб кўришдик. Қайнонам Сухробга ўз кўли билан тўкиган свитерни совға қилди. Фақат генералнинг нигоҳларида болага нисбатан ашпақандай совуққонлик ифодасини пайқадим.

Генерал билан париги хонага ўтиб, бироз шакарғуфторлик қилдик. Унга Афғонистонда кўрган-кечирганларимни айтдим. Фақат, Асеф билан олишувимизни айтмадим, холос. Жароҳат изларини эса, Пешовардаги йўлтўсарларга «юқладим».

Кунлар ўтиб борар. Сухробдаги хафагазаклик, маҳзунлик ҳамон тарқамасди. У хоналарда худди шарпа сингари кезар, бирор оғиз гапирмас, ҳеч нарсага кизикиш билдирмас, кўпинча буш вақтини уйқу билан ўтказарди. Унинг бу рафғори, табиийки, Сурайёни ҳам ташвишга соларди. Биз ҳали келмасимиздан аввал у болани футбол, кегли, сузиш бўйича секцияларга ёздириб қўйганди.

Қутилмаганда, куз кунларининг бирида ҳаммаёқ тўс-тўполон бўлиб кетди. 2001 йилнинг 11 сентябрида Нью-Йоркдаги эгизак бинолар порглатилди. Ҳаммаёқни, ҳатто тиланчиларнинг кепкасини ҳам Америка байроқлари тасвири эгаллади.

Кўн ўтмай Америка харбийлари Афғонистонни бомбардимон қилишди. Сисёат майдонига яна Шимолий альянс вакиллари кўтарилди. Толиблар учун сичқонининг ини минг танга бўлиб кетди. Декабрда Боннда Афғонистондаги турли этник гуруҳлар етакчилари учрашди. БМТ йиғирма йилдан бери давом этаётган қонли можароларга чек қўйишга чакирди.

Буларнинг ҳаммаси Сухробнинг кўз олдига сирғалиб борар, гўё ҳеч қандай маъно касб этмасди.

Шу орада бир пайтлар Софийада элчи бўлиб хизмат қилган танишим Кабир кўнғирок қилиб, Покистон чегарасида ўзининг махсус клиникасини оч-

ганини, минага тушган афгонларга тиббий ёрдам кўрсатиш нотагида эканини билдириб, мендан кўмак сўради. Биз Сурайё билан бу таклифни бажону дил қабул қилдик. Мен афгон қочоқларига ёрдам бериш учун интернет орқали молявий ҳамкорлар қидиришга тушдим. Шунда Сухробни олиб келиб канчалик тўғри йўл тутганимни ашладим.

Янги йил ҳам келди. Ҳаммаёқда байрам шукуҳи кеза бошлади. Факат бизнинг уйимизга ҳали ҳеч қандай ўзгариш йўқ, жимжитлик бардавом эди.

Баҳор кунларининг бирида Афғонистондан кўнгирак килиб, генерални чақиринди. Уни қайсидир вазирликка раҳбар этиб тайинлашди. Бу кунни йиллар давомида кутган генерал ортаен кунёқ Ваганга учиб келди. Жамила хола эса, бизникига кўчиб келди.

Мана ниҳоят, Наврўзи олам ҳам етиб келди. Афғонлар дунёнинг қайен бурчагида бўлмасин, бу қадимий айёмни шоднёнасиз кутинмайди. Фримонтдаги Лейк-Элизабет хиёбони мухожир афғонлар учун Наврўз сайилгоҳига айланган, ҳаммаёқда байрам тангана қиларди. Худди шу кунларда Кабир Равалинидида бизнинг кичкина тиббий марказимиз ниш бошлаганини маълум қилди. Кенг хиёбон ҳар йили Наврўз шукуҳига бурканадиган Шахмон адирларини ёна соларди. Дошқозонлар атрофида кампирлар сумалак қайнатишар, орқаклар давра қуриб, чойхўрлик қилтишар. Афғонистонда кечаётган нелохотлар ҳақида баҳалаштишар, ширинликлар ва ўйинчоқлар билан сийланган болаларининг шодлигига тил ожиз эди.

Қайсидир бурчакдан, овозкучайтиригичдан Аҳмад Зоҳирнинг бўғик, аммо нирали овози янгарди:

*Лудо додаст ба ту чаимони шахло,
Вале сангин диду номехрибони.*

Булути осмондан томчилаётган майини ёмғир инсон руҳига алланечук баҳорий осойиши бахш этарди.

Шу чок Сурайё енгимдан гортқиларди:

Анавини қаранг, Амир!

Осмонда турли рандаги олтинга варрак бирварақайинга кимўзар ўйнарди. Сал парироқда эса, бир қария варрак соғмоқда эди. Бориб, у билан эски қадрдошлардек кўл олиб кўриндик. Байрам билан қутладим. Сухроб узокроқда гул қиёфада қуланг осмонга тикилиб ўтирарди. Мен Ҳасан ўрганган услубда варракнинг қамишларини текшириб, энг яхшисини танлаб сотиб олдим.

Қара, сенга ёқдими? – дея варракни унга тутқаздим. Сухроб бир менга, бир варракка, кейин эса, яна осмонга тикилди. Сурайё ҳам бу пайтда биздан кўз узмай турарди.

Сеннинг оғанг варрак учиринини ҳаммадан яхши кўрарди. Варрак учиринида бутун Кобулда унга тенг келадигани топилмасди, – дея варракнинг

камишлари, шохлари ва боднаракларини кўздан кечира бошладим. У ипи узилган варрак каерга бориб тушишини ҳам жуда яхши биларди.

Бешта варрак бир-бирини мудом таъкиб эгарди.

– Хўш, варракни учирамизми? – сўрадим. У ҳамон жим эди. – Майли, ўзингдан кўр. Мен ўзим учираман, сен томоша қиласан.

Варракнинг ипини бўшатишга тушдим. Ўтлюк устида турган сарғиш варрак бирдан жонланди. Мен дарҳол жойимдан кўзгалдим. Варракнинг ипини бўшатганча югура бошладим. О бу дамларни мен йиллар бўйи соғиниб келардим. Шамол варракни тобора юқорига кўтарар, мен эса, ипини бўшатиб, янада тезроқ югурардим. Мана, бизнинг варрагимиз тобора юксалиб, баландлаб бормоқда. Мен эса, асабий чийиллаб бўшаётган пишик ип бармоқларимни тилиб ўтганини пайқадим. Аммо, бунга эътибор қиладиган ҳолатда эмасдим. Менинг тасаввуримда Кобулнинг серзавк киш қуллари жонланганди. Мен айни дамда ўн икки ёшли болага айлангандим. Ўтмиш қайтмайди, деб бекор ўқинган эканман. Мен болаликка қайтдим.

Шу пайт кимдир мен билан ёнма-ён чонаётганини пайқадим. Бу Сухроб эди. Икки қўлни нимчасининг чўнтагига тикканча югуриб келарди. Юрагим тўлқинланиб кетди. Ғалтакни унинг қўлига тутқаздим.

Яшил варрак бизнинг варрагимизни таъкиб эга бошлади. Уни анча нарида турган сочи типратикондек болакай учираётган экан.

Сухроб, кара, анави шоввознинг бир адабини бермаймизми?

Сухроб ғалтакни менга қайгарди. Унинг юзларида аввалги лоқайдлик нишонаси йўқолган, кўзларида алданечук учкунлар порларди. Ахир у ҳам болаку! Худди мен сингари 12 ёшли болакай! Яшил варрак бизнинг варрагимизга яқинлашиб келарди.

– Биз шовшилмаймиз. — дея шивирладим. – Қани келаверсин-чи! У бизни кармоқка туширмоқчи. Ҳозир биз уни илтиқирамиз. Бу уеулни менга отанг ўргатганди.

Сухроб яна қўлимдан ғалтакни юлиб олди. Осмонда варраклар жанги давом эгарди.

Мана, ниҳоят биз енгдик. Бизнинг сарғиш варрак самода галаба рақсини ижро этар, шамол эса, рақиб варракни номаълум томонга учириб кетмоқда эди.

Истайсанми, ҳозир мен сенга ўша варракни опкелиб бераман.

Сухробга қарадим. Унинг юзларида габассум кўрдим. Табассум. Ҳа, узок пайт қаҳратон измида ёган замин бағридан униб чиққан илк баҳорний чечак эди бу табассум. Вужудимга гайритабний куч оқиб кирди.

Мен югурардим. Кан-кагга эркак бир тўда болалар ичида шатаюк отиб югурардим. Баҳор насими юзларимга урилар, лабларимда эса Панжипер дараён кенлигида табассум ёйилганди.

Югурардим.

Ог Мандино

Дунёнинг энг буюк савдогари

БИРИНЧИ БОБ

Хафид бир муддаг кўзгу каршисида тўхтаб, ўзининг сайқалланган маъдан сатҳидаги акенга куз ташлади:

Орда қолган ёшликнинг излари фақат кўзлардагина сакланиб қолади, дея ничирлади у шинам мрамар зал тарафга одимларкан.

Улкан биринч тувакларда бир неча авлодни кўрган, юз йилларни қариган баҳайбат пальмалар ўртадаги антика фавворани қуршаб олишган. Фаввора атрофида нимфалар ҳайкаллари ўрнатилган эди. Хафиднинг бу касрига кириш шарафига муяссар бўлган ҳеч бир инсон каср хожасининг афсонавий бойлигига шубҳа қилиши мумкин эмасди.

Мўйсафид хожа каср ҳовлисидаги гулзор оралаб, кичкина йўлакдан юриб борди ва омборхонага тунди. Бу улкан омбор тахминан шу касрнинг ҳажмига эга бўлиб, узунлиги беш минг каламдан кўпроқ чиқарди. Хафиднинг бош ҳисобчиси Эразмус хожасини кутиб турарди.

– Хайрли кун, хожам!

Хафид жимгина бош ирғаб, одимлашда давом этди. Эразмус хожасига эргашди. Ҳисобчи хожасининг айнан шу нобон ерда кутиб туришни буюрганни аниқламай турарди. Хафид паетки майдончага етганида, яқинда келтирилган молларни қандай жойлаштирилиши ва уларнинг нархини билиш учун тухтади.

Моллар орасида жун, зинғир матолари, пергамент, Кичик Осиёдан келтирилган мушк-анбар, ойна, малҳам, Хафиднинг ваганидан олиб келинган ёнғок ва анжир кокиси, Тадморнинг ранг-баранг матолари ва дори-дармонлари, занжабил, долчини, Арабистоннинг лаъл-жавохирлари, Мисрдан келган базальт ва ганч, Римда ишланган суратлар, Юнонистон ҳайкаллари қаланиб ётарди. Чолнинг сезгир димоғига олма, олхўри, шишлоқ ва занжа-

бил аралашмасидан тайёрланган малҳамнинг хавода сузиб юрган ёқимли ифори оқиб кирди.

Ниҳоят у Эразмусга юзланди:

– Кадрдон дўстим, ғазнамиздаги ҳамма бойликларнинг қиймати қанча?

Эразмуснинг ранги оқарди.

– Адашмасам, етти миллион олтин динордан ошганди.

– Агар биз ҳамма молларимизни тиллага чақадиган бўлсак, қанча бўлиши мумкин?

– Ҳали ҳисоб-китоб ишларимиз тугамади, ҳожам. Аммо бу моллардан қолган фойданинг ўзи қаида уч миллион динор бўлади.

Хафид коникини маъносидан бош ирғади.

– Энди мол сотиб олишни тўхтат. Менга тегишли ҳамма молларни қисқа фурсатда тилла ёмбиларга айлантириш чорасини кўр.

Кутилмаганда ҳисобчининг оғзи ланг очилиб қолди. У шу қадар ҳайратга тушган эдики, бир муддат ҳатто тили қалимага келмай турди, ниҳоят ҳушини сая тўшлаб олгач, арағ тилга кирди:

– Т-тушунмадим, ҳожам. Бу йил биз учун анча барақали келди. Барча дўқондорларингиз моллар олдинги йилга нисбатан кўпроқ сотилганини айтишди. Ҳатто Рим легиони ҳам бизнинг буюртмачимизга айланди. Шундай экан, сиз икки ҳафта бурун Қуддусе ҳукмдорига ваъда қилинган икки мингта араб тулпорини етказиб беришдан воз кечмоқчимисиз? Мени маъзур тутинг, аммо қаида амрингиздан не муддаони қўзлаганингизни англолмай турибман.

Хафид кулимсираб, ёски қадрдонининг қўлини сиқиб қўйди.

– Биродари азиз. Мендан илк бор топширик олган қуниг ўсингдами? Бунга кўп йиллар бўлди. Ўшанда эндигина қўлимга ишга келгандинг.

Эразмуснинг юзи бир зум тиришиб, кейин ёришгандек бўлди.

– Ҳожам, ўшанда «йиллик фойдамизнинг тенг ярмини ғарибларга тарқатиб чиқ» дегандингиз.

– Сен ўса мени савдо ишида нуноқликда айблаб, айтганимни қилмагандинг, – муғамбирона лукма ташлади Хафид.

– Мен бирор ноҳушлик юз беришдан хавфсирагандим, ҳожам.

Хафид тоғдек уюлиб ётган молларга ишора қилди:

– Энди ўша хавотиринг беҳуда эканини тан оласанми?

– Ҳа, ҳожам.

– Ҳозир ҳам мен ўз режаларимни сенга тўла ошкор этмасимданок, амримни бажо этишга киришавер. Мен қариб қолдим, эҳтиёжларим ҳам шунга яраша. Маҳбубам гўзал Лиша мени ташлаб кетганидан бери анча йиллар ўтди. Шундан бери мен фақат ўз бойлигимни шаҳримизнинг факирларига тарқатиш ҳақида ўйлаяман. Тинчгина умргузаронлик қилишим учун ўзимда энг зарур нарсаларни олиб қоламан. Сен мол-мулк рўйхати билан бирга барча дўқонларимни ўз эгаларига ҳадя қилиш бўйича тегишли ҳужжатлар

тайёрла. Шунингдек, барча бошқарувчиларга шунча йиллик сарфатли хизматлари учун 5 минг талант олгинини адолат билан тақсимлаб беришинини сўрайман. Улар бу пулларни ўз эҳтиёжлари учун хоҳлаганларидек ишлатишлари мумкин.

Эразмус нимагадир эътироз билдирмоқчи бўлиб оғиз жуфтлаганида, Хафид уни қўл ишораси билан тўхтатди.

Менинг кўрсатмаларим сенига манзур эмас шекилли?

Хисобчи мажҳул қиёфада бош чайкаб, жилмайишга уринди.

– Йўқ, хожам, фақат сизни бундай қарор қабул қилишингизга нима сабаб бўлганини билолмаянман, ҳоло. Сиз худди ҳаётдан умиди бағамом сўнган кимсалардек ганирмоқдасиз.

– Худди сендек йўл тутяпман, азизим Эразмус. Сен ҳар доим менга ўзингдан-да кўпроқ ғамхўрлик кўрсатиб келдинг. Сен шу пайтга қадар ўз келажинг ҳақида ўйлаб кўрдими? Бордию, бизнинг тижоратимиз қасолга учраса нима қилардинг?

– Биз узоқ йиллардан бери дўстмиз, шонлииб жавоб берди Эразмус. Шундай экан, мен қандай қилиб фақат ўзим ҳақимда, ўзимнинг хузур-халоватим тўғрисида ўйлашим мумкин эди?

Хафид дўстини маҳкам бағрига босаркан, деди:

– Сўзларинг самимийлигинга заррача шубҳам йўқ. Сенига эллик минг талант олгинини ўз номинга ўтказишинини айтдим. Энди то менга аввалдан топширилган ишни ниҳоясига етказганимга қадар, ёнимда қолганини сўрайман. Бундан ташқари, бу қаср ва омборни ҳам сенига қолдириб кетаман. Шундан сўни мен хотиржам мажбурам Лиша хузурига боришим мумкин.

Кека хисобчи ўз хожаси ва устозига сипчқовлик билан тикилди. Айни чоғда у эшитган ҳамма гапларини идрок эта оладиган ҳолатда эмасди.

– Эллик минг олтин талапт? Қаср... омбор... Йўқ, хожам, мен бундай олий марҳаматга лойиқ эмасман!

Хафид бу гап ҳам қатъият билан бош ирғатди:

– Мен сени ҳаминша энг яқин дўстим деб билганман, Эразмус. Сен олий марҳамат деб ўйлаган нарсалар аслида сенинг беҳад сарфатнинг ва фидойилигинг олдида ҳеч нарсага арзимайди. Сен бошқалар бахти учун янаш сарфатини пухта эгаллагансан ва бу хислат ҳаммасидан ўта юкори баҳоланади. Энди сен менинг ҳамма режаларимни амалга ошишини тезлата олишинга ишонаман. Ҳозир мен учун ўтаётган вақтнинг ҳар бир дақиқаси бебаҳо.

Бу сўзлар хисобчининг қулоғига худди дафн мусикасидек чалинди. Эразмус юзларини юваётган аччиқ кўз ёшларини тўхтата олмай, дўстига термудди:

Ваъдаңиз нима бўлади? – сўради у. – Улар ўз кучида қоладими? Биз ҳар доим худди ака-укадек бўлиб келсак-да, бу ҳақда оғиз очмагансиз.

Хафид қўлларини кўкраги устида қовуштириб, сирли қулимсеради:

Биз ҳали бу ҳақда гаплашамиз. Сен ҳозирги топшириқларимни бажариб бўлганиндан кейин, сенга шу пайтга қадар ҳаммадан яшириб келган сирни очаман.

ИККИНЧИ БОБ

Орадан кунлар ўтиб, тоғ-тоғ олтин юклаган қарвон ишончли соқчилар қуршовида Дамашқдан йўлга чиқди. Кекса қарвонбошининг сафархалтасида зарур хужжатлар катори пайча шаклида ўралган нома ҳам бор эди. Унда хожанинг барча олтинларни хожага тегишли дўконлар ўртасида тарқатиш ҳақида сўз борарди. Қарвон Хафидга тегишли барча дўконлар олдида тўхтаб ўтарди. Ҳар бир савдогар ўз хожасининг бу антиқа қарорини катта ҳайрат ва сукут билан қарши оларди.

Антират шаҳридаги дўконга етганда, хожанинг топшириғи тўла-тўқис яқунига етказилди. Қарвонда битта ҳам қўйма олтин қолмаган, бари тарқатиб бўлинганди.

Ўша пайтларда ҳали Ер юзида бирор-бир тожир дунёнинг энг буюк савдогари Хафид эришган даражадаги қудратли савдо салтанатини ярата олмаганди. Эразмус юрағи қон-зардобга тўлганча ўз хожасининг амрини ижро этмоқда. Омборлар бўшаб, Хафид салтанатининг тамғаси дўконларини беэзамай қўйди. Хожа юборган чопар Эразмулга хожаси уни фаввора ёнида қутаётганини айтди.

Хафид кекса дўстнинг юзига боқиб сўради:

Ҳаммасини бажардингми?

– Ҳа, хожам!

Унда, кўнглингни хотиржам қил-да, орқамдан юр.

Улар юриб боришаркан, қадам товушлари қаср деворларига урилиб, аке садо берарди. Хафид сирли йўлак сари олиб борадиган мрамор зинапоялар сари бошлади. Зиналардан кўтарилиб, яширин эшикдан ўтишди ва илгарилашди. Улар норанж ёғочидан ясалган баланд таглик устига ўрнатилган ваза олдида гўхташганда, уларнинг қаршисида бекиёс даражада гўзал манзара юз очди. Ойнадан гушаётган қуёш нурлари оқ, пушти ва бошқа турфа рангларда товланарди. Ҳар икки дўстнинг серажин юзларига табассум югурди. Икковлон бир зум дастда туришгач, кейин қаср гумбазининг ички қисмига жойлашган хона гарафга кўтарилишди. Зинапоя олдида кечаю кундуз навбатчилик қилиб туради ан посбонларнинг бугун йўқлиги Эразмуслик дикқатини торғди.

Улар ниҳоят айланма зиналардан кўтарилиб, кенг майдончага чиқинди ва нафас ростилаш учун оёқ илинди. Хафид белбоғига илинган кичикроқ қалит-

ни оғир эман эшикка солди. Эшик сокин гижирлаб очилди. Эразмус эшик олдида иккиланиб турганини кўрган хожаси унга «киравер» деталек имо килгач, остона хаглади. Бу хужрага қарийб ўттиз йилки, хожадан бўлак хеч ким қадам босмаган эди. Шу боис, Эразмус хона ўртасида каккайиб гуриб қолди. Хонада йиллар давомида йиғилиб қолган чаш туфайли генадаги туйнуқлардан зўрға ипаётган ёруғлик ҳаммаёкни кулранг тусга киритганди. Эразмус кўрқиб кетганиданми, то кўзлари олакороңғиликка кўникиб улгургунча, жим қолди. Хафид эса, дўстининг хонани анланиб чиқишини кузатиб турди, кейин шошилмасдан олдинга утди-да, деворга такалиб турган баланд тағлик устидаги, заранг ёғочидан ишланган мўъжаз сандикча устига кўлини кўйди.

— Эразмус, нега хафсаланг нир бўляпти? — сўради Хафид дўстига юзланаркан.

Очинг, нима дейишга ҳам хайронман, хожа!

Хонанинг ўта одми жиҳозлангани сени ажаблангирмаяптими? Дарвоқе, манавини, — у сандикчани кўрсатди, — жиҳоз деб аташ ҳам кулгилди туюлади. Бу кичик хужрани шуңча йил кўз қорачиғидек асраб келини сенга мангикенгз бўлиб туюляпти, тўғрими?

Эразмус бош ирғади.

— Сиз ҳақенгз, хожа. Мен гумбаз ичидаги бу яширин хужрангиз хақида жуда кўп узунқулоқ гаплар эшитгандим.

— Биламан. Айрим гап-сўзлар ўзимнинг ҳам қулоғимга чалинган. Бу ерда олмос тоғи ёхуд ёввойи қушлар сакланишини ҳам айтганин. Эронлик бир гиламфуруш савдогар бу ерда кичик бир ҳарам саклашим хақида инсаңда қилган. Бу хақда эшитган Лиша роса қулганди. Одамларнинг тасаввур имкониятлари хайратланарли. Мени сал бўлмаса, нир хотинбозга чиқаришган. Дўстим, сени ишонтириб айтаманки, бу ерда кўча-кўйда, дўқонларда қулоқка чалинган нарсаларнинг хеч бирини кўрмайсан. Манави мўъжаз сандикчани айтмасак, албатта.

Дўстлар сандикнинг икки тарафига жойлашиб олишгач, Хафид унинг белига ўралган тасмаларни ечишга тушди. Сандикнинг қонқокчаси санчиб очилган пайтда уларнинг димоғига чучмал заранг хиди урилди. Кўтарилган қуюқ чанг Эразмуға сандик ичидагиларни аниқ-таниқ кўриши имконини бермади. У ўзини сал орқага олиб, кўзларини қисганча олдинга назар солди. Кейин у нигоҳини ўз хожасига қаратди ва наришонлик билан кўзларини ёйди. Сандик ичида на олмос, на бошка хазинадан ном-нишон кўринар, унда фақат бир неча чарм ўрамлардан бўлак хеч нарса йўқ эди... Хафид охиға қўл узатиб ўрамлардан бирини олди, кейин ўша ўроғлик тери парчасини кўксига босиб, кўзларини юмди. Хафиднинг юзида соқинлик ва хотиржамлик аке эди, ажинлар йўқолиб, ўтган йилларнинг аянчли излари йўқолиб кетгандек бўлди.

– Бу хужра кўплаб инсонларнинг бойликка, кимматбаҳо тошлар ва олмосларга интилишлари билан тўлган. Аммо бу ерда бойликдан асар ҳам йўқ, бўлиши ҳам мумкин эмас. Зеро, дунёнинг барча олтинлари сенин каршингда турган бу хазинага тенг келолмайди. Бу ўрамларда менинг бугун бисотим – омад, бахт, мухаббат, гўзаллик ва умрбоқийлик жамланган. Нимага эришган бўлсам, мен ана шу ўрамлардаги номалар сабаб эришдим. Мен бу номалар ва уларни менга ишониб топширган донишманд олдида қарздорман.

Хафиднинг овозида янграган нотаниш оҳанглар Эразмусни хийла чўчитиб қўйганди:

– Сиз менга қандай сирни очмоқчисиз, хожам? Нахотки, мана шу сандик сизга шунча давлат ва қудратни бахш этган бўлса?

– Ҳар икки саволигга бирдек жавоб бераман: «Ҳа!»

Эразмус пешонасидаги тер томчиларини кўли билан артаркан, Хафидга шубҳали тикилди:

– Ҳар қандай хазинадан кимматроқ турадиган бу номаларда нималар битилган ўзи?

– Биттасидан ташқари, қолган ҳамма номаларда қонун-қоидалар деймизми, тартиблар, муқаррар ҳақиқатлар деймизми, ҳуллас нима деб номланишидан қатъи назар, ўта гўзал, ҳамма тушунадиган тилдаги сирли хикматлар битилган. Савдо санъатидан пухта хабардор бўлишни истаган ҳар бир инсон бу хикматларни англаши, қулоғига қуйиб олиши ва ундан унумли фойдаланиши лозим. Бу номалардаги талабларни мукамал равишда бажарганларнинг ҳар бири ҳар қандай даражадаги бойликка эриша олади.

Эразмус эски битиқларга тикилганча хайратдан қотиб турарди.

– Айтмоқчисизки, мен ҳам бу номаларнинг сирини билиб олсам, сиздек бой-бадавлат бўла оламан, тўғрими?

– Итасанг бундан кўпроғига эришасан.

– Сиз биттасидан бошқа ҳамма номаларда тижорат қоидалари битилган дедингиз. Охириги нома нима ҳақида?

– Сен охириги деб атаганинг, – тушунтира бошлади Хафид, – аслида энг биринчисидир. Шундан сўнг номаларни фақат тартиб бўйича ўқиш керак. Тартиб асло бузилмаслиги лозим. Биринчи номада ўта камдап-кам одамларгагина маълум бўлган сир ҳақида сўз боради. Нафсиламрни айтганда, қолганларини яхшилаб тушуниш учун биринчи номани пухта англаб олиши керак бўлади.

– Сизни тўғри тушунган бўлсам, ҳар бир инсон буюк савдогар бўлишга қодир?

– Ҳа, бу аслини олганда унчалик қийин эмас. Бироқ сен бунинг учун ўз вақтинг, кучинг ва имкониятларингни аямаслигинг керак бўлади. Эсингда тут – фақат бу хикматларнинг ҳар бири сенинг вужудингга, борлигингга,

кон-қонингга сиғиб кетмоғи керак. Шундагина улкан бойлик соҳибига айланасан.

Эразмус қўл узатиб, сандикдаги ўрамлардан бирини қўлига олди. Уни бармоқлари орасида оҳиста тутиб тураркан. Хафидга юзланди:

Маъзур тутиш, хожа, нега сиз ўзингизнинг гажрибангизда синалган усулларда эмас, айнан ушбу тамойилларга гаяниб иш тутишни макбул кўрдингиз? Мен сизни тушунаяман. Сиз хамisha ўз олиўжаоблинигиз ва саховатингиз билан ҳаммага ўриак бўлиб келдингиз. Нега сиз бу ҳикматларни шу чоккача сизнинг бойлигингизга кагта хисса қўшган дўқондорларингизга раво кўрмадингиз? Улар ҳам бойиб кетиши мумкин эди-ку? Эхтимол, улар бу қондалардан хабардор бўлишганида, сизга янада каттарок фойда келтирган бўлар эдилар. Нега сиз шунча билим ва кўникмани бошқалардан сир тутиб келдингиз?

– Менинг бошқа иложим йўқ эди. Кўп йиллар аввал менга бу номаларни ишониб тоширишган чоғда, мен бу қадимий сирни ҳеч кимга очмасликка оғт ичгандим. Ўша пайтда мен бу гаройиб нлтимос ортидаги асл сабабларни билмасдим. Бу ҳикматларга амал қилиш учун фақат менгагина изи берилган эди. Фақат, бу ҳикматларни излаб юрган ва уларни билишга мендан-да муносиброк бир одам топилмагунча мен уларни сир тутишим керак эди. Бу номалар менга тоширилганда, мен жуда ёш эдим. Менга айтишгандики, ушбу номаларни олиш учун келадиган одамнинг ўзига хос сирли белгилари бўлади. Эхтимол, ўша нотаниш одамнинг ўзи ҳам бундан беҳабар бўлар? Лекин мен уни дарров таниб оламан ва бу омонатни унинг қўлларига топшираман. Мен уни сабр-тоқат билан кутиб келдим. – давом этди Хафид. – Шу вақт мобайнида ҳаётим ушбу ҳикматларга қаттиқ боғланиб қолди. Мен ушбу номалардаги сирлардан шахсий мақсадлари учун фойдаланишга руҳсат этилган санокли одамлардан бири эдим. Мен ушбу ҳикматларни ўрганиб ва уларни ҳаётда қўллаб, кўпчиликни таъбири билан айтганда, дунёнинг энг буюк савдогарига айландим. Бир пайтлар бу номаларни менга қолдирган одамларни ҳам шундай аташган. Эразмус, эхтимол анча вақт ўтиб, нима сабабдан узок йиллар давомида менинг айрим хатти-ҳаракатларим сенга ғалати, хатто мағриксиз туюлганининг боисини билиб олгандирсан. Лекин бу ҳаракатларнинг барчаси менга омал олиб келган. Бунчалик катта олгини топиш учун фақат ўз акл-идроким эмас, ушбу номалардаги ҳикматларнинг ҳам хиссаси кагта бўлди.

– Сиз бу номаларни тоширишингиз керак бўлган одам тезда қаршингиздан чиқишига ишонасизми?

– Ҳа, – Хафид номаларни сандикка солиб, унинг қопқоғини ёпди. – То ўша муддат келгунча сен менинг ёнимда бўласанми, Эразмус?

Эразмус дўсти гарафга бир қадам босди ва шу онда туйнукдан тушаётган ёруғлик устида икки дўстнинг қўллари туташди. Эразмус розилик аломати

ўларок, бош ирғади ва хужрани тарк этди. Шу билан бирга, кекеа Хафиднинг дўстининг садақатига бўлган заррача шубҳалари ҳам унинг юрагидан ўчиб кетди. Сандикни аввалги жойига қўяркан, бироз унинг тепасида туриб қолди ва кичкина минора томон одимлади, кейин томнинг дарчасидан хатлаб, қасрнинг баланд гумбазини ўраб олган ички нафжара олдида тўхтади. Ташқаридан оқиб кираётган илик баҳор нафаси унинг юзларини сийпалаб ўтди. Дунёнинг энг буюк савдоғари шундоқкина оёғи остида сочилиб ётган Дамашк манзарасига улувор табассум билан тикилган онда, хаёл аргумоғи уни олис ўтмиш сари олиб ўтди.

УЧИНЧИ БОБ

Зайтун тоғи узра киши ўзининг қагтол ҳукмини юргизмоқда эди. Қуддусдан бошланиб, Кидрон водийси томон узанган торғина сўкмоқлар бўйлаб, енгилгина тутун кўтарилиб турарди. Шамол олиб келаётган дудмал ладан ва ковурилган гўшт хиди тоғда ўсаётган гиёҳлар ва буталарнинг ачимтир хидига қоришиб кетарди. Тоғ ён-бағридаги ялангликда, Бетпаге қишлоғи яқинида тадморлик машҳур савдоғар Патроснинг хашамдор қарвони тушии ўтказиш мақсадида қўним топганди. Кеч тушиб қолган, савдоғарнинг севимли жиёрон оти ҳам ёқирган эрмаги – ниста япроқларини чайнашдан тўхтаб, дафна буталарига суяниб қолганди. Қатор саф тортган чодирлар ортида тўрт тул асерий зайтун дарахлари саф тортган, уларнинг шохларида йўғон қаноп арқонлар осилиб турарди. Бу арқонларга одагда қарвондаги уловлар боғлаб қўйиларди. Айни чоғда туя ва эшакларнинг шарпаси олисдан қорайиб кўзга ташланар, жониворлар совқотмаслик учун бир-бирининг пинжигга кириб олганди. Фақат қарвон юклари олдида қўриқчилик қилаётган икки сокчидан бўлак ҳамма уйқуга кетганди. Тик ўтган овоз эшитилмасди. Фақат Патроснинг эски терисидан ишланган қагтақон чодирини деворларида сирли соянинг ҳаракати кўзга чалинарди. Унинг ичида хожанинг ўзи нимадандир норизо қайфиятда у ёқдан-бу ёққа юрарди. Патроснинг юзи буришиб кетган, оғир хўрсениб нафас олар, бошини жаҳл билан чайқаб қўярди. Ниҳоят, у ўзининг барваста гавдасини тилла иплар билан тўкилган тилам устига тапплаб, йигитчани ёнига чорлади.

— Хафид, менадан бўлак ҳеч кимнинг йўқ, лекин мен сенинг ғалаги илтимосингдан таажжубламан. Сен қўлимда ишлаётганингдан хурсанд-мисан?

Йигитчанинг нигоҳлари тиламдаги мураккаб нақшларга муҳрланди.

— Мен сизнинг молларингизни сотадиган савдоғар бўлмоқчи эдим. Оддий туяқаш бўлиб юраверини жонимга тегди. Мен сиздан мол олиб ўзларининг дўқонида сотадиган Хадад, Симон, Қалеб ва бошқа савдоғарлар сингари ўз тижоратимни йўлга қўйишни истайман. Улар ҳам сизга, ҳам ўзларига қагта

даромад олиб келишяпти. Мен ҳам савдо билан шуғулланишни, ахволимни ўнглаб олишни истайман. Туяларнинг ортидан қачонгача чоригимни судраб юраман? Мен сизнинг дўқондорларингиз қаторидан жой олсамгина, қатта бойлик ва муваффақиятга эришаман.

– Нега бунча ишонч билан гапиряпсан?

– Сиздан кўн бор эшитганман: «Хар қандай одам савдогарлик туфайли кашшокликдан бойликка томон интилиши мумкин».

Патрос бироз ўйланиб турди ва йигитчага синчков назар солди:

– Сен Хадад ва бошқа савдогарлардек бўла олишинга ишонасанми?

Хафид ўз хожасининг қатъиятли нигоҳларидан кўзини узмасдан, жавоб қайтарди.

– Калёб ҳам бир пайтлар сизнинг олдингизга ўз моддий ахволидан шикоят қилиб келганини неча марталаб эшитганман. Ахир сиз унга қайта-қайталаб, хар қандай одам истаса савдогар бўла олишини айтмаганмидингиз? Сиз савдо ишининг қонун-қондаларидан хабардор бўлган хар бир одам яхши савдогар бўла олади, деб айтгансиз. Агар сиз ҳамма аҳмоқ деб биладиган Калёбнинг шу даражада омадли савдогар бўлишига ишонган экансиз, наҳотки мен ҳам тижорат сирларини ўзлаштира олмасам?

– Агар сен ҳам бу билимларни эгаллаб, савдогар бўлсанг, бу ҳаётдаги асосий мақсаднинг нима бўлади?

Хафид бироз чайқалиб жавоб берди:

– Бутун жаҳонда сизнинг омадли ва бадавлат савдогар эканингизни билишади. Ҳали бу олам сизникидек улкан савдо салтанатини кўрмаган. Сиз машҳур савдогарсиз, аммо мен ўз олдимга сиздан-да бой ва машҳур бўлишни мақсад қилиб қўйганман. Мен дунёнинг энг буюк, энг бой ва машҳур савдогари бўламан!

Патрос ёстикка ёнбошлаганча, йигитчанинг офтобда қорайган юзларига тикилди. Хафиднинг уринган кийимлари жониворларнинг терига ивиган, аммо унинг юзларида алланечук неёнкорлик яққол аке эгарди.

– Сен бундай қатта савдо салтанатига, беҳисоб бойликларга эга бўлсанг, бунча давлатни нима қиласан?

– Бу ҳақда ҳам ўйлаб қўйганман. Энг аввало, ўз оиламни ҳеч кимдан кам бўлмаслиги учун қўлимдан келганини қиламан. Қолганини мухтожлар, бева-бечоралар билан баҳам кўраман.

Патрос ажабланиб қонларини чимирди.

– Ўғлим, бойлик ҳеч қачон биринчи ўринда турмаслиги ва ҳаётнинг асосий мақсади бўлмаслиги лозим. Сенинг гапларинг жуда чиройли ва ишонарли чиқди. Аммо, булар шунчаки курук гап, холос. Пулнинг бир учи билакда бўлса, иккинчи учи юракда бўлади. Шу бонс уни бошқалар билан баҳам кўриш осон кечмайди.

Хафид ганида туриб олди.

– Менинг хожам бадавлат эмасмилар? – Йигитчанинг гаини эшитган савдогар кулиб юборди.

– Хафид! Мени моддийлик кизиқтира бошлаганидан бери, мен билан Ирод касри деворлари остида тиланиб ўтирадиган гадоёлар орасида битта йирик тафовут бўй кўрсатди. Гадоё фақат бугунги кунини амаллаб ўтказиш хақида ўйлайди. Мен эса, эрганги кун нима ейишим мумкинлиги хақида ўй сурардим. Ўғлим, бойликка хире қўйма, фақат фойданинг орқасидангина кувма. Сен фақат севиш ва сеvimли бўлишни ўз олдинга мақсад қилиб қўй. Асосийси, қалб хотиржамлиги ва гўзалликка интилиб яша.

Хафид яна ўжарликда давом этди:

– Бирок, сиз айтган нарсаларнинг барчасига олтин керак бўлади-ку? Ахир кашшокликда яшаб, инсон хотиржам бўлиши мумкинми? Наҳотки инсон йиртик яктак ичида, бўш ҳамён билан ўзини бахтиёр сеза олса? Ейишга номим, кийишга кийимим, бошимда бошпанам бўлмаса, менинг оиламга бўлган муҳаббатим бир чақалик кимматга эга эмас-ку? Ахир сиз, атрофингдагиларга хурсандчилик улаша олган бойлик хақиқий хазинадир, демаганмидингиз? Унда нима учун менинг бойликка интилишим ёмон иллат бўлади? Факирлик фақатгина ўз парвардигорининг ризоси учун саҳроларни ялангоёк кезиб юрган авлиёгагина зийнат бахш этар. Чунки унинг ўзидан бошқа бойлиги йўқ. Менимча, факирлик ё бирор нуқсон, ё қобилият, ё такаббурликдан дарак берди.

Патрос хийла ковок уйиб, бироз жим колди ва деди:

– Сенинг томдан тараша тушгандек бу илдоларингнинг боиси не? Сен оиланинг фаровонлиги хақида гапирясан. Ахир сенда оиланинг ўзи бўлмаса. Ота-онанг ўлатдан вафот этишгач, сени асраб олганимни яхши биласан.

Хафиднинг куёшда қорайган териси унинг хижолатдан юзига тенган қоннинг кизилини яшириб қололмади.

– Бу сафарга чикмасимиздан олдинрок... биз хали Ал-Халилда турганимизда, мен Қалнехнинг кизини учратиб қолдим. У... У...

– Э, мана гап қасрда экан! Энди тушундим ҳаммасини. Қандайдир баландпарвоз гоёлар эмас, айнан муҳаббат менинг соддагина туякаш боламни бутун жаҳонга довруғ солишга тайёр жасур жангчига айлангирибди. Қалнех афсонавий бойликлар эгаси. У кизини чўпонга бермайди. Фақат ёш, бой ва чиройли савдогарни куёв қилиши мумкин. Ана шунақа. Барақалла, азамат! Мен сенга савдода муваффақият қозониш йўлларини ўрганишингда ёрдам берман.

Хафид миннатдорчилик юзасидан тиз чўкиб, Патроснинг этагини ўпди.

– О, марҳаматли хожам! Сизни худо ёрлақасин! – дея хитоб қилди у. – Сизнинг бу олийжаноблигингизга қандай жавоб қайтарсам экан.

Савдогар этагини йигитчанинг чангалидан охиета бўшатди.

– Миннатдорлик билдиришга шоянмасанг ҳам бўларди. Сенга кўрсатган энг катта ёрдамим ҳам ўзинг енгиб ўтишинг керак бўлган тўсиқлар, ўзинг мустақил равишда қилишинг керак бўлган ишлар олдида денгиздан томчи ҳам бўлмайди.

Хафиднинг кўзларида чакнаган қувонч учқуни сўнди.

– Сиз мени дунёдаги энг буюк савдогар бўлиш сирлари, қонун-қондалари билан таништирмайсизми?

– Сенга ҳеч қачон ҳеч нарсани ўргатмайман, – деди Патрос. – Шусиз ҳам менинг қанотим остида болалик йилларинг анча сокин ва енгил ўтди. Сени анчагина эркалатиб ҳам қўйдим. Орқаваротдан келаётган гап-сўзларга кўра, сенинг туяқашликдан юқорирокка кўтарилишинингга тўсиқлик қилармишман. Менимча, агар одамнинг юрагида кичик бир учқун бўлса бас, у қачондир алашгага айланади. Агар ўша учқун бўлса, ўша бола эртами-кечми, ҳақиқий эркак бўла олади. Унутма, олдинда катта машаққатлар турибди. Демак, энди сен ўсириш эмас, катта эркак сифатида ишлашинг керак. Сен ана шундай қийинчиликларга тайёрмисан? Сенинг бугунги илтимосинг мени анча қувонтирди. Бугун кўзларингда ғурур учқунларини кўрдим. Ажойиб, мен сенинг фикрларингга қўшиламан. Бирок бу гапларинг хавога учмаслиги, алалокибат ўз неботини топиши керак.

Хафид жим қолди. Патрос эса давом этди:

– Сен аввало, тижоратнинг барча қийинчиликларига бардошинг етишини менга, янада муҳим ўзингга ўзинг неботлашинг керак. Бу иш эса, камдан-кам одамларнинг қўлидан келади. Такрор бўлса ҳам айтаман, буюк мукофотлар учун бир эмас, бир нечта мураккаб ишларни бажариш керак. Баъзилар бошларига тушган арзимае гашвишларни енгиб ўтиб, ўзларини бойликка эришиш учун етарлича тажрибага эга бўлдим, деб ҳисоблашади. Бошқа бировлар эса, ўз йўшларида учраган ҳар бир муаммони малъун, ашаддий дуншман ўрнида қабул қилишади; аслида эса, бу машаққатлар уларнинг содик дўстлари ва ёрдамчилари эди. Тўсиқлар муваффақиятга эришишда, жумладан савдо ишида ҳам жуда зарур. Асосийсини унутмаслик керак – ғалаба жуда қўн ва катта талафотлар ортидан етиб келади. Бинобарин, ҳар бир тўқнашув, ҳар бир инқироз савдогарнинг қучи ва маҳоратини чархлайди, уни чишиктиради, совуққон ва жасур қилиб гарббиялайди. Тажриба шу гахлит орға боради. Демак, ҳар бир машаққат сенинг чапани дўстинг. У сени ё ҳаммадан юксалликка кўтаради, ё четга чиқариб қўяди. Ҳар бир тўсиқ – бу қомилликка олиб чиқувчи парвоннинг бир ноғонаси, қисматнинг бир чакириғи, ва агар сен жавоб қайтариш учун ўзингда қуч топа олмасанг, қийинчиликлардан қочсанг, улардан юз ўгирсанг, билиб қўй, сен ўз келажагингни барбод қилган бўласан!

Ингитча бош ирғаб, жавоб бериш учун оғиз жуфтлаганида, кекса савдогар қўлини кўтариб, уни тўхтатди.

– Ҳали энг асосийсини айтмадим. Сен ўзингни бахш этмоқчи бўлган касб мунтазам ёлғизлик билан боғлиқ. Ҳатто оддий солиқ йиғувчи ҳам кун боғиши билан уйига қайтади. Рим аскарининг ҳам ўз уйи бор, гарчи казармани уй деб аташ кийин бўлса-да, бироқ сен ойлаб кун боғишни тонг отишини дўстларингдан, яқинларингдан узоқда қарши оласан. Айниқса, бирор қулба олдидан ўтаётиб, бахтиёр оиланинг кечки овқат устида жамуљам ўтирганини кўрсанг, юрагингни соғинч баттар тимдалай бошлайд. Бу оламда ёлғизликдан ҳам ёмонроқ нарса йўқ. – дея оғир хўрсинди Патрос. – Сени олдида ана шундай синовлар кутиб турибди. Сенинг муваффақиятниг ушбу синовларни қанчалик тез ва осон енга олишинга боғлиқ. Йўлларда ҳаминча сенга кўрқув ҳамроҳ бўлади. Қалин ўрмонзорларда, хувуллаган биёбонларда ҳам ёлғиз бўласан. Кўп ҳолларда савдогарлар соғинч ва ташвиш ичида ўз мақсадларини унутиб қўядилар ва ёш боладек ғамхўрлик, меҳр истаб қолдилади. Бу туйғулар унинг бутун ўй-хаёлларини эгаллаб, бошқа мақсадларни екиб чиқаргудек бўлса, савдогар ўз кучи, мавқени йўқотади. Минглаб иқтидорли савдогарлар ана шу туйғулардан енгилб, ўз иқтидорини қурбон қилишган. Бундан ташқари, гавжум шаҳарларда ҳам сен ёлғиз бўласан, ҳеч ким сенинг қалбниг кувонгирмайди, ҳеч ким сенга тасалли бермайди. Айрилиқ азобида ўртанаётганинда ҳеч ким дардини та малҳам бўлолмайди. Фақат гоҳида сени ҳамёнингдан жудо қилишга чоғланганлар учраб туради.

Мен жуда эҳтиёткор бўламан ва насихатларингизни асло унутмайман.

Пачора, унда бошладик. Сенга бу ҳақда бошқа умуман оғиз очмайман. Демак, сен ўзингни савдода енаб кўрмоқчисан. Унда билгинки, сен ҳозир гўр мевасан, ҳатто мева деб аташ ҳам қулли. Фақат пишиб етилганда мевага айланасан, ҳар бир савдогарга керак бўладиган даражада билим ва тажриба тўплайсан.

– Қачон инг бошлашим мумкин?

Эрталаб, ушбу суҳбатимиз ҳақида Сильвиога айтсанг, у сенга энг яқин иллардан тўқилган қалин ёшчиқлардан бирини беради. Унинг матоси эчки жунидан тўқилган бўлиб, ҳар қандай ёшчиқчиликка дош беради. Унинг қизил рангли бўёги рўян илдизидан олинган. Ёшчиқнинг бир четигаги митти юлдузча тасвири унинг ушбу маҳсулотни гайёрлашда бутун дунёда биринчи ўрнида турадиган Толи ҳунармандлари қўлидан чиққанини билдиради. Юлдузча ёнида тўртбурчак ичидаги квадрат тасвири эса менинг муҳрим ҳисобланади. Ҳар икки белги ушбу маҳсулотнинг харидорчилигини таъминлайди. Бир пайт мен бу ерда ана шундай ёшчиқлардан мингтасини олиб келиб соғанман. Мен яҳудийлар ичида жуда кўп савдо қилганман, улар бундай ёшчиқни аё деб аташади. – Патрос бироз тин олди. – Битта хачирга ўтириб, ана шу ёшчиқлардан бирини ол-да. Байтулаҳм (Вифлеем)га жўна. Бу шаҳарни бизнинг қарвон четлаб ўтгани. У ерда яқин орада менинг савдогарларимдан ҳеч бири бўлмаган. Бу шаҳарда савдо қилиш вақтни бефойда

Ўтказиш билан баравар дейишади. Лекин мен уларга негадир ишонмадим. Бу ерда маҳаллий чўпонлар билан савдо қилганман, улар бундай ёнинчикларни жон деб олишади. Хуллас, Байтулаҳмга югур ва ёнинчикни сотмасдан қайтиб келма.

Хафид қувончини сездирмасликка тиришиб, бош ирғади. У ўзининг илқ тижорат сафарига чиқиш учун ошиқарди.

– Мен бу ёнинчикни қанчага сотаман, хожам?

– Мен ўз ҳисоб-китоб дафтаримга сенинг номини ёзиб, унинг тўғриенга қарзингни – бир дирҳам деб ёзиб қўяман. Ана шундан ортиққа сотолсанг, фойдаси ўзингда қолади. Бошқача айтганда, сен бу маҳсулотга истаганингча нарх қўйишнинг ва истаган ерингда сотишнинг мумкин. Бозор шаҳарнинг жа-нубий дарвозаси олдида жойлашган. Шунингдек, ёнинчикни кўчаларда юриб ҳам сотсанг бўлади. Истасанг, уйма-уй юриб сот. Йўлинида мишлаб уйлар учрайди. Лекин ҳар қалай сен бу матони гавжум жойларда олиб юрсанг со-тишнинг осонроқ бўлади. Тушундингми?

Хафид тасдиқ маъносида бош ирғади. Хожасенинг гаплари унинг қулоғига деярли кирмас, у ўзини аллақачон Байтулаҳм бозоридан юргандек ҳис этарди.

Патрос қўлини йиғитчанинг елкасига қўйиб уқтирди.

– Сен қайтиб келгунигча ҳеч кимни ўрнингга ишга олмай тураман. Агар сендан савдогар чиқмаслигига ишонч ҳосил қилсанг, иккиланмай ёнимга қайтавер. Асло ташвиш гортма. Мен сени тўғри тушунаман. Қайсидир касбга лойиқ бўлмаслик бу фожиа эмас. Сен нимагадир урилиб кўрсанг ва бун-дан ҳеч нарса чиқара олмасанг, асло уялиб ўтирма. Сенинг бу ҳаракатинг ҳеч нарса қилмасдан вақтини бекорга ўтказган одамга ишбаган минг чандон ях-шидир. Сен қайтиб келганингдан кейин ҳаётингни қай тариқа давом эттириш хақида биргалишиб ўйлаб кўрармиз.

Хафид таъзим қилиб, кетишга чоғланганида, хожаси яна уни тўхтатди:

Ўғлим, дея давом этди у. Сен янги ҳаёт бошлаясан. Яна бир насихатимни тингла ва уни ҳеч қачон унутма. У сенга йўлда учраган энг кийин муаммоларни ҳам осонгина енгиб ўтишингда ёрдам беради.

– Яна қандай маслаҳат бермоқчисиз менга, хожам? – сўради Хафид.

– Агар сен омадингни излаб йўлга чиққан бўлсанг ва унга эришишингга ишончинг қониқ бўлса, тўсенқлар олдида туриб қолма ва уни ошиб ё айланиб ўтишга ҳаракат қил, – деди Патрос ва йиғитчага яқинлашди. – Сен менинг гапларимни яхшилаб тушуниб олдингми?

– Ҳа, хожам.

– Ҳамма гапларимни эсингда саклайсанми?

– Ҳа, – деди Хафид. – Менинг қарорим қатъий ва ҳеч бир ғов йўлимни тўса олмайди.

ТҮРТИНЧИ БОБ

Хафид бир бурда ношнн чайнаркан, ўзининг аччиқ қисмати ҳақида ўйларди. Патрос унга ёпинчикни соғиш учун тўрт кун муҳлат берди. Ўртага бу муддат тугайди. Хафид уч кунни Байтулаҳма ўтказди. Бирок ўз хожасидан қатта ваъдалар ва ўзига ишонч билан олгани – биргина ёпинчикни сота олмади. У аини чоғда шаҳар девори яқинидаги бир ғорда, бўҳчасини ёнига қўйганча, хаёл суриб ётарди. У ёпинчиғини бир бўҳчага тугиб, карвонсарой яқинидаги ғорда, хачирининг ёнига ташлаб келганди. Хафид стол атрофида ўтирган одамларнинг гап-сўзларини эшитмас, ўз хаёллари билан банд эди. Олдида турган овқатга ҳам қўл урмаганди. Йигитчани дунё яралганидан бери барча савдогарларга таниш бўлган шубҳа-гумонлар қийнади: «Нега мени эшитишмаяпти? Мен одамларнинг эътиборини қандай тортсам бўларкин? Нега кўнчилик ҳали мен гапимни айтмасимдан эшикни ёпиб олишяпти? Нега мен йўловчиларни тўхтагиб, ўз молимни уларга таърифлай бошлаганимда, менам юз ўгиришяпти? Менинг молим билан ҳеч ким кизикиб кўрмади. Ёки бу ернинг одамлари ўзлари учун энг керакли нарсани сотиб ололмайдиган даражада камбағалми? Ҳа, аслида кўнчиликнинг бу нарсани сотиб олишга кучи етмайди. Лекин бошқалар бу ерда қандай қилиб савдо билан шуғулланишаркин? Нега мен бирор дарвоза олдида тўхтасам, юрагимни алланечук ваҳима босади. Уни қандай енгсам экан? Балки мен бу ёпинчикка жуда қиммат нарх қўйгандирман? Балки бошқа савдогарлар бу молини арзонроқ нархга пуллаётгандир? Хафидни ўз-ўзидан қоникмаслик, ҳатто нафрат ҳисси тобора чуқурроқ камраб ола бошлади. У ҳамма учун зарур маҳсулотни сота олмагани учун ўз-ўзидан жаҳли чиқарди.

Хафид энди ўзи танламоқчи бўлган касбга номуносиб эканини англай бошлаганди. У бир неча бор ҳаммасини йиғиштириб, тинчгина туяқашлигини қилиб юриш ҳақида ўйлаб кўрди. Ўша ишнинг орқасидан беш-тўрт чака бўлсаям топиб юрганди. Ҳозир эса, Патрос майда-чуйда харажатлар учун берган пулларни ҳам харжлаб бўлди... Хафид энди ёпинчикдан соғиб фойда қилиш ҳақида ўйламай ҳам қўйганди. Таннархига соғсаям майлийди. Хар қалай хожаси уни савдогар сифатида тан олармиди?

Нима бўлганда ҳам у карвонга ёпинчиксиз қайтиши шарт. Ўшанда Патрос уни нима деб атаганди? Ёш жангчи деганмиди? Хафид кинояли илжайди: «Мен жангчи эмишманми?»

Шу чок беихтиёр у ўз туялари олдига қайтиси келди. Кейин эса, дафъатан хаёллари Лиша томон кетди. У билан бирга кизининг бадқовоқ отаси ҳам кўз ўнгиде гавдаланди. Калнеха! Шунда унинг ҳамма гумонлари эриб битгандек бўлди. Унинг ёнидаги чақалар жуда оз қолган, уларни тежаб қолиш учун бу ун ғорда қолишга қарор қилди. Лекин унинг ортага қандай бўлмасин ёпинчикни сотиш ҳақидаги қарори янада қатъийроқ эди. Тежа бу қарори мутлак ишонч

гусини олди. У эртага молини шундай мактайдик, уни албатта яхшигина пулга сотиб олишди. Хафид савдони орта саҳарлаб бошлайди. Шаҳар дарвозаси олдида туриб олади, чунки шаҳарлаги энг гавжум жой ўша ер. Бу ердан жуда кўп одам кириб-чиқади, демак, пешингача сота олади. Кечга яқин эса, кумуш ганга билан карвон тўхтаган Зайгун тоғига йўл олади.

Бу фикридан Хафиднинг кўнгли худди молини аллақачон пузилаб бўлгандек кўтарилиб кетди. Бу хурсандчилик унинг ништаҳасини ҳам очиб юбордими, аниқ-таниқ овқатни ҳам ютиб бўлди. Устози ҳам шогирдининг илк муваффақиятидан роса қувонса керак. Балки Хафид билан фахрланар? Йўқ, Хафид устозининг юзини ерга қарагмайди, у албатта омадли савдогар бўлишининг уддасидан чиқади.

Албатта, биттагина маҳсулотни сотини учун тўрт кун жуда кўнглик килишини Хафид тушунарди. Аммо, бу ҳали бошланиши-ку? Патрос унга бунақа маҳсулотларни янада тезроқ, уч, икки кунда сотини йўлларини ҳам ўргатади. Ҳали шу даражада тажрибаси ошиб кетадими, бир соатда бунақа матоларнинг бир қанчасини сота олади. Шу тарика қачондир унга ҳам ҳақиқий шон-шухрат қулиб боқади.

Хафид сершовкин карвонсароини тарк эгиб, ёрға йўл олди. Ингитча кетиб бораркан, унинг сандаллари остида киров боған ўтларнинг нолоп гижирлаши эшитиларди. Хафид бугун хачирининг ёнида, ёрға тунашини кўзлаганди. Эртага Хафид учун энг бахтли кун бўлиши аниқ. Тарчи у эндиликда бу овлоқ шаҳарни савдогарлар нима сабабдан четлаб ўтишини тушулган бўлса-да, унинг албатта омади чопади. Тарчи кўнглина савдогарлардан, байтулаҳлик харидорлардан кинояли гап-сўзлар эшитган бўлса-да, Хафид бу гапларни қулибгина эста олади. Агар Патрос бир неча йил аввал бу ерда юзлаб ёнинчиқларни сота олган экан, нега энди Хафид лоакал биттагинасини сота олмаса?

Яна ким билсин... балки ўтган йиллар мобайнида бу ерда ҳам кўп нарсаси ўзгаргандир? Қолаверса, Патрос ёнигида ҳам ақлли ва омадли савдогар бўлгандир?

Ингитча илкис қадамларини тезлатди. Борди-ю, ёрға майда ўғрилардан бироргаден кириб қолган бўлса-чи? Хафид ўзини қутилмаган олишувга руҳан хозирлаб, ўзига таниш туркиш томон ошиқди. Хафид бу ерда ким-матбаҳо ёнинчиқни олиб кетишни кўзлаётган муттаҳам ўрнини қўраман деб ўйлаган эди, аммо тамомила бошқа манзаранинг устидан чиқди.

Хафид ёрға кираркан, вужудидаги ноҳуш хислар ўрнини алланечук ёруғлик, енгилик эгаллаётгандек бўлди. Хира ёруғлик остида у хайратдан донг қотиб қолди. Ўр деворидаги кичик бир гокчага шам қўйилган. Унинг заиф ёғдусида соқоли эркак ва бир ёш аёлнинг гира-шира қиёфаси кўзга ташланарди. Улар совуқдан қалтираб, бир-бирининг пинжигига гижелиб ўтиришарди. Уларнинг оёқлари остида, чорвалорлар чорва озукасини тай-

ёрлайдиган япаски тош устида чакалок ётарди. Хафид савқи табиий тарзда чакалокнинг эдидигина тутилганини англади: гўдакнинг кини-кизил жиш терисен бужмайиб кўринарди.

Болани совуқдан ҳимоялаш учун эркак ва аёл ўз кийимлари билан гўдакнинг устини ўраб қўйишган, аммо бу увала кийимлар чакалокнинг бошини ўрашга етмай қолганди. Хафидни кўриши билан халғи эркак айбдорона жилмайди. Аёл йигитчага хийла шубҳали тикилди, кейин худди кутилмаган қўноқдан жигарпорасини ҳимоя қилмокчи бўлгандек унга қўл узади. Ҳамма жим, ҳеч кимнинг говуши чикмасди. Аёлнинг қанчалик совкотаётгани унинг кўкариб кетган юз-кўзларидан ҳам аён эди. Чакалок ҳам увала кийимлар ичида совкотаётгани аниқ эди. Ёр эса зах тортиб ётибди. Хафид тош устида ётган чакалокка, унинг уйқусида жилмаяётган оғизчасига термулди. Балки Хафидга шундай туюлгандир? Унинг вужудини галати ҳиссиёт камради. Дафъатан Лишани ёдга олди. Ёр оғзидан оқиб кираётган изириги аёлнинг ихчам вужудини янада жунжитириб қўйганди.

Бундан Хафиднинг юраги яна эзилди.

Бир неча дақиқалик сукунатдан сўнг, бўлажак савдогар ҳачири тарафга юрди. У хуржун ичидаги тугунни чиқарди. Эркак ва аёл Хафиднинг ҳаракатларини ҳам кизиқиб, ҳам хавотир билан кузатиб туришарди. Йигитча тугунчани очиб, ичидан ёпинчикни чиқарди. Шамнинг хирагини ёлдусида ҳам мато чегидаги тамғалар яққол кўришиб турарди. Байтулаҳмда ўтган уч кун ичида Хафид бу матонинг ҳар бир чоки ва нақшини ўрганиб олганди. Чунки у ушбу матонни кўлида неча соатлаб бесамар кўтариб юрганди. Ёпинчик ростдан ҳам ўта нишиқ тўкилган бўлиб, у уни йиллаб ўз соҳибига хизмат қилиши мумкин эди. Хафид кўзини юмиб, хўрсенди. Кейин яна эркак ва аёлга кўз ташлаб, ухлаб ётган чакалок томон юрди.

Хафид боланинг устига ташлаб қўйилган эркак ва аёлнинг кийимларини ўзларига қайтарди. Аёл ҳам, эркак ҳам унга ҳамон таажжуб билан тикилиб туришарди. Йигитча ёпинчикни очиб, унга чакалокни эҳтиёткорлик билан йўргаклади. Хафид ҳачирини етаклаб ёрдан чиққанида, аёл унинг юзидан олган ўшич қуриб улгурмаганди. Йигитча кеч тушганига карамай, горининг оғзи худди кундузгидек ёришиб кетганидан ажабланди. Хафид осмонга қараб, фавқулодда ёркин нур таратаётган юлдузни кўрди ва кўзлари камашиб кетди. Бирок, кўзлари ёшлангунча ундан кўз узмади. Сўнг бошини қуйи солганча, қарвон кўним гонган водий томон йўл олди.

БЕШИНЧИ БОБ

Хафид тенасида чараклаб йўлини ёритиб турган юлдузга эътибор бермасликка тиришиб, ўз қарвонига ошиқарди. У парншонхотирлик билан оҳишта одимларди. Унинг бундай аҳмоқона йўл тутишига нима уилади? Ахир у ёрда

учратган одамларини танимасди-ку? Нега қимматбаҳо ёпинчиқни сотиш ўрнига уни садақа қилиб юборди? Патросга ва қолганларга нима дейди энди? Унинг гапини эшитганлар ётволиб кулмайдимми?

О, сенга ишониб топширилган қиммат молни дуч келган одамларга эхсон қилиш – бу янги савдогар учун қойилмақом ибтидо. Форда кимнингдир бола-сига кўнгли ачишганмиш! Хафид шу каби истехзоли гапларни эшитиши аниқ. Шу боис уларга бошқа, ишонарлироқ баҳона тўқиб бориши керак. Шундай гапирсинки, Патрос унга чиппа-чин ишонсин. Очиғи, у Патросга ҳақиқатни айтиб, хожасидан маломатга қолишни истамасди. Балки; йўлда қароқчиларга дуч келдим деса тўғрироқ бўлар? «Мен йўғимда хачирнинг хуржунидаги матони ўғрилар шилиб кетибди», деса-чи? Патрос бу чўпчакларга ишонармикин? Балки ишонар? Ахир ҳозир ҳамма бурчакда ўғрию қароқчилар изғиб юрган бўлса? Ҳар қалай эҳтиётсизлик сабабли айбланиш савдодаги нўноқлик боис маломатга қолишдан афзалроқ. Мана, ниҳоят Хафид ўзига таниш сўқмоққа ҳам етиб келди. Буёғига оз қолди. Мана, Гефсиман боғи ҳам кўриниб турибди. Ундан нарёғида эса, карвон жойлашган. Хафид нохуш учрашувни тезлаштириш учун хачирни қичади. Шундагина Хафид атрофи кундузгидек чароғон эканини пайқади. Дафъатан унинг қалбига қувонч тўлқини ёпирилиб кирди. Бироқ, карвонга яқинлашиб, Патросни кўриши билан бу қувонч ўрнини яна тараддуд эгаллади.

Патрос ўз чодирининг ёнида осмонга тикилиб турарди. Хафид четроқдан туриб хожасини кузатаркан, унинг назарига тушмасликни ич-ичидан тиларди. Аммо, йигитчанинг бу тилаги амалга ошмади. Патрос унга қараб кела бошлади. Йигитча ўз хожасининг овозидан хайрихоҳлик ифодасини укди:

– Сен Байтулаҳмдан келяпсанми?

– Ҳа, хожам!

– Сени таъқиб қилиб келаётган анави юлдуз сенга ғалати туюлмадимми?

– Юлдуз? – елка қисиб сўради Хафид. – Мен... эътибор бермабман.

– Эътибор бермадинг?! – ажабланди Патрос. – Бу юлдуз икки соат илгари Байтулаҳм устида пайдо бўлди, ўшандан бери ундан кўз узмай ўтирибман. Шу пайтга қадар ҳали бундай ёрқин ва чиройли юлдузни кўрмагандим. Ўша ондан бери бу юлдуз Байтулаҳмдан бизнинг карвонга қараб ҳаракатланиб келаётир. Қара, у бизнинг устимизда нур сочаётир. Сен тўхтаганинг учун у ҳам тўхтаб қолди. – Патрос йигитчанинг юзига тикилди. – Айт, ўғлим, Байтулаҳмда нима қилдинг? Бирор ғайриоддий воқеага дуч келдингми?

– Йўғ-э, хожам?

Кекса савдогар кўкка ўйчан тикилиб турарди:

– Ҳали умримда бундай антиқа туннинг шоҳиди бўлмагандим. Бугун ҳаммаси менга сирли туюляпти: манави юлдуз, юрагимдаги жўшқин ҳислар...

Хафид кўзларини айбдорона пирпиратди.

– Мен ҳам бу тунни ҳеч қачон унутмасам керак.

– О, кўриб турибман, ниманидир яширялсан. Нега бунча кеч қайтдинг?

Хафид ҳамон жим эди. Кекса савдогар хачирнинг хуржунини пайнаслади:

– Бўм-бўш! Лоақал битта савдогаримнинг иши юришибди-ку? Юрменинг чодиримга! Бунга қагдай эришганигни айтиб берасан. Агар Парвардигорнинг ўзи тунни кунга айлантиришни ирода қилган бўлса, мен ҳам ухламай кўя қоламан. Балки, сени изингдан келаётган анави юлдузнинг сирини менга айтарсан?

Хафидни кўкдаги юлдуз эмас, ердаги ташвишлари кўпроқ ўйлантирарди. Ана шу ташвиш билан чодир томон юрди. Патрос юмшоқ болишига суянганча, шогирдининг ҳикоясини тинглаш учун кўзларини юмди. Хафид хаяжон билан Байтулаҳмада кўрганларини ҳикоя қилишга тушди. У билан гаплашишни истамаганлар, шаънига ёғдирилган таҳкирлар ҳақида гапирди. Шунингдек у йиғлагудек бўлиб, бир кулол уни ўз ховлисида кувиб солгани, римлик бир аскар ёпинчик нархини туширмагани учун шу матоҳни юзига ирғитганини сўзлади. Патрос унинг ҳикоясини тинларкан, тоҳида ҳамдардлик билан бош ирғаб кўярди. Мана, ниҳоят у карвонсаройда ўз икtidоридан шубҳага тушган онларига етиб келди.

Патрос илкисе йиғитчанинг гапини бўлди:

– Хафид, илтимос, ўша онда миянгга нима келган бўлса, хаммасини гапириб бер.

Хафид хожасининг айтганини қилиб, ўша дамдаги кечинмаларини бир бошдан гапириб берди.

– Қайси фикр сенинг ўзингга нисбатан шубҳаларингни тарқатиб юборди? – сўради Патрос.

Хафид бир зум ўйлаиб, қатъий жавоб қайтарди.

– Ўша дамда Калнехнинг кизи эсимга тушди. Бадбўй карвонсаройда ўтирарканман, бу аҳволда мен Лишанинг висолига ҳеч қачон етолмаслигимни англадим. – деди Хафид овозидаги титрокни аранг босиб. – Энди эса, сизнинг ишончингизни оқлаш олмаганимдан сўнг, у кизни мутлақо унутиб юборсам ҳам бўлади.

– Нега? – сўради Патрос. – Ёпинчик йўқ, сен уни сотгансан!

Хафид шу калар паст овозда гапирардики, Патрос унинг овозини яхшилаб эшитиши учун эгилиб кулоқ тутушга мажбур эди. Хафид унга ғорда юз берган ходиселарни бир бошдан айтишга тушди. У ганидан тўхтамас, ёрқин юлдуз эса, чодир дарчасидан мўралаб, ичкарини ажиб нури билан ёритарди. Борган сари чолнинг серажин юзида ёкимли табассум ёйилиб борарди. Йиғитча ҳикоясини тугатиб, оғир хўрсинанидан сўнг чодир ичида улуғвор сукунат чўкди. Хафид бошини қуйи солиб ўтирар, хожасининг кўзларига қарашга-да журъат етолмасди. Уни гушқулик тамомила чулғаб олганди. Ахир у топширилган вазифани удалай олмади, шарман-

да бўлди, энди эса ўзининг хакир қисматига бўйин эгишдан бошқа чораси йўқ. У уятдан ўзини қўярга жой тополмай, югуриб чодирдан чиқиб кетмоқчи бўлганида, хожа унинг елкасидан тутиб қолди.

– Менга кара. Хафид аранг бошини кўтарди. – Ўғлим, сенинг илк тижорий сафаринг сенга бирор фойда олиб келмади.

– Ҳа, хожам, – деди Хафид бўғик сасда.

– У менга фойда келтирди. Сенга эргашиб юрган бу юлдуз мени узок йиллик шубҳаларимдан ҳам, кўзимни қоплаган нардадан ҳам халос эди. Нега? Нима бўлди? Бунинг сабабини мен сенга Тадморга борганимиздан сўнг айтаман. Энди эса, сендан бир илтимосим бор. Эшит.

– Илтимос? – ажабланди Хафид. – Сиз менга буюрсангиз бас, хожам?

– Тонгга қадар менинг савдо арларим қайта бошлайди, уларнинг уловларига қарашга тўғри келади. Сен аввалги ишингни давом эттирасанми?

Хафид сапчиб турди ва валинеъматига қуллук қилди.

– Амрингизга мунтазирман, хожам, айгин; – деди у итоаткорлик билан. – Мени кечиринг; сизнинг ишончингизни оқлай олмадим.

Унда бориб, ҳозирлигингни кўравер, тонгга яқин савдогарлар қайтишади. Биз эса, сен билан Тадморда гаплашамиз.

Хафид чодирдан чиққанида тепасидаги юлдуз яна унинг кўзларини камаштириб қўйди. Ингитча кўзларини кафти билан беркитди. Шу онда уни яна Патрос чақирди. Хафид қайтиб яна хожасининг амрига шай турди. Патрос туриб Хафидга яқинлашди ва унинг елкасини қокди.

– Хавотир олма, ўғлим. Тунинг осуда ўтени. Сен ҳеч нарса ютқазмадинг, балки югдинг.

Хафид ҳеч нарсани тушунамай, чодирни тарк эди. Ёрқин юлдуз ҳамон борлиқни нафис ёғдулари билан ёритиб турарди.

ОЛТИНЧИ БОБ

Карвон Тадморга етиб келганидан сўнг, орадан икки ҳафта ўтди. Ишлар билан бўлиб, Хафид хожасининг гапини ҳам эсидан чикарди. Бирок, қунларнинг бирида хожасининг югурдаги келиб, уни уйғотди ва Патрос йўқлаётганини айтди. Хафид унинг учун тўшак вазифасини ўтаб келаётган сомон уюми устидан туриб, кийим-бошини қокди-да, хизмак-корнинг ортидан эргашди. Уни Патроснинг ётоғига олиб киришди. Хафид серхашам хонага кираркан, хожаси ётган каравотдан анча берда тўхтаб, таъзим қилди.

Патрос кўзларини очди-да, коксуяк қўлларига таяниб, гавдасини кўтарди. Хожанинг юзлари қордек оқариб кетган, коксуяк қўлларидаги томирлари бўртиб турарди. Хафид ўзининг аввалги хожасини аранг таниди. Охириги уч-

рашувларидан бери орадан бор-йўғи 12 кун ўтган, бедаво дард аллакачон ўз ишини қилганди.

Патрос қўлини арабг кўтариб, Хафидга ўтириш учун жой кўрсатди. Йи-гитча жойлашиб олгач, Патрос гап бошлади:

– Ўғлим, орадан бир неча кун ўтди. Бу вақт ичида сен келгусидаги режаларингни қайта кўриб чиқдингми? Сен ҳозир ҳам ўзингга ишонасанми? Савдогар бўлиш фикридан воз кечмадингми?

– Йўқ, – тан олди Хафид.

Патрос бош ирғади.

– Унда гап бундай, – деди у. – Мен сенга кўпроқ вақт ажратмокчи эдим. Аммо кўриб гурибсанки, режалар ўзгариб кетяпти. Гарчи сен мени яхши савдогар ҳисобласанг-да, битим тузишга лойиқ деб билсанг-да, мен ўлим билан келишолмаяпман. У худди ёввойи мушук сингари эшигимни тиндалаяпти. Ўзинг биласанки, ажалдан ҳеч каёкка кочиб кутулолмаймиз.

Илкис бошланган йўтал Патроснинг гапини бўлиб қўйди. Хафид дахшат ичида ютокиб нафас олишини кузатиб турарди. Йўтал тўхтагач, Патрос за-ифгина кулимсиради.

– Менинг вақт-соатим ҳисобли, кел, тезроқ ишга ўтайлик. Аввал, караво-тимнинг тагида турган заранг сандикчани бу ёкка ол.

Хафид эгилиб, настда турган, тасмалар билан боғланган сандикчани олди. Кейин уни кўрпа устига, хожасининг оёк гомонига қўйиб, ўз ўрнига қайтди.

Кекеа савдогар йўталиб, ганида давом этди:

– Мен кўп йиллар аввал туякашликдан ҳам кўйроқ ишларни бажариб юрган бола эдим. Менинг чекимга Шарқдан келаётган бир йўловчини кароқчилар хужумидан халос этиш тушган экан. У пайтлар жуда бакувват эдим. Қароқчилар билан курашиш мен учун у қадар қатта машаққат туғдирмади. Мен ўшанда шунчаки бурчимни бажардим, деб ўйлагандим. Шу пайт халиги йўловчи мени тўхтатди ва бу яхшиликнинг мукофотини олишимни сўради. У пайтда на оилам, на мол-давлатим бор эди. Йўловчи мени ўз уйига олиб кетди. Мени янги ганишимнинг яқинлари, оила аъзолари эски кадрдонлар сингари кутиб олишди. Қушларнинг бирида мен янгича ҳаёт тарзига буткул кўникиб бўлганимда, у менга мана шу сандикчани кўрсатди. Унинг ичида ўнга те-рига битилган помалар жойланган эди. Биринчи помала сирларни англаш йўриқномаси аке этган, қолганлари савдода қатта муваффақият қозонишнинг сирлари ва қондаларидан иборат эди. Кейин йил давомида мен устозимнинг кўмагида ушбу қадимий помалардаги хикматларни бутун борлигимга синг-дириб олдим. Биринчи помалаги йўриқнома сирларини ўрганиб бўлгач, бошқаларига ҳам ўта бошладим, бора-бора бу тамойиллар наинки менинг кун тартибимга, балки ҳаётимнинг бир қисмига айланиб қолди. Бироз вақт ўтиб, мезбон мени ушбу ўнга нома солинган сандикчани ва элик тилла солинган ҳамёнини муҳрданган мактуб билан қўшиб топширди. Мени қузатишаётган-

да бу мактубни фақат уларнинг уйлари умуман кўзга кўринмай қолгандагина ўқиним лозимлиги уқтирилди. Мен бу онда аъзолари билан қуюқ хайрлангач, ўз омадимни излаб сафарга отландим. Ваъдага биноан Тадморга олиб борадиган йўлга тушганимдан кейингина мактубни очиб ўқидим. Хатда бу пулларимни ўз эҳтиёжларимга қараб сарфлашим, ҳар бир ишни қилишдан аввал номалардаги кўрсатмаларга амал қилишим лозимлиги ёзилганди.

Шунингдек, мактубда тонган-тутганимнинг ярми факирларга ва омаденз одамларга улашимни айтилганди. Фақат терида битилган номаларни ҳеч кимга бермаслигим, ҳатто кўрсатмаслигим каттиқ гайинланган эди. Мен номалар солинган бу сандикни муайян белгига эга бўлган одамгагина омонатга топширишим керак эди.

Сизни тушунмаяман, хожа, — деди Хафид елка қисиб.

Шошма, мен ҳаммасини тушунтираман. Мен ўша шарғин белгига эга одамни ҳар доим кутиб яшадим. Мен ҳаминша ўзлаштирган тамойилларим асосида давлатимни қўнайтириб бордим. Охир-оқибаг мен кутган одам келмаслигига ишона бошладим. Агар сен Байгулаҳмга бормасанг, мен шу ишонч билан ўтиб кетардим. Сен ортиндан ёрқин юлдузни ўрғаштириб келган чоғинида, мен омонатни беришим керак бўлган одам сен эганингни тушуниб етдим. Очқини айтсам, бироз муддат иккиланиб турдим, сен билан юз берган ҳодисанинг моҳиятини тўла англамадим. Энди эса, омонатнинг навбагдаги эгаси сен эганингга шубҳам йўқ. Мен ҳам маъбуллар иродасига қарши боролмайман. Айниқса, сен анави гўдакни ёппиқ билан йўрғаклаганинида, қандай воқеанинг иштирокчиси бўлганингни тушундим ва менинг ҳақиқий ворисим эганингга ишондим. Энди бу хазинани сенга топшираман. Қизик, мен бу ҳақиқатни англаган чоғимда, ҳаётий куч-қувватим мени тарқ эгаётганини ҳис этдим. Менинг куним битган, аммо хоғиржамман. Чунки, сени тондим.

Кекса Патроснинг овози насайиб борарди. У ожизгина муштини қисиб, бор мадорини тўнлашга тиришди:

Ўғлим, мени диққат билан эшит ва эслаб қол. Чунки, айтган гапларимни такрорлаш учун менда куч қолмаган.

Хафид кўз ёшлари ёноқларини ювиб тушаётганини англади. Сал илгариллаб, қўлини кекса устозининг елкасига қўйди. Патрос йўтала-йўтала гапида давом этди:

— Сенга жуда кағга бойлик яширилган бу сандикчани топшираман. Аммо, сен баъзи шарғларни бажаришинг керак. Сандикчада юз тилла солинган ҳамён ҳам бор. Бу пул сенга бироз мол сотиб олиб, тижорат ишини бошлашингга етиб қолади. Мен сенга жуда кағга бойлик қолдиришим мумкин эди. Аммо бу бойлик сенга фойда бермаслиги мумкин. Сен ўзинг ўз бахтингни топининг. Ер юзидаги энг қудратли, буюқ савдогар бўлишинг керак. Кўрясанки, сенинг энг кағга мақсадингни мен унутганим йўқ.

Патрос жуда кийналиб гапирар, бироз жим туриб, куч тўшлаб яна давом этарди:

– Ҳозирок сафар тадоригини кўр, Дамашкқа отлан! У ерда сен номаларда аке этган хикматларни ҳаётда қўллаб кўриш учун барча имкониятларга эга бўласан. Ўзингга мақбул ерга жойлашиб олганингдан кейин, биринчи номани очиб ўқи. Бу номада бошқаларида битилган кўрсатмаларни англаб етишинг учун керакли билимга эга бўласан. Сен бу битик маънисига тўла-тўкие етганингча, уни қайта-қайта ўқи. Фақат биринчи номани тўла тушуниб етганингдан кейин қолганларига ўтишинг мумкин. Сен шу номаларни ўқиб боришинг билан ўз молларингни соға бошлайсан. Номалардан олган билимларингни шахсий тажрибанг билан омихта қилиб ол. Кўп ўтмай, сен қанча кўп номаларни ўқисанг, савдонг шу қадар юришиб кетишини тушунасан. Демак, менинг биринчи шартим – биринчи номада кўрсатилган қоидаларга тўла амал қиламан, деб қасам ич.

– Қасам ичаман, – деди Хафид.

– Яхши, жуда яхши, – деди Патрос. – Сен номаларнинг сирини тўла англаб, дилингга жо қилиб бўлганигда, жуда бадавлат одамга айланасан. Ҳатто мендан ҳам бойиб кетишинг мумкин. – Хафиднинг хайратомуз пигоҳини кўриб, Патрос кўшиб кўйди. – Ҳа, ҳа, сен қандай қанга хазиналарга эга бўлишингни ҳатто тасаввур ҳам қилолмайсан. Энди иккинчи шартимни эшит: Топган-тутганингни ярмини муҳтож кишиларга бер. Сен ҳеч қачон фақир ва бева-бечоралардан ўз ёрламингни аямасликка қасам ич.

– Қасам ичаман, хоҷам!

– Энди эса, асосий шартимга ўтаман. Сен номалардан ўрганганларинг ҳақида ҳеч кимга айтмаслигинг керак. Сен ҳам қун келиб, менга ўхшаб, худди сенинг йўлиниги ёритиб келган юдуз сингари шартли белгига дуч келасан. Сен билан торда содир бўлган воқеа эса, менинг ҳамма шубҳаларимни тарқатиб юборди. Сенга ҳам ўз қисматида, вазифасидан беҳабар бўлган одам ана шундай шартли белгини олиб келади. Сен уни диққат билан кузатасан ва унга йўл берасан. Шундай одамни сенга юрагинг кўрсатади. Сен ўз қароринг тўғрилигига амин бўлганингдан кейин, худди мен каби, ўша шартли белгини кўрсатган одам эркак бўладими, аёлми, ушбу сандиқча ва унинг ичидагиларни беришинг керак. Бу омонатни унга топшириш чоғида ҳамма шу шартларни эслатасан. Менга бир печа йил аввал топширилган номада айтилишича, бу сандиқчани қабул қилиб олган учинчи одам, агар ўзи истаса, унда кўрсатилган сирларни бутун жаҳонга ошқор қилиши мумкин. Сен бу топшириқларни бажара оласанми?

– Ваъда бераман, хоҷам!

Патрос худди елкасидан тоғ қулагандек, енгил тин олди. Заифгина қулим-сираб, Хафиднинг юзини силади.

– Ҳозирок сандикни ол-да, жўна! Менинг эзгу тилакларим сенга ҳаминча йўлдош бўлсин. Мен ишонаманки, маҳбубани Лиша албатта сен билан ўз қисматини бўлишишга рози бўлади.

Хафид йинглаб юборди, аммо ўз кўз ёшларидан уялди. Эгилиб сандикчани олди-да, эшик томон юрди. Остонага етганида, тўхтаб орннга ўтирилди. Хожаси Хафиднинг ортидан термулиб турарди.

– Агар мен ўз қароримда қатъий турсам, ҳеч қандай тўсик мени тўхтата олмайми? – сўради Хафид.

Кекса Патрос аранг қулимсираб, бош ирғади.

Кейин эса. Хафид билан видолашмоқ учун оғирлашиб қолган коксуяк қўлларини кўтариб, зўрға силкиб қолди.

ЕТТИНЧИ БОБ

Хафид ҳачирда баланд ва мустаҳкам деворлар билан ўралган Дамашкнинг шарқий дарвозаси орқали кириб, марказий кўчадан кета бошлади. Йингитчанинг қалби ҳаяжон ва шубҳалар ичида титрар, улкан савдо шаҳрининг талафўнлари уни ваҳимага соларди. Унинг қаршисида икки йўл турарди: ё кўрикчилар ҳамроҳлигида қатта қарвон билан савдо қилиш, ё Патроснинг маслаҳатларисиз, яккаю ёлғиз савдо билан шуғулланиш. Савдогарлар бозорни бошларига кўтариб, харидорларни чорлар, ўз молларини оғиз кўширтириб макташарди. Айрим кўча олибсатарлари эса, ўз матоҳини сотмоқчи бўлиб, Хафиднинг бурнига тикиштирар, бу эса тўр йингитчани баътар кўрkitарди.

У ҳам худди мана шундай қатъий ва шафқатсиз шаронга мослаша олармикин? Хафид шилким соғувчилардан бирининг молини нари итариб, Дамашк бозори жойлашган қатта майдонга чиқиб олди. Ўнгу сўйда бозор расталари қатор тизилиб ётарди. Олтин ва қумуш тақинчоқларнинг ялтир-юлтиридан кўз камашарди. Хафид қончилар, тикувчилар, тиламфуруш ва ағторлар расгаларидан бирма-бир ўтиб борарди. Ҳачир билан ҳар қадам масофани босиб ўтиш унга қийинчилик туғдирар, айрим ҳолларда дўқонлар олдида тўпланган оломон орасида тикилиб қоларди. Ҳаммаёқдан савдогарлар Хафиднинг енгидан тортиб, ўз дўқонидаги молларни пулламоқчи бўларди. Гоҳида савдогарларнинг хайкиринини тиланчиларнинг муңгли ноалари босиб кетарди.

Хафид беихтиёр олисдан кўзга ташланиб турган Эрмон тоғи чўккиларига тикилди: ҳозир ёз чилласи бўлишига қарамай, тоғ чўккилари ошпоқ қор билан қопланган эди. Пурвикор тоғ унинг оёқлари остида ўрмалаб юрган майда одамларга улуғвор назар ташлаб турганга ўхшаб кўринарди. Хафид яна бироз юриб, марказий кўчадан чапга бурилиб, ўткинчилардан ижара учун жой сўрай бошлади. Сўраб-суриштириб, шинамгина қарвонсаройни топиб борди.

Карвонсарой сохиби Антоний Хафиддан бир ойлик ижара пулини олдиндан олиб, энг яхши хужралардан бирига жойлаштирди-да, хачирни отхона гарафга стаклаб кетди.

У хужрага камалиб оларкан, заранг сандикчани олди ва унинг белидаги таемаларни ечди. Сандикнинг копоғи осонгина очилди. Мана, ўша сеҳрли номалар. Хафид уларга қўл узатаркан, сапчиб тушди. Чарм ўрамлар худди тирик жонзотдек ўзидан иссиқлик чикариб турарди. У дархол қўлини тортиб олди ва хужранинг ташкаридан панжараланган деразаси томон юрди. Гарчи карвонсарой бозордан анча олинса жойлашган бўлса-да, кўчадан савдогарларнинг бакир-чакири эшитилиб турарди.

Яна Хафиднинг юрагини таниш кўрқув ва хаяжон қоплади, ич-ичидан тижорат йўлини танлагани учун пушаймонлик туйди. У ўз кучига ортикча баҳо бериб юбормадимикин? Ниҳоят бу ўйлар уни махв этди, бу кийноқларга бошка бардоши етмаслигини билиб, деворга беҳол суянди. Шу топда унинг калбидан бир индо отилиб чиқди:

– Мен қанчалар аҳмоқман! Ўзимча савдогар бўлмоқчи бўлдим. Ахир оддий туякаш қаердаю, савдогарлик қаерда? Менда на тажриба, на журъат бор? Ҳатто савдо расталарини оралишга ҳам кўркаман. Мен бугун юзлаб савдогарларни кўрдим. Уларнинг ҳар бири савдо, олди-сотди бобида мени ярим йўлда қолдиради. Мен улар билан тенг бўла олармидим? Ўхтимол, менда хоҳиш, найрат, интилиш бордир? Аммо буларнинг ўзи савдогар бўлиш учун старли бўлармиди? Ахир Дамашқдаги ҳамма савдогарларда бу ҳислатлар ошиб-тошиб ётибди. Йўқ, мен бундай номутаносиб курашда енгиб чиқолмайман. Фақат ўга аҳмоқ ёки ўзига ҳаддан ортик ишонган одамгина бу ерда нон топиб кета оламан деб ўйлаши мумкин. Патрос, кадрдоним Патрос, мен яна сизнинг ишончингизни оқлолмайдиганга ўхшайман.

Хафид ўзини гилам устига ташлаб, узок йиғлади, кейин эса, тинчиб ухлаб қолди.

У кўзини очганида аллақачон тонг отганди. Илқие қулоғига қушларнинг чиғир-чиғирни эшитилди. У ўрнидан туриб, кўзларига ишонмади. Очик ойнадан хужрага қалдирғоч учиб кирган, сандикчанинг очик копоғи устига кўниб олганча, чиркирарди. Хафид дераза олдига югуриб борди – кўча четиди, дераза ёнида ўсган дарахт шоҳларида юзлаб қалдирғочлар кўниб олган, вижирлаганча янги кунни қутлашарди. Хафид уларга қараб қулимсиради. Мана, улардан бири дераза олдига учиб келди, аммо Хафиддан кўркиб яна ортига қайтди. Йигитча ортига ўгирилиб, яна хона ўртасида турган сандикча устига кўнган чакирилмаган мехмонга қаради. Қушча ҳамон кичкина бошчасини эгиб турарди.

Хафид сандикчага яқинлашиб, қўлини чўзди. Қушча дадиллик билан унинг кафтига кўнди.

– Қара-я! Юзлаб қушлар дарахтга қўнишган, ҳагто деразага яқинлашишга ҳам кўрқиняпти. Факат сен кўрқмасдан менинг хужрамга кира олдинг.

Қушча Хафиднинг кафтини чўкилаб, оғритиб юборди. Хонтахта устидаги тугунчада нон ва озрок пишлок бор эди. Хафид тугунчани очиб, унинг ичидаги ноннинг бир бўлагини майдалади. Кейин пишлокнинг ҳам бир қисмини майда увокларга ажрагди. Қушча унинг кафтидан пирр этиб учиб, хонтахта устига қўнди ва увокларни чўқинишга тушди.

Хафид ўйчанлик билан яна дераза олдига борди ва панжараларни пайнаслади. Панжаранинг тирқишлари жуда кичкина ва тор эди. Қизик, қалдирғоч бу ердан қандай учиб қирдйкин? Шу онда унинг қулоғи остида Патроснинг сокин овози янрагандек бўлди:

– Агар қароринг қатъий бўлса, бирор-бир тўсик йўлинида ғов бўлолмайди.

Хафид яна орғига қайрилиб, сандикча ичидаги номаларни кўлига олди. Номалардан бири бошқаларига қараганда анча уриниб қолганди. Хафид айнан ўша ўрамни очди. У ўтириб олди-да, ўқинишга тутинди. Айни дамда унда кўрқувдан асар ҳам қолмаганди. Хафид номадан ниғохларини узиб, хонтахтага қараганда, қалдирғоч аллақачон учиб кетганди.

Факатгина хонтахта устида сочилган нон ва пишлок қолдиқлари кичкина довиорак қушчанинг ғаройиб таърифидан дарак берарди. Хафид яна ниғохини номага қаради ва илк қаторни ўқиди: «Биринчи нома».

САККИЗИНЧИ БОБ

1-нома

Мен бугун янги ҳаёт бошлайман...

Бугун мен турли жароҳатлар, яра-чақалар билан тўлиб-тошган эски геримдан воз кечаман. Бугун мен янгидан туғилдим. Мен туғилган жой худди ҳар ким ўзи истегаган мевани ўза оладиган боғга ўхшайди. Бугун ўзим танлаган касбнинг оқилу донолари томонидан эжилган, наслардан-наслларга ўтиб келаётган энг баланд ва энг гўзал донишмандлик дарахтининг мевасини узиб оламан. Бугун мен ана шу ҳаётбахш мевани истеъмол қиламан, унинг вужудимга нинган уруғидан бахт ва толе униб чиқади, қаршимда янги ҳаётнинг дарвозаси очилади. Мен танлаган йўл ёқалаб имкон атиргуллари очилиб ётибди. Аммо, бу гулларнинг шохлари пушаймонлик ва изтироб тиканлари билан тўлиб-тошган. Бу гулларнинг тагида мақсадига ета олмаган қанчадан-қанча йўловчиларнинг ҳазон бўлган умидлари сочилиб ётибди.

Мен юрмоқчи бўлган бу йўлдан қимлар ўтмаган, бу йўлда мағлубиятга учраганларнинг ҳам сон-саногини йўқ. Лекин мен бу йўлда ғолиб чиққанлар қаторидан жой олишимга ишонаман. Чунки, менинг қўлимда ҳамшиша олдинга бошловчи бебаҳо ҳикмат турибди. Мен унинг ёрдамида ҳамма тўсиқларни

ошиб ўтаман, бепоен денгиз ва уммонлардан сузиб, мен учун олин орзу бўлиб туюлган муваффақият соҳилига етаман. Менинг барча ҳаракатларим мағлубият эмас, ғалаба олиб келади. Шу ондан эътиборан табиатнинг ўзи мен ҳақимда кайгуради, вужудим оғриқларни, руҳим ғам-андуҳни писанд қилмайди. Омадсизлик ҳам худди оғриқ каби мени четлаб ўтади. Мен уларни ўтган ҳаётимда бошдан кечириб бўлганман. Мен энди уларни инкор этаман. Мен энди зулматдан бойлик ва фаровонлик зиёси билан ёришган кенгликларга олиб чиқувчи ҳикмат ва насиҳатларни қабул қилишга тайёрман. Мен ҳали шундай буюкликка эришаманки, Геспериднинг олтин олма ўсадиган боғлари ҳам менинг қаршимда ўз ҳашаматини йўқотади.

Вақт – абадий барҳаёт инсон учун энг яхши мураббий. Менга инсоний донишмандликнинг барча ҳикмати аён бўлиши мумкин, аммо мен абадий яшайман. Мен канча яшашимдан қатъи назар, сабр қилиш санъатини ўрганишим керак, зотан, табиат шошқалоқликни ёқтирмайди. Зайтун ниҳоли дарахтга айлангунича юз йил керак бўлади. Бир бош пиёз эса, тўққиз ҳафтада қарғаяди. Менинг ҳаётим ҳам пиёзга ўхшайди. Лекин мен бу ҳаётдан қониқмайман. Мен шу ондан зайтун дарахтига – энг буюк савдогарга айланаман.

Аммо, бунга қандай эришаман? Ахир менда буюк бўлиш учун на билим, на тажриба бўлса... Мен кўпинча ўзимга нисбаган ачиниш ботқоқига чўкаётганимни ҳис қиламан. Жавоб жуда оддий. Мен бу йўлга қадам қўярканман, миям кераксиз билимларнинг юкдан зиркирамайди, елкамни ҳеч кимга керак бўлмаган, магнитксиз тажриба юки босмайди. Мени табиат ҳар қандай чангалзор жонивори ҳавас қила оладиган билим ва фаросат билан тақдирлаган, тажриба эса, ўз-ўзидан келаверади. Ҳа, одатда, тажрибага гоҳида юкори баҳо берилади.

Тажриба жуда кўп нарсани ўрғади, у жуда кўп йилларни ямламай ютгани бонсе, унинг сабоқлари юксак кийматларга муносиб. Йўқотилган йилларнинг баҳоси қиммат туради. Сен бу йўлдан бориб, кўп нарсани ўрганасан, аммо у пайтда ёнинг бир жойга бориб қолади. Қолаверса, тажриба худди урғга, модага ўхшайди. Кеча қойилмақом туюлган нарса бугун талабга жавоб бермай қолади. Фақатгина менинг қўлимдаги қонунлар ва тамойилларгина абадий яшайди. Бу помаларда битилган ҳақиқатлар мени буюклик сари бошлайди. Улар мени мағлубиятдан қочиб, ғалаба қозонишга ундайди. Муваффақият эса, қалбнинг ҳолатидир. Мингта донишманддан «Омад нима?» деб сўрасанг, уларнинг ҳар бири айрича жавоб қайтаради. Аммо, улардан омадсизлик нима, деб сўрасанг, ҳаммаси бир хил жавоб беради: «Омадсизлик – бу қатга ё кичик бўлишидан қатъи назар, ҳаётини мақсадларга ета олиш қобилиятинга эга бўлмаслиқдир». Омадли ва омадсиз одамнинг ўртасида биргина фарқ бор. Уларнинг одатлари турлича. Яхши одатлар – муваффақиятга, ёмонлари эса, омадсизликка, келажакнинг ёник эшиқлари сари бошлайди. Демак, мен амал

килишим керак бўлган энг асосий ва энг биринчи қонда - мен ўзим учун энг яхши одатларни ишлаб чиқаман ва уларнинг қулига айланаман. Болалигимда мен ўз истакларимга тобе эдим. Энди эса, ҳамма эркаклар катори ўз одатларимга боғланиб қолганман. Менинг ўтган умрим келажагимга таҳдид солмаслиги учун, энди ана шу одатларимни тартибга солишим лозим. Менинг ҳаракатларимни қизғанчиқлик, эҳтирослар, ҳавотир, шубҳа-ғумонлар, худбинлик, кўркув, муҳаббат сингари гуйғулар ва бошқа турли бўлмағур одатлар бошқармоқда, улар менинг устимдан ҳукмронлик қилишмоқда.

Лекин улар орасидан энг ёмон хусусиятлар ва одатларимни тезлик билан тарк этишим, агар кимгадир тобе бўлишим керак бўлса, фақат ижобий сифатларимга бўйсуним лозим. Ёмон одатлардан қатъиян воз кечаман. Яхшилик уруғи мўл ҳосил бериши учун уни ҳосилдор ерга кадамоқ лозим.

Демак, мен ижобий сифатларимнинг қулига айланаман.

Бу мушкул вазифани қандай адо этаман? Бу ишда менга ушбу номалар ёрдам беради: чуқки, уларнинг ҳар бирида мени ёмон одатлардан ҳалос этиб, вужудимни улардан поклаб, ўрнига мени омад сари янада яқинлаштирадиган эзгу ҳисларни жо эта олувчи қондалар битилган. Табиат қонунарига кўра, эски одатлардан янгиларини жорий этиш ҳисобига воз кечиш мумкин. Шу боис, ушбу номадаги ҳикматлар ҳаётда ўз самарасини бериши учун мен ўзимнинг янги одатимни ишлаб чиқишга киришаман. Хўш, қандай қилиб? Ҳар бир номани мен ўттиз кун давомида қайта-қайта ўқийман ва шунидан кейингина навбатдаги номани очаман. Энг аввало, мана шу номалардаги ҳар бир сўзни уйғонишим билан ичимда ўқиб чиқаман. Тушдан кейин яна бир бор ўзимча ўқийман. Уйқуга кетиндан аввал ҳам, фақат бу тал овоз чиқариб ўқийман. Эргаси кунни ҳам уларни шу таҳлит ўқиб чиқаман ва бу ҳолат ўттиз кун такрорланади. Бу давр мобайида номалар мен учун қундалиқ мутолаа қуроли бўлади ва бу ишни ўзим учун илк ижобий кўникмага айлантираман. Хўш, мен бу орқали нимага эришаман? Бу одат инсон эришиши мумкин бўлган ҳамма нарсалар сирини ўзида мужассам этади. Мен номадаги сўзларни қайтаравериб, уларни тафаккуримнинг ажралмас қисмига айлантираман, улар менинг қон-қонимга сингиб кетади. Ҳушёрлик пайғимда ҳам, уйқуда ҳам улар мени тарк этишмайди, улар ҳар қандай вазиятда менга ақлли ҳулосалар чиқариб, тўғри ҳаракат қилишни ўргатади. Номалар менинг сирли, иккиламчи тафаккуримдан жой олганда, мен шу чоккача ўзимга маълум бўлмаган янги қувват вужудимга оқиб кирганини ҳис этиб, уйқудан уйғона бошлайман. Мен ўзига ишонган, қучли, иродали инсонга айланаман. Кўркувдан ҳалос бўламан ва атрофдагиларга нисбатан ҳавотирим йўқолади. Дунё мен ўйлаганчалик қийин эмаслигига ишонишим билан, ўзимни янада бахтлироқ ҳис этаман. Юрагимда ғам-ташвиш, андух учун ўрин қолмайди. Нағижада ўзимга бўлган ишонч мени олдинга бошлайди, мени таъқиб қилаётган машаққатларни енга оламан. Мен номаларда қандай айтилган бўлса, шу

тахлит ҳаракат қиламан ва бу ҳаракатлар қундалик ҳаёт тарзимга айланади. Мана, мен яна бир одатни ўзлаштирдим ва бу одатдан ҳеч қачон воз кечмайман. Бирок, у менга ҳалал бермайди, акенича хуш кайфият бағишлайди. Шу тариқа менинг ҳаётим қувонч ва шодликка тўлади. Ва энг муҳими шундаки тез-тез қайтарилган ҳаракат одатга айланса, мен бу одатнинг қули бўлсам, аммо бу эзгу одат бўлса, бу менинг хоҳиш-иродам демакдир.

Ҳа, мен бугун янги ҳаёт бошлайман.

Мен ўзимга танганали ваъда бераманки, мени бу ривожланиш йўлидан ҳеч нарса қайтара олмайди. Мен бир қупимни ҳам бекорга йўқотмайман, аммо бу ҳикматли номаларни қайта-қайта ўқийман. Зеро, йўқотилган кунни ортга қайтариб бўлмайди. Вақт энг қудратли оқим. Мен бу номаларни ҳар кунни ўқишни қанда қилмайман, чунки, мутолаа учун кетадиган бир неча дақиқа мен эришишим мумкин бўлган бахт ва муваффақиятга арзийди. Мен амал қилишим лозим бўлган бу сўзларни қайта-қайта ўқир эканман, улар қанчалик содда туюлмасин, уларнинг чуқур маъносига шубҳа қилмайман. Улар энг муҳим ва вожиб нарсалар ҳақида сўзлайди. Шароб гайёрловчи минглаб узум доналарини янчиб, нўстлок ва уруғларини ажратиб, қушларга бераркан, ўзи учун бир кўза шаробни олиб қолади. Менинг қаршимда асрлар давомида киёмига етган ҳикмат шароби турибди. Кун нарсалар йўқолиб кетди, шамолда соғурилди. Номалардаги сўзларда эса, рад этиб бўлмас ҳақиқат сақланиб қолди. Мен бу ҳикмат шаробини бир томчисини ҳам қолдирмай ичман ва у билан бирга вужудимга омад уруғлари ҳам оқиб киради. Бугун менинг эски терим чанг-тўзонга айланади. Мен бошимни баланд кўтариб, олға бораман. Одамлар ҳам мени танитай қолинади. Чунки мен энди бошқа одамман. Мен ўзимнинг иккинчи ҳаётимни бошладим.

ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ

2-нома

Мен бу кунни муҳаббат тўла қалбим билан қарши оламан.

Энди мен буюк сирни – ўй-хаёллардаги ҳар қандай орзунини рўёбга чиқара олишни биламан. Менинг мускулларим худди нўлат синғари мустаҳкам. Агар истасам, қалқонини ҳам теша оламан. Мен ўз ҳаётимни ўзгартира оламан. Лекин инсонлар қалбини кашф этадиган ягона куч – бу муҳаббат. Мен ана шу саъياتни мукамал ўзлаштира олмас эканман, бозордаги ҳаммом даражасидан юксала олмайман. Мен муҳаббатни энг қудратли қуролга айлантираман, шунда мен юзланган бирор инсон менга қарши тура олмайди. Менинг дилиларимга улар ўзларича жавоб беришлари, менинг қаранларимга улар ишонмасликлари мумкин. Майли, менинг ҳақиқатларимни улар киноя билан қарши олишсин, майли, менинг ташки кўринишим уларга ёқмасин. Ҳатто менинг муросасозлигимни улар ногўғри тушунишар. Яъни, мен нима демай,

нима қилмай, уларда шубҳа уйғотарман. Ва фақат менинг қайнок муҳаббатим ҳар қандай музни ҳам эритини а қолдир бўлган қуёш нурлари ениги уларнинг қалбига илтиқлик олиб киради.

Демак, мен бугун янги ҳаёт бошлайман.

Бу муҳаббатга қандай эриниш мумкин? Жуда оддий. Ҳозирдан бошлаб, мен худди янги тунигандай, агрофимдаги ҳамма парсага ҳайрат ва муҳаббат билан боқаман. Мени ҳарорати билан пенггани учун Қуёшни яна бошқадан севаман. Менинг қалбимдаги ғамларни ва тушқун ҳисларимни ювиб кетаётгани учун ёмғирга ҳам уз севгимни тортиқ эгаман. Мен нурни севаман – йўлимни ёритгани учун. Қоронғиликни севаман – ўз бағрида юлдузларни яширгани учун. Мен баҳтни шодон қарши оламан – чунки у ҳаётимни янада гўзаллаштиради. Мен қайғудан ҳам ранжймайман, чунки у ўз ботинимни чуқурроқ англашимга қўмақлашади. Ҳар бир муқофотни муносиб қарши оламан, ҳар бир қаршиликни ҳам тақдирнинг даъвати сифатида қабул қиламан. Биринчисини қувонч билан кутиб оламан, кейингисини ениб ўтаман. Нимаки қилмай, ҳаммасига севиш ва муҳаббат билан ёндашаман.

Мен бу кунни муҳаббат гўла қалбим билан қарши оламан.

Ҳагто нутқимни ҳам ўзгартираман. Мен ғанимларимни мактайман, улар менинг дўстларимга айланмишади. Дўстларимни улуғлайман, улар менинг туғинишларимга айланмишади. Ҳар доим ва ҳамма учун макташга асос қидираман. Ҳеч қачон бировни гийбат қилиш даражасида тубаниликка тушмайман. Ким ҳақдадир ёмон гап айтишдан тилимни тинглайман. Кимнидир макташ керак бўлса, бу ишни бор овозим билан, едикидидан адо эгаман. Қушлар, денгиз, шамол, бутун борлик Яратганга шукронасини – бор овози билан изҳор этади-ку! Уларнинг мусиқасини эшитиб, қалбларимиз шодланади. Мен ҳам шундай гапирмаюнки, сўзларим худди одамларнинг қулоғига мусикадек оқиб кирени. Бугундан бошлаб мен бу сирни ёлимда саклаб қоламан ва у ҳаётимни ўзгартиради.

Мен бу кунни муҳаббат гўла қалбим билан қарши оламан.

Мен қандай ҳаракат қиламан? Мен одамларнинг ҳагги-ҳаракатларидан қатъи назар, уларни яхши кўраман. Чунки ҳар бир инсоннинг яхши жиҳатлари бўлади, фақат уларни қидириб топиш керак. Мен диққатли бўлсам, ана шу жиҳатларни тона оламан. Мен муҳаббат билан одамларнинг юракларидаги шубҳа ва нафратни парчалаб ташлайман. Уларнинг қалбларига кўприк соламан ва бу қалбларни муҳаббат билан гўлдирман. Мен ўзимнинг такаббуруна ҳаракатларимни ҳам яхши кўраман, чунки улар менга илҳом бағишляпти. Мен ўз омадсизликларимни яхши кўраман, улар менга сабоқ беришляпти. Мен ўз ҳукмдоримни севаман. У менинг бошим узра соябон. Мен фақирлар ва беморларни яхши кўраман. Зотан уларга қисмат шунини раво кўрган. Мен бойларни севаман, чунки уларнинг аксарияти ёлғиз. Мен кашшоқларни сева-

ман. Чунки улар бу оламда ҳад-хисобсиз. Мен ёшларни уларнинг иймони ва ишончи учун севаман, кексаларни донолиги ва идроки учун яхши кўраман. Мен гўзалларни гамгин кўзлари сабабли севаман, мен хунукларни сокин калблари учун севаман.

Мен бу кунни муҳаббат тўла калбим билан қарши оламан.

Лекин бошқаларнинг менга муносабатига қандай жавоб қайтараман? Муҳаббат билан. Муҳаббат – бу калбларга йўл очадиган қуролгина эмас, балки ўз юрагимни нафрат ўқлари ва адоват пайқонларидан асрайдиган мустаҳкам пайқон ҳамдир. Мен гумонлар ва нохушликларни ана шу гўзал калқоним билан даф қиламан. Бу калқон мени савдо жараёнида химоя қилади, ёлғизлик онларида қўллаб-қувватлайди. Оғир мусибат давларида у мени ову-тади ва таскин беради. Шу тариқа у борган сари мустаҳкамланиб, кучайиб бо-раверади. Кунларнинг бирида мен кўркмасдан одамларнинг қаршисига чиқа оларман. Аммо, у найт мен ҳаёт эҳромининг энг баланд қисмида бўламан.

Мен бу кунни муҳаббат тўла калбим билан қарши оламан.

Мен одамлар билан қандай мулоқот қиламан? Бунинг биринча йўли бор – кимгадир қараб туриб, ичимда шу сўзларни айтаман: «Мен сени яхши кўраман!» Тилга кўчмаган бу сўзлар менинг кўзларимда ва юзимдаги та-бассумда акс этади. Менинг бу муносабатим қаршимдаги одамга ҳам кўчиб ўтади. Ана шу дамда мен муҳаббат билан таклиф этаётган маҳсулотни қайси харидор рад эта оларкин?

Мен бу кунни муҳаббат тўла калбим билан қарши оламан.

Аммо, мен ҳаммадан кўра кўпроқ ўзимни севишим керак. Бу муҳаббат мени калбимга, онгимга, кучоғимга интилаётган ҳамма нарсага ўта сергак ва теран боқишга ундайди. Мен ўзимга тегишли ҳамма нарсага эътиборли бўламан. Ўз вужудимни ва рухимни покиза сақлайман. Менинг кўзларим ҳеч кимга қарахт бокмайди, ҳеч қачон тушқунликка тушмайман. Атрофимдаги ҳамма нарсага мен ўзлаштирган асерий ҳикматлар нигоҳи билан қарайман. Ҳеч қачон ўз калбим ва рухимга шафқатсиз ва ҳиссиз бўлишга имкон бермай-ман. Тафаккур ва эътиқод менинг асосий таомим бўлади. На алам, на худбин-лик менинг калбим ва рухимни ёриб қира олмайди. Юрагим беғоналарнинг кечинмаларига бефарқ бўлганидан кўра таре ёрилиб кетгани афзал.

Мен бу кунни муҳаббат тўла калбим билан қарши оламан.

Ҳозирдан эътиборан мен ҳамма одамларни яхши кўраман. Нафрат мени буткул тарқ этади ва менинг бутун борлигимни муҳаббат эгаллайди. Ким-дандир ғазабланишга, асабийлашишга вақтим бўлмайди, бор вақтимни муҳаббатга бахш этаман. Бугун мен одамлар орасидаги одамга айланиш учун илк қадамимни ташлайман. Муҳаббат менинг даромадларимни юзлаб, минглаб маротаба кўпайтиради ва мен ер юзидаги энг буюк савдо-гарга айланаман. Менинг одамларга меҳр кўрсатишдан бошқа ҳислагим йўқ ва мен бундан унумли фойдаланаман. Муҳаббатсиз менинг ҳамма бош-

лаган ишларим касодга учрайди. Менинг барча режаларим, ҳатто улар шухратпарастликка хизмат қилса-да, муҳаббат асосида қурилган. Муҳаббат энг буюк билим ва ҳунар демакдир. Бу ҳунарнинг эгаси ҳар қандай мақсадига эришади.

Мен бу кунни муҳаббат тўла қалбим билан қарши оламан. Ва у менга омад олиб келади.

ЎНИНЧИ БОБ

3-нома

Мен муваффақиятга эришиш йўлида қатъиятли бўламан.

Мен бу оламга синовларни енгиш учун келганман. Томиримда эса мағлубларнинг эмас, фақат ғолибларнинг қони оқмоқда. Мен чўпоннинг таёғи келиб тушишини сабр билан кутадиган кўй эмасман. Мен шерман! Мен кўйлар подасида юришдан воз кечаман. Мен уларнинг шикоятомуз маъраши-ни эшитишни истамайман. Уларнинг ўрни подада, борар жойи эса, кушхона. Менинг қисматим бўлак.

Мен муваффақиятга эришиш йўлида қатъиятли бўламан.

Тақдирнинг тухфалари ҳар бир саёҳатнинг бошида эмас, охирида бўлади. Мен ўз мақсадларимга етишиш учун қанча йўл босишимни билмайман. Мен ҳар доим, ҳатто ҳар қадамда омадсизлик билан тўқнаш келишим мумкин. Бироқ, омад олдинда, исталган муюлишда кутиб турган бўлиши мумкин. Агар мен омадсизликни енгиш ва ўша муюлишга етиб олиш учун ўзимда куч топа олмасам, ҳеч қачон омадга етиша олмайман. Ҳеч нарса мени иккинчи қадамни босишимдан қайтара олмайди. Агар у ҳам менга омад олиб келмаса, учинчи қадамни кўяман. Ҳеч ким мени тўхтатолмайди. Мен олға юришдан чўчимайман.

Мен худди тоғларни вайрон қилишга қодир ёмғир томчисига, шерни еб битира оладиган чумолига, ерни ёрита оладиган юлдузга, эҳром бунёд этиш-га қодир қулга ўхшайман. Ғишт ортидан ғишт, тош ортидан тош қўйиб, ўз қасримни тиклайман. Сарфланган куч ва уринишлар қанчалик кўп бўлса, сон-сифатга таъсир қилади, пировардида мен ғолибга айланаман.

Мен ҳеч қачон кутилаётган мағлубият ҳақида ўйламайман. Ўз нутқимдан энгиламан, қилолмайман, кўлимдан келмайди, мумкин эмас, ишониш қийин, кучим етмайди, омадсизлик, фойдасиз, умид йўқ, чекинаман, сингари сўзларни чиқариб ташлайман. Майли, бу сўзларни омадсизлар қўллаверсин. Мен туш-кунликка ҳам тушмайман. Шу иллат менга илакишиб қолган тақдирда, туш-кун кайфиятда ҳам ишлашни давом эттираман. Меҳнат қиламан ва ҳар қандай синовга дош бераман. Мен энди олдимда турган тўсиқлар ҳақида эмас, балки ярқираб кўзни олаётган мақсадлар ҳақида ўйлайман. Мен саҳрода дайдиб-юрган бир йўловчиман: бу саҳронинг ортида эса, ҳамиша баҳор боғ-роғлар, гулу гулзорлар, шарқироқ дарёларга тўла мамлакат ястаниб ётибди.

Мен ҳеч қачон тўхтаб қолмайман, мунтазам изланиш ва интилишда бўламан. Мен тўсиқлардан ҳеч қачон қочмайман, улар йўлимда қанча кўп учраса, шунча яхши. Улар мени фақат тоблайди. Мен иродали бўламан, худди қугураётган уммонга ўз кемасини суриб бораётган денгизчи сингари ўз маҳоратимни такомиллаштириб бораман.

Мен ҳозирдан касб сирларини мендан яхшироқ биладиган одамлардан ўрганиб, уларни тажрибада қўллай бошлайман. Кун мен учун омаднинг ё омадсиз келишидан қатъи назар, кечгача яна бирор ишга улгуриб қолиш ҳақида ўйлайман. Одамлар ноилоҳ қўл қовуштириб турган жойда, мен курашни давом эттираман ва бу қайсарлигим мени мақсадга эриштиради.

Аммо кечаги омад ҳеч қачон мени қониқтирмаслиги керак. Чунки бу келгусидаги омадсизлик учун йўл очади. Мен ўтган кунги воқеаларни — хоҳ яхши, хоҳ ёмон бўлсин, унутаман. Ҳар бир янги кунни «бу менинг ҳаётимдаги энг яхши кун» деган ишонч билан қарши оламан.

Мен қатъиятли бўламан ва албатта ғалабага эришаман!

4-нома

Табиат мени яратиб, барчасидан буюк мўъжизани бунёд этган. Дунё яралганидан бери ҳали айнан фикри, юраги, кўзлари, қулоқлари, қўллари, сочлари ва оғзи меники билан бир хил бўлган инсон туғилмаган. На яшаб ўтганлар, на тириклар, на кейин туғиладиганлар орасида мендек юрадиган, менга ўхшаб гапирадиган ва ўйлайдиган одамни учратиш мумкин эмас. Ҳамма одамлар менинг биродарларим, аммо мен ҳеч кимга ўхшамайман.

Мен табиат яратган энг катта мўъжизаман.

Шубҳалар оташи ва омадсизлик қайфиятини енгиб, бутун оламга ҳеч кимга ўхшамаслигимни кўрсатаман. Ҳеч ким менинг болаларимни, ҳаракатларимни, фикрларимни, имзоимни такрорлай олмайди. Ва ҳеч ким мендек савдо қилолмайди.

Мен бошқалар қилган ишни такрорлашга уринмайман. Бунинг ўрнига, мен нафақат ўз молимни, балки беназирлигимни ҳам савдога қўяман. Ана шунда менинг савдоим юришади. Мен ҳозирдан ўзимнинг ҳеч кимга ўхшамас томонларимни кўпроқ намойиш этишга, бошқаларга ўхшаш жиҳатларимни яширишга уринаман. Мен сотаётган моллар ҳам менинг ўзига хос жиҳатларимни кўрсатиши лозим. Ҳар бир савдогар ўз кийфаси билан гурурланиши керак. Бу унинг савдосида ҳам аке элади.

Мен ўз миям ва мускулларимнинг жуда оз қисмини ишлатаман, холос. Энди мен ўз имкониятларимдан тўлалигича фойдаланаман. Ва мен бошлаган ҳамма ишлар омадли яқин топади. Мен бу ишни эртага эмас, бугуноқ қиламан. Менинг эртанги куним ҳар қанча омадли бўлмасин, эришганларим билан қаноатланиб қолмайман ва ҳеч қачон ўзимни кўкка кўтариб мақтамайман ҳам. Менинг дастлабки ғалабаларим бу ҳеч гап эмас. Мен олға интиламан ва

бундан-да кўпроғига эришаман. Мен ўйлаганларимнинг барига эришаман. Аке холда табиат мени бу қадар кийинчилик билан яратмаган бўларди. Мен табиатнинг мўъжизаларидан бири эканман, унинг қудратини ўз ишларимда кўрсатишим керак.

Мен бу оламга тасодифан келиб қолганим йўқ. Мен муайян мақсадлар учун яралганман. Мен кум зарраси эмас, тоғ бўлишим керак. Ҳозирдан мен ҳамма кучимни шу мақсад учун сафарбар этаман. Мен ўзимни аямайман.

Мен керакениз нарсаларни ҳаёлимдан чиқариб, бутун эътиборимни бугун қилишим керак бўлган ишларга қаратаман. Уйдаги ташвишларнинг барини уйда қолдираман. Мен дўқонимда савдо қиларканман, уй, оила ҳақида ўйламасликка ҳаракат қиламан. Аке холда бу менга ҳалал бериши мумкин. Уйга қайтиб борарканман, дўқондаги ишларимни, кўрган фойда ёки зараримни эсдан чиқараман. Ишдаги ҳеч бир нохушлик менинг уйга, оиламга, болаларимга бўлган муҳаббатимга даҳл қилолмайди, бироқ ютуқларим бу муҳаббатни ошириши мумкин. Мен ишда эканимда юрагимда оилам учун жой бўлмайди, уйга қайтарканман, иш ҳақидаги бирор ўй-хаёлни ўзимга яқин олмайман. Аввалбошданок, мен оиламни ишдан ажратаман, бу эса, ҳар икки-сига бўлган муносабатимни мустаҳкамлайди. Иш уйдаги ташвишлардан холи бўлиши керак, аке холда мен ҳеч қачон юксала олмайман. Ҳаётнинг ўзгармас қонун-қондаси шунақа.

Менинг ҳайвонот ва наботот оламидан, шамол, ёмғир, тоғу тошлардан фарқим шундаки, мен бу оламга муҳаббат билан, маълум мақсадлар билан келганман. Бу ҳақиқат шу дамга қадар мен учун сир бўлиб келганди, энди мен бу сирни ҳаминша ёдда тутаман, у менинг ҳаётимга мазмун бағишлайди ва олға бошлайди.

Мен табиат яратган энг қатта мўъжизаман.

5-нома

Мен бугунни худди сўнгги кунимдек яшайман.

Мен бу қимматбаҳо кунимни нимага сарфлашим мумкин? Энг аввалдо, ҳаётимнинг бирор томчиен кумга томмаслигини нетайман. Мен бугуннинг бир сониясини ҳам кечаги кундан афеусланиш хисси билан ўтказмоқчи эмасман. Кечаги омаденликлар, аламлар, ташвишлар мени йўлдан қайтара олмайди. Агар мен бугун қанча яқин ишлар қилишим мумкин бўлса, нима учун кечаги ёмон ишлар ҳақида ўйлашим керак? Ахир кумсоат ичидаги кум тепага қараб оқмайди-ку? Йўқ, мен шундоғам кеча йўл қўйган хатоларимни бугун тузата олмайман. Ахир мен бугун ҳам кечаги дард учун қайғуриб, уни даволай олмайман-ку! Ёки мен бугун кечагидан кўра ёшроқ бўла оламанми? Йўқ, кечаги қушга қайтиб бўлмайди. Мен кеча йўл қўйган хатони бугун тузата олмайман, кечаги оғрикни бугун даволаб бўлмайди.

Мен бугунни худди сўнгги кунимдек яшайман.

Бугун мен нима қила олишим мумкин? Мен, энг аввало, кечаги кунни унутиб, эртанги кун хақида ўйламасликка ҳаракат қиламан. Мавҳум эртани ўйлаб, бугунги кунни йўқка чиқариш мумкинми? Эртанги кун келажакка тегишли, кумсоатдаги эртанги кун соатларини ўлчовчи кум бугун оқиб кетмайди. Ёки бугун куёш икки марта чиқадими? Йўқ, албатта. Бугуннинг ўзида эртани ясаб бўлмайди. Эртанги куннинг тилла тангасини бугун ҳамёнинга соллолмайсан. Эртага туғилиши керак бўлган чақалок бугун дунёга келмайди. Эртанги ўлим бугун қанотларини ёймайди. Мен эртани ўйлаб надомат чекишим қандай наф беради? Бугунги қувончни нега тушқунлик билан алмашиш керак?

Бугун! Менинг ихтиёримда бор-йўғи шу бор. Мен бу кунни ўлимга ҳукм қилинган, аммо яшаш учун бироз фурсат берилган маҳкумнинг қувончи билан қарши оламан. Қўлимни кўкка чўзиб, менга берилган бебаҳо неъмат, бугунги кун учун Яратганга беҳад шукроналар қиламан. Мен фақат бугунни кўриш бахтидан бенасиб қолганларга ачинаман, ҳолоҳ. Мен яшашга яна бир кун ҳадя этилгани бонс ўзимни энг бахтиёр одам деб ҳисоблайман.

Мен вақтни бекорга ўлдираётган бекорчилардан ўзимни четга тортаман. Мен ҳеч қачон секинлашмайман, сушлашишни иш билан ўлдираман. Шубҳаларни ишонч билан, қўркувни қатъият билан енгаман. Мен вайсақиларнинг бемаъни гапларини эшитиб ўтирмайман, қўли иш билан банд бўлмаган одамлардан нари кетаман.

Бугун қилишим шарт бўлган ишни бугуннинг ўзида бажараман. Бугун мен ўз болаларимга меҳримни дариг тутмайман. Ахир эртага нима бўлишини ким билади? Бугун мен севикли аёлимнинг юзларини бўсаларга кўмаман. Ахир эрта пешонамизга нималар битилганини билмаймиз-ку! Мен бугун кийин ахволда қолган дўстимга ёрдам қўлини чўзаман. Ахир уни эртага кўраманми-йўқми, худо билади. Агар бошимга бирор иш тушса, садоқатли дўстимдан бошқа ким менга ёрдам бера олади?

Агар эртага яна бир тонгни қарши олсам, бунинг учун Яратганга яна беҳад шукроналар айтаман.

6-нома

Бугун мен ўзимни бошқаришни ўрганаман ва ўз ҳисларимнинг хожасига айланаман.

Табиатнинг энг тушунарсиз жумбокларидан бири шундаки, мен негадир бир қайфиятда ухлаб, бугунлай бошқача қайфиятда уйғонаман. Нега? Нима учун кечаги қувончдан асар ҳам қолмади? Нега кечаги кўтаринкилик бугун тушқунликка йўл бўшатди? Лекин бу жараён тесқари рўй бериши ҳам мумкин. Бугунги қайғу ўрнини эртага қувонч эгаллайди. Нега бундай бўлади? Чунки мендаги ҳиссиётлар ғилдираги мунтазам айланиб туради. Қайғу қувонч билан алмашинади, севинч тушқунликка йўл беради.

Лекин мен ўз хисларим устидан қандай ҳукмронлик қиламан? Қушим янада сермахсул бўлиши учун уларни қандай бошқаришим керак? Агар мен бир муаммони еча олмасам, қайфиятим тушиб кетади ва қушим омадсиз яқун тонади. Дарахтларнинг ва майсаларнинг ўсиши об-ҳавога боғлиқ. Улар қуёш қиздириши билан гуллайди, совук ел эсиши билан ҳазон бўлишади. Мен ўзим учун зарур иқлимни ўзим яратаман. Агар мен гунда ўз устимдан ёмғир ёғдирсам, демак, ўзимни тушқунликка, қайғуга солган бўламан, бу менинг тижоратимга ҳам таъсирини кўрсатади. Агар мен ўз харидорларимни хушқайфиятда қарши олсам, мендаги хушқайфият уларга ҳам кўчиб ўтади.

Ҳар қимки ўз ишини хисларига бўйсунган ҳолда юритар экан, у ожиздир. Қимки ишларини ақлига гаяниб юритар экан, у қучлидир. Ҳар қуни ўрнимдан турар эканман, тушқунликка тушмаслигим, ўз тақдиримдан полимаслигим, шу тариқа ўзим учун навбатдаги нохушликни ҳозирламаслигим учун қуйидаги режаларимни амалга ошираман.

- Агар ўзимни ғамгин сезсам, қўшиқ айтаман.
- Агар юрагимни ғам босса, кула бошлайман.
- Ўзимни лоҳас хис этсам, икки қарра ғайрат билан ишлайман.
- Қўрқувни хис этсам, олдинга интиламан.
- Ўзимга нисбаган ишончензлик хис этсам, баланд овозда гапира бошлайман.

- Ўзимни қашшоқ хис этсам, олдинда мени қутаётган бойлик ҳақида ўйлайман.

- Ўзимни ҳеч қимга кераксиз хис қилсам, ўз мақсадларимни эслайман.

Аммо шундай хислар борки, улар ширин табаассум остида яширинган бўлишади. Улар сизга ёрдам қўлини чўзгандек бўлиб, омадсизлик ботқоқи томон тортадиган «дўст»ларга ўхшайди. Аммо менда бундай қучларга қарши зидди заҳар мавжуд.

- Агар ўзимнинг ҳаддан ташқари ҳаволаниб кетганимни сезсам, ўтминдаги омадсиз дамларимни эслайман.

- Ҳою хашамга чўма бошласам, фақирларни эсга оламан.

- Агар ором ва соқинликни истаб қолсам, рақобатчиларимни эсга оламан.

- Агар вақтинчалик омад қўзимни қамаштира, толесиз дамларимни эслайман.

- Ўзимни жуда қудратли хис этсам, шамолни гўхтагишига уринаман.

- Ўзимни ҳаммадан бой деб ўйласам, қанча оч-наҳор одамларни тўйғазиним кераклиги эсимга тушади.

- Агар гурур мени маҳв этса, ўзимнинг ожиз ва чорасиз дамларимни эслайман.

- Агар ҳолатимни ўта ёрқин тасаввур қилсам, юлдузларга боқаман.

Кайфиятни бошқара билиш бу тақдирни бошқариш билан баробар. Бугундан бошлаб мен ўз тақдирим жиловини қўлимга оламан ва дунёдаги энг буюк савдогарга айланаман!

Бугун мен ўз хисларимнинг хожасига айланаман ва комилликка эришаман.

7-нома

Мен баралла куламан.

Инсондан бошқа ҳеч бир гирик жонзот кула олмайди. Дарахтни жароҳатлашса йнғлани мумкин, йирткичлар очликдан наъра тортишади, фақат мен исгаган пайтимда кула оламан. Ҳозирдан бошлаб мен ҳар доим кулиб юраман.

Мен куламан ва янада кучлироқ, соғломроқ бўламан. Мен куламан ва менинг ташвишларим енгиллашади. Мен куламан ва хатим янада яхшиланади. Мен куламан ва умрим узок бўлади. Кулгу умрининг узайтириш калитидир ва бу калит энди менинг қўлимда.

Ҳаммадан кўра кўнроқ мен ўз устимдан куламан. Зеро, дунёда ўзига жиддий қараб турган одамдан ҳам кулгилроқ мавжудот йўқ. Мен ақлим ажратиб турган қонқонга ҳеч қачон тушмайман. Менинг бугунги ташвишларим ўн йилдан сўнг менга кулгили туюлмайдими? Бугунги куннинг бемаънилиги ва бахтсизлиги ҳам чекиб ўтиришимга арзийдими? Қуёш чиқишидан олдин нима юз беришини ким менга айта олади? Менинг майда муаммоларим вақт уммони олдидида нима деган гап?

Ҳамма нарса ўткинчи. Агар касалланиб қолсам, касаллик ҳам ўткинчи эканини айтиб, ўзимга тасалли бераман. Ишим юришиб кетса, омад ҳам ўткинчи эканини ўзимга эслагаман. Бойлик мени ҳаволатмайди, чунки биламанки, бойлик ҳам ўткинчи. Баланд эҳромларни қурган ким? Қани у? Балки шу улкан ҳарсанглар остида ётмаганмикини? Эҳромларнинг ўзи-чи? Улар ҳам қачондир бир уюм кумга айланар балки? Агар булар ҳам ўткинчи бўлса, бугунги куннинг муаммолари у қадар кўрқинчли эмас экан-да?

Кулгу менга ҳамма нарсани ўз ўлчамида кўришимга имкон беради. Каттани катта, кичикни кичик кўра оламан. Мен ўз омадсизлигим устидан куламан ва улар худди тонгги гумандек тарқаб кетади. Мен ўз ютуқларим устидан куламан ва улар ўзининг ҳақиқий ўлчамида кўрина бошлайди. Қачонки менинг табассумим ўзгаларнинг ҳам юзида акс этса, шу кун менинг энг буюк куним бўлади. Ва мен табассум қилишдан тўхтамайман, ўз табассумимни ҳеч кимдан яширмайман. Зеро, ҳам ённи бўшатади. Шодлик эса уни олтинга тўлдирди.

Мен кула оларканман, ҳеч қачон камбағалланиб қолмайман. Кулгу – табиатнинг буюк инъоми ва мен уни йўқотмасликка ҳаракат қиламан. Кулгу ва бахт бир-бирига ҳамсоя. Улар бир-бирини етаклаб юради. Кулгу менга бахт ва омад олиб келади. У менга ўз меҳнатимдан ҳузурланишга ёрдам беради. Агар

мен кулишдан тўхтасам, бахт ҳам мени тарк этади. Мен эса, омадсиз бўлиб қоламан.

Мен бахтли бўламан. Шунда омад мени кутиб олади. Ва мен дунёдаги энг буюк савдогарга айланаман.

8-нома

Бугун мен ўз қадримни юз баравар ошираман.

Инсон даҳоси тут дарахтидан ипак ярата олади. Инсон даҳоси лойдан мустаҳкам қалъа бино қила олади. Инсон даҳоси оддий сарв ёғочидан муҳташам ибодатхона тиклайди. Инсон даҳоси қўй жунидан шоҳона либослар яратишга қодир. Модомики, лой ёки япроқ, жун ёки ёғоч шу қадар кадр топар экан, мен шуларчалик бўлолмайманми?

Мен ўзини уч хил қисматдан бирини кутаётган буғдой донига ўхшатаман. Биринчисида, донни омборда сақлаб, кейин чўчқаларга ем қилишади. Иккинчисида, уни янчиб ун, кейин нон қилишади. Учинчи ҳолатда уни ерга қадаб, ундан олтин бошоқ ўстиришади. Бу бошоқ эса, яна юзлаб донни дунёга келтиради. Мен худди буғдой донига ўхшайман, аммо ундан битта жиҳатим билан фарқланаман. Дон ўз қисматини ўзи танлай олмайди. Унинг ўрнига хўжайини қарор чиқаради: истаса, уни чўчқаларга ем қилади, истаса тегирмонда тортиб, нон ёпади ёки ундан буғдой ундиради. Менинг танлаш ҳуқуқим бор ва мен чўчқаларнинг оёғи остига ташлашларини истамайман. Мени исталган ерга сочишларини ҳам истамайман. Чунки ер ҳам ё тошлоқ, ё тақир, ё ҳосилдор бўлади. Йўқ, мен ўз қисматимни бошқаларга ишониб топширмайман.

Ўсиши ва ҳосил бериши учун донни қоронғилик қўйнига, ер бағрига ташлашади. Менинг омадсизлигим, мен учраган тўсиқлар, қаршилиқлар мен ёриб чиқишим керак бўлган зулматни эслатади. Худди буғдой дони ёмғирга, куёшга, иссиқлик ва шамолга эҳтиёж сезгани сингари менинг вужудим ва тафаккурим ҳам парваришга муҳтож. Унингсиз мен ўз мақсадларимга етолмайман. Буғдой донининг ўсиши ташқи омилларга, шарт-шароитга боғлиқ. Мен эса, кимдир бундай шароит яратиб беришини кутиб туролмайман. Мен ўз тақдиримни ўзгартира оламан.

Лекин буни қандай уддалайман? Авваламбор, мен ҳар куни ўз олдимга кичик-кичик мақсадлар қўяман ва уларни амалга ошираман. Аввалига кунлик режаларни ишлаб чиқаман, кейин ҳафталик, ойлик, йиллик, бир умрлик мақсадларни тузиб чиқаман. Буғдой дони ерни ёриб чиққач, уни ёмғир суғориши лозим. Мен ҳам ўз олдимга мақсадлар қўйишим, менинг барча имқониятларим юзага чиқмаёидан аввал, уларни амалга оширишим керак. Мақсадлар аниқ бўлгач, мен ўзимнинг ҳозирги қобилиятимни оқилона баҳолайман ва уни мавжуд тажрибаларимга таяниб юз маргалаб яхшиламан.

Агар менинг орзуларим у қадар юксак бўлмаса, бу ҳали фалокат эмас. Мен қатъият билан ишласам, омадсизликлар мени тарк этади. Аммо ҳеч қачон ўзим эришган ютуқларга қаноат ҳосил қилмайман, чунки бундан ҳам кўпроғига қодир эканимни биламан. Кичикрок мақсадимга эришсам, олдимга қаттарок мақсадларни қўяман. Мен шундай ҳаракат қиламанки, олдиндаги ҳар соат ҳозиргисидан кўра кўпроқ фойда келтиради.

Биргина бундай донидан шу қадар кўп дон пайдо қилиш мумкинки, бу билан ҳатто дунёдаги барча оғборларни тўлдирса бўлади. Менинг ўша дондан қаерим кам? Мен ундан-да кўпроғига қодирман.

9-нома

Дунёда рангли ва батафсил ҳариталар жуда кўп, аммо уларнинг ҳеч бири инсонни ўз ўрнидан бир қарич ҳам силжита олмайди. Жуда кўп қонунлар мавжуд, аммо улар қанчалик адолатли бўлмасин, ҳеч бири бирор-бир жиноятнинг олдини ололмайди. Дунёда ҳеч бир матн йўқки, ҳар қанча дохиёна бўлишидан қатъи назар, ўзича бир чақа пул ишлаб, тингловчиларни хайратга солалмайди.

Мен бугундан ҳаракатга киришаман.

Амал! Агар инсон томонидан ҳаракатга келтирилмас экан, ҳариталар ҳеч қимга наф бермасдан, қанг босиб ётаверади. Инсоннинг ҳаракатсиз ҳеч бир қонун самара бермайди. Бирор-бир ҳикмат то ундан фойдаланилмас экан, бир чақага қиммат бўлиб қолаверади. Бу номалар ҳам худди шундай. Инсонни у эмас, балки ҳаракат, амал бойиғади. Ҳаракат, иш менинг режаларимни мақсад ва орзуларимни ҳақиқатга айлантиради. Амал – бу мен интилаган омаднинг суви ва ношидир.

Менинг оёғимдан тортадиган нарса бу қатъиятсизлигим, суесткашлигимдир. Улар кўрқувдан туғилади. Бирок, энди мен асрлар ва мардона диллар оша егиб келган сирдан хабардорман. Энди мен кўрқувни фақат иш билан енгил мумкинлигини биламан.

Ҳаракат қиламан, ҳозирок, ҳозирок, ҳозирок! Ҳаракат қиламан!

Ҳозирданок мен бу сўзларни бетўхтов қайтаравераман. Мен бу сўзларни ҳар куни, ҳар соат то тану жонимга сингиб кетгунига қадар қайтаравераман. Ҳаракат! Меҳнат менинг эҳтиёжим бўлиши лозим. Худди қовоклар ҳамиша ирпираб тургани сингари мен ҳам ишламасдан туролмайман. Мен ҳамиша ўзимни меҳнатга жалб этарканман, ўзимни ҳар қандай тўсиққа тайёрлаб бораман ва у мени кўрқитолмайди. Ўз меҳнатим билан мен жаҳондаги ҳамма тўсиқларга қарши чиқаман. Мен уларни енга оламан, чунки, мен бахтсиз одамнинг ролини ўйнамаяпман.

Мен дўконимга киришим билан дарҳол ишимни бошлайман, ўз маҳсулотимни таклиф этишга киришаман. Мен маҳсулотимни рад этиш-

ларидан кўркмайман, чунки мен барибир ишимни давом эттираман. Гарчи мени омадсизлик кутаётганини аниқ билиб турсам ҳам, ёниқ ошиқлар олдида тўхтаб, кўркмасдан уни тақиллатаман.

Менин кийматим қилган ишларим билан белгиланади. Ишларим кўнайса, кадрим ҳам ошади. Мен ўз ишимни кенгайтириб, омадсизлик яқин йўламайдиган кўчаларни излайман. Мен тинимсиз меҳнат қиламан, шунда омадсизлик ҳам ортимдан қувишдан чарчайди. Агар омадсизлик мени бир жойда тўхтамоқчи бўлса, мен у бориши мумкин бўлмаган ўнлаб бошқа жойларга ошиқаман. Мен ҳали омадсизлик қулоғимга шивирлаб кечикканимни аниқлатмасдан туриб ишимни битираман.

Агар шер оч қолса овқатланади, бургутни чанкок кийнаса сувга учиб боради. Хайвонлар яшаш учун ҳаракатланишади. Мени ҳам очлик ва ташналик кийнамоқда. Мен омад, бахт ва хотиржамликка ташнаман. Мен фақат иш билан ўзимни фақирликдан, пичорлик кўз ёшларидан, уйқусиз машъум тунлардан қутқараман.

Мен бутундан ҳаракатга киришаман.

10-нома

Орамизда қулфат ё бахтсизликка йўлиқиб қолса, Яратгандан мадад сўрамайдиган бирор кимса бормикин? Ғам, ўлим, бахтсизлик, бизнинг қўлимиздан келмайдиган мушқулотлар, биз ҳал қилолмайдиган муаммолар билан юзма-юз келганда, ким Парвардигорга юзланмайди? Дуо ва муножат қаердан ва қачон пайдо бўлгани ҳеч ким билмайдиган қадимий ва чуқур инстинктлар саналади. Мудҳини ғам-ташвишга дуч келганида Яратганга қола қилмаган бирор одам бормикин?

Агар кимнингдир юзига қараб қўлиниги силкитсанг, у сесканиб, кичрик пирпиратади. Агар тиззанигинг қонқоғига чертсанг, оёғинг тенага санчийди. Кимгадир кўрқинчли гап айтиб қолсанг, у беихтиёр «Эй худо» дея хитоб қилади. Нега? Ўша қадимий инстинкт унга нутқ ва ҳиссиёт ато этади. Ҳаммамиз ҳатто эътиқоди заиф одам ҳам оғир дамларда худони эсга олишимизни тани олади. Ва бу ҳаётимиздаги сирлардан биридир. Ҳар бир тирик жон, жумладан инсон ҳам мусобағ оқида ёрдам сўрайди. Бу – инстинкт. Аммо бу ҳислат бизга нима учун берилган? Бизнинг бу ғайриихтиёрий индомиз ўзига хос дуо эмасмикин? Наҳотки, табиат бу инстинктни паррандаю дарандаларга, инсонларга бериб, уларнинг индоси Парвардигорга етиб боришини таъмин этмаган бўлса? Ақс ҳолда табиат бу инстинктни бизга бериб нима қиларди? Мен ҳам энди дуо қиламан, аммо Ундан фақат тўғри йўл кўрсатишни сўрайман, ҳолос. Мен Яратгандан олтин ёки кимнингдир мухаббатини қозонишни, қатта ғалабалар ёки майда ютуқлар, соғлиқ ва бахт ҳам сўраб ўтирмайман. Мен Ундан биргина нарсани сўрайман: Мен ўзим истаган мақсадларга эришишим учун тўғри йўл кўрсатишини сўрайман, ҳолос. Ва Парвардигор бу ўтинчимни

бажо этишига ишонаман. Мен худодан тўғри йўл сўрайман, у истаеа қабул қилади, истамаеа — йўқ. Иккинчи ҳолат ҳам менинг саволимга етарлича жавоб бўла олади. Агар бола отасидан нон сўраса-ю, уни ололмаса, бу ҳам қандайдир жавоб-ку, тўғрими?

ЎН БИРИНЧИ БОБ

Ана шундай бўлганди. Хафид бу номаларнинг навбатдаги эгаси келишини кутиб, ўз ҳужрасида ёлғиз ўтирарди. Хафиднинг ёнида кекса хизматкор Эразмустан бўлак ҳеч ким қолмаганди. Вақт ўтиб борарди. Қариллик ўз ишини қилди. Хафид энди камдан-кам ҳолларда қасридан ташқари чиқар, асосан боғида ўтирарди. У кутарди. У ўзининг афсонавий бойлигини одамларга тарқатиб берганидан кейин ҳам уч йил кутди.

Мана, кунларнинг бирида Шарқдан, саҳро тарафдан шаҳарга бир ажнабий кириб келди. Ўртабўй ажнабий ҳеч кимдан ҳеч нарса сўрамай, тўғри Хафиднинг қасрига йўл олди. Эшик олдида турган Эразмус ажнабийга бошдан-оёқ разм солиб чиқди.

— Сенинг хожанг билан гаплашмоқчи эдим, — деди ажнабий тавозе билан бош эгиб.

Унинг кўримсиз киёфасига киборларга ҳос муомаласи мос тушмай турарди. Оёғидаги сандали йиртилиб кетган ва иштичка чилвир билан боғланган, оёқлари ҳса шиллиниб, яра-чақага тўлганди. Фақат ёрқин рангли кўзлари унинг ичидаги гаройиб бир ёгдуни яққол аке эттирарди.

Эразмус ажнабийга шубҳали термулди:

Хожамда нима ишинг бор? — сўради у ниҳоят. Ажнабий орқалаб олган эски қаноп тўрвасини ерга қўйиб кўзларини олдинга чўзди.

— Мендан ранжима, о. яхши одам, — илтижо қилди у. — Мен сенинг хожанг билан кўришишим ва у эшитишини истаётган гапни етказишим керак.

Эразмус иккиланиб қолди. Нотаниш кимсанинг гаплари унинг ўта олийжаноб ва меҳрибон одам эканидан далолат берарди. Шу бонс Эразмус уни хожасининг қошига бошлади.

Бокка кираркан, Эразмус Хафидни учратди. У мудраб ўтирарди. Эразмус бир неча бор йўталганидан сўнг хожаси кўзини очди. Хафид бошини кўтариб, Эразмустан сал орқароқда турган ажнабийга қаради. Ажнабий чуқур таъзим билан гап бошлади:

— Аввало айт-чи, сен дунёнинг энг буюқ савдогаримсан? — дафъатан сўради ажнабий.

Хафид хиёла қовок уйиб, бош ирғиди:

Ҳа, мени қачонлардир шунақа деб агашиган.

Меҳмон қалдини ростлаб, Хафидга қаради. Дафъатан олдинга бир қадам босди-ю, яна тўхтаб қолди.

– Менинг немим Павел. Менинг кийимимни кўриб ажабланма. – Ажнабийи гаширишга ҳам кийналар, баъзида нафаси бўзига тикилиб коларди. – Сенинг ёнингга эҳсон сўраб эмас, факат сен менга беришини мумкин бўлган маслаҳат ва ёрдам сўраб келдим. – давом этди у. Тўрт йил илгари ёл он ҳақиқатларни кўр-кўрона ўрганиб юрган пайтимда Қуддусда бир авлиёни оломон қандай тошбўрон қилганини кўргандим. Унинг бор-йўқ гуноҳи Буюк Пайғамбарга ишонганида эди. У Пайғамбарни бир йил аввал римликлар қатл этишган. Ўша пайтларда менга ушбу Пайғамбар издошларини йўқ қилиш топширилган эди.

Эразмус Хафидга зимдан кўз ташлади. Унинг назарида хожаси ажнабийининг ҳикоясини бефарқлик билан тингламоқда эди. Боғга сирли сукунат чўкди. Бу жимликни факат фавворанинг шарқираши бузиб гуларди, холос. Кўп ўтмай Павел яна тилга кирди:

– Хуллас, мен янги дин тарафдорларини қатл этиш иштиёқи билан Дамашкка бораётгандим, йўлда кўзим илиниб туш кўрибман. Эсимда: аввалдаги намоян бир куч мени тиз чўкишга мажбур қилди. Кейин ғойибдан бир овоз эшитдим: «Сен нега мени таъкиб этмоқдасан?» «Кимсан?» деб сўрадим. «Мен ўша, сен таъкиб қилаётган инсонман. – деди ҳалиги овоз. – Энди ўрнингдан туриб, Дамашкка киравер, сенига нима қилишни кераклигини ўша ерда айтишади». Мен шу заҳоти ўрнимдан турдим. Аммо ҳеч нарсани кўролмас, худдики кўр бўлиб қолгандим. Мени кўзимдан тутиб, Дамашкка олиб киришди. Мен уч кун давомида Пайғамбар издошларидан бирининг уйида турдим. Шу уч кун мен туз ҳам тоғмадим. Ҳатто томоғимдан сув ўтмасди. Шу пайт мени йўқлаб бир киши келди. Унинг ҳам тушида илохий амр бўлган экан. У кафтини менинг кўзларим устига қўйганди, кароқларимга яна дунё жо бўлди. Кейин бемалол овқатлана олдим. Аввалги кучим қайтиб келганди.

Кутилмаганда Хафид хиёл эгилиб, сўради:

– Кейин-чи, кейин нима бўлди?

– Мени ибодатхонага олиб боришди. Аммо янги таълимот издошлари мени кўриб, кўркиб кетишди. Чунки улар менинг бу шаҳарга нима мақсадда отланганимдан огоҳ эдилар. Бирок, мен улар билан қўшилиб ибодат қилдим ва иймон келтирдим. Аммо, уларнинг аксарияти менга барибир ишонинмади. Улар «бу кимса шунчаки бизни алдаяпти» дея хавотирда эдилар. Қанча ибодат қилмай, тавба қилмай, бари бефойда эди. Мени бир-ров эшитмасди. Кунларнинг бирида бир ибодатхонага бориб қолдим. Ибодатхона олдидаги савдо расталарида қурбонлик учун кўзичоклар ва қушлар сотишмоқда эди. Ўша ерда яна ғойибдан овоз эшитдим.

– Бу гал нимани эшитдинг? – сўради Эразмус. Йўловчи хайрат ичида мулозимга қаради. Хафид эса, ҳикояни давом эттириши учун ажнабийига ишора қилди.

У менга шундай деди: «Тўрт йилдирки, сен одамларни яхшиликка даъват этасан. Аммо, сени ҳеч ким эшитмаяпти. Сен ҳар бир сўзингни худ-

ди савдогар молини мақтагандек ўтказа билишнинг керак. Дамашкка қайт ва одамлар дунёдаги энг буюк савдогар деб атайдиган инсонни қидириб топ. Унга, одамларга менинг сўзларимни етказмоқчи эканимни айт. У сенга нима қилиш кераклигини айтади».

Хафид Эразмусга тезгина назар ташлади. Кекеа хизматкор хожасининг нигоҳларидаги сўзсиз саволни илғаб олди. «Наҳотки, бу жулдур ажнабий менинг хожам шунча йилдан бери кутаётган одам бўлса?» деган ҳаёл унинг миёсида чакнаб ўтди.

Хафид кўлини Павелнинг елкасига ташлаб, сўради:

– Энди менга айт-чи. Ўша Пайғамбар ким ўзи?

Павел худди унга ғойибдан куч оқиб кираётгандек илҳом билан сўзларди. У Хафидга Пайғамбарнинг кискагина ҳаёт йўли хақида, унинг мўъжизалари, касалларни даволагани, хатто ўликларни тирилтирганини ҳам хикоя қилди. Кейин эса, уни хоинларча қатл этишгани, Буюк Пайғамбарнинг қайта тирилиб, фалакка, Парвардигор хузурига кўтарилганини айтиб берди. Сўзининг хотимасида оёғи остида турган тўрванинг боғичини ечиб, у ердан қизил рангли ёпинчикни чиқарди.

– Қара, хожам, – деди Павел тўлкинланиб, мағони Хафиднинг каршисида ёзиб кўрсатаркан. – Мана бу – унинг бор-йўк бисоти. Бу дунёда унинг шундан бошқа бирор моли бўлмаган. Уни қатл этишганда, римликлар бу мато кимга тегишини аниқлаш учун қуръа ҳам ташлаган. Мен бу мағони сотиб олиш учун қанча молим ва вақтимни сарфладим.

Хафид оқариб кетганди. У титраб-қакшаб қин-қизил қон доғлари кўришиб турган ёпинчикка қўл узатди. Эразмус хожасининг юзидаги хаяжонни кўриб, унга яқинлашди. Хафид то мағонинг бир четидаги Тола ва Патроснинг таниш савдо белгисини тонмагунча айлангириб кўраверди.

Павел ва Эразмус кекеа савдогар бу эски матони юзига босганча йиғлаётганини жим кузатиб туришарди. Хафид бу мағони минглаб ёпинчиклар орасидан ҳам бемалол ажрата оларди.

– Ўша Пайғамбар туғилиши билан боғлиқ нимани билсанг, айт, – ишчилари Хафид хайратда донг қотиб турган Павелга юзланиб.

– У Байтулаҳм яқинидаги ғорда, император Тиберий ҳукмронлиги пайтида туғилганини биламан, холос.

Хафид жилмайди, унинг табассумида болаларга хос беғуборлик ва хуррамлик аке этарди.

– У туғилган фурсатда осмонда ёрқин бир юлдуз пайдо бўлмаганми?

Павелнинг хайратдан оғзи очилиб қолганди. У нимадир демокка уришса-да, овози чиқмади.

Бир неча дақиқа жимликда ўтди. Сўнг Хафид кўлини кўтариб, Эразмусни ёнига чорлади.

– Минорага чиқиб, ўша сандикчани олиб кел. Ниҳоят менин ворисим кимлиги маълум бўлди...

ЗАМОНАВИЙ АМЕРИКА РОМАНЛАРИ

Бугунги кунда АҚШда ҳар йили дунёдаги бошқа ҳар қандай мамлакатдагига қараганда кўп бадиий адабиёт нашр қилинади ва сотилади. Шунинг ҳам қайд этиш керакки, ҳозирга қадар Синклер Льюис, Юджин О'Нил, Перл Бак, Уильям Фолкнер, Эрнест Хемингуэй, Жон Стейнбек, Сол Беллоу, Исаак Башевис-Зингер, Чеслав Милош, Иосиф Бродский, Тони Моррисон, Боб Дилан каби америкалик ижодкорлар адабиёт соҳасида Нобель мукофотиغا сазовор бўлган.

Ўзбек китобхонага АҚШ адабиёти буюк ҳажвчи Марк Твен, саргузашт жанри асосчиларидан бири Эдгар Аллан По, илмий фантастика жанрининг мумтоз намояндаси Рэй Брэдбери, «фусункор реализм» адабий оқимининг ёрқин вакили Уильям Фолкнер, дунёнинг энг машҳур романистлари Генри Жеймс, Теодор Драйзер, Синклер Льюис, Эрнест Хемингуэй, Жон Стейнбек каби истеъдодли мумтоз адибларнинг сара асарлари орқали маълум ва манзурдир.

Ушбу тўнламнинг ўзига ҳос жиҳатларидан бири шуки, ўзбек китобхона ҳозирги давр АҚШ романистлигида янги номлар бўлишига қарамай, асарлари жаҳон китобхоналарига аллақачон яхши таниш бўлган Америка модерни адабиётининг уч нафар вакили Даниэла Стил, Холид Хусайний ва Ог Мандино қаламига мансуб 5 та роман билан танишини имконига эга бўлмоқда.

Хусусан, тўнламга 1947 йил 14 августда Нью-Йоркда таваллуд тошган Даниэла Стилнинг «Таксир сўкмоқлари», «Ўғирланган бахт», «Буёқ» романи киритилган. Адибанинг асарлари жаҳондаги 47 мамлакатда 28 тилда chop этилган бўлиб, сотилган китоблари сонини 600 миллион нусхадан ортган. Романи асосида ҳозиргача 23 та бадиий фильм суратга олинган. Бугунги кунда дунёда бундай машҳурлик камдан-кам ёзувчиларга насиб этган.

Афғонистон пойтахти Кобулда 1965 йилда туғилган инглизчада ёзувчи Холид Хусайнийнинг «Шамол ортидан югуриб...» романида дўстлик ва садоқат, соқинлик ва бу айбни ювини машаққати ҳаят таъсирчан тасвирланган. Роман асосида 2007 йилда режиссёр Марк Фостер шу номда бадиий фильм яратган.

Ог Мандино (1923–1996) ижоди энг кўп ўқиладиган яна бир америкалик ёзувчи бўлиб, унинг асарлари дунёнинг 25 та тилига таржима қилинган, 50 миллион нусхадан ортик китоблари сотилган. Адибнинг «Дунёнинг энг буюқ савдогари» романида тижорат соҳасида муваффақиятга эришини сирлари адабий-бадиий йўсинида мухтасар ифода этилган.

Бу романининг ўзбекча таржималари биринчи бор китоб ҳолида нашр этилмоқда.

MODERN AMERICAN NOVELS

Today in the United States literary compositions are published and sold more than in any other countries of the world. It should be noted that such American writers as Sinclair Lewis, Eugene O'Neill, Pearl Buck, William Faulkner, Ernest Hemingway, John Steinbeck, Saul Bellow, Isaac Bashevis-Singer, Czeslaw Milos, Joseph Brodsky, Tony Morrison, Bob Dylan were awarded the Nobel Prize for Literature.

Uzbek readers are well aware of the works of such talented writers as the great satirist Mark Twain, the founder of the detective genre Edgar Alan Poe, the classic of the fantastic genre Ray Bradbury, the brilliant representative of "enchanted romanticism" William Faulkner, the famous novelists of the world Henry James, Theodore Dreiser, Sinclair Lewis, Ernest Hemingway, John Steinbeck.

The peculiarity of this collection is that the Uzbek reader, familiar with the new names of American writers, still had no opportunity to get acquainted with 5 novels of three representatives, who are popular among numerous admirers of modern US literature, Danielle Steele, Khaled Husseini and Og Mandino.

In particular, the collection includes the novels of Danielle Steele, born August 14, 1947 in New York – «Thurston House», «Daddy» and «The Kiss». Her works are published in 28 languages in 47 countries, over 600 million copies of the author's books sold. Based on her novels, 13 feature films were shot. Such fame is achieved by few writers.

Born in the capital of Afghanistan – Kabul in 1965, the English-language writer Khaled Husseini has profoundly reflected friendship and loyalty, betrayal and torment of redemption of guilt in the novel «The Kite Runner». In 2007, the director Mark Foster shot eponymous feature film based on this novel.

Og Mandino (1923-1996) – another American writer, very readable in the world, his works are translated into 25 languages, more than 50 million copies of his books were sold. In the writer's novel «The Greatest Salesman in the World», the secrets of commerce are artistically depicted.

These novels, translated into Uzbek, are being published as a book for the first time.

МУНДАРИЖА

Замонавий Америка романнавислигида янги номлар (*Сўзбоши*)..... 3

ДАНИЭЛА СТИЛ

Такдир сўкмоклари..... 23

Ўғирланган бахт 99

Бўса..... 197

ХОЛИД ХУСАЙНИЙ

Шамол ортидан югуриб... 365

ОГ МАНДИНО

Дунёнинг энг буюк савдогари..... 464

«Замонавий Америка романлари»нинг ўзбекча ва
инглизча мухтасар мазмуни 506

CONTENT

New Names of the modern American novels (<i>Foreword</i>)	3
DANIELLE STEEL	
Thurston House	23
Vanished	99
The Kiss.....	197
KHALED HOSSEINI	
The Kite Runner	365
OG MANDINO	
The Greatest Salesman in the World	464
Resume	506

Адабий-бадиий нашр

Даниэла Стил,
Холид Хусайний,
Ог Мандино

**ЗАМОНАВИЙ
АМЕРИКА РОМАНЛАРИ**

Таржимонлар:

Рустам ЖАББОРОВ, Дилфуза СОБИРОВА

Мухаррирлар: *Г. Азизова, Н. Ахмедов*

Рассом-дизайнер *Ҳ. Қутлуқов*

Техник муҳаррир *Т. Харитонов*

Кичик муҳаррир *М. Салимова*

Мусаххих *С. Салоҳутдинова*

Компьютерда саҳифаловчи *А. Сулаймонов*

Нашриёт лицензияси АІ № 158, 14.08.2009.
Босишга 2018 йил 29 ноябрда руҳсаг этилди.
Офсет қоғози. Қоғоз бичими 70x100 $\frac{1}{16}$.
«Тайме» гарнитурда офсет усулида босилди.
Шартли босма табоғи 41.6. Нашр табоғи 38.72.
Нусхаси 3000 (II завод - 2500). Буюртма № 18-339.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«Ўзбекистон» нашриёт-матбаа ижодий уйи.
100011, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Телефон: (371) 244-87-55, 244-87-20.
Факс: (371) 244-37-81, 244-38-10.

e-mail: uzbekistan@iptd-uzbekistan.uz
www.iptd-uzbekistan.uz

Замонавий Америка романлари [Матн] / Д.Стил, Х.Ҳусайний,
Ог Мандино. Масъул мухаррир ва сўзбоши муаллифи А.Саидов. –
Тошкент: «O‘zbekiston» НМИУ, 2018. - 512 б.

ISBN 978-9943-25-569-2

УЎК 821.111(73)-31
КБК 84(7АҚШ)